MIKA WALTARI

MIRTIES ANGELAS

MIKA WALTARI

MIRTIES ANGELAS

Jo dienoraštis, pasakojantis apie Konstantinopolio užgrobimą 1453-iaisiais, Kristaus laikams baigiantis

Iš suomių kalbos vertė
AIDA KRILAVIČIENĖ

Vilnius

UDK 894.541-3
Va234

Mika WALTARI
JOHANNES ANGELOS
Werner Söderström
Osakeyhtiö,
Porvoo – Helsinki – Juva, 1995

Knygos vertimą rėmė
Suomių literatūros institutas Helsinkyje

ISBN 9986-16-152-5

1452 metų gruodžio 12 diena

Pirmąkart išvydau tave ir užkalbinau.

Rodės, žemė mane suvirpino. Visa many susijaukė, mano širdies kapai atsivėrė ir nė pats savęs nebepažinau.

Buvau sukakęs keturiasdešimtį, tariausi gyvenimo rudens sulaukęs. Daug apkeliavęs, daug patyręs, ilgą gyvenimą nugyvenęs.

Dievas galybe pavidalų man bylojo, man buvo apsireiškę angelai, tačiau jais netikėjau.

Išvydęs tave įtikėjau, nes šitoks stebuklas mane ištiko.

Išvydau tave priešais Sofijos soborą, prie Varinių vartų. Jie visi išėjo iš soboro apeigų tvarka, kardinolui Izidoriui rūškanoj mirties tyloj lotyniškai bei graikiškai perskaičius Bažnyčių susivienijimo manifestą. Per prašmatnias mišias kardinolas perskaitė ir Tikėjimo išpažinimą. Jam pridūrus „ir Sūnaus", daugis delnais užsidengė veidus, nuo balkonų atsklido graudūs moterų gaikščiojimai. Stovėjau spūsty prie pilkos soboro šoninio skliauto kolonos. Palytėjęs ją delnu, pajutau drėgmę – rodės, akmens koloną išmušė šaltas kančios prakaitas.

Jie visi išėjo iš soboro šimtamečių apeigų tvarka: vidury basilėjas – imperatorius Konstantinas – rimtas ir pasitempęs, jau nužilusia galva po auksinėm karūnos plunksnom. Jie išėjo – drabužių audiniai, spalvos ir papuošalai atitiko ceremonijų tvarką – Blachernajaus tarnautojai, ministrai, logotetai* ir antipatai, visas senatas, iš paskos – viena po kitos Konstantinopolio archontų giminė. Nė vienas neišdrįso pasilikti – pasirodyti, ką manąs. Imperatoriui iš dešinės į žmones šaltu žydriu žvelgė valstybės sekretorius Francis, jį net per greit atpažinau. Iš lotynų pažinau Venecijos bailą bei daugelį kitų.

Luko Notaro – didžiojo kunigaikščio ir imperatoriaus laivyno vado dar nebuvau matęs. Jis buvo galva už kitus aukštesnis, tamsiaplaukis ir pasipūtęs. Akys dygios ir gudrios, tačiau veidą temdė liūdesys, iš kurio pažinai senųjų graikų giminių palikuonis. Iš soboro jis išėjo susijaudinęs ir įpykęs, tarytum netverdamas baisios jo bažnyčią bei tautą ištikusios gėdos.

* Valstybės pareigūnai, vadovavę kanceliarijoms ir žinyboms. *Vert.*

Apdarų mirgulys, Graikijos spalvos – mėlyna ir balta, auksu ir perlais išsiuvinėtos apeiginės mantijos, įvairiaspalviai brangakmeniai blykčiojo į akis. Švietė saulė, soboro aikštė buvo priplūdusi žmonių. Tarp jų abitais ir aukštom kepurėm juoduliavo barzdotų, nevilties niršuliu spindinčiomis akimis vienuolių, įsikarščiavusių amatininkų bei pirklių, jūrininkų, žvejų. Tačiau diduma – vienuolių. Kas trečias Konstantinopolio gatvės praeivis būdavo vienuolis. Vienuolynų valdžioj jau šimtai bažnyčių – po teisybei tik septynioms jų vadovauja popiežiaus paskirtasis Grigalius Mamas, kurį liaudis vadina neteisėtu patriarchu.

Išvedant žirgus kilo suirutė, žmonės ėmė šaukti ir keikti lotynus. Jie rėkė:

– Šalin neteisėtus priedurus! Mums nereikalingas popiežius!

Ausis gręžė. Ganėtinai visko prisiklausiau jaunystėje. Tačiau žmonių neapykanta ir neviltis ūžė it audros griausmas ir žemės dundesys. Iki vienuolių giesmingi balsai paakino žmones vienu šauksmu it liturgiją kartoti: „Ne iš Sūnaus, ne iš Sūnaus"*. Buvo šventojo Spiridono diena.

Kilmingų moterų eisenai išeinant iš soboro, kai kurie imperatoriaus palydovai jau buvo įsimaišę į dainingu ritmu šniokščiančią ir mosuojančią minią. Tik apie šventąją imperatoriaus esybę paliko tuščia. Jo, sėdinčio ant žirgo, veidą temdė liūdesys. Imperatorius vilkėjo purpurinius marškinius, avėjo dvigalviais ereliais puoštus purpurinius batus.

Buvau liudininkas išsipildžiusios šimtmečių svajonės – Rytų bažnyčios susijungimo su Vakarų bažnyčia – teisingojo mokymo ortodoksų bažnyčios paklusimo popiežiui ir tikrojo, nepapildyto tikėjimo išpažinimo atsižadėjimo. Po dviejų šimtmečių delsimo ši Unija, kardinolui Izidoriui Sofijos sobore perskaičius sutartį, pagaliau įgijo įstatymišką galią. Prieš keturiolika metų Florencijos katedroje graikiškai ją paskelbė augus apvaliagalvis mokslinčius – metropolitas Besarionas. Popiežius Eugenijus IV už sunkaus taikinimo darbo nuopelnus jį, kaip ir Izidorių, pakėlė į kardinolus.

Taigi nuo tol jau praėjo keturiolika metų. Tą vakarą pardaviau savo knygas bei drabužius, išdalijau neturtėliams pinigus ir sprukau iš Florencijos. Po penkerių metų priėmiau kryžių. Žmonėms šaukiant prisiminiau Asyžiaus kalnų kelią bei Varnos negyvėlių lauką.

Riksmams ūmai nuščiuvus pakėliau galvą ir išvydau didįjį kunigaikštį Luką Notarą užšokant ant pakylos palei gelstelėjusią marmurinę ko-

* 1439 m. Rytų ir Vakarų bažnyčios Florencijos susirinkime susitarė papildyti tikėjimo išpažinimą teiginiu, jog Šventoji Dvasia einanti ir iš Sūnaus. *Vert.*

lonadą. Rankos mostu jis nutildė žmones ir su šaltu gruodžio vėju mano ausis pasiekė jo garsus šauksmas:

– Verčiau turkiškas turbanas nei popiežiaus mitra!

Išgirdę tą įžūlų šūkį praeiviai ir vienuoliai pratrūko audringais džiaugsmo šauksmais. Konstantinopolio graikai rėkė ir džiugiai staugė:

– Verčiau turkiškas turbanas nei popiežiaus mitra!

Šitaip kadaise šaukė žydai: „Paleisk mums Barabą!"

Daugybė eisenos kilmingųjų ir archontų įžūliai susitelkė apie Luką Notarą, rodydami palaiką jį ir atvirai nepaklūstą imperatoriui. Pagaliau žmonės atšlijo ir imperatorius, išretėjusios palydos supamas, išjojo. Kilmingųjų moterų eisena per didžiules bronzines duris tebeplūdo iš bažnyčios, tačiau susyk tirpo aikštėje triukšmaujančioj minioj.

Smalsavau pamatyti, kaip žmonės sutiks kardinolą Izidorių, tačiau dėl Unijos jis patyrė nemaža vargo, be to, ir pats buvo graikas. Todėl net nekėlė kojos iš soboro. Kardinolo pareigos jo nenutukino. Paliko toks pats mažutis, tamsių akių, tik pažiūrėti dar labiau sulysęs, kai lotyniškų papročiu nusiskuto. Iš Feraros ir Florencijos prisiminiau jį barzdotą. Taikytojui nelengva. Markas Eugenikas jį prakeikė, tikindamas jį iš Kijevo į Ferarą atnešus maro užkratą. Bent jau visi jo tarnai tenai mirė maru. Markas Eugenikas tai laikė Dievo bausme už atsimetimą.

It siautulinga pakvaišusi banda maurojo minia didžiulio Sofijos soboro kupolo šešėly. Vienuolių sutanų juodumoj žybčiojo puošnūs kilmingų moterų galvos dangalai ir spalvingos šilko mantijos. Dangus buvo šaltas ir blyškus, nors švietė saulė.

„Verčiau turkų turbanas nei popiežiaus mitra!" Turbūt didysis kunigaikštis Notaras taip šaukė meile savo miestui, tikėjimui bei neapykanta lotynams plūstančia širdim.

Tačiau kad ir koks nuoširdus jausmas kaitino jo žodžius, galiu juos laikyti tik šaltakraujišku politiniu atsivėrimu. Nertėjančioje minioje jis atvertė savo kortas, siekdamas gausios žmonių paramos. Juk širdy Unijai vis tiek nepritaria nė vienas graikas – net pats imperatorius. Tačiau jis, pagaliau nusilenkdamas ir paskelbdamas Uniją, privalo įgalinti su ja susijusią draugystės ir tarpusavio pagalbos sutartį, pavojaus valandą užtikrinsiančią Konstantinopoliui popiežiaus laivyno paramą.

Popiežiaus laivynas Venecijoje jau ruošiamas. Kardinolas Izidorius tvirtina jį išplauksiant ir išgelbėsiant Konstantinopolį, vos patikima žinia apie Unijos paskelbimą pasieks Romą. Tačiau imperatoriui Konstantinui pavymui žmonės šiandien šaukė: „Apostatas, apostatas!" Baisiausias, beprasmiškiausias, pražūtingiausias žodis. Kaina, kurią imperatorius privalo sumokėti už dešimtį karo laivų. Jeigu jie kada nors atplauks.

Kardinolas Izidorius atsigabeno saujelę lankininkų, samdytų Kretoje bei jūros salose. Miesto vartai užmūryti. Turkai nusiaubė apylinkes ir uždarė Bosforą. Jų atramos taškas – per keletą vasaros mėnesių Bosforo siaurumoj sultono pastatyta tvirtovė. Tvirtovė Peros pusėje, krikščionių pakrantėje. Dar pavasarį ten stovėjo Mykolo Arkangelo bažnyčia. Šiandien sumūrytos marmurinės bažnyčios kolonos stiprina trisdešimties pėdų storumo turkų bokštų mūrus, Bosforą saugo sultono patrankos.

Apie visa tai galvojau delsdamas prie didžiulių bronzinių Sofijos soboro durų. Tuomet išvydau ją. Ji išsiveržė iš minios ir sugrįžo į bažnyčią. Karštai alsavo, šydas buvo sudriskęs. Kilmingos Konstantinopolio moterys turi paprotį dengtis veidus nuo nepažįstamų ir gyventi saugomos eunuchų. Sėdančias ant žirgų ar į palankinus pripuolę tarnai susyk jas pridengia audiniu nuo praeivių akių. Jų oda vaiskiai balsva.

Ji pažvelgė į mane ir laikas sustojo, Saulė paliovė suktis apie Žemę, praeitis ištirpo ateity, teliko ta akimirka – vienintelė gyvenimo akimirka, kurios nenusinešė rajus laikas.

Daugel buvau moterų matęs. Mylėdamas būdavau savanaudiškas ir abejingas. Mėgaudavausi ir pats teikdavau malonumo. Bet meilė man tebuvo niekingas kūno geidulys, kurį patenkinus nuliūsdavo širdis. Vien tik iš gailesčio dėdavausi mylįs, iki nebevaliodavau.

Daugel, daugel buvau moterų matęs, kol atsižadėjau jų, kaip daugybės kitų dalykų. Moterys man tebuvo kūnas, ir aš ėmiau neapkęsti visko, kas mane saistė su manuoju kūnu.

Ji buvo veik mano ūgio. Šviesius plaukus puošė dabus dangalas. Siautėsi mėlynu, sidabro siūlais siuvinėtu apsiaustu. Švytėjo rudos akys. Oda tvaskėjo dramblio kaulo baltumu.

Tačiau ne jos dailumo žiūrėjau. Dar ne tąkart. Mane sukaustė jos akių žvilgsnis – akys man buvo pažįstamos, sakytumei, sapne regėtos. Tų akių rudume pelenais pavirto visa kas žemiška ir nereikšminga. Akys iš nuostabos išsiplėtė ir netikėtai man nusišypsojo.

Mano susižavėjimas buvo tyriausias – be jokio žemiško geidulio. Rodės, mano kūnas suspindo nežemiška šviesa, kaip kad jaunystės vakarais matydavau tarytum lempas sutviskant šventų vienuolių būstus rūsčiose Atoso atšlaitėse. Mano prilyginimas – jokia šventvagystė, nes tą valandėlę pasikartojęs stebuklas man buvo šventas.

Ar ilgai – nežinau. Gal tik trumpą kvėptelėjimą – kaip kad sielai paliekant kūną. Stovėjome per porą žingsnių vienas nuo kito, tačiau vieną atsidūsėjimą buvome ant laikinumo ir amžinatvės slenksčio – tarytum ant aštrių kalavijo ašmenų. Tuomet sugrįžau į laiko ribas. Turėjau prakalbti. Tariau:

– Nesibaimink. Jei nori, saugiai parlydėsiu tave namo.

Iš galvos dangalo sprendžiau, kad ji netekėjusi. Bet tą valandėlę man tai nebuvo svarbu. Ištekėjusi ar netekėjusi – jos akys man buvo pažįstamos.

Ji giliai, tarytum ilgai laikiusi kvapą, atsiduso ir paklausė:

– Tu lotynas?

– Taip, jei nori, – patvirtinau.

Žvelgėme vienas į kitą – vidur šėlstančios minios palikom vienu du, tarsi Pasaulio pradžios rojaus rytmetį pabudę. Drovumas svilino jai skruostus, tačiau ji nenudelbė akių. Juk pažinome iš akių vienas kitą. Iki jaudulys ją įveikė ir ji drebančiu balsu paklausė:

– Kas tu?

Tai nebuvo klausimas. Klausdama ji išsidavė širdimi mane pažinusi – kaip kad aš ją pažinau. Bet leisdamas jai atsigosti paaiškinau:

– Iki trylikos metų augau Prancūzijoje, Avinjone. Paskui klajojau po daugybę šalių. Aš vardu Žanas Anžė. Čia, jei nori, Johanas Angelas.

– Angelas, – pakartojo ji. – Angelas. Todėl tu toks išblyškęs ir rimtas? Todėl taip apstulbau tave pamačiusi. – Ji žengtelėjo arčiau ir palytėjo mano ranką. – Ne, tu ne angelas, – pasakė. – Tu – kūnas ir kraujas. Kam tau turkiškas kalavijas?

– Mokiausi juo naudotis, – paaiškinau. – Ir ašmenys jo tvirtesni nei krikščionių kalavijų. Rugsėjį pabėgau iš sultono Muchamedo stovyklos, kai jis, baigęs statytis tvirtovę Bosforo pakrantėje, sugrįžo į Adrianopolį. Įsiliepsnojus karui jūsų imperatorius nebegrąžins Konstantinopolin pabėgusių turkų vergų.

Ji žvilgtelėjo į mano apdarą ir pastebėjo:

– Nesirengi kaip vergas.

– Ne, – atsakiau. – Beveik septynerius metus buvau sultono palydovas. Sultonas Muradas pakėlė mane savo šunų prižiūrėtoju, o paskui perdavė sūnui. Sultonas Muchamedas su manim ištyrė savo išmanumą, skaitė graikiškas bei romėniškas knygas.

– Kaip pakliuvai į turkų vergiją? – paklausė ji.

– Ketverius metus gyvenau Florencijoje, – pasakojau. – Tuomet buvau turtingas, bet man pabodo audinių prekyba ir priėmiau kryžių. Varnos mūšyje pakliuvau į turkų nelaisvę. – Jos žvilgsnis paakino mane tęsti: – Buvau kardinolo Julijaus Čezarinio sekretorius. Po pralaimėjimo jo žirgas įgrimzdo į liūną ir sprunkantys vengrai užbadė kardinolą peiliais. Juk tame mūšyje krito jų jaunasis karalius. Mano kardinolas privertė jį sulaužyti turkams prisiektos taikos sutartį. Todėl vengrai manė jį užtraukus prakeiksmą ant mūsų, o sultonas Muradas elgėsi su mumis

kaip su priesaikos laužytojais. Tačiau manęs jis nelietė, nors šiaip jau išžudė visus pakliuvusius vergijon ir nesutikusius pripažinti jo Dievo bei Pranašo. Turbūt per daug šneku. Atleisk. Ilgai tylėjau.

Ji tarė:

– Nepakyrėjai. Noriu daugiau apie tave sužinoti. Bet tu neklausi, kas aš?

– Neklausiu, – atsakiau. – Man gana, kad esi. Tiek tikrai gana. Nesitikėjau, kad man dar šitai nutiks.

Ji nesiteiravo, ką turiu galvoje. Apsižvalgiusi pastebėjo, jog minia pradeda skirstytis.

– Eime, – sušnibždėjo ji, sugriebė mano ranką ir skubomis timptelėjo mane į didžiulį bronzinių bažnyčios durų šešėlį. – Ar pripažįsti Uniją? – paklausė.

Gūžtelėjau pečiais:

– Aš lotynas.

– Eime vidun, – pakvietė ji.

Atsidūrėme šešėlyje priesalio, kur kaustyti sargybinio batai per tūkstantį metų marmurinėse grindyse išvaikščiojo duburį. Žmonės, įbūgę minios ir delsę bažnyčioje, pradėjo žvilgčioti į mudu. Tačiau ji apsivijo rankomis man kaklą ir pabučiavo.

– Šiandien šventojo Spiridono šventė, – pasakė ji ir peržegnojo graikišku papročiu. – Tik vardan Tėvo, ne vardan Sūnaus. Tegul mano krikščioniškas bučinys sutvirtina mudviejų draugystę, idant neužmirštume vienas kito. Netrukus mano tėvo tarnai ateis manęs ieškoti.

Jos skruostai degė ir tas bučinys nebuvo krikščioniškas. Užuodžiau jos odą kvepiant hiacintais. Plonytės aukštų antakių linijos švytėjo tamsmėlyniu, kilmingų Konstantinopolio moterų papratimu ji buvo raudonai išsidažiusi lūpas.

– Negaliu su tavimi šitaip išsiskirti, – pasakiau. – Net jei gyveni už septynių užraktų, nenurimsiu, kol tavęs nesusiieškosiu. Net jei laikas ir vieta mus išskirs, vėl tave susirasiu. Šito neuždrausi.

– Kodėl turėčiau drausti? – paklausė ji, su malonia pašaipėle kilstelėdama antakius. – Manai, kad manęs nesvilina smalsa daugiau sužinoti apie tave ir nepaprastą tavo likimą, pone Angelai.

Jos koketavimas glostė širdį, balso atspalvis bylojo daugiau nei žodžiai.

– Tai sakyk, kur ir kada, – skubinau.

Ji suraukė antakius:

– Pats nesuvoki, kaip nederamai kalbi. Bet turbūt toks frankų būdas!

– Kur ir kada? – pakartojau, sugriebdamas ją už rankos.

– Kaip drįsti! – įsistebeilijo į mane blykšdama iš nuostabos. – Dar nė vienas vyras nedrįso manęs paliesti. Nežinai, kas aš!

Tačiau ji nemėgino ištraukti rankos – tarytum mano prisilietimas jai būtų malonus.

– Tu esi tu, – atsakiau. – Tiek man gana.

– Gal atsiųsiu tau žinią, – pažadėjo ji. – Ką šiais siaubingais laikais reiškia padorumas. Tu frankas – ne graikas. Tačiau dėl mudviejų susitikimo tau gali iškilti grėsmė.

– Kadaise priėmiau kryžių, nes troškau įtikėti, – tariau. – Visa ką įgijau, tiktai tikėjimo neįgijau. Todėl Dievo garbei pasiryžau net amžinybėn iškeliauti. Pabėgau iš turkų stovyklos, pasiryžęs žūti dėl Kristaus ant Konstantinopolio mūrų. Dėl tavęs mano gyvenimas nepasidarys grėslesnis, nei buvo ir tebėra.

– Nutilk, – tarė ji. – Bent jau pažadėk, kad neisi man įkandin. Jau gana akių į save atkreipėm. – Ji užsidengė veidą sudriskusiu šydu ir nusigręžusi žengtelėjo šalin.

Baltai mėlynais apdarais apsitaisę tarnai jos ieškojo. Ji nuėjo su jais, į mane nė nežvilgtelėjusi, ir aš nesekiau įkandin. Tačiau jai tolstant vis labiau silpau – rodės, per atvirą žaizdą visas kraujas išsiurens.

1452 metų gruodžio 14 diena

Imperatoriaus Konstantino vadovaujami įvairių vietovių atstovai, susirinkę į Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčią, dvidešimt vienu balsu prieš venecijiečius nusprendė nusavinti uoste stovinčius venecijiečių laivus miesto gynybai. Laivų savininkų vardu Trevizanis pareiškė protestą. Laivams leista krovinius pasilikti, kai jų vadai, bučiuodami kryžių, prisiekė nemėginsią sprukti. Per mėnesį už laivus susitarta imti keturis šimtus bizantinų nuomos. Lupikavimas, tačiau Venecija naudojasi proga, juolab kad skęstančiam aukso skaičiuoti neverta.

Imperatorius tarėsi su neteisėtuoju patriarchu, vyskupais bei vienuolynų vyresniaisiais dėl bažnyčių brangenybių išlydymo ir panaudojimo pinigams kalti. Auksinių ir sidabrinių indų grobimą iš vienuolynų bei bažnyčių vienuoliai aiškino kaip pirmą neginčijamą bažnyčių susijungimo ir Unijos įgyvendinimo ženklą.

Pastatų kainos smarkiai krito. Trumpalaikių paskolų palūkanos per kelias dienas pakilo iki keturiasdešimties. Ilgalaikės paskolos visai negausi. Brangakmenių kainos aukščiausios. Pardavęs mažytį deimančiuką nusipirkau kilimų ir baldų už šešiasdešimtį dukatų. Apstatinėju ir

puošiu savo nuomojamą namą. Šeimininkas jį pigiai parduotų, tačiau kam man namas? Miesto ateitį tegali skaičiuoti mėnesiais.

Dvi naktis beveik nesudėjau bluosto. Sugrįžo nemiga. Nerimastis veja mane į gatves, bet lieku namie, nes manęs kai kas gali ieškoti. Skaityti negaliu. Ganėtinai prisiskaičiau, kad suprasčiau mokslo bergždumą. Mano tarnas graikas seka kiekvieną mano žingsnį, tačiau tai suprantama ir lig šiol manęs netrikdė. Nejau jie turėtų visiškai pasikliauti žmogumi, tarnavusiu turkams? Mano tarnas apverktinai neturtingas seniokas. Su malonumu leidžiu jam užsidirbti iš pašalės.

1453 metų gruodžio 15 diena

Tik sulenktas popieriaus lapelis. Rytą jį su daržovėmis atnešė gatvės prekiautojas.

„Popiet Apaštalų bažnyčioje." Daugiau nė žodžio. Pasisakiau popiet eisiąs į uostą ir pasiunčiau tarną kuopti rūsio. Išeidamas užrakinau ponamio duris. Nenoriu, kad šiandien kas tykintų pasekomis.

Apaštalų bažnyčia stovi ant aukščiausios kalvos, pačiame miesto viduryje. Slapta susitikimo vieta buvo gerai parinkta, nes čia prie baliustrados šventoms ikonoms meldėsi tik kelios tamsiai apsitaisiusios moterėlės. Mano apdaras dėmesio neatkreipė, nes ištisą dieną bažnyčioje lotynų laivų jūrininkai apžiūrinėja imperatorių kapus bei relikvijas. Iškart į dešinę nuo durų, paprastame mediniame aptvare, guli atskala akmeninio stulpo, ant kurio pririštą Išganytoją plakė romėnų kariai.

Jūrininkus atvedęs jaunas Venecijos laivo gydytojas tikino savo akimis matęs to paties stulpo atskalą Romoje.

– Jie vieno akmens, – sakė jis, – o trečioji stulpo atskala tebėra Jeruzalėje.

Jis smalsiai pažvelgė į mane ir su malonumu būtų leidęsis į kalbas, tačiau norėdamas juo atsikratyti pasiūliau jūrininkams aplankyti Pantokratoriaus vienuolyno bažnyčią. Ten saugoma akmeninė plokštė, kurią Nikodemas raižė savo kapui ir ant kurios paguldė nuo kryžiaus nuimtą Išganytojo kūną. Ant akmens dar matyti į blausų stiklą sustingusios Švenčiausiosios Mergelės Marijos ašaros, išlietos prie sūnaus kūno. Iš tikro tai akmuo, nors pirmąkart pamatęs tariau tik vienuolių užlašintu vašku ir pagramdžiau vieną peilio galu. Konstantinopolio vienuoliai ne tokie prietaringi ir smulkmeniški kaip Vakarų šalių. Gyvasis Kristus ir karštos maldos jiems svarbiau nei švenčiausias, bet negyvas akmuo.

– Parduokit man tą peilį, – pasiūlė gydytojas, kai apie tai papasakojau.

Tikriausiai jis pamanė, jog nuo šventosios relikvijos kas nors prie peilio prilipo.

– Patys padarykite tą patį, – atsakiau šypsodamas.

Išsigandęs gydytojas persižegnojo, bet, atrodo, mintis sugundė. Šitaip jo atsikračiau. Gydytojas buvo vardu Nikolas Barbaras. Jis pakvietė mane su kokia neskrupulinga graike pasisvečiuoti savo laive.

Bažnyčioje turėjau pralaukti porą valandų, o laikas slinko lėtai. Tačiau į mane niekas nekreipė dėmesio. Konstantinopolyje laikas jau neteko prasmės. Prie ikonų besimeldžiančios moterys buvo atitrūkusios nuo žemės, nugrimzdusios į ekstazę. Atsipeikėjusios jos žvalgėsi lyg pabudusios iš miegų. Neapsakoma mirštančio miesto gėla degė jų akys. Jos vėl užsidengė veidus ir nudelbusios akis išėjo.

Po lauko žvarbos bažnyčioje buvo šilta. Marmurines grindis romėnišku papročiu kaitino karšto oro vamzdžiai. Ir mano širdis atšilo. Laukimo aitra po daugybės metų parklupdė mane maldai. Suklupau prie baliustrados ir ėmiau širdimi melstis: „Šventasis Visagali Dieve, protu nesuvokiamu būdu Sūnuje ant žemės įsikūnijęs, idant mūsų nuodėmes išganytum, pasigailėk manęs. Pasigailėk už mano dvejonę ir netikėjimą, kurio nei Tavo žodis, nei bažnyčios tėvų raštai, nei jokia žemiškoji filosofija neišgydė. Savo valia vedžiojai mane, leidai patirti visokeriopų Tavo dovanų: išmintį ir kvailybę, skurdą ir turtą, valdžią ir vergiją, karštakraujiškumą ir taikingumą, geidulius ir ramybę, plunksną ir kalaviją, tačiau niekas, niekas manęs neišgydė. Iš nevilties į neviltį ginei mane lyg begailis medžioklis senkantį gyvį, iki man, kaltės smaugiamam, nieko kita neliko, kaip paaukoti savo gyvastį vardan Tavęs. Tačiau šitos aukos nepanorai priimti. Tai ko iš manęs nori, šventasis nesuprantamas Dieve?"

Bet pasimeldęs pajutau, jog mano mintys alsuoja nenuslopusia didyste, susigėdau ir dar kartą pasimeldžiau širdyje tardamas: „Tu, kurs esi, pasigailėk manęs. Atleisk mano kaltes – ne už nuopelnus, bet iš pagailos, ir išvaduok mane iš siaubingos kaltės, iki ji manęs nesugniuždė".

Tačiau pasimeldęs vėl tapau šaltas, aitriai šaltas – kaip ledas. Pajutau savo rankų ir kojų jėgą, sprando nepalenkiamą tvirtumą ir pirmą kartą po daugybės metų ėmiau džiaugtis savimi ir buvimu. Mylėjau ir laukiau, ir visa praeitis pavirto pelenais – tarytum niekada nebūčiau mylėjęs ir laukęs. Lyg blankų šešėlį teprisimenu Feraros merginą, kuriai perlai žibėjo plaukuose ir kuri Filosofijos sode iškėlusi baltą ranką nešiojo auksinį paukščio narvelį – nelyginant žibintą keliui pasišviesti.

Vėliau... Buvau palaidojęs miške nežinomą negyvėlį lapių apgraužtu veidu. Jis apsireiškė man, panūdęs susigrąžinti savo diržo sagtį. Der-

vuotoj pašiūrėj slaugiau sergančius maru, nes nepaliaujami ginčai ir bartynės dėl tikėjimo raidžių sukėlė man neviltį. Jinai irgi buvo perimta nevilties – ta daili, rodės, nepasiekiama mergina. Nuvilkęs jos užkrėstus drabužius sudeginau druskos pirklio trobos krosnyje. Paskui sugulę šildėme vienas kitą, nors nesitikėjau, kad man šitai gali nutikti. Juk ji buvo kunigaikščio duktė, o aš tik popiežiaus Eugenijaus kanceliarijos vertėjas. Nuo tol bemaž penkiolika metų praėjo. Ir many jau niekas nevirpteli ją prisiminus. Turėjau pasirausti atmintyje, panūdęs bent vardą prisiminti. Beatričė. Kunigaikštis žavėjosi Dante ir skaitė prancūziškus riterių romanus. Jis įsakė nubausti mirtimi savo sūnų bei žmoną už neištikimybę ir slapčia sanguliavo su dukterim. Kadaise, Feraroje. Todėl suradau Filosofijos sodo merginą maru užsikrėtusiųjų pašiūrėje.

Perlais papuoštu šydu prisidengusi moteris sustojo prie manęs. Veik mano ūgio. Nuo šalčio susisupusi kailiniu apsiaustu. Užuodžiau hiacintus. Ji, mano meilė, atėjo.

– Veidą, – paprašiau. – Parodyk man veidą, idant patikėčiau, kad esi tikra.

– Negerai padariau, – tarė ji. Buvo nepaprastai išblyškusi, rudos akys baidėsi manęs.

– Kas negerai, o kas gerai? – paklausiau. – Gyvename paskutiniąsias dienas. Nejau svarbu, kaip ir ką darome?

– Tu lotynas, – apkaltino ji. – Valgai neraugintą duoną. Tik lotynas gali šitaip kalbėti. Gera ir negera žmogus jaučia širdimi. Šitai jau Sokratas žinojo. Tačiau tu šaipaisi kaip Pilotas, klausdamas, kas yra tiesa.

– Dėl Kristaus žaizdų, – pasakiau. – Nejau atėjai manęs filosofijos mokyti, moterie? Net nežinodamas pasakyčiau, kad tu tikra graikė.

Iš baimės ir įtampos ji ėmė kūkčioti. Leidau jai išsiverkti, kad nurimtų, nes taip bijojo, jog net šiltoje bažnyčioje su brangiu kailių apsiaustu nesiliovė drebėjusi. Ji atėjo, verkė dėl manęs, dėl savęs. Ar reikėjo geresnio įrodymo, kad sujaudinau ją. Taip kaip ji mane – tarytum per žemės drebėjimą išvertė visus mano širdies kapus.

Pagaliau uždėjęs delną jai ant peties pasakiau:

– Viskas menka. Gyvenimas, mokslas, filosofija, net tikėjimas. Visa užsiplieskia, valandėlę kaitriai liepsnoja, o paskui užgęsta. Būkime kaip du suaugę žmonės, per stebuklą iš akių vienas kitą pažinę ir galį atvirai tarp savęs kalbėtis. Ne kivirčo kelti atėjau.

– Tai ko atėjai? – paklausė ji.

– Myliu tave, – atsakiau.

– Nors nežinai, kas aš, nors tik kartą mane matei, – paprieštaravo ji.

Skėstelėjau rankas. Ką galėjau atsakyti? Ji nudūrė akis, vėl pradėjo drebėti ir sušnibždėjo:

– Nebuvau tikra, kad ateisi.

– Ak, mano meile, – tariau, nes gražesnio meilės prisipažinimo iš moters lūpų dar nebuvau girdėjęs. Dar kartą suvokiau, kaip mažai žmogus gali paaiškinti žodžiais. Vis dėlto žmonės, išmintingi ir net mokslingi, tariasi galį žodžiais išaiškinti net Dievo esybę.

Ištiesiau rankas. Ji nedvejodama padavė savąsias. Jos pirštai buvo šalti, laibi ir stiprūs, tačiau tos rankos niekada nedirbo. Ilgai stovėjom žiūrėdami vienas į kitą. Mudviem nereikėjo žodžių. Jos liūdnos rudos akys glostė mano plaukus, kaktą, skruostus, smakrą, kaklą – rodės, nepasotinamo smalsumo apimta, panūdo įsiminti kiekvieną bruožą. Mano veidas buvo nugairintas vėjų, skruostai nuo pasninkavimo sukritę, apie lūpų kampučius nuovylis išbraižė gilias raukšles, kaktą vagojo minčių rėžiai. Tačiau nesigėdijau savo veido. Jis buvo tarytum vaškuota lentelė, gyvenimo braižiklio aiškiai išrašinėta. Su malonumu leidau jai skaityti savo veido raštą.

– Noriu viską apie tave žinoti, – tarė ji spausdama stiprius mano pirštus. – Skutiesi barzdą. Atrodai keistas ir baugus it lotynų kunigas. Tu mokslingas vyras ar karys?

– Keliavau iš vienos šalies į kitą, iš vienų pareigų į kitas it vėjo gainiojama žiežirba, – pasakiau. – Ir savosios širdies gilumas bei aukštumas apkeliavau. Studijavau filosofiją – nominalizmą ir realizmą, senųjų filosofų raštus. Kai pabodo žodžiai, ėmiau kaip Raimondas ženklinti sąvokas raidėmis bei skaičiais. Tačiau to, ką troškau suvokti, nesuvokiau. Todėl pasirinkau kalaviją ir kryžių. – Po valandėlės tęsiau: – Net pirkliu buvau. Išmokau dvigubos sąskaitybos, liudijančios, jog ir turtas tėra regimybė. Turtas mūsų laikais – tik popierius, kaip ir filosofija bei šventosios misterijos. – Padvejojęs tylesniu balsu pridūriau: – Mano tėvas buvo graikas, nors užaugau popiežiškajame Avinjone*.

Lyg kažko persigandusi, ji drebėdama ištraukė rankas iš manųjų.

– Spėjau, – pasakė. – Jei užsiaugintum barzdą, iš veido panėšėtum į graiką. Ar ne todėl nuo pirmos akimirkos atrodei man pažįstamas – tarytum kadaise pažinotas – ir šitame veide aš stengiausi įžiūrėti ankstesnįjį veidą.

– Ne, – atsakiau. – Ne, ne todėl.

Ji atsargiai apsižvalgė ir prisidengė šydu smakrą bei lūpas.

– Papasakok man apie save viską, – paprašė. – Bet pasivaikščiokim,

* 1309–1377 m. Romos popiežiai rezidavo Avinjone. *Vert.*

dėdamiesi ką nors apžiūrinėją, idant neatkreiptume dėmesio. Kas nors gali mane pažinti.

Ji patikliai įsikabino man į parankę ir mudu leidomės apžiūrinėti imperatorių kapų, ikonų bei sidabrinių relikvijų. Žingsniavome koja į koją. Rodės, ugninė plunksnelė nuplevena kūnu, jos rankai palytėjus manąją. Tačiau tas dilgulys teikė palaimos. Ėmiau pusbalsiu pasakoti:

– Vaikystę užmiršau. Vaikystė – lyg sapnas, ir jau gerai nežinau, ką sapnavau, o kas iš tikro nutiko. Tačiau žaisdamas su berniūkščiais prie Avinjono mūrų ir upės pakrantėje, sakydavau jiems ilgus pamokslus graikiškai bei lotyniškai. Tikriausiai mokėjau atmintinai daug nesuvokiamų dalykų, nes tekdavo dienų dienas tėvui garsiai skaityti knygas, kai šis apako.

– Apako? – paklausė ji.

– Jis buvo toli iškeliavęs, kai buvau aštuonerių ar devynerių, – atsakiau rausdamasis atmintyje. Buvau tai ištrynęs iš atminties – tarytum niekada neišgyvėnęs, tačiau dabar vaikystės klaikas lyg negeras sapnas vėl perėmė mane. – Jo nebuvo metus. Grįžtant jį užpuolė plėšikai. Jie išdūrė tėvui akis, kad tėvas jų nepažintų ir prieš juos nepaliudytų.

– Išdūrė akis? – apstulbo ji. – Konstantinopolyje akis išduria tik nuo sosto nušalintiems imperatoriams ir prieš tėvus sukilusiems sūnums. Turkų valdovai šito išmoko iš mūsų.

– Mano tėvas buvo graikas, – pakartojau. – Avinjone jį vadino Graiku Androniku, o paskutiniaisiais metais – Akluoju graiku.

– Kaip tavo tėvas atsidūrė frankų žemėje? – nusistebėjo ji.

– Nežinau, – atsakiau, nors žinojau. Bet tai buvo mano paslaptis. – Avinjone jis nugyveno visą gyvenimą. Buvau trylikos, kai jis, būdamas aklas, nukrito nuo skardžio už Popiežių rūmų ir nusilaužė sprandą. Klausei apie mano vaikystę. Vaikas būdamas dažnai patirdavau regėjimus, kuriuos tariau tiesa. Net vardu esu Johanas Angelas. Pats maža ką prisimenu, tačiau per teismą už tai buvau apkaltintas.

– Per teismą? – jos kakta susiraukė.

– Trylikos mane nuteisė už tėvo nužudymą, – atsakiau. – Buvo nenuginčijamai įrodyta, jog atvedžiau prie skardžio aklą tėvą ir nustūmiau, įsimanęs palikimo. Liudininkų nebuvo. Mane plakė, kad prisipažinčiau. Galų gale buvau nuteistas ratais sulaužyti kaulus bei ketvirčiuoti, o kūną sudeginti. Buvau trylikos. Tokia mano vaikystė.

Ji ūmai sugriebė mano ranką, pažvelgė į akis ir tarė:

– Tavo akys nepanašios į žudiko akis. Išsipasakok. Palengvės.

– Daugel metų apie tai negalvojau, – atsakiau. – Nenorėjau apie tai niekam pasakoti. Viską ištryniau iš atminties. Tačiau tau papasakoti ga-

liu. Nemaža laiko prabėgo. Man jau keturiasdešimt. Daug nuo tol išgyvenau. Bet tėvo nežudžiau. Jis buvo griežtas, kankindavo ir mušdavo mane, tačiau puikiai nusiteikęs būdavo geras. Mylėjau jį. Juk buvo mano tėvas. Apie motiną nieko nežinau. Ji mirė mane gimdydama, bergždžiai gniauždama delne gydomąjį akmenį.

– Turbūt tėvą nukamavo aklumas, – tęsiau. – Šitai supratau užaugęs. Tą rytą jis patarė nesijaudinti, kad ir kas nutiktų. Jis esą turįs daug pinigų, iš viso – tris tūkstančius auksinių, – sakė, – auksakalio Džerolamo saugomų. Testamentą jis surašęs mano labui, skirdamas Džerolamą mano globėju, iki sukaksiu šešiolika. Buvo pavasaris. Tėvas pasiprašė nuvedamas prie skardžio, anapus rūmų. Jis norįs pasiklausyti ošesio bei paukščių sparnų šnaresio, kai paukščių būriai skrenda iš pietų. Sakė einąs susitikti su angelais. Todėl paprašė manęs palikti jį vieną ant skardžio ir sugrįžti tik prieš vakarines mišias.

– Ar tavo tėvas buvo išsižadėjęs graikiško tikėjimo? – iškart šiurkščiai paklausė ji. Ji buvo Konstantinopolio duktė.

– Jis vaikščiojo į mišias, išpažino nuodėmes, valgė lotynišką duoną ir pirkdavo indulgencijas, kad trumpiau kentėtų skaistykloje, – atsakiau. – Net nepagalvojau, kad jis tiki kitaip nei visi. Sakėsi einąs susitikti su angelais, o radau negyvą skardžio papėdėje. Jis buvo pavargęs gyventi, aklas ir nelaimingas.

– Bet, – paklausė ji, – kaip galėjo už tai apkaltinti tave?

– Viską suvertė man, – atsakiau, – viską, viską. Esą gviešiausi pinigų. Kai papasakojau tėvą ėjus susitikti su angelais, jie pamanė mane meluojant apie nepažįstamuosius, kuriuos tėvas neva turėjęs susitikti ant skardžio. Tačiau tądien nė vieno įtartino svetimšalio mieste niekas neregėjo. Auksakalys Džerolamas atkakliausiai liudijo prieš mane. Jis savo akimis matė tėvą mane baudžiant, o mane – kandžiojant tėvo ranką. Jokių pinigų jis esą neturįs. Tai tebuvo aklojo klejonės ir vaizdiniai. Tiesa, šiokią tokią sumelę Džerolamas gavęs, kai tėvas apakęs, tačiau tie pinigai jau seniai išleisti jo išlaikymui. Tik iš pagailos aklajam auksakalys Džerolamas neva pinigams pasibaigus tebesiuntęs iš savo ūkio viską, ko mums reikėję. Aklasis graikas pasitenkindavo mažu, dažnai pasninkaudavo. Šitos paramos tikrai nederėtų laikyti kokio nors aklojo įsivaizduojamo indėlio nuošimčiais. Tai tebuvusi pagalba. Be to, pinigų laikymas už nuošimčius – sunki nuodėmė abiem pusėms. Tačiau norėdamas įrodyti savo gerą valią auksakalys Džerolamas žadėjo už tėvą padovanoti bažnyčiai sidabrinę žvakidę, nors jo sąskaitos rodė tėvą ilgainiui smarkiai įsiskolinus. Gerasis žmogus sutiko už skolą paimti tėvo knygas, kurių niekas vis tiek nemokėjo skaityti. Turbūt pakyrėjau tau?

– Nepakyrėjai, – atsakė ji. – Papasakok, kaip išsigelbėjai ir tebesi gyvas.

– Buvau aklo graiko sūnus, svetimšalis, – pasakiau. – Todėl niekas nepanoro manęs ginti. Tačiau apie tuos tris tūkstančius auksinių išgirdo vyskupas ir pareikalavo atvesdinti mane į bažnytinį teismą. Tariama priežastis – plakant mano regėtos vizijos, nes iš skausmo man pasimaišė galvoj ir vėl kaip vaikystėje klejojau apie angelus. Pasaulietiškame teisme bylos teologiniai dalykai buvo skubinai apeiti, protokole pažymėta mane esant pamišėlį. Prirakinę grandinėmis prie bokšto sienos ir kasdien plakdami pasaulietiškieji teisėjai tarė, jog prieš sulaužydami kaulus patys išvarys iš manęs velnią. Tačiau pinigai supainiojo ir užvilkino bylą ir teisena dėl tėvažudystės virto pasaulietinio bei bažnytinio teismo teisena dėl jurisdikcijos, kitaip tariant, dėl to, kas turi teisę mane teisti ir nusavinti mano tėvo paliktą turtą.

– Bet kaip išsigelbėjai? – mygo ji.

– Nežinau, – sąžiningai tikinau, ir tai buvo tiesa. – Nesakau, kad angelai mane išgelbėjo, tačiau vieną dieną kažkodėl man grandines nukirto, o kitą ankstų rytą pastebėjau neužrakintas bokšto duris. Išėjęs iš tamsio ilgai žilpau. Prie vakarinių miesto vartų sutikau gatvės prekiautoją. Šis paklausė, ar norėčiau eiti drauge. Jis tarytum laukė manęs, nes atrodė mane pažįstąs ir iškart ėmė smalsauti apie mano regėjimus. Kai nuėjome į mišką, iš maišo šlamšto ištraukė knygą. Tai buvo keturių evangelijų prancūziškas vertimas. Jis paprašė garsiai perskaityti. Šitaip atsidūriau pas Laisvos dvasios brolius. Gali būti, jog kaip tik jie mane išlaisvino, nes tarp jų yra net tokių, kurių nė neįtartum.

– Laisvos dvasios broliai? – nusistebėjo ji. – Kas jie?

– Nenoriu tau įkirti, – vangsčiausi. – Kitą sykį papasakosiu.

– Iš kur žinai, kad dar susitiksime? – paklausė ji. – Man buvo labai sunku surengti mudviejų susitikimą – sunkiau, nei tu, laisvus vakarietiškus papročius pažįstąs lotynas, tari. Su turke slapčia susitikti lengviau nei su graike, kaip gali iš turkų pasakų spręsti.

– Turkų pasakose moters gudrumas visada pergali sargybinio išmintį, – pasakiau. – Atidžiai perskaityk. Gal ko nors iš jų pasimokysi.

– Tu, – tarė ji, – tu, žinoma, iš jų labai pasimokei.

– Tau nėra ko pavydėti, – atsakiau. – Sultono seralyje kitokius reikalus tvarkiau.

– Aš pavydžiu?! – nuraudusi riktelėjo ji. – Per daug gerai apie save manai! Pasirodo, tu nelabai panašus į frankus – moterų suvedžiotojus. Gal tiktai, kaip ir jie, tenkindamas smalsumą susipažįsti su paika moterimi, kad paskui galėtum laivuose bei užeigose nepaprastom pergalėm pasigirti.

– Ak, šitaip, – tariau suspausdamas jos riešą, – tai tokias pažintis rezgei su frankais? Tai tu šitokia? Bet nesibaimink. Aš tylėsiu. Tik suklydau dėl tavęs. Geriau bus, jei mudu daugiau nebesusitiksime. Tikrai nesunkiai susirasi kokį laivo vadą arba lotynų karį.

Ji ištraukė ranką ir pasitrynė riešą.

– Taip, taip, – pasakė. – Tikrai, geriau bus, jei mudu daugiau nebesusitiksime. – Karštai alsuodama ji žvelgė į mane nutamsusiomis akimis, išdidžiai iškėlusi galvą. – Grįžk į uostą, – irzo. – Ten rasi lengvapėdžių. Pasigerk, sukelk vaidą ir frankų papratimu susipešk. Bemat guodėją rasi. Taigi su Dievu.

– Su Dievu, – atsakiau nepaprastai įniršęs.

Ji greitosiomis nužingsniavo lygiom it stiklas marmurinėm grindim. Eigastis buvo grakšti. Rydamas seilę pajutau burnoje kraują. Taip smarkiai įsikandau lūpą, kad nešaukčiau jos grįžti. Netrukus jos žingsniai sulėtėjo. Prie bažnyčios durų ji nejučia grįžtelėjo. Pastebėjusi, jog nepajudėjau ir neketinu pulti įkandin, taip įniršo, kad bėgte puolė atgal ir sustojusi šėrė man per skruostą. Ausy suskambėjo, skruostas užsidegė, tačiau širdis džiūgavo. Mat ji pliaukštelėjo sąmoningai, iš pradžių atsargiai apsižvalgiusi, ar niekas nemato.

Stovėjau ramus, žodžio netardamas. Luktelėjusi ji vėl apsigręžė ir nuėjo. Nejudėdamas žvelgiau jai pavymui. Vidur bažnyčios jos valia palūžo – ji ėmė dvejoti, sulėtino žingsnį, apsisuko ir sugrįžo. Jau šypsojosi. Rudos akys tviskėjo džiugesiu.

– Atleisk, pone, – tarė. – Tikriausiai aš blogai išauklėta, bet jau visiškai nurimau. Deja, neturiu turkų pasakų knygos. Gal galėtum man ją paskolinti – noriu sužinoti, kaip moters gudrumas pergali vyro išmintį. – Ji paėmė mano ranką, pabučiavo ir priglaudė prie skruosto. – Jauti, kokie karšti mano skruostai?

– Nesielk šitaip, – perspėjau. – Mano skruostas karštesnis. Tau nereikia mokytis gudrumo. Turkai nieko tavęs neišmokys.

– Kodėl paleidai mane, nesivijai? – paklausė ji. – Mane, kaip moterį, labai įžeidei.

– Kol kas visa tėra žaidimas, – pasakiau, o akys degė. – Dar gali pasitraukti. Nespaudžiu tavęs. Nesekiosiu paskui. Pati pasirink.

– Nebeturiu ko rinktis, – atkirto ji. – Manau, kad jau pasirinkau, neatstūmusi tavęs prie Sofijos soboro. Manau, kad jau pasirinkau, kai pažvelgei man į akis. Tikriausiai net norėdama nepasitraukčiau. Bet pernelyg neapsunkink mano pasirinktos dalios.

Susikibę už rankų išėjome iš bažnyčios. Pamačiusi užslenkant prieblandą ji persigando.

– Turime išsiskirti, – pasakė. – Tučtuojau.

– Ar negalėčiau nors šiek tiek tavęs palydėti? – paklausiau, neįstengdamas susitvardyti.

Ji negalėjo man užginti, nors buvo nesaugu. Prieblandai užgulant žalius bažnyčių kupolus, didžiosios gatvės žibintams žiebiantis, žingsniavome gretimais, o man pavymui tykino sulysęs gelzganas šuo, kuris, kažin ko prie manęs prisirišęs, atlydėjo nuo namų ligi Apaštalų bažnyčios ir šalo laukdamas manęs išeinančio. Šuo bidzeno ne link Blachernajaus, – kaip man dingtelėjo, – bet visai į kitą pusę. Parodžiau jai šunį ir juokom pasakiau:

– Panorėjęs galėčiau tau pridurmais pasiųsti tą šunį. Sugrįžęs jis parodytų man tavo namus. Ne veltui buvau sultono Murado šunų prižiūrėtoju.

– Papasakok apie tai, – paprašė ji.

– Dvidešimties mane pakerėjo Homeras, – pasakiau. – Nusisamdžiau jūrininku į Genujos laivą, panūdęs išvysti senovės Trojos griuvėsius. Kiek pamenu, visą gyvenimą mane traukė iš Vakarų į Rytus. Mano kraujas, mano gimtis – visa kas manyje čion veržėsi. Laivas gabeno šunis, Milano kunigaikščio dovanotus sultonui Muradui. Būdamas Genujos valdovas, jis taip pat yra Peros vietininkas, taigi privalo palaikyti gerus santykius su sultonu. Didžiausias šuo – tikras vilkas – mane pamėgo, pradėjo manęs klausyti, todėl jo nereikėjo laikyti narve. Perplaukus Graikijos jūrą ir priartėjus prie kranto jūrininkai man parodė Aleksandro Didžiojo pastatytos Trojos griuvėsius. Nakčia prie Tenedo nėriau jūron įsimanęs pasiekti krantą. Taip karštai troškau paliesti kojom žemę, kuria vaikščiojo Homero didvyriai – Achilas ir Odisėjas. Šuo puolė į jūrą ir pasileido plaukti pavymui – kad ir kaip draudžiau. Buvo vasara, vanduo šiltas. Ak, tas pirmasis rytas, aušros pirštai viršum melsvų kalvų, kai mano kojos žengė Azijos krantu! Tačiau šuo mane išgelbėjo. Nes, manding, turkai, suvokę mane pasprukus iš laivo, jau tąkart būtų paėmę vergijon.

– Daugel nuotykių patyrei, – nepatikliai tarstelėjo ji.

– Man tai buvo ne nuotykiai, – tikinau, – bet gyvenimas. Pažinimo aistra mane ginė, o ne permainų troškulys. Tačiau sutinku, kad mane lydėjo sėkmė. Apvaizda saugojo taip dažnai, kad norom nenorom turiu klausti savęs kodėl. Vardan kokio slapto tikslo išlikdavau gyvas, kai aplink visi krisdavo. Maras, net karas manęs pasigailėjo, nors tyčiomis jiems pasidaviau.

– Papasakok dar apie šunį, – susmalsusi paprašė ji.

– Taigi keliavau Aleksandro Trojos griuvėsiais, to didžiulio pilko šuns

ištikimai įpėdžiui sekamas, – pasakojau. – Mačiau apgriuvusias kolonas, laurais ir laukiniais vijokliais apžėlusius mūrus. Mačiau į žemę smengančias statulas. Turkų piemenys, tikėjimo akinami, buvo apdaužę jų veidus. Islamas nepakenčia statulų. Tačiau tai dar nebuvo tikroji Troja. Nei alkio, nei nuovargio nejausdamas keliavau pakrantėmis, iki užėjau Skamandros upę. Ten, kalvų užstotoj lygumoj, dunksojo Troja. Ten sutikau ir turkų piemenis. Jie leido dienas ant arklių, gyveno palapinėse, jų moterys nesidangstė veidų. Tačiau bauginosi mano šuns ir būtų nušovę jį iš savo lankų, jei nebūčiau paaiškinęs, jog tai jų emyro šuo. Tuomet jie nusilenkė šuniui lig žemės ir palytėjo rankomis kaktas bei krūtines. Dėl šuns jie mane pamaitino ir maloniai su manimi apsiėjo.

– Neilgai keliavau, – tęsiau, – ir tąkart net nepamačiau Konstantinopolio, nors tikėjausi. Kraštas gyveno taikoj, sultonas Muradas tada Magnezijoje apžiūrinėjo statomus rūmus bei vasarnamius. Juk jis vėliau ten persikėlė, ir du kartus mėgino atsisakyti valdžios, perleisdamas ją sūnui Muchamedui. Tačiau Muchamedas tuomet buvo per jaunas valdyti. Mane saugiai nulydėjo į Magneziją, sultonas Muradas priėmė mane ir išklausęs pasakojimo padovanojo maišelį sidabrinių. Žinia, melavau, jog šuo šoko jūron, o aš plaukiau iš paskos, trokšdamas išgelbėti sultonui brangią dovaną. Tačiau šuo manęs nepaliko. Man rengiantis išeiti ėmė nertėti, todėl teko jį vėl uždaryti į narvą.

– Ar tai ne jūrininkų pasakos? – nepatikliai paklausė ji. – Kaip sugrįžai į lotynų kraštus?

Jos dvejonė mane įžeidė.

– Kalbėjomės apie šunis, – atsakiau. – Pradėjau tą istoriją norėdamas papasakoti apie šunį. Pati prašei. Bet gal Azijoje aš ne tik Trojos griuvėsių ieškojau? Pasipasakojau apie save torlakų dervišams ir šie nugabeno mane į venecijiečių faktoriją. Ten laivu ir iškeliavau į Veneciją. – Pastebėjęs ją nesuprantant, ką turiu galvoje, paaiškinau: – Torlakų dervišai – turkų Laisvos dvasios broliai. Jie nesidangsto galvų ir atsižada turto. Jaunystėje sultonas Muradas malšino dervišų maištą. Jų vyresnįjį prikalė prie kryžiaus ir užkėlę ant kupranugario dangino, kol vargšas pasimirė. Tarp torlakų esama ir žydų bei graikų, nes, jų manymu, visi tikėjimai lygūs, o Mahometo mokymas nėra geresnis už Kristaus mokymą.

– Stebėtinus dalykus pasakoji ir nesi tas, kuo dediesi, – tarė ji ir ūmai sustojusi prieblandoje atidžiai pažvelgė į mane. – Nebeįžiūriu tavo bruožų. Nuo tavęs dvelkia šalčiu. Lyg demonas ar angelas greta manęs žingsniuotų.

– Ir tokį mokymą žinau, – atsakiau. – Jie tikina, jog žemėj, tarp žmonių, tebegyvena angelų. Daugis jų patys nesuvokia esą angelai, tačiau dvasios juos saugo. Juos gali atpažinti ir iš kitų išskirti pagal angelo požymius, šiam gimus žmogaus pavidalu ir užmiršus savo kilmę. Daug valdovų naudojasi slaptom žmogiško pavidalo angelų jėgom.

– Gąsdini mane, – tarė ji. – Ar tu turi angelo požymių?

– Tai tik klejonės, – paprieštaravau. – Tesu žmogus. Gimiau būti vienišas ir mirsiu vienišas. Tokia mano pažinimo išvada.

Ėjome pro hipodromo griuvėsius. Graikų jaunuoliai dienomis mokydavosi šaudyti iš lankų arba raiti žaisdavo su lazdom kamuoliu. Yrantys pastatai prieblandoje išdidėjo. Dangų rėmė milžiniškas Sofijos soboro kupolas. Priešais tamsavo senųjų imperatoriaus rūmų akmenys. Nė šviesulėlis juose nemirgtelėjo. Tuščiose rūmų salėse retsykiais dar būdavo rengiamos visokios apeigos. Prieblanda pagailiai dangstė merdintį miestą. Marmurinės jo kolonos gelto, mūrai skeldėjo, fontanai tylėjo, apsamanojusius neprižiūrimų sodų baseinus klojo platanų lapai. Nelyginant bežadžiu susitarimu mudviejų žingsniai sulėtėjo. Dangaus pakrašty jau spindėjo vakarė žvaigždė. Sustojome apgriuvusių senųjų imperatoriaus rūmų kolonų šešėlyje.

– Turiu eiti, – pasakė ji. – Negali toliau manęs lydėti.

– Tavo kailinis apsiaustas gali pritraukti plėšikus ir elgetas, – paprieštaravau.

Ji atlošė galvą.

– Konstantinopolyje nėra nei plėšikų, nei elgetų, – atkirto išdidžiai. – Gal uoste. Ar Peroje. Tik ne mieste.

Tai tiesa. Konstantinopolio elgetos liesi, bet išdidūs. Vos keletas jų sėdi prie vienos kitos bažnyčios, blandžiom akim įsibedę priešais save, lyg tūkstantmetėn praeitin spoksodami. Gavę iš lotyno išmaldos jie suburba palaiminimą, tačiau šiam nusigręžus nusispjauna ir puola trinti pinigą į skarmalus, tarytum valydami lotyno žymę. Nuskurdę vyrai ir moterys mieliau eina į vienuolynus nei elgetauti.

– Turiu eiti, – pakartojo ji, bet nelauktai apsivijo rankomis ir stipriai priglaudė galvą man prie krūtinės – vėsiame ore užuodžiau hiacintais kvepiančią jos odą.

Nesiekiau jos skruostų, lūpų. Nenorėjau įžeisti jos tuo, kas kūniška.

– Kada vėl susitiksime? – paklausiau. Man taip džiūvo burna, kad balsas pasidarė raižus.

Ji neviltingai atsakė:

– Nežinau. Iš tikro nežinau. Šitaip man niekada nebuvo nutikę.

– Ar negalėtumei ateiti pas mane? – paklausiau. – Slapčia, niekieno

nepastebėta. Teturiu vieną tarną, kuris mane seka, bet galiu jį išvaryti. Aš pratęs apsieiti be tarnų.

Ji taip ilgai tylėjo, kad aš išsigandau.

– Tikiuosi, neįžeidžiau tavęs? – paklausiau. – Manau, gali manimi pasikliauti. Nieko bloga tau nepadarysiu.

Ji atsakė:

– Nevaryk savo tarno. Tai tik sukeltų įtarimų. Visus svetimšalius seka. Tave sektų kitaip – pasaliau. Tikrai nežinau, ką daryti.

– Vakarų šalyse, – pasakiau dvejodamas, – moteris paprastai turi draugę, kurios aplankyti sakosi einanti. Prireikus draugė paliudija, jog tai tiesa, idant kitąkart ta moteris jai atsilygintų tuo pačiu. Ir viešose maudyklėse bei gydomosiose versmėse vyrai su moterimis gali nevaržomi susitikti ir bendrauti.

– Aš neturiu kuo pasikliauti, – tarė ji.

– Tai nenori, – šiurkščiai atsakiau.

– Po savaitės ateisiu pas tave, – pažadėjo ji, kilstelėjusi galvą. – Jei galėsiu, ateisiu iš ryto. Paklaidinsiu palydovę turguje ar venecijiečių krautuvėlėse. Žinau, kad už tai atkentėsiu. Bet ateisiu. Elkis su tarnu, kaip manysi esant geriausia.

– Žinai, kur gyvenu? – paklausiau paskubomis. – Mažas medinis namelis uosto atkalnėje, už venecijiečių miesto dalies. Rasi pagal akmeninį liūtą prie durų.

– Taip, taip, – atsakė su pašaipėle. – Atrasiu pagal mažą bjaurų akmeninį liūtą prie durų. Dar vakar, kai susiruošiau pirkinių, liepiau pranešti mane pro tavo namus, įsimaniusi probėgšmais tave pamatyti. Bet nepamačiau. Telaimina Dievas tavo namus.

Ji greitu žingsniu tolo, išnykdama prieblandoje. Jai įpėdžiui šuns nepasiunčiau.

1452 metų gruodžio 20 diena

Buvau pakrantėje, kai paskutinis laivas išplaukė į Veneciją. Mažas, greitaeigis laivas. Imperatoriaus įpareigotas jo vadas privalėjo sinjorijai* paaiškinti, kodėl buvo nusavintos didžiosios galeros. Į Vengriją basilėjas Konstantinas įvairiausiais keliais išsiuntinėjo pagalbos prašymus. Tačiau laikinasis valstybės valdovas Hunijadas, prieš pusantrų metų bučiuodamas kryžių, Muchamedui prisiekė trejų metų taiką. 1444 metais Varno-

* Savivaldos organui. *Vert.*

je ir 1448 metais Kosove Muradas Hunijadui įrodė, jog karas su turkais Vengrijai pernelyg brangiai kainuos. Netikiu krikščionių pagalba. Muchamedas greitesnis už krikščionis.

Pereitą vasarą mačiau jaunąjį sultoną molinom rankom, nuo galvos iki kojų kalkiuotą, statant Bosforo pakrantės tvirtovę – rodomu pavyzdžiu mėginantį įkvėpti saviškius dar uolesnėms pastangoms. Net senus vizirius jis privertė ritinti akmenis, maišyti skiedinį. Man rodos, niekas pasaulyje taip greitai nėra pastatęs šitokios galingos tvirtovės. Tiktai bokštų švininių stogelių tetrūko, kai sprukau iš sultono stovyklos. Didžiulės bronzinės liejiko Orbano patrankos atlaikė parako slėgį ir įrodė savo pajėgą. Didžiuliam sviediniui nuskandinus venecijietišką galerą, iš Juodosios jūros į uostą neatplaukė nė vienas laivas. Anos galeros vadas atsisakė nuleisti bures. Jo kūnas tebekabo ant stulpo prie Bosforo pakrantės tvirtovės, o aplinkui trūnija jūrininkų kaulai. Tik keturių jūrininkų sultonas pasigailėjo ir išsiuntė į miestą papasakoti, kas nutiko. Nuo tol praėjo du mėnesiai.

Tačiau atrodo, jog imperatorius Konstantinas taip pat ketina rimtai gintis. Per visą ilgį taisomi mūrai. Tvirtinami net akmeniniais antkapiais, atgabentais iš užmiesčio. Išmintinga – antraip turkai, pradėję apsiaustį, pasinaudos antkapiais. Bet žmonės šneka mūrų rangovus dirbant prastai ir grobstant už didžiausias sumas. Niekas jų nesmerkia. Atvirkščiai. Žmonės pikdžiugiauja. Juk imperatorius apostatas, išvirtęs lotynu. Todėl iš jo, kaip iš visų lotynų, galima vogti. Tikrai šitas miestas labiau myli turkus nei lotynus.

Juk žmones dar tebesaugo Blachernajaus Panagija, stebukladarė Švenčiausioji Mergelė. Šiandien kepėjo žmona visai rimtai pasakojo, jog prieš trisdešimtį metų, Muradui apgulus miestą, mėlynu apsiaustu apsisupusi Švenčiausioji Mergelė leidosi vaikštinėti mūrais ir taip išgąsdino turkus, kad šie padegė savo apsiausties mašinas bei stovyklą ir nakčia atsitraukė nuo miesto. Tarytum Muradas neturėjo kitokio pamato apsiausčiai nutraukti!

Kokia ilga gali būti savaitė! Kaip keista laukti, o jau tariausi niekados nebeturėsiąs ko laukti. Net laukimas malonus, kai dilgus jaunystės karštis ir nekantra seniai nuslopę. Tačiau tikėti jau nepajėgiu. Gal ji ne tokia, kokią vaizduojuosi. Gal tik apgaudinėju save. Ledinis vėjas pučia nuo Marmuro jūros, snyguriuoja, bet žarijų indo man nereikia. Mano kūnas tarytum krosnis, tvoskianti karščiu.

Čia pat mūsų Išganytojo užgimimo šventė. Venecijiečiai bei Peros genujiečiai jai ruošiasi. Tačiau graikams nelabai rūpi Kalėdos. Jų šventė – Velykos. Jiems Velykos – ne Kristaus kančios, bet džiugi Prisikėlimo šventė. Jų tikėjimas karštas, persmelktas pakilių jausmų, mistiškas, net pakantus. Jie netgi nedegina ant laužo eretikų, o leidžia jiems, užsidarius vienuolyne, gailėtis už nuodėmes. Ir kardinolo Izidoriaus jie akmenimis neužmėtė. Tik šaukė: „Keliauk į Romą su savo rauginta duona!"

Tokio tikėjimo karščio ir maldingo pakilumo, kokį matai čionykštėse bažnyčiose, neregėjau Vakarų šalyse. Ten nuodėmės išsiperkamos už pinigus.

Miestas ištuštėjęs. Jo didžiuliai mūrai kadaise supo milijoninį miestą. Ir sunykęs. Žmonės begyvena tik ant kalvų, apie pagrindines turgavietes bei uosto atkalnėse. Yrantys namai, griuvėsiai ir nuo gyvenamų vietų ligi mūrų nusidriekę tyrlaukiai pavirtę skurdžiom ožkų, asilų bei arklių ganyklom. Šiurkšti žolė, dygūs krūmai, tušti namai aplūžinėjusiais stogais. Nuo Marmuro jūros pučia vėjas. Neapsakomai liūdna.

Du karo laivus atsiuntė Venecija. Penkiasdešimt samdytų karių su kardinolu Izidorium atsiuntė popiežius Nikolajus iš Romos. Visa kita – sulaikyti laivai ir vilionėm sutelkti lotynai. Tiesa, užmiršau penkis bizantiškus imperatoriaus karo laivus. Jie sūpuojasi uoste, dugnais pliuškendami negyvą vandenį, be burių, iš tolo atsiduodą trūnėsiais. Ugniniai pirmagalių nasrai žaliuoja pelėsiais, užsikišę. Tačiau šiandien laivuose pasirodė žmonių. Akivaizdu, kad didysis kunigaikštis Notaras vis dėlto rengiasi juos sutaisyti, nors imperatorius stokoja laivams pinigų. Karo laivai – brangi pramoga.

Iš Graikijos jūros salų atplukdyti keli grūdų, aliejaus bei vyno kroviniai. Kalbama, jog turkai nusiaubė Morėją. Taigi iš ten pagalbos laukti bergždžia – jei Konstantinas apskritai gali kliautis savo broliais. Šiaip ar taip, Demetrijas dar Florencijoje priešinosi Unijai. Imperatoriui Johanui mirus juos tiktai motina sulaikė nuo brolžudiško karo.

Nepažįstu graikų. Nepasiekiu jų širdies. Man jie palieka svetimi. Net laiką jie skaičiuoja kitaip. Gyvena 6960-uosius metus nuo Pasaulio sutvėrimo. Turkai – 856-uosius nuo Pranašo pabėgimo. Beprotiškas pasaulis. O gal širdy esu tikras lotynas?

Taigi ji neatėjo. Tikriausiai norėjo tiktai laimėti laiko, kad galėtų mandagiai manimi atsikratyti ir sumėtyti pėdas. Juk net jos vardo nežinau. Kodėl vis dėlto nepasiunčiau paskui ją šuns? Šuo būtų nuvedęs prie jos namų vartų. Bet kam? Visa tebuvo jos aikštis, smalsumas.

Ji graikė, graikė, ir mano gyslomis teka graikiškas tėvo kraujas. Išsigimęs, klastingas, išdavikiškas, žiaurus Bizantijos kraujas. Visų šalių moterys klastingos – ir krikščionės, ir turkės, bet ar ne graikės klastingiausios? Juk jos turi dviejų tūkstančių metų patirties.

Švinas slogina man širdį, švinas gyslose stingsta. Neapkenčiu šito mirštančio miesto, aklai įsibedusio praeitin ir netikinčio, jog už vartų lūkuriuoja giltinė.

Neapkenčiu, nes myliu.

1452 metų gruodžio 23 diena

Nukeliavau iš Akropolio į Bukoleoną. Apžiūrėjau mūrus, geležimi apkaltus vartus, mažučius pusapvalius langelius slapių namų antruosiuose aukštuose. Į medinius namus nežiūrėjau. Pasimeldžiau Sergijaus ir Bakcho bažnyčioje palei jūrinį mūrą. Tačiau Dievas nepakenčia dvigubos sąskaitybos.

Nuo Konstantino kolonos nužingsniavau iki Aukso vartų marmurinių bokštų. Iš ten – link Šventojo Romano vartų, pasivaikščiojau po Blachernajaus sodus. Prie vartų niekas manęs nesulaikė.

Gal ji apgavo mane, nuvedusi ne ton pusėn? O gal ji vis dėlto gyvena Blachernajuje? Žemė gelzgana, apledėjusi, negyva. Parkuose lapai paliko nesušluoti. Bergždžiai ieškojau pastato, kur mano gyvenimo pavasarį auksiniuose narveliuose čiulbėjo dirbtiniai paukšteliai. Neberadau. Paklaustas sargybinis tik papurtė galvą, dėdamasis nesuprantąs, ko ieškau. Tenai imperatorius Johanas vaišino barbarus – mus, iš Vakarų atkeliavusius – daktarą Kuzietį bei kitus Bažnyčios susirinkimo mažumos pasiuntinius.

Tarnas nesėlino pasekomis. Bet atrodo, kad šio amžingo miesto sienos, mūrai, kolonos neregimomis akimis stebi praeivį. Darbininkai, renkantys griuvėsiuose akmenis mūrams taisyti, man parodė smėlyje rastus pajuodusius pinigus. Beverčiai, tačiau tūkstančio metų senumo.

Nusiyriau per įlanką į genujietiškąją Perą. Niekas manęs nieko neklausė. Kaupinai prikrautas valtis uoste be perstojo irsto pirmyn ir atgal. Genujiečiai pelningai prekiauja. Galėčiau bemat praturtėti iš ginklų prekybos. Gal graikai man būtų pakantesni, jeigu pardavinėčiau jiems senus ginklus, plėšdamas nežmoniškus pinigus? Gal tuomet pradėtų kliautis manimi, patikėtų mano sąžiningumu?

Kiekvienoje Peros vyninėje parduodamos žinios, jomis keičiamasi. Juk Peros genujiečiai su sultonu nekariauja. Tai irgi beprotystė. Per Perą

sultonas Muchamedas sužino viską, kas dedasi Konstantinopolyje. O mes kasdien sužinome, kaip ginkluojasi sultonas.

Garsaus ir garbingo prekiautojo kieme mačiau balandžių bokštą. Tai egiptietiški balandžiai. Taigi sultonas Adrianopolyje iškart sužino kiekvieno laivo atplaukimo ir išplaukimo laiką, krovinį bei vadą. Aukštas Peros bokštas – puiki stebėjimo vieta. Iš jo matyti jūra, Bosforas, kas dedasi miestuose – nuo Akropolio iki Blachernajaus.

Sugrįžęs per savo būsto langą peršinčiom akim stebeilijau į Peros bokšte vėjo plakamą Genujos vėliavą su kryžium. Šalta. Pirmąkart per septynerius metus išgėriau vyno. Tačiau vynas tik dar labiau mane nuliūdino. Šią žvarbią dieną jau nebesuprantu, kodėl kvailas įpykis paakino mane išsižadėti sultono Muchamedo, lįsti į mirtiną pavojų ir atkakti į nesvetingą miestą. Ko nelikau su naujuoju Aleksandru – nelyginant sąžinės balsas, tėvo jam paliktas kaip paveldas. Jis netikėjo mane esant angelą, kaip tikėjo jo tėvas, nors šunys ir net laukiniai žvėrys man pakluso. Jam buvo smagu lavinti protą pagal mano pažinimą. Jo protas – tarytum aštrus plienas, mano pažinimas – tarytum juodas akmuo. Ir tikriausiai jam buvo smagu sutikti nepaperkamą žmogų.

Privalėjau iškeliauti, nors tariausi, jog manęs jau niekas nejaudina. Ko gera, pasitraukimas mane patį nustebino labiau nei Muchamedą.

1452 metų gruodžio 26 diena

Rytą tarnas pribloškė mane įspėdamas:

– Mano pone, pernelyg dažnai Peroje nesilankyk.

Pirmąkart atidžiai pasižiūrėjau į jį. Lig šiol jis man buvo tik neišvengiamas blogis, išsinuomojant namą gautas kaip priedas. Jis tvarkė mano drabužius, nešiojo man valgį, pagal šeimininko nurodymus žiūrėjo, kad negadinčiau baldų, šluodavo kiemą ir, be abejonės, perdavinėjo į Tamsųjį Blachernajaus kambarį, ką veikiu ir su kuo susitinku.

Aš tikrai ant jo nepykstu. Tai apgailėtinas senukas. Tik vangstydavausi į jį pažvelgti. Dabar pasižiūrėjau. Jis nedidelio ūgio, retabarzdis. Jam gelia kelius, o akys žvilga neapsakomu Konstantinopolio graikų liūdesiu. Jo drabužiai nusinešioję, riebalų nudėmėti, kelnės sulopytos.

Paklausiau:

– Kas tau liepė šitai pasakyti?

Jis įsižeidė:

– Rūpinuosi, kad nieko bloga tau nenutiktų. Juk esi mano ponas, kol šiame name gyveni.

Atsakiau:

– Aš lotynas.

Jis ryžtingai užginčijo:

– Ne, ne, tu ne lotynas. Matau iš veido.

Didžiai mano nuostabai, jis puolė prieš mane ant kelių ir siekdamas pabučiuoti ranką paprašė:

– Neniekink manęs, pone. Tiesa, išgeriu vyno likučius, susirenku tavo išbarstytus smulkius pinigėlius ir aliejaus nugvelbiu savo sergančiai tetai, nes visa mūsų giminė labai neturtinga. Bet tave pažinęs daugiau taip nedarysiu, jei nenori.

– Ūkio priežiūrai pinigų nešykščiu, – atsakiau apstulbęs. – Neturtėlio teisė – gyventi iš trupinių, nubyrančių nuo turtingojo stalo. Nors ir visą giminę maitink, kol esu tau šeimininkas. Nelabai vertinu pinigus. Netruks ateiti metas, kai pinigai ir turtas praras vertę. Mirčiai visi lygūs – Dievo svarstyklėse uodo dorybė sveria tiek, kiek dramblio.

Ilgai kalbėjausi su juo, norėdamas įsižiūrėti į jo veidą. Man jis pasirodė nuoširdus, tačiau žmogaus veidas meluoja, be to, ar gali graikas pasikliauti graiku?

Jis tarė:

– Daugiau neuždarinėk manęs rūsyje, idant nesužinočiau, ką veiki ir kur eini. Rūsyje buvo taip šalta, kad man kaulai sustingo. Nuo tol sergu sloga, skauda ausis ir kelius dar labiau maudžia.

– Stokis, paikši, ir numalšink skausmą vynu, – pasakiau, išimdamas iš kapšelio auksinį bizantiną. Jam tai buvo dideli pinigai, nes Konstantinopolio neturtėliai – baisingi skurdžiai, o keletas turčių – neregėtai turtingi.

Jis pažvelgė į pinigą mano delne, veidas nušvito, tačiau papurtęs galvą pasakė:

– Pone, ne išmaldaudamas savo skausmais skundžiausi. Manęs nepapirksi. Jei tik nori – nematysiu ir negirdėsiu, ko nepageidausi. Tik pasakyk.

– Nesuprantu, – tariau.

Jis parodė gelsvą šunį, kuris, jau pradėjęs tukti, gulėjo ant savo patiesalo tarpdury ir padėjęs ant žemės snukį sekė kiekvieną mano judesį.

– Ar šuo neklauso tavęs ir neseka pavymui? – paklausė senukas.

– Nesuprantu, apie ką tu kalbi, – pakartojau ir numečiau auksinį pinigą jam po kojų. Jis pasilenkė monetos, o paskui pažvelgė man į akis.

– Gali man nesipasakoti, – pasakė. – Apie tai nė negalvoju. Tavo paslaptis man šventa. Paimsiu pinigą, jei liepi. Man ir mano šeimai jis atneš didelį džiaugsmą. Bet dar didesnis džiaugsmas tau tarnauti.

Jo paslaptingos užuominos mane erzino. Žinoma, jis, kaip ir kiti graikai, įtarinėjo mane slapčia tebetarnaujant sultonui ir tik dėl akių nuo sultono pabėgus. Gal jis tikėjosi išpešiąs iš manęs naudos ir sultonui užėmus miestą išvengsiąs vergijos? Toks jo spėjimas man būtų naudingas, jei norėčiau ką nors nuslėpti. Bet nejau gali prastakilmiu pasikliauti?

– Labai klysti manydamas, jog būsiu tau naudingas, – paprieštaravau. – Nebetarnauju sultonui! Dešimtis kartų sakiau, jau netekau kantrybės šitai kartodamas ir prisiekinėdamas tiems, kurie tave nusamdė. Dar kartą patikinu: nebetarnauju sultonui.

Jis atsakė:

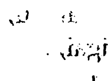
– Ne, ne, žinau. Tu negalėtum tarnauti sultonui. Juk pažinau tave – rodės, žaibas trenkė man po kojų.

– Tu girtas? – paklausiau. – Ar kliedi? O gal karščiuoji? Nesuprantu, ką sakai. – Tačiau mane pagavo keistas jaudulys.

Jis nusilenkė man ir tarė:

– Gėriau, mano pone. Atleisk. Daugiau tai nepasikartos.

Po kvailų jo žodžių pažvelgiau į veidrodį. Kažin kodėl prapuolė noras lankytis pas kirpėją – nusprendžiau pats ir dar rūpestingiau skustis barzdą. Iš liūdesio ir kvailumo ilgai ją želdinausi. Pradėjau kitaip rengtis, net drabužiu akivaizdžiausiai rodydamas esąs lotynas.

1453 metų sausio 2 diena

Ji atėjo. Vis dėlto ji atėjo.

Užsimetusi rusvą apsiaustą, apsiavusi minkštus rusvus batus. Tikriausiai tarėsi išmaniai persirengusi, bet netgi didžiausias žioplys nebūtų pamanęs ją prasčioke esant. Apsiausto sukirpimas, galvos dangalas, net tai, kaip perregimu šydu dengėsi veidą, išdavė jos kilmę ir išsilavinimą.

– Dėl Dievo, laukiau tavęs, – ištariau nesulaikydamas plūstančių ašarų. Gelsvas šuo vizgino prieš ją uodegą.

– Tai beprotystė, – pasakė ji, – beprotystė ir raganystė. Aš įkliūsiu, tačiau neateiti nepajėgiau. Nepajėgiau, nors nenorėjau.

– Kaip įėjai vidun? – paklausiau ūmai.

Ji tebedengė šydu lūpas.

– Nedidukas korsčiojantis senelis įleido mane, kai pabeldžiau, – atsakė. – Turėtum šilčiau rengti savo tarną ir liepti susišukuoti plaukus bei susitvarkyti barzdą. Jis taip susigėdo savo drabužio, kad nusigręžė nuo manęs. – Ji apsižvalgė. – Ir tavo kambarį reikėtų iškuopti.

Nuo kampo ji staiga nugręžė rudas akis. Užmečiau kilimą ant patalynės ir išpuoliau iš kambario. Tarnas kieme spoksojo į debesis.

– Graži diena, – tarė suktai išsišiepdamas.

– Nuostabi diena, – sutikau ir persižegnojau graikišku papročiu. – Puikiausia mano gyvenimo diena. Bėk vyno, pyragaičių, saldumynų, keptos mėsos, uogienės. Parnešk apsčiai. Nešk, ką manysi esant gardžiausia. Partempk didžiulį krepšį, kad liktų ir tau, ir tavo pusbroliams bei tetoms – visai giminei. Sutikęs kely elgetų, duok jiems išmaldos ir palaimink.

– Ar tik ne tavo gimtadienis, pone? – paklausė jis, apsimesdamas nieko nenutuokiąs.

– Sulaukiau viešnios, – atsakiau. – Tokia pasigailėtina prastakilmė manęs maldyti atėjo.

– Viešnios? – paklausė jis neva nustebęs. – Nemačiau jokios viešnios. Tiesa, vėjas paklebeno duris – pasidingojo, jog kažkas beldžia, tačiau atidarius duris lauke nieko nebuvo. Gal juokauji?

– Daryk, ką liepiamas, – skubinau. – Bet jei nors žodelį šnipštelėsi apie mano viešnią – čiupsiu už barzdos ir pats peiliu perrėšiu tau gerklę.

Jam atsinešus krepšį vėl sugriebiau už rankovės ir pasakiau:

– Niekada neklausiau tavo vardo. Kuo tu vardu?

– Man didelė garbė, – atsakė. – Aš vardu Manuelis, kaip ir senasis imperatorius Manuelis. Mano tėvas Blachernajuje nešiojo rąstus.

– Manuelis! – šūktelėjau. – Gražus vardas! Manueli, šiandien laimingiausia mano gyvenimo diena. Vardan Kristaus! – Sugriebiau jį už ausų ir išbučiavęs apžėlusius skruostus stumtelėjau eiti.

Kai sugrįžau į kambarį, mano viešnia buvo nusimetusi rusvą apsiaustą ir atsidengusi veidą. Negalėjau juo atsižiūrėti. Žodžiai strigo gerklėje, kojas pakirto, todėl suklupęs prigludau veidu prie jos kelių. Apsiverkiau iš džiaugsmo ir susižavėjimo. Ji švelniai palytėjo man galvą, paglostė plaukus.

Galų gale pakėlęs akis pamačiau ją šypsant. Šypsojo lyg saulė. Akys švytėjo it rusvo aukso gėlės. Mėlyni antakiai buvo aukšti, linko dailiai tarsi įstabūs skliautai. Skruostai rausvavo lyg tulpės. Minkštos lūpos pliskėjo nelyginant rožės žiedlapiai. Dantys žibėjo nei perlai. Žilpau į ją žvelgdamas. Visa tai pasakiau jai.

– Mano širdis – kaip septyniolikmečio, – tariau. – Kartoju poetų žodžius, nes neturiu savų. Apsvaigau nuo tavęs. Tarytum nieko panašaus nebūčiau patyręs. Tarytum niekados nebūčiau moters palietęs. Tačiau atrodo, kad visą gyvenimą tave pažįstu. – Tu man visa Bizantija, – sakiau. – Tu – imperatoriškasis Konstantinopolis. Taip, kaip tave, pažinau

dūluojančius tavojo miesto kupolus, kai nuo laivo denio pirmąkart išvydau iš jūros tvaskesio kylant. Taip pat pažinau tavojo miesto gatves, kolonas, marmurą, mozaikas, auksą ir porfyrą – atrodė, jog kadaise gyvenau jų apsupty. Gatves ir aikštes sielos akimis atpažinau. Man nereikėjo klausinėti kelio. Šitaip atpažįstu ir tave, mano meile.

– Dėl tavęs visą gyvenimą mane čion traukė, – kalbėjau. – Apie tave svajojau, gododamas apie tavąjį miestą. Net atpažintas tavasis miestas rodėsi tūkstantį kartų puikesnis, nei svajojau, ir tu tūkstantį kartų puikesnė, nei prisimenu. Gražesnė, puikesnė, nei prisimenu, – pasakiau. – Dvi savaitės – baisus laikas. Dvi savaitės – ilgos kaip mirtis. Ko neatėjai, kaip žadėjai? Ko mane palikai? Tariausi mirsiąs.

Ji pažvelgė į mane, kiek primerkė akis, pirštų galiukais palytėjo man antakius, skruostus, lūpas. Paskui vėl atmerkė spindulingai šypsančias rudas akis ir tarė:

– Kalbėk. Gražiai kalbi. Palaima pagauna klausant, nors tikriausiai meluoji. Ko gera, buvai mane užmiršęs. Ko gera, labai nustebai man pasirodžius. Bet gerai, kad dar atpažįsti mane.

– Ne, ne, – paprieštaravo ji, stumdama mane.

Tačiau jos draudimas ir net priešinimasis buvo tarytum kvietimas. Pabučiavau ją. Jos kūnas silpo, geibo mano glėby. Kol atstūmė mane ir susiėmusi galvą nusigręžė.

– Ką darai? – suvaitojo apsipylusi ašaromis. – Ne dėl to pas tave atėjau. Man skauda galvą.

Aš neklydau. Ji buvo nepatyrusi ir skaisti. Tai išdavė jos lūpos. Jos kūnas šitai pasakė manajam. Galbūt išdidi, aistri, karšta, užgaidi, pavydulingai sergėta, tačiau nuodėmės nepatyrusi. Gal patyrusi mintimis – tik ne kūnu.

Iš veido mačiau, kad jai tikrai skauda galvą. Rūpestingai suėmiau jos dailią galvutę ir ėmiau glostyti kaktą.

– Atleisk, – tarė ji ir sukūkčiojo iš skausmo. – Turbūt esu pernelyg jautri ir pažeidžiama. Rodos, ugninės adatos smaigsto man galvą. Turbūt išsigandau, kai taip netikėtai mane apkabinai.

Mano galia persidavė jai. Per mano rankas. Netrukus ji giliai atsidūsėjo, įtampa atlėgo ir ji vėl atmerkė akis.

– Tavo rankos šiltos, – tarė ji ir pagręžusi galvą švelniai pabučiavo man ranką. – Turi gydytojo rankas.

Įsižiūrėjau į savo rankas.

– Gydytojo rankos, žudiko rankos, – šiurkščiai pasakiau. – Bet, patikėk manim, nenoriu tavęs skaudinti. Ir dabar nenorėjau. Turėjai tai pajusti.

Ji pažvelgė į mane. Jos žvilgsnis vėl buvo atviras, pažįstamas. Vėl nugrimzdau į jos akis, todėl visa aplink sublindo, pramanu pavirto.

– Turbūt klydau, – pasakė ji. – Gal pačiai magėjo įskaudinti, tačiau tyčiomis – nenorėjau. Bet dabar man vėl gera. Šalia tavęs man gera. Dar niekur nebuvo šitaip malonu. Net mano namai man pasidarė svetimi ir atgrasūs. Tavo galia visąlaik mane traukė. Per mūrus, per sienas, per miestą. Nejau užkerėjai mane?

– Meilė – kerai, – pasakiau. – Meilė šiurpiausia raganystė. Tu mane apkerėjai, kai pažvelgei į akis prie Šventosios Sofijos soboro vartų.

– Beprotystė! – sudejavo ji. – Tėvas niekada neatiduotų manęs lotynui. Net nežinau tavo kilmės. Tu bastūnas. Nuotykių ieškotojas. Ne, jei tėvas sužinotų, lieptų tave užmušti.

Širdis man apmirė. Norėdamas laimėti laiko pasigyriau:

– Mano kilmė ženklina mano veidą, kalavijas – mano tėvas, žąsies plunksna – mano motina, mąslios žvaigždės – mano sesės, angelai ir demonai – pusbroliai bei giminaičiai.

Ji atviraširdiškai pažvelgė į mane ir tarė:

– Nenorėjau tavęs įžeisti. Tik pasakiau tiesą.

Puikybės žodžiai užstrigo man gerklėj. Teisybė buvo daug paprastesnė.

– Aš vedęs, – prisipažinau. – Tiesa, greit bus devyneri metai, kai nemačiau žmonos, bet, kiek žinau, ji gyva – dar ir kaip gyva. Sūnui jau dvylika. Priėmiau kryžių tikriausiai todėl, kad nepajėgiau ilgiau su jais gyventi. Jie taria mane Varnos mūšyje kritus. Šitaip net geriau.

Ji smarkiai krūptelėjo, išgirdusi pirmuosius žodžius. Sukom vienas nuo kito akis. Ji timpčiojo apdaro apykaklę, taisėsi papuošalą ant krūtinės. Jos kaklas buvo baltas kaip pienas.

– Ką tai reiškia? – dusliai ištarė ji. – Juk tarp mudviejų nieko negali būti. – Tebečiupinėdama papuošalą ir žvelgdama į savo ranką pridūrė: – Turiu eiti. Ar nepadėtum užsimesti apsiausto?

Tačiau neketinau jos išleisti. Vargu ar ji pati norėjo išeiti. Pasakė šitai tik panūdusi mane užgauti.

– Mudu suaugę žmonės, – priminiau ir mano balsas nejučia sušiurkštėjo. – Nebūk vaikas. Puikiausiai suvoki, ką darai.

– Atėjai norėdama viską apie mane sužinoti, – tęsiau. – Kas man santuoka, kas man šventas bažnytinis sakramentas! Man nerūpi nei dangus, nei pragaras, jeigu tu esi ir aš tave suradau. Nei dangus, nei pragaras nėra tai, kuo mes juos laikome, ar tai, kas mums sakoma. Tu mano, ir šito nepaneigsi. Bet dar kartą kartoju: nenoriu tavęs skaudinti.

Nudūrusi žvilgsnį ji atkakliai tylėjo. Todėl tęsiau:

– Ir pati nutuoki, kas mūsų laukia. Tiktai mirtis arba turkų vergija. Tu irgi turėsi pasirinkti – viena ar kita. Mudviem teliko keletas mėnesių, daugių daugiausia – pusė metų. Paskui ateis turkai. Ką tada bereikš įprasti dalykai! – sušukau ir taip smarkiai trinktelėjau ranka į krėslo atkaltę, kad delnakauliai barkštelėjo ir apžilpau iš skausmo. – Apie santuoką, namus, vaikus žmogus gali galvoti, kai jam prieš akis gyvenimas! Mudviem jo nėra. Mudviejų meilė jau pasmerkta. Maža laiko teturime. Tačiau tu, tu nori užsimetusi apsiaustą išeiti, nes prieš daugelį metų Dievas mane nubaudė – turėjau vesti vyresnę moterį, kurios tik kūnu pasigailėjau. Mano širdies ji niekada nepasiekė.

– Kas man tavo širdis! – šūktelėjo ji plykstelėdama raudoniu. – Tavo širdis lotyniška! Šitai paliudija tavo žodžiai. Konstantinopolis niekada nežlugs! Visos turkų kartos bergždžiai supo miestą. Pati Mergelė Marija sergsti mūsų mūrus. Nejau įstengs juos sugriauti kažkoks jaunikaitis – tas Muchamedas, kurį patys turkai niekina!

Bet atrodė, jog ji kalba pati netikėdama tuo, ką sako – kad ir suprantamas buvo jos kvailas tikėjimas Konstantinopolio mūrų tvirtumu. Tyliau, šalin akis sukdama ji klustelėjo:

– Sakei, kad Dievas tave nubaudė? Tavo žmona tikrai už tave vyresnė?

Jos klausimas vėl pradžiugino mano širdį. Juk tai reiškė, kad pavydulingą moters sielą sužadino smalsumas. Tuomet trinktelėjęs durimis ir dundėdamas laiptais parėjo mano tarnas. Pasitikęs paėmiau iš jo krepšį.

– Šiandien man tavęs nebereikės, – pasakiau.

– Pone, – atsakė jis, – stebėsiu namus iš vyninės anoje gatvės pusėje. Pasikliauk manimi. Taip bus geriausia.

Iš įkarščio jis palytėjo mano rankovę, palenkė galvą ir šnibžtelėjo į ausį:

– Dėl Dievo, pone, išmokyk ją kitoniškai rengtis. Šitaip apsitaisiusi ji atkreipia kiekvieno akis ir labiau žadina smalsumą, nei vaikščiodama atviru veidu ir išsidažiusi it uosto kekšė.

– Manueli! – perspėjau. – Man nesunku ištraukti peilį iš makšties!

Tačiau jis gudriai sukikeno lyg išgirdęs gerą sąmojį ir laimindamas patrynė rankas.

– Tu kaip kirpėjas – turi sąvadautojo sielą, – subariau ir spyriau jam. – Pasigėdytum savo minčių. – Tačiau spyriau atsargiai, kad neužgaučiau, ir jis mano spyrį suprato kaip palankumo ženklą.

Įnešiau krepšį vidun. Įpūčiau žarijas, dar prižėriau anglių. Pripyliau sidabro taurę vyno. Palaužiau kvietinės duonos. Subėriau saldumynus į kinišką indą. Ji prieštariai pakėlė rankas:

– Ne, ne!

Tačiau graikiškai persižegnojo, gurkštelėjo tamsraudonio vyno, pakramtė duonos ir atsikando nuo lazdelės lipnaus saldumyno. Aš padariau tą patį. Nebuvau alkanesnis už ją.

– Išgėrėme vyno, laužėme duoną, – tariau. – Dabar žinai, kad bloga tau nepadarysiu. Tu mano viešnia ir visa, kas mano, taip pat yra tavo.

Nusišypsojusi ji atsakė:

– Ir imperatorius Konstantinas vasarą pasiuntė geriausių valgių nuo savo stalo sultonui Muchamedui, kai šis, įsimanęs sugriauti mūsų miestą, ėmė statyti tvirtovę. O jeigu tiesiogiai suprasčiau tavo žodžius ir imčiau plėšti tavo namus – kaip kad sultonas ketina apiplėšti savo šeimininką?

Aš nepajėgiau taip nuoširdžiai šypsotis.

– Sultonas pernelyg įtarus, kad ragautų bizantiečio siųsto valgio, – tariau. – Jis viską išdalijo savo vergams. Tačiau, jo nuostabai, nė vienam jų net pilve nediegtelėjo. Pasakiau, kad jis klysta visus savo matu matuodamas. Konstantinas – tiesus ir nuoširdus, sąžiningas, labiau karys nei valdovas. Jis nekaltas, kad gimė po nelaiminga žvaigžde.

– Konstantinas – atskalūnas, savojo tikėjimo priešas, – karštai tarė ji. – Mūsų tėvų tikėjimą jis iškeitė į neraugintą lotynų duoną. Kam mums lotynų pagalba, jei Viešpats mus apleido?

– Rauginta, nerauginta – koks skirtumas! – šūktelėjau įniršęs dėl jos kvailo įsitikinimo. – Tai net nesiklausei Unijos sutarties? Sielos apsivalymą ir jūs pripažįstate, vis tiek – ugnimi ar tamsybe ir vėtra. Sutartimi popiežius pripažįstamas bažnyčios galva, todėl Rytų patriarchai išlaikys visas paprotines teises. Sutartis nieko nepakeis. Bet tu, žinoma, kaip visi graikai, užsikišai ausis.

Ji išblyško it popierius.

– Ir Sūnaus? – sušnibždėjo. – Tai neteisėtas prieduras prie tikėjimo išpažinimo. Erezija.

– Vardan Švenčiausiosios Trejybės! – sušukau. – Nekalbėk apie dalykus, kurių protingesni nepermano. Išmintingiausi ir mokslingiausi Vakarų bei Rytų vyrai dvejus metus įrodinėjo vieni kitiems, tarėsi, aiškinosi ir ieškojo tiesos! Jeigu jie galų gale ją atrado ir patvirtino parašais, tai tu tikrai nepaneigsi šitokio nuodugnaus ir sunkaus svarstymo išvados.

– Aha, – pasakė ji, – ir tu pats abejoji lotyniška tiesa, jei puolei šitaip šaukti ją gindamas.

Susitvardžiau.

– Florencijoje jūsų pačių patriarchas atsikėlė iš mirties patalo parašyti testamento. Jis pripažino popiežių bažnyčios galva. Jis pripažino Šventąją Dvasią iš Tėvo ir iš Sūnaus. Patriarcho dievotumo nė vienas jūsiškis

nepaneigė. Mirties akivaizdoje jis pripažino Uniją. Nejau tavęs net šitai neįtikina?

– Lotynų klastotė, – šaltai atsakė ji. – Gerai žinau. Be to, ne visi pasirašė. Markas Eugenikas, imperatoriaus brolis Demetrijas, netgi senasis Gemistas Pletonas nusprendė verčiau sprukti, nei pasirašyti. Unija niekados neturėjo galios.

Skėstelėjau rankas.

– Bergždžia šnekėti, – pasakiau. – Bergždžia.

– O ar tu tiki? – paklausė ji, rudom akim žvelgdama į mane.

Po šio tiesaus klausimo nurimau ir susigėdau pasikarščiavęs. Kas aš toks, kad karščiuočiausi dėl Unijos? Vėl visa gyvai sugrįžo atmintin. Darganota ir mulvina Ferara po atoslūgio, balų varlėms garsiai kurkiant. Maro metu degutu nuteplioti kryžiai ant durų. Švytuojantys žibintai ir barškantys vežimai, nakties juodumoj išgabeną kūnus. Popiežius Eugenijus askezės išsekintu, valdžiotroška degančiu veidu. Per džiūgaujančią minią baltu žirgu Florencijon jojančio imperatoriaus Johano aukso plunksnų karūna. Apskrita Besariono galva ir jėgingas kūnas. Dygiai protingos metropolito Izidoriaus akys ir gyvastingi judesiai. Keisti graikių apdarai, Italijos moterų skubinai numėgdžioti.

Ir kalbos, kalbos, nepaliaujamas ginčų gaudesys, skubrus plunksnų krebždenimas, popieriai, popieriai. Atkaklūs kivirčai dėl raidžių. Stori pageltę kodeksai paslapčia ištrintom raidėm. Tikrai mačiau susirinkusius mokslingiausius ano meto vyrus ir visišką jų ginčų nevaisingumą, nes nė vienas neįstengė sugriauti priešininko įsitikinimų. Tik stenografijos išmokau.

– Bažnyčia, – ištariau ir bejėgiškai skėstelėjau rankas. – Žmonių širdyse Kristaus bažnyčia turbūt tebegyva, o žemiškoji tėra tik apdangalas, prilyginimas. Feraros moterys ėmė taisytis graikiškai, o Velykų rytą žmonės su žvakėmis rankose plūdo klausytis graikiškų mišių. Nepažįstami žmonės graikišku papročiu bučiavosi soduose, vėl imtasi rengti Platono puotas su mieštu vynu, skambant muzikai. Visa tai netruko praeiti. Permainų ištroškę žmonės visad susižavi tuo, kas nauja. Graikų vienuolių ir mokslinčių barzdos sugundė Feraros bei Florencijos moteris. Vėliau jos teisinosi nemokėjusios graikiškai pasakyti: „Ne!"

– Tai buvo madingas pamišimas, įgeidis, permainos potroškis, – tęsiau. – Lotynų kalba – teisininkų kalba, o graikų – filosofų bei poetų. Argi lotynai ir graikai gali vieni kitus suprasti? Pasaulietiškame gyvenime teisininkas visada įveikia filosofą. Todėl Florencijoje graikai pasidavė. Tačiau tau, vien tik tau prisipažįstu, jog mano širdy tavoji bažnyčia – tikra, neiškreipta Kristaus bažnyčia, jei mūsų laikais kuri nors bažny-

čia su savo papročiais bei sankloda dar gali būti neiškreipta. Šitai suvokiau Florencijoje. – Suėmiau jos laibas rankas. – Jaunystėj turėjau svajonę, – tariau. – Dirbdamas popiežiaus kanceliarijos raštininku ir vertėju Feraroje bei Florencijoje tariausi tarnaująs visai Europai, žmonijai. Argi galėjai turėti didingesnį siekį nei Rytų ir Vakarų bažnyčių suvienijimas, visų krikščionių santaika – pirmasis platus žingsnis į tautų sutarimą bei tvirtą taiką. Visetas, o ne duženos. Tarpusavio supratimas, o ne pyktis ir įtarumas. Kristaus vietininkas popiežiaus soste ir jį paremiantis bendras bažnyčios susirinkimas, draudžiantis bažnytininkų piktnaudžiavimą, taikantis karalius bei kunigaikščius. Nepasiekiamas idealas!

– Nes man atsivėrė akys, – tęsiau. – Pamačiau tarnaująs ne idealui, o tik politiniams tikslams, šaltakraujiškai valdžiotroškai. Tą pačią dieną, kai pagaliau Florencijos katedroje lotyniškai ir graikiškai paskelbė Uniją, sugaudė varpai ir visose aikštėse suliepsnojo džiaugsmo ugnys, tą pačią dieną, pardavęs knygas bei drabužius, visa ko atsižadėjau. Širdimi pajutau visa esant bergždžia, o Uniją tesant popierium. Nebenorėjau daugiau tuo keliu eiti.

– Tai ko taip šaukei ant manęs? – paklausė ji. – Ko piktai įžeidinėjai mane dėl tos prakeiktos Unijos?

– Ne dėl jos, – atsidusau. – Tik dėl savo baisaus nusivylimo. Aš branginau svajonę.

Nutilome.

– Papasakok apie Dievo bausmę, – po valandėlės tarė ji.

– Jau per daug prikalbėjau, – paprieštaravau. – Kam kalbėti, kai tu čia? Be to, tais pačiais žodžiais žmonės kalba skirtingus dalykus. Žodžiai tiktai sėja klaidas, įtarumą. Man gana, kad tu čia. Žodžiai nereikalingi, kai tu čia.

Šildžiau jos rankas savosiose viršum žarijų indo. Jos pirštai buvo šalti, tačiau skruostai degė.

– Mano meile, – tyliai pasakiau. – Vienintele mylimoji. Tariau gyvenimo rudenį atėjus, tačiau ir tai buvo netiesa. Dėkui, kad esi.

Mums šnekučiuojantis ji dar papasakojo, jog serga jos motina, todėl negalėjusi anksčiau ateiti. Pastebėjau ją norint pasisakyti, kas esanti, tačiau uždraudžiau. Nepanorėjau žinoti. Sužinojus dar slogesnis liūdesys užguls. Viskam savas laikas. Man pakako, kad ji atėjo.

Išsiskiriant ji paklausė:

– Nejau iš tikro manai, kad jau šį pavasarį turkai apsups Konstantinopolį?

Nejučia vėl plykstelėjau:

– Ar jūs, graikai, išties visi kvaili? Dervišai ir islamo mokytojai keliau-

ja iš vieno Azijos kaimo į kitą. Turkams pavaldūs Europos būriai gavo įsakymą žygiuoti. Adrianopolyje liejamos patrankos. Tavo miestui supti sultonas telkia didesnę kariuomenę nei kuris nors jo protėvis. Bet tu vis tiek klausi, ar jis iš tikro rengiasi supti. – Iš tikro! – sušukau. – Jis skuba. Įsigaliojus Unijai popiežius galbūt įkalbės Europos kunigaikščius užmiršti kivirčus bei karą ir vėl leistis kryžiaus žygin. Turkai jums kelia mirtiną grėsmę, tačiau Turkijos širdy palikęs Konstantinopolis sultonui irgi kelia mirtiną grėsmę. Nežinai, kiek jis svajoja aprėpti. Jis įtikėjo esąs mūsų laikų Aleksandras.

– Šš, šš, – nepatikliai šypsodama tildė ji mane. – Jeigu šitaip nutiks, mudu daugiau nebesusitiksime.

– Ką sakai? – paklausiau sugriebdamas jos ranką.

– Jei sultonas tikrai išžygiuos iš Adrianopolio, tai imperatorius Konstantinas greitaeigiu laivu saugiai į Morėją išgabens imperatoriškosios šeimos moteris. Dėl visa ko. Laive vietos užteks ir kitų kilmingų šeimų moterims. Man taip pat.

Uždėjusi rankas man ant pečių ji įsibedė į mane rudomis akimis ir prikandusi lūpą pasakė:

– Turbūt nereikėjo šito tau sakyti.

– Ne, – kimiai atsakiau džiūstančia burna. – Juk aš galiu būti slaptas sultono patikėtinis. Šitai norėjai pasakyti? Juk jūs visi šitaip galvojate?

– Tavim pasitikiu, – tarė ji. – Gal gautų žinių blogam nepanaudosi. Sakyk, ar man plaukti?

– Žinoma, – pasakiau. – Turi pasitraukti. Ko negelbėti garbės ir gyvybės, jei gali tai padaryti? Nepažįsti sultono Muchamedo. Aš pažįstu. Tavo miestas žlugs. Visa grožybė, visas gęstantis tviskesys aplinkui, kilmingų šeimų valdžia bei turtai – visa tėra tik šešėlis.

– O tu? – paklausė ji.

– Atkeliavau žūti ant Konstantinopolio mūrų, – atsakiau. – Dėl praeities, dėl to, ko jokia pasaulio galybė nebesugrąžins. Ateina kitokie laikai. Nebenoriu tais laikais gyventi.

Užsimetusi rusvą apsiaustą ji čiupinėjo šydą.

– Nė nepabučiuosi manęs išsiskiriant? – paklausė.

– Tau tik galvą įsiskaus, – atsakiau.

Pasistiebusi ji minkštomis lūpomis pabučiavo man į skruostus, palytėjo delnu smakrą ir akimirkai prigludo prie krūtinės nelyginant panūdusi mane pasiimti.

– Puikini mane, – pasakė. – Pradėsiu per gerai apie save manyti. Nejau išties nenori sužinoti, kas aš? Ar aš tau reikalinga tik kaip draugė? Malonu, tačiau sunku patikėti.

– Ar prieš išplaukdama dar ateisi pas mane? – paklausiau.
Ji pasižvalgė po kambarį, abejingai paglostė gelsvą šunį.
– Man gera pas tave, – atsakė. – Ateisiu, jei galėsiu.

1453 metų sausio 6 diena

Vis dėlto graikai nerimsta. Iš lūpų į lūpas sklinda blogos pranašystės. Moterys pasakojasi sapnus. Vyrai sakosi regį ženklus. Niršūs vienuoliai degančiom akim gatvių kampuose skelbia žlugimą ir mirtį miesto, atsižadėjusio tėvų tikėjimo.

Pantokratoriaus vienuolynas virto kurstymo židiniu. Vienuolis Genadijus iš ten visam miestui siuntinėja laiškus. Juos skaito žmonių minioms. Jų klausydamosi moterys plūsta ašaromis. Dėl imperatoriaus įsakymo jis pats nedrįsta žmonėms rodytis. Bet nuėjau pasiskaityti manifesto, kurį jis liepė pakabinti ant vienuolyno vartų:

„Nelaimėliai, – rašo jis, – kur nuklydote? Kaip galite išsižadėti savojo Dievo ir viltis frankų pagalbos? Stumiate miestą pražūtin, podraug praradę tikėjimą. Viešpatie, pasigailėk manęs! Tavo akivaizdoje paliudiju neprisidėjęs prie šios nuodėmės. Pagalvokite, bedaliai, ką darote! Jums lemta vergauti už tai, kad išsižadėjote tėvų tikėjimo, išpažindami ereziją. Vargas jums paskutiniojo teismo dieną!"

Išties nežinia, ar popiežiaus laivynas suspės į pagalbą, ar tos pagalbos ganės. Visuotiniu kryžiaus žygiu netikiu. Pralaimėtam Varnos mūšiui krikščionys rengėsi penkerius metus. Vengrija jau nebedrįsta drumsti taikos kaip Varnos laikais. Jei pagalbininkai nesuspės, tai Unijos pripažinimas bevaisis ir sukels tik kartėlį bei neviltį. Iš tikro: kam paskutinę akimirką išsižadėti savojo tikėjimo teikiamos paguodos!

Žmonės palaiko Genadijų. Sofijos soboras ištuštėjo. Sekmadieniais mišiose lankosi tik imperatorius su apeigine eisena. Politikams tikėjimas nerūpi. Jie visa išpažįsta tik lūpomis. Vis dėlto manau, kad juos baido bažnyčios tuštuma. Kai kurie šventikai išsižadėjo. Tie, kurie liko Sofijos sobore, kitamaniams graso atskyrimu nuo bažnyčios bei prakeiksmu.

Išgirdau tai, kas paskatino dar kartą mane nueiti į Pasaulio valdovo* vienuolyną ir pamėginti gauti to Genadijaus audienciją. Ilgai teko laukti. Diena iš dienos jis meldžiasi ir plakasi, panūdęs išpirkti savojo miesto nuodėmę. Tačiau jis priėmė mane išgirdęs, jog buvau sultono palydoje. Iš tiesų jie labiau myli turkus nei lotynus.

Išvydęs mano nuskustą smakrą bei lotynišką apdarą, jis atsisakė priimti šaukdamas „anatema" ir „apostatas". Ne stebuklas, kad iš pradžių manęs nepažino, nes iš pirmo žvilgsnio aš irgi vos jį pažinau. Apžėlęs, susivėlęs, nuo pasninko ir nemigos blizgančiom akim. Vis dėlto, net sulysęs ir pasenęs, jis tebebuvo ankstesnysis Grigalius Scholarijus – velionio imperatoriaus Johano valstybės sekretorius ir antspaudo sergėtojas – tas pats, kuris drauge su kitais pasirašė Florencijoje: jaunatviškas, ūmus, išsimokslinęs, tuščiagarbis ir ugningas.

– Aš Žanas Anžė, – pasisakiau. – Džovanis Andželas – prancūzas, kuriam prieš daugelį metų Florencijoj parodei palankumą.

Jis įsistebeilijo į mane tarytum šėtoną išvydęs.

– Gal Grigalius tave pažinojo! – sušuko. – Tačiau Grigaliaus nebėra. Gailėdamasis už nuodėmę nusikračiau pasaulietiškų pareigų, mokslingumo bei politinės garbės. Teliko Genadijus – vienuolis, kuris tavęs nepažįsta. Ko iš manęs nori?

Jo jaudulys ir kančia nebuvo apsimestiniai. Jis išties kentė, išpiltas savojo miesto ir tautos mirties prakaito. Trumpai apsakiau jam savo likimą, idant manimi pasikliautų. Paskui tariau:

– Jei padarei nuodėmę pasirašydamas Uniją ir dabar stengiesi ją išpirkti, tai ko neišpirkinėji vien Dievo akivaizdoje? Ko trauki visus žmones savo kančion, sėdamas nesantaiką kaip tik dabar, kai reikia telkti jėgas?

Jis atsakė:

– Mano liežuviu bei plunksna Dievas juos plaka už baisingą išsižadėjimą. Jeigu jie būtų pasikliovę Dievu ir atsisakę Vakarų kraštų pagalbos, pats Dievas būtų už juos kovojęs. Šiandien Konstantinopolis pražuvęs. Bergždžia stiprinti mūrus ir rinkti ginklus. Dievas nuo mūsų nusigręžė, atiduodamas turkams.

– Net jei tu Dievo lūpomis kalbi, – atsakiau, – vis tiek teks kautis. Nejau manai imperatorių Konstantiną savo noru atiduosiant miestą?

Jis tiriamai pažvelgė į mane ir niršios akys žybtelėjo gudriu prityrusio valstybininko žvilgsniu.

* Pantokratoriaus. *Vert.*

– Kieno lūpomis kalbi tu? – paklausė jis savo ruožtu. – Tiems, kurie pasiduos, sultonas užtikrina gyvybę, turtą bei laisvą verslą, tačiau svarbiausia – savą tikybą. Sultono globojama mūsų bažnyčia turkų valstybėje gyvuos bei klestės. Jis kariauja ne su mūsų tikyba, o su mūsų imperatoriumi.

Aš tylėjau ir jis patvirtino:

– Konstantinas savo išsižadėjimu parodė nesąs tikras basilėjas. Jis piktesnis mūsų tikėjimo priešas nei sultonas Muchamedas.

– Nesupratingas, kvailas vienuoli! – įsikarščiavau. – Ar pats suvoki, ką kalbi?!

Jis romiau tarstelėjo:

– Atvirai sakau, ką manau. Tą patį pačiam Konstantinui stačiai pasakiau. Neturiu ko prarasti. Tačiau aš ne vienas. Su manimi žmonės, taip pat daugybė kilmingųjų, kurie bijo Dievo pykčio. Pasakyk šitai tave pasiuntusiam.

– Skaudžiai klysti, – atsakiau. – Nebetarnauju sultonui. Tačiau tu, be abejonės, rasi kitų kelių į sultono ausis.

1453 metų sausio 10 diena

Mane vėl pakvietė į Blachernajų. Francis buvo nepaprastai mandagus ir malonus. Girdė vynu, bet nė sykio nepažvelgė man į akis. Tik sukiojo kūdikio delnuko didumo žiedą su antspaudu ant piršto ir apžiūrinėjo išpuoselėtus nagus. Be abejo, tai mokslingas ir sumanus vyras, jau niekuo nebetikįs. Jis tėra ištikimas savajam imperatoriui. Jiedu su Konstantinu kartu užaugo.

Dėdamasis draugingas jis prisiminė, kaip prieš penkiolika metų laivo denyje rungčiomis deklamavome Homerą, kai vakaras vyno raudoniu dažė Graikijos jūrą ir laivai nakčiai išmetė inkarus.

– Kaip gyvuoja daktaras Nikolajus, tuometinis tavo darbdavys? Ar ką nors apie jį girdėjai? – Ir išnaršęs atminties kampelius pridūrė: – Kuzietis. – Jis didžiavosi savo atmintim.

– Tos kelionės metu jo nuovylis ir nusiminimas subrandino tiesą, – ėmiau pasakoti. – Patre jis lyg ir apreiškimą patyrė. Juk Kuzietis buvo vienas Bazelio bažnyčios susirinkimo atskilėlių. Tai jį kamavo. Jo mintis apie priešybių sutaptį sugriovė senąją logiką. *De coincidentia oppositorum*. Jis net knygą parašė, išdėstydamas savąją tiesą.

Franciui tebetylint tęsiau:

– Girdėti, jog prieš Jubiliejinius metus jis, kaip popiežiaus legatas, keliavo po Vokietijos žemes, ragindamas paskutinius pilkuosius pripa-

žinti popiežių Mikalojų. Tuo jis nusipelnė vyskupo mitros ir, ko gera, jam šmėkšo kardinolo kepurė, kaip ir Enėjui Silvijui, kuris Vokietijos imperatorių nudangino Italijon, idant jį karūnuotų popiežius.

– Išties daug vandens Tibru nutekėjo, – nerūpestingai tarė Francis. – Taigi popiežius Eugenijus mirė. Nuostabus buvo žmogus. Kai išvijo iš Romos, valtyje skydu dangstėsi nuo iečių, kurias iš pakrantės svaidė žmonės. Bet jis išvaikė Bazelio bažnyčios susirinkimą. Jis privertė mus pasirašyti. Jeigu jis būtų gyvas...

Atsidusęs Francis pradėjo pirštų galais nevalingai pakšenti į kelį, išsiduodamas nekantraująs.

– Kas per žmogus popiežius Mikalojus? – su pašaipėle paklausė jis. – Sakoma, kad sultono Muchamedo seralyje Vakarų šalių reikalai žinomi geriau nei čia, Blachernajuje.

– Popiežius Mikalojus, – mąsčiau. – Prieš trejetą metų – Jubiliejiniais metais – visi krikščionys pakluso ir visos tautos leidosi į Romą. Pinigų susikaupė tiek, kad šventikai šlavė juos nuo altorių neskaičiavę. Tačiau pinigus jis leidžia statiniams bei bibliotekoms. Jis, girdėti, pats sakęs, jog žmogus negali išsikelti didingesnio tikslo, nei statydinti didžiulius statinius bei kaupti vertingas knygas.

Francis tebepakšėjo pirštais. Jo plonas kandžias lūpas slėpė daili barzdelė. Blyškios žydros akys į mane nežiūrėjo.

– Popiežius Mikalojus, – pakartojau. – Kaskart prie stalo jis išgeria butelį baltojo ir butelį raudonojo vyno. Sako, rytais jis kartais neprisimena, kas nutiko vakare. Kažkoks nelaimėlis tarnas dėl to palydėjo galvą. Popiežius iš ryto neprisiminė, ką įsiutęs liepė padaryti. Tačiau jis vis dėlto išsiuntė iš Romos jums į pagalbą Izidorių bei penkiasdešimt karių. Taigi jis Konstantinopolio neužmiršo. – Tik ar vertėjo aukoti tikėjimą ir santarvę dėl šitokios menkos pagalbos, – pridūriau tyliai.

– Unija – politinė neišvengiamybė, – tuoj priminė Francis. – Pašalietis greitas smerkti. Netrukus patirsi, jog ne veltui nusilenkėm. Iš Venecijos gavome padrąsinančių žinių. – Jis atidžiai pažvelgė į mane. – Ir iš Genujos laukiame paveikios pagalbos, nors Pera nešališka. Tikriausiai žinai, kad Venecija jau išsiuntė du karo laivus. Mūsų padėtis tikrai nėra beviltiška. Atvirkščiai. Sultonas pradėjo pavojingą žaidimą. Be to, turkai susiskaldė. Pats didysis viziris Chalilis ryžtingai priešinasi karui. Jis mūsų draugas.

– Žinau, – atsakiau. – Tačiau Chalilis senas.

– Jau trečia karta jis didysis viziris, – priminė Francis. – Jis turi politinės patirties, remiasi tradicijom, išmano tikrąjį valdymo meną.

– Delsimo meną, – sutikau. – Bet jei būtum matęs to vargšo senuko veidą, kai sultonas išsitraukė durklą ir janyčarų akyse savom rankom

perskrodė žuvies pilvą. Auksiniai bizantinai skambančia srove pabiro po senuko kojų, o sultonas makaravo žuvim, paėmęs už uodegos*.

Francis įsikarščiavo ir pašoko ant kojų, užmiršęs diplomatinį išsilavinimą.

– Gudrybė! – riktelėjo. – Bjauri šunybė, kuri tiktai parodo, jog tavajam sultonui dar pienas nuo lūpų nenudžiūvo. Nusiuntėme nuo imperatoriaus stalo valgio ir didžiajam viziriui, tačiau jo nevertėjo papirkinėti. Jo ir mūsų potroškiai vienodi. Jis trokšta taikos, baimindamasis, jog įsikišus Vakarų kraštams žlugs turkų kuriama valstybė. Mes norime taikos žinodami, kokia mūsų būklė, ir norėdami sugyventi su turkais. Juk esame pasirengę net mokestį jiems mokėti. Ne, auksinius pinigus pats sultonas buvo liepęs užsiūti žuvies pilve, sumanęs didįjį vizirį ir visus taikos šalininkus apkvailinti.

– Išjuokti, – tariau. – Šunybė išdegė, nors turkų gudragalviai, žinia, gerai suvokia, jog Chalilis, kaip valdovas, neturėtų leistis paperkamas.

– Ši žiema – sprendžiamoji, – priminė Francis. – Adrianopolyje didysis viziris daro viską, kad paliktų taika. Net iškilus karo grėsmei, per Peros genujiečius gavome iš jo padrąsinančių laiškų. Šito turbūt neturėčiau nuo tavęs slėpti? Jis ragina mus tikėti ateitimi ir kuo geriau pasirengti. Kuo jėgingiau pasirengsime, tuo tikresnis sultono pralaimėjimas, jeigu jis tikrai išdrįs supti miestą.

– Ši žiema – sprendžiamoji, – sutikau. – Juo greičiau sultonas išlies patrankas ir jo kariuomenė pasiruoš žygiui, juo greičiau žlugs Konstantinopolis.

– Mūsų mūrai atlaikė daugybę apsiausčių, – vėl nusišypsojo Francis. – Tiktai lotynai kadaise gebėjo užimti Konstantinopolį. Tačiau jie atėjo nuo jūros. Nuo tol mums nepatinka kryžiaus žygiai. Verčiau gyvenam santarvėj su turkais.

– Gaišinu tave, – tariau. – Nenoriu trukdyti.

– Tiesa, – prisiminė jis. – Juk ir aš turiu į tave reikalą. Kalbama, jog pernelyg dažnai lankaisi Peroje. Net su vienuoliu Genadijum susitikai, nors imperatoriaus įsakymu jam draudžiama išeiti iš vienuolyno. Ko iš tiesų sieki?

– Jaučiuosi vienišas, – atsakiau. – Atrodo, kad niekas čia manimi nepasitiki. Tik pamėginau atgaivinti seną draugystę. Bet Grigalius Scholarijus tikriausiai mirė. Vienuolis Genadijus manęs nenudžiugino.

– Ir princo Orchano bokšte lankeisi.

– Jau seniai. Jis pats atsiuntė dovaną ir pasikvietė mane. Suprantama,

* Žuvis – vienas seniausių slaptųjų Kristaus simbolių. *Vert.*

jis smalsavo naujausių žinių apie savo giminaitį. Juk sultonas Muchamedas – jo pusbrolis ir moka jam pensiją. Teisingiau – jums, idant jį laikytumėt uždarytą.

– Nemaniau, kad tas seniokas taip smarkiai įbūgęs, – tęsiau. – Iš manęs atėmė peilį, patikrino drabužius, o mudviem kalbantis tarnai laikė mane už rankų, lyg seniokas būtų tikras sultonas.

– Muchamedas ne kartą mėgino jį nužudyti, – tikino Francis.

– Jei tebebūčiau sultono palydoje, – atsakiau, – pasakyčiau, kad jam nėra ko baimintis sukriošusio senuko. Prievarta Orchano sultonu nepadarysite.

– Jis tikrai sieks valdžios. Ko jam nesutelkus turkų, jeigu jį paleisime? Visada bus tuščiagarbių ir nepatenkintų, kurie su malonumu prie jo prisidės. Tačiau mes tik taikos tetrokštame.

– Būtumėt jį jau seniai paleidę, jei manytumėt gebant sukelti maištą, – tarstelėjau abejingai.

Netekęs kantrybės Francis iškėlė rankas.

– Ko po teisybei su tavimi ginčijuosi? Vis tiek vienas kito nesuprantame!

– Dėl Dievo, kilmingasai imperatoriaus kancleri! – šūktelėjau. – Pabėgau nuo sultono. Atsisakiau pareigų, kurių man daugis pavydėjo. Kad tik galėčiau kautis dėl Konstantinopolio! Ne dėl tavęs. Ne dėl imperatoriaus. Tik dėl šio miesto, kuris kadaise buvo pasaulio širdis. Tik širdis beliko iš galingos valstybės. Girdėti paskutiniai gūdūs jos dūžiai. Su ja plaku aš. Ir mirsiu. Jeigu pakliūsiu į nelaisvę, sultonas pasodins mane ant kuolo.

– Paikystė, – atšiauriai tarė Francis. – Jeigu tau būtų dvidešimt – patikėčiau. Tu, frankiškos kilmės lotyne, kas mus su tavim sieja?

– Troškimas kautis, – atsakiau. – Iš tuštybės, gresiant pražūčiai, tvanui kylant. Pergale netikiu. Kovosiu be vilties. Bet nesvarbu, nes trokštu kautis.

Akimirką atrodė, jog mano žodžiai įtikino Francį ir jis buvo pasirengęs pašalinti mane iš savo politinių užmačių kaip nepavojingą svajoklį. Tačiau netrukus jis papurtė galvą. Jo blyškiai žydros akys sužvilgo liūdesiu.

– Jei tu būtum kitas, jei būtum atkeliavęs iš Europos su kryžium, jei, kaip visi frankai, prašytumei pinigų, jei gvieštumeis prekybinės naudos – gal tada galėčiau tavimi tikėti, net pasikliauti. Tačiau tu pernelyg išsimokslinęs, pernelyg patyręs ir šaltakraujis, todėl tavo elgseną galima paaiškinti tik slaptų tikslų puoselėjimu.

Stovėjau priešais jį. Kojos sunerimo. Panūdau grįžti namo. Tačiau jis

vis čiupinėjo žiedą su antspaudu ir žvilgčiojo į mane iš po antakių, tarsi iš nenusakomo pasidygėjimo vengdamas atvirai pažvelgti man į akis.

– Kodėl kadaise pasirodei Bazelyje? Kaip pelnei daktaro Nikolajaus Kuziečio pasitikėjimą? Ko plaukei su juo į Konstantinopolį? Jau tuomet mokėjai turkiškai. Kodėl taip atkakliai laikeisi Feraroje ir Florencijoje vykstant bažnyčios susirinkimams? Kur dingai paskui? Kodėl kardinolas Julijus Čezarinis priėmė tave į sekretorius? Ar tu jį Varnoje nužudei, norėdamas sugrįžti pas turkus?

– Nespoksok į mane! – riktelėjo jis, sumosuodamas rankomis sau prieš akis. – Turkai sako tave valdant dvasios jėgas, todėl tau net gyvūnai paklūsta, todėl gebi pelnyti kiekvieno pasitikėjimą. Tačiau manęs savo pusėn nepalenksi. Aš turiu antspaudą ir talismaną. Bet tai tik plepalai. Labiau pasikliauju savo protu.

Nuščiuvau. Nevertėjo nieko sakyti. Jis atsistojo. Tėkštelėjo atgalia ranka man per krūtinę, iš pykčio norėdamas mane sutrikdyti.

– Tu, tu, – tarė jis. – Manai, nežinau? Buvai vienintelis, gebėjęs per parą nujoti iš Magnezijos į Galipolį paskui sultoną Muchamedą, kai mirė jo tėvas. „Mylintis teseka mane", – pameni? Tu nusekei. Sako, jis savo akimis nepatikėjęs, jog kaip tik tu prisivijai jį Galipolio sąsiaurio pakrantėj.

– Turėjau gerą žirgą, – priminiau. – Lankiau dervišų mokyklą. Puikiai išlavintas mano kūnas iškenčia viską. Jei nori, galiu paimti iš indo žioruojančią žariją ir ji man delno nenudegins.

Žengtelėjau link jo ir pagaliau sugavau jo akis. Išmėginau jį. Jis neatlaikė. Numojo ranka neištvėręs. Neišdrįso liepti man pamėginti. Jei man būtų pasisekę – jau nebežinotų, ką apie mane manyti. Jis buvo prietaringas, nes jau niekuo nebetikėjo.

– Iš kur žinai, – ištariau tyliai, – kad paskui sultoną Muchamedą jojau ne panūdęs jį nužudyti? Juk pažinojau jį ir žinojau, kas laukia. Tačiau aš ne žudikas. Ne, – kalbėjau, – aš ne žudikas. Ir turbūt mylėjau jį taip, kaip galima mylėti gražų žvėrį, net permanant jo klastą. Jo jaunystė buvo it kunkuliuojantis puodas, kurį reikia uždengti sunkiu dangčiu, idant viralas neišbėgtų. Murado valia retkarčiais būdavau tuo dangčiu. Tačiau Muradas jo nekentė už tai, kad mylimiausias jo sūnus Aladinas nuskendo. Jiedu – tėvas ir sūnus – niekada nesutarė. Ir vis dėlto Muradas juo slapčia didžiavosi. Troško jį išmoksiant saikingumo, teisingumo, savitvardos. Troško nusilenksiant vieninteliam Dievui ir permanysiant valdžios bei žemiško gyvenimo tuštybę. Ir Muchamedas išmoko: saikingumo – kad nejaustų saiko, teisingumo – kad elgtųsi neteisingai, savitvardos – kad taptų nežabojamas. Visada – savo valia. Jis meldžiasi, tačiau širdyje Dievą netiki. Jokia tikyba jam nereikalinga. Jis moka grai-

kų ir lotynų, arabų ir persų kalbas. Išmano matematiką, žemėlapius, istoriją bei filosofiją. Konstantinopolis jam – vertės pamatas. Nuo paauglystės svajojo užimti šitą miestą. Sužlugdydamas Konstantinopolį jis įrodys sau esąs sumanesnis už protėvius. Ar permanai ženklus? Jis – tas, kuris ateis. Nebenoriu jo laikais gyventi.

Francis sumirksėjo ir tarytum iš miegų pabudo.

– Muchamedas ūmus ir nekantrus jaunikaitis, – tarė. – Tačiau mes turime šimtmetinio valdymo meno patirties. Tiek Blachernajaus, tiek jo seralio. Senoliai ir išminčiai jau dabar džiaugiasi jį patį nusilaušiant sprandą. Laikas dirba mums.

– Laikas, – pasakiau. – Laiko nebėra. Tavo skirta valanda prabėgo. Smėlis laikrody subiro. Ramybės tau!

Jis palydėjo mane iki durų. Net žengė šaltu koridorium gretimais. Mudviejų skardžius žingsnius slogiai atliepė sienos. Durų staktą puošė šnypščiantis dvigalvis erelis.

– Per dažnai neišeik iš namų, – perspėjo Francis. – Neplauk daugiau į Perą. Neieškok pernelyg garbingų pažinčių. Nes teks gyventi ne mediniame name, o marmuriniame bokšte. Tai draugiškas patarimas, Johanai Angelai. Tavo paties labui.

Staiga jis čiupo mane už krūtų ir smogė:

– O didysis kunigaikštis Lukas Notaras? Ar jis jau pasisiūlė tau į draugus?

Ūmai puldamas jis mėgino mane išgąsdinti. Aš tylėjau ir jis tarė:

– Saugokis, kad nesužinotume tave mėginus su juo susitikti. Jeigu šitai įrodysime – tu žuvęs.

Vartų sargas išvedė mano išsinuomotą žirgą. Strimgalviais puoliau didžiąja gatve per grūstį. Tie, kurie nesitraukė iš kelio – krito po kojų. Tačiau kliegdami ir rėkdami, šniorydami asilus ir keikdamiesi žmonės traukėsi vos išgirdę mano žirgo pasagų kaukšėjimą į duburiuotas akmens plokštes. Putotu žirgu puoliau nuo karališkųjų rūmų link hipodromo.

Priblokštas, drugio krečiamas ir siaubo smelkiamas. Ausyse tebeskambėjo: „Verčiau turkiškas turbanas nei popiežiaus mitra". Didysis kunigaikštis, laivyno vadas, galingiausias Konstantinopolio vyras po imperatoriaus. Lukas Notaras. Taigi ir jis.

1453 metų sausio 12 diena

Neišeinu iš namų. Tačiau gandai sklinda iš lūpų į lūpas. Nesulaikysi. Gandai ir per sienas pereina.

Visuose Azijos uostuose sultonas stato laivynus.

Pagal draugystės ir tarpusavio pagalbos sutartį serbai privalo pasiųsti sultono kariuomenei raitininkų. Krikščionys ateina supti krikščionių.

Aš vienas. Manimi netiki. Taigi esu nereikalingas.

Vėl pradėjau kontempliacijos pratybas. Tačiau kokia iš jų nauda, jei širdis nerimsta! Mąsčiau be paliovos, rinkausi. Dievo esybės žemiškasis protas neaprėpia. Dievas yra. Bet kaip ir koks, – šito mintis negali paaiškinti. Ekstazė – kūniška išraiška. Pasninkais bei dvasios pratybomis kiekvienas gali ekstazę pasiekti. Tačiau kam – net jei kūnas švyti kaip lempa? Žmogų vis tiek kausto laiko ir vietos ribos.

Nepasakysi, kas yra Dievas. Net kas jis nėra, kaip taria mistiškoji teologija*. Žodžiai turi ribas, taigi jie netobuli, kaip visa, ką sukūrė žmogus. Neigdamas Dievą, jį teigsiu? Pripažindamas Dievą, jį neigsiu? Mano širdis visiškai nusiaubta.

Blogai miegu. Miegas neramus. Sapnuose anksčiau gyvenau, daug patirdavau. Ir vėl sapnai tikri kaip gyvenimas. Anksčiau susitramdydavau, panorėjęs gebėjau miegoti kietai, sapnų nesapnuodamas.

Meilė tėra išsisklaidantis kvaišulys, svaigulys. Paliekąs kartėlį ir sielvartą.

Tačiau tebesu apkvaišęs. Tebegyvenu svaiguly tik todėl, kad žinau ją esant tame pačiame mieste, žvelgiant į tą patį dangų.

Mėginau atsitraukti, traukiausi ne kartą. Betgi trauktis gali iki tam tikros ribos. Kodėl šis prievilas atsirado mano kely? Kad niaurus, bejausmis skendėčiau sapne ir svaiguly? Pavasario, pavasario laukiu. Paskutinio savo pavasario. Ir Konstantinopolio paskutinio pavasario.

Laukimas galuoja. Ir vis dėlto nuostabu laukti, kai yra ko laukti. Laukiu ekstazės. Laukiu mirties.

Dieve, nejau nesumokėjau didžiausios kainos už visa, ką gavau? Skurdžiausias, prasčiausias gauna tą patį, nieko nemokėjęs. Tokia tat Tavo dieviška beprotystė, Dieve! Tu – šiurpus tyrėjas, sugniaužęs mane savam delne.

1453 metų sausio 16 diena

Laikas bėga. Skaudingai gaišta neįkainojamos dienos. Taigi ji nenori. Antraip jau būtų atėjusi.

Juk jau ne vaikas. Kilmingos moterys turi mūrų supamas pavėsines,

* Mistiškoji teologija Dievą apibūdina neiginiais. *Vert.*

kuriose slapčia susitinka su mylimaisiais. Mano jaunystės dienomis Konstantinopolyje buvo moteris, įsigeidusi pasikalbėti apie filosofiją su manimi, nors tebuvau tik lotynas raštininkas. Sodo baseine tingiai plaukė stambios žuvys. Nuo negrės laikomo sidabrinio padėklo ji abejingai maitino žuvis. Niekados net jos vardo nesužinojau. Jos apžiūrios ir gudrios, tos graikės su aukso tinkleliais ir perlų vėriniais plaukuose.

Ji mylėjo šaltai, laviai. Jos kūnu mane glėbesčiavo mirtis, nors tuomet šito nesupratau. Širdies mirtis. Dvasios mirtis. Ji pasisakė esanti sofistė.

Ji pasisakė sferų matavimą verčiau paliekanti filosofams, serafinų sparnų skaičiavimą – teologams, o mistikams – pasninkavimą ir kančias, atsiveriant dangų. Ji pati sakėsi tikslia kūno vieta tam tikrą valandėlę patirianti beribiškumą ir šito jai gana.

Tokių moterų čia yra. Tačiau stambias lėtas žuvis prisimenu geriau nei ją, nors mudviem išsiskiriant ji nusimetė apsiaustą ir nuogutėlė stovėjo ant baseino krašto kaitrioj rytinėj saulėj. Jos kūnas buvo it marmurinis, be jokio bjaurojančio plaukelio.

Už mūrų esama slaptų pavėsinių. Tai daro net vargingiausieji. Saulėtą dieną nugeltusių Akropolio atšlaičių medžių užuoglaudoj jie sugula ant vėsios žemės. Vyrai ir moterys, vienodai nuskarę, negąstaudami svetimų akių. Nors būtum neturtėlė, mano meile, nuskarusi, bjauri! Tuomet mudviejų niekas nesulaikytų. Vis tiek tave iš akių pažinčiau. Iš rudų akių tave pažinčiau. Net jei būtum sena. Net jei būtum nevalyva, o rankos darbo kietai įdiržintos.

Jei išties norėtum, jau būtum atėjusi.

1453 metų sausio 21 diena

Trečia diena su darbininkais taisau mūrą prie Šventojo Romano vartų. Ridinu akmenis. Nešioju skiedinį. Nuo galvos iki kojų apsibraižęs, dulkinas. Nuo kalkių pastirusiais plaukais.

Užsidaręs namuose glembu. O privalau palaikyti kūno stiprybę, rankų pajėgą, idant įstengčiau įtempti lanką ir kautis kalaviju, kai reikės. Juk visą vasarą stačiau ir sultono tvirtovę Bosforo pakrantėje.

Neimu darbininkams skiriamų dienpinigių, dalijuosi su jais duona, aliejumi ir sausa mėsa. Darbininkai laiko mane kvailiu.

Imperatorius Konstantinas su savo palyda prajojo palei mūrą. Sustojo pažiūrėti atstatymo darbų plėtros. Maloniai kalbino technikus bei dešimtininkus. Mano veidas buvo murzinas, aš nukukinau galvą. Tačiau pakalbinęs kitus jis kreipėsi stačiai į mane tardamas:

– Eik namo. Šis darbas ne tau.

Tai tikrai nebuvo atsitiktinumas. Bet iš jo veido mačiau, kad jam nepatinka įsakinėti. Jis žmogus be klastos. Todėl ir nesistengia įžiūrėti klastos kituose. Tačiau šoka pagal Francio ir kitų dūdą. Guosdamas mane jis pridūrė:

– Galėtume sugalvoti tau garbingesnių užduočių.

Bet ne tai pasakė. Ne tai turėjo galvoje. Jis tetroško, kad nekentėčiau išgyvendamas pasitraukimą.

Prieš penkiolika metų jis, kaip ir kiti broliai Paleologai, buvo gana atšiaurus ir pasipūtęs. Tačiau laikas jį nugludino. Jam jau keturiasdešimt aštuoneri. Barzda žyla, jo veidą niūkiau nei kurį kitą temdo neapsakomas šio miesto bei senosios giminės liūdesys. Jis irgi bevaikis. Neteko dviejų jaunučių žmonų: viena gimdydama mirė Morėjoje, kita – iškart po sutuoktuvių, turkams apsupus Gatalūzų pilį.

Po imperatoriaus Johano mirties jis ketino sustiprėti vesdamas trečią kartą. Kalba, kad jį mėgino supiršti net su sultono Murado našle Mara, kuriai Muchamedas leido grįžti pas tėvą Serbijon. Tačiau sultono našlė verčiau pasitraukė į vienuolyną. Juk Muradas leido jai išlaikyti savo krikščionišką tikėjimą. Jai net buvo leista išmokyti jaunąjį Muchamedą graikiškų maldų.

Metai nugludino Konstantiną. Jis labai vienišas. Visa jam nutinka per vėlai. Venecijos dožas galėjo atiduoti jam savo dukterį. Tuomet būtų gavęs galingos paramos iš Venecijos. Bet ne – lotynės moters jis nedrįso vesti. O Trapezunto valdovas buvo pernelyg neturtingas ir jau pavaldus sultonui.

Galų gale jie surado barbarų princesę pačiame Juodosios jūros pakrašty. Gruzijos kunigaikštis, išpažįstąs tikrąjį tikėjimą, pažadėjo gana didelį kraitį. Taip pat garsių karių Konstantinopoliui ginti. Per vėlai. Francis spėjo sugrįžti iš piršlybų kaip tik prieš sultono tvirtovės užbaigimą. Dabar Bosforas uždarytas. Juodąja jūra nebeatplauks nei princesė, nei kraitis, nei žiaurūs Gruzijos kariai.

Konstantinas gimė po nelaiminga žvaigžde. Tauta jo neapkenčia už Uniją. Tačiau jis be klastos. Ir nėra žiaurus. Plykstelėjus karui jis įsakė suimti mieste buvusius turkus, bet vos po trijų dienų paleido.

Juk jie galėjo suimti ir mane. Galėjo kankinti visais įprastais būdais, versdami lūpomis prisipažinti, ko prisireikę. Bet Konstantinas nenori. O Francis nesiryžta. Juk išties galiu būti slaptas sultono pasiuntinys. Apsiausčiai gresiant tokių vyrų niekas nekankina.

Jis neskuba, neskuba. Konstantinas neskuba. Jam rūpi basilėjo garbė. Kaip gali dieviškasis imperatorius, nulipęs nuo žirgo, kuolu ridinti akmenis arba, kaip jaunasis sultonas Bosfore, pasiėmęs skiedinio mentę, savo pluša įkvėpti prastus darbininkus? Betgi darbas sparčiau eitų! O dabar tai tik vangi padienininkų plūkiava – tingi, lėta.

Taigi man užginta net mūryti akmenis, nešioti skiedinį amžiniems mūrams stiprinti. Nejaučiu piktumo Konstantinui, bet sunku už tai atleisti.

Sugrįžau į namus, išsimaudžiau vonioje, paliepiau Manueliui ištrinkti man galvą ir vėl apsirengiau savo drabužiais.

Pasipasakojus, jog buvau sutikęs imperatorių Konstantiną ir žvelgiau dieviškajam basilėjui stačiai į veidą, mano tarnas Manuelis ėmė gudriai kikenti. Gėriau vyną ir jam įpyliau. Jis papasakojo man apie kambarį, kurio sienos dengtos iš pirmosios Romos atgabentomis porfyro plokštėmis. Retas jį matė. Ten Bizantijos imperatoriai purpure gimsta ir iš mažo balkonėlio rūškanoje sienoje paskelbiama apie jų gimimą žmonėms. Senojo imperatoriaus Manuelio laikais mano tarno tėvas rūmuose nešiojęs rąstus.

– Už tavo imperatoriškąjį vardą, Manueli, – pasakiau įpildamas vyno į jo molinį puodelį.

– Už tavo paties vardą, mano pone Johanai, – atsakė jis ir taip ūmai užsivertė, kad išteliuškavo vyną ant krūtinės.

1453 metų sausio 24 diena

Tikrai būčiau išgirdęs, kad ji iškeliavo. Gandas pasklistų, net jeigu laivas slapta paryčiu išplauktų. Nuo kalvų atšlaičių uostas visiems kaip ant delno. Ir šiaip jau čia nieko ilgiau nenuslapstysi.

Už vandenų dūluoja Azijos pakrantės. Ilgesys veria man širdį.

Būdamas bevardis, niekuo nenusipelnęs, be praeities, galiu nuskęsti žmonių jūroje. Gyventi dieną iš dienos. Pasitenkinti ir nurimti. Tačiau esu ragavęs karčios pažinimo duonos. Mano valia nelyginant akmuo.

1453 metų sausio 26 diena

Kai kas netikėta nutiko. Į uostą atplaukė du galingi didžiaburiai karo laivai. Jūrininkams vyniojant bures puolė žmonės į atšlaites bei uosto mūrus šaukdami ir modami. Didesnysis išties galingas, prilygsta Venecijos karo laivams.

Laivų vadas – Džovanis Džustinianis, genujietis. Buvęs Kafos podesta*, patyręs karys. Jis atsigabeno septynis šimtus apmokytų karių. Žmones pagavo nirtulingas džiaugsmas, nors kariai – lotynai. Jų ginkluotė nepriekaištinga. Diduma turi abirankius kalavijus. Vienas jų šarvuotas tikrai atstos dešimt lengvaginklių, oda apsitaisiusių vyrų. Kariai pripratę prie drausmės ir žavisi savo vadu. Šitai galėjai suprasti, kai tvarkingai išlipo iš laivų ir skimbčiodami geležiniais apdarais nužygiavo per miestą į Blachernajų.

Imperatorius apžiūrėjo kariuomenę. Jei basilėjas iš anksto žinojo juos atkeliausiant, tai paslapties neišsaugojo. Paprastai per kelias dienas žinios nuteka net iš slapčiausių graikų derybų. Bent jau padoriai sumokėjus.

Gal Vakarai neužmiršo Konstantinopolio? Džustinianis turėjo veikti susitaręs su Genujos valdžia. Antraip nebūtų gavęs lėšų laivams parengti ir vyrams samdyti.

Tačiau sultonas vien tik janyčarų turi dvylika tūkstančių. Varnos lauke net šarvuota kavalerija jų neįveikė.

1453 metų sausio 27 diena

Ji atėjo. Vis dėlto ji dar kartą atėjo. Neužmiršo manęs.

Sulysusi ir perblyškusi. Rudos akys neramios. Ji kankinosi. Žodžiai, klausimai sustingo lūpose. Kam klausinėti? Juk ji atėjo.

– Mano meile, – tepasakiau. – Mano meile.

– Ko atkeliavai į šį miestą? – papriekaištavo ji. – Ko nepasilikai pas savąjį sultoną? Kam kankini mane? Ko nepaleidi manęs? Gėda, – pasakė. – Buvau linksma, pasitikėjau savimi. Dabar bevalė. Kojos žengia ten, kur eiti nenoriu. Ir tu. Lotynas, vedęs, nuotykių ieškotojas. Per tave ėmiau neapkęsti savęs. – Taigi tiek tevertas geriausias išsilavinimas, – suaimanavo ji. – Tiek tevertas mokslas, gebėjimas mąstyti, giminė, išdidumas, turtas. Aš tavo valioje kaip vergė. Man gėda dėl kiekvieno čion

* Miesto valstybės aukščiausiasis pareigūnas. *Vert.*

atvedusio žingsnio. O tu net nepalietei manęs, – priekaištavo. – Bet mano kraujas jaudulingai siaučia. Kūniškoji tamsybė gaudžia manyje. Buvau vaiski. Skaisti. Dabar jau nežinau, kas esu ir ko noriu. Tu vertas peilio ir nuodų! – sušuko ji. – Verčiau tavęs nebūtų! Tik tiek atėjau tau pasakyti.

Apkabinau ir pabučiavau ją į lūpas. Jai jau nebeįskaudo galva. Mudviem išsiskyrus ji tapo moterimi. Virpėjo mano glėby.

Negalėjau pakęsti to virpulio. Negalėjau pakęsti skruostus nutamsinusio raudonio. Šitai buvau begalę kartų patyręs. Tačiau sielos meilės be kūniškos nebūna. Ne, meilės be geidulio nebūna.

– Tikrai neketinu su tavimi miegoti, – atsakiau. – Viskam savas laikas. Ne dėl šito tavęs ilgėjausi.

– Jei nuplėštum man garbę – užmuščiau! – riktelėjo ji. – Dėl savęs ir savo giminės. Šitaip su manimi nekalbėk.

– Saugok savo žiedą turkams, – pasakiau. – Neketinau jo laužti.

– Nekenčiu tavęs, – sunkiai alsuodama ji pirštais spaudė man rankas. – Johanas Angelas. Johanas Angelas. Johanas Angelas, – kartojo, prigludo veidu man prie peties ir pratrūko verkti, tarytum jai širdis būtų sprogusi.

Suėmiau jos veidą, juokiausi, bučiavau akis, skruostus, raminau ją lyg mažą mergaitę. Pasodinau. Atnešiau vyno. Ji net nusišypsojo.

– Nerausvinau veido prieš ateidama, – pasakė. – Protingai padariau. Jau pažįstu tave. Visada mane pravirkdai. Neverta dažytis. Žinoma, malonu būtų, jei grožėtumeisi manim, bet nesvarbu. Juk tu tik mano akių geidauji. Pasiimk jas, – pasiūlė ir pasistiebė. – Turėkis. Gal tada tavęs atsikratysiu.

Leidosi saulė. Dangus žaravo, kambarys sublįso.

– Kaip įsigudrinai pasprukti? – paklausiau.

– Juk mieste maišalynė, – nusijuokė ji. – Švenčiamas genujiečių atvykimas. Tik pagalvok – septyni šimtai šarvuotų vyrų! Jie viską pakeis. Kas tokią dieną žiūrės ir saugos dukterį! Net lotyno draugija atleistina.

– Anksčiau neklausinėjau tavęs apie Konstantinopolio reikalus, – pasakiau. – Dabar noriu paklausti. Man nesvarbu, tik dėl kitko smalsu. Ar pažįsti didįjį kunigaikštį Luką Notarą?

Ji smarkiai krūptelėjo ir įsistebeilijo į mane nusigandusiom akim.

– Kodėl klausi?

– Norėčiau žinoti, kas jis per žmogus, – atsakiau. Ji nenuleido akių ir aš nekantriai pridūriau: – Ar jis iš tikro verčiau rinktųsi sultoną nei savąjį imperatorių? Pati girdėjai, ką jis šaukė žmonėms, kai pirmąkart susitikome. Tu jį pažįsti, tai pasakyk, ar jis tikrai gali išduoti.

– Apie ką po teisybei kalbi? – sušnibždėjo ji. – Kaip drįsti? Juk jis

didysis kunigaikštis! – Ir skubomis paaiškino: – Gerai pažįstu jį ir jo šeimą. Jis senos giminės, išdidus, garbėtroška, ūmus. Net dukteriai suteikė imperatoriškąjį išsilavinimą. Ketino ištekinti už imperatoriaus, bet kai Konstantinas tapo basilėju, didžiojo kunigaikščio duktė jam buvo per prasta. Tai toks įžeidimas, už kurį nelengva atleisti. Be to, didysis kunigaikštis nepritaria imperatoriaus politikai. Tačiau Unijos priešininkas – dar ne išdavikas. Ne, jis ne išdavikas, niekada neišduos. Jei ketintų išduoti, turbūt stačiai ir atvirai šitai pasakytų.

Tariau:

– Juk žinai vyriškas aistras. Valdžia – baugi pagunda. Nuovokus valdžiotroška, nepritariąs Konstantino politikai, įtrauks į savo užmačias Konstantinopolį, kurį didysis kunigaikštis galėtų valdyti kaip sultono vasalas. Maištų ir valdžios užgrobėjų šiame mieste ir anksčiau būta. Ir vienuolis Genadijus atvirai skelbiasi pasiduodąs.

Ji sušnibždėjo:

– Tavo žodžiai man kelia šiurpą.

– Tačiau mintis magi? – tariau. – Ar ne? Nedidelis maištelis, šiek tiek pralieto kraujo – ir sultonui vartai atverti. Juk geriau, kad žūtų vos keli, nei žlugtų visas miestas, o su miestu ir jūsų kultūra bei tikyba. Patikėk manimi, tikras vyras tokį darbą pateisintų daugybe įtikinamų priežasčių.

– Kas iš tiesų esi? – pašoko ji. – Kodėl man tai sakai?

– Nes palankaus meto nebebus, – atsakiau. – Šiandien imperatorius be savo asmens sargybinių turi septynis šimtus šarvuotų lotynų. Prieš juos didžiausia minia bejėgė. Net jei Genadijus mosuodamas kryžium palaimintų maištą ir pats didysis kunigaikštis Notaras nuvestų minią į Blachernajų.

– Kaip tik šitaip, – tęsiau. – Džovanio Džustinianio atėjimas nulemia Konstantinopolio likimą. Jam atkeliavus žlugimas neišvengiamas. Galime lengviau atsipūsti. Nes sultonas Muchamedas nepanašus į savo tėvą Muradą. Jo žodžiu negali tikėti. Tas, kuris patikės jo vilionėmis, pats po kalaviju parklups.

Ji tarė:

– Nesuprantu. Tikrai tavęs nesuprantu. Kalbi tarytum trokšdamas, kad mūsų miestas žlugtų. Kalbi kaip Mirties angelas.

Saulėlydžio žara pradingo. Mano būste taip sutemo, kad įžiūrėjau tik blyškią jos veido dėmę.

– Iš kur žinai, kad nesu Mirties angelas? – atsakiau. – Retkarčiais pats taip pamanydavau.

– Kadaise, seniai jau, atsiskyriau nuo Laisvos dvasios brolių, – ėmiau

pasakoti juodumoj. – Jų tikėjimo įkarštis buvo it ankštas gardas. Jų nepakanta – beprotiškesnė ir piktesnė nei vienuolių ir šventikų. Jau buvau nuo jų atsiskyręs, kai vieną ankstų rytą mane, miegantį kapinių patvory po sena liepa, pabudino lakštingalos giesmė. Tvorą puošė Mirties šokio tapinys. Pirmiausia mano žvilgsnį patraukė skeletas. Jis vedė šokti vyskupą. Vedė imperatorių. Dailią moterį. Rasotą rytą prie srautingo Reino lakštingalai suokiant... Tą valandėlę patyriau apreiškimą. Nuo to ryto mirtis man sesuo ir aš jos nebijau.

– Tavasis miestas tarytum sena brangenybių dėželė, nubirusiais brangakmeniais ir nudaužytais kampučiais. Tačiau joje visa, kas kitados buvo gražu. Paskutinieji graikų filosofai. Tikėjimo ekstazė. Pirmykštė Kristaus bažnyčia. Senieji šventraščiai. Auksu žėrinčios mozaikos. Nenoriu, kad miestas žlugtų. Myliu jį širdimi, kupina skausmingos, beviltiškos meilės. Tačiau išmušė žlugimo valanda. Kas sava valia atiduos plėšikui dėželę? Tenuskęsta ji verčiau kraujy ir suodžiuos. Tai paskutinioji Roma. Tūkstantis metų alsuoja tavy ir many. Verčiau mirties karūna – Kristaus erškėčių vainikas nei turkiškas turbanas. Ar supranti, ką turiu galvoje?

– Kas tu? – sušnibždėjo ji. – Kodėl kalbi tamsoje?

Pasakiau, ką baudžiausi sakyti. Uždegiau žvakes. Ant jos balto kaklo sublizgo geltoni topazai. Auksiniai Šaulio topazai. Saugantys nuo niekšybės.

– Kas aš? – pakartojau. – Vedęs vyras, lotynas, nuotykių ieškotojas – juk pati sakei. Ko bereik klausi?

Ji bejėgiškai kilstelėjo drabužio apykaklę.

– Tavo žvilgsnis degina man kaklą, – sudejavo.

– Mano vienystė degina tau kaklą, – atsakiau. – Širdis virsta pelenais, kai žvakių šviesoj žvelgiu tau į veidą. Tavo oda – lyg sidabras. Akys – lyg naktingi žiedai. – Tai tik eilės, – pasakiau. – Moku aibę žodžių – gražių žodžių. Senųjų ir naujųjų poetų. Kas aš? Vakarai ir Rytai. Negrįžtanti praeitis. Beviltiškas tikėjimas. Graikijos kraujas Vakarų kūne. Tęsti?

Žvelgėme vienas į kitą žvakių šviesoj. Jos akys vėl tyrinėjo kiekvieną mano veido bruožą. Rodės, švelni ugnis laižo veidą. Rodės, surištas ant laužo laukiu plykstelint liepsnų. Būdamas aštuoniolikos mačiau, kaip anglai Ruano aikštėje ant laužo sudegino prancūzų Mergelę. Jai regėjosi vaizdiniai, girdėjosi balsai, ji taisėsi vyriškai, panūdusi gyventi su kariais. Tarėsi esanti stipri, kol ietimi jai perdūrė koją. Tuomet Mergelė pravirko. Ir surišta ant laužo raudojo bei meldėsi, bergždžiai šaukdamasi savųjų, iki suplėvojo liepsnos. Galėjau papasakoti, bet ar vertėjo?

Florencijoje, vykstant bažnyčios susirinkimui, pasirodė apsimetėlė Mergelė, atleisto šventiko lydima. Ji mokėjo sulydyti sudužusį stiklą, sumesti margas skareles pintinėn su dangčiu ir žmogaus rankai nepalietus ištraukti iš pintinės stipriai susirišusias. Žmonėms įbauginti galima suimti karštą žariją, suspausti ją delne ir numesti į žarijų indą juodą ir atvėsusią. Teisiam įpėdžiui visada seka neteisūs. Po tikrosios Mergelės visada randasi netikra. Ir Prancūzijos karalius susmalsęs priėmė netikrą Mergelę.

– Tu kažkur toli? – paklausė ji. – O aš čia.

– Mąsčiau, kada tu iškeliausi, – atsakiau.

Kažkas įsiterpė tarp mūsų. Jaučiau ir žinojau. Visuomet kažkas tarp mūsų įsiterpdavo.

Įsigalėjo juoduma. Pro mano namus gatve slinko siūbuojantys žibintai. Girdėjosi juokas, šurmulys.

– Papasakok apie Dievo bausmę, – paprašė ji.

– Kitąkart, – atsakiau. – Šiandien jau ganėtinai tave sužaizdojau. Kaip – nežinau. Tik jaučiu tai. Bet tikėk manimi. Žaizdodamas tave skaudžiausiai žeidžiu save.

– Gal daugiau nebeateisiu, – atšalo ji.

– Tada nebesvarbu, ką nusinešiu į kapą, – pasakiau. – Juk tu liksi gyva. Būk laiminga. Morėjoje. O gal Italijos kraštuos. Kaip tremtinė. Tačiau gyva. Argi ne tai svarbiausia?

– Turiu eiti.

Ji pakilo ir nelaukdama mano pagalbos užsimetė apsiaustą.

– Pasiimsiu žibintą ir palydėsiu tave, – tariau. – Gatvėse neramu. Nenorėčiau, kad pakliūtum girtiems genujiečiams į rankas. Netrukus kils muštynės. Toks karių paprotys. Šįvakar vienai grįžti nesaugu. Atkeliavo lotynai.

Ji dvejojo.

– Kaip nori, – pagaliau tarė atšiauriai. Negyvu balsu. Suakmenėjusiu veidu. – Dabar jau nebesvarbu.

Pasikabinau ant juosmens turkišką kalaviją. Jo ašmenys perkirsdavo ore skrendančią plunksną. Įsikirsdavo į vakarietiško kardo ašmenis. Tokius kalavijus kaldavo janyčarams.

– Šįvakar, – pasakiau ir žodžiai užstrigo gerklėje. – Šįvakar, – pakartojau, bet nebepajėgiau kalbėti.

Iš slaptų širdies verdenių nusivylimo ledą užliejo karštas įniršis. Daugel metų lankiau dervišų mokyklą, vengiau valgyti mėsą, stengdamasis nepakenkti nė vienai sielą turinčiai esybei. Tačiau šįvakar panūdau mušti, žudyti. Nužudyti žmogų, panašų į save. Barbariškas kūnas maištavo

prieš sielą. Mano graikiškas kraujas nekentė lotynų. Rodės, kažin kas many smurtingiau nei kitados plėšiasi į dvi dalis. Many tebešileno žudymo geismas. Niekada nebuvau šito jausmo patyręs. Jis radosi kartu su meile. Meilės virpuliai atvėrė visas slaptavietes. Pats savęs nepažinau.

Ji tvirtai suėmė man ranką. Ji neužsimiršo.

– Palik kalaviją, – pasakė. – Gailėsies.

Keistu pergalės džiugesiu virpėjo jos balsas. Ji pažinojo mane geriau nei aš pats. Negalėjau patikėti. Galia mane apleido, kai ji palytėjo man ranką. Ryžtingai atkabinau diržo kabliukus ir taip sviedžiau kalaviją, kad suskambo į grindis.

– Kaip nori, – pasakiau. – Kaip nori. Jeigu šito nori.

Kopėme į kalną. Susikibę už parankių, nuo vieno gatvės krašto į kitą uoste klegėdami šlitiniavo samdytieji Genujos kariai. Jie graibstė moteris, visokiausiomis kalbomis šūkčiojo nešvankybes praeiviams. Tačiau nekėslavo piktadariauti. Niekas jų neširdino. Net ginklus buvo palikę būstuose. Jie traukėsi mudviem iš kelio netardami nė žodžio. Iš povyzos ir iškeltos galvos jie matė, kad ji kilminga moteris, nors buvo prisidengusi veidą. O man iš kelio girčiausi kariai traukdavosi dar prieš Varną.

Graikai tūnojo namuose. Ant kalvos buvo visai ramu. Tik naktiniai sargai su žibintais vaikštinėjo poromis iš tolo šūkčiodami ateiną. Ant prieplaukoje niūksančių laivų stiebų kabėjo žibintai, vandens paviršiumi sklido muzikos tarškesys. Gaudė būgnai ir dūdelės. Ir Peros atšlaitės kitoj įlankos pusėj buvo nelyginant jonvabalių nužibintos.

Bet kalvos tyloj dangų rėmė didingai romus Sofijos soboro kupolas. Priešais vėl sujuodavo niūkūs senieji imperatoriaus rūmai. Viršum hipodromo švytėjo mėnulio pjautuvas. Neįkainojamas hipodromo statulas kadaise pagrobė lotynų kryžiuočiai ir prikaldino pinigų. Tačiau vidur jo, ant kolonos, atgabentos iš Delfų, tebešnypštė varinės susiraizgiusių gyvačių galvos, po Salamino mūšio išlietos iš bronzinių persų laivų pirmagalių. Mėnesienoje kilo iš Egipto atplukdytas obeliskas – paminklas iš tų laikų, kai Bizantija, net barbarų grasoma, valdė pasaulį.

Sustojau.

– Jei nori, toliau gali ramiai eiti viena, – pasakiau. – Imk žibintą. Aš ir be žibinto rasiu kelią.

– Juk jau sakiau, kad man nebesvarbu, – priminė ji. – Po šio vakaro. Jau nebetoli, jei nebijai nuvarginti kojų.

Siauru vingiuotu keliu nusileidome prie Marmuro jūros pakrantės mūrų. Praėjome didžiulius skliautus, remiančius jūrinę hipodromo dalį. Priėjome uždumblėjusį Bukoleono uostą. Ten niūkso aukštas kaukaras, kurį graikų gidai su malonumu rodo lotynams. Kaukaras sukrautas iš kaulų

Vakarų kryžiuočių, traukusių per Konstantinopolį namo. Juos beginklius graikai įviliojo į mūrų perėją ir išžudė iki paskutinio vyro. Keršydami už grobimą ir pagyrūniškumą, plėšimus ir prievartavimus. Taip sako graikai.

Netoli šio mirties kaukaro, prie jūrinio mūro buvo jos namai. Didingas ir puošnus akmeninis statinys. Viršum geležimi kaustytų durų mirguliuojantys deglai apšvietė pusapvalius viršutinio aukšto langus. Apatinis aukštas buvo aklinas kaip tvirtovė. Ji sustojo ir parodė durų sąramos akmeny iškalinėtą herbą.

– Jei anksčiau nežinojai, tai dabar žinai, – tarė. – Aš – Ana Notara.

– Aš – Ana Notara, – pasakė. – Vienintelė didžiojo kunigaikščio Luko Notaro duktė. Taigi dabar žinai.

Jos balsas rėžė kaip stiklas. Ji staiga suėmė durų belstuką ir tris kartus dusliai stuktelėjo. Kada nors šitaip dunksės žemės grumstai net į kainingiausio karsto dangtį.

Ne, ji nėjo prie šoninių durų, neketino slapčia šmurkštelėti vidun. Sunkios durys atsidarė. Baltai mėlyną sargybinio apsiaustą svarino sidabriniai siuvinėjimai. Nuo durų ji dar kartą atsigręžė ir išdidžiai iškėlusi galvą tarė man nelyginant svetimam:

– Dėkoju tau, pone Johanai, kad saugiai parlydėjai mane į tėvo namus. Su Dievu.

Durys dunkstelėjo. Taigi jau supratau: jos motina – serbų princesė, senojo despoto brolėčia. Sultono našlės pusseserė. Ji turi du jaunesnius brolius. Tėvas – didysis kunigaikštis. Ją rengė imperatoriui į sutuoktines, nors Konstantinas nutraukė sužadėtuvių sutartį. Kodėl, kodėl kaip tik ją sutikau?!

Ana Notara. Šiurpios gūžynės su Dievu atvedė mane į tikslą. Taigi dėl šito gyvenau, kilau. Visi kapai veriasi many.

Mano tėvas išėjo susitikti su angelais. Tačiau jo sūnus sugrįžo. Suaugęs. Keturiasdešimtmetis. Ir praregėjo.

Ko taip apstulbau? Juk žinojau šitai nuo pirmos mudviejų susitikimo akimirkos. Tik vengiau apie tai galvoti. Žaidimas baigtas, teįsigali tiesa.

1453 metų vasario 1 diena

Daugel naktų nemigęs nuėjau į Didžiojo Konstantino forumą. Marmurinės aikštės plokštės vežimų ratų sumaltos į žvirgždą. Pastatai sugriuvę. Nupilkę mediniai namai tarytum kregždžių lizdai apkibę gelsvus marmuro mūrus.

Pakilau duburiais nuvaikščiotais įvijais laiptais į kolonos viršūnę. Nuo nemigos ir pasninko buvau tiek išsekęs, kad lipdamas uždusau. Svaigo galva, ne kartą sustojęs atsišliejau sienos. Apirę laiptai buvo pavojingi. Pasiekus kolonos viršūnę man po kojų nusidriekė Konstantinopolis su savo kalvom.

Kadaise kolonos viršūnėje, kalaviją tiesdama į Rytus, kilo didžiulė imperatoriaus statula, įsauly siunčianti auksinius jūros ženklo blyksnius į Marmuro jūros tolius, tvyksčiojanti auksu ligi Bosforo ir Azijos krantų.

Prieš du šimtus penkiasdešimt metų lotynai kryžiuočiai, užėmę Konstantinopolį, nuvertė imperatoriaus paminklą. Jų galybė truko tik amžių, vieną žmonių kartą – trumputę dienelę nuo rytmečio iki sutemų tūkstantmetėje mano miesto istorijoje. Paskui kolona ilgą laiką buvo bausmės vieta. Nuo jos svaigulingos viršūnės nustumdavo aikštėn tėvynės išdavikus. Galiausiai viršūnėje įsikūrė šventas vienuolis ir iš ten nepasitraukė, kol vasarų įkaitos ir žiemų žvarbos sunykintą jo kūną nuleido virve. Aikštėj žiopsančiai miniai nuo kolonos viršūnės jis skelbdavo Dievo pyktį bei apreiškimus. Jo gargždžius šauksmus, prakeiksmus ir palaiminimus išsklaidydavo vėjas. Tačiau ištisą žmonių kartą vienuolis buvo manojo miesto įžymybė.

Ant kolonos viršūnės nebebuvo nieko nieko. Per jos sandūras jau skyrėsi akmenys. Žaravo pasaulio saulėlydis. Spustelėjus koja kolonos kraštą atskilo akmuo. Ilgai truko, kol išgirdau silpną barkštelėjimą į žemę. Aikštė buvo visiškai tuščia.

Manąjį miestą užgulė vakaras. Švytėjimas, aukso tviskesys išnyko. Šventumas išblėso. Angelų chorai nuščiuvo. Teliko tiktai kūno geidulys, širdies mirtis. Šaltis, abejingumas, prekeiviškas godulys, politinės užmačios. Mano miestas – tai mirštantis kūnas, paliktas dvasios. Dvasia paliko kokčiame vienuolynų dvoke. Dvasia įsiglaudė į pageltusius bibliotekų kodeksus, vartomus senutėlių, čiaumojančių orą bedantėmis burnomis.

Tamsūs nakties skvernai klojo mano miestą. Šešėliai krito ir ant Vakarų kraštų.

– Sutviskėk, mano mieste! – šaukė mano širdis iš savosios bedugnės. – Sutviskėk dar kartą! Paskutinį. Prieš užslenkant nakčiai sutviskėk šventumo skaisčiu! Per tūkstantį metų tavo dvasia pavirto akmeniu. Bet dar kartą, prieš mirtį išleisk iš akmens dvasią. Išspausk iš akmens paskutinius švento aliejaus lašus. Užsidėk Kristaus erškėčių vainiką. Paskutinį kartą apsitaisyk purpuru, idant pats savęs būtum vertas.

Žemai, po mano kojom, ilgoje prieplaukoje nejudėdami snaudė Vakarų kraštų laivai. Neramiai ribuliavo Marmuro jūra. Klykiančių paukš-

čių debesys suko apie žvejų tinklus. Kitoje jūros pusėje dūlavo Azijos kalvos. Po mano kojom, ant kalvų pūpsojo žali bažnyčių kupolai. Nuo vienos atšlaitės į kitą vingiavo pilkų namų guotų gatvelės. Ir mūrai, neįveikiami pilkšvi mūrai su bokštais driekėsi nuo vienos pakrantės į kitą meiliai apglėbdami manąjį miestą.

„Visa tai duosiu tau, jei prieš mane atsiklaupsi ir nusilenksi." Juk galėčiau tarnauti Nakties valdovui. Regiu prieš save iš įniršio įkaitusį sultono Muchamedo veidą. Matau jo gelsvas žvėries akis, kurių žvilgsnį retas ilgiau atlaikydavo, kuriose sustingęs nirštas reikšdavo mirtį. Jo kumpą plėšraus paukščio nosį regiu prieš save. Gražias aistrias lūpas. Šypseną, vylingą ir išdavikišką. Ak, jaunuoliai, kurie, aklo susižavėjimo permimti, esate pasirengę aukoti gyvybę dėl jo, vien tik iš meilės!

Jis graikiškai skaito Archimedo raštus ir Aleksandro Didžiojo istoriją. Jis pažįsta Ptolemajo žemėlapius ir šiek tiek kalba lotyniškai. Deklamuoja poetų eiles. Atmintinai moka jo tikslams tinkamas Korano vietas. Savo noru tarnaujančių krikščionių jis neverčia priimti islamo. Ir netiki niekuo. Jam gana būti šio pasaulio kunigaikščiu. Tačiau šio pasaulio jis trokšta viso. Konstantinopolis jam tėra pirmas žingsnis, kuriuo jis įrodys sau esąs tas, kuris ateis. O paskui jis žada Romos bažnyčių altoriuose vėl pastatyti savo arkliams ėdžias.

Kodėl nesutikau jam tarnauti – juk mylėjau jį? Niekas nepaprieštaraus, jeigu jis ko panorės.

Kas man įrodys, kad teisingai pasielgiau jo atsižadėdamas? Jeigu kris-čiau dabar nuo kolonos viršūnės – ar sugriebtų angelai mane už rankų, ar palaikytų, kad nesusižeisčiau. Tai būtų įrodymas.

Ne, tai tebuvo pagunda. Piktesnė, šiurpesnė pagunda, nei pulti žemėn ir nusilenkti sultonui Muchamedui, prašant atleisti už atsižadėjimą, ir sugrįžti jam tarnauti.

Ne, nepuoliau stačia galva į aikštę. Pasitenkinau likęs žmogumi. Pasitenkinau vergo grandinėmis, laiko ir vietos grandinėmis. Ar vergas gali ką nors turėti? Nieko nenorėjau. Mano pažinimas ribotas, žodžiai – netobuli, tikros tik abejonės. Vis dėlto nedvejojau dėl savo pasirinkimo.

– Sudie, Ana Notara, – tariau širdy. – Sudie, mano meile. Nežinai, kas aš, ir niekada nesužinosi. Tebūnie tavo tėvas Konstantinopolio paša – sultono vasalas, jis šitai pasirinko. Aš nesikišiu. Konstantinui buvai nereikalinga, bet gal sultonas Muchamedas atlygins tau už iškęstą neteisybę ir nusives tave į vestuvių guolį, panūdęs su tavo tėvu susijungti. Jis turi daug žmonų. Vietos užteks ir tau, graikei.

Nurimus po nemigos naktų ir numaldžius šiurpią pagundą, ištirpo mano širdis dieviškoj tuštumoj, ir kartėlis tuštumoj ištirpo. Keliams pa-

mažu silpstant, širdies dūžiams vis lėtėjant, atsisėdau ant žemės, kaip buvau išmokęs, nulenkiau galvą ir užsimerkiau.

– Sudie, mano meile, jei daugiau nebesusitiktume, – pasakiau širdy. – Nebuvo į tave panašios. Tu – mano kraujo sesuo. Tu – mano vienumos žvaigždė. Laiminu tave už tai, kad sutikau. Laiminu tavo žemiškas akis. Laiminu tavo žemišką kūną. Visa tavyje laiminu.

Užmerkęs akis susitelkiau į žvaigždę širdies gilumoj. Laiko ir vietos ribos nyko. Kraujo tvinksniai ščiuvo. Galūnės šalo.

Tačiau Dievas nėra šaltis.

Žvaigždė širdies gilumoj suspindo akinama begalybe. Virpulingom bangom užliejo karšta ekstazė.

Tačiau Dievas nėra karštis.

Išnykau žilpulingame skaistyje, buvau skaistis skaistyje, šviesa šviesoje.

Tačiau Dievas nėra šviesa.

Ir užslinko tamsa. Tamsesnė už žemišką tamsą. Tylesnė už mirtiną tylą. Maloningesnė už malonę. Dingau tamsoje.

Tačiau Dievas nėra tamsa.

Paskui nebeliko nei šalčio, nei karščio, nei šviesos, nei tamsos. Tik nebūtis. Dievas buvo manyje. Aš buvau Dievuje.

Jis buvo.

Gniaužiau delne mažą akmenėlį. Pirštams atsileidus jis nukrito žemėn tarp mano kelių. Akmens barkštelėjimas į akmenį išblaškė mane. Mano ekstazė tetruko akmens kritimo mirksnį. Tačiau Dievą pažinti galima ir per akies mirksnį, ir per ištisos paros ekstazę. Dievo tikrybė belaikė.

Gal buvau pasikeitęs. Gal spinduliavau. Gal būčiau gebėjęs daryti stebuklus, gydyti ligonius, palytėjimu prikelti mirštantįjį. Tačiau man nereikėjo šito daryti įrodinėjant sau, kas aš. Įrodinėjimas, savęs įtikinėjimas – tai dvejonė. Netikrumas ir dvejonė – žmogiška. Aš nedvejojau. Šituo prilygau angelams. Tačiau palikęs laisvę vėl susikausčiau laiko ir vietos grandinėmis. Ir mano vergystė jau nebebuvo man našta, o dovana.

1453 metų vasario 2 diena

Išmiegojęs iki vakaro išėjau ieškoti Džovanio Džustinianio – genujiečių vado. Jo nebuvo nei laive, nei Blachernajuje. Pagaliau susiradau jį prie karščiu tvoskiančių arsenalo liejimo krosnių. Jis pasirėmė abiem rankom kalavijo – plačiapetis, įtukęs ir didžiapilvis, visa galva aukštesnis už kitus, net už mane. Jo balsas griaudėjo kaip statinė, kai rėkavo įsakymus

imperatoriaus technikams bei liejikams. Imperatorius Konstantinas jau paskyrė jį protostratorium – vyriausiuoju miesto gynybinių pajėgų vadu, idant jis gintų miestą nuo turkų. Jis buvo puikiausiai nusiteikęs, nes imperatorius pažadėjo jam kunigaikščio titulą bei Lemno salą kaip paveldėtinį leną, jei atrems turkus. Jis pasitiki savimi ir išmano savo amatą. Gali tai suprasti iš jo įsakymų bei klausimų, aiškinantis, kiek ir kokio dydžio patrankų bei svaidyklių galima išlieti dieną naktį dirbant arsenale, iki ateis turkai.

– Protostratoriau, – paprašiau, – priimk mane. Aš pasprukau nuo turkų, moku naudotis kalaviju, šaudyti iš lanko.

Jo akys buvo šaltos ir negailestingos, nors putnus veidas mane apžiūrinėjant šypsojo.

– Nesi paprastas karys, – pasakė.

– Ne, nesu paprastas karys, – atsakiau.

– Kalbi Toskanos tarme, – nepatikliai tarstelėjo jis, nes užkalbinau jį itališkai, norėdamas pelnyti pasitikėjimą.

– Kelerius metus gyvenau Florencijoje, – prisipažinau. – Tačiau gimiau Avinjone. Moku prancūziškai ir itališkai, lotyniškai ir graikiškai, turkiškai, šiek tiek arabiškai ir vokiškai. Moku rengti ginkluotės sąrašus. Išmanau parakus ir patrankas. Moku nustatyti balistą visokiems atstumams. Aš vardu Žanas Anžė. Taip pat moku gydyti šunis bei žirgus.

– Žanas Anžė, – pakartojo jis ir įsistebeilijo į mane išsprogusiomis jaučio akimis. – Tu šaunuolis, jeigu visa, ką sakai, tiesa. Bet kodėl neužsirašei imperatoriaus tarnybon? Ko veržiesi pas mane?

– Tu protostratorius, – atsakiau.

– Žanas Anžė, – abejingai ištarė jis dar kartą. – Tavo vardas man žinomas – lyg sapne girdėtas. Tik negaliu prisiminti, kada ir kur.

Dėdamasis bičiuliu ėmiau veblenti:

– Gal jaunystėje, Genujoje, kilmingasai Džustiniani, – sakiau. – 1437 metais Bazelio bažnyčios susirinkimas skelbė mano paiešką ir Italijos kraštuose. Matai, tuomet buvau jaunas ir karštas. Kaip ir daugybė įvairių šalių mokslingų bei pastangių jaunikaičių leidausi į Bazelį, kai ten vyko bažnyčios susirinkimas. Bazelio tėvai juk norėjo išvaduoti pasaulį iš baimės ir neteisybės. Ir aš troškau dirbti tautų bendradarbiavimo, Europos taikos ir bažnytinės demokratijos vardan. Galų gale jame kartu su vyskupais bei prelatais balsavo virėjai ir arklininkai. Mano mokytojas buvo daktaras Nikolajus Kuzietis. Kai jis nusivylė, nusivyliau ir aš. Jo idealui žlugus, žlugo ir manasis. Jis prisidėjo prie mažumos, siekiančios Rytų ir Vakarų bažnyčių susivienijimo. Jis mokėjo graikiškai. Jį gundė pasiuntinio pareigomis, kelione į Konstantinopolį. Buvau, kai išlaužė dė-

želę, kurioje buvo saugomas bažnyčios susirinkimo antspaudas, idant mažumos pasiuntiniai įstatymiškai patvirtintų bulę prie skiriamųjų raštų. Žinia, tai išaiškėjo. Todėl kilo piktumai, imta reikšti savas teises. Bet popiežius Eugenijus jau buvo patvirtinęs mūsų skiriamuosius raštus ir iškeliavome į Konstantinopolį.

– Ar ligi šiol tebekeliauji, pone Žanai Anžė? – kandžiai paklausė jis.

– Visas nuodėmes man atleido pats popiežius, – atsakiau. – Vėliau Feraros ir Florencijos bažnyčios susirinkimuose buvau popiežiaus kanceliarijos vertėjas. Ir kardinolas Julijus Čezarinis atleido man. Jis neteko vilties, kad krikščionys susivienys, kai pykčio pagauti Bazelio tėvai išsirinko kitą popiežių. Jis nesiginčijo, o dirbo. Buvau jo ginklanešys kryžiaus žygyje, kuris baigėsi Varnoje 1444-aisiais – tikriausiai pameni. Ten pakliuvau į turkų nelaisvę.

Jis buvo sėkmės karys – kondotjeras*, tas jaučiasprandis Džovanis Džustinianis. Leidau jam matuoti mane savo matu, laikyti apgaviku ar nuotykių ieškotoju – nelygu kas jį greičiau palenktų mano pusėn. Bet nesugebėjau jo apgauti.

– Per daug ir pernelyg nerūpestingai šneki, norėdamas mane suklaidinti, – pasakė. – Kažką slepi. Aišku, kad bergždžiai prašeisi tarnauti imperatoriui. Griebiesi manęs. Bet kodėl turėčiau tavimi tikėti labiau nei basilėjas?

– Ne dėl atlygio, – gundžiau jį. – Gali man nė varioko nemokėti. Nesu skurdžius. Pinigų neprašau. Dėl Kristaus. Dėl Konstantinopolio. Nors nematai, tačiau tebenešioju ant rankovės kryžių.

Prapliupęs juoku jis supliaukšėjo delnu sau per šlaunį.

– Nekalbėk niekų, – sušuko. – Išmintingam tavo amžiaus vyrui kankinio vainiko nereikia. Man ir mano vyrams kardinolas Izidorius, žinoma, prisiekė, kad pats šventasis Petras už plaukų tiesiai į dangų nusitemps kiekvieną, kuris dėl tikėjimo kris ant Konstantinopolio mūrų. Tačiau man dangų atstos Lemno sala, o erškėčių vainiką – kunigaikščio karūna. Taigi ko sieki tu? Pasakyk tiesiai arba nešdinkis netrukdęs. Senieji laikai praėjo.

– Džovani Džustiniani, – įsakmiai pareikalavau, – mano tėvas buvo graikas. Mano gyslomis teka šio miesto senojo kraujo. Jei pakliūsiu turkams į nagus, sultonas Muchamedas pasodins mane ant kuolo. Mielai parduočiau gyvastį kiek įmanu brangiau.

Bet jis nepatikėjo manimi. Žvalgydamasis aplinkui pagaliau ėmiau tyliai įtikinėti:

* XIV–XVI a. Italijos samdytų kareivių būrio vadas. *Vert.*

– Sprukdamas nuo sultono pasivogiau kapšelį brangakmenių. Apie tai niekam nedrįsau pasipasakoti. Dabar turbūt jau supranti, kodėl nenoriu jam į rankas pakliūti.

Jis buvo genujietis – užkibo. Akys žalsvai suspindo. Jis irgi apsižvalgė ir draugingai sugriebė mane už rankos. Alsuodamas man į veidą vynu, pasilenkęs šnibžtelėjo ausin:

– Gal ir patikėsiu tavimi ir labiau tikėsiu, jeigu parodysi man brangakmenius.

– Namas, kurį nuomoju, pakeliui į uostą, – paaiškinau. – Juk tebegyveni laive.

Jis nerangiai pakilo, užsiropštė ant kilto kovos žirgo. Du deglų nešėjai šviesdami kelią išėjo pirm mūsų. Žvangindami ginklais jo sargybiniai leidosi paskui. Laikydamasis balnakilpės pagarbiai žingsniavau gretimai. Žirgo šonus puošė sidabriniai pabalnės kutai.

Kariams pabeldus mano tarnas Manuelis persigandęs atidarė vartus. Džustinianis užkliuvo už akmeninio liūto ir nusikeikė. Žibintas Manuelio rankoje drebėjo.

– Paduok mums veršienos ir agurkų, – liepiau. – Taip pat atnešk vyno ir taures. Aukštas.

Džustinianis skambiai nusikvatojo ir įsakė vyrams palaukti gatvėje. Laiptai nuo jo mėsingo kūno girgždėjo. Uždegiau visas žvakes ir atnešiau iš slaptavietės raudoną odinį maišelį. Išverčiau. Žvakių šviesoje raudonai, žaliai, baltai sublizgo rubinai, smaragdai ir deimantai.

– Švenčiausioji Mergele, – sušnibždėjo Džustinianis, žvilgtelėjo į mane ir įtariai ištiesė tuklią ranką, nedrįsdamas paliesti brangakmenių.

– Rinkis, – pasiūliau. – Nieko tavęs neprašau. Tik draugystės ženklan. Tikrai nemėginu nei tavo palankumo, nei tavo pasitikėjimo nusipirkti.

Iš pradžių jis nepatikėjo. Paskui pasirinko balandžio kraujo rubiną. Ne didžiausią, bet gražiausią. Jis ne pirmąkart regėjo brangakmenius.

– Elgiesi kaip valdovas, – tarė neatplėšdamas akių nuo pirštais suimto rubino. Balsas buvo persimainęs. Jis nesumojo, ką manyti apie mane.

Tylėjau. Žvakių šviesoje jis vėl tiriamai įsistebėjo į mane tvaskiom išsprogusiom akim, paskui nudūrė žvilgsnį man po kojų ir putniu delnu ėmė glostinėtis sunešiotas odines kelnes. Nesipuikavo drabužiu. Tai jam nerūpėjo. Jo balsas, stotas ir akys liudijo, kad jis pratęs visuomet įsakinėti.

– Mano amatas – atrinkti vyrus, – pasakė, – išpūsti išaižas, paliekant švarius grūdus. Kažin kas man sako, kad tu ne vagis. Kažin kas spiria mane pasikliauti tavimi. Ir ne tik dėl rubino. Tai pražūtingas jausmas!

– Išgerkime vyno, – pasiūliau.
Manuelis atnešė mėsos, medinį indą agurkų, vyno ir aukštas taures. Svečias nugėrė, iškėlė taurę ir tarė:
– Už tave, valdove.
– Šaipaisi? – paklausiau.
– Visai ne, – patikino jis. – Visada žinau, ką kalbu. Net girtutėlis. Toks kaip aš – kvailokas vyras – gali pasipuošti galvą karūna, bet vis tiek niekados netaps valdovu. Kitas nešioja karūną širdyje. Tavo kakta, tavo akys, elgsena parodo, kas tu. Bet nesirūpink. Moku tylėti. Tai ko iš manęs nori?
Paklausiau:
– Ar tiki apginsiąs Konstantinopolį, protostratoriau?
Jis savo ruožtu paklausė:
– Ar turi kortas, pone Žanai Anžė?
Atnešiau medines kortas, kokias uoste pardavinėdavo jūrininkai. Džustinianis abejingai jas sumaišė ir ėmė dėlioti atversdamas paveikslėlius. Paskui pasakė:
– Nebūčiau tiek nugyvenęs ir dabartinių pareigų pasiekęs, jei nemokėčiau lošti kortomis. Likimas atrenka kortas. Patyręs vyras ima jas rankon, pažiūri, apsvarsto ir tik tuomet nusprendžia, loš ar neloš. Nebūtina kiekvieną ratą lošti. Visada gali atsisakyti ir palaukti geresnių kortų. Tikro lošėjo nė didžiausia suma nesugundys, jeigu jis pastebės turįs blogas kortas. Tiesa, niekada nežinai priešininko kortų, bet visada gali numatyti ir nuspėti. Vis dėlto nei pusėtinos, nei geros kortos nenulemia lošimo eigos. Reikia turėti įgudimo. O daugiausia – laimės. Aš turėjau, pone Žanai Anžė.
– Taip, taip, turėjau laimės, – pridūrė jis ir dideliais gurkšniais išmaukė taurę. – Iki šiol. Blogom kortom lošti manęs nė kunigaikščio karūna nesuvilios. Tačiau mūrus apžiūrėjau. Karta iš kartos jiems teko atlaikyti turkų puldinėjimus. Ko neatlaikytų šįkart? Apžiūrėjau ginklų sandėlius ir imperatoriaus kariuomenę. Gerai pasvarstęs pastačiau savo šlovę ir gyvastį. Jau numanai, kad mano kortos nėra labai blogos.
– Be to, turi laivą, – pasakiau.
– Visiškai teisingai, – nesigėdydamas patvirtino jis. – Be to, turiu laivą. Tai paskutinė korta – jei ištiktų blogiausia. Bet nesibaimink. Jeigu Džovanis Džustinianis stos kautis, tai ir kausis. Kaip liepia garbė ir protas. Iki paskutinės galimybės. Bet ne ilgiau. Ne, ne ilgiau.
– Gyvastis – puikus statymas, – tęsė jis. – Didžiausias žmogaus, pasikliaujančio laime, statymas. Šaudyklių neatlaikys nė patvariausi šarvai. Ietis gali šmikštelėti į nepridengtus paslėpsnius. Iškėlus kalaviją palieka

nepridengta pažastis. Pro šalmo kiaurumą strėlė gali smigtelėti akin. Prieš atlekiantį deglą ir lydytą šviną bejėgis net geležimi apsitaisęs vyras. Žinau, ko imuosi. Toks mano amatas. Ir aš žiūriu savo garbės. Kautis iki paskutinės galimybės. Bet ne ilgiau, ne ilgiau.

Dar įpyliau jam vyno.

– Kiek prašytum, Džustiniani, už savo laivų nuskandinimą? – paklausiau lyg suprantamo dalyko.

Jis smarkiai krūptelėjo ir lotynišku papročiu persižegnojo.

– Niekus kalbi! – riktelėjo. – Šitaip nelošiu.

– Už tuos akmenėlius, – pasakiau, delnais sužerdamas žibančius brangakmenius, – Genujoje galėtum parengti dešimtį tokių laivų.

– Galbūt, – sutiko jis nepajėgdamas atplėšti akių nuo kruvino rubinų švytėjimo ir deimantų žybsnių tarp mano delnų. – Galbūt. Jeigu būtume Genujoje. Ne, Žanai Anžė. Mes ne Genujoje. Jei nuskandinčiau laivus, tavo akmenys tikriausiai būtų beverčiai. Net jei sumokėtum dešimties, šimto laivų sumą, nesutikčiau jų nuskandinti.

– Nejau taip abejoji savo kortomis? – paklausiau.

Jis atsakė:

– Neabejoju. Lošiu. Bet aš turiu galvą.

Jis delnu nusišluostė papurtusį veidą ir nusišypsojęs tarė:

– Matai, matai, jau apgirtome – kalbame kvailystes.

Tačiau jis sakė netiesą. Į savo didžiulį pilvą jis valiojo susipilti statinę ir nenusikaušti.

Rieškučiom susižėriau nuo stalo brangakmenius.

– Man šie akmenys jau beverčiai, – tariau. – Nuskandinau savo laivą. – Visiškai beverčiai, – sugergždžiau ir taip žėriau akmenis į sieną, kad jie pabiro ant grindų. – Štai. Turėkis, jei nori. Tai tik akmenys.

– Tu girtas, – paprieštaravo jis. – Nežinai, ką darai. Rytojaus rytą susiėmęs galvą skaudžiai gailėsiesi.

Kančia man smaugė gerklę. Negalėjau pratarti nė žodžio. Papurčiau galvą.

– Pasiimk juos, – pagaliau išdaužiau. – Už mano kraują. Liepk priimti mane į kariuomenę. Leisk kautis drauge su tavo vyrais. Daugiau nieko neprašau.

Jis išsižiojęs spoksojo į mane. Paskui jo išsprogusiose akyse blykstelėjo dvejonė.

– Ar tai tikri brangakmeniai? – paklausė purtydamas galvą.

– Gal tai tik spalvoti stikliukai, kokius venecijiečiai pardavinėja negrams.

Pakėliau nuo grindų negrabiai nušlifuotą deimantą, žengtelėjau prie

lango ir nuo viršaus žemyn taip stipriai brūkštelėjau per žalią stiklą, kad džeržgesys užrėžė ausis. Paskui numečiau.

– Tu kvailys, – pasakė jis ir vėl papurtė apskritą galvą. – Nedorai pasielgčiau, pasinaudojęs tavo apkvaišimu. Pirmiau išsimiegok. Tuomet pakalbėsim.

– Ar kada nors regėjai save apreiškime, – paklausiau. Nebuvau pratęs prie vyno – ko gera, tikrai įkaušau. – Prieš Varną išgyvenau žemės drebėjimą Vengrijoje. Arkliai pasileido, nutrūko nuo pavadžių. Kilo paklaikusių paukščių būriai. Virto palapinės. Drebėjo ir kauburiavosi žemė. Tai nutiko tada, kai Vengrijos karalius sulaužė turkams prisiektos taikos sutartį ir pasidavė kardinolo Čezarinio pagundoms. Tuomet man pirmąkart apsireiškė Mirties angelas. Išblyškęs tamsiaplaukis. Nelyginant mano paties atvaizdas. Rodės, pats į save einu. Jis pasakė: „Dar susitiksim".

– Pelkėje prie Varnos antrą kartą jį mačiau, – tęsiau. – Jis stovėjo man už nugaros, kai sprunkantys vengrai, kaip visa ko kaltininką, nusmaigstė kardinolą Čezarinį. Tai buvo nuostabus žmogus – gal nuostabiausias iš mano pažinotų. Jį sudegino idealas. Čezarinio siela nuo kančių ir nevilties mirė anksčiau nei kūnas. Kūnui glembant kraujuose ir pelkės dumblynėje, pagręžęs galvą išvydau – tarytumei savo paties atvaizdą – Mirties angelą stovint už nugaros. „Dar susitiksim, – pasakė, – susitiksim prie Šventojo Romano vartų."

Tuomet nesupratau jo žodžių. Dabar pradedu suvokti.

– Aš ne vagis, – tęsiau. – Iš sultono malonės vergas gali tapti lobingesnis už Vakarų kunigaikščius. Po kautynių mane su kitais belaisviais nuvedė pas sultoną Muradą. Jis sunkiai laimėjo mūšį. Jo nukarę skruostai ir maišeliai po akimis iš įtampos ir baimės tebevirpčiojo. Muradas buvo žemo ūgio – galva už mane žemesnis, ir jau išpampęs nuo veltėdystės bei gyvenimo smagumų. Diduma mūsų tiesė rankas, žadėdami išsipirkti gyvastis. Tačiau jam tebuvome priesaikos laužytojai. Įtikėjęs viešpataujančia taika jis jau buvo perdavęs sostą Muchamedui ir persikėlęs į Magnezijos pramogų sodus. Muradas leido mums pasirinkti: islamas arba mirtis. Žemė pažliugo krauju, kai mūsiškiai grandine – pagal amžių ir titulą – klupo po budelio kalaviju. Daugeliui nervai neišlaikė regint žeme riedančias galvas. Jie prapliupo raudoti, šaukdami išpažinsią islamo Dievą bei Pranašą. Keli vienuoliai net prisipažino praradę tikėjimą, kai Dievas padovanojęs pergalę turkams.

– Tačiau Muradas buvo pavargęs, be laiko pasenęs, – prisiminiau. – Mylimiausias jo sūnus atsitiktinai nuskendo ir valdžia Muradui jau maža rūpėjo. Buvo įpratęs su mokslininkais bei poetais skandinti liūdesį

vyne. Jis nemėgo lieti kraujo. Kai atėjo mano eilė, jis įsižiūrėjo į mane ir grožėdamasis mano veidu tarė: „Tu dar jaunas, kam tau pažinti mirtį? Pripažink Pranašą". Atsakiau: „Aš dar jaunas, bet esu pasirengęs sumokėti žmogiškąją skolą, kaip ir tau kada nors teks ją sumokėti, kilniausiasis". Jam patiko tai, ką pasakiau, ir jis nereikalavo, kad atsiversčiau į islamą. „Tu teisus, – pasakė, – ateis diena, kai svetima ranka sulygins su žeme mano dieviškąsias dulkes." Jis mostelėjo ranka parodydamas, jog pasigaili manęs. Tai buvo jo įgeidis, nes mano žodžiai įkvėpė eilėraščio posmą. Ar norėtum išgirsti sultono Murado eilėraštį, sukurtą po Varnos mūšio, Džovani Džustiniani?

Džustinianis papurtė jautišką galvą, rodydamas, kad jam nelabai rūpi eilės, vėl įsipylė vyno ir ėmė kramtyti šaltą veršieną. Stumtelėjau jam indą su agurkais ir turkiškai padeklamavau tas neužmirštamas eiles, braukydamas pirštais tarytum per liutnios stygas. Paskui išverčiau:

Nešk, taurininke, čion vakarykštį vyną,
nešk čion liutnią ir padėk mano širdžiai užmiršt, jog
gyvenimas tėra akimirka, bet tos akimirkos ramuma
ir džiaugsmas palaimingas,
nesgi ateis diena, ir svetima ranka
sulygins mano dieviškąsias dulkes su žeme.

– Tokia buvo sultono Murado širdis, – tariau. – Jis sustiprino turkų galybę ir kariavo be paliovos siekdamas tvirtos taikos. Buvo gailestingas priešams ir nevergė užimtų kraštų, bet pasitenkino sukūręs daugybę sąjunginių valstybėlių turkų viešpatijai saugoti. Tebuvo pavargęs seniokas, kuriam pakyrėjo valdžia. Du kartus jis dėl Muchamedo atsisakė sosto. Vieną kartą krikščionys jį privertė grįžti. Kitąkart didysis viziris Chalilis parsikvietė jį, kai janyčarai sudegino Adrianopolio turgų. Tuomet Muradas apsigalvojo ir nebekariaudamas valdė ligi mirties. Du kartus per savaitę jis nusikaušdavo poetų ir filosofų draugėje. Girtas dovanodavo bičiuliams garbės mantijas, dvarus ir brangakmenius. Bet kitą rytą, būdamas blaivios galvos, nereikalaudavo jų grąžinti. Keletas šių akmenų dovanoti girto sultono Murado. Turėkis, Džovani, jei nori. Man jų nebereikia ir rytoj nereikalausiu jų grąžinti.

Džustinianis įsikišo į burną agurko puselę, nusišluostė sūryme suvilgytus pirštus į odines kelnes, pamaldžiai persižegnojo ir nerangiai atsistojo keturpėsčias.

– Aš neturtingas, aš paprastas karys, – pasakė. – Nesididžiuosiu. Dėl gero daikto mielai nusižeminsiu.

Jis puolė replomis rinkti brangakmenių, o aš pašviečiau jam žvake, idant nė vienas akmenėlis neliktų nepastebėtas. Rėpliodamas jis pūkštė, tačiau sakė:

– Nieku gyvu man negelbėk. Ši pastanga mano galūnėms palaimingesnė už mylavimąsi su išvaizdžiausia moterimi.

Atidaviau jam ir raudoną odinį maišelį. Jis rūpestingai susibėrė brangakmenius, galų gale atsistojęs užveržė maišelį ir stropiai užsikišo užantin.

– Tikrai nesu godus, – priminė. – Koks mažesnis akmenėlis galėjo nusiristi į grindų plyšį ar nusibraukti po kilimu, bet tavo tarnas grindis šluodamas tikriausiai juos suras. Dėkui. – Palenkęs galvą jis meiliai pasižiūrėjo į mane. – Gyvenime, – tęsė, – sutikau šventų žmonių – regėtojų, visokių kitokių nenuovokų. Paikas būčiau neigdamas, jog žemėj būna ir nutinka daugybė menkam žmogaus protui nepermanomų dalykų. Man pažintis su tavim – toks nutikimas. – Jis ištiesė platų delną ir nuoširdžiai dėkingas paspaudė man ranką. – Nuo šios akimirkos tu mano draugas, pone Žanai Anžė, – patikino. – Ir neklausysiu jokių gandų apie tave. Imu tave savo globon. Rytojaus rytą, vos trimitui nuskardėjus, liepsiu įrašyti tave savo tarnybon. Bet būk tenai. Gausi žirgą, ginkluotę, ir gali būti tikras, jog lavinsiu tave ganėtinai, idant priprastumei prie mano drausmės. Karius aš lavinu griežčiau nei turkas.

Tačiau jis nepliaukštelėjo man per nugarą, neapkabino draugiškai per pečius, kaip būtų pasielgęs kuris kitas, mažiau patyręs vyras. Priešingai – išeidamas jis pagarbiai nulenkė man galvą ir tarė:

– Saugok savo paslaptį. Tavęs nekamantinėsiu. Bloga trokšdamas taip nesielgtum. Pasikliauju tavim.

Graikams aš nerūpėjau, lotynui parūpau. Jis, Džovanis Džustinianis, mane suprato geriau nei graikai.

1453 metų vasario 5 diena

Gavau žirgą ir ginkluotę. Pirmas dienas Džustinianis mėgino mane bei mano žinias. Lydėjau jį, kai tikrino mūrus ir neapmokytus gynybos būrius, sutelktus iš graikų amatininkų bei jaunų vienuolių. Džustinianis purtė jautišką galvą, juokdamasis iš jų. Jis tarėsi su imperatorium, su Franciu, su Venecijos bei Graikijos jūros salų laivų vadais, su Peros podesta, venecijiečių bailu, netgi su vangiuoju turkų princu Orchanu, kviesdamas šį su savo apsaugos būriais ginti miesto.

Su visais jis tarėsi neskubėdamas, paplepėdamas, pasakodamas anek-

dotus apie išgyventus karo žygius bei apsiaustis. Jis skinasi kelią per nesantaiką, pavydą, prietarus – tarsi didžiulio laivo pirmagalis skrodžia priešines bangas. Juo tiki. Privalu juo tikėti. Jis – tarytum pamatas, kuriame diena iš dienos vis aiškiau brėžiasi miesto gynyba. Jis daug geria. Sriūbsniu ištuština didžiausią taurę. Paakiai pabrinksta, bet šiaip jau vynas, rodos, nelabai jį veikia.

Jo lėtumas ir nepaliaujamas plepumas, kuriuo dangsto išmanius ir nuotuokius samprotavimus, iš pradžių mane erzino. Paskui ėmiau visa matyti jo išsprogusiomis jaučio akimis. Dabar atrodo, jog matau galvoto matematiko sukurtą mechanizmą pradedant judėti – tarškant ir girgždant, prieštariai skriemuliams cypiant, bet vis dėlto judant. Tikslingai – vienam sraigteliui padedant ir paremiant kitą.

Nejučia susižaviu Džustinianiu – kaip kad jo vyrai, kurie aklai vykdo kiekvieną jo įsakymą, suvokdami, jog Džustinianis niekados bereik nešokdina.

Ir aš jam naudingas. Išaiškinau janyčarų mokymą, drausmę, ginkluotę bei kovos būdus. Papasakojau apie sultono Muchamedo būdą ir artimiausius jo pavaldinius. Apie turkų karo bei taikos šalininkus, bedugnę, atsivėrusią tarp senųjų ir jaunųjų, mirus sultonui Muradui, kurią Muchamedas tyčiomis platina ir gilina, trokšdamas nuversti didįjį vizirį Chalilį.

– Jis niekada neužmirš, kad jam, dar berniukui – dvylikos ir keturiolikos – teko du kartus gėdingai atsisakyti tėvo perleisto sosto, kuriame nenusėdėjo, – pasakiau. – Tai jo apmaudo, įkarščio ir garbėtroškos raktas. Visų jo darbų slapta varomoji jėga. Pirmąkart, kryžiaus žygio kariaunai nelauktai priartėjus prie Varnos, jis, likęs Adrianopolyje, išėjo iš kantrybės – verkė, rėkė, iš baimės jį surakino mėšlungis, puolė slėptis hareme. Šitaip pasakoja. Jei senasis sultonas Muradas nebūtų grįžęs iš Magnezijos ir per kelias dienas sutrypęs Azijos kariuomenės, turkų galybė būtų žlugusi. Serbai ir bulgarai būtų noriai prisijungę prie krikščionių.

– Likimas, – pasakiau. – Jei popiežiaus laivynas nebūtų pavėlavęs uždaryti sąsiaurio. Jei Peros genujiečiai nebūtų nuplukdę Murado kariuomenės per Bosforą ir tąkart išdavę krikščionių siekio. Pasakojama Muradą sumokėjus jiems po dukatą už vieną žmogų. Jeigu... Taip, visa galėjo tiktis kitaip.

– Tik bevalis pasitenkina svaičiojimais, kas galėjo dėtis ir kaip galėjo tiktis! – riktelėjo Džustinianis. – Žmogaus valia – jo likimas. Kad ir kas nutiktų! Ar norėtum, kad sultonas vėl atvertų venecijiečiams Juodosios jūros prekybos kelius ir imtų smaugti Genują?

Tik tuomet prisiminiau, kad jis kilęs iš Genujos ir todėl privalo tiesoj ir netiesoj ginti gimtinę.

– Atleisk, – tariau. – Aš tik pasakoju, kas nutiko. Be abejonės, Muradas ir šiaip būtų perkirtęs Bosforą. Graikai nebūtų jo sulaikę. Jau šimtmetį Konstantinopolis mokosi tiktai gintis, o ne pulti. Krikščionių laivynas vėlavo. Štai Varnos mūšio pralaimėjimo priežastis! Tačiau Muchamedas neužmiršo patirtos baimės ir gėdos. Todėl pereitą vasarą šiame krante, graikų žemėje, pasistatė tvirtovę. „Varnos klaidos nekartosiu, – pasakė, – privalau bet kokiomis sąlygomis užtikrinti savo kariuomenei kelią." Tokia mano pareiga tautai. Žinoma, tai tebuvo dingstis, tačiau krikščionys patys jam tą dingstį pakišo.

– Teisingai pasielgdamas ar neteisingai, – priminė Džustinianis, – bet jis uždarė Bosforą. Toks politinis duomuo. Laimė, nešališka Pera užtikrina Genujos laivams laisvą kelią bei prekybą Juodojoje jūroje. Palikdami laivus imperatoriui venecijiečiai išsikasė duobę.

– Peros nešališkumas – visų krikščionių gėda, – paprieštaravau. – Gal jos mūrai neprilygsta Konstantinopolio mūrams, tačiau jos apgultis pakirstų Muchamedo jėgas. Laimėtume laiko. Mums jo reikia. Čia Francis teisus. Pirmiausia sultonas turėtų užimti Perą. Tik paskui ramiai apsiausti miestą. Jis patirtų nuostolių. Sugriovęs Perą jis sukeltų prieš save visą galingąją Genują.

– Kalbi kaip graikas, – su panieka tarė Džustinianis. – Kad ir kas nutiktų – Peros nešališkumas užtikrins Vakarų kraštų prekybą Juodojoje jūroje. Būdama nešališka Pera padės ir parems Konstantinopolį labiau nei griaunama sultono. Per ją visada bus atviros durys deryboms dėl taikos, jei pavyks užvilkinti ir apsunkinti apsiaustį ir sultonas patirs ganėtinų nuostolių. Negaudami per Perą ginklų bei būtino maisto jau būtume pražuvę. Per Perą sužinome viską, kas dedasi Adrianopolyje. Prasidėjus apsiausčiai, per Perą sužinosime, kaip keičiasi nuotaikos sultono stovykloje. Ginantis tai duos neįkainojamos naudos.

– Per Perą, – atsakiau, – ir sultonas sužino viską, kas dedasi mieste.

– Konstantinopolis didelis, – paaiškino jis. – Žinoma, prasidėjus apsiausčiai aš turėsiu pakarti keletą žvejų, prekiautojų ir žydų. Tai būtina. Tačiau žinių srauto iš tokio didelio miesto į priešų ausis nesulaikysi. Žinotum šitai, jei būtum patyresnis. Šiuo atžvilgiu Pera maža tereiškia. Apskritai manau, jog Peros nešališkumo teikiama nauda mums nepalyginti didesnė nei žala. – Jis sugriebė mane už sprando ir papurtė. Jo gniaužtai buvo svarūs it geležis. – Magini mane niekus taukšti, – tarė. – Tik veltui laiką gaištame. Neprivalau tau aiškinti to, kas ne mūsų valioj. Liepiau įrašyti tave į savo kariauną. Taigi aš įsakinėju, o tu paklūsti.

Neatsikalbinėdamas. Turėjai pasakoti man apie sultoną Muchamedą.

Numaldžiau kartėlį.

– Vieną kartą, – tęsiau, – senieji suirzo. Janyčarai ėmė triukšmauti. Jie atsisakė paklusti liesam ir dirgliam berniūkščiui, nesugebėjusiam jų vesti į karą. Jie apiplėšė ir sudegino Adrianopolio turgų. Muchamedui teko vėl slėptis neliečiamame hareme. Chalilis savavališkai pasikvietė Muradą. Už tai Muchamedas niekada neatleis.

– Nepažįsti Muchamedo, – pakartojau tą, ką daugybę kartų bergždžiai sakiau. – Įžeista berniūkščio savimeilė gali virsti galybe, kuri sutraiškys ne vieną valstybę. Neužmiršk: tai nutiko du kartus. Paskui Muchamedas mokėsi. Jo garbėtroška neapsakoma. Kad užmirštų patirtas nuoskaudas, jis turi įrodyti sau esąs sumanesnis už visus protėvius. Kaip tik Konstantinopolis yra tas įrodymas. Užkariauti Konstantinopolį jis rengėsi daugelį metų, dienomis nerimdamas, naktimis nemiegodamas. Dar prieš tėvo mirtį jis atmintinai mokėjo mūrų brėžinius ir galėjo nupiešti bet kurį bokštą. Šio miesto gatvėmis jis galėtų vaikštinėti užsimerkęs. Kalbama, jog dar būdamas jaunikaitis jis persirengęs čia apsilankė. Juk jis moka graikiškai, išmano krikščionių papročius bei maldas. Nepažįsti Muchamedo, – pakartojau. – Jis teturi dvidešimt dvejus metus, tačiau tėvui mirus jau buvo nebe vaikas. Žinia, Karamanijos kunigaikštis, kaip įpratęs, tuoj ėmė maištauti ir pamėgino užimti porą turkų kraštų Azijoje. Juk jiedu giminaičiai. Muchamedas sutelkė kariuomenę ir per dvi savaites nuvedė janyčarus prie Karamanijos ribos. Kunigaikštis susivokė, jog verčiau paklusti, išjojo su savo palyda pasitikti Muchamedo ir juokdamasis paaiškino tik papokštavęs, norėdamas jaunąjį sultoną išmėginti. Jis prisipažino matęs liūto leteną ir jau įtikėjęs. Ir Muchamedas jau mokėjo slėpti jausmus. Jis nieko nesiima neapsvarstęs. Jis gali apsiputoti iš įniršio. Tačiau ir tai daro apsvarstęs ir numatęs poveikį priešininkui. Tai artistas, kuriam lygaus dar neregėjau. Būtum matęs jį pereitą vasarą tarp statybininkų: pasiraitojęs rankoves, plaukai kalkių nubalinti, prakaitas veidą dryžuoja. Savo pavyzdžiu jis privertė net senius – vizirius ir turčius – rungčiomis už savo lėšas statydinti bokštus ir mūryti tvirtovę. Jie dūsaudavo ir pūkštuodavo vakarais, raudavosi barzdas nesupaisydami, kas juos sukurstė duoti tokius beprotiškus pažadus. Tvirtovė jam nedaug tekainavo. Toks tat sultonas Muchamedas.

Mano žodžiai paveikė Džustinianį. Tikriausiai jis jau žinojo nemaža mano papasakotų dalykų, tačiau nebuvo girdėjęs iš liudininko lūpų.

– O janyčarai? – paklausė. – Turiu galvoje ne eilinius, o vadus – vyresniuosius.

– Janyčarai, aišku, trokšta karo, – paaiškinau. – Juk tai vienintelis jų

amatas. Jie krikščionių sūnūs, išauklėti islamo dvasia. Todėl tiki uoliau už pačius turkus. Jiems draudžiama vesti, draudžiama išeiti iš stovyklų, mokytis rankų darbo ar amato. Žinia, jie įtūžo, kai Karamanijos kunigaikštis pakluso ir jie neišėjo į trokštamą karą. Muchamedas liepė jiems šaukti ir spardyti savo puodą. Pats trims paroms užsidarė palapinėje. Pirkliai jam buvo pardavę graikę vergę, pagrobtą iš kažkokios salos. Mergina tebuvo aštuoniolikos, graži it saulė. Vardu Irena. Kojos iš palapinės nekeldamas sultonas su ja praleido tris paras. Aplink palapinę susitelkę janyčarai jį užgauliojo. Jie buvo nepatenkinti sultonu, kuris pasirinko meilės džiaugsmus, o ne karą ir dėl vergės net maldą užmiršo. Janyčarų vyresnieji nesutramdė jaunesniųjų. Turbūt nė nenorėjo.

– Girdėjau tą nutikimą, – tarstelėjo Džustinianis. – Jis rodo nepamatuotą Muchamedo žiaurumą.

– Ne žiaurumą, – atsakiau, – o šaltakraujiškai pamatuotą puikaus artisto poelgį. Janyčarams apvertus puodą ir įsidirginus iki aklos tūžmasties, jis galų gale išėjo iš palapinės – su rože rankoj, miegūstomis akimis, visa elgsena rodydamas esąs sutrikęs. Jį išvydę janyčarai klykė iš juoko, puolė mėtyti grumstais bei mėšlo gurvoliais, vis dėlto sergėdamiesi nepataikyti, ir šaukė: „Koks tu sultonas, jei iškeitei kalaviją į rožę!" O Muchamedas atšovė: „Ak, broliai, broliai, nežinot, ką kalbat! Jei pamatytumėt ją, nepriekaištautumėt!" Janyčarai dar labiau įniršo ir sustūgo: „Parodyk tą savo graikę, parodyk ją mums – gal tuomet patikėsime!" Muchamedas kaip bukagalvis nusižiovavo, sugrįžo į palapinę ir ištempė už rankos susidrovėjusią ir persigandusią pusnuogę merginą, delnais iš gėdos dangstančią veidą.

– To reginio niekada neužmiršiu, – tęsiau. – Janyčarų kuodai ant skustų galvų – jie trypė kojomis žemėn nusimestas veltines kepures. Aistrus Muchamedo veidas ir gelsvos žvėries akys. Mergina, nuostabesnė nei Karamanijos pavasaris. Muchamedas atplėšė jos rankas nuo veido ir nudrėskė paskutinį apdarą, stumdamas link janyčarų – tie atšlijo, jos veido dailumo ir tobulo kūno baltumo apžilpinti. „Žiūrėkit į valias, – šaukė Muchamedas, – žiūrėkit ir pasakykit, ar ji neverta jūsų sultono meilės?!" Jo veidas iš pykčio pajuodo, jis numetė rožę ir paliepė: „Atneškite kalaviją!" Nukukinusi galvą mergina klūpojo ant žemės, delnais dangstydamasi nuogumą. Čiupęs kalaviją Muchamedas sugriebė ją už plaukų ir vienu mostu nukirto galvą, todėl kraujas iš jos kaklo plūstelėjo ant arčiausiai stovėjusių janyčarų galvų. Tie sustūgo iš išgąsčio, netikėdami savo akimis, ir suklaikę puolė prie savo draugų, traukdamiesi šalin nuo Muchamedo. Tačiau Muchamedas tarė: „Mano kalavijas ir meilės saitus kerta. Tikėkit manuoju kalaviju!" Paskui paklausė: „Kur jūsų būrio va-

das?" Janyčarai atbėgino vadą, kuris buvo pasislėpęs savo palapinėje. Muchamedas stvėrė jo būrio samtį ir janyčarų akyse iš visų jėgų trenkė juo vadui per veidą, net jo nosikaulis lūžo ir viena akis prasprogo. Tačiau janyčarai persigandę tylėjo ir vado ginti nepuolė.

– Janyčarai jau nebemaištauja, – pasakiau. – Muchamedas pertvarkė jų kariuomenę ir nepaisydamas janyčarų įstatymo prijungė prie jų šešis tūkstančius Sakalo sūnų. Janyčarų paaukštinimą lemia vyresnumo įstatymas. Todėl Muchamedas negalėjo visų senųjų vadų pašalinti, nors nakčia keliems nukirto galvas. Bet gali būti tikras, jog Muchamedas parengė jiems garbingas vietas prie Konstantinopolio. Apsiaustis jam naudinga daugeliu atžvilgių. Prie mūrų jis lieps nudėti įsidėmėtinus vyresniuosius bei išdidžius nusenusius janyčarus. Patirtos nuoskaudos Muchamedas niekada neatleis. Tačiau jis moka laukti savo valandos.

Mąsčiau, ar pasakoti toliau. Mąsčiau, ar Džustinianis supras, ką turiu galvoje. Pagaliau tariau:

– Muchamedas – ne žmogus.

Suraukęs antakius Džustinianis įsistebeilijo į mane kraujo pritvinkusiomis akimis. Nuoširdus, užkrečiantis juokas sustingo jam gerklėje.

– Muchamedas – ne žmogus, – pakartojau. – Gal Tamsos angelas. Gal tas, kuris ateis. Jis turi visus ženklus.

– Nesuprask manęs klaidingai, – pridūriau greitosiomis. – Jeigu jis žmogus – tai naujoviškas žmogus. Ligi šiol tokio dar nebuvo. Jis pradės naują epochą, kurioje gims kitoniški žmonės – tokie kaip jis. Žemės valdovai, nakties valdovai, kurie atšakūs ir išdidūs palieka Dangų ir pasirenka Žemę. Jie netiki tuo, ko jiems neliudija akys ir protas. Širdy jie nepripažįsta nei žmonių, nei Dievo įstatymų, nes vienintelis jų įstatymas – tikslas. Jie neša į žemę pragaro šaltį ir karštį, šalčiu ir karščiu priversdami net gamtos jėgas jiems tarnauti. Jiems nebaisios nei jūros platybės, nei dangaus aukštybės. Užkariavę žemę bei jūras, jie, siutingo žinių troškimo pagauti, susikurs sparnus ir pasiekę žvaigždes jas užvaldys. Muchamedas – pirmasis iš tokių žmonių. Kaip tariesi jam pasipriešinsiąs?

Džustinianis susiėmė galvą.

– Vardan šventųjų Kristaus žaizdų, – sudejavo. – Jau gana šito miesto nirtūs vienuoliai apsiputoję skelbia pasaulio pabaigą! Nejau pakvaišęs karys ims regėti vizijas ir skleisti beprotystes? Man galva plyš, jei dar nors žodį ištarsi!

Tačiau apie Muchamedą jis dabar kalba ne kaip apie padūkusį jaunikaitį, kuris iš kvailo užsispyrimo puls galva į sieną. Džustinianis pasidarė apžiūrus ir užgynė vyresniesiems kariams pernelyg aukštintis vyni-

nėse bei menkinti turkų pajėgas. Jis net užsuko į lotynų mišias, išpažino nuodėmes ir nuolankiai priėmė nuodėmių atleidimą, nors kardinolas Izidorius priesaikaudamas tikino jį išsivadavus iš visų nuodėmių, kai tik sutiko eiti Konstantinopolio protostratoriaus pareigas. Dėl tikrumo jis paprašė raštiško liudijimo ir visada nešiojosi tą popierių.

– Juk reikės ką nors parodyti šventajam Petrui, kai belsiuos į dangaus karalystės vartus, – gyniojosi jis. – Sako, senukas kažin ko mums, genujiečiams, pasidarė reiklus. Gal jį papirko venecijiečiai?

1453 metų vasario 7 diena

Adrianopolyje nugriaudėjo patrankos šūvis, kuris sudrebino pasaulį.

Vengras Orbanas ištesėjo pažadą ir išliejo didžiausią pasaulyje patranką.

Kai po vargios dienos sugrįžau į savo būstą, mano tarnas Manuelis, grąžydamas rankas, virpčiojančiais skruostais paklausė:

– Mano pone, ar tiesa, jog turkai turi patranką, kuri vienu šūviu gali sugriauti Konstantinopolio mūrus?

Greitai šiame mieste sklinda gandai! Tik šįryt Džustinianis gavo tikslių žinių apie bandomąjį patrankos šūvį.

– Netiesa, – atsakiau, – tokios patrankos išlieti neįmanu. Konstantinopolio mūrus gali sugriauti tik žemės drebėjimas.

– Bet, – miksėjo Manuelis, – pasakojama, kad patrankos sviedinys nuskridęs tūkstantį žingsnių ir išrausęs žemėje namo didumo duobę. Žemė kilnojosi per dešimtį tūkstančių žingsnių. Adrianopolyje subyrėjo namai, persileido moterys.

– Bobų plepalai, Manueli, – pasakiau. – Žinai bobas.

– Bet tai tiesa, – tikino jis. – Juk rudenį patranka, kurią Orbanas nuliejo sultonui, vienu šūviu nuskandino didelį laivą. Į Perą iš Adrianopolio atkeliavo pirklys, pats išmatavęs akmeninio sviedinio didumą. Jis sako, kad nė augiausias vyras sviedinio neapglėbtų. Nuo patrankos trenksmo jam vis dar užgultos ausys ir jis kreta it senutėlis, nors dar nė penkiasdešimties neturi.

– Nuo pagirių jis kreta, o ne nuo patrankos trenksmo! – riktelėjau. – Šitiek vyno uolūs klausytojai supylė į jo godžią gerklę. Patranka didėjo su kiekviena taure. Rytoj tikriausiai išdidės iki bažnyčios bokšto.

Drebančia barzda Manuelis atsiklaupė prieš mane, siekė pabučiuoti man rankas ir paprastai tarė:

– Pone, aš bijau.

Jis jau senas. Jo ašarotos akys spindi neapsakomu Konstantinopolio graikų liūdesiu. Supratau jį. Turkai jį užmuš, nes jis jau nebetinka į vergus.

– Stokis, būk vyras, – pasakiau. – Patrankos matmenys mums žinomi, o imperatoriaus technikai dabar skaičiuoja jo sviedinių svorį ir galimą žalą mūrams. Be abejo, tai baisus ginklas ir gali daug pragaišties padaryti, bet ji tikrai nėra tokia didelė, kiek ją išdidina gandai. Be to, Orbanas – bemokslis, nesugeba nustatyti patrankos šūvio nuotolio bei sviedinio lėkimo linijos. Imperatoriaus technikų manymu, jis neatspės tokios didžiulės patrankos tikrosios parako dėklo talpos, atsižvelgęs į patrankos vamzdžio ilgį bei sviedinio svorį. Patranka atlaikys keletą šūvių, bet paskui ji nepataisomai suskeldės ir pridarys daugiau žalos turkams nei mums. Juk anksčiau Orbanas tarnavo imperatoriui. Technikai jį pažįsta ir žino, ką jis geba. Papasakok visa tai savo tetoms, pusbroliams ir visai giminei, idant jie perpasakotų kitiems ir žmonės nurimtų.

– Kodėl jie turi pasakoti tai, ko nesupaiso, – atsiduso Manuelis. – Ką jie išmano apie patrankų dėklus ir sviedinių lėkimo linijas. Jie pasakoja tik tai, ką supranta ir kas kelia šiurpą. Sako, kažin kokia moteris jau ir čia, vos išgirdusi apie tą patranką, persileido. O jeigu ji sugriaudės priešais mūrą ir jį sugriaus?

– Liepk jiems pasikliauti savąja Panagija, – tariau atsikratydamas jo.

Tačiau Manuelio dvejonė buvo gaji.

– Vargu ar Švenčiausioji Mergelė su mėlynuoju apsiaustu dar pakils ant mūro pagąsdinti turkų, – dvejojo jis. – Pereitą kartą turkai tokių patrankų neturėjo. Dabar jų persigąs Švenčiausioji Mergelė.

Jaučiausi nelyginant gydytojas prie mirštančio ligonio lovos. Protas tikino, jog ligonis turi žinoti tiesą. Tačiau širdis reikalauja įlieti bergždžios vilties sudaužyton negalėlio širdin. Be to, ligonis skiriasi nuo sveiko. Jis klejoja, mąsto kitaip nei sveikasis. Man atsivėrė akys. Konstantinopolio žmonės dabar – it ligonis mirties patale. Mato regėjimus, klauso pranašysčių, karštinė malšina jo sopulius, mirtina liga pagailiai žilpina jam akis, idant nematytų, kas iš tikrųjų dedasi. Jis nenustoja vilties, nors vilties nebėra. Todėl ir Manuelis taip klausiai žiūrėjo į mane, tikėdamas mane paguosiant apgauliais vaizdiniais.

– Nebūgštauk, Manueli, – tariau. – Visi mes Dievo rankose: tu ir aš, prastakilmiai ir kilmingieji. Dievo delne telpa pasaulis, – pasakiau. – Dievo delne pasaulis tėra dulkelė. Tačiau žmogus iš Dievo, todėl širdimi geba jausti pasaulį ir Dievą. Pasauliai pragaišta, bet žmogus sugrįžta į Dievą. Taigi nėra ko bijoti, Manueli. Toks mano pamokymas.

Manuelis pamaldžiai sukryžiavo rankas, tačiau suniurzgėjo:

– Tavo pamokymas gražus, pone. Tačiau tavo mintys manęs nepaguodžia. Kaip tik todėl, kad esu žmogus, dar visai nenoriu sugrįžti į Dievą.

Kaip graikas, jis iš prigimties sofistas. Bet kaip graikas ir Dievą pažįsta. Kaip graikui, žodžiai jam tėra prilyginimas, ir jis nepripažįsta didesnės žodžių vertės. Tačiau suvokia. Kitaip nei lotynas. Kitaip nei Džustinianis. Mudu vieno kraujo – jis ir aš.

– Laiminu tave už tavo žodžius, – pasakiau. – Ir aš kadaise, apsirengęs ožkena, prasimaitindavau vien sauja alyvų. Mes tik žmonės ir visame kame labai menki. Dėkui, kad priminei mano menkumą.

Tačiau Manuelis žvelgė į mane.

– Nesi menkas, mano pone, – atsakė. – Menkas tik aš. Leisk tokiam būti. Šalia tavęs taip baisiai nebijau.

Jis nusišypsojo virpančiom lūpom.

– Turbūt tiesa ir tai, jog patranka iš Adrianopolio jau gabenama Konstantinopolio link. Ją tempia penkiasdešimt porų jaučių, o pirm jų tūkstantis vyrų tiesia kelią ir stato tiltus. Ar tai irgi išpūsta?

– Ne, Manueli, – sutikau. – Visa tai tiesa. Patranka pajudėjo. Ore jau tvyro pavasaris. Netrukus suulbės balandžiai ir iš pietų į šiaurę nuplastės per miestą nerimastingi paukščių būriai. Sužydėjus pavasariui sultonas atsiras Konstantinopolio vartų prieigose. Jokia pasaulio galybė šito nebesutrukdys.

– Kiek, – paklausė jis, – kiek paskui tari viską truksiant?

Kodėl turėjau jam meluoti? Jis jau senas. Graikas. Aš ne gydytojas. Žmogus. Toks kaip jis.

– Gal mėnesį, – spėjau, – gal du. Džustinianis – puikus karys. Tris mėnesius, jeigu vykdydamas užduotį jis išlavės, o tikiu jį išlavėsiant. Bet vargu ar ilgiau. Vargu ar ilgiau – geriausiu atveju.

Manuelis liovėsi drebėjęs. Jis žvelgė tiesiai man į akis.

– O Vakarų kraštai? – paklausė jis. – O Unija?

– Vakarų kraštai, – atsakiau. – Vakarų kraštai kartu su Konstantinopoliu nuskęs naktyje. Konstantinopolis – paskutinis krikščionių vilties šviesulėlis. Leidę jam užgesti jie patys nusikals likimą.

– Ir koks gi bus Vakarų kraštų likimas? – paklausė jis. – Atleisk, pone, bet smalsauju, idant mano širdis pasirengtų.

– Kūnas paliks be sielos, – atsakiau, – gyvenimas – be vilties, vergystė, tokia beviltiška vergystė, kad vergas jau nebežinos esąs vergas. Turtai, neteikiantys džiaugsmo, ištaiga, neteikianti malonumo. Dvasios mirtis.

Visus susitikau, tik didžiojo kunigaikščio Luko Notaro nesutikau. Rodos, jis sąmoningai apsigyveno toli nuo Blachernajaus – kitame miesto krašte. Senojoje miesto dalyje. Didžiosios bažnyčios, senųjų imperatoriaus rūmų, hipodromo šešėlyje. Jis atsiskyręs. Abu jo sūnūs rūmuose turi garbingas apeigines pareigas, tačiau ten nesirodo. Mačiau juos hipodromo aikštėje raitus žaidžiant kamuoliu. Jiedu dailūs jaunikaičiai, kaip ir tėvas, didingo liūdesio nutamsintų veidų.

Kaip laivyno vadas, didysis kunigaikštis atsisako veikti drauge su Džustinianiu. Jis už savo išteklius pataisė penkis senus imperatoriaus dromonus*. Šiandien laivai, visų nuostabai, staiga sumerkė į vandenį irklus ir išsiyrė iš uosto. Pasiekę Marmuro jūrą jie pakėlė naująsias bures, išsirikiavo žygio greta ir pasuko Azijos kranto link. Buvo niūki, debesinga diena, gūsiavo. Jūrininkai dar nemokėjo valdyti burių. Irklininkai painiojo taktą, todėl irklai kartkartėm kliūdavo vienas už kito.

Paskutinis Konstantinopolio laivynas išplaukė į jūrą. Venecijos ir Kretos laivų vadai kvatojo, mušdami delnais per kelius.

Bet kas tai per karinės pratybos? Negali būti, kad vien plaukimo ir rikiuotės, nes dromonai pavakare negrįžo.

Džustinianis nujojo į rūmus, pažeisdamas tvarką išstumdė iš kelio asmens sargybinius bei eunuchus ir įsiveržė į asmeninius imperatoriaus kambarius. Šitaip pasielgė norėdamas pasirodyti įniršęs. Iš tikrųjų jis tik smalsavo. Imperatoriaus laivynui jis pernelyg didelės reikšmės neteikia. Vienas vakarietiškas karo laivas gali juos nuskandinti. Tačiau jį, kaip vyriausiąjį vadą, žinoma, erzina, kad laivynas jam nepavaldus.

Imperatorius Konstantinas paprieštaravo:

– Didysis kunigaikštis Notaras nesutinka bergždžiai laukti. Turkai sunaikino mūsų kaimus, apsupo Selimbriją bei kitus paskutiniuosius mūsų bokštus. Kol jūra atvira, didysis kunigaikštis nori pulti, atsimokėdamas tuo pačiu.

Džustinianis atsakė:

– Įsakiau atidaryti mūrų puolimo vartus. Be paliovos prašiau, kad būtų leista kibti į sprandą paskiroms turkų plėšikų gaujoms. Jau pernelyg jie suįžūlėjo – jodinėja per strėlės šūvį nuo mūrų, rėkliai užgauliodami ir grasindami iškastruoti mano karius. Šitai silpnina drausmę.

Imperatorius tarė:

* Bizantiečių karinis irklinis laivas. *Vert.*

– Negaliu prarasti nė vieno vyro. O turkų azapai nusiviliotų smogiamąjį būrį tolyn nuo mūrų ir sunaikintų.

Džustinianis atsakė:

– Todėl ir paklusau tavo valiai. Tačiau didžiajam kunigaikščiui Notarui tavo valia nerūpi.

Imperatorius pasakė:

– Jis nelauktai pranešė išplaukiąs į laivyno pratybas. Juk negalėjau liepti Venecijos ir Kretos laivams jį sulaikyti. Tačiau daugiau jis nesavavaliaus.

Francis puolė taikyti:

– Didysis kunigaikštis pats pataisė laivus ir nusamdė jūrininkus. Nepykdykim jo.

Bet visa tai tik žodžiai. Jie visi tai žino. Džustinianis trenkė protostratoriaus lazda į stalą ir paklausė:

– Iš kur žinai, kad jis išvis su savo vyrais bei laivais sugrįš?

Imperatorius Konstantinas nulenkė galvą ir tyliai atsakė:

– Gal mums visiems būtų geriau, kad jis nesugrįžtų.

Sugrįžęs Džustinianis atpasakojo man pokalbį ir tarė:

– Nesuprantu pinklios graikų politikos. Ligi šiol basilėjas griežtai atsisakydavo pulti. Kaskart, kai sultonas šerdavo per ausį, jis iš perdėto krikščioniško nuolankumo atsukdavo kitą skruostą. Aš, žinoma, suprantu, jog imperatorius tiek Vakarų kraštams, tiek ainiams savo elgsena daugybę kartų mėgino parodyti sultoną kaip užpuoliką, o save – kaip taikingą žmogų ligi paskutiniosios. Bet kam? Kiekvienas protingas žmogus vis tiek šitai supranta. Dabar didysis kunigaikštis Notaras atima iš imperatoriaus vadeles ir leidžiasi į karą. Patikėk manimi, jis su savo laivais sugrįš. Bet ką jis vejasi – man galva neneša. Paaiškink tu, kuris pažįsti graikus.

– Luko Notaro nepažįstu, – atsakiau. – Kas gali permanyti visas išdidėlio ir tuščiagarbio paskatas. Gal jis trokšta susigrąžinti šlovę? Po triukšmo prie Sofijos soboro jis Blachernajuje laikomas nepatikimu, turkų draugu. Gal todėl jis pirmas nori parodyti graikų puolamąją dvasią – kaip imperatoriaus neryžtingumo atsvarą.

– Bet kokia nauda iš grobikiško turkų pakrantės antpuolio? – niršo Džustinianis. – Kaip tik dabar, kai dervišai Azijos kraštuose skelbia karą ir sultonas telkia kariuomenę? Šito sultonas ir laukia. Tai sukels tik erzelį – jokios karinės naudos. Jis atiduoda kortas tiesiai sultonui į rankas.

– Šito niekada neįrodysi, – tariau. – Belieka tik pasakyti tai, kas padaryta, ir aiškinti kaip gerus darbus, kol akivaizdūs duomenys iškels kitką.

– Jei ketini smogti – reikia smogti ūmai, nelaukiant, iš visų pajėgų,

smogti taip, kad suskaustų. Tokia pirmoji karo meno taisyklė. Šitaip smogti mes negalime. Todėl imperatorius teisus. Visa kita – tik kraują gadinantis pasirodymas.

– Žinai, – pasakiau, – Lukas Notaras, didysis Konstantinopolio kunigaikštis, smogs. Jis smogs nelaukęs. Smogs visom pajėgom, kurias turi. Nesmerk jo, iki nepamatysi, ko jis pasieks.

Džustinianis dėbtelėjo į mane išsprogusiomis jaučio akimis ir pasikasęs sprandą paklausė:

– Kodėl tu teisini Luką Notarą? Verčiau būk išmintingas – patylėk, – tęsė bičiuliškai. – Išeinant Francis pasivedė mane į šalį ir pareikalavo neišleisti tavęs iš akių. Tu pavojingas, – sakė. Dieną ir naktį tau buvo leista lankytis pas sultoną Muchamedą. Verčiau dabar stebėti, nei paskui apgailestauti, – sakė. Bet kaip gali įtarinėti žmogų, kuris saują kainingų brangakmenių žeria į sieną? – tarytum pats sau mąstė Džustinianis. – Nenusijuokiau Franciui į akis. Kodėl turėčiau susidaryti blogą nuomonę? Ko nesielgti kaip vyrui su vyru – ryžtingai ir nesvyruojant, iki jis pats parodys nesąs mano pasitikėjimo vertas.

– Matai, matai, – pasakiau. – Apgalvok savo žodžius. Dabar pats gini Luką Notarą.

Džustinianis skaniai nusijuokė ir šūktelėjo vyno.

– Uoste, prie Šventojo Johano Kornibo vartų, – nekaltu veidu tarė jis, – nusižiūrėjau nuo bokšto nutiestą skersinį tašą. Jis iš tolo matyti laivuose bei uoste. Ir per įlanką Peroje. Ant to tašo liepsiu tave pakarti, jei būsi nevertas nuoširdžios mano draugystės. Manau, jog tau bus mieliau karoti ant bendravardžio Johano bokšto nei, tarkim, ant kokios Demetrijo kolonos. Tai irgi draugiškumo išraiška.

Paskui jis ištiesė man varinį dėklą su ritiniu ir paaukštino mane į štabo vyresniuosius. Taigi nuo šiol galėsiu vartyti ir slaptus jo raštus.

1453 metų vasario 11 diena

Nakčia tarnas Manuelis mane pažadino ir įbūgęs sušnibždėjo:

– Pone, mieste neramu.

Gatvėse juduliavo žibintai ir deglai. Pusnuogiai žmonės išpuolė į tarpdurius. Visi žvilgčiojo į dangų. Dangus gaisravo.

Užsimečiau kailinį apsiaustą ir nusekiau paskui pulkus žmonių į Akropolio kalvas. Anapus jūros niaukiame nakties danguje atsispindėjo tolimų gaisrų žara. Pūtė drėgnas vėjas. Tiži žemė stipriai dvokė. Visa gaubė pavasarinė tamsa.

Tamsiais apsiaustais susisupusios moterys klupo melstis. Vyrai persimetė žvilgsniais. Paskui iš lūpų į lūpas pakuždomis nusklido vienas vardas.

– Lukas Notaras, – šnibždėjo žmonės. – Didysis kunigaikštis Lukas Notaras.

Anapus jūros liepsnojo turkų kaimai.

Tačiau žmonės nesidžiaugė. Priešingai – rodės, niūkus slogulys juos sukaustė. Rodės, jie tik dabar suvokė, jog kyla karas. Žvarbus nakties vėjas gniaužė kvapą.

Kalaviją sugriebęs – pats nuo kalavijo krinta. Ir su kaltaisiais krinta nekaltieji.

1453 metų vasario 12 diena

Laivynas dar nesugrįžo.

Turkų priešakiniai būriai užmiestyje užėmė Šventojo Stepono bokštą ir išžudė įgulą, kuri išdrįso gintis.

Šiandien šiurpi kruša suvijo žmones į būstus. Suknežino stogus. Nuo požeminių vandens saugyklų naktimis sklinda keisti dundesiai, dreba žemė. Žmonės regėjo dangų skrodžiant begriausmius žaibus, danguje skraidant žaižaruojančius ratilus.

Iš Adrianopolio Konstantinopolio link pajudėjo ne tik didžioji patranka, bet ir visa artilerija. Patranką saugo dešimt tūkstančių raitininkų.

Adrianopolyje sultonas Žvaigždžių salėje susirinkusiam divanui* pasakė ilgą kalbą. Ragino jo pusėn pereiti jaunuosius ir įsakmiai vadino senuosius bei atsargiuosius. Tiek Venecijos bailas, tiek Peros podesta tiksliai sužinojo kalbos turinį. Muchamedas paskelbė: „Basilėjo galybė žlugo. Tereikia paskutinės pastangos tūkstantmetei Konstantino sekėjų valstybei pribaigti. Konstantinopolis – miestų valdovas. Puolimu galime užimti – net nėra abejonės, nes turime naujų ginklų ir drausmingą kariuomenę. Užėmus Konstantinopolį išsipildys Korano pranašystė: „Tas valdovas didžiausias ir jo kariuomenė geriausia". Tačiau turime skubėti, iki krikščionys nesukilo ir nepasiuntė savo laivyno į pagalbą basilėjui. Dabar palankus metas. Negaliu jo praleisti".

Pasakojama, jog prieš divano susirinkimą Muchamedas vidurnaktį pasišaukęs didįjį vizirį Chalilį – taikos šalininkų vadą – aiškintis santykių. Chalilis nedrįsęs nė žodžio apie taiką pratarti. Tačiau Chalilis jau senas, apžiūrus ir tiki, jog Muchamedas išties pražudys turkų valstybę, jeigu

* Sultono patariamoji taryba, sudaryta iš aukščiausiųjų pareigūnų. *Vert.*

pats, nekurstytas puls, paskatindamas Vakarų kraštus įsikišti ir leistis į naują kryžiaus žygį. Todėl jis įsitikinęs, jog, visokiausiais būdais priešindamasis Muchamedui, veikia tik valstybės labui.

Visokiausiais būdais. Dar vasarą Bosforo pakrantėje janyčarai jam šaipiai šaukė: „Graikų bičiulis!"

Galėdamas laisvai tyrinėti Džustinianio raštus iš geležinės skrynios, tvirtai įsitikinau, jog didysis viziris Chalilis asmeniškai slapčia susirašinėja su imperatorium Konstantinu. Antraip nežinotume to, ką šiandien žinome apie turkų karinį pasirengimą, netgi puolimui skirtus pinigus.

Laivynui išplaukus į jūrą imperatorius Konstantinas suskubo išsiųsti Adrianopolin paskutinįjį savo kreipimąsi. Imperatorius pats jį parašė – be Francio pagalbos. Laiško nuorašas yra Džustinianio skrynioje.

Perskaičiau tą laišką daugybę kartų, keisto jaudulio ir deginančio graudulio perimtas. Laiškas geriau nei kuris kitas darbas paliudija Konstantiną esant imperatoriumi. Sultonui Muchamedui jis šitaip rašė:

„Jau akivaizdu, jog verčiau trokšti karo nei taikos. Taigi teišsipildo tavo valia, nes man nepavyko tavęs taikiais tikslais įtikinti, nors įrodžiau savo garbingumą ir sakiausi pasivadinsiąs net tavo vasalu. Dabar šaukiuosi Dievo, nes neturiu kas daugiau mane saugo. Jeigu Jo valia miestas turi atsidurti tavo valdžioj, tai nejau galiu prieštarauti? Ir priešingai: jeigu Jis priverstų tave pasitenkinti taika, aš būčiau laimingas. Tačiau grąžinu tavo žodžius, visus pažadus bei susitarimus, kuriuos vykdyti vienas kitam prisiekėme. Uždariau savojo miesto vartus ir iki paskutinio kraujo lašo ginsiu savo tautą. Tebūnie tavo viešpatystė laiminga lig tos dienos, kai teisingasis Dievas, aukščiausiasis teisėjas, pasikvies mudu į savąjį teismą".

Laiškas nemokšiškas, be graikiškos gražbylystės ir išdailintų Francio posakių. Ir vis dėlto jis sujausmina. Tai imperatoriaus laiškas. Bergždžia, taip bergždžia. Muchamedas į jį neatsakys. O gal Konstantinas jį paliks tik ainiams savo tuščiuose, nuskurdusiuose Blachernajaus rūmuose. Gal paprasti laiško žodžiai paliudys įtikimiau nei išsamiausi istorikų pasakojimai? Jis nekaltas, kad gimė po nelaiminga žvaigžde.

1453 metų vasario 13 diena

Laivai nesugrįžo. Notaro rūmai jūros pakrantėje palei mūrą aklinai saugo savo paslaptį. Nebegaliu pakęsti šitos nežinios. Nuo mudviejų susitikimo praėjo daugiau nei dvi savaitės. Net nežinau, ar ji tebėra mieste.

Bergždžiai jodinėjau per miestą, pro mūrus. Bergždžiai uolia tarny-

ba širdies nerimastį slopinau. Negaliu iš jos išsivaduoti. Jos tvaskios akys lanko mane sapne. Jos išdidumas ir šaltas užsispyrimas gildo man širdį.

Na, ir kas, kad ji didžiojo kunigaikščio ir serbų princesės duktė! Na, ir kas, kad jos giminė senesnė net už imperatoriaus giminę! Aš savo tėvo sūnus.

Sukakęs keturiasdešimtį jau tariausi gyvenimo rudenį atslinkus.

Kodėl nepamėginus su ja susitikti? Juk mums tik šios trumputės dienelės teliko. Ir laikas negrįžtamai lekia. Nelyginant strėlės pralekia dienos. Darbai, pratybos, ginkluotės sąrašai. Bergždžia.

Atsižadėjau visko. Visko visko. Idant būčiau pasirengęs, kai ta akimirka ateis.

Žinau, kad ji tėra tinklas ir raizgai. Paskutinioji pasaka. Nelyginant Dievo aklys išvaikščiojau visus gyvenimo kelius. Nejau nusiplėšiau nuo akių raištį tik tam, kad pulčiau į nepatirtą pagundą.

Mano tėvui akis išdegino įkaitinta geležimi. Nejau mane apakins meilė? O gal ji jau apakino mane? Juk nebeatpažįstu savęs.

Kas galėtų paleisti strėlę per laiką – ligi amžinybės? Betgi saulei nusileidus strėlė atlėks iš tamsos ir dangaus aukštybėse jos žaižaruojantis antgalis, surinkęs paskutiniuosius saulės spindulius, apžilpins šaulį. Aš esu ta blyksinti strėlė. Norėčiau ta blyksinčia strėle būti.

Išėjau iš savo namų prieblandos į ryto baltumą. Spinduliavo saulė. Dangus tarytum mėlyna palapinė skliautė Konstantinopolį. Mane užliejo ekstazė.

Ne raitas, bet pėsčiomis – it vargingiausias piligrimas. Toli toli dūlavo marmuriniai Aukso vartų bokštai.

Vėl išvydau gludžius sienų akmenis ir mažus viršutinio aukšto langelius. Herbą ant durų sąramos. Pabeldžiau.

– Žanas Anžė, protostratoriaus Džovanio Džustinianio vyresnysis karys.

– Didysis kunigaikštis jūroje. Abu sūnūs su juo. Šeimininkė serga, guli lovoje.

– Noriu pamatyti jos dukterį, Aną Notarą.

Seno eunucho lydima ji išėjo per atrakintas moteriškosios namo dalies duris. Ji imperatoriškai išauklėta. Laisva graikė. Eunuchas buvo nupilkusio, it suvytęs obuolys surukusio veido. Priekurtis, bedantis. Tačiau vilkėjo kuo prašmatniausius drabužius.

Ji atėjo. Dar dailesnė, neprisidengusi veido. Šypsojo.

– Laukiau tavęs, – pasakė. – Jau seniai. Nebesididžiuoju, kad atėjai. Sėskis, Žanai Anžė.

Netekęs vilties eunuchas papurtė galvą, maldaujamai pakėlė rankas, užsidengė delnais veidą ir susmuko kampe. Jis nusimetė atsakomybę.

Tarnas sidabriniu padėklu atnešė aukso taurę. Taurė buvo senovės graikų darbo. Ant šono satyras vijosi sprunkančias nimfas. Lengvapėdiškos dvasios taurė. Ji gurkštelėjo, o paskui ištiesė taurę man.

– Už mudviejų draugystę, – tarė. – Tikrai ne blogų ketinimų vedamas atėjai į mūsų namus.

Gėriau jos tėvo vyną.

– Už neviltį, – atsakiau. – Užmarštį ir tamsybę. Laiką ir vietą. Mudviejų įstabias grandines, kad esi, Ana Notara.

Neapsakomo grožio kilimai ant porfyro grindų liepsnojo visokiausiomis rytietiškomis spalvomis. Per siaurus pusapvalius langelius į akis blykčiojo Marmuro jūra. Jos rudos akys žvilgėjo. Oda tvaskėjo dramblio kaulo baltumu. Ji tebešypsojo.

– Kalbėk, – tarė ji, – kalbėk bet ką. Kalbėk gyvastingai ir rimtai, tarytum kokį svarbų dalyką aiškindamas. Eunuchas negirdi, bet juo gyviau tu kalbėsi, tuo jis bus ramesnis.

Buvo sunku. Troškau tiktai žiūrėti į ją.

– Tavo skruostai kvepia hiacintais, – pasakiau. – Tavo skruostai kvepia hiacintais.

– Vėl pradedi, – pasišaipė ji.

– Pradedu, – atkirtau. – Aukso siūlais žybčiojantis tavo apdaras nuostabus. Tačiau tu nuostabesnė. Apdaras pernelyg pavydulingai tavo grožį slepia. Ar drabužį gražino vienuoliai? Nuo mano jaunystės mada pasikeitė. Dailios prancūzės vyrų akims patraukti apsinuogina krūtis, mėgdžiodamos karaliaus Karolio mylimąją gražuolę Agnetę Sorel. O jūs čia dangstotės viską, net veidus. O, jei galėtume kartu iškeliauti į laisvas Vakarų šalis! – tariau. – Pirmąją moterį, atskleidusią man kūniškosios meilės paslaptis, sutikau Jaunystės šaltinio maudyklėje prie Reino. Tą pačią dieną, kai lakštingalos giesmės pabudintas išvydau sesers Mirties šokį ant kapinių tvoros. Tai buvo brandi moteris, vyresnė už mane ir visai neslėpė savo dailumo. Nuoga ant baseino krašto ji skaitė knygą, kai kiti kilmingieji smaginosi ir valgė prie vandenyje plūduriuojančių stalų. Pasivadino tiktai ponia Dorotėja. Ji laišku rekomendavo mane Enėjui Silvijui iš Bazelio, jei žinai, kas tas Enėjas Silvijus. Tai nutiko, kai atsiskyriau nuo Laisvos dvasios brolių. Iki tol mylėdavausi tik krūmynuose, tamsyje. Ta daili moteris pasiguldė mane į patalus ir uždegė aplink lovą žvakes, idant patirčiau visą jos meilės puikumą.

Ana Notara raudo ir balo. Lūpos ėmė virpėti.

– Kam man šitai pasakoji? – paklausė ji. – Nepanašu, kad galėjai šitaip elgtis. Nemaniau, kad tu toks.

– Pasakoju, nes geidžiu tavęs, – atsakiau. – Tikriausiai kūno geidulys nėra meilė, tačiau meilės be kūniško geidulio nebūna. Pameni, kai likome dviese, mano valioje, aš šito nepasakojau. Ne, ne, tu nebūtum peiliu manęs nudūrusi, jeigu būčiau tave palietęs. Tikrai nebūtum šitaip pasielgusi. Pažįstu tave iš akių. Mano geidulys skaistus kaip liepsna. Pati, tu pati turėsi man įteikti gėlės žiedą. Jėga jo nelaušiu.

– Ana Notara, – tęsiau. – Ana Notara. Ak, kaip myliu tave! Neklausyk manęs, nes pats nesuvokiu, ką sakau. Aš laimingas. Laimingas šalia tavęs.

– Laisvos dvasios broliai, – pasakojau, – pripažįsta tik keturias evangelijas. Neigia krikštą. Naudojasi bendru turtu. Jų yra ir tarp neturtėlių, ir tarp turtingųjų, ir ten, kur nė neįtartum. Jie atpažįsta vienas kitą iš slaptingų ženklų. Kiekviename krašte jie susibūrę į skirtingas sektas. Jų yra net tarp dervišų. Laisvos dvasios broliams aš skolingas už gyvybę. Kariavau Prancūzijoje, nes diduma jų, savų siekių vedami, sekė paskui Mergelę. Tačiau sukakęs dvidešimt ketverius atsiskyriau nuo jų. Jų uolumas ir nepakanta buvo aršiausia. Ak, mano meile, – tariau. – Daugel kelių nukeliavau. Strasbūre sutikau medžio raižytoją ir metalo liejiką, kuris ieškojo patikimo pameistrio ir pažadėjo už trisdešimtį auksinių išmokyti mane naujo juodojo meno. Jis rengėsi padirbinėti knygas – pagaminti šimtą, net tūkstantį knygų, užtrukdamas tiek pat, kiek užtrunka knygų perrašinėtojas sunkiai rengdamas vieną knygą. Jis žadėjo mane praturtinti, jeigu liksiu su juo. Tačiau aš neturėjau trisdešimties auksinių. Jo akys mane įtikino, kad jis įgyvendins savo pagyras. Bet daugiau nieko apie jį negirdėjau. Nuo tol jau praėjo šešiolika metų.

– Paskui atsižadėjai visko ir vedei, – pašaipiai priminė ji. – Žinau. Papasakok ir apie savo santuoką, ir koks buvai laimingas. Dar laimingesnis nei maudyklėje su nuoga moterim? Papasakok. Nesidrovėk.

Prisiminiau vasaros karščiu alsuojančią Florenciją, geltoną upės vandenį ir nurudusias kalvas. Lengvapėdiškas džiugulys pradingo.

– Juk jau pasakojau apie Ferarą ir Florenciją? – paklausiau. – Tikriausiai pasakojau, kaip mokslingiausi mūsų laikų vyrai dvejus metus ginčijosi dėl trijų raidžių. Florencijoje teprisimenamas atkaklus visų kivirčų pabaigos šūksmas: *Aristaoo, aristaoo!* Kitaip tariant, eime valgyti. Rozmarinu gardinamą peniukšlio šonkaulį jie vadina arista. Florencijoje jį tikriausiai tebevalgys net tuomet, kai Rytų ir Vakarų bažnyčių susijungimo niekas nebeprisimins. Florentiečiai užmaršūs, tačiau mėgsta gardžiai pavalgyti. *Aristaoo, aristaoo,* – šis, paskutinysis filosofijos ir pažini-

mo šūksmas nuo gūdžiausių laikų sieks tas dienas, kai mudu jau būsim pavirtę į dulkes. Matai, pažįstu Florenciją. Išties pažįstu Florenciją, – tikinau. – Jos kunigaikštis – prekiautojas. Tačiau jis vangstosi pagarbos, vilki paprastai. Apie miesto reikalus vos ne vos žodį išdaužia. Tačiau nėra menkiausios tarnybos ar partijos, kur jis nesikištų, Florencijoje be jo žinios niekas nenutinka. Jis pirkdavo ir daugindavo graikiškas knygas. Rengdavo puotas mokslininkams. Statė puikius statinius. Girdė menininkus. Skolino popiežiui. Tai jis skyrė lėšų bažnyčios susirinkimui, apsiskaičiavęs, kad pinigai tūkstančiais kelių vis tiek į jo skrynias sugrįš.

– Ko suki ratą, Johanai Angelai, – nutraukė Ana Notara. – Ar santuoka tau vis dar dilgo širdį? Koks malonus prisiminimas tave skaudina – kaip kad tu skaudini mane?

– Kam kalbėti apie mane – visados tik apie mane? – paprieštaravau. – Kodėl negalim vieną kartą ir apie tave pasikalbėti?

Ji atkragino galvą, jos rudos akys plykstelėjo.

– Aš Ana Notara, – išdidžiai atsakė. – Šito gana. Daugiau nėra ką apie mane pasakoti.

Ji buvo teisi. Ji nugyveno saugų rūmų ir Bosforo sodų gyvenimą. Ją nešiojo palankinu, idant gatvių dulkės nesuteptų jos apavo. Ją irstė sidabruoto pirmagalio luotu su prašmatnia pastoge, kad saulė nenudegintų odos. Mokė seni filosofai. Ji abejingai vartydavo storų knygų lapus, apžiūrinėdama auksu, mėliu ir cinoberiu marguojančius paveikslėlius. Ji stebėdavo mišias pro auksalapius balkono pinučius alsuodama smilkalais, klausydamasi angeliško sidabrabalsių jaunų eunuchų choro, giedančio po aukštu didžiojo soboro kupolu. Ji suklupdavo greta neturtingųjų moterų pasimelsti priešais šventąsias ikonas. Ji – Ana Notara. Ją ruošė į imperatoriaus sutuoktines. Ką dar apie ją galima pasakyti?

– Ją vadino ponia Gita, – pradėjau. – Ji gyveno skersgatvyje, vedančiame į pranciškonų vienuolyną. Pilkšvoje jos namo sienoje tebuvo grotuotas langas ir geležimi kaustyti vartai. Gyveno skurdžiai, nelyginant vienuolės celė apstatytame kambarėlyje su grotuotu langu. Per savo langą ji kiauras dienas kimiu balsu rėkavo maldas, giedodavo giesmes ir bardavo praeivius. Jos veidas kėlė baugulį. Buvo persirgusi liga, kuri paliko jos veidą duburiuotą, it negyvėlės. Tarytum bjaurią kaukę. Tiktai akys gyvastingai švytėjo.

– Ji dažnai vaikščiojo į miestą apsipirkti, o juoda vergė nešdavo jos krepšį, – tęsiau. – Tuomet apsisiausdavo margų skiaučių apsiaustu. Ant jos galvos dangalo bei apsiausto kabaliavo tokia galybė šventųjų ir palaimintųjų pakabučių bei medalionų, kad skimbčiojo iš tolo. Vaikštinė-

dama ji juokdavosi ir tyliai bambėdavo. Kokiam praeiviui stabtelėjus pasižiūrėti, ji įniršdavo ir užpuldavo šiurpiais įžeidimais. Ji sakydavo esanti Dievo juokdarė. Pranciškonai ją saugojo, nes buvo turtinga. Giminaičiai leido jai gyventi savo gyvenimą, nes buvo našlė, o jos turtas buvo saugiai įdėtas į giminaičių vilnos prekybą bei bankus. Florencijoje visi ją pažino, bet iš kur aš, svetimšalis, galėjau žinoti? Ne, kai mudu susipažinome, niekas nieko apie ją man nesakė, – tikinau. – Ji pastebėjo mane Ponte Vekyje ir pasileido pavymui. Palaikiau ją beprote. Jinai jėga bruko man dramblio kaulo drožinėlį, kurį apžiūrinėjau prie prekystalio. Ne, tu nesuprasi. Kaip paaiškinti, kas tarp mudviejų nutiko?

– Buvau jaunas. Dvidešimt penkerių. Pasiekęs brandžiausią vyriškumą. Tačiau netekęs vilties. Nebegalėjau pakęsti juodų graikų apsiaustų ir barzdotų veidų. Neapkenčiau apskritos Besariono galvos ir augaus kūno. Pergamento kvapo, rašalo kvapo. Kas rytą savo būste pabusdavau prakaito, purvo ir išmatų tvaike. Kaitringai svilino vasara. Feraroje buvau išgyvenęs marą ir meilę. Niekuo nebetikėjau. Neapkenčiau net savęs. Savęs labiausiai. Savo vergystės, grandinių, kūno kalėjimo. Argi tu suprasi?

– Ji nusivedė mane į namus, – pasakojau. – Jos vienuoliškame kambarėlyje stovėjo medinis gultas, molinis puodelis vandens, grindys dvokė maisto atliekom. Tačiau už sienos tvaskėjo skoningai, prabangiai apstatyti kambariai ir mūro tvoros supamas sodas su pliuškančiu baseinu, žaliavo medžiai, narveliuose čiulbavo paukščiai. Podraug man paaiškėjo, jog po vapėjimo ir kikenimo antvalku – išmintinga, nevilties sloginama moteris, kuri pasidarė Dievo juokdare, išsekinta kančios.

– Jaunystėje ji buvo labai daili, – tęsiau, – turtinga ir laiminga. Tačiau jos vyras ir abu vaikai per keletą dienų išmirė, ta pati liga sunaikino jos grožį. Ji patyrė visokeriopą gyvenimo permainingumą ir kraupų išoriškos laimės netvarumą. Dievas pašaipiai partrenkė ją žemėn ir įmurkdė veidą į purvą. Ko gera, ji tikrai kurį laiką buvo išėjusi iš galvos, tačiau pasveikusi žmonėse elgėsi kaip beprotė. Rodydama neviltį bei atšakumą Dievui ir žmonėms. Melsdamasi ji plūsdavosi. Plūsdamasi melsdavosi. Žvelgdavo dygiu ir skausmingu žvilgsniu. Ne, nežinau, ar suprasi. Ji neturėjo nė dvidešimt penkerių, tačiau veidas atrodė kaip surukusios senės. Kai kalbėdavo, pro suskirdusias kruvinas lūpas dribo putos. Tačiau jos akys...

Ana Notara klausė nudelbusi akis, sterblėje stipriai gniaužydama sunertus pirštus. Saulė sušvito juodai raudonuose kilimo marginiuose. Kampe, pakėlęs raukšlėtą, nupilkusį veidą, eunuchas vedžiojo mudu akimis ir krutindamas lūpas mėgino suprasti, ką sakau. Tęsiau:

– Ji pavalgydino ir pagirdė mane. Akimis rijo mano veidą. Keletą kartų pas ją apsilankius ir pasišnekėjus many sukilo neapsakomas gailestis. Gailestis nėra meilė, Ana Notara. Tačiau kartais mylima iš gailesčio, pasigailint artumu. Taip pat neužmiršk, jog nežinojau ją esant turtingą. Tik spėjau, kad ji gana pasiturinti, nes ją globojo pranciškonai. Ji norėjo mane perrengti. Liepė nusiųsti į mano būstą puošnių drabužių ir kapšelį sidabrinių. Tačiau jos dovanų nepriėmiau. Kad nepradžiuginčiau jos. Paskui ji man parodė savo jaunystės atvaizdą. Išvydau, kokia buvo kadaise, ir pagaliau supratau ją. Sugriovęs jos laimę, Dievas įkalino ją kūno pragare. Pamačiusi mane ant tilto ji beprotiškai susižavėjo, ją pagavo geidulys, nors iš pradžių nedrįso prisipažinti. Mano atšakumas pabudo, kai pranciškonai ėmė vilioti mane savo brolijon ir atlikti įžadus. Taip pat buvo užsiminta, kad man būtų paskirta prebenda* – kaip atlygis už mano nuopelnus vertėjaujant per bažnyčios susirinkimą, jei įsišventinčiau priimdamas celibatą. Neturėjau globėjų. Daktaras Nikolajus Kuzietis, kaip popiežiaus legatas, jau buvo seniai iškeliavęs į Vokietijos žemes. Stebėjausi tokiu netikėtu savo iškilimu, iki ponia Gita viską paaiškino. Mano viešnagės jos namuose giminaičiams sukėlė nerimą. Jie panūdo pašalinti mane iš kelio. „Kodėl?" – paklausiau nesuvokdamas. „Nesu įšventinta į vienuoles, – atsakė, – jie baiminasi, kad dar sykį ištekėsiu." Mintis buvo tokia kvaila, kad prajukau, nors supratau ją įžeidžiąs. Juk man nieko iš jos nereikėjo. Tik iš gailesčio lankydavausi pas ją. Lankydavausi, nes buvau vienišas, šuniškai vienišas ir nusivylęs.

Buvo sunku toliau pasakoti.

– Vieną vakarą sode mudu užklupo audra. Kaitra ir lūkestis pratrūko žaibais – nepaliaujami žydri blyksniai draskė tamsą. Nuo griausmo drebėjo žemė. Unijos sutartis buvo parengta. Perskaičius baigtinį tekstą imperatoriaus Johano šuo ėmė kaukti mirtį. O, imperatorius Johanas! Jis pasiuntė rūmininkus į Feraros bažnyčią pamatuoti, ar popiežiaus sostas nėra aukštesnis už jo. Į susirinkimus jis atsinešdavo juodmargį šunį. Kartais pasirodydavo tiek nusikaušęs, kad tekdavo prilaikyti už alkūnių. Florencijoje, per kaitrą, kai neturtėliams nepakako geriamo vandens, jo pavėsinės stogas ištisas dienas buvo laistomas šaltinio vandeniu. *Aristaoo, aristaoo.* O aš, kvailys, vaizdavausi naują Europos ateitį: išsivadavimą iš baimės, taiką tarp tautų, bažnytinę demokratiją bei vieną tikėjimą, susijungus Rytų ir Vakarų bažnyčioms. Tačiau gyvenau apgaulioje negrįžtamo laiko euforijoje, prasimanytoje laimėje – it mirštantysis prieš išleisdamas dvasią.

* Bažnyčios įplaukų dalis, skiriama dvasininkui išlaikyti. *Vert.*

– Gerai jau, gerai! – šūktelėjau iš gėdos kaistančia galva. – Permiegojau su ja, kūnu jos pasigailėjau, nes jo neįvertinau. Pasidalijome jos pragarą ir tariausi darąs gerą darbą. Tris naktis pas ją praleidau. Paskui pardaviau, ką turėjau: raštininko drabužius, net savąjį Homerą, išdalijau pinigus neturtėliams ir sprukau iš Florencijos. Kol Dievo bausmė tą patį rudenį užklupo mane Asyžiaus kalnų kely, – baigiau. – Ponia Gita palankinu atsekė man įpėdžiui. Su ja buvo tėvas pranciškonas ir išmanus teisininkas. Buvau apžėlęs barzda, murzinas, suskretęs, susivėlęs. Ji paliepė išprausti ir apskusti mane, aprengė naujais drabužiais. Mudu sutuokė Asyžiuje. Ponia Gita nuo manęs pastojo. Ji laikė tai Dievo stebuklu. Tik tuomet patyriau, kokios ji giminės ir kokią kilpą Dievas man užmetė ant kaklo. Tai, ko gera, buvo šiurpiausias mano gyvenimo sukrėtimas.

Turėjau atsistoti. Pažvelgiau pro žalsvą langelį į grėslų dantytą jūrinį mūrą ir Marmuro jūros spindesį anapus jo.

– Man užginė palaikyti ryšį su šiais namais, – pasakiau. – Už šitą apsilankymą mane gali uždaryti marmuro bokšte. Nė tarnyba pas Džustinianį manęs neišgelbės. Bet šiaip jau aš – tavo valioje. Apie šią mano gyvenimo dalį niekas nežino. Matai, Ana Notara, ponia Gita buvo Bardų giminės. Ją vedęs tapau vienu turtingiausių Florencijos žmonių. Vien dėl šio vardo man žemai nusilenktų kiekvienas pinigų maininkas kraštuos nuo Antverpeno lig Kairo ir nuo Damasko lig Toledo.

– Nežinau, kiek ji sumokėjo vienuoliams bei popiežiui, norėdama pati apsisaugoti, apsaugoti nuo giminaičių turtą ir įteisinti mudviejų santuoką. Juk aš nė asmens liudijimo neturėjau. Mano tėvo bei mano kilmės dokumentai liko pas Avinjono auksakalį Džerolamą. Nors kadaise per teismą jis neigė gavęs kokius nors dokumentus. Teisininkas viską sutvarkė. Gavau naują vardą. Žanas Anžė paliko užmaršty. Iki sūnaus gimimo gyvenome Feraroje, jos dvare. Užsiželdinau barzdą, palikau raitytis plaukus, taisiausi kilmingojo drabužiais, išdidžiai ant šono nešiodamas kalaviją – niekas nebūtų atpažinęs vargšo prancūzo, bažnyčios susirinkimo raštininko. Ketverius metus tvėriau tokį gyvenimą. Turėjau viską, ko geidė širdis. Medžioklinių sakalų, žirgų, knygų. Smagią draugiją ir mokslininkų draugiją. Net Medičiai mane pakentė. Bet šitaip gyvenau ne dėl savęs paties. Tebuvau savo tėvo sūnus. O mano sūnus buvo Bardų giminės. O ponia Gita... Ji nurimo, pagimdžiusi sūnų visiškai pasikeitė. Pasidarė maldinga. Jau nebeplūdo Dievo. Net bažnyčią pastatė. Tikriausiai ji mylėjo mane. Bet labiau už viską mylėjo mudviejų sūnų. Ilgainiui ji susivokė nepažinojusi manęs. Tai ją skaudino. Jinai ilgai į mane žiūrėdavo. Kančia buvo padariusi skvarbų jos protą it

skvarbius ašmenis, kuriais dažnai žaizdodavome vienas kito širdį. Mokiausi astronomijos pas garsųjį Toskanelį. Graikiškai skaičiau Origeno bei Plotino raštus. Tačiau visuomet širdim jaučiau, kad toks gyvenimas ne man.

– Ketverius metus kenčiau. Paskui priėmiau kryžių, kad galėčiau eiti paskui kardinolą Julijų Čezarinį į Vengriją. Palikau žmonai laišką ir slapčia pabėgau. Dažnai slapčia bėgau, Ana Notara. Jiedu su sūnum taria mane kritus Varnos lauke. Juk ji išleido krūvą pinigų mano paieškai. Laivai, pasiųsti ieškoti Vengrijos karaliaus bei kardinolo Čezarinio, ieškojo ir manęs. Adrianopolyje dažnai baiminausi sutiksiąs kokį nors florentietį prekiautoją, kuris mane atpažins. Tačiau per dešimtį metų daug kas užsimiršo. Laikai keičiasi, podraug žmogus. Florencijoje mane viešai paskelbė mirusiu. Niekam nė į galvą nešauna, kad aš gyvas. Taip geriausia. Ir mano žmonai, ir sūnui. Bet pirmiausia – man pačiam. Aš tavo valioje, Ana Notara, – pakartojau. – Dabar apie mane žinai viską. Ar supranti mane?

Tačiau ne viską papasakojau. Nepapasakojau, jog prieš išvykdamas į Vengriją nukeliavau į Avinjoną, čiupau už barzdos auksakalį Džerolamą ir prispaudžiau jam prie gerklės peilį. Nepapasakojau ir niekuomet neketinau pasakoti. Tai mudviejų su Dievu paslaptis, nes auksakalys Džerolamas graikiškai skaityti nemokėjo, o tam, kuris mokėjo graikiškai, nedrįso dokumentų rodyti.

Ar vertėjo jai dar ką nors aiškinti?

– Man santuoka buvo Dievo bausmė, – pasakiau. – Privalėjau pažinti visą didžiausių žemiškų turtų patogumą ir prabangą, idant pajėgčiau jų atsižadėti. Aukso grotas žmogui sunkiau sulaužyti nei knygų, išminties bei filosofijos aukštalangės pinučius. Dar vaiką mane buvo uždarę tamsiame Avinjono bokšte. Nuo tol mano gyvenimas tebuvo tik laužimasis iš vieno kalėjimo į kitą. Kaskart, taręs, jog pagaliau iš kalėjimo išsilaisvinau, patirdavau atsidūręs kitame. Bet teliko vienintelis. Kūno kalėjimas. Pažinimo, valios, širdies kalėjimas. Tačiau žinau netrukus ir iš jo išsilaisvinsiąs. Veikiai.

Ana Notara iš lengvo papurtė galvą.

– Tu keistas, – tarė. – Visiškai tavęs nesuprantu. Baimini mane.

– Baimė tėra pagunda, – atsakiau. – Ir iš baimės žmogus gali išsivaduoti. Padėkoti už viską ir pasakyti sudie. Žinodamas neturįs ko prarasti – tik savo grandines. Baimė tėra netekties baimė. Bet argi vergas gali ką turėti?

– O aš? – tyliai paklausė ji. – Ko išvis pas mane atėjai?

Šypsojausi. Tačiau vargu ar šypsena buvo maloni.

– Yra paprasti ir sudėtingi žmonės, – atsakiau. – Anksčiau net sau atrodžiau sudėtingas, tačiau suvokęs daugybę tiesų pasidariau visiškai paprastas – paprastesnis, nei numanai. Tu vėl vos man visko nesupainiojai, tačiau atėjau pas tave ir vėl visa rodosi labai paprasta. Ne, tavo akys netemdo mano širdies skaisčio.

– O aš? – atkakliai klausė ji.

– Rinktis tau, – atsakiau. – Ne man. Taip viskas paprasta.

Ji stipriai sunėrė pirštus ir ryžtingai papurtė galvą.

– Ne, ne, – paprieštaravo. – Ne tą manai, ką kalbi.

Trūktelėjau pečiais.

– Kaip manai, kodėl tiek daug apie save papasakojau? – atkirtau. – Šiaip sau? Norėdamas tave sudominti? Maniau, kad geriau mane pažįsti. Tik norėjau įrodyti, jog tai, ką galvoji, ar tai, ką tave išmokė galvoti, neturi jokios prasmės. Turtas ir skurdas, valdžia ir baimė, garbė ir gėda, pažinimas ir kvailybė, grožis ir bjaurumas, gėris ir blogis patys savaime jokios prasmės neturi. Prasminga tik tai, kuo save paverčiame ir kuo trokštame tapti. Vienintelė tikra nuodėmė – išsižadėjimas, jeigu žmogus suvokia esąs neteisus. Visko atsisakiau. Aš niekas. Man tai aukščiausias žmogiškas pasiekimas. Mano sąžinė dėl valdžios ir valstybės rami. Aš nieko nepasiūlysiu. Rinkis.

Ji susijaudino. Suspaustos lūpos nublyško. Rudos akys suspindo šalta neapykanta. Ji neteko žavesio.

– Turi sūnų, – tarė. – Jam jau trylika ar net daugiau. Jeigu jau esi toks šaunus, kaip manaisi, ko neauklėji savo sūnaus, idant ir jis niekuo taptų? Jis – tavo kūnas ir kraujas. Jį veskis savuoju keliu, ne mane.

– Ne, ne, – paprieštaravau. – Nelinkiu sūnui bloga. Jis Bardų giminės. Tebūnie jis žmogiškai laimingas.

– Be to, – patikinau, – joks tėvas neužaugina sūnaus, panašaus į save. Tai tik regimybė. Širdyje kiekvienas tėvas nekenčia sūnaus ir kiekvienas sūnus – tėvo. Niekados tėvai nesupranta savo sūnų, o sūnūs – tėvų. Mano sūnus turi savo likimą, aš – savo.

– O aš? – dar kartą paklausė ji. – Ko iš manęs po teisybei nori?

– Išvydęs tavo akis supratau, jog žmogui vis dėlto reikia kito žmogaus, – atsakiau. – Neapgaudinėk savęs. Ir tu tai žinai. Šitaip nutinka tik kartą. Kai kurie niekada šito nepatiria. Pasipasakodamas norėjau įrodyti, jog visa, ką lig šiol turėjai ir ką turėsi, tėra regimybė, pramanas. Nieko neprarastum šito atsižadėjusi. Atėjus turkams norom nenorom daug ko neteksi. Norėčiau, kad lig tol širdyje atsižadėtum visko, ko šiaip ar taip neteksi.

– Žodžiai! – šūktelėjo ji perimta virpulio. – Žodžiai, žodžiai, tik žodžiai!

– Ir man gana žodžių, – tarstelėjau. – Bet tikriausiai draudžiama tave apkabinti garbingojo eunucho akyse. Žinai, jog viską puikiai suvoktum, jeigu tave apkabinčiau. Tuomet mudviem žodžių nebereikėtų.

– Tu beprotis, – pasakė ji atšlydama.

Tačiau mudviejų akys susitiko. Kaip prie Sofijos soboro. Mudviejų akys žvelgė atvirai.

– Ana, mano meile, – mygau. – Mūsų dienos baigiasi. Smėlis byra bergždžiai. Pirmąkart tave išvydęs atpažinau. Šitai turėjo nutikti. Dievas yra daugiau, nei žmogus geba nustatyti ir numanyti. Gal kadaise, ankstesniame gyvenime, esame gimę ir susitikę. Gal atgimėme dar kartą, kad susitiktume. Tik nieko apie tai nežinome. Tikra tik tai, jog susitikome. Kad tai turėjo nutikti. Ir tai gali būti vienintelė galimybė. Vienintelė vieta ir valanda visatoje mudviem susitikti. Ką gali žinoti? Ko tu dvejoji? Kam save apgaudinėji?

Ji užsidengė delnais akis. Sugrįžo į namus. Kur kilimai, langai, porfyro grindys – į dabartį. Į savo išsilavinimą, savo pažinimą.

– Mano tėvas skiria mudu, – tyliai ištarė ji.

Buvau išnykęs. Sugrįžau į dabartį ir aš.

– Su savo laivais jis išplaukė į jūrą, – pasakiau. – Kodėl?

– Kodėl? – plykstelėjo ji. – Ir šito klausi tu? Nes pavargo nuo bevaisės mažajėgio imperatoriaus politikos. Nes nesilanksto sultonui kaip imperatorius Konstantinas. Kariauja, nes vyksta karas. Klausi kodėl? Nes jis – vienintelis tikras vyras šiame mieste, vienintelis tikras graikas. Jis nepasikliauja lotynų pagalba. Tik savimi ir savo dromonais.

Ką galėjau atsakyti? Šiaip ar taip, ji mylėjo savo tėvą. Juk ji Ana Notara.

– Taigi pasirinkai, – tariau. – Ketini apie mane papasakoti tėvui.

– Taip, ketinu, – tiesiai atrėžė ji. – Ketinu apie tave papasakoti tėvui.

Pats tyčiomis įlindau į kilpą. Daugiau nepratariau nė žodžio. Net pažvelgti į ją negalėjau. Bet ir šitai turėjo nutikti.

1453 metų vasario 15 diena

Vakar sugrįžo laivai. Visas penketas dromonų. Plaikstėsi vėliavėlės. Jūrininkai mušė būgnus, pūtė dūdeles. Nedidukės bronzinės patrankos ištuštino užtaisus. Žmonės puolė į uostą ir mojuodami baltom skiautėm užplūdo mūrų viršūnes.

Šiandien turguje pardavinėjo turkų vergus. Žvejus, ilgabarzdžius senukus, kaulėtus berniūkščius, raudančias moteris, driskanų skvernais

dangstančias veidus. Reikšminga, išties reikšminga didžiojo kunigaikščio Luko Notaro pergalė prieš turkus.

Jis užpuolė porą mažučių kaimelių Azijos pakrantėje ir paėmė nelaisvėn jų gyventojus. Kitų kaimų žmonės paspruko, bet jis tuos kaimus padegė. Jis nuplaukė iki Galipolio ir nuskandino turkų krovininį laivą. Turkų karo galeroms išsiyrus į jūrą, Notaras apsisuko ir sugrįžo.

Koks džiaugsmas! O kaip žmonės garbstė graikų jūrininkus! Kaip šaukė namo jojančio didžiojo kunigaikščio vardą! Džustinianis su lotynų kariais paliko šešėlyje. Visą dieną liaudies didvyris buvo Lukas Notaras.

Tačiau šiandien vergų turguje žmonių įkarštis užblėso. Jie nesišaipė ir neįžeidinėjo belaisvių. Minia greit išsisklaidė. Žmonės iš gėdos nukukino galvas prieš tuos bejėgius vargetas, kurie gąsliai laikėsi kits kito ir drąsindamiesi murmėjo Korano žodžius.

1453 metų vasario 18 diena

Aidas iš Adrianopolio atsiliepė. Sultonas Muchamedas paskelbė imperatoriaus Konstantino laišką kaip graikų klastos įrodymą ir sutrypė jį kojomis. Geležinbačiai sultono šaukliai išnešiojo žinią po visus turkų miestus. Dervišai bei islamo mokytojai leidosi skelbti keršto karo. Taikos šalininkai turi tylėti. Net Vakarų kraštus Muchamedas šaukia į liudininkus:

„Palankią akimirką graikai ne kartą sulaužė priesaiką bei sutartis. Imperatorius Konstantinas, perdavęs bažnyčią popiežiui, nutraukė paskutiniuosius turkų ir graikų draugystės saitus. Jis siekė vienintelio tikslo – sukurstyti Vakarų kraštus prieš turkus. Apgauliais žodžiais, dėdamasis sąžiningas jis dar mėgina dangstyti savo ketinimus. Tačiau Marmuro jūros pakrantėse suliepsnoję osmanų kaimai atskleidė jo užmačias. Bizantijos grobuoniškumas kelia grėsmę mūsų būviui. Graikų klasta ir žiaurumas šaukiasi atpildo. Kiekvieno musulmono pareiga pakilti į šventą kovą ir nuslopinus amžiną grėsmę išvaduoti valstybę iš neblėstančios graikų grėsmės. Tas, kuris gins graikus, pasirodys esąs valstybės priešas. Už nužudytus, iškankintus, gyvus sudegintus ir vergijon išvilktus musulmonus pakils baudžiantis sultono kalavijas".

Kad niekas nedvejotų, sultonas įsakė visose mečetėse penktadieniais prieš maldą skaityti turkų, kuriuos nužudė imperatoriaus jūrininkai, vardus.

Tariamos laivyno pratybos įbruko sultonui Muchamedui į rankas paskiausią reikiamą ginklą taikos šalininkų bei didžiojo vizirio Chalilio ne-

įveikiamam pasipriešinimui pralaužti. Tas, kuris išdrįs priešintis apsiausčiai, pats pakiš galvą po kalaviju. Net Chalilis turės saugoti galvą, nors jau trečia žmonių karta jis yra didysis viziris.

Kariniu požiūriu laivų žygis bereikšmis. Jis tik padidino Galipolio sargybinių budrumą. Dabar jau bergždžia viltis, kad koks laivas su imperatoriaus pagalbos prašymais Vakarų kraštams paslapčia šmurkštelėtų per sąsiaurį Graikijos jūron. Bet kas iš tų pagalbos prašymų? Veltui imperatoriaus pasiuntiniai ašarodami klaupėsi prieš visus Europos kunigaikščius. Vakarų kraštai ganėtinai žino apie Konstantinopoliui gresiančią baigtį. Vienintelis atsakas – abejingumas. Nors Konstantinopolio mūrai nulems visos Europos ateitį.

Ko Lukas Notaras plaukė į jūrą? Ar jis suvokė, ką daro?

Divano susirinkimas Adrianopolyje tik tariamai dar buvo slaptas. Apie karą jau žino visas pasaulis. Sultonas Muchamedas už savęs sudegino visus tiltus. Jis jau nesitrauks. Kalbama, kad jis nebeužmiega. Šiomis vėjuotomis, niūkiomis vasario dienomis jis, persirengęs kariu, kažkokio patikėtinio lydimas, vaikštinėjęs Adrianopolio gatvėmis. Pasilenkęs klausydavosi, ką prie laužų ir viralo puodų šnabždasi kariai. Jis įsibraudavo į apipjaustymo šventes, vestuvių bei laidotuvių puotas, geidaudamas sužinoti, ką žmonės kalba apie sultoną, nenumanydami jį esant šalimais. Jis įtarus, niekuo nepasitiki, niekam neatskleidžia slapčiausių minčių. Kam nors iš pažiūros atpažinus sultoną, šis, nieko nepaisydamas, nudaigoja pažinusįjį. Nepasigaili nė vieno. Net persirengęs sultonu palieka.

Žinau tuos jo įpročius. Nakčia jo protas guviausias, aštriausias. Nerimastis jį pakelia iš lovos. Tačiau jo palydovu jau nebūsiu.

1453 metų vasario 21 diena

Vasaris audrotas kaip reta. Siaučia viesulai, gatvėse keldami dulkių ir šiukšlių stulpus, nusinešdami stogus. Uoste būna visiškai tyku, tik staiga vanduo jaudriai suvilnija, laivai pradeda kilsuoti, tampydami lynus, ir viesulas nušvilpia jūron tarytum rodydamas kelią iš pražūčiai pasmerkto miesto.

Pantokratoriaus vienuolyne dedasi stebuklai. Drėgnais rytais ant šventųjų ikonų susitelkia vandens lašai. Vienuoliai sako, jog šventieji, smelkiami kančios, prakaituoja. Kažkokia vienuolė priesaikauja Blachernajaus Panagijos šventąjį paveikslą kruvinom ašarom paplūdus. Žmonės ja tiki, nors imperatorius paliepė kardinolui Izidoriui ir neteisėtajam pa-

triarchui Grigaliui su mokslingais filosofais paveikslą ištyrinėti, tačiau šie neįžiūrėjo jokių kraujo pėdsakų. O atskalūnais žmonės netiki. Jų tamsuoliškas užsidegimas išpažinti tikrąjį tikėjimą dar kaitresnis.

Sofijos soboras per mišias tuščias. Šventikams grasina, gatvėse juos prakeikia. Meldžiant užtarimo, popiežiaus Mikalojaus vardas sukelia tik pasidygėjimą ir neapykantą. Kardinolas Izidorius bijo iš namų iškelti koją. Patriarchas Grigalius nusivylęs, apmaudauja ir gailisi sugrįžęs iš Romos. Juk šventasis sinodas dar 1450-aisiais nušalino jį nuo patriarcho pareigų. Patriarcho rūmus jis atgavo, tačiau dabar tai niūrus pastatas, juolab kad jis net tarnų ūkio priežiūrai negauna nusisamdyti.

Priešininkai užsidarė savo tvirtovėse. Neteisėtas patriarchas su kardinolu Izidorium – patriarcho rūmuose. Vienuolis Genadijus – Pantokratoriaus vienuolyno atgailaujančiojo celėje. Nesantaika tvyro viršum miesto – rodos, orą virpina.

Jauni vienuoliai, amatininkai, miestiečiai ir prekiautojai, anksčiau nežinoję, kuriuo galu laikyti kalaviją, dabar, susiskirstę į dešimties ir šimto grupuotes, klusniai mokosi iš patyrusių Džustiniano karių valdyti ginklą. Jie trokšta kautis už savo tikėjimą. Jų širdyse šilena troškimas nenusileisti lotynams, kai kelią nušviečia tiesa. Jie pasiryžę išlaikyti miestą.

Tiesa, jie išmoko įtempti lanką, bet jų strėlės laksto bergždžiai. Ietimi jie agniai puola siūbuojantį šieno maišą. Tačiau dėl patirties stokos jie silpni. Keletas vyrų, susipainioję drabužių skvernuose, kalavijais susižeidė kelius. Tačiau tarp jų esama tvirtų vyrų. Jie bus tinkamiausi, kai reikės plikomis rankomis mėtyti akmenis nuo mūrų.

Savanoriams bei imperatoriaus šauktiniams neužtenka šalmų, net odinių šarvų. O tie, kurie gavo šalmus, laisvą valandėlę juos nusiima, skųsdamiesi nuspaustom ir nutrintom kaktom. Šarvų dirželiai veržia. Su geležiniais antkojais jie net pajudėti neįstengia.

Nepeikiu. Nesmerkiu jų. Jie daro, ką sugeba. Jie rengėsi taikiam gyvenimui, kliaudamiesi miesto mūrais ir samdytais imperatoriaus kariais. Atvirame lauke vienas janyčaras akimirksniu paklotų dešimtį tokių savanorių.

Žvelgiu į dailias baltas rankas, gebančias nuostabiai išpjaustinėti dramblio kaulą. Akis, įgudusias žiūrėti į korneolyje raižomus šventųjų atvaizdus. Raštingus vyrus, kurie siūliškais teptukais paišo tvaskias cinoberio ir aukso raides liturginiuose tekstuose.

Šiandien jiems privalu išmokti smogti kalaviju į nesaugią kirkšnį, ietimi nusitaikyti žmogui į veidą, kliudyti strėle akį, reginčią dangų ir žemę.

Beprotiškas pasaulis. Beprotiški laikai.

Prie mūrų iš arsenalo atgabena ką tik išlietas nedideles patrankas, taip pat sunkių geležinių patrankų, nes bronzai imperatorius neištenka lėšų. Nepritýrę naujokai patrankų baisinasi labiau nei turkų. Patrankai iššovus jie griūva žemėn užsikimšę ausis. Skundžiasi, kad nuo griausmo užgula ausis, patrankos liepsna žilpina akis. Nelaimei, jau pirmą dieną mažytė geležinė patranka šaudama perskilo ir suluošino du vyrus.

1453 metų vasario 24 diena

Džustinianio gynybinis planas parengtas. Lotynus jis išsklaido pagal gyvenamuosius kraštus ir skiria jiems pavojingiausias mūrų dalis bei vartus. Venecijiečiai ir genujiečiai rungsis dėl garbės. Net iš Peros atkeliavo keletas jaunikaičių ir užsirašė į Džustinianio tarnybą. Jų sąžinė neištvėrė gėdos dėl nešališkumo kare, nuo kurio galiausiai priklausys Vakarų kraštų likimas.

Džustinianis pasikliauja tik lotynais, imperatoriaus pabūklininkais bei technikais. Kiti graikai tėra patrankų mėsa. Tačiau jie reikalingi. Juk yra sausumos mūras – didžiulis dešimties tūkstančių žingsnių ir šimto bokštų mūras. Jūrinis mūras ir uosto mūras – didžiuliame gynybos trikampyje vienodai ilgi, tačiau vargu ar jiems iškils grėsmė. Uostą saugo Vakarų karo laivai, kuriems lygių turkai neturi. Vargu ar turkai kels rimtą pavojų ir jūriniam mūrui. Jų lengvučius laivelius graikai padegs net per strėlės šūvį. Imperatoriaus technikai turi ypatingų šaudmenų – panašių į mažytes skraidančias patrankas. Tačiau jie pavydžiai saugo karinę paslaptį ir lotynams jos nepatiki.

Džustinianis mano, jog tikrasis mūšis vis tiek vyks įvairiose sausumos mūro vietose. Šventojo Romano vartai yra didžiojo mūro vidury. Vartus ginti jis skiriasi sau bei geležimi apsitaisiusiems genujiečiams. Iš ten jis galės greičiau nusiųsti paramos į pavojingas vietas, jeigu kas netikėta nutiktų. Tačiau galutinį gynybos būrių pasiskirstymą lems sultono kariaunos išsidėstymas. Prieš trisdešimt metų sultonas Muradas, supdamas Konstantinopolį, pasistatė palapinę ant kalvos priešais Šventojo Romano vartus. Tuomet grėsliausia gynybos vieta buvo Šventojo Romano vartai ir Lyko klonis. Tačiau tada turkai neturėjo patrankų.

Nirčiausia skuba nuslopo. Mūrai be paliovos tvirtinami, tačiau visa vyksta tvarkingai, kiekvienas žino savo užduotį skirtingą dienos valandą. Panašiai vyksta kariuomenės pratybos. Tačiau miestas neįprastai didelis, todėl pietų laikas neleistinai užtrunka. Savanoriams būtina kasdien valgyti, o jie pietauja namie.

Džustinianis nusimetė sunešiotas odines kelnes, graikišku papročiu dailiai susibangavo plaukus, raudonai nusidažė barzdą ir įpynė į ją aukso gijų. Jis nesidažo antakių mėlynai, o lūpų raudonai kaip jaunieji imperatoriaus apsaugos vadai. Tačiau puošiasi visokiausiomis aukso grandinėmis ir jau įsigyveno tarp graikų. Kilmingos Blachernajaus moterys rodo jam maloningą dėmesį. Juk jis augus, stiprus vyras, visa galva aukštesnis už graikus. Akinamai skaisčiai blykčioja šarvais. Vakare imperatoriaus dovanotą protostratoriaus grandinę pasikeičia į grandinėlę su ametistais, vildamasis, jog ametistai apsaugos nuo pasigėrimo.

Imperatorius aukso bule patvirtino, jog Lemno sala taps Džustinianio kunigaikštyste, jeigu jis atmuš turkus. Vien tik antspaudas vertas daugybės bizantinų, be to, pats imperatorius viršutiniame ritinio krašte cinoberiu nubraižė bizantiškąjį kryžių.

Didysis kunigaikštis Lukas Notaras po laivyno pratybų užsidarė namie. Džustinianio patartas imperatorius griežtai uždraudė Notarui savavališkai plaukti su dromonais į jūrą. Didysis kunigaikštis savo ruožtu griežtai atkirto pasielgęs teisingai ir prikišo imperatoriui prielankumą lotynams ir baikštumą.

Jis leido suprasti lauksiąs Džustinianio – pasitarti dėl miesto gynybos bei būrių išdėstymo. Kaip didysis kunigaikštis ir imperatoriškųjų jūros pajėgų vadas, jis mano esąs bent jau lygus su Džustinianiu, nors šis turi protostratoriaus rangą. Pirmiausia jis, žinoma, smalsauja, kurią vietą gynybos plane jam skyrė Džustinianis. Notaro nevalia nepaisyti. Jis pernelyg kilmingas ir įtakingas. Tačiau lotynai laivų vadai tebevadovauja savo laivams ir tiesiogiai klauso imperatoriaus nurodymų. Taigi Notaras iš tikro vadovauja tik tiems penkiems permirkusiems dromonams. Ir tie – imperatoriaus nuosavybė, nors Notaras juos pataisė ir paleido į jūrą už savo lėšas.

Jis įgijo žmonių palankumą, bet dabar yra visiškai vienas, tas Lukas Notaras. Bent jau Blachernajaus požiūriu.

Džustinianis leidžia Notarui laukti. Kaip sėkmės karys, paaukštintas į protostratorius, jis savo garbe turbūt rūpinasi skrupulingiau nei kilmingasis kunigaikštis. Nejau ir šitie vyrai pradės tuos pačius kvailus vaikiškus žaidimus – ims matuoti sostų aukštį?

Iš tikrųjų miestas lotynų valdžioje, graikai balso jau neturi, nors imperatorius šito gal nesuvokia. Lotynų laivai užėmę uostą, Džustinianio bei geležimi apsitaisiusių venecijiečių būriai – lemiamas miesto bei mūrų vietas.

O gal Džustinianis paslapčia puoselėja didelius politinius planus? Jis yra

užmezgęs santykius, – taip pat moterims tarpininkaujant, – su įtakingiausiais lotynų šalininkais graikais. Jeigu turkų apsiaustis žlugtų ir sultonas Muchamedas būtų nuverstas, jeigu Venecijos ir popiežiaus rengiamas laivynas su lotynų kariuomene atkeliautų laiku – ar tuomet Konstantinopolis netaptų lotynų atramos tašku prekybos keliams Juodojoje jūroje užvaldyti ir gniūžtančiai turkų valstybei sužlugdyti? Unija jau paskelbta. Nejaugi vėl susidarytų lotyniškoji imperija – kad ir su šešėliniu graikų imperatorium? Ar nugalėtojas nuolankiai pasitenkintų tik vasališkumu Lemno saloj ir paveldėtiniu kunigaikščio titulu?

Graikiškasis mano kraujas jau nebetiki tuo, ką patiria. Dvejonės kraujas, tūkstantmetės suktos politikos kraujas. Diena iš dienos lotyniškumas krinta nuo manęs it nuskarę drabužiai. Aš – savo tėvo sūnus. Kraujas pargrįžo namo.

1453 metų vasario 25 diena

Baimė ir nerimastis perėmė miestą. Žmonės nebylūs, nepatikliai dėbčioja vienas į kitą. Meldžiasi bažnyčiose. Turčiai grūda savo gerą į skrynias, kasa žemėn brangenybes, slepia jas šuliniuose, užmūrija rūsiuose. Dažno archonto delnai ištinę nuo neįprasto darbo, akys spindi kaltumu, rankovės iškalbingai skiedinio nudėmėtos.

Žydai savoje, mūrų supamoje miesto dalyje sudarinėja pelningus sandėrius. Auksas ir brangakmenių kainos išaugo neapsakomai. Godulys užkrečiamas. Net skurdžiai mėgina parduoti mažaverčius daiktus, kad paskui tuos kelis sidabrinius kokioj mūro daubelėj ar po išluptu grindinio akmeniu paslėptų.

– Kažkas dedasi, – pasakė mano tarnas Manuelis. – Matau, girdžiu, užuodžiu. Tačiau kas – nežinau. Tu, pone, pasakyk.

Įtempęs jusles ir nervus taip pat kažin ką keista ore pajuntu. Uoste neramu. Valtys iriasi nuo vieno laivo prie kito. Dvylikos venecijiečių taryba renkasi už uždarų durų. Sulaikytiems lotynų laivams gavus leidimą priimti krovinius, keletas turtingųjų bei kilmingųjų papirko vadus ir slapčia nuyrė į laivus savo lobių skrynias. Laivų vadai kryžių bučiuodami prisiekė neišplauksią iš uosto, iki negausią tiesioginio imperatoriaus leidimo. Pasak kai kurių turčių, jų lobiai venecijiečių laivuose saugesni nei Konstantinopolio šuliniuose ar rūsiuose.

Jau buvau nusirengęs, kai tarnas Manuelis pranešė, jog kažkoks graikas jaunikaitis klausia manęs. Nesikėliau iš lovos. Buvau pavargęs.

Jaunikaitis įėjęs nenusilenkė, smalsiai žvalgėsi po kambarį, raukė nosį, uostinėjo odos, popieriaus, lako, metalo šveitimo medžiagų kvapą. Pažinau jį iš veido. Mačiau jodinėjantį hipodrome. Tai buvo jaunesnysis Anos Notaros brolis.

Širdis man apmirė. Vėtrotas vėjas blązgino langines.

– Lauke tamsu, – tarė vaikinas. – Dangus debesingas. Vos įžiūri kelią.

Jam septyniolika. Išvaizdus vaikinas. Puikiai nutuokiąs, jog yra dailus ir kilmingas. Tačiau malonus. Aš jį labai smalsinau.

– Tu pabėgai iš turkų stovyklos, – pasakė. – Mieste daug apie tave kalba. Ir man sykį pro šal jojantį parodė. Mano tėvas nori su tavim susitikti, jei pernelyg nesusitrukdysi. – Jis nusuko akis: – Kaip sakiau. Naktis tamsi. Niekas nematys.

– Man nepatinka vaikščioti per tamsą, – atkirtau. – Bet tavo tėvo įsakymui, žinoma, negaliu nepaklusti.

– Tai ne įsakymas, tikrai, – paprieštaravo jis. – Nejau mano tėvas gali tau įsakinėti? Juk įsirašei Džustinianio tarnybon. Ne kaip karį tave kviečiasi. Tik kaip svečią. Gal kaip draugą. Tikriausiai tu turi svarbių žinių. Tėvas stebisi, kad jo lenkiesi, nors aplankei jo gerą draugą princą Orchaną, ir imperatorius tave priėmė. Jis smalsauja. Bet nenorėtų sudaryti tau keblumų, jeigu manai, kad verčiau neiti.

Vaikinas kalbėjo gyvai, stengdamasis neparodyti, jog užduotis jį trikdo. Atviraširdis, mielas vaikinas. Ir jam nepatiko vaikščioti per tamsą. Kodėl jo tėvas paprastą susitikimą laikė tokiu slaptu, kad nepasitikėjo net tarnais – manęs parvesti pasiuntė sūnų?

– Dievo avinėlis, – pamaniau. – Dailus aukos avinas, užaugęs ant valdžiotroškos altoriaus. Net savo sūnų Notaras pasirengęs paaukoti.

Tas sūnus – Anos Notaros brolis. Kai apsirengiau, maloniai šypsodamas palytėjau jo petį. Jis krūptelėjo, nuraudo, bet irgi nusišypsojo. Taigi manęs prastakilmiu jis nelaikė.

Šiaurinis vėjas ūžavo nakty, gniaužė kvapą, plakė prie kūno drabužius. Buvo tamsu, nors į akį durk. Pro lekiančius debesis žybsėjo žvaigždėtas dangus. Gelsvas šuo, kad ir draudžiamas, iškiceno įpėdžiui ir šmurkštelėjo į tamsį. Paėmęs iš Manuelio žibintą įbrukau vaikinui. Jam tai buvo sprangus kąsnis, tačiau pašvietė man kelią nepriešgyniaudamas. Kuo jis mane laikė? Šuo net gyniojamas visą kelią sekė įkandin, nelyginant panūdęs mane apsaugoti.

Notaro rūmus gobė tamsa. Vidun įėjome per šonines duris jūrinio mūro kampe. Nieko nesutikom. Vis dėlto atrodė, kad jaudrioj nakty slypi galybė neregimų akių. Ošiantis, dūsaujantis vėjas kažin ką kalbėjo, tačiau žodžių nepermaniau. Mano galva ūžė. Nelyginant vėtrotas vėjas mane apsvaigino.

Koridoriuje buvo mirtinai tyku. Į mus plūstelėjo šiltas oras. Pakilome laiptais. Kambaryje stovėjo rašomasis suolas, mėtėsi plunksnos, popieriai, didžiulės dailiai įrištos knygos. Priešais Trijų šventųjų riterių ikoną degė lempa su kvapniu aliejum.

Rodės, jo galvą svarina sunkios mintys. Didelės drėgnos akys spindėjo neapsakomu senos graikiškos giminės liūdesiu. Nesišypsojo. Nulenkiau galvą. Mano pasveikinimą jis priėmė tarytum įprastą pagarbos išraišką. Kreipdamasis į sūnų tarė:

– Man tavęs nebereikia.

Vaikinas užsigavo, tačiau stengėsi neišsiduoti. Jis smalsavo, ką kalbėsime. Maloniai linktelėjęs dailią galvą jis palinkėjo man labos nakties ir išėjo.

Tuomet Lukas Notaras pagyvėjo, tiriamai mane nužiūrėjo, lyg stengdamasis atpažinti, ir tarė:

– Žinau apie tave viską, pone Johanai Angelai. Todėl ketinu kalbėtis atvirai.

Iš kreipinio supratau jį žinant mano graikišką kilmę. Nenuostabu. Ir vis dėlto tai mane pribloškė.

– Kalbėtis atvirai? – paklausiau. – Šitaip sako tik tas, kuris ketina nuslėpti savo mintis. Tu tikriausiai nė sau nedrįstum visko pasakyti!

– Buvai sultono Muchamedo palydovas, – tarė jis. – Rudenį pabėgai iš jo stovyklos. Tavo padėties vyrai šitaip elgiasi tik turėdami tam tikrų užmačių.

– O kokios tavo užmačios, didysis kunigaikšti? – atrėžiau. – Paslapčia manęs nakties tamsyje nesikviestum, jei nemanytum, jog galiu būti naudingas.

Jis pirmąkart nekantriai krustelėjo ranką. Jo žiedas su antspaudu taip pat buvo vaiko delnuko didumo. Žalios mantijos rankovės siekė alkūnes. Po jom žibėjo apatinių baltinių rankogaliai – aukso siūlais siuvinėtas purpurinis šilkas – kaip imperatoriaus.

– Tu pats visada ieškojai kelių pas mane, – priminė jis. – Buvai negirdėtai apžiūrus. Šitai suprantama ir teisinga. Tiek tavo, tiek mano atžvilgiu. Nepaprastai sumanu – atsitiktinai susipažinai su mano dukteria. Kitą sykį, kai nuklydo nuo palydos, parlydėjai ją namo. Kai išplaukiau į jūrą, drįsai vidur skaisčios dienos ateiti į mano namus. Tiktai mano dukters aplankyti. Nepaprastai sumanu!

– Ji pažadėjo papasakoti tau apie mane, – pritariau.

– Mano duktė įsimylėjo tave, – nusišypsojo jis. – Mano duktė nežino, kas tu, ir apie tavo užmačias nenutuokia. Ji jausli ir išdidi. Ji nežino. Supranti?

– Ji labai graži, – atsakiau.

Didysis kunigaikštis vėl krustelėjo ranką.

– Tikiuosi, kad vilionės tau nerūpi. Mano duktė ne tau.

– Nebūk toks tikras, didysis kunigaikšti, – perspėjau.

Jis pirmąkart išsidavė nustebęs.

– Laikas parodys, – tarė. – Pradėjai pernelyg keblų ir grėslų žaidimą, todėl neišdrįsi įpainioti moters. Gal tik akims apdumti. Tiktai. Vaikštai kalavijo ašmenimis, Johanai Angelai. Šiukštu nesusverdėk.

– Daug žinai, didysis kunigaikšti, – sutikau. – Bet nepažįsti manęs.

– Daug žinau, – patikino jis. – Daugiau, nei numanai. Net tavojo sultono palapinėj nesaugu kalbėtis. Ausis turi ir tenykštės sienos. Žinau, kad nesusipykai su sultonu. Žinau, kad išsiskiriant jis padovanojo tau apstą brangakmenių. Deja, basilėjas bei jo antspaudo sergėtojas Francis irgi šitai žino. Todėl Konstantinopolyje buvo sekamas kiekvienas tavo žingsnis. Nenoriu nė žinoti, kiek sumokėjai Džustinianiui, kad priimtų į tarnybą. Juk visi lotynai paperkami. Bet nė Džustinianis tavęs neapsaugos, jei padarysi nors menkiausią klaidelę.

Jis vėl krustelėjo ranką.

– Juokinga, – pasakė. – Tik sultono Muchamedo įtaka tave saugo. Čia. Konstantinopolyje. Šventame mieste. Taip žemai puolė paskutinioji Roma. Jie nedrįsta tavęs liesti, nes neišsiaiškino tavo užmačių.

– Tu teisus, – sutikau. – Išties juokinga. Nors apgavęs sultoną pabėgau, jo galia mane tebesaugo. Šitai patiriu ir jaučiu kiekviename žingsnyje. Beprotiškas pasaulis!

Kietai sučiaupęs lūpas jis nusišypsojo.

– Nesu toks kvailas, kad pamanyčiau, jog eidamas dabartines pareigas išdrįsi man atskleisti savo užmačias. Juk aš graikas. Ir nereikia! Sveikas protas man sako, jog turkams užėmus miestą gausi dar aukštesnes pareigas, nei turėjai pas sultoną. Jei ne viešai, tai paslapčia. Todėl tarpusavio sutarimas, taipgi šiokia tokia bendra veikla mudviem abiem į naudą.

Jis klausiamai įsižiūrėjo į mane.

– Tu taip manai, – atsargiai tarstelėjau.

– Bizantijos imperija jau žlugo, – tęsė jis. – Kirmėlės sugriaužė jos šerdį. Teliko luobas. Luobas subyrės. Šių dienų Konstantinopolis jau nepajėgs būti savarankiškas.

– Praleidai tinkamą progą, – papriekaištavau. – Ko nesutelkei žmonių ir nesukėlei maišto, kai paskelbė Uniją? Būtum pats atidavęs miestą sultonui.

Jis papurtė galvą.

– Ne, – atsakė. – Žmonės lėti, trumparegiai. Tikėjimo karščio pagauti jie pasikliautų Panagija ir, neįsileidę sultono per vartus, pasiskandintų kraujyje. Be lotynų pagalbos. Dar lengvesnis grobis sultonui. Maištas būtų neatleistina politinė kvailystė. Be to, – tęsė jis, – sultonas trokšta užimti miestą kalaviju, idant galėtų diktuoti sąlygas. Jei pasiduotume savo noru, jis privalėtų laikytis sutarčių ir įsipareigojimų. Šito jis nepageidauja. Konstantinas būtų sutikęs tapti jo vasalu ir mokėti jam mokesčius. Tačiau šitoks sprendimas sultono netenkina. Juk tiesą sakau?

Tylėjau, o jis sunėrė pirštus.

– Tėra dvi galimybės: miestas bus apsuptas ir sultonas puolimu užims Konstantinopolį arba apsiaustis bus išblaškyta ir mes amžiams liksime lotynų valdiniais.

Jis pakilo ir atsitiesęs ėmė kalbėti griežčiau:

– Kadaise patyrėme lotynų valdžią. Ji truko vieną žmogaus kartą, bet Konstantinopolis net per tris šimtus metų nepajėgė pakilti ir užsigydyti žaizdų. Lotynai – plėšikai, įžūlesni už turkus, tikybos klastotojai. Turkai bent jau leis mums išlaikyti tikėjimą bei tėvų papročius. Todėl pati Panagija šįkart turkų pusėje, nors kruvinom ašarom verkia dėl mūsų bejėgystės.

– Ne minioms kalbi, didysis kunigaikšti, – priminiau.

Jis tvirtai atkirto:

– Nesuprask manęs klaidingai. Pirmiausia – nesuprask manęs klaidingai. Aš graikas. Kovosiu už savo miestą tol, kol bus gyva jo nepriklausomybės viltis. Tačiau neleisiu, kad Konstantinopolis atsidurtų lotynų valdžioj. Tuomet dešimtmetis po dešimtmečio, paskutines jėgas eikvodami, mes guldytume galvas už lotynų įsigalėjimą Europoje. Mes pavargome nuo Europos, mums gana lotynų. Palyginti su lotynais barbarais, turkai – kultūringa tauta, išlaikiusi arabų bei persų papročius. Sultono valdžioj Konstantinopolis vėl sužydės. Iš Rytų ir Vakarų ribos Konstantinopolis vėl valdys pasaulį. Sultonas nereikalaus, kad atsižadėtume tikėjimo, jam ganės, kad gyvensime santarvėj ir draugystėj su turkais. Drauge su juo užkariaukime pasaulį ir leiskime senajai graikų kultūrai pagyvinti gają turkų kultūrą. Teužgimsta trečioji Roma! Sultono valdoma Roma, kurioje graikai su turkais gyvens kaip broliai, gerbdami vienas kito tikėjimą.

– Tavo svajonė įspūdinga, – pasakiau. – Tikrai nenoriu šaltu vandeniu užlieti tavoj širdy rusenančių žarijų, tačiau svajonės tėra svajonės. Žiūrėkime įvykių. Nepažįsti Muchamedo. Tačiau tikiesi savąjį miestą žlugsiant ir Muchamedo valdžioje atsidursiant.

– Nesitikiu, – atsakė jis, – ž i n a u Konstantinopolį žlugsiant. Bereik nesu strategas.

– Gyvas šuo geriau nei kritęs liūtas, – tęsė jis. – Imperatorius Konstantinas pasirinko likimą, nes nieko kita jam neliko. Be abejo, jis eis prie mūrų šauktis mirties, kai suvoks, jog visa pražuvę. Kokia nauda tautai iš negyvo patrioto? Jei man lemta žūti – žūsiu ant Konstantinopolio mūrų. Bet mieliau išsaugosiu gyvastį, idant būčiau naudingas savo tautai. Paleologų laikai praėjo. Sultonas bus vienintelis imperatorius. Tačiau graikams valdyti ir graikų reikalais rūpintis jam reikės graikų vyrų. Užėmus miestą – būtinai. Jis privalės skirti į aukštas pareigas vyrus, permanančius rūmų apeigas bei valdymo sąrangą. Todėl Konstantinopoliui reikia patriotų, mylinčių savo tautą, mylinčių senosios Graikijos papročius labiau už garbę. Galiu kaip šuo tarnauti savo tautai – liūto mirties netrokštu. Tačiau turiu savo gera valia įtikinti sultoną. Kuomet nuo mūrų pasigirs šauksmas, jog miestas prarastas, tada išmuš mano valanda – imti tautos likimą į savo rankas ir pakreipti gerąja linkme. – Jis nutilo, ir lūkuriuodamas įsibedė į mane.

– Kalba ilga, graži, įtikinama ir teikia tau garbės, – tariau. – Žinia, senoji Graikija išlaikė ir Leonido bei Termopilų papročius, tačiau tavo užmačias perpratau. Trokšti įtikinti sultoną savo gera valia. Dar negana aiškiai ją išreiškei? Tapai politiniu Unijos priešininkų vadovu, – vardijau, – kurstei neapykantą lotynams bei vaidus mieste ir šitaip suskaldei gynėjus. Išplaukei į jūrą ir beprasmiu plėšikavimu sukurstei sultoną – to jam ir tereikėjo. Tiek to. Ko tau tiesiog neparašius laiško sultonui ir nepasiūlius savo paslaugų?

Jis atsakė:

– Puikiai supranti, kad mano padėties vyrui šitaip elgtis nevalia. Aš graikas. Privalau kautis už savo miestą, nors suvokiu, jog kova beprasmė. Tačiau manau turįs teisę pagal esamas sąlygas veikti savo tautos labui. Kodėl manoji tauta turėtų išmirti ar vergauti, jeigu šitai įmanu sukliudyti? Todėl man bei visiems, kurie manimi pasitiki ir teisingai supranta mano paskatas, svarbiausia, kad apsiausties pradžioje sultonas – nors paslapčia – užtikrintų graikams savivaldą bei politinę lygybę su turkais, o bažnyčiai – ankstesnįjį savarankiškumą su valdančiu patriarchu ir bent jau reikšmingesnius bažnyčios pastatus. Tai iš anksto gerokai palengvintų būtinus miesto vidaus pertvarkymus.

– Matai, tu jau žinai, kas bus naujasis patriarchas, – pasakiau. – Leisk spėti. Vienuolis Genadijus?

– Neužbėkime įvykiams už akių, – paprašė jis. – Be abejonės, sultonas paaukštins kiekvieną pagal nuopelnus. Vienuolis Genadijus – aršiausias Unijos priešininkas, Marko Eugeniko mokinys, pasirengęs nusikirsti dešinę, kuria jaunas būdamas pasirašė Florencijoje. Jis – dvasinis Unijos priešininkų vadovas, aš – politinis.

– Taigi jei sultonas Muchamedas paslapčia užtikrins tau visa, ko prašysi, – paklausiau, – ar patikėsi juo?

– Politikoje pasitaiko apgavikų, – atsakė Notaras, – tačiau ilgainiui jie žlunga. Tikiu, kad sultonas ganėtinai suaugęs, politiškai subrendęs ir šitai nutuokia. Bet tebūnie, kas bus. Privalėsiu patikėti. Nieko kita neliks. – Jis rinko žodžius: – Juk supranti, jog nieko neprarasiu. Šiuo atveju sultono ir mano reikmės vienodos. Kaip imperatoriui, jam reikės graikų. Parengta valdymo ir bažnyčios sąranga padės jam greitai ir be sankirčių perimti vidaus politiką vos įžengus į Konstantinopolį. Neužmiršk, kad jis turės iškart atremti Vakarų kraštų puolimą, nors, praradus miestą, tai naudos neduos. Vienodos reikmės – tikresnis laidas nei kryžiaus bučiavimas ir slaptos sutartys.

– Nepažįsti Muchamedo, – vėl pakartojau.

Mano užsispyrimas jį nukamavo.

– Aš ne išdavikas, – pasakė. – Tik politikas. Judu su sultonu turėsite šitai suprasti. Nesibaimindamas šmeižikų atsakysiu už savo darbus bei mintis savo tautai, sąžinei bei Dievo teismui. Politinė išmintis sako, jog toks žmogus kaip aš lemtingą akimirką bus reikalingas. Mano paskatos tyros ir nesavanaudiškos. Būtų geriau, jei iš mano tautos nors kas liktų. Graikijos dvasia, kultūra, tikėjimas nėra vien tiktai Konstantinopolio mūrai, imperatoriaus rūmai, forumas, senatas ir archontų susirinkimas. Tai tėra išoriniai pavidalai, o pavidalai laikams keičiantis mainysis, jei tik dvasia išliks.

Tariau:

– Dievo išmintis ir politinė išmintis – skirtingi dalykai.

Jis pataisė:

– Jei Dievas davė žmogui gebėjimą politiškai mąstyti, tai tikriausiai troško, kad žmogus tuo gebėjimu pasinaudotų.

– Ganėtinai aiškiai pasisakei, didysis kunigaikšti Lukai Notarai, – rėžiau apmaudžiai. – Konstantinopoliui žlugus pasaulį valdys tokie kaip tu. Tvirtai užtikrinu, jog sultonas Muchamedas sužinos tavo požiūrį ir deramai įvertins tavo nesavanaudiškas paskatas. Be abejonės, jis tinkamu metu vienaip ar kitaip praneš tau savo valią ir duos žinią, kaip gali per apsiaustį jam pagelbėti.

Jis palenkė galvą, tarytum ir be skiriamųjų raštų prilygindamas mane pasiuntiniui ir suprasdamas mano žodžius kaip paties sultono Muchamedo žodžius. Šitaip žmogų pavergia svajonės!

Jis atlyžo, maloniai kilstelėjo rankas, kai suskatau eiti.

– Ne, dar neišeik, – paprašė. – Kalbėjomės labai sausai. Noriu pelnyti ir tavo palankumą. Juk tarnauji viešpačiui, kurio veiklumą, ryžtą bei toliaregiškumą didžiai vertinau, nors jis dar jaunas.

Jis greit priėjo prie gretimo stalelio, pripylė dvi taures vyno ir ištiesė vieną man. Neėmiau.

– Jau gėriau tavojo vyno, – atsakiau. – Su tavo dailiąja dukteria gėriau šiuose namuose iš vienos taurės. Šįkart leisk man išlikti blaivios galvos. Aš nepratęs prie vyno.

Jis nusišypsojo, neteisingai mane supratęs.

– Korano įsakymai ir draudimai turi ir gerų ypatumų, – pataikiai tarė jis. – Be abejonės, Mahometas buvo didis Pranašas. Mūsų laikais galvotas žmogus pripažįsta ir kitų tikybų privalumus, išlaikydamas savą tikėjimą. Gerai suprantu krikščionis, kurie savo noru priima islamą. Šiuo atžvilgiu aš gerbiu nuoširdžius žmogaus įsitikinimus.

– Aš neatsiverčiau į islamą, – atkirtau. – Net kalavijo ašmenims palietus sprandą laikiausi krikščionybės. Manęs neapipjaustė. Bet noriu išlikti blaivios galvos.

Jis vėl suniuro. Malonumu jis siekė mano supratimo ir pritarimo, net užmiršo savo kilmę ir aukštą titulą, prakalbdamas į mane kaip į lygų. Todėl mano atšakus nusistatymas jį įžeidė ir jis nutilo.

– Be to, tikinau ir tikinsiu, – tyliai pridūriau, – jog atsižadėjau sultono. Atkeliavau čia mirti už Konstantinopolį. Kitokių užmačių neturiu. Dėkui tau už pasitikėjimą. Nesirengiu juo nedorai pasinaudoti. Kiekvienas turi teisę galvoje daryti politinius išskaičiavimus. Tai dar ne nusikaltimas. Pats atsakysi už tai, ką galvoji. Už tai niekas tavęs nepasmerks. Kol tai tik tavo galvoje. Be abejonės, imperatorius Konstantinas bei jo patarėjai irgi atkreipė dėmesį į tokių išskaičiavimų galimumą. Taigi būk apžvalgus – toks apžvalgus kaip lig šiol.

Jis pastatė nė nenugertą taurę.

– Nepasitiki manimi, – papriekaištavo. – Tu tikrai vykdai užduotį, tačiau tai ne mano reikalas. Taigi ir tu būk apžvalgus. Gal dar panūsi su manimi susisiekti, kai pamanysi, jog laikas tinkamas. Žinai mano pažiūrą. Žinai, ko iš manęs tikėtis. Bet aš gana aiškiai išreiškiau, ko iš manęs bergždžia tikėtis. Aš graikas. Kaunuosi už savo miestą.

– Aš taip pat, – atkirtau. – Bent jau šitai mudu sieja. Abu ketiname kautis, nors žinome Konstantinopolį žlugsiant. Nebesitikime stebuklo.

– Geri laikai baigėsi, – sutiko jis. – Stebuklai jau praeity. Dievas jau nebesikiša. Tačiau jis paliudys mūsų mintis ir darbus.

Jis nusigręžė į Tris šventuosius riterius bei kvepiančią lempą prie jų ir pakėlęs ranką prisiekė:

– Dievu ir vienatiniu Jo Sūnumi, Šventąja Dvasia, Mergele Marija ir visais šventaisiais prisiekiu, jog mano tikslai nesavanaudiški, jog tik gero trokštu savo tautai. Man nereikia valdžios. Visa tai man sunkus išmėginimas. Tačiau dėl savo giminės, savo padermės, savo miesto ateities privalau veikti taip, kaip baudžiuosi.

Jis prisiekė taip ugningai, kad patikėjau juo. Jo galvoje buvo ne tiktai politiniai išskaičiavimai. Jis iš tikro manė teisingai elgiąsis. Buvo užgautas, jo įžeidi didystė sumenkinta, jis neapkentė lotynų, jautėsi atstumtas. Todėl patyrė savišką apreiškimą ir juo įtikėjo. Taip pat uoliai, taip aklai, taip karštai, kaip ta vienuolė, kuri įtikėjo mačiusi šventąjį paveikslą kruvinas ašaras liejant.

– Su dukteria, – paklausiau, – su Ana Notara, ar leisi dar susitikti?

– Kam? – nustebo jis. – Tai tik atkreiptų nereikalingas akis. Kaip ji gali pasirodyti draugėje vyro, kurį visi laiko slaptu sultono pasiuntiniu?

– Manęs dar neuždarė marmuro bokšte, – atsakiau. – Jeigu Džustinianis smaginasi kilmingų Blachernajaus moterų draugėje, tai ko aš negaliu rodyti dėmesio didžiojo kunigaikščio dukteriai?

– Mano duktė privalo žiūrėti garbės. – Jo balsas buvo šaltas, atžarus.

– Atmainiais laikais gyvename, – tariau. – Lotynai atvežė laisvus vakarietiškus bendravimo papročius. Tavo duktė suaugusi ir pati žino, ko nori. Nejau drausi dainininkams bei muzikantams ją palinksminti? Nejau neleisi greta jos palankino joti į bažnyčią? Nejau neleisi saulėtą dieną jos pairstyti po uostą? Tavo namai niūrūs. Nejau neleisi jai džiaugtis ir juoktis, kol neprasidėjo kančios? Ko tu prieš mane nusistatęs, didysis kunigaikšti?

Jis krustelėjo ranką.

– Per vėlu, – atsakė. – Artimiausiomis dienomis išsiųsiu dukterį iš miesto.

Slėpdamas veidą nulenkiau galvą. Juk žinojau. Tai nebuvo netikėta naujiena. Vis dėlto mane užliejo netekties kartėlis.

– Kaip nori, – tariau. – Tačiau prieš tai ketinu dar sykį susitikti su tavo dukteria.

Jis žvilgtelėjo į mane didelėmis žibančiomis akimis ir jose sutvisko šaltis – rodės, jis valandėlę svarsto galimybes, kurių nebuvo suėmęs į galvą. Bet paskui vėl krustelėjo ranką ir pažvelgė į lango pusę, tarytum mėgindamas per stiklą bei vėjo cypinamas langines pamatyti tamsią jūrą.

– Per vėlu, – pakartojo jis. – Apgailestauju, bet tariu laivą jau išplaukus iš uosto. Vėjas kuo palankiausias ir šiaip jau naktis tinkama. Popiet ją su daiktais bei tarnais paslapčia nuyrė į Kretos laivą.

Apsigręžiau ir išėjau apžilpęs, koridoriuje nusikabinau žibintą, susigrabinėjau duris ir išpuoliau į tamsumą. Vėjas kaukė, jūra anapus mūro ošė, į pakrantės akmenis pleškeno bangos. Vėtra plakė prie kūno drabužius, gniaužė kvapą. Visai netekau savitvardos. Nusviedžiau spingsintį žibintą – jis kreive nuskriejo į tamsą, sudužo ir žvangėdamas užgeso.

Tai išgelbėjo man gyvybę. Manasis angelas budėjo. Ir šuo. Peilis nuo nugaros nuslydo pažastin ir atsimušė į šonkaulį. Paskui užpuolikas užkliuvo už šuns, suriko, kai tas suleido dantis, ir puolė tamsoje aklai smaigstyti peiliu. Graudus šuns kaukčiojimas liudijo jį, o ne mane esant mirtinai sužeistą. Įkaitau iš įtūžio. Turkišku imtynių judesiu suėmiau slidų sprandą. Užuodžiau česnako dvoką tvoskiant iš baimingai šniokštuojančios burnos, nešvarių drabužių smarvę. Čiupęs už sprando prispaudžiau prie žemės ir suvariau peilį į jo besispiriantį kūną. Jis šiurpiai suriko. Pasilenkiau prie šuns. Šuo mėgino lyžtelėti ranką. Paskui jo galva nusviro.

– Ko sekei iš paskos, jei užginiau, – pasakiau. – Ne tu mane išgelbėjai, bet mano angelas. Bereik kritai, drauguži.

Tai tebuvo gelsvas benamis šuo. Nešauktas prie manęs prisirišo. Jis pažino mane. Už tai gavo galą.

Rūmų lange sužibo žiburys. Subarškėjo durų skląsčiai. Pasileidau bėgti, tačiau ašaros aptraukė akis ir, trenkęsis galva į mūrą, apsibrozdinau veidą. Nusišluostęs kraują svyrinau hipodromo link. Šonas nesulaikomai kraujavo. Pro lekiančius debesis žybčiojo žvaigždės. Akys priprato prie tamsio. Nuo skausmo galvoj tvinkčiojo mintis: „Francis, o ne Konstantinas. Francis, o ne Konstantinas“.

Nejaugi iš tikro jie mane laikė tokiu grėsliu, kad panūdo užmušti, neišdrįsę uždaryti marmuro bokšte? Francis įspėjo mane dėl Notaro namų.

Tačiau beprasmiai spėjiniai iš galvos išdulkėjo, kai už hipodromo vėl pasukau į kalvą. Paskui susiėmęs už šono svirduliavau uosto keliu pro dumsų Sofijos soborą savo namų link. Širdis kalė: „Jos nebėra, jos nebėra“.

Ana Notara iškeliavo. Ji pasirinko. Ji – klusni tėvo duktė. Ką išties apie ją maniau? Nė žinutės neatsiuntusi, nepasakiusi sudie.

Tarnas Manuelis neužgesinęs žiburio laukė manęs. Jis nenustebo išvydęs sužalotą mano veidą ir kruvinus drabužius. Bemat atnešė švaraus vandens, tvarsčių bei gydomojo tepalo. Padėjo man nusirengti, api-

plovė žaizdą. Nuo mentės žaizda siekė pažastį ir šoną. Gėlė. Tačiau nuo kūniškos gėlos sieloje man palengvėjo.

Padaviau adatą žaizdai susiūti bei šilkinio siūlo ir parodžiau, kaip tą daryti. Liepiau stipriu vynu apiplauti ir uždėti voratinklių bei pelėsių, kad žaizda neužsidegtų. Tik tuomet, kai jis mane aptvarstė ir paguldęs į lovą apklojo, pradėjau drebėti. Taip drebėjau, kad lova tirtėjo. Kūnas ėjo pagaugais.

– Šunie, – ištariau virpančiu balsu. – Ak, liesas gelsvas šunie, kas toks buvai?

Nebeužmigau. Vėl likau vienas. Tačiau man nereikėjo pagailos. Ana Notara pasirinko. Kas aš toks, kad smerkčiau jos pasirinkimą?

Mąsčiau juodumoj. Net žvaigždės gali būti mąslūs pasauliai. Iš visatos šaltumos jų minčių spinduliai gali veikti žmonių likimus. Gal tie spinduliai dar motinos įsčiose vieną padaro didvyriu, kitą – bailiu, trečią – filosofu, dar kitą – kvailiu. Dieviškoje visatoje visa įmanu, ir mes niekuomet nesužinosime, kaip Dievas mus veikia. Gal mūsų buvimo pavidalai keičiasi? Juk šuo mane pažino! Gal ankstesniame gyvenime esu ir ją sutikęs, todėl pažinau? Gal po šio gyvenimo vėl atgimsiu, kad ją sutikčiau, nes negali būti, kad išsiskyrėme neįvykus tam, kas turėjo įvykti. Protas nesutinka, jog taip gali būti.

O gal aš ne žmogus? Gal išties esu angelas, nors kaustomas grandinių pats nesuvokiu, sau neprisipažįstu, jog tai tiesa? Juk esu žmonėse sutikęs tokių, kurie skyrėsi nuo daugumos, net griovė gamtos įstatymus. Jie negalėjo būti tiktai žmonės. Kam užgimiau, kur einu, kokia ta slaptingoji užduotis, kurią vykdau pats nenutuokdamas ir vis dėlto tikras lyg miegeivis.

Ne, aš tik žmogus, tik žmogus. Užmiegu uosdamas hiacintais kvepiančius tavo skruostus, Ana Notara. Regėdamas siauručius tavo antakių išlinkius, išdidų akių rudumą. Baltas tavo kaklas sergsti mano miegą. Dramblio kaulo baltumu tvaskėjo tavo veidas, kai pirmąkart tave pamačiau. Kaip stabmeldžių statulos. Nejau todėl tave praradau? Tačiau paskutinę gyvenimo dieną užmerksiu akis uosdamas hiacintais kvepiančius tavo skruostus. Šito neužginsi.

1453 metų vasario 28 diena

Taigi nakčia, šiaurės vėjui pučiant, pabėgo kai kurie laivai. Didžiulis venecijiečio Pjero Davenco laivas, o paskui jį – šeši Kretos laivai su kroviniais. Priesaika, kryžiaus bučiavimas ir piniginė bauda nieko nereiškė.

Laivų vadai išgabeno Venecijon bei Kretos laivų savininkams dvylika šimtų dėžių sodos, vario, indigo, vaško, mastikos bei prieskonių.

Be to, jie išsigabeno šimtus turtingų pabėgėlių, kurie už kelionę sumokėjo tiek, kiek laivų vadai paprašė. Sako, kad uoste laivų pabėgimas ne vieną dieną buvo bemaž vieša paslaptis.

Galipolyje turkai nė vieno sviedinio į šiuos laivus neiššovė ir karo galerų paskui juos nepasiuntė. Ir šitai buvo iš anksto sutarta. Tarpininkaujant nešališkiems Peros atstovams. Sultonui nerūpi kelios vario bei prieskonių dėžės, jeigu per jas sumažės imperatoriaus laivų skaičius ir susilpnės uosto gynyba.

Taigi didysis kunigaikštis, laivyno vadas, žinojo apie laivų pabėgimą, net savo dukterį saugiai su jais išsiuntė. Bet ir imperatoriškosios šeimos moterys dingo iš miesto. Kada jos pabėgo – nežinia.

Basilėjas Konstantinas pareikalavo, kad likusieji laivų vadai prisiektų iš naujo ir užtikrintų, jog nepaspruks su savo laivais be jo tiesioginio leidimo. Kas jam beliko? Vis tiek venecijiečiai griežtai atsisako iškrauti brangius laivų krovinius. Tai vienintelis paveikus būdas sulaikyti laivus.

Tikiu, jog kiti venecijiečiai su laivais liks ir kovos. Juk audrotą rudens naktį jie nepasidavė pagundai. Uoste tuomet viešpatavo visiška suirutė. Inkarų lynus nukirtę laivai išplaukdami tamsyje apsidaužė į pasilikusius. Net šaudyta. Marozinis ir Trevizanis įsakė apšaudyti iš patrankų bėgančius laivus, nors anksčiau patys protestavo dėl laivų sulaikymo.

Šiandien venecijiečiai bei Graikijos salų laivų vadai, šventiškai apsitaisę, nužygiavo į Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčią Forume ir dar kartą prisiekė. Dauguma liejo ašaras ir spaudė draugams rankas, tikindami kovosią ir, jei reikės, visų krikščionių labui bei Dievo garbei drauge žūsią, užmiršę gentinius nesutarimus bei prekybinės sėkmės pavydą.

Jie pasikliauja Džustinianio garbe ir tiki Venecijos bei popiežiaus parengtą laivyną pavasarį laiku atplauksiant Konstantinopoliui į pagalbą. Jie tiki tuo, ko trokšta. Negandos valandą nieko kita nelieka. Juolab kad širdy jie viliasi paskutinę akimirką pajėgsią išsiplukdyti kainingus krovinius, jei paaiškės, jog gintis bergždžia. Joks turkų laivynas nesulaikys didžiulių Vakarų kraštų galerų. Bent jau ligi šiol nepavyko sulaikyti. Juk rudenį net Marozinis iš Kafos perplaukė su savo galeromis Bosforo siaurumą palei sultono tvirtovę, nors keletą vyrų prarado. Žinia, jį išgelbėjo sumanumas. Marozinis įsakė vyrams pakelti irklus ir sveikinti tvirtovę tarytum pasiduodant, iki srovė nunešė galeras toliau už patrankos šūvį. Šitai paprotino turkus.

Džustinianis pats užsuko manęs aplankyti, nes kol kas nenoriu rodytis gatvėje. Žaizdaš gelia, veidą nelyginant ugnimi degina, jaučiu, jog karščiuoju. Jam lipant nuo kilto karo žirgo, prie mano namų susitelkė minia. Graikai šiuo kartu juo žavisi, nors jis lotynas. Berniūkščiai pagarbiai čiupinėjo jo žirgo kamanas. Imperatorius padovanojo jam auksu papuoštą balną bei įvairiaspalviais brangakmeniais išgražintus pakinktus. Džustinianio apsilankymas man didelė garbė. Mudu ilgai kalbėjomės. Papasakojau jam savo filosofiją. Perniek. Vis dėlto parašysiu viską, nors ir šitai perniek. Betgi turiu laiko! Ką daugiau veiksiu?

Jis purtė galvą ir susižavėjęs čepsėjo lūpomis, kai pamatė mano nubruožtą kaktą bei nubrozdintą nosį.

– Susimušiau užeigoje, – tariau.

– Ar atsilaikei? – paklausė jis.

– Daviau atkirčio ir pasitraukiau, – paaiškinau.

– Jeigu tai tiesa – nereikės tavęs bausti už drausmės pažeidimą, – atsakė. – Bent jau niekas nesiskundė, kad girtas siautėjai, trikdydamas bendrą tvarką. Parodyk žaizdą.

Jis paliepė Manueliui nuimti tvarsčius ir smiliumi ėmė bedžioti patinusius žaizdos kraštus.

– Dūris iš nugaros, – nustatė. – Per pirštą nuo mirties. Ne, ne užeigos muštynėse tave sužeidė, nors tavo veidas liudija, jog sakai tiesą.

– Nedaug turiu draugų šiame mieste, – sutikau.

– Turėtum vilkėti grandžiuotus marškinius, – patarė jis. – Lengvi grandžiuoti arba plieninių vielelių marškiniai sugadins kalavijo ašmenis, neleis net ploniausiam peiliui pernelyg giliai įsiskverbti.

– Man jų nereikia, – atsakiau. – Aš tvirtas, kad tik kantrybės nepraraščiau.

Jis susmalso.

– Tikrai? – paklausė jis. – Turi talismaną, tave užkerėjo ar nešiojiesi kapšelyje verbeną? Visos priemonės vienodai geros, kol jomis tiki.

Paėmiau po ranka buvusią ilgą sidabrinę adatą.

– Žiūrėk, – tariau ir pusbalsiu sumurmėjau arabišką torlakų dervišų užkeikimą.

Staigiai suvariau sidabrinę adatą į dilbį ir adatos galas išlindo kitoje dilbio pusėje. Kraujo nesimatė.

Jis vėl papurtė didelę galvą.

– Tai kodėl tavo žaizda užsidegė? – nepatikliai paklausė. – Kodėl ji neužgyja ir neužsitraukia savaime, jei tiki esąs tvirtas.

– Pasikarščiavau. Užsimiršau, – tarstelėjau. – Nesirūpink. Žaizda užgis. Poryt vėl būsiu tinkamas tarnybai.

Džustinianiui pasidarė nuobodu, jis ėmė žvalgytis aplinkui. Liepiau Manueliui pavaišinti jį vynu ir ištraukiau sidabrinę adatą iš dilbio. Ant odos kraujo nesimatė. Džustinianis išgėrė ir tarė:

– Ar jau girdėjai, kad Patras krito Morėjoje? Žinia atėjo per Perą. Morėjoje sultonas į karą įtraukė imperatoriaus brolius. Taigi iš ten bergždžia laukti pagalbos.

– Juk žinojome tai, – pasakiau. – Jie grūmėsi visą žiemą. Nežinau, ar despotas Demetrijas norėjo padėti broliui. Juk jie atvirai tarp savęs kariavo. Po basilėjo Johano mirties Demetrijas nepasiskelbė imperatoriumi tik todėl, kad įsikišo motina bei senatas. Šitie Paleologai prasti broliai.

– Turkai sunaikino Patrą – plėšė ir degino miestą, žudė bejėgius gyventojus, kitus pardavė vergijon, – pasakojo jis.

Jaučiau, kad pakilo karštis.

– Patras, Patras, – stengiausi prisiminti. – Uolotas, bežadis miestas su juodaskverniais vienuoliais. Jaunystėje, keliaudamas su daktaru Nikolajum Kuziečiu iš Konstantinopolio, prabuvau ten savaitę. Tąkart lydėjome imperatorių Johaną, patriarchą bei graikų mokslininkus į Veneciją, o iš ten – į Ferarą. Tuo metu, kai Bazelio bažnyčios susirinkimas paskelbė Prancūzijos ir Italijos miestuose mano, kaip įsilaužėlio bei antspaudo vagies, paiešką. Ar domiesi filosofija, Džovani Džustiniani?

– Filosofui rūpi viena, man – kita, – atsakė jis. – Bet kalbėk, drauguži, jei širdžiai palengvės.

– Atplaukiant į Patrą burės trinksėjo kaip griaustinis, laivo šonai braškėjo, irklai lūžinėjo, – pasakojau. – Rodės, pati gamta pakilo sulaikyti mūsų – pasiuntinių bei tikybos keisti keliaujančių graikų. Tai buvo dulkinas, niaurus miestas. Pamenu rūškanus kiparisus ir perpus žemėn susmegusias apdaužytas marmurines kolonas. Norėdamas numalšinti kelionėje kilusius ginčus imperatorius Johanas įsakė Unijos priešininkui Markui Eugenikui, ištyrinėjus Bibliją bei bažnyčios tėvų raštus, nustatyti, ar šuo turi nemirtingą sielą. Net du jo šunys buvo padvėsę nuo jūros vargų.

Prisiminiau gelsvąjį šunį. Ir pilką Milano kunigaikščio žvėrį. Atsidūsėjau.

– Imperatorius Johanas buvo abejoklis, – tęsiau. – Todėl palaikė susijungimą, bet kokia kaina siekdamas politinės sąjungos bei tarpusavio pagalbos sutarties su popiežiumi. Patre jis taip pat liepė išnagrinėti klausimą, ar amžina pragaro bausmė neprieštarauja Dievo teisingumui.

– Apie tai ir aš mąsčiau, – užsidegė Džustinianis. – Nesuprantu, kokią baisią piktadarystę turi padaryti geibaus kūno ir šiaip jau prigimtinės nuodėmės draskomas žmogus, kad būtų nuteistas per amžius kęsti bausmę? Ir dar pragare, kuris, pasak bažnytininkų bei poetų, – šiurpi vieta. Bažnyčios mokymu tikrai neabejoju, – suskubo pridurti jis, pamaldžiai persižegnodamas. – Žinia, popiežius bei vyskupai, taip pat menkesnieji bažnytininkai išmano savo amatą, ištyrinėjo savo knygas. Aš jų neklausiu, kaip galąsti kalaviją ar kaip mūšyje išdėstyti lankininkus. Tiktai stebiuosi. Juk tai ne nuodėmė?

– Taip pat stebėjosi imperatorius Johanas, – paaiškinau. – Tačiau dvejonė – nepavojinga filosofija, nes joje esama didesnės tikėjimo sėklos nei erezijos. Abejingumas – pikčiausia erezija.

– Jaučiu sąžinės graužimą, – tarė Džustinianis, sugriebdamas sau užantį. – Tačiau aš turiu juodai surašytą baltą popierių. Visos nuodėmės man atleistos. Šį popierių galiu iškelti kaip skydą ir jokios pragaro jėgos nieko man nepadarys, nors esu genujietis.

Jaučiau, kad labai pakilo karštis.

– Ak, jaunystė! – tariau. – Patras. Besarionas, tuometinis Nikėjos metropolitas, tapęs kardinolu už nuopelnus Unijai. Besarionas leido man pasiskolinti Suido enciklopediją ir persirašyti patinkamas ištraukas. Tai viso žmogiškojo pažinimo lobynas. Nė nenumaniau, jog esama tokios knygos. Tuomet dar tikėjau pažinimu. Susižavėjau ir rijau enciklopediją, tarytum per ją galėčiau pelnyti amžinąjį gyvenimą.

– *Sunt universalia realia?* – paklausiau ir karščio sproginama mano galva vėl sumišo. – Ar tik *nomina?* Ar bendrosios sąvokos – tikros, ar tik pavadinimai, žodžiai? Tai man buvo neįmenama mįslė. Ar visa tiktai iš žemės ir žmogaus? O gal žemė ir žmogus tėra to, kas dangiška, šešėlis ir prilyginimas?

– Žanai Anžė, – įspėjo Džustinianis skubinai išgerdamas vyną. – Ar tik nesergi? Daugel mokslinčių net nuo trumpalaikio mąstymo pamišo ir ėmė gaidžiais giedoti.

– Daktaras Nikolajus Kuzietis supaprastino šituos klausimus sau ir man, – pasakojau. – Jis panūdo įrodyti, jog beribis ir ribotas susisiekia. Pradėjo nuo matematinių prilyginimų. Apskritimo viduje nubrėžus daugiakampį ir brėžiant vis daugiau to daugiakampio kraštinių – iki jos visiškai sutrumpės – daugiakampis susijungia į apskritimo skritulį ir pavirsta apskritimu.

– Aš ne matematikas, – išbėrė Džustinianis. – Taigi nesiginčysiu.

– Jei apskritimas liečia tiesę ir apskritimo spindulys nusitęsia be galo, tai galiausiai apskritimo skritulys susijungia su tiese, – paaiškinau. –

Taigi labai mažame ir labai dideliame begalinis ir ribotas susijungia ir susilieja.

– Ar tu visiškai tikras? – nuoširdžiai susidomėjęs paklausė Džustinianis. – O gal tai tik sofisto paralogizmas?

– Gal, – atsakiau. – Bet gal, nagrinėjant beribiškumą, ribotos logikos įstatymai netenka galios? Gal tai paralogizmas, tačiau daktaras Kuzietis šiuo prilyginimu norėjo įrodyti, jog ribotas ir beribis nėra vienas kito priešybės. Po žiaurios sielos kovos Patre jis patyrė nelyginant apreiškimą, jog priešybių apskritai nėra. Tas jo suvokimas sugriauna visą ligšiolinį mąstymą, o man įrodė, kad išgyvename laiko saulėlydį.

– Jis – visa ko taikytojas, – tęsiau, – jis, daktaras Nikolajus Kuzietis. Jis tėra neturtingo žvejo sūnus iš Kuzo, vokiškos gimties, todėl daugeliui atrodo nepatikimas. Mažutis, liesutis, didgalvis vyras, su neapsakomai šiltom ir išmintingom vaiko akim. Jis svajojo apie bažnyčios demokratiją ir tarptautinę taiką, kai atvyko į Bazelio bažnyčios susirinkimą kaip teisininkas. Apie katalikišką santaiką jis net knygą parašė. Todėl jo atsižadėjimas buvo dar apmaudesnis, todėl jį juodino, apšaukė apostatu jam žengiant mažumos pusėn galutinio skilimo dieną, kai po vyskupų abitais skimbčiojo šarviniai marškiniai ir tik Bazelio miestiečių kariauna apsaugojo nuo kraujo praliejimo per bažnyčios susirinkimą. Nuo tos dienos ir tokio pasirinkimo jo širdis sužaizdota. Mylėjau ir žavėjausi juo kaip savo mokytoju, – pasakojau. – Dar vaikystėje jis taip godžiai skaitė visas jam pakliuvusias knygas, kad kartą valtyje jo tėvas, žvejys, trenkė įniršęs jam irklu per galvą. Kuzietis įpuolė su savo knygom vandenin ir vos nenuskendo. Rytų ir Vakarų bažnyčių susijungimas ir sutaikinimas jam tapo svarbesniu dalyku už bažnyčios demokratiją. Popiežius Eugenijus tuomet metė tinkamą prievilą tokiems kaip daktaras Kuzietis – nuoširdiems, geranoriškiems vyrams ir šitaip įvaręs pleištą suskaldė bažnyčios susirinkimą.

– O kaip jo apreiškimas? – paklausė Džustinianis. – Ar jis regėjo bekūnes būtybes?

– Jis regėjo tokią šviesą, kad ta šviesa net virto tamsa, o tamsa susiliejo su šviesa, – pasakojau. – Jo didžiulė galva degte degė ant mažajėgio kūno pečių, jis plūdo ašaromis, kada susiradau jį naktyje, kurion leidosi, kai palikau jį laivo kajutėje kęsti ilgalaikės jūros ligos pasekmių. Tos nakties niekada neužmiršiu. Todėl, nori ar nenori, dėstau tau daktaro Kuziečio filosofiją.

Džustinianis dirstelėjo per langą į savo žirgą, tačiau paprašė Manuelį atnešti dar vyno. Kalbėdamas jis ėmė žvilgčioti į veidrodį, šukuotis suraitytus plaukus bei raudonai nudažytą barzdą. Tačiau mano karščiuojančios galvos tai netrikdė.

– Daktaro Kuziečio suvokimas radosi iš visiškos mūsų laikų nevilties ir netvarkos, – paaiškinau. – Jis skaudžiai kentėjo dėl priešybių nesutaikomumo, todėl sugalvojo, kaip žmogiškas mąstymas gali jas sutaikyti. Nuo Aristotelio laikų filosofinio mąstymo pamatas – supratimas, jog vienas iš dviejų priešingų teiginių panaikina kitą. Jeigu apskritimas yra apskritimas, tai jis negali būti daugiakampis. Jeigu tiesė yra tiesė, tai ji negali būti kreivė.

– Jeigu moteris širdyje kekšė, tai ji negali būti padori ir su ja reikia prilygstamai elgtis, – pasakė Džustinianis, sekdamas minčių eigą, ir supratingai linktelėjo.

– Jeigu stalas juodas, tai jis negali podraug būti baltas, – pasakiau. – Toks ligšiolinio mąstymo pamatas. Nė vienas mokslinčius nedrįso žengti toliau, būgštaudamas atsidurti protamsoj. Tačiau daktaras Nikolajus pripažįsta ne vien tik protą, bet ir nuovoką bei intuiciją. Kaip apreiškimą jis suvokė priešybių sutaptį. *Coincidentia oppositorum.* Protas neaprėpia, tačiau mes nuvokiame, jog visos priešybės susiduria ir dermingai susilieja. Aukštesnėje realybėje, Dievo tikrovėje balta susilieja su juoda, o juoda – su balta, šviesa – su tamsa, laikinumas – su amžinybe, žmogus – su Dievu, ribotas – su beribiu. Jie vienodi ir dermingi.

– Kaip vyras susijungia su moterimi ir jie valandėlę būna vienas kūnas, – parodė savo supratimą Džustinianis.

– Tu nesupranti, – atsakiau. – Vyras ir moteris nėra priešybės. Vyras yra moteris ir moteris – vyras aukštesnėje tikrovėje, kur priešybės viena kitos nepanaikina, bet susilieja.

Džustinianis priekaištingai dėbtelėjo išsprogusiomis akimis.

– Tuomet man nereikalinga ta aukštesnė tikrovė, – nusiminė jis. – Ar tik sultono seralyje nebūsi turkiškų nedorybių išmokęs?

Grimzdau į prisiminimus nelyginant svaigindamasis.

– Tas suvokimas, plykstelėjęs lyg žaibas, dvasios pasaulyje galingesnis už paraką, – pasakiau. – Jis išsprogdina visas ankstesniąsias sampratas, visą senąjį mąstymą ir padaro juos beprasmius. *Universalia sunt realia* ir *universalia sunt nomina* nesugriauna vienas kito kaip priešingi teiginiai, bet abu yra teisingi ir vienas kito Dievo tikrovėje nepanaikina. Ir tai nėra tiktai pažiūra ar neįrodytas teiginys. Tam, kuris šią tiesą nuvokė ir intuityviai pajuto – taip kaip daktaras Kuzietis, – šis p a ž i n i m a s bus tiek pat tikras ir nesugriaunamas kaip ligšiolinis, teigiantis, jog priešybės sunaikina viena kitą. Pats nenuvokdamas daktaras Kuzietis paleido velnią į proto pasaulį. Po Kuziečio suvokimo aukštesnės tiesos pasaulyje gėris ir blogis, tikėjimas ir netikėjimas, gyvenimas ir mirtis nebesunaikina vienas kito, bet yra viena.

– Daktaras Kuzietis manė, kad jo pažinimas ir suvokimas nesugriauna tikėjimo, – aiškinau. – Tiesa, jis iš pagrindų sugriauna senąją scholastinę teologiją, tačiau nuodėmės ir atleidimo stebuklo jis nesugriauna. Priešingai, Kuziečio manymu, tik tas jo suvokimas visiškai paaiškina ir padeda suprasti tai, kad Dievas, pats savęs nepaneigdamas, žemėje gimė kūnu. Jo pažinimas – paskutinis žmogaus pažinimo laiptelis. Pirmyn ir aukštyn jį veda tik mistiškoji teologija. Scholastai mistiškosios teologijos nepakenčia ir baiminasi jos miglotumo. Tačiau po daktaro Kuziečio suvokimo ji yra vienintelis kelias.

– Paprastus dalykus verti sudėtingais, – sudejavo Džustinianis ir pasitrynė kaktą nelyginant suskaudus galvą.

– Priešingai, net sudėtingiausius dalykus padarau dieviškai paprastus, – tikinau. – Kaltoji daktaro Kuziečio širdis gavo ramybę ir atilsį, kai jis pasirinko taikintojo dalią. Kadangi begalybėje priešybės susitapatina, tai, jo manymu, ir ribų pasaulyje priešingas nuomones galima suderinti. Na, taip, dauguma ir mažuma, Bazelio tėvai ir Feraros tėvai – jau nesikivirčija, bažnyčia jau nebėra susiskaldžiusi, eretikas popiežius* susitaikė su popiežium Mikalojum ir daktarui Kuziečiui šmėkšo kardinolo purpuras. Ar ne tiesa, Džovani Džustiniani, jog aplinkinis pasaulis išsiplės be galo, nes aristoteliškasis teiginys mūsų jau nebetvers mūrais.

– Jeigu jau prakalbome apie mūrus, – prisiminė Džustinianis, – tai aš klaikiai bijau gausybę sultono patrankų suliesiant priešybes ir sulyginsiant su žeme net stipriausius mūrus. Ligi šiol laikiausi nesugriaunamo suvokimo apie patrankų žalą tikrame mūšyje, tačiau tas vengras Orbanas su savo velniškom gudrybėm, sako, prisiekė sultonui, kad jo patranka net Babelio bokštą su žeme sulygintų.

– Pasaulis plečiasi be galo, – tęsiau atkakliai. – Visas ligšiolinis mąstymas tebuvo nesibaigiantis ir nenumaldomas ankstesniojo mąstymo kartojimas, kol iš žmogiškojo pažinimo buvo išspausti visi syvai ir paliko tik negyvas branduolys. Ribų pasaulyje pragaras ir dangus turi matmenis, dydį, vartus bei mūrus. Net serafimų sparnų poras buvo galima tiksliai suskaičiuoti. Tačiau po daktaro Kuziečio suvokimo dydžiai netenka prasmės. Apie juos galima galvoti tik kaip apie santykiuojančius vieną su kitu. Begalybės pasaulio neišmatuosi. Visų laikų geriausi mokslinčiai tarė šią tiesą esant anapus žodžių, matų ir raidžių, bet privalėjo stebeilyti į aristoteliškąjį teiginį it vištos į kreida nubrėžtą liniją. Daktaras Kuzietis išdrįso ją peržengti. Tuomet tos kreidos linijos nebeliko, bet visa laisva. Visa laisva, – pakartojau. – Ar suvoki, Džustiniani? Tei-

* Popiežius Eugenijus IV. *Vert.*

singa ir neteisinga, tiesa ir melas, gėris ir piktybė nepanaikina vienas kito. Nebeliko nieko besąlygiškai teisinga ir besąlygiškai neteisinga, besąlygiškai gera ir besąlygiškai pikta, besąlygiškos tiesos ir besąlygiško melo. Visa susiję ribų pasaulyje, o beribiame laike sutampa. Ar dabar supranti, kodėl daktaro Kuziečio suvokimas nelyginant kalaviju sužeidė man širdį, nors praėjo daugybė metų, kol tą baisų dalyką permaniau.

Pabrinkusių akių vokų ir išsprogusių jaučio akių Džustinianis glostinėjosi raudoną barzdą.

– Glumini mano paprastutį protą, – sudejavo, – tarytum skaidrų vyną drumzlinu alumi miešdamas. Tačiau jokia filosofija nesudrums paprastos mano tiesos: turkai yra turkai, o graikai – graikai. Rytai yra Rytai, o Vakarai yra Vakarai ir jie gali susitikti tiktai su kalavijais rankose.

Nusikvatojau apmaudžiu juoku.

– Įpilk ir man vyno, drauguži Džustiniani! – sušukau. – Išgerkime už laikinumą, nes ir laikinumas – ne mūsų valioje ir susilies su amžinybe. Jau nebėra Rytų ir Vakarų, bet Rytai ir Vakarai susilieję – susivienijusios priešybės. Florencijoje, sėdėdamas ant šiaudų palei Paolo Toskanelio kojas, klausydavau jo paskaitų apie astrologiją. Juk mokslinčiai jau seniai žino, kad Žemė apvali – visai ne kūgis ar kepalas. Tačiau Toskanelis pirmas įtikinamai įrodė, jog nėra nei Rytų, nei Vakarų. Indiją galima pasiekti ne tik plaukiant į Rytus, bet ir plaukiant į Vakarus ir apriečiant Žemės rutulį – kaip ir plaukiant į Rytus, – kad tik rastųsi ganėtinai narsus vyras tokiai užmačiai įgyvendinti. Plaukdamas į Vakarus ta pačia platuma galiausiai pargrįši ten, iš kur išvykęs, o Vakarai jau bus tapę Rytais. Ar galima geriau įrodyti daktaro Kuziečio teiginį, jog priešybės nepanaikina viena kitos.

Mano teiginys sukrėtė Džustinianį. Nuo vyno ir nuovargio išpurtęs bei ištvirkavimo paženklintas veidas pirmąkart parodė jį tikrai supratus.

– Kalbėkime tiesiai, Žanai Anžė, – pasakė jis. – Juk stovime ant mirties slenksčio, o šitame mieste ir šiaip jau neįprasta eretikus deginti ant laužo. Juos tik uždaro į vienuolynų lindynes apmąstyti paklydimų. Tavo filosofija keista, pribloškianti. Nemoku mąstyti, tačiau tavo žodžiuose slypi tai, kas mane nepaprastai glumina. Kaip kiekvienas protingas nūdienos žmogus, aš stengiausi atiduoti bažnyčiai tai, kas bažnyčios, o pasauliui tai, kas pasaulio. Tačiau širdies gilumoje svarstydavau: po mirties, kraujui išsiurenus žmogus sugrįžta į žemę ir jo nebelieka. Tai paguodžianti tiesa, tačiau ji, žinoma, nekliudo protingam vyrui nuosaikiai, dėl visa ko, užsitikrinti dalį danguje. O tavo filosofija kelia man nerimą. Juk, pagal ją, kūnas ir dvasia, žemė ir dangus neneigia vienas kito ir protu nesuvokiamu būdu esti vienas kitame.

– Tikriausiai, – atsakiau. – Kaip dvasia kūne, taip dangus yra žemėje, o amžinybė – laikinume. Net medžiaga yra amžina, tuštuma yra išmatuojama, o stovintysis juda. Kaip – protas nepaaiškina, tačiau nuvokus ir intuityviai pajutus, tai tampa pažinta tiesa. Žmogus geba viską, – tikinau. – Akrobatas, nuolat lavinantis kūną, gali atlikti neįmanomas išdaigas ir tariamai sugriauti gamtos įstatymus. Išlavinęs dvasią žmogus valios pastangomis gali valdyti kūną, kaip čia pat savo akimis regėjai, kai sidabrine adata be kraujo persismeigiau ranką. Bet ir tai tėra išdaiga, panaši į akrobatų išdaigas. Pats puikiai žinai, kad žmogų galima išmokyti ir išlavinti kęsti alkį, skausmą, nuoilsį, netgi niekinti mirtį per mūšį. Taip pat galima, išlavinus dvasią, ribų pasaulyje patirti begalybę, patirti Dievą. Jau Pitagoras tai žinojo. Atoso kalno vienuoliai tai žino. Visų laikų mistikai tai žinojo. Dievas yra ir mažiausiame, ir didžiausiame. Žmogus patiria tai kūnu, kai dvasia nurimsta ir susilieja su Dievo tikrove. Šitai gali patirti tik kūnu. Tačiau kūnas turi dieviškumo, nes kūnas ir dvasia kaip priešybės viena kitos nepanaikina. Ar supranti, Džustiniani?

– Ne, – atvirai prisipažino jis. – Tik jaučiu, kad mano dvasia labai nerami tavo draugėje, ir kaip galėdamas stengiuosi neužmiršti esąs Konstantinopolio protostratorius.

– Bet tai nėra pamokymas! – sušukau pagautas nevilties. – Argi nesupranti, kad tai nėra pamokymas? Dėl to suvokimo atrodo visiškai aišku, suprantama ir paprasta, netgi neišvengiama, kad Dievas ant žemės gimė kūnu. Nuodėmės, malonės ir kryžiaus išpirkimas tampa aiškus ir suprantamas. Svaigulingoj amžinybėj Dievas kas akimirką gali gimti kiekvieno žmogaus kūnu – tiek kvailoko, tiek išmintingo. Podraug mūsų suvokimas apverčia pasaulį aukštyn kojom, sugriauna tai, kas buvo ligi šiol, ir sukelia sumaištį. Tačiau tai nėra pamokymas. Gėris ir blogis tėra iš žmogaus ir žmogus jį suvokia tik kito žmogaus atžvilgiu. Tereikia pasirinkti. Dievas nesirenka. Rinktis turi tas, kuris suvokia.

– Ten, kur viskas laikina ir ribota, žmogus įmano viską, – patikinau dar kartą. – Jis gali plaukti į Vakarus ir atsirasti Rytuose. Gali pasidaryti sparnus ir nuskristi į žvaigždes. Pavergti gamtos jėgas. Gali išauginti ir mokyti nenuovokius vergauti jam ir jo siekiams, – taip, kaip sultonas išaugina janyčarus. Tiesa ir melas jam tolygūs. Jam gera tai, kas tarnauja jo siekiams, ir bloga tai, kas trukdo. Toks žmogus užvaldys pasaulį. Žmogui, kuris suvokė, kad gali rinktis – ribotą tikrovę ar Dievo tikrovę, laikiną ar amžiną – sunku įveikti pagundą.

– Šis suvokimas išsiplėtė į filosofiją nieko bloga nenujaučiančio, gerojo daktaro Kuziečio dėka, – paaiškinau. – Tačiau tapęs pažinimu šis su-

vokimas kiekviename pasaulio krašte bus skirtingas. Ateina maišaties, netvarkos, žmogaus laisvės laikai. Tamsos laikai. Gyvename krikščionybės saulėlydžio metą, Džovani Džustiniani. Mūsų Europą užguls naktis. Valia rinktis. Daugiui teks rinktis, kol begalybė ir amžinybė bus užmiršta ir žmonės patikės, jog tikra tėra tai, kas ribota ir laikina, ir šituo pasitenkins. Dievo malonė iš amžinybės į laikinumą liesis perniek, taigi ir Kristus bergždžiai mirė ant kryžiaus. Mums teko nuostabi dalia, Džustiniani, – baigiau. – Pasirinkome laisvę, vienintelę tikrą laisvę – laisvę mirti ant Konstantinopolio mūrų, kaunantis su naujuoju žmogum už mirštantį Kristaus pasaulį.

Džustinianis ilgai tylėjo nukukinęs galvą, glostinėjosi raukšlių išvagotą kaktą. Ir taip ūmai pašoko, kad grindys nuo jo svorio sugirgždėjo.

– Tavo vynas netikęs – nemuša į galvą, – pasakė. – Mane krečia drebulys, Žanai Anžė. Taigi sakai, kad jis nugalės, Muchamedas nugalės, nes pasirinko šį pasaulį, pavergęs gėrį ir blogį tiktai savo tikslams tarnauti.

– Jis turi nugalėti, – patikinau. – Jis suvokė ir pasirinko. Todėl jis stipriausias iš visų – stipresnis už islamą, už Kristaus bažnyčią, už mūrus. Bet tiktai žemėje. Prisimink šitai, Džustiniani. Tiktai žemėje. Ribų pasaulyje. Jis tai žino, jis sąmoningai pasirinko. Todėl jo galia baisinga. Buvau jo palydovas. Mylėjau jį. Nėra kito tokio kaip jis. Betgi ir aš turiu pasirinkti. Todėl pasitraukiau.

Džustinianis pasilenkęs žvilgtelėjo pro langą į savo žirgą, apspistą susižavėjusių graikų berniūkščių.

– Turi karščio, Žanai Anžė, – pasakė. – Gydykis žaizdą. Nepasiduok nuovyliui. Konstantinopolio mūrai tvirti. Tai pasaulio stebuklas. Ketinu kautis iki paskutinės galimybės. Sėkminga kova iškelia viltį, kad ir kokią menką. Nesistenk savo keista filosofija iš manęs atimti vilties. Neviltis skatina sudėti ginklus, tarnauja priešui. Tavo filosofija keista, Žanai Anžė, tačiau tarnauja priešui. Nenoriu jos klausytis.

– Suprask mane teisingai, Džustiniani, – paprašiau tiesdamas nuo lovos ranką. – Kalbėjau, idant mane suprastum. Kalbėjau, nes vienišiui sunku pasaulyje, o tu vienintelis manimi tiki. Iki keturiasdešimties vilkau vergiškas laiko ir vietos grandines, kol Dievo plakamas atsižadėjau visko. O kai galų gale tariausi grandines nusiėmęs, ant mano kaklo buvo užmesta smaugiausia kilpa. Džustiniani, ak, Džustiniani, aš sergu iš meilės. Taip, taip, turiu prisipažinti tai nors vienam žmogui, nes jau per vėlu, – tęsiau įkarščio pagautas. – Kaip niekados ilgiuosi, geidžiu vienos moters. Praradau ją. Už tą praradimą jai neatleisiu. Neatleisiu sau. Džustiniani, nėra ko rinktis. Turime daryti tai, ką liepia kūnas, ką liepia šir-

dis. Antraip teks rinktis be paliovos, visuomet, kas akimirką rinktis, todėl niekados negausi ramybės, niekados – net miręs. Net anapus mirties ji seks įpėdžiui į nepažintą pažinimą, privers mane dar kartą gimti, kad vėl ją susitikčiau. Su tom pačiom grandinėm – tom pačiom klaikiom, nuostabiom grandinėm. Džustiniani, net perimtas nevilties džiaugiuosi, kad gimiau žmogumi, nes teko susitikti ir prarasti ją.

Džustinianis pagailiai palytėjo dideliu delnu mano karštą ranką ir kaktą.

– Jei nori, atsiųsiu kokią draugingą moterį tavęs kenčiančio paguosti, – pasiūlė. – Jeigu ji tavęs neišgydys, tai gal nors nuramins. *Similia similibus curantur**. Tiek lotyniškai net aš moku. Patikėk patyrusiu, senstančiu žmogumi. Iš prigimties visos moterys yra vienodos, – kad ir kaip skirtingai jos kaitrina jusles. Būdamas Kafos podesta ypačiai žavėjausi totorių pardavinėjamomis baltaodėmis ir minkštakrūtėmis rusaitėmis. Tačiau čia atradau, jog graikės yra neprilygstamos. Bet kada nors, jei sugrįšiu į Genują bei Italijos kraštus, atsivers man akys – suprasiu, kad juodaakės italės pasaulyje nepergalimos. Tik pasakyk – tamsiaplaukę ar šviesiaplaukę, tuklią ar liesą, ir atsiųsiu tavojo liūdesio numaldyti.

– Ne, ne! – sušukau perimtas nevilties. – Tu nesupranti, tu negali manęs suprasti.

Džustinianis priekaištingai papurtė galvą.

– Kaip tik taip nutinka vyrams, kurie pasninką ir padorumą laiko dorybėmis, užsiima dvasios pratybomis ir valia valdo kūną. Ir anksčiau esu tokių matęs. Bet jei toks vyras puola – puola žemai. Primani moteriškė išverčia jį lyg pirštinę.

Nusikeikiau balsiai. Tikriausiai jis nė pats nežinojo, kad buvo teisus, šiurpiai teisus. Jis išėjo. Sunkios žirgo kanopos nukaukšėjo grindiniu. Sunkios laiko kanopos trypė mano širdį.

1453 metų kovo 2 diena

Šildo saulė. Gatvių kampuose bei soduose žmonės degina šiukšles. Per pageltusio marmuro sprogymes kalasi skaisčiai žalia žolė. Akropolio atšlaitė marguliuoja nuo pavasario žiedų. Uoste iki išnaktų netyla šurmulys. Vakarui vėstant muzika atsklinda ligi mano namų. Niekuomet, niekuomet nemačiau tokių įstabių saulėlydžių kaip šiais vakarais, kai bažnyčių kupolai suliepsnoja, o kalvų šešėliuojama uosto įlanka nujuosta it

* Panašūs dalykai panašiai gydomi (*lot.*).

rašalas. Priešais purpuru žaruojantys Peros mūrai su bokštais atsispindi tamsiam vandeny.

Ilgesio deginama širdimi stebeilijant į saulėlydį tarnas Manuelis iškalbiai tarė:

– Mano pone, atėjo pavasaris, o turkų nė negirdėti. Besieliai paukščiai plasnoja alpdami vienas kito. Balandžių burkavimas trikdo žmonių nakties miegą. Patriarcho arklidėje asilas bliūvauja tokiu baugiu balsu, kad žmones tūžmas ima. Mano pone, žmogui negera vienam.

– Čia dabar! – šūktelėjau apstulbęs. – Nejau ketini žilos barzdos sulaukęs vesti? O gal kauliji, kad papildyčiau kokios nors tavo pusbrolio dukters kraitį?

– Mano pone, tik apie tavo labą galvoju, – įsižeidęs atsakė Manuelis. – Pažįstu tave, žinau, kas esi, ir suprantu, kas tau dera, o kas nedera. Tu irgi mane pažįsti ir jau manimi pasitiki. Tačiau pavasaris net kilniausią vyrą sujaudrina, ir šiuo atžvilgiu imperatorius nuo skurdžiausio ožkų piemens nesiskiria. Tikrai nenoriu, kad vėl parsvyrintum namo kruvinais drabužiais – tuomet iš skausmo ir išgąsčio man vos širdis neplyšo. Patikėk manimi, niūkūs šio miesto vartai bei mūrų supami kiemai pavojingi.

Jis trynė rankas ir vangstydamasis mano akių ieškojo pritiklių žodžių.

– Bet viską galima sutvarkyti, – užsiminė. – Tave graužia širdgėla, naktimis neramiai miegi. Man skauda širdį. Neklausinėju apie tavo reikalus. Žinau, kas man pridera. Bet negaliu nepastebėti, jog pas tave seniai lankėsi malonioji viešnia, dėl kurios tavo veidas nušvisdavo džiugesiu. Priešingai, parėjai namo visas kruvinas, todėl spėju viską išaiškėjus ir tave kamuojantis dėl priverstinio išsiskyrimo. Tačiau laikas užgydo žaizdas, be to, yra visokių vaistų – net širdies žaizdoms.

– Liaukis, – tariau. – Jei graudulingas saulėlydis manęs nebūtų susargdinęs, jau būčiau rėžęs tau per burną, Manueli.

– Suprask mane teisingai, pone, – puolė teisintis jis. – Tačiau tavo amžiaus vyrui reikia moters, jeigu jis ne vienuolis ar kitaip savo gyvenimo nepaskyręs Viešpačiui. Toks gamtos įstatymas. Ko tau nepasidžiaugti gyvenimu per tas trumputes, mums dar likusias dieneles. Turiu net du pasiūlymus, tik suprask mane teisingai.

Jis apžiūriai pasitraukė atokiau, dar labiau susigaužė ir tęsė:

– Mano pusbrolis turi dukterį – jauną našlę pačiame žydėjime, netekusią savo vyro taip staiga, kad liko bemaž nepalytėta. Ji matė tave jodinėjantį mieste ir pametė galvą, todėl be atvangos mane kamuoja prašymais įsileisti į tavo namus ir supažindinti su tavimi. Ji dorybinga ir gerai išauklėta. Būtų laiminga, o tu suteiktum visai mūsų giminei didelę

garbę, jei vieną ar dvi nakteles parodytum jai dėmesį. Jai nieko nereikia, taigi tu pats nuspręsi, kaip atsilyginti, kai ji tau atgris. Šitaip padarytum gerą darbą ir tavo kūnas nurimtų.

– Manueli, – atsakiau, – suprantu tavo gerus norus, bet jei pasiduočiau pagundai kiekvienos moters, kuri nuseka mane žvilgsniu, tai neatsiginčiau jų. Nuo jaunų dienų mane vargina prakeiksmas – manęs geidžia labiau, nei aš geidžiu. Tačiau kartą, man pačiam iš visos širdies panūdus, nepanoro ji. Tai bausmė. Patikėk manimi, tavo pusbrolio dukteriai sukelčiau tik liūdesį ir graužatį, nenoromis pasikvietęs kūno sušildyti.

Manuelis bemat nusileido:

– Ir aš mėginau šitai įkalti jai į galvą, betgi pažįsti moteris! Kietakaktės. Taigi pereisiu prie kito pasiūlymo. Viena mano teta turi draugą – garbų ir taktingą vyrą, mielai padedantį tiek kilmingiems, tiek prastakilmiams apveikti keblumus. Tam jis netoli Blachernajaus sodų pasistatė iš lauko kuklius, tačiau viduje nepaprastai skoningai apstatytus namus. Tuose namuose jis laiko jaunų vergių iš įvairių šalių. Ten gali išsimaudyti karštoje vonioje, patirti masažą. Nepajėgūs ir net nukaršę archontai iš tų namų išeidavo patenkinti gautom paslaugom ir visokeriopai reikšdavo dėkingumą savo gydytojoms. Tie namai tavo garbės nesumenkins ir nieko neprarasi užsukęs išmėginti jų siūlomų įvairių galimybių. – Pastebėjęs mano žvilgsnį jis nusiminė ir skubinai paaiškino: – Nesakau, jog tu nepajėgus ar nusenęs. Priešingai, esi vyras pačiame žydėjime. Kaip tik todėl siūlau, mano pone. Tuose namuose nematom, paslapčia, niekam nė neįtariant gali susitikti ir kilmingų moterų, tetrokštančių gyvenimo permainos, arba tokių, kurių sutuoktiniai šykštūs, taigi joms pravarti nedidelė pašalpa susimokėti už grožybes, kūno priežiūrą bei apdarus. Gali netikėti, tačiau net Blachernajaus moterys tuose namuose lankėsi ir dėl to nesmagumų nepatyrė. Garbus mano tetos draugas gerai pažįsta žmones ir šiaip yra supratingas vyras. Jis išmaniai renkasi lankytojus.

– Nenoriu palaikyti mirštančio miesto papročių ištvirkimo, – tariau. – Ne, Manueli. Tu manęs nesupranti.

Tačiau Manuelis skaudžiai įsižeidė:

– Kaip gali kalbėti apie papročių ištvirkimą, pone, jei tai tėra nevaržlus vieno luomo, kultūringų ir supratingų žmonių bendravimas. Nejau, pasak tavęs, geriau ir padoriau lipinėti tamsyje per mūrus tolydžios baimės bei įtampos kaitinamam arba, vangstantis nereikalingų akių, slaptom šnibždėti begėdiškus pasiūlymus padoriai moteriai į ausį. Jeigu jau būtina padaryti nuodėmę, kodėl nevalia nusidėti smagiai, kultūringai ir puikiai nusiteikus? Tu tikriausias lotynas, jei šito nepermanai.

– Ne nuodėmės alkstu, Manueli, – atsakiau, – tik prarastos meilės.

Manuelis papurtė galvą ir romus liūdesys vėl nutamsino jo veidą.

– Nuodėmė visuomet paliks nuodėme. Vis tiek, kaip ją pavadinsi – meile ar pasismaginimu. Pasekmė vienoda. Pajautas dirgindamas tiktai kamuojiesi. Nė geismingiausia nuodėmė neverta odos adymo. Nuvylei mane, pone. Tariau tave protingesnį. Bet akivaizdu, kad sveiko proto dovanai niekas neduoda, net gimusiam su purpuriniais batais.

Vienu mostu suėmiau jo sprandą ir parklupdžiau kiemo dulkėse. Saulėlydžio spinduliuose raudonai žybtelėjo mano peilis. Tačiau savitvardos nepraradau.

– Ką pasakei? – paklausiau. – Išdrįsk pakartoti.

Manuelis mirtinai subūgo. Jo liesas sprandelis mano delne drebėjo. Vis dėlto atrodė, kad išgąsčiui slopstant šiurkštus mano delno prisilietimas jam teikė garbės. Su gudriai slapia ir atkaklia veido išraiška jis pakėlė į mane drėgnas akis ir nešvarią barzdą.

– Visai neketinau tavęs įžeisti, pone, – patikino jis. – Nemaniau tave įniršiant dėl juokų.

Betgi jis buvo pernelyg sumaniai parinkęs žodžius, idant juo patikėčiau. Ilgos kalbos pabaigai buvo palikęs klastingą prievilą, panūdęs pažiūrėti, ar užkibsiu. Kur dingo mano savitvarda? Užtikrintas ramumas? Kišau peilį į makštį, kad net žvangtelėjo.

– Nežinai, ką kalbi, Manueli, – tariau. – Mirties angelas akimirką stovėjo tau už nugaros.

Tarytum mėgaudamasis žeminančia padėtimi jis paliko klūpėti prieš mane.

– Mano pone! – šūktelėjo. Jo akys sublizgo, nupilkusius skruostus užliejo raudonis. – Uždėjai delną man ant galvos. Pradingo ausies skausmas. Nebegelia kelių, nors klūpiu ant drėgnos žemės. Mano pone, ar tai negana liudija, kas tu?

– Klejonės! – riktelėjau. – Išsigandai mano peilio. Netikėtas išgąstis pragaišino skausmus.

Jis nukukino galvą, pasėmė saują žemių ir išbėrė. Jo šnabždesys buvo toks tylus, kad vos išgirdau.

– Vaikystėje dažnai matydavau senąjį imperatorių Manuelį, – kuždėjo jis. – Mano pone, niekuomet tavęs neišduosiu.

Jis ištiesė ranką tarsi norėdamas paliesti mano blauzdą ir lyg apkerėtas įsibedė į mano kojas.

– Purpuriniai batai, – sušnibždėjo. – Uždėjai delną man ant galvos ir visi skaudesiai prapuolė.

Išnyko paskutinė kruvina saulėlydžio atošvaistė. Užslinko vėsi prie-

tema. Aiškiai nebeįžiūrėjau Manuelio veido. Nepratariau nė žodžio. Visa man buvo vis tiek. Anapus jūros, Azijos pusėje, aukštesni už visus žemiškus bokštus telkėsi didžiuliai mėlynjuodžiai debesų stulpai. Kitados mokėjau vaikščioti debesimis. Tačiau debesys manęs nebelaikė. Nukritau žemėn. Krisdamas apsvaigau ir susimušiau. Jaučiausi nepaprastai vienišas. Apsisukau ir tylomis žengiau į šiltus namus.

Rašalas ir popierius. Anksčiau man patiko salsvas rašalo kvapas, sausas popieriaus šiugždesys. Dabar negaliu pakęsti. Žodžiai tėra prilyginimas – kaip ir visa, kas žemiška. Tik riboti begaliai ženklai, kuriuos kiekvienas suvokia ir aiškina savaip, suteikdamas asmenišką turinį. Beribiškumo žodžiais neišreikši.

Bet ir skaičiai begaliai. Tik minčių skeletai, numetus tai, kas asmeniška. Skaičiai taip pat išreiškia tik riboto objekto santykį su ribotu. To, kas neturi ribų ir amžina, jie neišreiškia. Be žmogaus skaičių nebūna. Tačiau Dievo tikrovės skaičiai nesukuria.

Raidžių keitimas skaičiais ir visumos kūrimas tėra minties žaidimas. Gaviniai pribloškia mistiška daugiaprasmybe, tačiau ieškančios dvasios jie nepatenkina.

Jean Angelos. Anna Notaras. Raidžių skaičius vienodas.

Koks šiurpus nuopuolis! Kaip žuviai papulti į tinklą, kai pasaulis nuščiuvęs laukia mirties. O jau tariausi save įveikęs, pasirinkęs kelią. Keturiasdešimties. Sulaukęs gyvenimo rudens.

Uoste dar likę laivų. Gal dar pavyktų kokiam Vakarų laivui pro Galipolį nuplaukti į Graikijos jūrą? Nėra nepaperkamo lotyno. Tačiau širdis pakurstė mane sviesti brangakmenius Džustinianiui. Širdis pakurstė dar kartą atsikratyti turto it per ankšto drabužio. Šiandien aš neturiu pinigų nusisamdyti laivą, plaukti pavymui ir vėl ją susirasti. Ar iš baimės sviedžiau brangakmenius į sieną? Nėra nieko atsitiktinio, nieko. Visa vyksta pagal nubrėžtus apribus. Nuo likimo nepabėgsi. Žmogus aklai lyg miegeivis išgyvena lemtį.

Taigi bijojau savęs? Nepasiklioviau savimi? Ar Muchamedas mane pažinojo geriau nei aš pats, kai išsiskiriant lyg pagundą įbruko tą raudoną odinį maišelį? Tai todėl privalėjau atsikratyti jo dovanos?

Sultonas Muchamedas – nugalėtojas. Tereikia nusiirti į Perą ir nueiti į namus, kurių kieme mačiau balandžių bokštą. Išsižadėti. Dar kartą išsižadėti.

Kilau, lavinausi, išgyvenau lemtį Vakarų šalyse. Ar mano širdis pasidarė lotyniška? Nejau ir mane įmanu nupirkti? Nuo Konstantino kolonos viršūnės žvelgiau į miestą. Pragaišusi puikybė. Rytų ir Vakarų širdis, skaičiuojanti paskutinius slopstančius dūžius. Visa tai duosiu tau, –

tarė nelabasis. Tą pagundą įveikiau. Tačiau visa turi kainą. Nejau dėl moters galėčiau prieš jį parklupti, jam tarnauti? Tik dėl moters, dėl savo geidulio, savo širdgėlos, savo kvailybės?

Tokios nenumalšinamos nevilties niekados nesu išgyvenęs. Vėl reikia rinktis. Be paliovos. Kas akimirką. Iki paskutinio atodūsio. Vartai visados atviri. Visados. Pabėgimo, išsižadėjimo, saviapgaulės vartai.

Varnos pelkėje Mirties angelas sakė: „Dar susitiksime, susitiksime prie Šventojo Romano vartų". Iki šiol tai mane guodė. Bet jis nepasakė, kurioje vartų pusėje. Nepasakė, kurioje pusėje.

Ir nereikėjo sakyti. Visą gyvenimą laužiausi iš vieno kalėjimo į kitą. Iš šito, paskutiniojo, jau nebepabėgsiu, nebepabėgsiu iš kalėjimo, kurį supa Konstantinopolio mūrai. Aš savo tėvo sūnus. Šis kalėjimas – vieninteliai mano namai.

1453 metų kovo 5 diena

Kovas. Paskutinis kovas. Rodos, nuščiuvęs miestas laukia. Negailestingas pavasaris parodo jo trūnis ir skurdą. Griuvėsiuose ganosi pilkšvi asilai, dagius ėda juodos ožkos. Ištisos miesto dalys ištuštėjusios, dūla. Stogai įgriuvę, sienos ardomos malkoms. Žalias pelėsis naikina bažnyčių kupolus. Viešųjų pastatų marmuras gelsta, skeldėja. Tuščių senųjų imperatoriaus rūmų pasieniuose veši sulaukėję krūmai. Laiptų spragymėse tarpsta piktžolės.

Žmonės tykina gatvėmis it juodi, pilki šešėliai. Jie šalinasi vienas kito ir vienas kito žvilgsnių. Jų akys liūdnos, nerimastingos. Net gandai nutilo. Slogus laukimas geležiniais gniaužtais spaudžia širdį.

Pratybos su ginklais tęsiasi. Mūrai toliau taisomi. Bet, atrodo, visa akyse lėtėja. Vyresniųjų lotynų karių keiksmai ir nurodymai nutykę ir vangūs ščiūva mirštančioje miesto didybėje. Mūrai, tūkstantmečiai gelsvi ir rudi mūrai su bokštais atrodo per aukšti ir per ilgi šitai menkai kariaunai.

Uoste sūpuojasi laivų eilės. Aplink vandeny dvysta atliekos.

Ar tai tiesa? O gal mano akys ir ausys klysta? Gal mano juslės atbuko? O gal aš pats atitolau nuo visko? Laukimas gniuždo. Dar įmanu pataisyti ir sutvarkyti tūkstančius dalykų. Tačiau guvumas, noras dirbti dingo. Sielą alina laukimo vangumas. Sultonas dar nepajudėjo iš Adrianopolio. Tiktai patrankas per pavasarėjančias kalvas bei tuščias lygumas ratais palengva tempia šnopščiančių jaučių poros. Lėtai, žingsnis po žingsnio artėja it šliaužiančios kirmėlės.

Kirmėlės šliaužia iš visų pusių Konstantinopolio link. Marmuro jūra tuščia. Ištisas savaites nesimatė nė vienos burės.

Gniuždantis laukimas slogiausias. Tačiau įtampa negali tęstis amžinai. Žmogus neatlaikys. Gal šis lėtumas tėra būtinas atilsis prieš paskutinį išmėginimą?

Ar tik nepapuolė man į akį raganos krislas?

1453 metų kovo 7 diena

Dar prieš saulėtekį patraukė daugybė neturtingų moterų ir juodais abitais vienuolių su degančiom žvakėm į Choro vienuolyno bažnyčią netoli Blachernajaus bei Charizijų vartų. Eidami jie giedojo, tačiau jų giesmė gaišo miesto tyloje ir ryto tamsyje. Nusekiau paskui. Bažnyčios lubas ir sienas puošė mozaikos. Galybės žvakių nušviesti aukso apsoduos žibėjo įvairiaspalviai brangakmeniai. Kvepėjo smilkalai. Maldininkų karštas pamaldumas mano širdžiai buvo nelyginant vaistas.

Ko nusekiau paskui juos? Ko suklupau šalimais? Miesto gatvėse mačiau daug vienuolių, poromis su lėkštėmis vaikščiojančių po namus ir renkančių išmaldą nuo turkų pabėgusiems neturtingiems kaimiečiams.

Ir moterų daug mačiau. Daugel klausiamų, romių žvilgsnių pilkšvų namų tarpduriuose ir languose. Žvilgsnių, nevengusių mano akių, o tylomis kviečiančių mane, kad ir lotyniškai vilkintį. Atpažįstu tuos žvilgsnius, regėtus šalyse, kurias apkeliavau.

Kodėl nusekiau paskui eiseną kibirkščiuojančio nerimo kaitinama širdimi? Karšti žvakės vaško lašai varvėjo plaštaka, tačiau deginimo nejutau.

Visos vienuolės pažiūrėti vienodos – vienos nuo kitos neatskirsi. Tarp jų yra kilmingų ir prastakilmių. Vienišos turtingos moterys, išsipirkusios vietas vienuolyne. Tarnaujančios seserys, be įžadų pigiai aukojančios savo rankų darbą. Jos mėgaujasi didesne laisve nei Vakarų kraštų vienuolės. Betgi ir graikų šventikams leidžiama vesti bei želdintis barzdas.

Visos vienuolės pažiūrėti vienodos. Vienodi juodi abitai, slepiantys kūno apribus, vienodas audinys, ligi akių dengiantis veidą. Tačiau iš nežinių, nejučia išskyriau iš būrio vienuolę, kuri gatvėje nusekė paskui mane, o man atsigręžus sustojo ir įsižiūrėjo į mane. Bičiulės lydima ji su išmaldos lėkšte praėjo ir pro mano namus, sustojo prie mažo akmeninio liūto ir pažvelgė į mano langus. Tačiau vidun neužėjo.

Nuo tol ėmiau atidžiai žiūrėti į visas vienuoles nelyginant ieškodamas tarp jų pažįstamos. Iš galvos laikysenos, žingsnio, rankovėse paslėptų rankų išskyriau ją iš kitų ir pažinau.

Regiu sapnus, miražus. Neviltis mane apakino. Tikiu, kad tai, kas neįmanoma, yra įmanu. Viltis, kurią nedrįstu prisipažinti turįs, degina širdį tarytum žvakė delną.

1453 metų kovo 10 diena

Šias dienas nugyvenau lyg sapne, kvaišuly. Pagaliau ankstų šios dienos rytą tos dvi vienuolės vėl praėjo pro mano namus ir sustojusios žvilgtelėjo į langus tarsi tikėdamosi pamatyti mane išeinantį tarnybon. Puoliau laiptais žemyn, trankiai atidariau vartus. Sustojau priešais jas šniokštuodamas, nė žodžio neįstengdamas ištarti. Jos pasitraukė man iš kelio, nulenkė galvas. Viena, murmėdama įprastus žodžius, ištiesė medinę išmaldos lėkštę.

– Užeikite, seserys, – pakviečiau. – Kapšelį palikau viduj.

Slapstydamasi už vyresniosios ji nepakėlė galvos, kad nepamatyčiau akių. Apsigręžusios jos mėgino sprukti. Praradau savitvardą. Sugriebiau ją už rankos ir ji nepajėgė pasipriešinti. Persigandęs Manuelis išpuolė į pagalbą.

– Pone, ar pamišai, – įspėjo jis. – Žmonės akmenimis užmėtys, jei paliesi vienuolę.

Vyresnioji vienuolė stipriai trenkė kumščiu man per veidą ir puolė daužyti galvą medine išmaldos lėkšte. Tačiau šaukti nedrįso.

– Eikšekit vidun, – pareikalavau. – Atkreipsim nereikalingų akių.

– Vadas tave pakars, – pagrasino vyresnioji vienuolė, neryžtingai pasigręždama į draugę.

Ši linktelėjo. Turėjo linktelėti. Tvirtai laikiau jos ranką.

Manueliui užrakinus vartus tariau:

– Pažinau tave. Pažinau tarp tūkstančių. Nejau čia tu? Ar gali būti?

Ji drebėdama ištraukė ranką iš manosios ir skubinai pasakė draugei:

– Tai kažkokia klaida ar nesusipratimas. Turiu tai išsiaiškinti. Tu lik čia.

Supratau, kad ji nėra tikra vienuolė ir nėra davusi įžadų. Antraip negalėtų su manimi pasilikti. Nusivedžiau ją į savo kambarį. Užsklendžiau duris. Nutraukiau jos veido dangalą ir apkabinau.

Apkabinau ją.

Tiktai tuomet ir aš pradėjau drebėti, apsipyliau ašaromis. Tokia juoda buvo mano neviltis, mano aistra ir dvejonė. Dabar visa pratrūko. Buvau keturiasdešimties. Gyvenimo rudens sulaukęs. Bet verkiau gaikčiodamas lyg vaikas, pasibudęs iš košmaro saugiuose namuose.

– Mano meile, – priekaištavau, – kaip galėjai šitaip su manimi pasielgti?

Ji nusigobė gobtuvą, tarytum gėdydamasi nusimetė juodą vienuolės

apsiaustą. Balta kaip drobė. Bet plaukų nenusikirpusi. Aš drebėjau, tačiau jinai jau buvo rami. Auksu tvaskančios akys žvelgė išdidžiai, smalsiai. Ji pirštų galiukais perbraukė man skruostą ir įsistebėjo į juos lyg apstulbusi, kad jie sudrėko.

– Kas nutiko, Johanai Angelai? – paklausė. – Verki? Ko? Ar ką bloga padariau?

Galėjo mėgautis savo pranašumu. Dar sykį iš visos širdies šniurkštelėjau, giliai įkvėpiau ir atgalia ranka nusišluosčiau skruostus.

– Juk tu vaikščiojai man iš paskos, – įširdau. – Sustojusi žiūrėjai į mane. Vėl atėjai prie namų manęs erzinti? Jaučiau, nujaučiau tavo buvimą, nors savo juslėmis netikėjau. Mano nerimastis liudijo tave esant, nors jau tariausi tave praradęs.

Ji plykstelėjo.

– Tikrai nevaikščiojau tau iš paskos, – tikino. – Renku išmaldą pabėgėliams. Aš laisva moteris. Jei pasitaikė praeiti pro tavo namus, tai iš netyčių. Jeigu būčiau numaniusi, kad mane nučiupsi, būčiau lenkusis tavo namų lyg maro.

Su kokiu malonumu, įgiliai erzinome vienas kitą žinodami, jog abudu nesakome to, ką manome.

– Nesiutink manęs savo išsisukinėjimais, – pagrasiau. – Nes vėl apkabinsiu tave ir taip lengvai iš manęs nebeištrūksi.

– Nedrįsk, – rėžė ji. – Tik pamėgink mane paliesti. Rėksiu.

– Neišdrįsi, – atkirtau. – Džustinianis lieps mane pakarti, jei būsiu užkluptas prievartaujant vienuolę.

– Kas man rūpi! – dėdamasi abejinga atsakė ji. – Priešingai. Net geriau būtų. Geriau, kad būtų pakorę, kai keliavai per pasaulį ieškodamas nuotykių ir pinkliodamas moterims bėdas. Tu viliokas, nuotykių ieškotojas. Netikiu nė vienu tavo žodžiu.

Pritrūkau žodžių. Tik žiūrėjau į ją. Jaučiau, kad mano veidas švyti kaip jaunystėje. Ji nudelbė rudas akis man po kojų.

– Tikrai tikėjausi tavęs atsikratyti, – mėgino tęsti.

Bet ir jai žodžiai strigo gerklėje. Veidą ir kaklą užliejo raudonis. Ji nusigręžė.

Ji nusigręžė, nes pasidavė. Uždėjau delnus jai ant pečių. Delnai nuslydo jai ant krūtinės. Kvapą užėmė delnais pajutus jos grožybę ir jos kūną suvirpėjus nuo mano prisilietimo. Trūktelėjau ją savęs link. Išdidi jos galva nusviro man ant peties. Pabučiavau į lūpas. Ir atrodė, kad ji į tą bučinį iškvėpė visą sielą. Tyras džiugulys užliejo mano kūną, visą esybę. Tamsumos many neliko. Mano aistra buvo tyra it šaltinis, skaisti it liepsna.

Drebančiu balsu pratariau:

– Sugrįžai pas mane.

– Paleisk, – paprašė ji. – Man dreba keliai. Nebepastoviu ant kojų.

Ji susmuko į kėdę, alkūne atsirėmė stalo, delnu parėmė kaktą. Netrukus pakėlė akis. Įstabiai pažįstamos, įstabiai atviros jos rudos akys žvelgė į manąsias.

– Jau geriau, – tarė virpančiu balsu. – Akimirką subūgau numirsianti tavo glėby. Nežinojau. Nenujaučiau, kad taip gali nutikti. O gal žinojau, – tęsė, įsibedusi į mane tarytum neatsižiūrėdama. – Gal todėl likau mieste? Nors prisaikavau sau nebeketinti tavęs susitikti. Prisaikavau, kad ryžčiausi likti. Taip vaikiškai save apgaudinėjau.

Ji papurtė dailią galvutę. Jos plaukai tvaskėjo auksu. Oda švytėjo dramblio kaulo baltumu. Mėlynavo aukšti antakių išlinkiai. Švelnios akys spindėjo auksingu rudumu.

– Šalinausi tavęs, troškau išvengti, bet turėjau retkarčiais nors iš tolo pamatyti. Gal netrukus būčiau pati pas tave atėjusi. Dėdamasi vienuole esu laisvesnė, nei kada buvau. Galiu eiti, kur noriu, kalbinti neturtėlius, kojomis jausti gatvės dulkes, ištiesti prastą medinę lėkštę ir už palaiminimą gauti išmaldą. Johanai Angelai, per šias dienas daugel išmokau. Nė pati nenutuokdama ruošiausi susitikti su tavim.

Ji ištiesė nuogą koją. Odinį sandalo padą laikė kulkšnį juosiantys dirželiai. Jie raudonai suraižė baltą odą. Koja buvo dulkina. Žmogaus koja. Ana Notara man jau nebebuvo tiktai dažyta stabmeldžių statula. Nuo paskutinio mudviejų susitikimo ji pasikeitė.

– Bet ar gali būti? – smalsavau. – Susitikau su tavo tėvu tą audrotą naktį. Jis mane pasikvietė. Sakė tave iškeliavus.

– Tėvas nežino, – paaiškino ji. – Jis tebemano mane iškeliavus. Išsipirkau prieglobstį vienuolyne, kur kilmingos moterys pasitraukia melstis. Esu tik pinigus mokanti viešnia Ana. Niekas nesmalsauja mano vardo nei pavardės. Jeigu įkliūčiau, vienuolynui gali iškilti keblumų. Todėl mano paslaptis yra ir jų paslaptis. Jei panūsčiau ligi mirties palikti vienuolyne, gaučiau naują vardą – iš naujo gimčiau, ir nė vienas pasaulietis nesužinotų, kas aš kadaise buvau. Tik tu žinai. Šito negalėjau išvengti.

– Juk neketini likti vienuolyne? – paklausiau išsigandęs.

Ji žvilgtelėjo į mane pro blakstienas.

– Padariau didelę nuodėmę, – apsimestinai naiviai atsakė ji. – Apgavau savo tėvą. Turbūt turiu tą nuodėmę išpirkti.

Vis dar nesusigaudžiau, kaip ji, pavydulingai saugota ir prižiūrėta, paspruko. Ji papasakojo, jog tėvas troško ją iškeliausiant ir pasislėpsiant Kretoje, idant turkai ar lotynai nepaimtų jos įkaite. Tačiau jos motina tebesirgo ir bėgti negalėjo. Todėl Ana iš pat pradžių kratėsi minties

pabėgti. Vakarėjant ją su daiktais bei tarnais paslapčia nuyrė į laivą. Laivas braškėjo pabėgėlių, kurie už savo vietas sumokėjo beprotiškus pinigus. Per kilusią sumaištį ji šmurkštelėjo į valtį ir liepė jūrininkams parplukdyti į uostą. Tarnai tarė ją tebesant laive, kai tamsyje inkaro lyną nukirto. Ilgai truks, iki tėvas sužinos ją dingus iš laivo.

– Aš laisva, – pasakė ji. – Juk galėjau audrotą naktį iškristi iš laivo ir nuskęsti. Tačiau mano tėvas labiau nusimins, jei kada sužinos, kad jį apgavau. Apie tai nedrįstu nė pagalvoti.

Ilgai tylėjom žiūrėdami vienas į kitą. Tiek pakako. Atrodė, kad vien nuo šypsenos ar prisilietimo man plyš širdis. Supratau, ką ji turėjo galvoje sakydama, jog gali numirti.

Kaulėtas kumštis pabeldė į duris. Pasimetusi vyresnioji vienuolė kimiai šaukė:

– Ar tebesi ten, seserie Ana?

Girdėjau Manuelį bergždžiai mėginant ją nuraminti.

– Tuoj ateinu, – šūktelėjo Ana į duris, atsisuko į mane, palytėjo delnu skruostą ir džiugesiu spindinčiom akim pasakė: – Turiu eiti.

Bet akimoju prie durų nepuolė. Pasistiebė norėdama iš arčiau pamatyti mano akis ir tyliai paklausė:

– Ar tu laimingas, Johanai Angelai?

Atsakiau:

– Laimingas. O tu, Ana Notara? Ar tu laiminga?

Ir ji atsakė:

– Labai, labai laiminga.

Ji atidarė duris ir į vidų įpuolė vyresnioji vienuolė, mosuodama išmaldos lėkšte tarytum ginklu. Ana ramiai paėmė ją už parankės ir išsivedė.

Suėmiau Manuelio veidą ir pabučiavau abu skruostus.

– Telaimina ir tesaugo tave Dievas, – pasakiau.

– Ir tave, ir tebūna Dievas tavo sielai gailestingas, – atsakė jis, atitokęs iš nuostabos. – Vienuolė, – purtė galvą šypsodamas akimis. – Pas tave vienuolė. Nejau neketini pagaliau atsisakyti lotyniškojo ir priimti vienintelį – teisingą tikėjimą?

1453 metų kovo 15 diena

Mieste prasprogo pavasaris. Plikablauzdžiai vaikai gatvių kampuose pardavinėja gėles. Berniūkščiai tarp griuvėsių pučia nendrių dūdeles. Negirdėjau gražesnių ir gailesnių garsų. Laiminu kiekvieną karštligiškai prabėgančią dieną. Laiminu kiekvieną išgyvenamą dieną.

Vyresnioji vienuolė vardu Chariklėja. Jos tėvas buvo batsiuvys, mokėjęs skaityti. Tačiau vardas jai prie veido nedera, – pasakė mano tarnas Manuelis. Valgydama ji noriai atidengia veidą Manueliui. Su apetitu valgo mėsą ir geria vyną. Chariklėja – tarnaujanti sesuo. Ji džiaugiasi be didelio vargo surenkanti kaupiną išmaldos lėkštę. Manuelis jai aiškina, jog prieš ateinant turkams aš norįs išsižadėti lotyniškos erezijos, idant galėčiau skanėtis Kristaus kūno rauginta duona ir perimti vienintelį teisingą apaštališkąjį tikėjimo išpažinimą – be papildymo. Todėl esą klausau sesers Anos mokymo.

Nežinau, ką apie mudu galvoja Chariklėja. Tačiau ji paėmė seserį Aną savo globon ir laiko ją išsilavinusia, kilminga moterimi, kurios elgesio tarnaujančiai seseriai nepritiklu vertinti.

Šiandien Džustinianis paskyrė mane stebėti karines pratybas prie Aukso vartų. Ana su Charikleja atnešė man krepšį valgio. Šitai neatkreipė dėmesio. Daugiui neša valgį, nes nuo marmurinių Aukso vartų bokštų miestas toli. Jauni vienuoliai patraukė valgyti į Šventojo Jono Krikštytojo vienuolyną. Juos atleido nuo pasninko. Pratybų metu vienuolių veidai papilnėjo, nurudo. Pasiraitoję rankoves ir pasikaišę juodų abitų skvernus jie su malonumu klausosi pagyrūniškų mokytojų pasakojimų apie išgyventas apsiaustis. Poilsio valandėlę vienuoliai gieda graikiškas daugiabalses giesmes. Jos labai gražios.

Per Aukso vartus į miestą gali įžengti tik imperatoriaus triumfo eisena. Niekas neatsimena, kada jie buvo atverti. Apsiausties metui juos aklinai užmūrijo. Abipus vartų kyšančių marmuro bokštų kambarėliuose visais laikais buvo laikomi politiniai kaliniai. Sako, kad ten seniai nieko nėra. Pakilęs į sostą imperatorius Konstantinas išlaisvino visus politinius kalinius.

Jis doras, tiesmukas ir atviraširdis, sumanus karys, bebaimis. Tačiau gimė po nelaiminga žvaigžde. Žmonės jo nemyli. Bet gerbia kaip Dievo nubaustąjį. Jis – paskutinysis Bizantijos basilėjas. Žmonės tai nujaučia, nors tebeturi vilties.

Atsisėdome mūro nuosauly ant žolės. Laužėme duoną, valgėme, gėrėme. Charikleja susnūdo, pasitraukusi atokiau, prigulė ir užsidengė veidą. Ana nusiavė sandalus. Kieta oda iki kraujo nutrynė kojas. Ji paslėpė baltų kojų pirštus giliai žolėje.

– Tokia laisva, tokia laiminga tebuvau vaikystėje, – pasakė.

Aukštai tvaskioj pavasario žydrynėj sklandė sakalas. Imperatoriaus sakalininkai retkarčiais paleisdavo sakalus gaudyti egiptietiškų balandžių. Lyg iš to būtų naudos! Iš lėto aukštybėse sakalas pasalomis suko ratą.

Ana braukė laibu piršteliu žolę ir nusukusi akis pasakė:

– Išmokau gailėtis neturtėlių. – Po valandėlės, vis dar nusigręžusi, tęsė: – Žmonės naiviai pasitiki juodu vienuolės abitu. Patiki man savo baimes ir rūpesčius. Kalbasi su manimi kaip su lygia. Anksčiau šito nepatyriau. „Kas iš to, – sako jie. – Sultonas surinks neapžvelgiamą kariuomenę. Jo patranka vieninteliu šūviu sugriaus galingiausią mūrą. Imperatorius Konstantinas atsižadėjo tikėjimo, tapdamas pavaldus popiežiui. Už žirnių sriubą pardavė lotynams pirmagimystės teisę ir savąjį miestą. Kas iš to? Sultonas nenaikins mūsų tikėjimo. Sultono miestuose graikų šventikai galės rūpintis savo ganytiniais. Tiktai bažnyčių varpais ir geležiniais vienuolynų žvangučiais uždraus skambinti. Sultonas apsaugotų mūsų tikėjimą nuo neteisingai tikinčių lotynų. Turkai neengs neturtėlių, jei šie klusniai mokės mokesčius. Juolab kad sultono mokesčiai daug mažesni nei imperatoriaus. Kodėl žmonės turi žūti ar pakliūti į vergiją tik dėl imperatoriaus ir lotynų naudos? Tiktai turtingieji ir kilmingieji turi pamatą baimintis turkų." Dauguma, perimti rūpesčio, atvirai šitai sako.

Ji neatsisuko. Supykau, atšalau. Ko ji iš manęs nori? Ko šitaip kalba?

– Ar tikrai būtina mūsų miestą sugriauti, apiplėšti ir paversti lotynų dominija? – paklausė. – Visi tie maži žmogeliai tetrokšta gyventi, nagingomis rankomis dirbti darbus, leisti į pasaulį vaikus, išlaikyti tėvų tikėjimą. Galų gale – ar yra toks dalykas, dėl kurio vertėtų mirti? Jie turi tik vieną gyvastį. Šitą vienintelį trumputį gyvenimėlį. Man gaila jų.

– Kalbi kaip moteris, – tariau.

Ji irgi supyko, atšalo.

– Aš moteris. Ar tai kliauda? – paklausė. – Buvo laikų, kai šį miestą valdė moterys. Tie laikai tikrai geresni už vyrų valdymo laikus. Jeigu šįkart moterys turėtų teisę spręsti, išvytume iš miesto lotynus su ginklais bei galeromis, podraug ir imperatorių.

– Verčiau turkiškas turbanas, nei popiežiaus mitra, taip? – paklausiau įgiliai. – Kalbi tėvo lūpomis.

Žiūrėjau į ją, baugiai dvejonei smelkiantis į širdį.

– Ana, – pasakiau, – tariausi tave pažįstąs, bet turbūt nepažįstu. Ar iš tikro likaisi mieste be tėvo žinios? O gal tėvas žino? Ar galėtum prisiekti?

– Skaudini mane! – šūktelėjo ji. – Kodėl turėčiau priesaikauti? Ar negana žodžio? O tėvo lūpomis kalbu todėl, kad pradėjau jį geriau suprasti. Tik jį palikusi pradėjau suprasti. Jis sumanesnis valstybininkas nei imperatorius. Jis myli žmones labiau nei tie, kurie lotynų labui pasirengę miestą paversti griuvėsiais, o žmones pražudyti. Niekas kitas nebūtų išdrįsęs pasipriešinti imperatoriui ir viešai savo nuomonės garsinti tuo metu, kai pirmąkart susitikome. Nesmerk, kad didžiuojuosi savo tėvu.

Mano veidas sustingo, lūpos atšalo.

– Tai buvo niekšiška demagogija, – tyliai pasakiau. – Negarbingas liaudies palankumo siekimas. Niekam jis nepasipriešino. Atvirkščiai – leidosi srovės nešamas. Akimirką jis buvo nugalėtojas, tačiau jo siela liko sužalota. Juk tai nebuvo įnoris, tik apmąstytas poelgis žmonėms sukurstyti.

Ana stebeilijo į mane tarytum savo akimis netikėdama.

– Nejau išties palaikai Uniją? – paklausė. – O gal širdy esi lotynas? Taigi melavai turįs graikiško kraujo?

– O jeigu melavau? – savo ruožtu paklausiau aš. – Kurį pasirinktum – tėvą ar mane?

Ji įsibedė į mane nublyškusi ir taip sučiaupusi lūpas, jog rodėsi nemiela. Smilgtelėjo, kad trenks man. Tačiau ji atlyžo ir bejėgiškai skėstelėjo rankas:

– Netikiu tavim. Nesi lotynas. Taigi kuo tau nepatinka mano tėvas?

Pavydulingas dvejonės įniršis man atėmė nuovoką.

– Šito klausia jis ar tu? – užrikau šiurkščiai. – Tai jis tave pasiuntė manęs išmėginti, nes pats nesugebėjo savo pusėn palenkti?

Ana pašoko ant kojų, nirčiai nusipurtė žoles tarytum manęs kratydamasi. Jos rudose akyse suliepsnojusi panieka svilino mane. Ji vos neverkė.

– Už tai niekada tau neatleisiu! – sušuko ir užmiršusi sandalus pasileido aklai bėgti, susimušė kojas į akmenis, suklupo, pargriuvo ir pagaliau apsipylė ašarom.

Nepuoliau jai pavymui. Jos ašaros mano širdies nesuminkštino. Dvejonė it drumzlinas sūkurys kilo manyje, tulžis pasiekė gerklę. Gal ji tyčiomis šitaip elgėsi? Gal vylėsi mane nusileisiant ir, nušluosčius klasčias ašaras, ją nuraminsiant?

Netrukus ji pakilo ir nukukinusi galvą nusišluostė rankove veidą. Chariklėja atsisėdo ir nustebusi įsižiūrėjo į mudu.

– Užmiršau sandalus, – slopiu balsu tarė Ana ir pasilenkė prie jų.

Primyniau sandalus. Jos kojų pirštai buvo kruvini. Nusukau akis.

– Palūkėk, – pasakiau. – Turime išsiaiškinti. Pažįsti mane, tačiau ne viską apie mane žinai, o visko niekuomet nesužinosi. Turiu teisę abejoti kiekvienu – net tavimi.

– Aš irgi pasirinkau, – atsakė ji, mėgindama man iš po kojos ištraukti sandalus. – Aš, kvailė, pasirinkau! Vaizdavausi, kad myli mane.

Suėmiau jos veidą, priversdamas atsistoti, nors priešinosi. Buvo stipresnė, nei numaniau, tačiau atgręžiau jos veidą į save. Ji užmerkė akis, negalėdama į mane žiūrėti. Taip karčiai tą valandėlę nekentė manęs.

Gal būtų spjovusi man į veidą, jei tėvo namuose nebūtų buvusi taip puikiai išauklėta.

– Turime nuodugniai išsiaiškinti, – pakartojau. – Tai nepasitiki manimi, Ana Notara?

Ji bejėgiškai sušniurkšėjo. Pro užmerktas akis ištryškusios ašaros nusirito skruostais. Bet iš gerklės išsiveržė:

– Kaip galiu tavimi pasitikėti, jeigu tu manimi nepasitiki? Nemaniau, kad taip nutiks.

– Kodėl man šitaip kalbėjai? – piktinausi. – Gal ir ne už tėvą pasisakei. Sutinku ir atsiprašau. Bet nejau širdies gilumoje puoselėji abejonę, jog tebetarnauju sultonui? Kaip galvoja tavo tėvas. Kaip visi galvoja. Išskyrus Džustinianį, kuris, kaip protostratorius, yra išmintingesnis už jus. Antraip nebūtum bandžiusi manęs kurstyti. Norėjai mane išmėginti?

Ji pamažu pasidavė ir kiek atlyžo.

– Kalbėjau, kaip man rodėsi, – tikino ji. – Aiškinausi savo pačios mintis. Gal ir tave tyriau. Bet nieko pikta nemaniau. Juk žmonės šitaip kalba. Nieko nepadarysi.

Paleidau ją. Gailėjausi pasikarščiavęs. Ji nebesilenkė sandalų.

– Tokias kalbas reikia tildyti, – šiurkščiai burbtelėjau. – Tas, kuris šitaip kalba, net nieko pikta nemanydamas tampa išdaviku. Tokios kalbos tik sultonui tarnauja. O jis neturi gailesčio. Neabejoju, jog dosningai švaisto patarimus ir pažadus per savo patikėtinius. Bet nė nesirengia jų tesėti ar ketina tesėti tik tai, kas tinka jo tikslams. Jis vertina tik drąsą. Pasidavimas jam tėra bailumas, o silpniems ir bailiems jo valstybėje vietos nebus. Tas, kuris kalba apie pasidavimą ar sieja viltis su sultonu, pats sau duobę kasa. Nejau nesupranti, brangioji?! – sušukau, purtydamas ją už pečių. – Jis siekia padaryti Konstantinopolį sostine – turkų miestu, bažnyčias paversti mečetėmis! Jo Konstantinopolyje tėra vietos tik graikams vergams. Todėl graikų valstybę jis turi sulyginti su žeme. Tokia jo užmačia. Mažesniu jis nesitenkins, ir kodėl turėtų tenkintis? Iš čia jis nori valdyti Rytus ir Vakarus. Todėl belieka tik kovoti, kovoti iki paskutiniosios, kovoti net viltį praradus. Jeigu tūkstantmetė valstybė turi žlugti – tegul žlunga garbingai. Tokia tėra tiesa. Motinos verčiau pačios suknežintų kūdikių galvas į slenksčių akmenis, nei kalbėtų apie pasidavimą. Tas, kuris nusilenks sultonui, pats nulenks galvą budelio kalavijui – tiek skurdžius, tiek turčius. Patikėk manimi, brangioji, patikėk. Pažįstu sultoną Muchamedą. Todėl nusprendžiau verčiau mirti su jūsų tauta, nei likti su juo. Nenoriu gyventi ilgiau už graikiškąjį Konstantinopolį.

Ji papurtė dailią galvutę. Pykčio ir pasidavimo ašaros rudose akyse

tebežibėjo. Skruostus užliejo raudonis. Panėšėjo į jauną mergelę, nepelnytai gavusią pylos nuo mokytojo.

– Tikiu tavimi, – tarė. – Turbūt turiu tikėti. Tik nesuprantu.

Ji nepatikliai iškėlė ranką. Tolumoje viršum didžiulės krūsnies pilkų ir gelsvų pastatų tviskėjo didžiulis melzganas Sofijos soboro kupolas. Ji ranka nuvedė lanką. Anapus griuvėsių, pastatų jūroje, kilo galybė bažnyčių kupolų. O šalimais saulė nušvietė laiko nuauksintą didžiulį mūrą, kuris aukštesnis už aukščiausią akmens statinį driekėsi į šiaurę, kiek akys užmato, kalvomis ir įkloniais, imdamas didžiulį miestą į saugų, neįveikiamą glėbį.

– Nesuprantu, – pakartojo ji. – Tai pernelyg didelis, pernelyg senas miestas – net nuskurdęs ir nusmukęs pernelyg turtingas, kad kas galėtų jį sugriauti ir apiplėšti. Čia šimtų tūkstančių žmonių namai. Kas galėtų juos visus išžudyti ar parduoti vergijon? Konstantinopolis per didelis turkams. Prieš šimtą, prieš du šimtus metų jie tebuvo plėšikaujantys piemenys. Jiems reikėjo mūsų kuriant stiprią valstybę. Sultonas – apsišvietęs jaunikaitis, moka graikiškai ir lotyniškai. Nejau kenktų mums įveikęs miestą? Kam naikinti savo valdinius? Nesuprantu. Juk dabar ne Čingischano ir ne Tamerlano laikai!

– Nepažįsti Muchamedo, – tik tiek teišdaužiau, kad ir bergždžiai. – Jis perskaitė visas knygas apie Aleksandrą Didįjį, graikų istorijas, arabų pasakas. Gordijaus mazgą buvo pernelyg sudėtinga ir pernelyg sunku atrišti. Konstantinopolis turkams – Gordijaus mazgas. Neatraizgomas Rytų ir Vakarų, graikų ir lotynų, neapykantos ir įtarumo, slaptų ir viešų pinklių, sulaužytų ir vykdomų sutarčių, daugiaamžės neteisingos Bizantijos politikos kamuolys. Jį tiktai kalaviju galima perkirsti. Nėra nei prasikaltusių, nei nekaltų. Tėra žmonės, kuriuos pakirs kalavijas.

Prisiminiau liepsningą Muchamedo veidą ir jo gelsvų akių blizgesį, kai graikiškai skaitė pasakojimą apie Gordijaus mazgą, retkarčiais pasiklausdamas kokio žodžio reikšmės. Sultonas Muradas tada dar buvo gyvas. Įkūnus, nusiminęs, gėrimo išpurtintas mažaūgis senukas. Pamėlusių lūpų ir skruostakaulių, slogaus dusulio kamuojamas. Jis mirė prie puotos stalo mylimų poetų bei mokslininkų draugėje. Buvo teisingas, gailiaširdis, atleido net savo priešams, nes buvo pavargęs kariauti. Jis užėmė Tesalonikę, jam teko siausti Konstantinopolį, jis laimėjo Varnos mūšį, bet niekuomet nenorėjo kariauti. Dygėjosi karu. Tačiau savo įpėdinį išaugino į žvėrį. Pastaraisiais metais jis ir pats tai žinojo. Negalėjo pažvelgti sūnui į akis – toks svetimas jam buvo Muchamedas.

Bet kaip galėjau šitai papasakoti ir paaiškinti? Papasakoti, su kuo suaugau per septynerius metus.

– Sultonas Muradas netikėjo valdžia, – paaiškinau. – Jis manė, jog valdovas tėra neregys, vedąs kitus neregius. Augančių jėgų ir stiprėjančių priešininkų įnagis, nepajėgus valdyti įvykio ir jo sulaikyti. Muradas mėgavosi gyvenimo gražumu, moterimis, poetų eilėmis, vynu. Senatvėje jis dažnai vaikštinėjo su rože rankoje, vyno atbukinta galva, nes ir grožis jam atrodė bergždybė. Jis manė pavirsiąs žemės dulke. Manė, jog visata tėra dulkelė, kurią nusineš tuštumos sūkurys. Vis dėlto jis meldėsi, gerbė islamo mokytojus, statė mečetes bei virtuves neturtėliams, Adrianopolyje įkūrė universitetą. Amžininkai gerbė jį kaip dievotą vyrą ir valstybės kūrėją. O jis tik liūdnai šypsodavo šlovinant jo valdymo meną bei pergales.

– Sultonas Muradas... – tęsiau grimzdamas į prisiminimus, – liūdnasis sultonas buvo švelniausias ir mieliausias iš visų mano sutiktų žmonių. Mokėjo iš visko juoktis. Bedžiaugsmiame pasaulyje jam tai buvo vienintelė paguoda. Ir mane jis mokė juoktis. Neišmokau ir jis dėl smagumo mane praminė angelu. Angelai būna niūrūs ir rūstūs. Angelai nemoka juoktis. Daugis jo palydovų ėmė išties laikyti mane bekūne būtybe, nes nesuprato, kodėl jis toks palankus man. Bet jis taip sakė manydamas, kad angelai nemoka juoktis. Tik Dievas moka juoktis, – sakydavo. Kartą paprašiau, kad leistų mirties valandą palaikyti jo ranką. Tačiau jo filosofija tam prieštaravo. Todėl jis pasiuntė mane į Magneziją prižiūrėti Muchamedo šunų.

– Kam dabar apie jį pasakoji? – paklausė ji. – Kaip jis susijęs su mudviejų ginču?

– Kad suprastum, – atsakiau. – Dar berniukas, Muradas turėjo užgniaužti dervišų maištą, idant išmoktų žiaurumo. Buvo kalbama, jog torlakų vadas geba nesušlapdamas kojų vaikščioti vandeniu. Tas vadas laikė krikščionių Dievą ir islamo Dievą vienu Dievu, o visas tikybas lygiomis. Jis neigė turtą, sakė, kad žemė priklauso visiems, ir vaikščiojo vienplaukis. Galų gale jį prikalė prie kryžiaus ir dangino kupranugariu iš vieno kaimo į kitą, idant šalininkai pamatytų jo bejėgystę. Tačiau visur torlakų vyrai ir moterys, seneliai ir vaikai lakstydavo aplink jį ir tiesdami rankas šaukė: „Tėve, tėve, pasiimk mus savo viešpatystėn". Tekdavo juos kirsdinti – dulkėse ir kraujo balose aplink kupranugarį raičiodavosi baisybė galvų. Tačiau Anatolijoje dar liko tokių, kurie vaikšto vienplaukiai. Šito Muradas niekada neužmiršo. Tariu, kad niekada sau neatleido. Todėl jis, net didžiausių pergalių pasiekęs, valdžia netikėjo ir tapo toks, kokį apsakiau.

– Ar dar pajėgi klausytis? – paklausiau. – Idant perprastum. Ne tik Muradą ar Muchamedą, bet ir mane, kodėl tapau šitoks. Muradas la-

biausiai mėgo arabą Akląjį poetą, kuris gyveno ir diktavo savo eiles prieš pusę tūkstantmečio netoli Alepo, Maaro kaime. Tik sykį gyvenime jis lankėsi Bagdade, kur buvo paniekintas už aklumą. Sugrįžęs ligi senatvės gyveno gimtajame kaime kaip skurdžių skurdžius ir niekados nevalgė mėsos. Muradui niekados nenubosdavo deklamuoti jo eilių, mokėjo jų atmintinai, nors eilės nebuvo musulmoniškos. Akląjį poetą pamėgau ir aš, – tęsiau. – Ne dėl tikybos, o dėl erezijos. Mokydamasis arabų kalbos verčiau jo eiles – ne kaip eiles, bet kaip mintis. Norėtum paklausyti jo minčių? – Nelaukęs atsakymo susigrąžinau iš širdies primirštas eiles ir padeklamavau:

Jūsų veidai gelsvi, o lūpos piktos,
kepenys juodos, o akys melzganos lyg mirtis,
bet aš nepajėgiu ir nenoriu keliauti į naktį,
juk aš neregys ir keliai visi man tamsūs.

Ar matei rytą varnus sklandant aukštybėse,
atsisukant dešiniuoju sparnu,
ar matei pilkus balandžius prošal danguosna
purptelint?

Mane išsiuntė į kelią,
bet aš neradau pasaulio nei tikėjimo.
O mano sugrįžimas tebuvo beprotystė,
sielos kartulys.

Meldžiąsis į Rytus
nieko maldoj nepraranda.
Bet aš, aš mačiau žemišką gyvį, įbūgusį mirties –
griausmas sukėlė jam siaubą,
žaibo blyksnis atėmė nuovoką.

Betgi, paukšti, pasikliauk manimi,
nebijoki manęs, gazele, pikta tau nedarysiu,
nes, manding, aš nesiskiriu nuo jūsų.

Ana krustelėjo galvą. Jos mirtingi plaukai švytėjo spindulingu auksu. Jos mirtinga oda tvaskėjo dramblio kaulo baltumu. Jos skruostai, lūpų šypsulys įkūnijo įstabų ribotumą. Tačiau tai, ką įžvelgiau jos akyse, tai, kas man rodėsi užvis artimiausia, – ar tai buvo laikina?

– Sakai, jog tarp žmogaus ir gyvūno nėra nė mažiausio skirtumo? – paklausė ji. – Juk žmogus geba mąstyti. Gyvūnai nesugeba. Nemoka kalbėti. Gyvūnai neturi sielos.

– Šunys sugeba mąstyti, o ką jau kalbėti apie dramblius, – tikinau. – Paukščiai geba reikšti mintis – kad tik žmogus mokėtų jų klausytis. Šuo moka vedžioti neregį. Žirgas išmintingesnis už savo silpnaprotį vadeliotoją. Nemanau, jog mąstymo kategorijos daro žmogų pranašesnį už gyvūną. Tačiau kalbėjau apie Abu 'L Ala – Akląjį poetą. Jis nevalgė mėsos. Ne dėl pasninko, o todėl, kad laikė gyvūnus savo broliais – tokiais kaip jis. Ir šventasis Pranciškus pamokslavo paukščiams, net žuvims. Bet kam ginčytis dėl tokių dalykų, apie kuriuos niekuomet nieko tikra nesužinosime?

Prisiminiau sultoną Muradą rudeniško ryto parke, kai išvydau atsėlinančią mirtį jau paženklinus jo veidą. Džiūstančiuose krūmuose blizgėjo sunokusios raudonrudės erškėtuogės. Jis norėjo, kad kalbėčiau. Kalbėjau apie ribotumą ir begalybę, mirtingumą ir tvarumą, kol jam pakyrėjo ir iškėlęs rankas jis pakartojo Aklojo poeto eiles:

Mačiau vyrus, sutelktus potroškio sužinoti
tokius dalykus,
kurių tikrybė tolydžio kursto ginčus.

Jie paaukojo ilgus metus,
sekmadienius ir šeštadienius.

Tačiau visa tebuvo ugnis, kuri plyksteli
ir kaitriai plėvoja,
iki aistra užblėsta.

Sultonui Muradui visa pakyrėjo – iškėlęs rankas, jis kaip Aklasis poetas atsisakė pripažinti tik būtį ir nebūtį. Nebenorėjo gilintis į savo mintis. Pasidarė toks kaip visi, kurie tik meldžiasi bažnyčiose bei mečetėse, tenkindamiesi pažinimu, kurio gana pilkame gyvenime. Iš pusės tūkstančio metų praeities Aklasis poetas šaukė, vadindamas kitus savosios nevilties tamson. Ir mane jis prisikvietė, suviliojo silpnybės akimirką, iki jo balsą manojoj širdy užgožė galingesnis. Nepasitenkinau žmogaus aklybe kaip Muradas.

– Muradas netikėjo valdžia, – pakartojau. – Muradas manė, jog gyvenimas – net valdovo – tėra kibirkštis, kurią vėjas nusineša ir tamsoj užgesina. O Muchamedas tiki. Jis tiki galįs pakreipti įvykius naudinga lin-

kme. Jis lavesnio proto ir nuojautos nei Muradas. Jis žino. Jis neskiria teisingo nuo neteisaus, tiesos nuo melo. Jis braidžios po kraują, jeigu tai padės pasiekti tikslą. Jis išmintingas, – tęsiau slopesniu balsu, – įsitikinęs teisumu. Šimto, tūkstančio, šimto tūkstančių žmonių kančios ir mirtys nėra skaudesnės už vieno žmogaus – net prasčiausio – kančią ir mirtį. Skaičiai tėra ribų pasaulio matmenys. Gebėjimas skaičiuoti – menas. Tačiau kančioj ir mirty žmogus tėra vienintelis matas, taurė, talpinanti visą jūrą. Todėl kančia ir mirtim Kristus išpirko viso pasaulio nuodėmes. Kristaus pasaulyje ir vieno graiko, ir šimto ar dviejų šimtų tūkstančių graikų žūtis sveria vienodai. Skaičiai ir skaitmenys reikšmingi tiktai tiems, kurie trokšta valdyti ribų pasaulį. Jam tai tik skaitmenys, santykiuojantys su kitais skaitmenimis.

Ana pakėlė rankas.

– Ką po teisybei mėgini įrodyti? – nekantriai paklausė.

– Mylimoji, – tikinau, – mėginu tik menkais netikusiais žodžiais pasakyti, kad myliu tave labiau už viską pasaulyje. Nenumaldomai, beviltiškai myliu tave. Tu man – Graikija. Tu man – Konstantinopolis. Ateis laikas ir Konstantinopolis sunyks taip pat kaip tavo kūnas. Todėl žemiška meilė yra šiurpiai beviltiška. Įsimylėję atsiduriame apmaudžiausiame laiko ir vietos kalėjime. Mus galuoja laiko gėla, beviltiškas ribų išsaugojimo potroškis.

– Mylimoji, – tariau, – pažvelgus į tavo veidą per skruostus persišviečia kaukolė. Per drabužius, švelnų kūną regiu skeleto apribus, kaip kadaise, jaunystėje, lakštingalos giesmės prie kapinių pabudintas. Meilė – lėta mirtis. Glėbesčiuodamas tave, bučiuodamas tave į lūpas, bučiuoju mirtį. Šitaip beprotiškai, šitaip siaubingai myliu tave.

Tačiau ji nesuprato. Todėl pridūriau:

– Per mane užsigavai kojas. Tik skausmą ir širdgėlą tau teikiu. Leisk, padėsiu.

Pakėliau nuo žemės jos sandalus. Ji pasirėmė mano rankos ir aš nuvedžiau ją prie didelės vandens saugyklos. Ji žengė sunkiai, jos švelnius padus badė dagiai. Vedžiau ją ir ji manimi pasitikėjo. Kūnas pasitikėjo, nors mintys prieštariai ir išdidžiai maištavo prieš mane.

Padėjau jai atsisėsti prie sruvenančio drėkinimo kanalo ir nuploviau kojas. Nuploviau kraują nuo sužeistų kojų. Ploviau jos nuogas kojas. Kol ji perblyško nelyginant iš skausmo ir atšlijo nuo manęs.

– Nesielk šitaip, – pasakė. – Nesielk šitaip. Neištversiu.

Ji buvo mano valioje. Kažin kur atsčiai piemuo pūtė dūdelę. Laibas veriantis jos garsas raižė man širdį. Kaitino saulė. Palytėjau jos baltą blauzdą. Oda buvo gyvastinga, šilta. Jeigu būčiau prisiglaudęs ir pabu-

čiavęs – nebūtų įstengusi man pasipriešinti. Ne, net norėdama. Rudom akim ji žvelgė tiesiai į mane.

– Stokis, – paraginau. – Pasiremk į mane – užrišiu sandalus.

– Veidas man svyla, – tarė ji. – Oda nudegs raudonai, nes neprisidengiau veido nuo tavęs. Kojos jau raudonos, nes vaikščioju basa bet kokiu oru.

Laiminu kiekvieną išgyvenamą dieną.

Ji išėjo, o mums popiet tęsiant pratybas ant mūro iššovė plačiagerklė patranka. Džustinianis panūdo, kad nepatyrę naujokai, pripratę prie griausmo, plyksnių bei parako dūmų, suvoktų, jog patrankų šūviai labiau kelia baimę, nei daro žalą, – kaip jis pats mano. Imperatoriaus technikas buvo liepęs pabūklininkams kuo tvirčiau pritaisyti patranką prie mūro. Patranka šovė nepriekaištingai – akmeninis vyro galvos didumo sviedinys aukšta kreive nuskriejo toli, už išorinio mūro bei tvirtovės griovio ir susmego žemėn taip, kad ši sudrebėjo. Bet dar smarkiau sudrebėjo didysis mūras. Jame radosi ilgas sprogis, žemėn pabiro didžiuliai akmenys. Niekas nenukentėjo ir šis nutikimas savaip įrodė Džustinianio teiginį, jog patrankos padaro daugiau žalos tiems, kurie šaudo, nei priešams. Vis dėlto nutikimas paliko slogų įspūdį. Vienuoliai ir amatininkai žiūrėjo į sprogį mūre netikėdami savo akimis. Juk sprogis liudijo nepajudinamą mūro galybę esant tiktai regimybe.

Anapus mūrų tuščia, kiek akys užmato. Švieži iškirstų kiparisų bei platanų kelmai švyti it balti kaulai rudoj žemėj ir žalumoj. Vaismedžiai už mūrų iškirsti, namai sugriauti, idant priešas, ruošdamasis puolimui, jų nepanaudotų. Tolumoj, dangaus pakrašty, į pavasario dangų kilo juodas dūmų stulpas – lyg nuo degančio statinio. Daugiau gyvybės ženklų dykoj žemėj nesimatė.

Nuleidžiamasis tiltas per mūro griovį dar nesugriautas. Todėl įsakiau atidaryti mūrijamus vartus ir pasiunčiau vyrus parnešti patrankos sviedinio. Norimo dydžio ir apskritumo sviedinį iš kieto akmens net nagingas akmentašys tašo ištisą dieną. Lankininkus pasiunčiau į bokštus ir prie mūro dantų, – kaip per tikrą mūšį. Tie, kuriuos išsiunčiau sviedinio, jautėsi bejėgiai ir žvalgėsi aplinkui, nes mūrai jų nebesaugojo. Tačiau drąsindamiesi jie ėjo pirmyn, išrausė iš žemės sviedinį ir nešė atgalios it puikiausią karo grobį.

Keli jų nėrė į griovį, kuriame vanduo dar tyras ir švarus. Griovys bemaž trisdešimties žingsnių platumo ir tiek gilus, kiek platus. Požeminiais vandentiekio vamzdžiais jis sumaniai prileidžiamas vandens iš jūros bei didelių saugyklų miesto pakraščiuose. Šliuzai griovį padalija taip, kad vanduo bergždžiai nenuteka. Tarsi begalinė balų eilė jis skiria mūrą

ir miestą nuo žemyno. Tik prie Blachernajaus griovio nėra, nes ten skardis pernelyg staigiai krinta uosto įlankon. Tačiau mūrai ir bokštai ten galingesni, o rūmų pastatai susilieja su mūru iki pat uosto it vientisa tvirtovė.

Tačiau nuo viršūnės šovus patrankai didysis mūras įskilo.

1453 metų kovo 18 diena

Apie politiką tarp savęs nesikalbame. Pasilaikome mintis sau. Jos kūnas tiki manimi. Širdis netiki.

Pamaniau, jog privalau papasakoti Džustinianiui, ką galvoja žmonės. Bet jam vis tiek. Pasižiūrėjo į mane kaip į pusgalvį.

– Nė vienas protingas žmogus nenori karo, – pasakė. – Žinoma, moterys nori išsaugoti vaikus ir vyrus, namus ir puodus. Jeigu būčiau prekiautojas ar žemdirbys, dramblio kaulo drožikas ar šilko audėjas, velniai griebtų, nieku gyvu nekariaučiau. Ganėtinai prisižiūrėjau karo. Iš tikro žmonės nieko nereiškia. Dešimt šarvuotų vyrų sutvarko tūkstantinę minią. Šitai išmokome iš romėnų. Minia nieko nereiškia. Kai reikia, ji šaukia, ką liepta. Minia – nelyginant jautis užrištom akim vedamas skersti. Klusniai seka paskui vedantįjį. Tik užuodęs kraujo kvapą jautis išplečia šnerves ir mėgina priešintis, bet jau per vėlu. Atvesti į vyksmo vietą žmonės nieko nepadarys. Jiems beliks tik kovoti. Dėl žmonių nesirūpink, Žanai Anžė. Nors esi nuovokus, karo reikalų neišmanai, – tęsė jis pralinksmėjęs. – Kariški gabumai – gamtos dovana, kaip ir kitokie gabumai. Vienas kariu gimsta, o kitas niekados juo netaps – net visokeriopai kariškai išlavėjęs. Todėl visuomet būdavo vyrų, kurie palankiu metu išsiverždavo net iš vergo pančių, pakildavo į karo vadus ir užkariaudavo ne vieną valstybę. Kariui paruošti negana drausmės, pratybų ir karinio auklėjimo. Tikras karo vadas visokiomis aplinkybėmis – be mokymo ir pavyzdžių – žino, ką daryti. Kaip – nesugebu paaiškinti. Tačiau žino.

– Gavęs protostratoriaus lazdą pirmiausia įsakiau surinkti ir surašyti mieste visus ginklus, – aiškino jis. – Šito nusavinimo neišvengė nei kilmingieji, nei prastakilmiai. Archontų sūnūs privalėjo atiduoti dramblio kaulu puoštus kilpinius lankus, o skerdikai – savo kirvelius. Po kiekvienų pratybų ginklai sunešami į sandėlius. Tik sargybiniams leista pasilikti ginklus. Kiekvienas gali mokytis naudotis patinkamu ginklu, tačiau nevalia jo neštis namo. Beginkliai žmonės nepavojingi. Atkeliavau į miestą, kuris kunkuliuoja neapykanta ir nepasitiki lotynais. Paverčiau jį ra-

miu ir tvarkingu miestu, kurio žmonės, lotynų vadovaujami, pastangiai mokosi ginti mūrus. Juk tai kariškas laimėjimas, ar ne? Tu dėl žmonių nesirūpink, Žanai Anžė. Žmonės kausis už savo gyvastį, o aš žiūrėsiu, kad kovai prasidėjus jiems neliktų laiko pinklėms regzti. Dyki mūsų jūrininkai kelia daug didesnę grėsmę, – tęsė savo paskaitą Džustinianis. – Siautėdami jie pridaro žalos, erzina tiek lotynus, tiek graikus. Laivai taip ilgai plūduriuoja uoste, kad nė geležine venecijietiška drausme jų nepažabosi. Jeigu būčiau sultonas, sukurstyčiau laivuose maištą greičiau nei mieste. Palankiam vėjui pūstelėjus niekų darbas įmesti vandenin laivo vadą ir išplaukti su vertingu kroviniu į Galipolį. Tiesą sakant, pernelyg dažnai mažos valtelės iš Peros į laivus plukdo žuvų, vyno ir visokio šlamšto.

Šaipiai žiūrėdamas į mane jis pasitrynė didžiulius delnus.

– Teko gerokai pavargti, kol įkalbėjau imperatorių priversti jūrininkus dirbti, – pasakojo. – Kam už dykus laivus mokėti po tris šimtus dukatų nuomos? Graikai darbininkai reikalauja atlygio už kiekvieną ant mūro užkeltą akmenį ir už kiekvieną perneštą žemių krepšį. Tai teisinga ir suprantama. Jie neturtingi, o turi prasimaitinti patys ir šeimas išmaitinti. Tačiau kiekvienas kastuvo mostelėjimas imperatoriui brangiai atsieina, o jūrininkai kiauras dienas pučia dūdeles, muša būgnus ir smagiai strakinėja deniuose.

– Imperatorius, Dieve gink, nenori kivirčytis su venecijiečių laivų vadais, o šie akylai žiūri, kad jūrininkai nė piršto nepajudintų darbuose, nesusijusiuose su jų laivais. Bet pagaliau pasiekiau, kad laivyno vadu paskirtų Aloiziją Diedą. Viso laivyno ir uosto vadu, – svariai patvirtino jis savąją naujieną. – Todėl rytoj, pirmadienį, vos prašvitus visos didžiosios galeros nusiirs ligi įlankos ir nuleis inkarus Blachernajuje, Chinegijo uoste. Kastuvai, kirtikliai ir krepšiai žemėms nešioti paruošti. Jie privalės iškasti griovį nuo Halko vartų iki Anemos bokšto, kur dar ganėtinai lygu. Kvaili būtume, jei leistume turkams įlankos pakrante nušliaužti ligi Blachernajaus mūrų. Arba reikės išrausti tunelius po rūmais, – tęsė jis, keistai žvilgčiodamas į mane. – Sužinojau, kad sultonas pareikalavo ne tik serbų raitininkų, bet ir patyrių serbų kalnakasių. Žinia, Serbijos despotas, tas senas lapinas, šito stačiai nepasako. Tik graudžiai skundžiasi, kad jo kasyklos ištuštėjo, todėl esą pajamų sumažėjo. Jis pasiuntė aplinkraštį visiems savo giminaičiams, zirzdamas pagalbos. Juk susigiminiavo su visais rūmais nuo Vengrijos ligi Trapezunto. Ir basilėjo Konstantino jis prašo pagalbos, podraug nepaprastai gailestaudamas, kad pagal tarpusavio pagalbos sutartį privalo pasiųsti sultonui raitininkų. Tačiau tarp laiško eilučių gali daugiau perskaityti.

Be abejonės, Džustinianis ir iš kitų šaltinių gavo žinių apie sultono užmačias, jei iki šiol mano, jog būtina imtis tokio didelio darbo kaip naujojo griovio kasimas. Bet į tai nekreipiau dėmesio. Labiausiai mane pribloškė naujiena, kad nušalintas Lukas Notaras. Aišku, lotynų laivų savininkai bei vadai, prasidėjus mūšiui, nesutiks, kad laivynui vadovautų graikas, o norės patys savo laivams įsakinėti. Bet kaip imperatorius drįsta būtent dabar šitaip skaudžiai žeisti didįjį kunigaikštį?

– Lukas Notaras ne vieną savaitę bergždžiai tavęs laukė, – pasakiau. – Nieko neklausęs nušalinai jį iš pareigų. Kaip drįsai?

Džustinianis skėstelėjo rankas ir karštai sušuko:

– Priešingai, priešingai! Visiškai sutarėme su imperatoriumi Konstantinu bei jo patarėjais, kad toks patyrus ir įtakingas strategas kaip Lukas Notaras gynimo vietą turi gauti pagal titulą bei padėtį. Ką jis darys su savo sutrešusiais dromonais, jei prasidėjus apsiausčiai lotynai panūs patys savo laivams įsakinėti? Ne, jis paaukštinamas. Jis gaus ginti svarbią mūrų vietą.

Nepatikėjau savo ausimis.

– Ar jūs pakvaišot! – surikau. – Kam vedat jį į pagundą? Tai neteisinga tiek jo, tiek miesto atžvilgiu. Juk jis atvirai paskelbė verčiau pripažinsiąs savo viešpačiu sultoną nei popiežių!

Džustinianis linksmai dėbčiojo į mane, nes jam pavyko mane įkiršinti.

– Nieko nepadarysi, – tarė. – Tai graikų ir lotynų, Unijos šalininkų ir priešininkų susitarimo ir bendros gynybos valios išraiška. Nejau galime atstumti žmogų dėl nuoširdaus įsitikinimo? Lukas Notaras gins net ketvirtadalį miesto mūrų. Toks vienbalsis patariamosios komisijos sprendimas. Turime liautis skersakiavę ir puoselėję tarpusavio nepasitikėjimą. Broliškai ištieskime vienas kitam rankas ir petys į petį apginkime šį nuostabų miestą!

– Tu girtas? – paklausiau. – Ar imperatorius Konstantinas visiškai išėjo iš galvos?

– Imperatorius pasikvietė didįjį kunigaikštį ir tikriausiai dabar jiedu broliškai glėbesčiuojasi susitaikę, – šaipėsi Džustinianis. – O gal plūsta džiaugsmo ašaromis, vėl vienas kitą atradę. Juk ašaras lieti graikai tokie pat greiti kaip venecijiečiai. Mes, genujiečiai, esame kietesni, tačiau ir aš susijaudinu pagalvojęs, kad neįtikimai paprastas mano suvokimas saviškai sutaikys ankstesnes priešybes.

Buvau blogai nusiteikęs, tad negalėjau pakęsti jo juokelių. Jis iš tikro nusišluostė akies kamputyje ištryškusią ašarą. Taip sunkiai tramdė juoką.

– Po paaukštinimo didysis kunigaikštis Notaras tikriausiai lengviau nuris dromonų netektį, – vaipėsi jis. – Aloizijas Diedas iškėlė pirmutinę uosto gynimo sąlygą – išplukdyti iš ten mažus ar šiaip netikusius lai-

vus. Taigi imperatoriaus galeros nuginkluojamos, surenkami irklai bei burės ir nutempiamos į krantą. Mūrui ginti Notaras gaus trokštamą apsaugos būrį, sutelktą iš jo paties laivyno karių bei jūrininkų. Nemanau, kad galėsiu jam skirti daugiau karių. Nesirūpink, – tęsė Džustinianis. – Daugybė kitų laivų bus nuskandinti arba nuvilkti į krantą. Per jūros mūšį atsirišę ar užsidegę jie pridarys žalos, jei susidurs su karo laivais. Nuskandinti ar šiaip niekam tikę, jie niekam nekels pagundos sprukti iš miesto, jei reikalai pakryptų bloga linkme. Taigi bus mažiau painiavos. Aloizijas Diedas – sumanus vyras, nors venecijietis.

– Stumiate didįjį kunigaikštį tiesiai sultonui į glėbį, – priekaištavau. – Genate jį į kelią, kuriuo jis, kaip graikas ir patriotas, gal dar nežengtų. Atimate uostą ir laivus, kuriems parengti jis paaukojo savo išteklius. Suvis apmaudysite įžeistą žmogų. Nebesuprantu imperatoriaus nei tavo politikos!

– Ne uostą, o tik laivus iš jo atimame, – gyniojosi Džustinianis, nuduodamas nekaltą. – Priešingai – jis gaus ginti kaip tik uosto mūrus. Nuo sutartinės venecijiečių srities ligi Blachernajaus. Visą vidinį uosto mūrą. Visus penkis tūkstančius žingsnių. Aš pats kukliai pasitenkinsiu gal tiktai tūkstančiu sausumos mūro žingsnių.

Nereikėjo žemėlapio, kad suprasčiau, ką jis turi galvoje. Lotynų laivams ginant uosto įeigą, uosto mūrui prie įlankos pavojus negrės. Toje ilgoje atkarpoje ganės saujelės sargybinių uosto judėjimui prižiūrėti. Apsiausties metu ta mūro dalis bus saugiausia. Laivynui ginant uostą turkai tik turėdami sparnus galėtų pulti uosto mūrą. Vadystė toje vietoje tėra bereikšmės garbingos pareigos.

Kai pagaliau šitai suvokiau, Džustinianis prapliupo griausmingu juoku, raitėsi ir aikčiojo, mušdamas kumščiais kelius.

– Pagaliau suvokei, – kvaknojo, šluostydamasis juoko ašaras. – Tikrai didelė įtvirtinimų dalis! Nepalyginti ilgesnė gynybos atkarpa nei kurio kito vado. Notaras privalės deramai elgtis net nutuokdamas, kas dedasi. Aišku, jis nutuokia. Turbūt nėra kvailas.

– Įteiksite jam griežčiausią nepasitikėjimo votumą, parodydami tariamą pagarbą, – pasakiau. – Gal ir išmintinga. Gal.

Džustinianis paliovė juoktis ir klausiamai pažvelgė į mane.

– Atimsime iš Notaro išdavystės galimybę, – rimtai atsakė.

– Prasidėjus apsiausčiai jis negalės pasitraukti nuo mūro ir net norėdamas nesuvarys mums į nugarą durklo. Kas tau nepatinka? Juk pats įspėjai mane dėl Notaro.

Protingai pamąsčius – jis teisus. Protingai pamąsčius – jis sugalvojo, kaip mandagiausiai nušalinti Notarą. Tai ko aš nepatenkintas?

Taigi didžiosios galeros, plevenančiom vėliavėlėm, ragams ir būgnams gaudžiant nusiyrė į Chinegijo uostą. Jūrininkai ir laivyno kariai išlipo į sausumą tvarkingai, pasiėmė kirtiklius, kastuvus bei krepšius ir paskui savo laivų vėliavas būriais nužygiavo anapus mūro, prie Hebdomono rūmų. Ten, prašmatniai auksu bei purpuru apsitaisęs, lūkuriavo raitas imperatorius Konstantinas su savo palyda. Auksine plunksnų karūna pasipuošęs imperatorius juos pasveikino.

Atmatavus atstumą, laivų vadai nurodytose vietose įsmeigė vėliavėles. Kastino griovio – geri pora šimtų metrų nuo uosto įlankos ligi Anemos bokšto, kur kalva labai stačiai iškyla. Griovio pločio ir gilumo nustatytos aštuonios pėdos, ir tai, atrodo, nėra pernelyg sunkus uždavinys bemaž dviem tūkstančiams vyrų. Imperatoriui davus ženklą išsirikiavę tarnai nudaužė dešimties vyno statinių dugnus ir kiekvienas vyras galėjo pasisemti po saiką vyno. Taigi ne stebuklas, kad darbą jie pradėjo dainuodami, rungčiomis puolė kasti ir pilti į krepšius žemių, kurias kiti bėgomis nešė išoriniam mūrui stiprinti. Tai buvo įspūdingas reginys – jo pažiūrėti susirinko devynios galybės žmonių. Imperatoriaus buvimas įkvėpė net laivų vadus, vairininkus bei savininkus kibti į darbą.

Saulei nusileidus darbas veik buvo baigtas – teliko iškloti griovį. Tiesa, šis griovys toli gražu neprilygsta didžiajam grioviui, kurio storos sienos sumūrytos iš plytų. Tačiau graikai darbininkai nedelsdami imasi tvirtinti griovio sienas basliais bei akmenimis, idant paleidus vandenį neįgriūtų sienos.

1453 metų kovo 22 diena

Tariau Džustinianį manimi pasitikint. Tiktai dabar supratau, kad jis visuomet vien šaipėsi iš manęs. Aš sužinau tik tai, ką įžvalgus žmogus ilgainiui pats nuvoktų, ir tai, ką jis vis tiek taria sultoną sužinosiant. Jis laiko mane savo asmeniniu pasiuntiniu ir gainioja po miestą vykdyti bereikšmių užduočių. Tuomet žinau, kad jis eina į slaptą pasitarimą arba susitinka su įgaliotiniais, kurie iš Peros atgabena jam žinių apie sultono ginklavimąsi.

Jis išmaningas vyras, patyręs ir primanus, nors dangsto šitai apgaulia puikybe, atviraširdiškumu ir nuolatiniu gėrimu. Jis – sėkmės karys, kilmingos giminės, nors ir prasčiokiškas. Tarp jo karių taip pat yra kilmingų, nuotykius mėgstančių vyrų iš Genujos. Iš atsitiktinių nuogirdų su-

pratau jį prieš išplaukiant paslapčia susitikus su Milano kunigaikščiu, kuris valdo Genują, tad yra ir Peros viešpats. Džustinianio karo žygis – neva jo paties užmačia. Juk dėl prekybinių reikmių Genuja turi būti nešališka. Bet anksčiau Džustinianis ėjo Kafos podestos pareigas. Iš visa ko sprendžiant, Genujos politikoje dešinė tarytum nežino, ką daro kairė.

Džustinianis dedasi puikiausiai sutariąs su Venecijos bailu, storuliu Džerolamu Minotu. Venecijiečio skyrimas vyriausiuoju laivyno vadu taip pat paliudijo jo gerą valią venecijiečių atžvilgiu. Taigi venecijiečiai su genujiečiais, užmiršę mirtiną ilgų amžių neapykantą, rengiasi ginti Konstantinopolį – taip, kaip graikai negandos valandą pasistengs užmiršti neapkenčią lotynų. Keldami taures už bičiulystę jie prisiekė užmiršią piktumus ir kovosią tik Dievo garbei ir dėl visų krikščionių palaimos – kaip kad jūrininkai kasdami griovį maldingai stūgavo.

Lemno sala ir paveldėtinis kunigaikščio titulas – magus atmokestis sėkmės kariui. Bet kuo geriau pažįstu Džustinianį, tuo aiškiau matau, kad jis nėra nei paprastas sėkmės karys, nei kvailas. Pirmiausia jis genujietis. Ne bereik Venecija nesutinka santykių su sultonu nutraukti, įsimaniusi užtikrinti savo reikmes bei sutartines teises Konstantinopolyje. Jų laivynas uoste dabar stipresnis už genujiečių – net priskaičiavus Peros uoste įsitvirtinusius nešališkus Genujos laivus. Imperatoriaus įsakymu sulaikyti Venecijos laivai vargu ar būtų likę uoste, – kad ir prisiekė jų vadai, – jei Venecijos sinjorija nelaikytų šito savų reikmių užtikrinimo būtinybe.

Apsvarstęs visa, kas gali nutikti, Džustinianis tikrai puoselėja kažkokius ketinimus, tačiau slepia juos širdies gilumoj. Būdamas patyrus karo vadas, jis palankią valandą nesąmoningai darys tai, kas naudingiausia jam pačiam ir Genujai. Tačiau pirmiausia gins miestą nuo turkų. Įvykiai nulems tolesnę eigą. Betgi jis lotynas. Net įveikęs sultono kariauną ir išgelbėjęs miestą, graikų savo pusėn nepalenks.

Prieš du su puse šimtmečio Venecijos dožas vadovavo kryžiaus žygiui į Konstantinopolį ir sukūrė lotynišką imperiją, gyvavusią vieną žmonių kartą. Nejau dabar Genujos eilė? Jeigu sultonas pralaimėtų, Pera galėtų atsisakyti nešališkumo.

Ką aš manau? Nejau dar galiu kuo nors pasikliauti? Kodėl turiu abejoti kiekvieno siekiais?

Nejaugi abejoju net sultono pergale? Tik dabar sužinojau, jog imperatorius Konstantinas aukso antspaudu patvirtino pažadą atiduoti laikinajam Vengrijos valdovui, didvyriui Janošui Hunijadui Selimbrijos tvirtovę kaip Vengrijos atsparos tašką Marmuro jūros pakrantėje, jeigu jis

sulaužys trejų metų paliaubų sutartį su sultonu. Betgi Hunijadas jau sykį pažeidė prisiektą taiką. Žygis baigėsi Varnoje. Paskui jis pasidarė atsargesnis. Jau du kartus jis kruvinai susidaužė galvą. Nejau Vengrija pajėgi kas ketveri metai pražudyti ištisą kariuomenę?

Tokios mintys mane kamavo, kai užsukau pas Džustinianį vėl grįždamas iš bereikšmio šiandienos žygio prie Charizijų vartų. Ten neva buvo kilęs kivirčas tarp graikų ir lotynų.

– Nepasitiki manimi, – tariau. – Galiu laikytis atokiau. Nereikės griebtis visokiausių dingsčių. Bet tiesiai pasakyk.

Nulenkęs didelę jaučio galvą, apsimesdamas sutrikęs, jis dėbčiojo į mane išsprogusiomis akimis. Jo tuklumas turėjo vyriško patrauklumo, kuriam sunkiai atsispirdavai. Negalėjau ant jo ilgai pykti.

– Tu mano draugas, – atsakė jis. – Kam tau žinoti daugiau, nei galva išneša. Saugau tave. Tiktai iš draugiškumo. Tokį gabų vyrą tikrai bergždžia bėginti pirmyn atgal tvarkyti reikalų, su kuriais gali bet kas susidoroti, – geraširdiškai tęsė jis. – Dar turime laiko, tad pailsėk, jei nori. Pasidarei pamaldus. Matė tave su vienuolėmis meldžiantis bažnyčioje. Gal nori išgelbėti savo sielą? Tai eik atostogų. Mielai leisiu.

Pastebėjęs mano veido išraišką jis suskubo raminti:

– Matai, Žanai Anžė, po kiekvieno pasitarimo pas imperatorių Francis pasiveda mane į šalį ir prašo, maldauja, reikalauja atleisti tave iš tarnybos. Sako, darau kvailystę. Šildau užanty gyvatę. Jis norėtų uždaryti tave marmuro bokšte, idant apsaugotų nuo visokiausių pagundų. Marmuro bokšte turėtum ganėtinai laiko maldoms, – erzino jis. – Gal gerosios vienuolės su krepšiais atneštų tau valgio? Galėtum plauti joms kojas prie šulinio, kuriuo nukirsdintųjų kūnai plukdomi į jūrą. Jei tik nori.

Nukaitau iš gėdos. Nenumaniau, kad jis liepė stebėti mane prie Aukso vartų.

– Ta vienuolė tėra batsiuvio duktė, – atsakiau. – Mano tarno Manuelio pažįstama. Kartą atnešė man valgio su krepšiu. Manueliui gelia kelius ir sunku vaikščioti. Ji susižeidė kojas į akmenis. Aš moku gydyti. Nesigėdinu padėti savo artimui.

– Be abejo, be abejo, – sutiko Džustinianis, geraširdiškai linkčiodamas galvą. – Net Kristus nusižeminęs plovė savo apaštalams kojas. Nesiaiškink. Laiko nedaug, laikas greitai bėga. Leisk jį naudingai. Tai nėra nepasitikėjimo votumas. Priešingai – prielankumo išraiška.

Kad ir ką apie Džustinianį galvoju – negaliu jo nemėgti. Ir jis nesielgtų taip bičiuliškai, jeigu manęs nemėgtų. Tiesa, jis paėmė brangakmenius, bet aš nemanau jį papirkęs. Jis be gailesčio mane pakartų arba lieptų uždaryti bokšte, manydamas, kad reikia uždaryti.

Tačiau jis nepasitiki manimi.

– Batsiuvio duktė! – juokėsi jis pavymui. – Taigi Konstantinopolyje net batsiuvių dukterų kojos kaip princesių?

1453 metų kovo 25 diena

Prieš dvi dienas sultonas pajudėjo iš Adrianopolio. Teliko kelios dienos.

Anapus didžiojo mūro esančio Švenčiausiosios Mergelės Marijos vienuolyno vienuoliai atsisako palikti savo buveinę. Storų mūrų supami jie ligi šiol ginklais bei strėlėmis atmušdavo turkų plėšikų puldinėjimus. Vienuolius saugojo apie dešimt karių. Šiandien karius atšaukė. Nevalia prarasti jų nė vieno. Tačiau vienuoliai atsisako palikti vienuolyną. Imperatorius jų neprivers.

Selimbrijos tvirtovė Marmuro jūros pakrantėje dar laikosi, nors mes čia, mieste, tarėme, kad ji jau seniai pasidavė, kaip kiti pakrantės bei krašto gilumos bokštai ir atsparos taškai. Selimbriją apsupę samdyti turkų būriai laukia sultono.

Iš ten nakčia šmurkštelėjo nedidelis laivelis su žinia. Klausia, ar gali atiduoti tvirtovę. Jų pajėgos pernelyg menkos – sausuma į miestą jie neprasiverš. Uostą užtvėrę turkų laivai. Prašo, kad juos paimtų imperatoriaus laivai.

Tačiau vėjas nepalankus. Be to, nė vienas vadas dėl kelių dešimčių vyrų nekels grėsmės laivynui. Jie žuvę. Gindamiesi jie patys pasmerkė save myriop.

Imperatorius Konstantinas nusiuntė jiems žinią: „Kliaukitės Dievu. Aš padėti negaliu".

1453 metų kovo 26 diena

Ana Notara man pasakė:

– Šitaip toliau negali tęstis.

Jau nebesivaidijame. Pernelyg slogus likimo debesis virš mūsų. Laukimas smaugia gerklę, spaudžia širdį. Šitaip kitados, prirakintas grandine laukiau akmens urve budelio žingsnių. Bet tuomet neturėjau ko prarasti, neturėjau ko gailėti. Dabar prarasiu ją.

– Ne, šitaip toliau negali tęstis, – sutikau. – Žmonės jau stebisi. Tave gali atpažinti. Namai turi akis, kolonos – ausis. Tavo tėvas susigrąžins tave.

– Tėvo nebijau, – pasakė ji. – Vienuolės drabužis mane saugo. Ne, ne tai norėjau pasakyti.

Vaikštinėjome kyšulio pakrašty, Akropolio kalvos platanų ūksmėje, ilsėjomės įsauly ant nugeltusių marmurinių laiptų. Nuo akmens šmurkštelėjo driežas. Po kojų spinduliavo sidabrinės Marmuro jūros bangos. Priešais, tarp pavasariškai žaliuojančių kalvų, tiesėsi tamsmėlynis Bosforo rėžis. Anapus uosto kilo Peros mūrai. Bokšto viršūnėje plazdeno Genujos vėliava su kryžium.

Chariklėjos su mumis nebuvo. Mano namuose ji skalbė drabužius, karštai pasakodama Manueliui legendas apie šventuolius. Per šias dienas labai nuseko mano vynas. Tačiau mudu su Ana nebenusėdėjome kambaryje. Nerimastis išvijo mus po laisvu dangumi. Tikėjome laime, nors Ana galėjo lengvai įkliūti.

– Ne, ne tai norėjau pasakyti, – pakartojo ji. – Gerai supranti, ką noriu pasakyti.

Jos kaktą saulė nudegino raudonai. Ji ištiesė nurudusias kojas ir ėmė suriestais pirštais kapstyti žolę. Jos skruostai degė, lūpos šypsojo. Tačiau rudas akis temdė neapsakomas liūdesys.

– Vienuolės abitas – apgaulė, – pasakė. – Aš ne vienuolė. Atsižadėjusi namų, papročių, šeimos ir išsilavinimo esu sveikesnė ir laimingesnė nei kitados. Kąsnis turi skonį. Dar niekuomet vėjas taip maloniai nekvepėjo. Gyvenu. Esu. Tačiau aš turiu kūną. Šitai man kelia nerimą.

– Gerbiau tavo drabužį, – atkirtau sausai.

– Tikrai, – papriekaištavo ji, – pernelyg gerbei mano drabužį. Bijai šventvagystės. Nedrįsti manęs liesti.

– Šitiek man tavęs gana, – atsakiau. – Tu su manimi. Man keturiasdešimt. Aš myliu tave. Meilės be aistros nebūna. Tačiau mano aistra tyra. Nenoriu tavęs liesti.

Ji ėmė pešioti rankoves.

– Nėra meilės be aistros, – pakartojo ji. – Neturiu nei tavo metų, nei tavo patirties. Gal tu teisus. Gal neverta. Tačiau mano nuodėmingas kūnas sako, jog verta. Kai priglaudi delną man prie krūtinės, visas kūnas virpa. Kodėl taip nebedarai?

– Aš ne angelas, – pasakiau. – Negalvok apie tai.

– Labai griežtai tvardaisi, – pastebėjo ji. – Taigi nieku gyvu tavęs negundysiu.

Ji sulenkė koją, delnu priekabiai brūkštelėjo nuogą kelį, žvilgčiodama į mane pro blakstienas. Bet jeigu būčiau ją palietęs – būtų ištrūkusi iš mano glėbio. Žinojau tai. Ji tik erzino mane.

– Sunkią nuodėmę padariau apgaudama tėvą, – tęsė. – Maniausi ją

išpirksianti apsirengusi vienuolės abitą ir melsdamasi vienuolyne. Neketinau tavęs susitikti. Vis galvodavau, kad pripratusi prie vienuolyno leisiuosi apkerpama ir duosiu įžadus. Sakyk, mielasis, ar žmogus visada sau meluoja, siekdamas to, ko trokšta?

– Žmogus – neišgydomas melagis, – tikinau. – Jis tiki tuo, ko trokšta, ir tvirtina, jog tai, ko geidžia, yra teisinga. Tačiau širdyje savęs neapgauna.

– Johanai Angelai, – mąsliai tarė ji, – manau, kad mudviem abiem būtų geriau, jei tu mane vestum. – Ji užspaudė delnu man lūpas, neleisdama atsakyti. – Žinia, tuokeisi lotynų bažnyčioje ir tavo žmona gyva, tačiau tai nesvarbu. Jeigu ketini atsisakyti savo erezijos ir išpažinti vienintelį teisingą mokymą, tave perkrikštys. Yra galybė šventikų, kurie tikrai palaikys tavo ankstesnę santuoką negaliojančia ir tave sutuoks, – bent jau trokšdami apmaūdyti lotynus.

– Kokia prasmė? – paklausiau. – Širdy mano žmona yra ponia Gita. Noriu laikytis sakramentų. Kadaise sutikau tuoktis ir net popiežius mano širdies iš santuokos neišvaduos.

Ana nepakančiai pažvelgė į mane pro blakstienas.

– Vadinasi, ji tau svarbesnė už mane? – papriekaištavo. – Ką padarysi, kad sužlugdei gyvenimą glėbesčiuodamas svetimas moteris ir jos tau atgriso. Net juoktis nemoki. Ne, tu nemoki juoktis. Jei mokėtum, susituoktum su manimi. Nejau negali nuraminti mano sąžinės? Kad ir ką darai, tavo sąžinė taip pat nerami.

– Tavo sąžinė nenurims, – patikinau. – Tokia santuoka neturi prasmės. Be globėjo leidimo. Susituokus netikru ar ne visu vardu. Tiek pasaulietiniame, tiek bažnytiniame teisme ją visuomet bus galima užginčyti.

– Taip, galima užginčyti, – atsakė ji. – Bet tai būtų teisinis ginčas. Ne nusikaltimas. Ko mudviem nesusituokus pagal teisingą tikybą, nors ir paslapčia? Galėčiau apsigyventi tavo namuose. Pabusti rytą nuoga po vienu apklotu. Nejau dėl to neverta atmainyti tos bergždžiai besąlygiškos tavo sąžinės?

Žiūrėjau į ją išpūtęs akis.

– Tu – mano nuodėmė, – pasakiau. – Mano nuodėmė dar labiau apsunks, jei dėl tavęs sulaužysiu šventąjį sakramentą. Svetimavau vien tik žiūrėdamas į tave, tavo ranką lytėdamas. Nuodėmė įsismelkė į širdį jau tada, kai ant bažnyčios laiptų pažvelgiau tau į akis ir pažinau. Kodėl tu nenori manęs suprasti?

– Tau negana palikti tiktai žmogumi ir pasiderėti su sąžine, – atšakiai prieštaravo ji. Tačiau jos veidas raudo vis skaisčiau. Raudonis užliejo net kaklą. – Turbūt ir aš, kaskart į tave žvelgdama, myluoju tave, – pri-

sipažino. – Tikriausiai. Širdy jau nusidėjau su tavim, nors žemiškų įstatymų dar nepažeidžiau. Nejau nesupranti, kad pagal žemiškus priesakus noriu apsaugoti tave ir pati apsisaugoti, idant mudviejų nepasmerktų už tai, kas nutiks.

– Dieve pasigailėk! – sušukau. – Mudviejų nuodėmė nei padidės, nei sumažės, jei miegosime kartu su tavo bažnyčios palaiminimu. Tai mudviejų reikalas. Tik vienas kitam už tai privalome atsiskaityti. Bet ar nors kartą viliojausi tave į lovą? Bent jau už tai manęs nekaltink.

– Taip, – atsakė ji. – Akimis viliojai. Rankomis. Tačiau bergždžiai ir kvailai kivirčijamės, nes abu kalbame apie skirtingus dalykus. Vyrų papratimu tu dediesi garbingu ir kalbi apie įsitikinimą, o aš, būdama nuovoki moteris, kalbu, kaip šį reikalą sutvarkyti nelaužant dorovės bei padorių papročių labiau, nei derėtų.

Tik stebeilijau į ją.

– Nejau manai, jog tai šitaip paprasta? – paklausiau.

– Žinoma, – atsakė ji. Ir žvilgčiojo į mane pro blakstienas tarytum visa širdimi džiūgaudama, kad įkiršino.

– Jeigu taip, – pasakiau, – kurių velnių mudu – tu ir aš – paisome padorumo ir gerų papročių? Juk mudu suaugę. Netrukus vartus užguls turkai. Tuomet sugriaudės patrankos. Užgrius negandos, mirtis. Vis tiek, kokie sutiksime mirtį – nesusituokę ar teisėtoj santuokoj.

– Dėkui, mielasis, dėkui, – apsimestinai džiugiai pasakė ji. – Jei manai, jog tai nesvarbu, tai aš, kaip moteris, verčiau rinksiuosi santuoką.

Mėginau ją apkabinti, tačiau ji šoko į šalį, podraug trūktelėdama mane ant žolės. Jos akys šaipėsi, ji kvatojo priešindamasi visomis išgalėmis. Spaudžiau ją prie žemės, o ji visa įsitempė, stūmė delnais mane ir užsimerkusi šnibždėjo:

– Ne, Johanai Angelai, niekuomet. Jėga manęs nepaimsi. Ne, kol neatsisakei lotyniškos erezijos ir graikų šventikas mudviejų nepalaimino.

Mudviejų grumtynės buvo jaudulingos, teikė palaimos. Kol ji apmirė, nublyško ir įsibedė į mane, plačiai atmerkusi lėliukių nujuodintas akis. Staiga giliai suleido dantis man į ranką ir trūktelėjo tarytum panūdusi atkąsti gabalą. Surikau iš skausmo ir paleidau ją.

– Gavai, – sumurmėjo ji. – Dabar žinosi. Ar dar erzinsi mane?

Ji atsisėdo, persibraukė plaukus ir susiėmė delnais skruostus.

– Aš, – sušnibždėjo stebeilydama prieš save, – aš, Ana Notara? Voliojuosi ant žemės su lotynu it užeigos mergšė arklidėje. Niekados, niekados nebūčiau tuo patikėjusi.

Ji papurtė galvą. Staiga šėrė man per veidą ir susyk pašoko. Supratau ją. Aš buvau kaltas.

– Nebenoriu, nebenoriu tavęs daugiau matyti, – murmėjo grieždama dantimis. – Labiau už viską nekenčiu tavęs. Tavo akių, lūpų, rankų. Bet labiausiai nekenčiu tavo sąžinės. Ir tyros aistros. Kaip tau liežuvis šitokiems niekams verčiasi?

Pasitaisiau drabužius. Tylėjau.

– Tu teisi, Ana, – pasakiau. – Šitaip toliau negali tęstis.

Rašiau, kad jau nebesivaidijame?

1453 metų kovo 31 diena

Paskutinė kovo diena. Šventas šeštadienis. Netrukus viskas pasibaigs.

Imperatorius nesiryžo ilgiau laukti. Šiandien jūrininkai iškasė paskutinę griovio atkarpėlę ir paleido vandenį. Tikėkimės, jog kol reikės, užtvara bei laikinas akmenų klojinys vandenį laikys.

Dirbdami jūrininkai visąlaik žvilgčiojo į kalvas. Nebesigirdi dūdelių ir būgnų, nesimato vėliavėlių. Imperatorius apsitaisė sidabro šalmu bei šarvais ir apsaugos būrio lydimas pats nujojo į kalvą eiti sargybos. Tačiau turkų nebuvo matyti. Jų kariuomenė juda lėtai.

Venecijiečiai su Dvylikos taryba priešaky nužygiavo prie imperatoriaus rūmų. Imperatorius patikėjo jiems ketverių Blachernajaus vartų gynybą ir atidavė raktus. Jis pats neva atsakingas už Šventojo Romano vartus. O iš tikrųjų juos bei Lyko slėnį iki Charizijų vartų gins Džustinianis. Įsigalėjo tolydi parengtis, todėl labai sustiprintos sargybos pamainos. Vis dėlto diduma kol kas tebegyvena mieste.

Imperatorius Konstantinas su ašaromis akyse pasakė lotynams:

– Nuo šiol Konstantinopolio likimas greičiau jūsų, o ne graikų rankose. Jūsų buvimas liudija, jog mes ne vieni. Jūs atstovaujate dvylikai tautų. Vakarų kraštai sukils mums į pagalbą. Jūs – Vakarų kraštų ieties antgalis, pakilęs Dievo garbei ir dėl visų krikščionių palaimos. Su dideliu džiaugsmu ir kupinas vilties patikiu jums miesto gynybą. Imkite vartų raktus ir saugokite.

Keletas jaunų graikų didikų, apsirengusių pagal paprotį, apeigų tvarka stovėjo prie sienos. Imperatoriui kalbant jie dygiai šypsojo.

Po paskutiniojo mudviejų susitikimo Ana Notara tris dienas neišėjo iš vienuolyno. Nežinau, katrą ji baudė – save ar mane. Trečią dieną Charikleja atėjo su išmaldos lėkšte, nesivaržydama virtuvėj atsisėdo prie stalo ir ėmė liūdnai skųstis jaunų moterų įnoringumu. Manuelis atnešė jai valgio iš priešinės vyninės ir ji puolė godžiai gurkti, nors iš pradžių daugybę kartų atsisakė. Tarytum manydama, jog atėjusi be Anos nepel-

nytai pasinaudos mano vaišingumu. Todėl pats pyliau jai vyną, parodydamas, kad ir viena ji mano namuose laukiama. Ji baugščiai atsisakinėjo, žegnojosi ir išgėrė tris aukštas taures.

– Sesuo Ana meldžia malonės, – pasakė. – Sesuo Ana bijo pasiduosianti pagundai tavo namuose.

– Tas, kuris bijo, jau pasidavė pagundai, – atsakiau. – Labai apgailestauju, seserie Chariklėja. Perduok jai, kad tikrai nenoriu nieko vesti į pagundą ir kenkti niekam nenoriu. Pasakyk, kad dėl manęs ji gali čia neužeiti.

– Et! – piktai riktelėjo sesuo Charikleja. Tai, ką pasakiau, jai visai nepatiko. – Ana tik aikštijasi. Katra moteris žino, ko nori? Šiame pasaulyje moteriai lemtos pagundos ir visokiausios vilionės. Taigi verčiau sutikti jas iškelta galva, baikščiai nesivangstant.

Charikiėjos tėvas, batsiuvys, išpasakojo jai visas žinomas graikų pasakas bei apysakas. Ji guvios vaizduotės ir iš visos širdies džiūgauja, galėdama plėtoti mudviejų su Ana istoriją. Ji, kaip visos moterys, apsigimusi sąvadautoja. Tačiau nieko pikta nelinki.

Nežinau, ką ji papasakojo Anai, tačiau kitą dieną Ana vėl atėjo pas mane. Vos įėjusi į mano kambarį ji išdidžiai nusimetė vienuolės abitą. Vėl vilkėjo pasaulietiškais kilmingos moters drabužiais. Nusirausvinusi lūpas ir skruostus, tamsmėliu nusidažiusi antakius bei blakstienas. Ji laikėsi išdidžiai ir prakalbo į mane kaip į svetimą.

– Sesuo Charikleja tikino tave kankinantis, kad neateinu, – tarė šaltai. – Pasakojo tave sulysus ir nublyškus per porą dienų, todėl net akys neva laukiniu ir karštligišku blizgesiu žibančios. Tikrai neleisiu tau dėl manęs susirgti.

– Šitai ji prasimanė, – taip pat šiurkščiai atkirtau. – Anaiptol nesikankinau. Priešingai, pirmąsyk po kurio laiko nurimau. Nereikėjo puoselėti dygių minčių ir bergždžiai širdį žaizdotis.

– Taip, taip, – atsakė ji ir sukando dantis. – Kas mane čia nešė? Tikrai neatrodai kenčiantis. Taigi verčiau eisiu. Tik norėjau savomis akimis įsitikinti, kad nesergi.

– Dar neišeik, – skubinai paprašiau, – Manuelis paliko uogienės ir pyragėlių seseriai Charikiėjai. Leisk vargšelei pavalgyti. Pasninko valgis vienuolyne menkas. Tavo skruostai sukritę, atrodai nemigusi.

Ji bemat puolė prie venecijietiško veidrodžio.

– Nematau veide jokios kliaudos, – tikino.

– Tavo akys blizga, – pasakiau. – Ar tik nekarščiuoji? Leisk, pažiūrėsiu kaktą.

Ji atšoko per žingsnį.

– Nežiūrėsi! – riktelėjo. – Pamėgink, tai trenksiu.

Ir atsidūrė mano glėby. Bučiavomės, glamonėjomės tarytum ištroškę. Bučiavomės taip, kad, man atrodė, liepsnos sudegino namų stogą ir plykstelėjo dangun. Aistros ugny ir svaiguly bučiavomės taip, kad pamiršome, kokiu metu ir kur esame. Vienuolės abitas jos nebesaugojo. Uždususi, įsiaistrinusi ji atsakė į mano bučinius, glamonėjo man galvą ir pečius, apsivijo rankomis pusiaują. Tačiau mano geidulys buvo bergždžias. Jos valia ir skaistybė budėjo, nors ji pati buvo stipriai užsimerkusi. Tik man nuilsus nuo bergždžio įsiaistrinimo ji atsimerkė, atstūmė mane ir pergalingai tarė:

– Matai, bent jau galiu pakankinti tave.

– Pati kankiniesi mane kankindama, – atkirtau su geidulio ašarom akyse.

– Ne, – paprieštaravo ji. – Kol žinosiu galinti tavo džiugesį paversti kančia, tol mėgausiuosi šitaip tave galuodama. Dar pamatysime, kuris stipresnis. Iš pradžių aš, nepritytyrėlė, sutrikau, bet jau pramokau tavo vakarietiškų papročių.

Ji ėmė drebančiom rankom taisytis prieš veidrodį drabužio apykaklę, plaukus ir veidą.

– Nemanyk, jog esu tokia naivi, kad gali elgtis su manimi kaip panorėjęs, – niekinamai nusišypsojo ji. – Tą klaidą padariau iš pradžių, todėl grojai manimi lyg arfa. Dabar grosiu aš. Pažiūrėsim, kiek tversi. Turiu puikų išsilavinimą, esu suaugusi, kaip daugybę kartų sakei. Nesugundysi manęs kaip kokios užeigos mergšės.

Ją tarsi kas atmainė. Net balsas buvo rėžiantis, pašaipiškas. Mano kūnas tebedrebėjo. Neįstengiau nė žodžio pratarti. Tik žiūrėjau į ją. Ji koketiškai žvilgtelėjo į mane per petį. Jos laibas baltas kaklas. Aukšti mėlynų antakių išlinkiai. Galvutė – nelyginant gėlės žiedas, besistiebiantis iš brangių drabužių slaptavietės. Užuodžiau savo rankas prakvipus hiacintais nuo jos skruostų.

– Nebeatpažįstu tavęs, – ištariau pagaliau.

– Ir pati savęs beveik nepažįstu, – akimirkai atlyžusi sutiko ji. – Nemaniau, kad tiek daug galiu. Akivaizdu, kad pavertei mane moterimi, Žanai Anžė.

Ji puolė mane, kibo į plaukus, smarkiai papurtė mano galvą, pabučiavo į lūpas ir taip pat ūmai atstūmė.

– Pats pavertei mane tokia, – švelniai tarė. – Žadini many visas piktybes. Bet tai malonu. Smalsauju pažinti save.

Ji sugriebė suglebusią mano ranką ir tarsi abejingai ėmė žaisti mano pirštais, glostinėdama po vieną pirštų galiukais.

– Girdėjau apie Vakarų kraštų papročius, – tarė. – Pats pasakojai. Net padorūs vyrai ir moterys laisvai kartu maudosi ir smaginasi. Dailios moterys apsinuogina krūtis ir leidžia pažįstamiems vyrams pasisveikinant mandagiai pabučiuoti savąjį žiedą. Lengvabūdžiai gerdami vyną mėgaujasi fleitų muzika, poromis glamonėjasi. Net sutuoktinis leidžia geram draugui glamonėti savo žmoną, jei tik nenutiks kas blogesnio.

– Susidarei keistą nuomonę apie Vakarų kraštus, – tariau. – Kiekvienoje šalyje yra lengvabūdžių bei ištvirkėlių, turinčių savų papročių. Tiek krikščionių, tiek turkų kraštuose. Tiek Venecijoje, tiek Konstantinopolyje. Todėl tokie žmonės, prasimanę visokiausių dingsčių, noriai keliauja iš vieno krašto į kitą. Šventųjų vietų lankymas daugiui tėra dingstis maišaties ir ištvirkimo laikais, kai tikėjimas miršta ir tik luobas palieka. Juo daugiau žmogus smaginasi, tuo sunkiau jam prasimanyti naujų pasismaginimo būdų. Tačiau žmogaus išradingumas šiuose reikaluose turi ribas, žmogus apmaudingai skurdžiai tenkina savo jusles. Kas tik šito geidžia, bus amžinai nepatenkintas. Susidarei keistą nuomonę apie Vakarų kraštus, – pakartojau. – Sutikau ten ir šventų žmonių, turtingųjų, kurie išdaliję skurdžiams turtą pasitraukė į vienuolynus, kilmingųjų, kurie atsižadėję titulų, gyveno iš išmaldos, mokslinčių, kurie gadina akis rašydami senųjų raštų paaiškinimus, kunigaikščių, kurie didžiulį turtą iškeičia į supelijusią, žiurkių apgraužtą knygą, astrologų, kurie visą gyvenimą skaičiuoja šviesulių kelius bei jų veikmę žmogaus likimui, prekiautojų, kurie sugalvojo dvigubą sąskaitybą, idant visuomet žinotų turį turto. Dainuojančių ir grojančių paikšių yra visur. Vyrų ir moterų bendravimo bei leistinų glamonių būdai kinta.

Tačiau mano kalba jos nepaveikė. Ji kraipėsi prieš veidrodį, išsisegė smeigę iš drabužio, nusitraukė jį nuo pečių, apsinuogino krūtinę ir palenkusi galvą ėmė priekabiai apžiūrinėti savo atvaizdą. Podraug veidrodyje įdėmiai stebėdama mano veidą.

– Ne, – pasakė, – drovumas man neleistų dėvėti tokio drabužio prie vyrų. Bent jau turėčiau pamatyti kitas moteris tokį apdarą vilkint. Gal akis greitai priprastų ir nebematyčiau nieko bloga.

– Gundai mane, – tariau išdžiūvusia gerkle.

– Visai ne, – paprieštaravo ji ir skubinai užsitraukė drabužį ant pečių. – Nejau galėčiau šitaip elgtis? Juk tu toks tvirtas ir tyras! Nejau tokia kaip aš, nepatyrusi moteris, gali tave gundyti? Juk pats sakei tik naujų būdų norįs. Nejau galėčiau tokių sugalvoti?

Jos piktdžiuga mane įsiutino, nors buvau nusprendęs išlikti ramus.

– Šitaip nesakiau! – sušukau. – Ne apie save kalbėjau. Priešingai. Aš greičiau lenkiausi moterų, nei jaučiau jų trauką. Moterys tik sudrumsda-

vo mano mintis, glumino, teršė mano tyrumą. Todėl troškau laikytis nuošaliai nuo jų. Pradėjau nekęsti jų blizgių akių ir dusinančių glamonių.

Ana Notara pasigręžė į mane, susidėdama rankas už nugaros.

– Dusinančių glamonių, – pakartojo. – Uch, kaip nekenčiu tavęs.

– Ne apie tave kalbėjau! – sušukau persigandęs. – Dėl Dievo, aišku, kad ne apie tave kalbėjau.

– Tu susenęs lotyne! – riktelėjo ji. – Tuščias kiaušinio lukšte! – Ji čiupo nuo grindų vienuolės apsiaustą, apsisiautė juo, užsitraukė gobtuvą ir prisidengė veidą.

– Sudie, – tarė, – dėkui už visus gerus pamokymus. Kitąkart būsiu išmintingesnė.

Ji nepyko. Supratau šitai, nors žodžiais tyčiomis draskė man širdį. Išėjo nesupykusi, o patenkinta, iškėlusi galvą. Pati sakė: „kitąkart". Aš, nelaimėlis, vaizdavausi pažįstąs ją taip, kaip dalį savęs.

1453 metų balandžio 1 diena

Nuo ryto gaudė bažnyčių varpai, skambėjo vienuolynų kamertonai, kviesdami žmones melstis už miestą. Buvo alsiai skaisti, net pernelyg graži pavasario diena. Uoste, anapus mūrų didžioji grandinė paruošta. Pakeisti grandinės rąstai, pataisyti ir sustiprinti žiedai. Net išlinkusi, ji nuo Eugenijaus bokšto siekia Šventojo Morkaus bokštą.

Po sekmadienio pamaldų žmonės plūstelėjo į pakrantę pažiūrėti grandinės. Aptakiai nutašyti rąstai, laikysią ją virš vandens ir sutvirtinsią, tokie stori, kad nė augiausias vyras tokio rąsto neapglėbtų. Grandinės žiedai kaip pusė rieto, geležis – vyro blauzdos storumo. Be to, rąstai sukabinti tvirtais kabliais. Lyginant su šita baisuole, Rodo uostą tverianti garsioji joanitų grandinė – tarytum vaiko raizginys. Nė didžiausias laivas šitos grandinės nepramuš. Žiūrint į ją dingojasi, kad jokia žmogiška jėga nevaliotų jos perkirsti.

Tėvai rodė pirštais grandinę vaikams, o šie žaisdami be vargo landžiojo pro jos žiedus. Ir imperatorius su savo palyda atjojo apžiūrėti grandinės. Vienas jos galas įkaltas į uolingą Eugenijaus bokšto pamatą.

Popiet abi vienuolės susikibusios vėl atėjo į mano namus. Pamaldos ir grandinė atrišo Chariklėjai liežuvį. Ji pripliauškė Manueliui aibę istorijų, kaip šventieji bei pati Konstantinopolio globėja Mergelė Marija ne vieną šimtmetį baidė turkus bei kitus užpuolikus nuo miesto mūrų. Ji tvirtino, jog, turkams pasistačius tvirtovę Bosforo pakrantėje, dangaus arkistrategas angelas Mykolas su savo liepsnojančiu kalaviju taip pat

atkeliavo saugoti ne Bosforo, o Konstantinopolio. Daug patikimų liudininkų matė jį debesyse viršum Apaštalų bažnyčios. Jo drabužis buvęs toks žilpinantis, kad žmonės turėjo prisidengti akis ir nusigręžti.

– Kelias sparnų poras jis turėjo? – nuoširdžiai paklausė Manuelis, panūdęs galų gale išsiaiškinti ginčytiną klausimą.

– Juk niekas nespėjo jų suskaičiuoti, – rūsčiai atkirto Chariklėja. – Kalavijo plyksnis apakino žmones, todėl jie ilgai danguje tiktai ugninius ratilus matė. Pats arkangelą išvydęs, tikrai nepultum sparnų skaičiuoti, bet kartu su visais nuolankiai parkluptum ir dėkotum gailestingajam Dievui už tai, kad, atleidęs arkistrategą iš Bosforo gynybos, perkėlė saugoti Konstantinopolio.

– Tai nieko gera nelemia, – susirūpinęs spėjo Manuelis, pešiodamas retą barzdą. – Jei pats Dievas nebetiki, jog Panagija viena pajėgs apsaugoti Konstantinopolį, tai kaip mes galime tikėti? Žinia, Dangiškoji Motina stipresnė už arkangelą.

– Be to, – pasakiau, – arkangelas Mykolas turėjo ginti Bosforą tada, kai turkai statė tvirtovę. Tačiau jis nė sparnu neplastelėjo, nors turkai sugriovė jo paties bažnyčią ir bažnyčios akmenimis bei kolonomis sustiprino savo mūrus. Jeigu dangaus arkistrategas, neramiai skraidžiodamas viršum mūsų miesto, iš tikro ieško naujos buveinės, aš taip pat manau, jog tai greičiau blogas nei geras ženklas.

Charikleja nerimastingai žvilgtelėjo į mane juodomis it anglis akimis.

– Apie tai nepagalvojau, – sutiko. Tačiau bemat nurimo: – Juk mes turime šventuosius sidabriniuose karstuose! Tuos, kurie prieš tūkstantį metų mirė kankinių mirtimi dėl šventųjų statulų, kai islamas ir neteisėtasis Pranašas pradėjo persekioti teisingąjį mūsų mokymą. Dievotieji šventųjų statulėles slėpė drabužiuose bei savo namuose, tačiau netiesos įkarštis buvo šiurpus – kiekvieną sugautą su mažiausiu šventojo atvaizdu čia pat nudaigodavo. Nors šie šventieji kankiniai pakils iš savo karstų įveikti atgrasaus turkų Dievo statulų draudimo. – Ji kaip žirnius išpylė bent dvidešimties kankinių vardus ir nusišluosčiusi ašaras tęsė: – Sprendžiant iš kaulų tai buvo mažutėliai senukai ir senikės, jų kaukolės pajuodusios, tačiau jie ilsisi it nekalti kūdikėliai šilku išklotuose sidabro karstuose Patriarcho bažnyčioje ir Mongolų bažnyčios rūsy. Jei kitados būčiau radusi padorų vyrą, tai ir aš būčiau ištekėjusi, pagimdžiusi vaikų, betgi vienintelis manęs kartą siekęs vyras buvo raupsuotas jūrininkas ir net jis iš Dievo malonės buvo toks girtas, kad nepajėgė nieko man padaryti. Todėl mano tėvas išsiuntė mane į vienuolyną, idant kaip tarnaujanti sesuo nieko nevesčiau į pagundą. Mano branda jau praeity, ir nebruk man daugiau vyno, Manueli. Ar tu senas?

Manuelis trumpai atsakė, kad amžinas ausų skausmas ir kelių gėla atėmė iš jo menkiausią norą leisti vaikus į pasaulį.

Šitaip jie plepėjo ir net aš įsikišau į jų pokalbį, nes buvo sekmadienis, graži diena, o Ana griežtai atsisakė kartu su manim eiti į mano kambarį. Ji tylėjo ir vėl buvo nelyginant kita moteris – nuo galvos iki kojų glaudžiai susisupusi juodu vienuolės apdaru, prisidengusi veidą, rankovėse paslėpusi pirštus. Man ko paklausus ji, tarytum davusi tylėjimo įžadus, tiktai švelniai papurtydavo galvą. Buvo prisidengusi veidą, tačiau pastebėjau, kad ji nepaprastai išblyškusi. Jos išplėstos rudos akys žvelgė priekaištingai. Paakiai melsvavo, vokai buvo pabrinkę lyg verkus. Visa elgsena ji kaip įmanydama stengėsi sužadinti man gailestį ir savigraužą. Kai pamėginau čiupti už rankos, ji baikščiai ją atitraukė. Įtariau, jog ji miltais nusibalino veidą ir mėlynais dažais nusitepė paakių kampučius – šitaip netikroviškai blyški ir pasigailėtina atrodė.

Kiek užgėrusi sesuo Chariklėja vis dirstelėdavo į ją ir nesusiturėdavo neprunkštelėjusi. Ana kaskart priekaištingai dėbtelėdavo į Charikłėją ir ši bemat užsidengdavo delnu burną, tačiau netrukus vėl prunkštelėdavo.

Pagaliau nebeišlaikiau. Žengtelėjau prie Anos, sugriebęs už riešų priverčiau atsistoti ir nirčiai paklausiau:

– Ko apsimetinėji? Ką reiškia šitas beždžioniavimas?

Ji tarsi apstulbusi pasižiūrėjo į mane ir priglaudusi pirštą prie lūpų perspėjo:

– Šš, tarnai girdi.

Sakytum, susitaikiusi su neišvengiamybe, trūkčiodama pečiais ji nusekė mane laiptais, bet ir vėl griežtai atsisakė užeiti į mano kambarį.

– Ne, tokios kvailystės daugiau nepadarysiu! – riktelėjo ji. – Turiu žiūrėti savo garbės. Ką tavo tarnas apie mane pagalvos? Beje, jeigu jau paminėjau tarnus, – jaudrinosi ji, – bari mane prie jo, lyg mudu jau būtume susituokę. Ir tau nederėtų pliaukšti niekų su ta prastakilme, kuri neteisingai supranta kiekvieną žodį. O gal aš neteisingai suprantu? Gal tu ja susižavėjai ir tapau tik dingstimi, idant vogčia galėtumei su ja susitikinėti, girdyti vynu ir nusilpninęs pasinaudoti ja kaip geidulio tenkinimo įnagiu? Tikrai negalėjau jos vienos čia leisti, nors verčiau niekuomet į šituos namus kojos nebūčiau kėlusi.

– Ak, Ana, – maldavau, – kodėl taip elgiesi? Jau nebežinau, ką apie tave manyti! Ar tu kvaila, ar aš pamišau?

– Žinoma, žinoma, dar išvadink mane pamišėle, – neatlyžo Ana. – Pati kalta, kad atsižadėjusi namų ir tėvo bejėgiškai puoliau tau į nagus. Jau nė nepamenu, kada iš tavęs gerą žodį girdėjau. Niekaip neįtinku.

Jeigu apsitaisau pagal luomą bei išsilavinimą, tai elgiesi su manimi lyg su kekše. O jeigu gerinuosi tau elgdamasi kuo varžliausiai bei padoriausiai, tai bari ir įžeidinėji, jėga čiumpi ir tempiesi į kambarį tarytum dilgėdamas prievartauti. Gali kaltinti mane, bet pirmiau pasižiūrėk į save.

– Dieve pasigailėk už tai, kad įsipainiojau į jos raizgus, – tariau nusikamavęs ir visai netekęs vilties. – Gal širdyje esu lotynas ir niekados nesuprasiu graikų!

Ji kiek suminkštėjo, vėl plačiai atmerkė nuostabias akis ir tarė:

– Nepeik graikų. Tu moters nesupranti! Gal ir nesi palaidūnas bei viliūgas, tačiau tikras nesubrendėlis, nes apie moterį menkai nutuoki. Turbūt turėsiu tau atleisti.

– Tu man atleisti! – sušukau įniršęs. – Kuris iš mudviejų turi atleisti? Gerai jau, gerai, atleisk. Nusižeminu ir atsiprašau, jei tik baigsi kvailai mane kiršinti. Daugiau nepakęsiu. Kodėl šitaip su manimi elgiesi?

Ji droviai nudūrė akis, tačiau pro ilgas blakstienas slapčia į mane tebedirsčiojo.

– Nes myliu tave, pone Johanai Angelai, – švelniai tarė. – Nes taip karštai tave myliu, kad net pačią graudulys ima. O tu taip vaikiškai su manimi elgiesi. Bet gal už tai šitaip liepsningai tave myliu?

Stebeilijau į ją netikėdamas savo ausimis ir nieko nebesuprasdamas.

– Keista meilė, – atsakiau.

Ji meiliai patapšnojo man skruostą.

– Drauguži, vienintelis mylimasai, – lipšniai paklausė, – kodėl tu toks užsispyręs?

– Užsispyręs? Aš? – įsiūtis man ėmė smaugti gerklę, todėl tik nurijęs seilę pajėgiau kalbėti. – Bent jau nesu taip šėtoniškai užgaidus.

– O aš užgaidi? – paklausė ji lyg iš tikrųjų save tyrinėdama. – Nejau išties esu užgaidi? Bent jau nesu tokia paprasta kaip tu. Moteris kiek sudėtingesnė už vyrą.

– Ko iš manęs nori? – paklausiau. – Sakyk pagaliau.

– Šiomis sąlygomis galimos teisėtos santuokos, – aiškiai ir paprastai atsakė ji, pabrėždama kiekvieną žodį, kad suprasčiau teisingai. – Privalau galvoti apie savo šlovę, ateitį, giminę ir tėvą.

Sugniaužiau kumščius taip, kad nagai susmigo į delnus.

– Mes neturime ateities, – tariau prisiverstinai ramiai. – Pasistenk galų gale suvokti, kad tavo giminė, tėvo rūmai, tavoji garbė ir visa kita greitai neturės jokios prasmės. Turkų patrankos jau už penkių tūkstančių žingsnių nuo miesto. Turkų tiek daug, kad niekas nė nesuskaičiuos. Mes neturime ateities, neturime, neturime, patikėk!

– Tai ko taip atkakliai priešiniesi? – taip pat prisiverstinai ramiai paklausė ji. – Jei mes neturime ateities ir visa kas nebeturi prasmės, tai, vardan Dievo, kodėl nenusileidi man dėl tokios smulkmenos?

– Bažnyčios susijungė, – pasakiau. – Pamėgink suprasti. Unija paskelbta. Lotyniška santuoka tokia pat teisėta kaip graikiška. Paniekinsiu sakramentą, jeigu dar kartą sąmoningai susituoksiu. Toks mano įsitikinimas. Dėl Dievo, juk neatsisakiau tikėjimo ir nepriėmiau islamo, nors Varnoje kalavijo ašmenys jau šaldė man sprandą. Niekingai pasielgčiau dabar atsižadėdamas tikėjimo vien tik dėl moters įgeidžio.

– Daugumoje bažnyčių tikėjimas dar išpažįstamas be prieduro, – vis tiek spyrėsi ji. – Senoviškai tuokia ir laidoja, krikštija ir komuniją dalija. Grigalius Mamas – neteisėtas patriarchas, kurį šventasis sinodas nušalino. Popiežius jam pareigų nesugrąžins. Imperatorius paskyrė tiktai šešėlį. Tikroji graikų bažnyčia pasislėpė tame šešėlyje, bet atėjus laikui vėl iškils. Prisidėk prie jos ir ta beprotiška tavo santuoka be apylankų taps niekine lyg nė nebuvusi.

Mušiausi kumščiais į krūtinę, išsiroviau kuokštą plaukų.

– Kam gimiau šiame prakeiktame pasaulyje?! – šaukiau apmaudingai. – Ko negaliu gyventi pagal savo sąžinę? Koks velnias tvarko mano gyvenimą? Nejau ir tu pradėsi man įpėdžiui bėginti šventikus bei teisininkus, nors nė nepaliečiau tavęs?

– Ir nepaliesi! Niekuomet, net jei turėčiau mirti! – užriko ji. – Ir aš laikysiuosi savo įsitikinimo – kaip kad tu primygtinai kartoji. Gyvenk pagal savo sąžinę, bet žinok, jog gyvensi ir mirsi vienas. Gyvename žmonių pasaulyje, o ne Dievo. Žmonių pasaulyje turime nusileisti ir taikytis prie kitų. Dėl tavęs atsižadėjau savo tėvo ir namų! Ir tu ko nors turi atsižadėti! Nes nepajėgsime susigyventi. Sakei, kad reikia rinktis. Gerai. Taigi rinkis. Dabar tavo eilė. Tai paskutinis mano žodis.

Su tūžmo ašarom akyse puoliau į savo kambarį, pasikabinau ant juosmens kalaviją, užsitraukiau batus ir pasikišau po pažastim šarvinius marškinius.

– Sudie, Ana! – sušukau praeidamas pro ją laiptuose. – Nuo šiol rasi mane tik ant mūrų. Daviau tau obuolį, bet nedrįsti atsikąsti baugindamasi kirmėlių.

– Pasiimk savo obuolį! – sušuko ji ir sviedė man pavymui kažkokį po ranka pasitaikiusį daiktą.

Ko gera, tai buvo brangus žibintas su stikliniu dangteliu. Stiklas, sudužęs man į galvą, sužeidė ranką ir sprandą. Bet tuomet nė nejutau. Taip užtrenkiau vartus, kad namas sudrebėjo.

Ji pripuolė prie vartų ir persigandusi sušuko pavymui:

– Ar nesusižeidei?

Neatsigręžiau. Šarviniais marškiniais po pažastim skimbčiodamas lėkiau gatve tarytum piktos dvasios genamas. Taip beprotiškai ją mylėjau.

1453 metų balandžio 4 diena

Pirmadienį nuplukdė grandinę ir užtvėrė ja uosto prieigas nuo Eugenijaus bokšto iki Galatijos bokšto Peroje, anapus įlankos. Uostas užtvertas. Nieku gyvu nebeišplauks nė vienas laivas. It gyvatė riečiasi grandinė nuo vieno kranto į kitą.

Užslinkus tamsai šiaurvakarių dangaus pakraštį nušvietė turkų laužai.

Palikęs namus prisidėjau be apylankų prie Džustinianio sutelkto Šventojo Romano vartų apsaugos būrio. Lotynai gulinėja bokštuose ir sarginėse, verdasi puoduose avieną, lošia kortomis ir geria vyną. Graikai gieda daugiabalses ir meldžiasi. Ant mūrų budi sargybiniai. Protarpiais man dingojosi, jog nakties juodumoj atjuda šešėlis ir sviedžia per griovį deglą ar iššauna degančią strėlę. Tačiau priešlaukis lyg išmiręs.

Netrukus avienos valgymas baigsis ir puoduose bus kaitinamas lydytas švinas bei karštas degutas.

Ant mūrų išstatyta daugybė siauravamzdžių tiesaus taikymo patrankų. Taip pat plačiagerklių bombardų, kreivėmis spjaudančių didelius akmeninius sviedinius. Tačiau nuo bombardų mūras nukentės labiau nei priešas. Juolab kad jos dar neišbandytos. Parakas taupomas kitokiems pabūklams bei rąstais sutvirtinamoms užsklendžiamoms patrankoms, šaudančioms švininiais sviediniais.

Imperatoriaus technikai išorinio mūro viršūnėje taip pat išstatė senovines balistas bei svaidykles. Toli už griovio jos mėtys didžiules akmens atskalas. Tačiau akmens atskalos lekia lėčiau negu patrankų sviediniai.

Jeigu leidžiama rinktis, – parakinį ginklą ar kilpinį lanką, – tai tik vienas iš penkiasdešimties pasirenka parakinį ginklą. Kilpinis lankas tikslesnis ir saugesnis.

Dangaus pakraštys žaruoja ir lotynai tarp savęs lažinasi, ar turkai rytoj užguls vartus. Visi jaudriai guvūs, prastai miega. Kariai kalba tik keiksmais ir prakeiksmais. Tai žeidžia graikus. Jie laikosi atokiai nuo lotynų.

Nakčia širdį užlieja kartėlis ir dvejonė. Neįstengiu negalvoti apie Aną Notarą. Neįstengiu. Likimas negali būti toks kryptingas ir būtinai varyti mane šituo keliu. Iš kur tas jos primygtinis noras įsipareigoti man pagal įstatymą? Privalėtų suprasti, kad turiu pamatą nesutikti. Turiu. Turiu.

Nepripažinęs Unijos ir susituokęs su Ana Notara vėl žengtelėčiau tamsios pagundos link.

Kodėl ją sutikau? Ar mudviejų susitikimas buvo iš anksto nulemtas? Ar jos tėvas iš tiesų nežino ją pasilikus mieste? O gal jie – tėvas su dukteria – veikia slapčia susitarę? Betgi Lukas Notaras negali žinoti, kas aš.

Ją rengė į imperatoriaus sutuoktines, tačiau Konstantinas jos nenorėjo. Ar tas įžeidimas galėtų nulemti jos darbus – taip, kaip lemia jos tėvo darbus? Ar Lukas Notaras išties mano, jog sultonas, užėmęs miestą, skirs savo vasalu šešėlinį imperatorių graiką? Ar jis numato, kad, apsiausčiai žlugus, tarp graikų ir lotynų įsiplieks kruvinas sankirtis ir imperatorius Konstantinas bus nuverstas? Nuo senų senovės kas antras graikų imperatorius būdavo valdžios glemžėjas.

Lukas Notaras negali pakilti į imperatorius. Tačiau jo duktė galėtų tapti imperatoriaus sutuoktine.

Ne, niekas nežino. Tačiau išėjus iš Notaro namų į mane kėsinosi. Tamsiajame Blachernajaus kambaryje palaidota daugybė paslapčių.

Ne, niekas nežino. Tik išgyvenu lemtį. O gal tai ne mano likimas, nes esu genamas į kelią, kuriuo nenoriu eiti.

Kodėl, kodėl sutikau ją ant Sofijos soboro laiptų? Kai manasis kelias buvo toks aiškus ir paprastas. Mane vėl apsiautė ūkana, mintys kunkuliuoja. Nejau sužlugdysiu sielą dėl kūno pagundos? Tačiau aš myliu ir kūnu, ir siela. Taip manau. Taip maniau.

Aš tik žmogus – ne angelas. Betgi Manuelio kelių gėla pradingo, kai uždėjau jam ant sprando delną.

Šiaurvakarių dangaus pakraštys žaruoja nuo turkų stovyklos laužų. Rytą jie apsups miestą. Telieka narsiai kautis, neturint ateities. Taip paprasta, taip aišku. Mirties angelas pažadėjo trečią kartą sutikti mane prie Šventojo Romano vartų. Nejau suabejosiu man pažadėtąja viešpatyste?

Mano gyvenimas buvo visavertis. Daug išgyvenau. Visokią laimę patyriau. Skaičiau raštus. Tikėjau filosofija. Verčiausi prekyba. Medžiojau. Kariavau. Buvau vienas iš turtingiausių Florencijos žmonių. Dešimtį kartų mirties dalgis prašvilpė prošal. Vergaudamas perpratau žmogaus vergystę ir įveikiau save.

Viskas, viskas, idant patirčiau Dievą.

Viskas, viskas, idant dėl moters pulčiau į plėvojantį savosios aistros kapą.

Nejau neapkenčiu jos? Nes myliu.

Patekėjus saulei sukilo dulkių debesys visuos į miestą vedančiuos keliuos ir takeliuos. Paskui iš dulkių išniro pirmi pakriki turkų būriai. Išvydę prieš save miesto mūrą turkai ėmė šauktis Dievo bei Pranašo, mojuoti ginklais. Saulės spinduliai žibino raudonom dulkėm apneštas iečių bei kalavijų aštrumas.

Džustinianis iškvietė mane iš sargybos bokšto prie Charizijų vartų. Jiedu su imperatorium ten laukė, abudu raiti. Abipus vartų lūkuriavo koks šimtas jaunų graikų didikų, prilaikydami nekantriai žemę kanopom kapstančius ir galvas kraginančius žirgus. Tai buvo tie patys vyrai, kurie dygiai šypsojo, kai imperatorius kalbėjo lotynams. Tie patys, kuriuos matydavau hipodrome raitus žaidžiant kamuoliu. Dailūs pasipūtę jaunikaičiai, manantys, kad jiems nedera net kalbėtis su lotynais.

– Joti moki, Žanai Anžė, – tarė Džustinianis. – O ar trimitą moki pūsti?

Linktelėjau klausiamai.

– Juk nori kautis? – tęsė Džustinianis. – Gerai. Galėsi. Tik žiūrėk, kad mūšis per ilgai neužsitęstų ir neatsidurtum apsupty. Taigi paskelbk graikiškai tiems prakeiktiems jauniems pusgalviams, kad pakarsiu kiekvieną, kuris nepaklus trimitui ir neapsisuks atgal, jo garsą išgirdęs. Nevalia prarasti nė vieno vyro. Tai tėra pasirodymas – ne išpuolis. Turite sukelti sąmyšį turkų žygiuotės voroje. Žiūrėk į bokštą. Duosiu ženklą vėliavėle, jei iškils pavojus likti turkams po kojų.

Paėmiau iš jo trimitą ir papūčiau. Garsas buvo skardus, dainingas. Guvūs žirgai stojo piestu. Garsiai pasiaiškinau jaunikaičiams, jog tikrai nenoriu su jais dalytis garbės. Tačiau protostratoriaus įsakymu privalau stebėti juos ir duoti ženklą, kai reikės grįžti. Pasisakiau esąs už juos vyresnis ir dar prieš Varną kovęsis raitininkų mūšiuose.

Džustinianis švelniai kalbino savo kiltą karo žirgą, aiškindamas šiam, kas dedasi, o paskui perdavė kamanas man.

– Mano žirgas apsaugos geriau nei tavo kalavijas, – pasakė. – Jis bet kokioj grūsty praskins kanopomis kelią ir, jei reikės, perkąs turką.

Tai išties buvo žiaurus ir baugus gyvulys, nors lėtesnis ir drėblesnis už karštakraujus graikų žirgus. Laimei, gyvūnai mane myli. Antraip būčiau išsigandęs to žirgo labiau nei turkų. Džustinianis toks aukštas, kad aš nepasiekiau balnakilpių, bet jau nebuvo kada jų taikyti. Nuleidžiamasis tiltas griausmingai trinktelėjo ir dešimtys vyrų atstūmė vartų sąvaras.

Pro vartus graikai išjojo tvarkingomis gretomis, bet ant tilto jau paspaudė pentinais žirgus ir šauksmais juos ragindami, rungčiomis, tary-

tum banda nugarmėjo į priešlaukį. Lėkiau iš paskos taip, kad žemė dundėjo. Kiltas mano žirgas, papratęs visuomet šuoliuoti pirmas, buvo įniršęs ir įsižeidęs, kad liko paskutinis. Todėl įtempė visas jėgas, o aš jaučiausi saugus tarsi sėdėdamas ant karo dramblio po mediniu stogeliu.

Lėkėme pasitikti Adrianopolio keliu atžygiuojančių pėstininkų. Pamatę atšuoliuojant raitininkus jie pakriko abipus kelio. Paskui suzvimbė strėlės. Jauni graikai tarsi žaisdami kamuoliu pasklido po lauką. Kamuoliais tapo turkų galvos. Mano žirgas sutrypė pirmąjį kūną. Toli, iš šono, plevėsuodami raudonom mantijom, pėstininkų ginti strimgalviais lėkė turkų sipahiai*.

Pirmieji turkų pėstininkai iš išgąsčio pametė ginklus, idant bėga būtų spartesnė. Tai tebuvo priešakinės saugos atmatos. Paskui visi susitelkė ir susmaigstė iečių kotus žemėn, įsimanę tais dygliais perverti žirgus. Graikai apėjo pėstininkus iš šonų, tačiau mano nerangiai dundantis žirgas puolė stačiai, geležiniais šarvais sulaužė ietis it šakaliukus ir kanopomis sutrypė neapsakomai persigandusius turkus. Atkeliavau kautis. Privalėjau kautis. Tie turkai nė odinių šarvų neturėjo. Jie šaukė: „Alache, Alache!" Net aš susivokiau šaukiąs: „Alache, Alache!", tarytum prašydamas jų Dievą pasigailėti savųjų.

Lauką numargino skarmalų krūvos. Mano žirgas kiek nuleido ausis ir kibo dantimis turkų vaikinukui į pilvą, purtė jį iškėlęs, iki tas apsvaigo, ir nusviedė į šalį.

Turkų žygiuotės gretos buvo sustojusios, jose kilo suirutė. Jaunieji graikai apsuko žirgus ir galvotrūkčiais pasileido mūro link. Jie pasiekė kalvos atšlaitę ir žirgai aprimo. Švilpė strėlės, bet nė vieno mūsiškio nepakirto.

Žvilgtelėjau miesto pusėn. Lygumoje smarkiai kilnojosi Džustinianio vėliava su kryžium. Papūčiau trimitą. Pūčiau be paliovos. Graikai dėjosi negirdį. Jeigu stačioj kalvos atšlaitėj žirgai nebūtų aprimę, tikriausiai būtų joję lig Adrianopolio.

Pagaliau sušaukiau būrį ir pasukome atgal į miestą. Pakeliui koks jaunas graikas, tarytum lavindamas ranką, pasilenkdavo ir kalaviju pribaigdavo ant žemės besiraitantį ir galvą besidangstantį sužeistąjį. Ore tvyrojo koktus kraujo ir išmatų dvokas. Nežmoniškai spausdami pentinais, šaukdamiesi Alacho ir švilpindami kalavijus lyg liepsnojantis pusmėnulis strimgalviais artėjo sipahiai. Jie lėkė mūsų link it kruvinos jūros bangos. Vis dažniau jaunikaičiai gręžiojosi atgal ir nevalingai spaudė žirgus pentinais.

* Osmanų kariai feodalai. *Vert.*

Kadaise nevalgiau mėsos, nes gyvūnus laikiau savo broliais. Mano žirgas sulėtino žingsnį ir išplėtęs kruvinas šnerves klausiamai kilstelėjo galvą. Jo snukis, kaklas, krūtinė buvo putoti, kruvini. Jis jautė ir girdėjo galybės kanopų dundesį ir jau nenorėjo grįžęs arklidėn tik dėl pramogos krimsčioti arklininkus.

Atgal nesižvalgiau. Žiūrėjau į Konstantinopolio mūrus ir bokštus priešaky. Pamėginau išvysti juos turkų akimis ir nebesistebėjau, kad artėjant prie miesto kariaunos žingsnis norom nenorom lėtėjo. Kiek akys aprėpė, driekėsi mūrai – gelsvi ir rudi dantyti mūrai. Pirmiausia – griovys ir mūras palei jį. Už griovio – pirmas žemas apsauginis statinys. Už šio – galingiausias iš visų Europoje regėtų miestų mūrų – kilo išorinis mūras su bokštais, ginklais, vyrais. Jo viršūnėje, už mūro dantų ir bokštų, rikiavosi gynėjai. O už išorinio mūro, aukštesnis už aukščiausią namą, kilo didysis Konstantinopolio mūras su galingais bokštais. Tarytum trys didžiulės pakopos, Konstantinopolį saugojo apsauginis statinys, išorinis mūras bei didysis mūras. Net įveikęs apsauginį statinį bei išorinį mūrą priešas pakliūva į pražūtingą mūrų perėją.

Regint dangų remiančio mūro pakopas, širdy pirmąkart žybtelėjo viltis. Tik žemės drebėjimas galėtų jas sugriauti, – tikėjausi.

Mano žirgo kanopos dundino tiltą per griovį. Kuoduota, šarvuota, plazdančių mantijų sipahių raitininkų vora sustojo per strėlės šūvį nuo mūsų. Vos spėjome įjoti į miestą, nes dailidės jau bėgo ardyti pakeliamojo tilto. Prie plytų krūvų bei skiedinio kibirų lūkuriavo mūrininkai, pasirengę vartus užmūryti. Be to, skirtingose mūro vietose buvo sugriauti keturi paskutiniai nuleidžiamieji tiltai, užmūryti paskutiniai didieji vartai. Paliko tik ankšti puolimo vartai, kurie iš didžiojo mūro vėrėsi į mūrų perėją ir kurių raktus imperatorius patikėjo lotynams. Pasklidę turkai apsupo miestą iš visų pusių ir sustojo nurodytu atstumu. Paskui juos ginė didžiules galvijų bandas. Ir anapus įlankos, ant kalvų, kūpsančių už Peros, pasirodė begalinės turkų voros. Šitai tęsėsi per visą dieną. Pavakare nuo uosto įlankos galo ligi Marmuro jūros pakrantės turkų priplūdo tiek, kad nė zuikis tarp jų nebūtų šmurkštelėjęs. Tačiau kariauna sustojo per porą tūkstančių žingsnių. Žvelgiant nuo mūrų, artėjantys turkai maži kaip skruzdės.

Mažas, mažas žmogus lyginant su didžiuliu tūkstantmečiu mūru. Bet laikas – baisūnas. Net galingiausi mūrai griūva. Tuomet keičiasi era.

Gimiau mūrų griūties laikais. Mano širdy mokslinės filosofų ir scholastų sampratos seniai sugriuvusios. Paliko paskutinysis kalėjimas, paskutinysis mūras. Liūdnasis mano kūno kalėjimas. Budėdamas Konstantinopolio sargybos bokšte patiriu many susibėgant negrįžtančią praeitį

ir tamsią ateitį. Tačiau patiriu ir savy tvyrant Dievo viešpatystę, suliejančią skaistį ir tamsą. Išgyvenus likimą mano kūnas suirs. Konstantinopoliui sugriuvus Dievo tikrovė žemėje užsimirš. Liks valdyti tamsos jėgos. Nenoriu tais laikais gyventi.

Užslinko naktis, bręstančio pavasario naktis. Tačiau pavasario žolės ir sulaukėjusių migdolmedžių kvapas nusistelbęs. Ore tvyro aitrus sūrių dulkių ir dūmų tvaikas. Gaisruojančiu pusmėnuliu supa turkų laužai Konstantinopolį nelyginant nakty žėruojančios anglys.

1453 metų balandžio 6 diena

Penktadienis, šventa Islamo diena. Skaisčiai šviečiant ryto saulei prajojo sultonas Muchamedas su kelių šimtų vyrų palyda per patrankos šūvį nuo mūrų. Jo veido nesimatė, bet pažinau jį iš laikysenos ir iškeltos galvos. Iš drabužių spalvos bei galvos dangalų pažinau ir aukštus jo palydos asmenis.

Nė viena pusė nepaleido strėlės, neiššovė nė vieno šūvio. Naktį lauke ir kalvos atšlaitėje buvo surinkti išpuolio metu žuvusiųjų kūnai. Apžiūrėjęs mūrus sultonas nujojo į kalvą, kūpsančią priešais Šventojo Romano vartus. Ten jau stovėjo didžiulė šilko palapinė su kolonom, remiančiom stogą, ir daugybė kasėjų jau kasė apie kalvą griovius bei statė užtvaras.

Nenulipęs nuo žirgo sultonas pasiuntė prie vartų skelbėją su taikos ženklais. Skelbėjas dainingu balsu pašaukė imperatorių Konstantiną ir pasiūlė taiką. Jis kalbėjo darkia graikų kalba, tačiau niekas ant mūrų nesijuokė. Imperatorius Konstantinas pakilo į didžiojo mūro bokštą su aukso plunksnų karūna ir apeigų tvarka, apsuptas palydos, pasirodė skelbėjui.

Sultonas Muchamedas laikėsi Korano įstatymo ir pasiūlė taiką, duodamas žodį, kad paliks visus gyvus, jei miestas pasiduos nesipriešinęs. Tai buvo paskutinė didžiojo vizirio Chalilio bei senųjų taikos šalininkų galimybė surengti derybas. Tariu, jog Muchamedas ant atsčios kalvos stėro labiausiai, kad jo reikalavimas bus patenkintas.

Imperatorius Konstantinas liepė Franciui pakartoti tai, ką parašė sultonui į Adrianopolį. Plonas rūmininko ir apsišvietusio Francio balsas netoli sklido. Džustinianio lotynams nusibodo klausytis ir jie ėmė laidyti įprastas karių užgaules sultono skelbėjui. Graikai taip pat paleido gerkles ir įžūlus riksmas per mūrus pasiekė turkų ausis. Graikai įsidrąsino, savo pačių balsus išgirdę, jų akys nušvito, veidai paraudo. Keletas šau-

lių energingai įtempė kilpinius lankus. Tačiau imperatorius Konstantinas pakėlė ranką, griežtai uždrausdamas šauti į sultono žinianešį su taikos ženklais.

Skelbėjas pasileido atgal ir kai pasiekė sultoną, saulė jau švietė skaisčiausiai. Buvo pusiaudienio maldos metas. Sultonas Muchamedas nulipo nuo žirgo. Jam po kojų išvyniojo maldos kilimėlį, o priešais kilimėlį, Mekos pusėje, įsmeigė ietį. Sultonas susidėjo rankas, nukukinęs galvą suklupo ant kilimėlio ir ligi žemės nusilenkė prieš Dievą. Jis neapsiplovė, kaip privalu, nes buvo karo žygyje, juolab kad begalinei jo kariaunai vyrų nebūtų užtekę vandens. Jis pamažu lenkėsi ligi žemės ir visa jo kariauna nuo jūros pakrantės iki uosto įlankos kartu su juo klupo ir kaktomis palietė žemę. Rodės, už poros tūkstančių žingsnių nuo mūro didžiulis gyvas ir juduliuojantis kilimas kloja žemę, kiek akys užmato.

Tarytum atsakas sugaudė visų miesto bažnyčių varpai, vienuolynuose suvirpo kamertonai. Miestą užliejęs drąsinantis varpų ir kamertonų gaudesys pasiekė turkų ausis ir sutrikdė jų maldą.

Sukalbėjęs keletą rakatų* sultonas Muchamedas pakėlė rankas ir paskelbė apsiausties pradžią. Tie, kurie girdėjo jo žodžius, ėmė visa gerkle kartoti jo šauksmą ir šauksmas sklido iš vienos voros į kitą apgaubdamas miestą tarsi jūros ošesys.

– Pradedame apsiaustį, – šaukė turkai ir mosuodami ginklais susyk puolė prie mūrų. Nelyginant bangos slinko pirmyn margaspalviai būriai ir nuo mūrų jau galėjai įžiūrėti išžiotas burnas bei rėkiančius veidus. Tai buvo toks sukrečiantis reginys, kad nepatyrūs graikai persigando ir atsitraukė, o lotynai skubinai ėmė tempti lankus ir traukti kalavijus.

Tačiau turkai tvarkingai sustojo per tūkstantį žingsnių nuo mūro – per patrankos šūvį – ir pradėjo kasti aplink miestą ištisinį griovį, nešti akmenis bei statyti užtvarą, įtvirtindami savo stovyklą. Tiktai keli janyčarai, atlėkę prie didelio griovio, ėmė šaukti graikus stoti vyras prieš vyrą. Vyresnieji apsaugos kariai karštai prašė imperatorių leisti parodyti turkams savo kariškus gebėjimus. Kai kurie patyrūs Džustinianio šarvuotieji taip pat su malonumu būtų išmėginę vakarietišką abirankį kalaviją prieš trumpą lenktą janyčarų kardą. Tačiau Džustinianis griežtai uždraudė visokiausias nenaudingas rungtynes.

– Ne turnyrų laikai, – pasakė. – Neverta dėl kvailos garbės stumti mirtin geriausių kalavijuočių. Mane pakvietė kariauti, o ne žaisti.

Jis šaltai įsakė geriausiems šauliams nutaikyti ginklus bei lankus ir

* Musulmonų maldos dalis. *Vert.*

podraug iššauti. Keturi janyčarai krito, pakirsti strėlių bei švino kulkų. Kiti įniršo dėl tokio garbės bei gerų papročių įžeidimo ir apsiputoję ėmė šūkauti, vadindami graikus bei lotynus bailiais galvijais, kurie tik pasislėpę už mūrų drįsta šaudyti į narsuolius. Kai krito dar du, kiti atėjo į protą, užsikėlė draugų kūnus ant nugarų ir pamėgino neštis. Dabar į juos ėmė šaudyti jau nuo viso mūro ir daugel janyčarų krito. Tačiau janyčarai, nebailaudami kulkų nei strėlių, vis bėgo pasiimti kūnų. Prie griovio jų neliko nė vieno. Tik kraujo dėmės rudino žolę.

Kol turkai pastangiai kasė griovį ir statė užtvarą, Džustinianis, jodamas mūro viršūne, juos suskaičiavo. Žinome, kad aplink sultono palapinę priešais Šventojo Romano vartus įsikūrusių janyčarų yra dvylika tūkstančių. Nuolatinės raitininkų kariaunos, sipahių – bent jau tiek pat. Džustinianis tarė, jog iš viso pakenčiamai apginkluotos, pusiau šarvuotos, parengtos kariaunos yra daugių daugiausia šimtas tūkstančių vyrų. Tiek pat – kariškai neparengtos kariuomenės – neturtėlių, kurie, sultono pašaukti, tikėjimo ugnies bei grobio geidulio kaitinami, puolė kariuomenėn vienais skarmalais, pasigriebę kalavijus ar svaidykles, kai kurie – apsaugai išsirūpinę siaurus, oda trauktus medinius skydus. Gal tik ketvirtadalis sultono kariaunos vilki medvilne kimštais odiniais šarvais.

Turkų skaičius baugina, tačiau samdytos kariuomenės pasirengimas, Džustinianio manymu, prastas. Po šio pasijodinėjimo jis tikrai nenusiminė. Tik stebėjosi, kur užtruko apkalbėtosios sultono patrankos.

Norėdamas padrąsinti gynėjus imperatorius Konstantinas, pasitaręs su Aloiziju Diedu, įsakė Venecijos galerų įguloms nužygiuoti išorinio mūro viršūne visą sausumos mūro atkarpą – nuo uosto įlankos ligi Marmuro bokšto. Grojo dūdelės ir būgnai, vėjy gražiai plaikstėsi Šventojo Morkaus vėliava su liūtu. Be abejo, šitas pasirodymas – reikšminga diplomatinė imperatoriaus pergalė, nes sultonas supras dabar kariaująs ir su Venecija.

Vakarėjant paaiškėjo pasirodymo kaina. Imperatorius Konstantinas su savo apsaugos būriu persikėlė iš Blachernajaus rūmų ir, kaip Džustinianio pastiprinimas, įsikūrė visam laikui ties mūrų viduriu, priešais sultono palapinę. Į ištuštėjusius rūmus nužygiavo Venecijos bailas su venecijiečių įgula bei pirkliais savanoriais. Rūmų viršūnėje šalia purpurinės imperatoriaus vėliavos pavakare iškilo Šventojo Morkaus liūtas. Taigi visą patikimai sustiprintą Blachernajų turės ir gins venecijiečiai. Jeigu miestas iš tikro pajėgs apsiginti ir sultonas apsiaustį pralaimės, strategiškai venecijiečių persikėlimas į Blachernajų – bloga lemiantis ženklas. Nenuostabu, kad venecijiečiai taip uoliai kasė griovį prie Blachernajaus mūrų. Akivaizdu, kad jie slapta susitarė su imperatorium. Neįveikia-

mam venecijiečių laivynui valdant uostą, šiauriniame miesto pakraštyje venecijiečių gynybiniams būriams valdant Blachernajų kaip atskirą tvirtovę, Venecija saugo miestą nuo galimo genujiečių perversmo.

Šiaip ar taip, Džustinianiui ir jo šarvuotiems vyrams teko garbinga vieta – priešais janyčarus, abipus Šventojo Romano vartų. Tarp šių bei Charizijų vartų Džustinianis sutelkė mažų mažiausiai tris tūkstančius geriausių karių, nors ta atkarpa trumpesnė nei penktadalis sausumos mūro. Betgi priešais šią mūro dalį – sultonas ir janyčarai.

Kiek iš viso yra gynėjų? Tai žino tiktai imperatorius Konstantinas su Džustinianiu. Tačiau aiškindamas, kokį pastiprinimą įmanu nusiųsti nuo Šventojo Romano vartų į kitas grėslias mūro vietas, Džustinianis netyčia prasitarė, jog pusė visos kariuomenės sutelkta tarp Šventojo Romano ir Charizijų vartų. Vadinasi, miesto gynėjų – priskaičiavus net vienuolius bei amatininkus – yra ne daugiau nei šeši tūkstančiai. Man tai neįtikima. Juk tik Venecijos įgulų yra pora tūkstančių vyrų, nors jie turi likti galerose ir saugoti uostą bei grandinę. Vis dėlto spėju, kad mūsų ant mūrų yra ne mažiau kaip dešimt tūkstančių, nors šarvuotų, – priskaičiavus šešis šimtus Džustinianio genujiečių, – ne daugiau nei tūkstantis.

Tarkim, dešimt tūkstančių prieš du šimtus tūkstančių. Tačiau dar nėra sultono patrankų ir sultono laivynas nepasirodė.

Popiet Selimbrijos pusėje pasigirdo paskiri trenksmai – lyg griausmas, nors dangus buvo giedras. Nuo iškilių mėlynų Marmuro jūros salų eina dangun didžiulis juodų dūmų stulpas.

1453 metų balandžio 7 diena

Nakčia priešais Selimbrijos vartus ant kuolų pamauti išniekinti nuogi vyrų, lig paskutiniosios gynusių tvirtovę, kūnai. Kuolų su kūnais – keturiasdešimt.

Iš Peros atėjo gandas, jog sultono laivynas dvi dienas bergždžiai puldinėjo paskutinį Marmuro jūros salų bokštą. Vakar turkų laivyno vadas įsakė apkrauti bokštą lig viršūnės medžiais ir sudegino kartu su gynėjais.

Graikai moka žūti, gindami paskutinius savo valstybės žingsnius.

Rytuose barbarai, Vakaruose barbarai. Ant dviejų pasaulių ribos ginasi paskutinysis Kristaus miestas.

Netekęs vilties sulaukti pagalbos. Nesirūpindamas garbe. Išniekinti nuogi kūnai ant kuolų ir musių debesys aplinkui.

Nuo galvos iki kojų šarvuotas, visa galva it bokštas už kitus aukštesnis, juokiasi Džustinianis išpurtusiu veidu ir begailėmis akimis. Šiandien, išvydęs sudarkytų Selimbrijos gynėjų kūnus, pajutau jam neapykantą.

Kausimės neturėdami vilties, neturėdami ateities. Net jeigu įveiksime sultoną, Konstantinopolis tarsi gyvas kūnas paliks barbarų lotynų rankose.

Šitaip šaukia mano graikiškas kraujas. Jis jau nebeužpelnys žemiškos valstybės, todėl trokšta to, kas amžina ir neblėstama. Ne žemiškos tikrovės, o Dievo tikrovės.

Vakare meldžiausi Choro vienuolyne. Suklupau priešais stebuklingąją ikoną greta savo brolių graikų. Svaiginausi smilkalų dūmais. Mane supo sienos, puošiamos auksu tviskančių mozaikų. Manoji Dievo Motina, mano tikėjimo išpažinimas – tikras ir neiškreiptas, mano malda, liturgija, skambus varpų ir kamertonų gaudesys. Rodės, jau nebesipriešinęs atsidūriau saugiame motinos glėbyje. Ko traukiausi, ko abejojau, ko bergždžiai nešiojau lotynišką širdį krūtinėje?

Už savąjį tikėjimą, už savąjį kraują, dėl Kristaus aš pasirengęs mirti.

Ant kuolų pamauti Selimbrijos graikų kūnai paakino pažinti save.

Visą gyvenimą bodėdamasis bėgau nuo įkarščio, nuo nepakantos. O dabar įkarštis skaisčia ugnimi perėmė man širdį.

1453 metų balandžio 9 diena

Po ramaus sekmadienio šiandien prie grandinės nusiyrė devynios didžiosios galeros, pasirengusios ją ginti. Laukiama turkų laivyno.

Ilgos jaučių porų vilkstinės tempia didžiules bronzines turkų patrankas.

Anapus turkų linijų dulkių debesis kelia galvijų bandos, o širdus jų maurojimas atsklinda ligi mūrų.

Gynėjai pasiruošę. Kiekvienas žino savo vietą ir uždavinį. Imperatorius Konstantinas visą dieną jodinėjo mūru, kalbindamas atkarpų vadus, narsino graikus, vis daugiau žadėjo lotynams.

1453 metų balandžio 11 diena

Sultonas įsakė išstatyti palei visą sausumos mūrą šimtus mažųjų patrankų bei bombardų. Didelės patrankos sustatytos keturiose vietose: priešais Šventojo Romano vartus, prie Charizijų vartų, Blachernajuje –

palei Kaligarijos vartus, kur mūrai, beje, tvirčiausi, tačiau nėra giovio, ir dar trys didelės patrankos stovi prie Selimbrijos vartų.

Patrankos atitemptos taip arti mūro, kad žvalgus vyras įžiūri pabūklininkų veidus. Kaip tik dabar patrankos tvirtinamos prie pakylų, pastatytų iš didžiulių rąstų bei akmens skeveldrų. Šimtai vyrų triūsia apie jas it skruzdės. Patrankos guli ant pilvų gremėzdiškos, bejėgės. Tačiau jų šiurpų didumą geriausiai suvoki palyginęs jų žiojėjančius nasrus su šalimais plušančiais vyrais. Apvalūs akmeniniai sviediniai, kraunami prie patrankų – aukščiau vyro kelių.

Ir patrankos apsaugomos grioviais bei užtvaromis. Nė vienas lotynas nėra matęs tokių didelių pabūklų. Patrankos suės kalnus parako, skeldėdamos užmuš šimtus vyrų. Šitaip kalba Džustinianis, guosdamas savo šarvuotus karius.

Didžioji patranka, kurią Adrianopolyje nuliejo iš Konstantinopolio pabėgęs Orbanas ir apie kurią gandai sklido jau sausį, pastatyta priešais Kaligarijos vartus, kur mūrai tvirčiausi. Akivaizdu, kad sultonas tiki savo patranką gebėsiant sutrupinti bet kokį mūrą. Džustinianis smalsavo ją pamatyti ir leido man eiti kartu, nes aplink ramu. Podraug jis norėjo pažiūrėti, kaip venecijiečiai laikosi Blachernajuje bei prie Charizijų vartų, iš kur eina kelias į Adrianopolį.

Diduma mūrų gynėjų buvo palikę savo vietas ir gausiais būriais susitelkę ant išorinio mūro žiūrėti tos pamėklės. Ir miestiečiai kabarojosi ant rūmų stogų bei į bokštus stebuklingosios patrankos pažiūrėti.

Džustinianis plačiai nusišypsojo ir tarė:

– Manau, kad žmonių bus mažiau, kai turkai įtvirtins patrankas ir paleis pirmuosius sviedinius.

Daugis rodė pirštais ir šaukė pažinę Orbaną, nors jis buvo su turkiška garbės mantija ir pabūklų meistro galvos apdangalu. Graikai pradėjo užgaulioti ir keikti jį, o imperatoriaus technikai nutaikė mažąsias patrankas bei ginklus ir paleido aibę šūvių, trikdydami vargų didžiosios patrankos vamzdžio kėlimą ir taikymą mūrų link. Džustinianis uždraudė šaudyti, nes tai buvo tik parako švaistymas. Dauguma graikų nubalo ir užsidengė ausis, vos sugriaudėjus tiems niekingiems šūviams ant mūrų.

Orbano nulieta galingiausia visų laikų patranka dukart didesnė už dideles sultono patrankas. Tik tas, kuris savo akimis matė, patikės, jog žmogus gali nulieti tokią patranką. Akmeniniai jos sviediniai siekia vyro juosmenį.

Venecijos bailas Minotas sušuko vyrams grįžti ir atėjo pasikalbėti pas Džustinianį. Podraug atsivedė vaikinuką. Vaikinukas, – kad ir jaunas, – buvo venecijiečių galeros vadas ir susmalsęs atėjo iš savo laivo pažiūrėti

patrankos. Ir imperatoriaus technikas vokietis Džonas Grantas prisidėjo prie mūsų. Pirmąkart pamačiau tą išmaningą žmogų, apie kurio sumanumą bei gebėjimus jau buvau daug girdėjęs. Tai pusamžis, juodabarzdis vyras. Kaktą išvagojusios mintys, o akis, rodos, kaitina kažkokia neblėstanti mūsų laikų nerimastis. Jis nudžiugo, kad šiek tiek moku vokiškai. Pats puikiai kalba lotyniškai, ir graikiškai sklandžiai šnekėti jau geba. Imperatorius nusamdė jį Orbano vieton ir moka tiek, kiek kitados neišprašė Orbanas.

Žiūrėdamas į šiurpiąją patranką Grantas tarė:

– Ta patranka – liejimo meistriškumo stebuklas, peržengęs neįmanomumo ribą. Didesnės patrankos žmogus jau nebepajudintų. Bet nežinodamas, jog Adrianopolyje patranka jau iššovė bandomąjį šūvį, nepatikėčiau, kad ji atlaiko parako ir sviedinio slėgį. Nė už šimtą dukatų nesutikčiau stovėti šalimais, kai ji šaus.

Džustinianis pasakė:

– Aš, vargšas, apsiėmiau ginti Šventojo Romano vartus, nes visi kiti tylėjo. Dabar visai nesigailiu. Su malonumu perleidžiu šį džiaugsmą venecijiečiams.

Venecijos bailas sutrikęs tarė:

– Nesuprantu, kaip galime reikalauti, kad kas nors pasiliktų čia, ant mūro ar bokšte, kai patranka šaus? Mes tik pirkliai savanoriai ir diduma jau nutukę. Net aš uždusau kildamas ant mūro, sunkuliui krūtinę užgulus.

Džustinianis atsakė:

– Reikia ką nors už Blachernajų sumokėti. Bet jeigu nori, tai mielai iškeisiu nepatogų savo bokštą į imperatoriaus lovą ir rytojaus rytą stovėsiu kaip tik šioje mūro vietoje. Keiskimės gynybos atkarpom. Aš galiu.

Nuraudęs bailas nepatikliai pasižiūrėjo į Džustinianį, išmatavo akimis Blachernajaus bokštų bei mūrų nepaprastą tvirtumą, lygindamas su kitomis sausumos mūro dalimis, ir atkirto:

– Pokštauji?

Nuo Porfirogeneto rūmų iki Chinegijo vartų bokštuose plevėsuoja šventojo Morkaus vėliavos šalia imperatoriaus purpuro.

Vokietis Džonas Grantas prapliupo juoku ir tarė:

– Su imperatoriaus technikais dėl smagumo paskaičiavome ir matematiškai įrodėme, kad tokio didumo patrankos išlieti neįmanu. O jeigu būtų įmanu, tai ji dėl savo matmenų neišlaikytų slėgio. O jeigu ji vis dėlto šautų, tai tik išspjautų sviedinį žemėn. Visa tai galime įrodyti tiksliais skaičiais. Tik reikėtų rytoj pasiimti skaičiavimo lentelę vietoj skydo ir žengti ant mūro priešais patranką.

Jauni venecijiečių kariai ligi šiol pagarbiai tylėjo, tačiau jų puikybė prieš genujiečius ilgiau nepakentė bailo dvejonės. Daugis jų žengtelėjo į priekį ir sušuko:

– Imperatorius mums patikėjo Blachernajų! Prisiekiame Šventąja Dvasia, ginsime jį Dievo garbei ir dėl visų krikščionių palaimos. Nesitrauksime, net jei mūras po kojom sugrius. Dėl mūsų nesirūpink, protostratoriau.

Surimtėjęs Džustinianis tarė:

– Patranka dukart didesnė už kitas, bet ir Blachernajaus mūrai dukart tvirtesni už kitus mūrus. Neužmirškite, kad aš ir prie Šventojo Romano vartų turiu keturias patrankas, didžiausias iš visų matytų. Dievo garbei kaukimės visi, kaip išgalime. Nieko kita nebelieka.

Tačiau mane jis pasivedė į šalį ir pasakė:

– Mano drauge Žanai Anžė, niekas iš anksto nežino, kas dėsis rytoj, nes tokių didžiulių patrankų pasaulis dar nematė. Gali būti, kad jos iš tiesų keliais šūviais pramuš mūruose spragas, nors tuo netikiu. Tu lik čia žiūrėti didžiosios patrankos ir patogiai įsikurk Blachernajuje, jeigu venecijiečiai leis. Noriu turėti čia patikimą vyrą, iki pamatysime, ką gali ta patranka.

Džonas Grantas ėmėsi mane globoti, nes abudu esame svetimšaliai – ir tarp lotynų, ir tarp graikų. Jis nešnekus vyras, o kalbėdamas šaiposi. Jis man parodė prie Kaligarijos vartų ištuštėjusias dirbtuves, kuriose keli seni graikai batsiuviai, apmirę iš baimės, taisė karių apavą. Jauni vyrai, taipgi pameistriai, išsiųsti ant mūrų. Vaikštinėjome ir po imperatoriaus rūmų koridorius bei sales, kur įsikūrę venecijiečių pirkliai savanoriai su savo prekėmis. Bailas Minotas iš tikro apsigyveno imperatoriaus miegamajame ir miega pūkų pataluose po purpuriniu apklotu, lovoje, kurios užlaidines puošia dvigalviai ereliai. Venecijiečiai atsigabeno tarnų bei būrį moterų. Tie tarnai be perstogės ginčijasi su imperatoriaus tarnais graikais, šnekančiais aniems nesuprantama kalba.

Rūmų šildymo įrenginiai, įkaitinantys karšto oro kanalus po grindimis, suryja devynias galybes malkų. Todėl imperatorius, vos prasprogus pavasariui, uždraudė rūmus šildyti, nors naktimis dar vėsu. Jis taupo mieste sukauptą medieną duonos kepėjams bei valgiui virti, o pirmiausia, aišku, mūrams taisyti, jeigu turkai pramuš juose spragas.

Temstant pamačiau venecijiečių sargybinius didžiojoje priėmimų salėje kuriant laužą ant marmurinių stiklo lygumo grindų. Marmuras skeldėja, dūmai juodina brangias lubų mozaikas.

Pakilau auštant. Pereitą naktį daugis neramiai miegojo. Graikai meldėsi. Lotynai išgėrė per daug vyno. Eidamas imperatoriaus rūmų koridoriumi ryto vėson, paslydau ant jų vėmalų.

Anapus Bosforo kilo spindulingiausia saulė. Pliskėjo auksinės Azijos kalvos. Plazdindamas bokštų vėliavėles nuo Marmuro jūros pūtė švelnus vėjelis.

Žiūrėjau nuo mūrų į besimeldžiančius turkų pabūklininkus. Mano mintys sekė sultono Muchamedo mintis. Manau, kad ir jis šiąnakt prastai miegojo. Visas miestas buvo perimtas slogaus laukimo, tad ir jo širdį galavo dilgus lūkestis.

Tačiau visą rytą buvo ramu. Paskui mūru nuo pajūrio ligi Blachernajaus nusklido naujiena, jog pasirodė turkų laivynas. Buvo kalbama, kad laivynas nubalino jūrą šimtais burių. Uoste visų laivų varpais ėmė skelbti pavojų, todėl gausmas pasiekė Blachernajų.

Aukštesniųjų vadų bei žaliai apsitaisiusių caušų apsupty išvydome sultoną baltu kaip sniegas žirgu jojant į priešinę kalvą. Plaikstėsi pašų bei vizirių žirgų uodegos. Sultonas jojo pažiūrėti didžiosios patrankos, tačiau atsargiai sustojo per pusę tūkstančio žingsnių. Žirgus nuvedė šalin.

Kai pabūklininkai puolė bėgti nuo didžiosios patrankos ir prie jos paliko tik pusnuogis vergas, mosuojantis ilgą smaigą su rūkstančia dagtimi liepsnai įžiebti, bailas Minotas prarado savitvardą ir įsakė palikti mūrą bei bokštą toje vietoje, kurios link žiojėjo patrankos nasrai. Po laukto įsakymo net drąsiausieji spruko šalin it avys.

Paskui plykstelėjo ir sugriaudėjo baisiau nei šiurpiausia perkūnija. Mūras susvyravo tarytum per žemės drebėjimą. Žemė išslydo iš po kojų ir aš, kaip dauguma, pargriuvau. Didžiulis juodas debesis užgožė patranką. Vėliau girdėjau, jog arčiausiuose namuose nuo stalų nuvirto indai, iš auseklių išsiteliūškavo vanduo. Ir laivai uoste sudrebėjo.

Kai vėjas nunešė parako dūmus ir nuo mūro kilusį dulkių debesį, pamačiau susmalsusius turkų pabūklininkus pribėgus visai prie pat mūro ir rodant vienas kitam sviedinio padarytą žalą. Mačiau juos šaukiant ir mojuojant rankomis, bet nė garselis manęs nepasiekė. Šitaip griausmas užgulė ausis. Pradėjau šaukti, tačiau niekas negirdėjo. Tik patampęs už rankų priverčiau porą nuovokos netekusių karių įtempti lankus. Bet griausmo priblokšti jie prašovė. Net nesužeidė nė vieno turko, nors vis daugiau karių pradėjo šaudyti pro bokšto angas ir nuo mūro dantų. Pabūklininkai iš įtampos buvo visai apdują – tik abejingai dėbtelėjo į žemėn smingančias strėles ir iš lėto grįžo prie savo patrankos, skėsčio-

dami rankas ir purtydami galvas – ginčydamiesi tarp savęs lyg nepatenkinti pasekme.

Sunkus ir didžiulis akmeninis sviedinys mūre išmušė tik nedidelio kambario gilumo duobę, suduždamas į tūkstančius atskalėlių. Mūro pamatai nė nevirptelėjo.

Palei patranką pamačiau patį Orbaną mojuojant vado vėzdu ir garsiai įsakinėjant. Pabūklininkai puolė lakstyti apie patranką, uždengė ją storais vilnoniais apklotais, idant patrankos bronza pernelyg greit neatvėstų, ir ąsočiais pylė alyvų aliejų į didžiulius jos nasrus, lengvindami metalo kančias po siaubingos šūvio įtampos.

Atsčiau, prie Charizijų ir Šventojo Romano vartų, pasigirdo baugūs dundesiai. Išvydau blyksnius ir parako dūmų mutulus, tačiau mano užgultas ausis garsai pasiekė nutykę.

Sugriaudėjus šūviams sultonas Muchamedas paliko stovėti, nors visa palyda ir net caušai kniūpsti krito ant žemės. Jis tik stingsojo įsibedęs į mūrą, kai jo vadai purtėsi dulkes nuo drabužių. Tas sustingimas reiškė, kad jis nenori atskleisti savo jausmų. Gal jis iš tikro įsivaizdavo, jog vienas tokios didelės patrankos šūvis gali sugriauti dvidešimties pėdų platumo mūrą.

Liepęs rūpestingai užklostyti didžiąją patranką, Orbanas įsakė šauti iš abipus stovinčių kitų galingų pabūklų. Jie taip pat buvo dideli, tačiau šalia didžiosios patrankos atrodė lyg ūgtelėję paršeliai prie paršavedės. Pabūklininkai nesibaidė jų šūvio taip kaip didžiosios patrankos ir šalin nebėgo.

Tolydūs blyksniai apžilpino man akis, juodi it degutas parako dūmų debesys užslinko priešlaukį ir nujuodino pabūklininkus. Akmeniniai sviediniai atlėkė daugmaž į tą mūro vietą, kur pataikė didysis sviedinys. Nuo dviejų smūgių mūras sudrebėjo, iš dulkių debesies išlakščiusios akmeninių sviedinių aiženos sužeidė vieną venecijietį. Tačiau nusileidę apžiūrėti nuostolių, pamatėme sviedinių sukeltą žalą esant mažesnę, nei įsivaizdavome. Blachernajų supantis mūras atlaikė išmėginimą. Bailas Minotas iš palengvėjimo nusikvatojo ir drąsindamas vyrus sušuko:

– Vardan Šventosios Dvasios, nesibaisinkime jau, o drąsinkimės! Tokių akmeninių žirnių sultonas gali pūsčioti kad ir po tuziną per dieną, bet mūro nė nesudrebins.

Tačiau turkams aprimus ir tupinėjant apie savo patrankas lyg apie sužeistus gyvius, vokietis Džonas Grantas įsakė visiems mūro gynėjams kibti į darbą. Pamatęs, kur link turkai nutaikė patrankas, jis liepė nuleisti nuo mūro didžiulius odinius maišus, prikimštus vilnos, medvilnės ir šieno, ir užkamšyti sviedinių išmuštus duburius. Jis taip pat buvo viltin-

gai nusiteikęs ir spėjo, kad patrankų padarytą žalą pernakt spėsime visiškai atitaisyti.

Tolumoje vėl pasigirdo dundėjimas ir mūras po mano kojom sudrebėjo. Prapliupo šimtai siauraburnių tiesaus taikymo sultono patrankų ir žemos plačiagerklės bombardos ėmė svaidyti didžiulius akmeninius sviedinius. Daugis jų lėkė per mūrą į miestą ir griovė arčiausius statinius, iki pabūklininkai išmoko apskaičiuoti parako kiekį akmeninio sviedinio atžvilgiu ir teisingu kampu pakreipė bombardos pakylą. Nepaliaujamas trinkesys virpino orą. Paskiri turkų būriai, mušdami būgnus, tarškindami varines lėkštes ir stūgiai garbindami Alachą, ėmė puldinėti prie mūro griovio. Tačiau gynėjai ant mūro nebaigštavo ugnies ir gerai taikė ginklus, tad daugel turkų krito prie griovio, ir kritusiųjų draugai nukentėjo nešdami šalin anų kūnus.

Leidausi mūru Šventojo Romano vartų link pranešti Džustinianiui, jog kol kas neverta baimintis didžiosios patrankos. Sykiais turėjau pabėgėti, kad spėčiau pasislėpti už kito mūro danties, atšvilpiant strėlei ar švino kulkai.

Atkarpos tarp Porfirogeneto rūmų ir Charizijų vartų gynėjams nebuvo linksma. Į mūrą nukreiptos keturios didelės patrankos pirmaisiais šūviais nugriovė keletą išorinio mūro dantų, iš trijų vyrų palikdamos tik kruviną mėsos krūvą. Dar dešimt sužeidė aiženos, todėl teko juos įleisti pro puolamuosius didžiojo mūro vartus į miestą gydytis žaizdų. Ant mūro telkšojo kraujo balos, o neramūs gynėjai stebeilijo pro siauras bokštų angas ir mūro dantis į patrankas, kurioms į nasrus turkai vėl kimšo parako užtaisą. Jie kaip tik dėjo medinius cilindrus ir lipdė visus oro plyšelius, prieš įridindami į patrankų nasrus akmeninius sviedinius.

Šią mūro dalį gina trys broliai Gvakardžiai, apsigimę venecijiečiai, jauni sėkmės kariai, patys nusisamdę vyrų ir pasiūlę savo pajėgas imperatoriui. Jie vaikštinėjo mūru nuo vieno vyro prie kito, narsindami nepratėlius, tapšnodami jiems per pečius ir sakydami, jog neganda nėra tokia baisi. Jie smalsavo išgirsti apie didžiosios patrankos padarytą žalą, todėl likau su jais pasikalbėti ir palaukti turkų patrankų smūgių šioje vietoje, norėdamas savomis akimis pamatyti jų galią. Jie pasiūlė man vyno bokšte, kurį laikė svarbiausia būstine. Iš Blachernajaus rūmų jie buvo atsigabenę brangių kilimų, sienų gobeleno, minkštų pagalvėlių, kad ant akmeninių suolų būtų patogu sėdėti.

Laukdami patrankų šūvių jie vangokai pasakojo man, ką patyrę su Konstantinopolio graikėmis, ir klausinėjo apie turkių papročius. Nė vienas jų nebuvo sukakęs nė trisdešimties. Iš visa ko matyti, jog tai tik nuotykius mėgstantys jaunikaičiai, kario amatą pasirinkę vien iš per-

mainos potroškio ir tikėdamiesi gero atlygio. Įkaušę, dailių moterų prisiminimų kupinom širdim jie visada nusiteikę stoti prieš Dievo teismą. Juk gavo visišką atleidimą tiek už praėjusius, tiek už būsimus prasikaltimus. Neteisiau jų. Priešingai, būdamas jų draugėje greičiau pavydėjau jiems liepsningos jaunystės, kurios dar netemdė jokia filosofija.

Ištraukę kelis kaiščius ir vėl suveržę lynus, turkai nukreipė vamzdžius žemiau – į išorinį mūrą. Vyrai nuo mūrų ėmė šaukti, kad dagtys jau siūbuoja, ir visi broliai Gvakardžiai paeiliui greitosiomis apvertė kauliukų taurę, burdami, kuriam teks garbė stoti priešais patrankas ir padrąsinti savo pavyzdžiu gynėjus. Jauniausias išmetė porą šešetukų ir perimtas didystės nubėgo ant mūro, skimbčiodamas kalavijo makštimi, vyno ir įkarščio blizginamom akim. Jis stojo tarp mūro dantų priešais patrankas, sumosavo šarvuotom rankom, norėdamas atkreipti turkų dėmesį, ir pradėjo šūkauti išmoktas turkiškas nešvankybes, tad kaitau dėl jo iš gėdos. Tačiau dagtims nusileidus prie užtaisų, jis žengtelėjo už mūro danties ir išmintingai nebekišo galvos.

Visos trys patrankos iššovė veik vienu metu, tolydūs smūgiai užtrenkė ausis ir mūras po mūsų kojom susiūbavo. Dūmams ir dulkėms išsisklaidžius išvydom, kad jaunasis Gvakardis išsižergęs, sveikutėlis stovi ant mūro. Tačiau sviediniai buvo nušlavę priešakinį įtvirtinimą palei griovį ir nuskėlę dideles išorinio mūro skeveldras. Akivaizdu, kad nuolatinis šaudymas ilgainiui padarys didelės žalos ir iš lėto, bet tikrai sunaikins mūrą.

Nuo patrankų iki mūro atsklido šiurpios aimanos. Pamatėme kairiąją patranką nutraukus tvirtinamąjį lyną ir toli nusviedus prilaikančius rąstus bei akmenų atskalas. Du pabūklininkus jos tikrai suknežino. Tačiau kiti nė nežiūrėdami į savo draugus, galvotrūkčiais puolė šiltai dangstyti patrankų ir girdyti jų alyvų aliejumi. Didelės patrankos brangesnės už žmogaus gyvastį.

Toliau keliaujant mūru man pasidingojo, jog turkų stovykloje viešpatauja didesnė suirutė nei ant miesto mūrų. Nepaliaujami trenksmai nepaprastai įbaimino turkų galvijų bandas, taigi tolumoje kilo didžiuliai dulkių debesys, girdėjosi baugus maurojimas. Pasibaidę žirgai lakstė po stovyklą trypdami karius, o vidur maišaties pamačiau įniršusį kupranugarį, kuris iškėlęs linguojančią galvą bėgo į aikštų lauką tarp turkų priešakinio įtvirtinimo bei miesto mūrų. Persigandęs piemuo skuodė kupranugariui iš paskos, tačiau įtūžęs gyvulys apsisuko jam priešais, kojomis partrenkė jį žemėn ir klupdamas sutraiškė krūtine.

Visą laiką turkai šaudė tiesaus taikymo pabūklais ir arkebuzomis, tarškino varines lėkštes, pūtė ragus, mušė būgnus ir gaujelėmis puldinėjo prie griovio, mėgindami strėlėmis nukauti už mūro dantų besislaps-

tančius gynėjus. Džustinianio šarvuotieji net nesivangstė strėlių. Strėlės skimbčiojo į jų skydus bei šarvus.

Kai nusigavau iki Džustinianio gynybos atkarpos, iššovė didelės patrankos prie Šventojo Romano vartų, man prieš akis dundėdamas griuvo išorinio mūro dantis ir į orą išlėkė galybė akmens atskalų. Kalkių dulkės sprangino taip, kad kosėdamas vos neuždusau, o nuodingi parako dūmai nujuodino man rankas bei veidą. Priekyje girdėjosi prakeiksmai ir dejonės, daugis graikiškai šaukėsi Švenčiausiosios Mergelės. Visai man po kojų pargriuvo nelaimingas darbininkas, nešęs ant mūro akmenis. Iš jo suknežinto šono plūdo kraujas.

– Jėzau Kristau, Dievo sūnau, pasigailėk manęs nusidėjėlio! – sušuko jis gailiu balsu ir nesikankinęs išleido paskutinį kvapą.

Žvangindamas šarvais Džustinianis bėgo manęs link, ketindamas apžiūrėti, kiek žalos padarė sviediniai. Trinktelėdamas kumščiu jis pakėlė šalmo antveidį – jo išsprogusios žalios akys tvaskėjo įkarščiu. Jis spoksojo į mane tarytum nepažindamas ir šūktelėjo:

– Mūšis prasidėjo! Ar kada išgyvenai nuostabesnę dieną?

Jis giliai kvėpavo, šnervėmis traukdamas parako smarvę ir šilto kraujo dvoką. Jis kvėpavo taip giliai, kad šarvai ant jo galingos krūtinės kilsavo. Tai buvo kitas žmogus – ne tas lėtas, mąslus vadas, kurį pažinojau. Rodės, jis tik dabar pasijuto it žuvis vandenyje, o dundesys ir svaigulingas triukšmas jam teikė galuojantį malonumą.

Mūrai mums po kojų susvyravo, griausmas suvirpino dangų, visa sutemo. Didžioji patranka prie Kaligarijos vartų iššovė antrą kartą. Jokio garso nesulyginsiu su tuo griausmu. Už dulkių ir parako dūmų debesų švietė blausus raudonas saulės rutulys. Nužvelgiau saulės nueitą kelią ir nustačiau, jog didžiajai patrankai atvėsinti, išvalyti, nutaikyti ir užtaisyti prireikė dviejų valandų.

– Turbūt žinai, kad pasirodė turkų laivynas! – šaukė Džustinianis. – Suskaičiuota trys šimtai burių, tačiau diduma atplaukusių – krovininiai laivai. O karo galeros lengvos ir siauros palyginus su lotynų laivais. Venecijiečiai su savo laivais įbūgę laukė prie grandinės, tačiau turkų laivynas nuplaukė pro šalį, praplaukė Perą ir kaip tik dabar tvirtinasi Bosforo pakrantės Kolonų uoste. Toks nekantrus žmogaus būdas, kad net aš valandėlę tikėjausi puolimo, – tęsė jis griausmingai nusikvatojęs. – Patirtis išgaruoja, kai būgnas sudunda ir orą suvirpina patrankų šūviai. Tikrai, valandėlę net aš maniau, kad sultonas mėgins pulti visą mūrą, šaudydamas iš patrankų, kad podraug laivynas plauks nutraukti grandinės. Tačiau patrankų ugnimi tikriausiai siekta tik atitraukti mūsų dėmesį, idant laivynas saugiai pasiektų uostą. Kol kas sultonas trokšta turėti savo rankose visas kortas.

Jis kalbėjo visiškai linksmai, tarytum visi jo rūpesčiai būtų pradingę, nors didelės turkų patrankos, iššovusios šioje vietoje vos du kartus, sulygino su žeme priešakinį įtvirtinimą ir apgadino išorinį mūrą – nuo viršaus ligi apačios jame žiojėjo sprogymės. Džustinianis sumaurojo, šaukdamas nuo mūro išlaksčiusius graikus darbininkus išnešti draugų kūnus. Graikai, susigrūdę į išorinio mūro ir didžiojo mūro tarpeklį, sušuko, kad juos per puolimo vartus įleistų į miestą. Jie buvo taikūs darbininkai ir nesisamdė kariauti petys į petį su lotynais.

Galų gale du jų, saugodami galvas nuo švilpiančių turkų strėlių bei zvimbiančių švino kulkų, užlipo į išorinio mūro viršūnę. Jiedu suklupo prie savo draugo kūno ir graudžiai pravirko pamatę, kaip baisiai akmens aiženos suknežino jo kūną. Įjuodusiom rankom jie negrabiai šluostė kalkių dulkes nuo jo barzdos, čiupinėjo šąlančias rankas tarsi neįtikėdami, kad jis taip nelauktai numirė. Paskui jiedu paprašė Džustinianio sidabrinio už tai, kad nuneš savo draugo kūną į miestą.

Džustinianis nusikeikė ir tarė:

– Žanai Anžė, ar aš dėl šitų godžių šunsnukių kariauju?

Many pabudo graikiškas kraujas, žvelgiant į tuos bejėgius nelaimėlius, neturėjusius nei šalmų, nei odinių šarvų – tik nešvarius darbinius skarmalus.

– Tai jų miestas, – atsakiau. – Tu apsiėmei ginti šią mūro dalį. Imperatorius už tai moka tau atlygį. Todėl tu pats privalai mokėti graikų darbininkams, jeigu savom jėgom neįstengi pataisyti mūro. Taip sutarta. Tu pats esi godus šunsnukis, jei verti šiuos nelaimėlius dirbti veltui. Juk jie turi pirkti maistą, išlaikyti šeimas. Imperatorius jų nemaitina. – Dar pridūriau: – Menkas sidabrinis šiems vyrams vertas tiek, kiek tau verta Lemno salos kunigaikščio karūna. Nesi geresnis už juos. Pats stojai imperatoriaus tarnybon iš garbėtroškos ir godumo.

Prasidėjęs mūšis svaigino Džustinianį ir jis neįniršo.

– Verti viską aukštyn kojom kaip graikas! – riktelėjo jis, tačiau išėmęs iš kapšelio numetė graikams sidabrinį.

Tie skubinai griebė draugą ir nusinešė žemyn, lašindami kraują ant nuvaikščiotų akmeninių pakopų.

1453 metų balandžio 13 diena

Naktis buvo nerami. Daugis mieste neužmigo. Pusiaunakčiu miestą sudrebino didžiosios patrankos griausmas ir šiurpi liepsna iš jos gerklės naktingą dangų nuplieskė raudoniu. Pernakt buvo taisomos mūrų sprogymės, grėslios vietos kaišomos vilnos bei šieno maišais.

Turkų laivynas laikosi Kolonų uoste. Iš laivų vis krauna ir krauna medieną bei akmeninius sviedinius. Prie grandinės stovi didelės venecijietiškos galeros, pasiruošusios ją ginti. Venecijiečių laivai budėjo visą naktį.

Šviesiu metu didelės turkų patrankos iššovė po šešis šūvius. Atrodo, kad Blachernajaus mūras prie Kaligarijos vartų tvirčiausias, nors priešais jį stovi didžioji patranka. Į Blachernajų susikraustę venecijiečiai rūmų bažnyčioje su įdomumu tyrinėja Švenčiausiosios Mergelės ikoną. Jie jau įtikėjo graikais, tvirtinančiais stebukladarę Panagiją apsaugosiant Blachernajaus mūrą.

Visi lotynai kol kas gyvi, tiktai du sunkiai sužeisti. Juos saugo geležiniai apdarai. Tačiau gynybos atkarpose tarp Aukso ir Rezijos vartų žuvo nemažai prie ginklo pašauktų amatininkų bei vienuolių. Tik tada jų bičiuliai suvokė, jog verčiau nešioti nepatogų šalmą ir nesiskųsti veržiančiais šarvų dirželiais.

Patirtis auga. Juo daugiau žūva, tuo karštesnė neapykanta turkams. Iš miesto prie mūrų ateina moterys, senukai. Jie pamerkia drabužių skvernus į kritusiųjų kraują ir palaimina juos kaip tikėjimo kankinius.

Žmogus greitai pripranta. Tikriausiai gali prie visko priprasti. Ir prie didelių patrankų trenksmų, žemės virpėjimo, griūvančio mūro griausmo bei skraidančių aiženų, nors dar vakar maniau, jog prie šito neįmanu priprasti. Pilvo įtampa malšta, kvėpavimas lygėja.

Laivynas pastatė stebėtojų Peros bokšte, kur galima sekti turkų laivyno judėjimą Bosforu. Be to, Peros pakrantę tveria grandinė. Turkų stovykloje kasdien lankosi Peros genujiečių bei žydų prekiautojų. Jie atgabena į miestą naudingų žinių. Toks tad Peros nešališkumas. Tačiau dabar sultonas jai nieko nedarys. Tariamai nešališka Pera jam naudingesnė nei priešiška Pera. Peros prekybininkai sudaro pelningų sandėrių. Bet tariu, kad sultonui nugalėjus jie už viską susimokės.

Parašiau: j e i g u sultonas nugalės? Tokia maini žmogaus širdis! Taip nori tikėti tuo, ko trokšta! Ne vienas sultonas supo Konstantinopolį. Tiesa. Tačiau jie neturėjo patrankų nei laivyno. Graikai valdė jūrą, Bosforas buvo atviras. O dabar apie Konstantinopolį susidarė kilpa. Mus išgelbės tik ginkluotas popiežiaus ir Venecijos laivynas. Arba koks nors neįtikimas tarptautinės politikos posūkis. Tarkim, Vengrijos kariuomenė, užpuolusi turkus iš už nugaros. Bet šitaip nebus. Daugiau nebebus. Praėjo tie laikai. Naktingą dangų nurausvinęs patrankos plyksnis paskelbė naujus laikus. Patrankų, janyčarų, sultono laikus, kai žmogus bus vergas, o tikėjimas – tik valdžios įnagis.

Skilo viena didelė turkų patranka – taip smarkiai, kad dūmai mutulais kilo per šone atsiradusį sprogį. Šaudo rečiau. Netoli ugnies taškų kalviai įkūrė dirbtuvę, kurioje stiprina patrankas geležiniais žiedais. Kalvos atšlaitėje, anapus turkų stovyklos, Orbanas pastatydino liejyklą. Turkams nakčia lydant varį bei alavą, danguje žaruoja atošvaistė. Žydas prekiautojas pasakojo matęs ten dirbant šimtus vergų, žemėje – didžiulių duobių, kuriose užkasamos patrankų formos. Oras gražus, dangus giedras. Ypačiai dabar graikai turi pamatą melsti lietaus. Lydyto metalo formos sprogtų, jeigu ant jų patektų bent šiek tiek vandens, – sako vokietis Grantas.

Jis svajotojas ir keistuolis. Jam nerūpi vynas nei moterys. Imperatoriaus technikai ant išorinio mūro viršūnės pastatė daugybę senovinių balistų bei svaidyklių, bet jos netoli šauna ir iš jų menka nauda, kol turkai rimtai nepuola. Grantas brėžiniais jiems parodė, kaip patobulinti ir palengvinti tas mašinas, kurios nuo Aleksandro laikų gaminamos pagal tuos pačius brėžinius. Turėdamas laiko, jis eina į imperatoriaus biblioteką ir skiemenuoja senuosius raštus.

Žilagalvis imperatoriaus bibliotekininkas nirčiai saugo knygas, neleidžia jų skolintis, skaitykloje draudžia degti žvakę ar lempą, todėl kodeksus įmanu skaityti tik dieną. Nuo lotynų jis slepia bibliotekos sąrašus ir kretančia galva griežtai atsakė Grantui Archimedo veikalus. Esą jų bibliotekoje nėra. Jei Grantas klaustų bažnyčios tėvų ar Graikijos filosofų raštų, tai gal senis atlaidžiau žiūrėtų į vokietį. Tačiau Grantas tyrinėja tik techniką ir matematiką. Todėl imperatoriaus bibliotekininkui jis tėra paniekos vertas barbaras.

Mudviem apie tai kalbantis Grantas pasakė:

– Archimedas ir Pitagoras mokėjo statyti mašinas, galėjusias pakeisti pasaulį. Senieji mokėjo vandeniu bei garais varyti mašinas, dirbančias daugybės žmonių darbą. Bet niekam jų nereikėjo. Jie liovėsi kūrę tas mašinas ir nukreipė mintis į slaptus mokymus bei Platono idėjas, tardami antgamtišką pasaulį esant svarbesnį už dabartinį. Tačiau užmirštuose jų veikaluose įmanu rasti užuominų, kuriomis gali pasinaudoti šių laikų kūrėjas.

Aš paklausiau:

– Jeigu jie buvo išmintingi, išmintingesni už mus, tai kodėl tu jais netiki ir neseki jų pavyzdžiu? Kokia žmogui nauda, kad užkariaus gamtą, jeigu pakenks savo sielai?

Grantas įsibedė į mane tiriančiomis, nerimastingomis akimis. Jo švel-

ni barzda juoda it degutas, veidas išvagotas nemigos ir mąstymo. Išvaizdus ir baugus vyras. Didžiosios patrankos trenksmas sudrebino bibliotekos pastatą ir pro siaurą langelį įsispraudusi saulė nušvietė nuo lubų plyšių pasklidusias dulkes.

– Nebijai mirties, Johanai Angelai? – paklausė jis.

– Mano kūnas bijo, – atsakiau. – Mano kūnas taip bijo žemiško irimo, kad patrankos trenksmas sudrebina man kinkas. Tačiau siela nebijo.

– Jei būtum patyresnis – labiau bijotum, – patikino jis. – Jei būtum matęs daugiau karo ir mirties, tai ir tavo siela bijotų. Tiktai nepatyrus karys narsus. Tačiau narsa – ne didvyriškumas, o tik baimės pergalėjimas.

Jis parodė tūkstančio gražmenų paauksavimą ant skaityklos sienų, cinoberiu apipieštus posakius, prie stalų prikaustytas didžiules knygas slėgiais, sidabru bei brangakmeniais puoštais viršeliais.

– Bijau mirties, – pasakė jis. – Tačiau pažinimas pergali baimę. Žemiškų dalykų pažinimas, nes dangiškasis pažinimas neturi jokios medžiagiškos reikšmės. Todėl žiūrint į šį pastatą man sopa širdį. Čia palaidoti paskutiniai neįkainojami senųjų pažinimo likučiai. Ištisus šimtmečius niekas nepanoro raustis bibliotekoje nei sudaryti sąrašų. Saugyklose žiurkės sugraužė rankraščius. Filosofai bei bažnyčios tarnai gerbiami, tačiau matematiką ir techniką sugraužė žiurkės. Tas kvailas godus senis nesuvokia, jog nieko nepraras leidęs man pasirausti saugyklose ir užsidegti žvakę, ieškant neįkainojamo, bet paniekinto pažinimo. Atėjus turkams ir šitas statinys pliūptelės į dangų liepsnomis, o gal rankraščius sukraus kieme viralo puodų prakuroms.

– Sakei: atėjus turkams, – pertariau. – Tai netiki, kad apsiginsime?

Jis nusišypsojo apmaudinga visažinio šypsena.

– Matuoju žemiškais matmenimis, – atsakė, – medžiagiškais matmenimis. Todėl nepuoselėju širdy bergždžios vilties, kaip kad nepatyrūs ir jaunesni.

– Bet tuomet, – tariau nustebęs, – Dievo ir aukštesnės tikrovės pažinimas turėtų tau būti nepalyginti svarbesnis už kokį žemišką matematinį ar techninį pažinimą. Kokia nauda iš puikiausios mašinos, jei turėsi mirti?

Jis atsakė:

– Užmiršti, kad visi mirsime. Todėl nė trupučio nesigailiu iš smalsumo atkeliavęs į Konstantinopolį ir nusisamdęs imperatoriaus tarnybon. Jau mačiau didžiausią žmogaus nulietą patranką ir šaudama ji neįtrūko. Vien dėl šio pažinimo vertėjo keliauti. O visus bažnyčios tėvų raštus mielai iškeisčiau į du bet kokių Archimedo raštų puslapius.

– Tu pamišęs, – tariau su pasidygėjimu. – Aistra tave kvaišina labiau nei sultoną Muchamedą.

Jis ištiesė ranką į saulės spindulius tarsi norėdamas pasverti ore šokančias dulkeles.

– Ar nematai? – pasakė. – Iš tų dulkelių į tave žvelgia nuostabios mergelės akys, kurių šypseną kitados užgesino mirtis. Kokio nors filosofo širdis, kepenys ir smegenys šoka tose dulkelėse. Gal ir aš po tūkstančio metų pasveikinsiu svetimšalį kaip dulkėlė, kurias Konstantinopolio gatvėje sukels jo kojos. Šiuo atžvilgiu tavo pažinimas prilygsta manajam. Taigi leisk man tikėti savo pažinimą ir jo neniekink. Iš kur žinai, kad aš širdy neniekinu tavojo?

Virpėjau visas, bet pamėginau ramiu balsu pasakyti:

– Ne toje pusėje kauniesi, vokieti Džonai Grantai. Tave pažinęs sultonas Muchamedas pasveikintų kaip vienmintį.

– Ne, ne, esu Vakarų ir Europos pusėje. Kaunuosi už žmogaus laisvę, o ne už vergystę.

– Kas ta žmogaus laisvė? – paklausiau.

Jis pažvelgė į mane minčių sujaudrintomis akimis, valandėlę pasvarstė ir atsakė:

– Teisė rinktis.

– Tu teisus, – sušnibždėjau. – Tai ir yra šiurpioji žmogaus laisvė. Prometėjo laisvė, pirmapradė nuodėmė.

Jis šypsodamas uždėjo delnus man ant pečių ir atsiduso:

– Ak tu, graike.

Šalinuosi jo, baiminuosi jo, bet vis tiek jaučiu, jog mudviejų sielos baugiai giminiškos. Pradėjome nuo to paties – jis ir aš. Tik jis pasirinko mirties pasaulį, o aš Dievo tikrovę.

Gimiau tarp dviejų pasaulių – buvusio ir ateisiančio. Tiek Vakaruose, tiek Rytuose jau skleidžia žiedus Mirties medis. Tegul jo vaisius valgo tie, kurie ateis, bet ne aš.

Ar tikrai? Ar gerai pasielgiau? Ar nesuklydau rinkdamasis?

Griaudėja patrankos, dundėdami skeldėja mūrai, didžiulis mirties būgnas virpina žemę ir orą. O aš, visuomet buvęs stiprus ir šaltas, dabar visas įkaitęs tik apie tave mąstau, mylimoji. Kodėl įsmeigei man dyglį? Kodėl neleidai man kovoti ir ramiai numirti, jeigu jau buvau pasirinkęs?

Dabar tik tavęs geidžiu. Per tave patirti šventąsias misterijas. Paklydėlio sugrįžimą į tėvo namus.

Vėl sekmadienis. Šį skaistų rytą varpai bei vienuolynų kamertonai skamba džiaugsmingai. Tačiau pavasario žalumą kloja suodžiai ir dulkės. Už pylimų mūrų plyšius nelyginant menkos skruzdės taiso nusiplūkę vyrai. Skeldėjančio išorinio mūro trūkius nakčia užkaišiojo basliais. Į juos prikišo žemių, sutryptų vijoklių, krūmų bei šieno. Miesto gyventojai privalėjo atiduoti čiužinius mūrams dangstyti – čiužiniai turi sušvelninti baisius didžiulių akmeninių sviedinių smūgius. Čiužinius kloja jaučių odos, kurios nuolat laistomos vandeniu. Antraip degančios turkų strėlės padegs čiužinius bei vilnos maišus.

Ant centrinės miesto kalvos, prie Apaštalų bažnyčios įsikūrė atsargos būrys, pasiruošęs per puolimą leistis į grėslią vietą. Jų tėra vos pora šimtų raitininkų. Šiomis dienomis jiems teko liūdnos tvarkos prižiūrėtojų pareigos. Laimei, jie graikai. Jeigu būtų lotynai, jų veikla pasėtų nesantaiką. Net dabar žmonės verkia ir keikia matydami juos būriais jodinėjant po miestą, braunantis į atokiausius namus, iš rūsių bei pašiūrių tempiant besislapstančius vyrus ir parvarant juos ant mūro. Imperatoriaus vardu jie nusavina miesto archontų pasislėptas maisto atsargas ir atėmę čiužinius bei pagalves sumeta į vežimus, nugabensiančius ant mūro. Vaikščiodamas po miestą pastebi apverktinų, liūdnų dalykų.

– Kodėl turime mirti dėl lotynų ir popiežiaus, – šnibždasi tarp savęs neturtėliai. – Sultonas laiduoja mums gyvybę ir turtą. Imperatorius apostatas. Sofijos soboras – prakeiktas soboras.

Tačiau daugiui karo įkiršintų graikų jaunikaičių pavyko nuo mūrų lankais arba arkebuzomis nukauti prie griovio krašto atbėgusių turkų. Jie šnibždomis priesaikauja žūtbūtinai susidorosią su lotynaais, kai tik išvys turkus. Laimėjęs ar pralaimėjęs Konstantinas neilgai bus imperatorium. Jis pripažino popiežių ir lotynišką tikėjimo išpažinimą, todėl yra pasmerktas.

Žinau ir jaučiu, net savo kailiu jaučiu, kaip beviltiškas karas keičia žmogų ir įkiršina visą jo esybę.

Kūno išvargis, nuolatinė baimė, nemiga taip sudirgina žmogų, kad jis tarytum apkvaišta ir jau neatsako už savo darbus bei mintis. Jis tiki kvailiausiais gandais. Mažakalbis pasidaro šnekus. Jautruolis šokinėja iš džiaugsmo, pamatęs krintant turką su strėle gerklėje. Karas – pavojingas kvaišulys. Svaigulio pakilimai ir atoslūgiai staigūs, viltis nuolat keičia neviltį. Vienas savo nusiteikimu bemat užkrečia kitą ir visas būrys, visas miestas persiima tos akimirkos nuotaikos. Tik patyrus karys išlieka šalto proto. O didžioji dalis Konstantinopolio gynėjų – prie karo bei

ginklų nepratę miestiečiai. Todėl Džustinianis mano, jog būtina mieste skleisti viltingus, nors ir melagingus gandus.

Sultono kariuomenėje krikščionių du kartus daugiau nei miesto gynėjų. Tai pastiprinimas iš Serbijos, Makedonijos, Bulgarijos. Tarp jų yra Mažosios Azijos graikų. Prie Charizijų vartų atsirado per mūrą atlėkusi strėlė su laišku. Serbų raitininkai vargiai parašė: „Jei nuo mūsų priklauso, tai miestas niekada nebus sultono".

Ir didysis viziris Chalilis paslapčia darbuojasi, stengdamasis, kad miestas neatitektų sultonui. Kol kas jis mažai gali. Tik tuomet, kai sultonas patirs nesėkmių, išmuš jo valanda.

Naktys šaltos. Sultono kariuomenė tokia didelė, kad palapinių pakanka tik menkai jos daliai. Diduma miega ant plikos žemės, o ne visi pratę, kaip janyčarai, miegoti ant žemės. Todėl nakties tylumoj turkų stovyklos čiauduliai ir kosuliai pasiekia net mūrus.

Tačiau mūro nuogriuvas nakties tamsyje uoliai taisantys gynėjai taip pat sprengsi ir čiaudi. Bokštuose ir mūrų rūsiuose šalta ir drėgna. Mediena bus reikalinga sankasoms. Malkos ir žagarai aukojami valgio gaminimui ir švino bei deguto katilų kaitinimui. Todėl dauguma lotynų, – nors dėvi storus šarvų kamšalus, – smarkiai persišaldė.

1453 metų balandžio 17 diena

Tarnas Manuelis atnešė man į Blachernajų švarių drabužių ir trūkstamų rašymo reikmenų. Dėl valgio nesirūpinu – kol gyvenu Blachernajuje, venecijiečiai priima mane į savo gausias puotas. Kardinolas Izidorius apsiausties metui atleido juos nuo pasninko. Tačiau imperatorius budi ir pasninkauja taip uoliai, kad neilgai trukus sulyso ir išblyško.

Nesusiturėjau nepaklausęs Manuelio, ar kas nors teiravosi manęs namie. Jis papurtė galvą. Nusivedžiau jį ant mūro pažiūrėti didžiosios patrankos. Turkai kaip tik buvo pasiruošę šauti. Nuo trenksmo Manuelio galva pradėjo kretėti. Tačiau jis galėjo savom akim įsitikinti, kad vieta mūre, kurion turkai nutaikė patranką, žinoma, apgriauta, bet tebėra tvirta, kad ir kaip smarkiai mūras bei rūmų pastatai sudreba akmens sviediniui daužiantis.

Bet labiau nei patranka jis baisėjosi lotynais, gyvenančiais ir teršiančiais imperatoriaus rūmus. Tai, jo manymu, svaresnis žlugimo ženklas nei turkų apsiaustis. Jis pasakė:

– Lotynai išlaikė senuosius papročius. Prieš du šimtus penkiasdešimt metų, užėmę Konstantinopolį, jie elgėsi Šventosios Sofijos sobore tary-

tum arklidėje, kūrė laužus ant grindų, krūvom pridergė šventos vietos kampus.

Lotynų tarnams valia zujoti po rūmų kambarius. Todėl Manuelis paprašė manęs nuvesti jį į Porfirogeneto rūmus. Jis nukukino sprandą ir gudriai žvilgčiodamas į mane tarė:

– Tikriausiai prastakilmio kojos dar šių grindų neteršė, betgi aš graikas, vadinasi, šventesnis už lotynų samdinius.

Pakilome senais marmuro laiptais į paskutinį rūmų aukštą ir pasukome į kambarį, kurio sienos buvo padengtos gludžiom, stiklo lygumo porfyro plokštėm. Kambaryje tebestovi auksu aptaisyta lova, kurią tebesaugo dvigalviai ereliai, tačiau patalynė bei visa įranga jau išvogta. Išvydęs apiplėštą kambarį suvokiau, jog jame niekuomet nebeužgims Konstantinopolio imperatoriai.

Susmalsęs Manuelis atvėrė siauras dureles ir išėjo į akmeninį balkoną.

– Dešimtį kartų čion susitelkusioj minioj nuolankiai laukiau imperatoriškojo gimdymo pabaigos, – pasakojo jis. – Senasis imperatorius Manuelis turėjo dešimt vaikų. Konstantinas – aštuntas. Trys broliai dar gyvi, bet nė vienas neturi sūnaus. Turbūt tai Dievo bausmė.

Iš po pilkų antakių kuokštelių jis vis dvilkčiojo į mane paraudusiomis akimis, glostinėjosi žilą barzdą tarsi ką žinodamas.

– Kuo aš čia dėtas? – atšoviau.

– Iš apačios spoksodamas į balkoną nė nenumaniau kada nors pats jame stovėsiąs, – tęsė Manuelis, nepaisydamas mano žodžių. – Tačiau vien tik Romos porfyras nė vieno imperatoriumi nepadarys. Tai tik prietaras. Vis dėlto būta atstumtų moterų, kurios gimdydamos viltingai gniaužė porfyro akmens atšaižėlę.

Jis parodė dumsų kambario kampą. Širdis apmirė, kai pasilenkęs išvydau, jog porfyro plokštė apdaužyta. Akimoju atsidūriau vaikystėje. Vėl buvau mažas berniukas mūrų apsuptame Avinjone. Švietė kaitri Provanso saulė. Gniaužiau delne purpurinę akmens nuodaužą, kurią radau tėvo paliktoje skrynelėje kaip žaislą. Mažas berniukas, kuris, turėdamas delnelyje raudoną akmenį, regėdavo angelus.

– Šmėklą pamatei, mano pone? – tyliai paklausė Manuelis.

Jis suklupo ant grindų tarytum norėdamas geriau apžiūrėti kampą, bet podraug suklupo prieš mane, pakeldamas raukšlėtą veidą. Jo pilki skruostai virpčiojo lyg iš didelės įtampos ar susigraudinus.

– Prisiminiau tėvą, – atsakiau trumpai.

Jau nebesistebėjau, kad mano tėvui išdūrė akis. Gal jis buvo pernelyg patiklus šitame žiaurumo ir baimės pasaulyje? Daugiaamžis Porfyro kambarys dusino mane tarytum kapas.

Priešais Charizijų vartus sutelktos didelės patrankos griaudėjo viena po kitos taip dažnai, kad griaudesys pasidarė tolydus. Akmeninės grindys mums po kojų susiūbavo. Stovėjau kape – tūkstantmetės imperijos, sankiršom žybsinčio valdymo meno, žiaurumo, paglemžtos valdžios, bedvasių stingių apeigų kape. Nuostabusis Graikijos gyvybės medis nudžiūvęs, negyvas – pavirtęs tūkstantlapiu žaliu papuošalu, svarinančiu margus brangakmenių vaisius. Medis jau miręs – nė Dievas neįpūtė jam gyvybės.

Rodės, tebegniaužiu mažam delnely raudoną akmens nuodaužėlę. Nejau tik gabalėlis akmens nulėmė mano likimą?

Manuelis sušnibždėjo:

– Pone, mano akys senos – aš blogai matau. O gal kambario purpuras akis apgauna? Leisk paliesti tau kojas.

Jis ištiesė ranką ir pagarbiai palytėjo mano blauzdas.

– Purpuriniai batai, – pasakė. – Purpuriniai batai.

Tačiau imperatorių užgimimo kambarys buvo toks baugus, kad jis paslapčia apsižvalgė tarytum baimindamasis svetimų ausų.

– Vėl gėrei? – paklausiau šiurkščiai.

– Kraujas niekada neklysta, – sušnibždėjo jis. – Kraujas sugrįžta ten, iš kur kitados iškeliavo. Net ilgai klajojęs. Net klajojęs iš vieno kūno į kitą. Vis tiek sugrįžta.

– Manueli, – pasakiau. – Patikėk manimi. Mūsų laikai baigiasi. Mano viešpatystės šiam pasaulyje nebėra.

Jis pasilenkė ir pabučiavo man kojas, todėl turėjau keliu nuspirti jį šalin.

– Kuoktelėjau nuo vyno, – sutiko jis. – Mano galva pilna senų pasakų. Regiu miražus. Nieko pikto negalvoju.

– Palaidokim miražus bei pasakas po yrančiais mūrais, – tariau. – Teatranda juos kada nors koks svetimšalis, paspyręs nudaužtą šių sienų akmenį ir sukėlęs mudviejų dulkes.

Manueliui išėjus sugrįžau ant mūro. Apie didžiulę sultono patranką buvo susitelkę daugybė dailiai apsitaisiusių žmonių. Jie buvo nulipę nuo žirgų ir liepę nuvesti šiuos atokiau. Savo akimis netikėdamas stebeilijau į trumpus jų apsiaustus, ant turkiškų galvos dangalų švyluojančias gandrų plunksnas.

– Vengrai! – sušukau apstulbęs. – Pas sultoną svečiuojasi vengrai! – Iš tolo žiūrėdamas į jų apdarus galėjau suklysti, bet neklydau pamatęs jų neprilygstamus žirgus.

Vengrų didikai smalsiai apžiūrinėjo didžiulę patranką, rodė į mūrą ir atsitraukė per porą šimtų žingsnių, laukdami šūvio. Nesibaimindami

patrankų žmonės vis bėgo iš Blachernajaus ant mūrų žiūrėti vengrų. Ką reiškia jų pasirodymas sultono stovykloje? Gera ar bloga? Ir venecijiečių bailas atlėkė uždusęs, o su juo – didysis kunigaikštis Lukas Notaras. Jis mane iškart pažino ir primerkęs akis išdidžiai pasveikino. Jo blykčiojantys šarvai buvo papuošti gražmenom ir tikriausiai brangūs.

– Ką veikia vengrai sultono stovykloje? – paklausiau įsijaudrindamas.

– Tai Janošo Hunijado pasiuntiniai, – teikėsi paaiškinti Notaras. – Nejau nežinai? Dar vakar vakare jie atkeliavo pas sultoną. Turbūt nesuklysiu sakydamas, jog dabar sultono pabūklininkams jie pataria, kaip nutaikyti patrankas.

Iš vengrų gyvastingų judesių tikrai galėjai šitaip spręsti. Man tai atrodė neįtikima, nors gerai žinojau, kad vengrai nemėgsta graikų ir laiko juos eretikais atskalūnais. Kas gali mėgti graikus? Prieš Varną savo akimis mačiau vengrų raitininkus kankinant Bulgarijos ortodoksų šventikus, padegant jų bažnyčias, nors kryžiuočių kariuomenė kaip tik buvo sutelkta išvaduoti bulgarus iš sultono valdžios.

Notaras kalbėjo tarsi pats sau, niekam neskirdamas savo žodžių, tačiau taip garsiai, kad aplinkui susibūrę lotynai gerai išgirdo:

– Janošas Hunijadas pasiuntė žygūnus pranešti sultonui atsisakąs laikinojo Vengrijos valdovo pareigų ir perduodąs jas karaliui. Taigi jis mano, kad sultonui prisiektos paliaubos nustojo galios, todėl jis grąžina sultonui savąjį paliaubų sutarties egzempliorių, maloniai prašydamas grąžinti jo egzempliorių. Kartu jis reikalauja, kad sultonas atsisakytų Konstantinopolio apsiausties, nes Vengrijos karalius turės tai palaikyti priešišku veiksmu. Šitaip Vengrija suteikia mums politinę paramą. Podraug vengrų didikai pataria, kaip taikyti patrankas per mūrų apgultį.

Vokietis Grantas irgi pasirodė ant mūro.

– Tai tiesa, – patvirtino jis, dėdamasis abejingu. – Ligi šiol turkai patrankas taikė tikrai kvailai – kaskart į tą pačią vietą, o tai prieštarauja patirties taisyklėms. Nieko nesakiau, nes tai nauja ir tik Vakarų šalyse išmėginta. Griaunant mūrus reikia sviediniais pramušti skirtingas mūro vietas. Iš pradžių – pora sviedinių paleisti į mūro apačią – maždaug per dešimtį uolekčių vieną nuo kito, o paskui, lemiamą sviedinį – aukščiau, per anų dviejų vidurį. Šitaip trikampiais atskeliami luitai mūro.

Turkų patrankos pasirengė šauti, todėl žmonės pamažėle nyko nuo mūro, nors mes jau nesibaiminome, kad mūras sugrius. Bet rytą per aukštai nuklydęs akmeninis sviedinys nušlavė tris didžiojo mūro viršūnės dantis ir nulėkęs per mūrą sudužo į akmeninę bažnyčios sieną, sunkiai sužeisdamas du venecijiečių tarnus.

Leidžiantis žemyn Notaras atsidūrė šalia manęs.

– Kas per karas, – dygiai tarstelėjo jis. – Vengrai moko turkų pabūklininkus, o sultono žvalgas ant Blachernajaus mūro tiria patrankų veikmę.

– Iš tiesų, kas per karas! – atšoviau. – Imperatoriaus laivyno vadas narsiai gins uosto įlankos mūrą, kurio turkai nė plaukdami nepasieks.

Jo išdidus veidas pajuodo iš pykčio.

– Ginsiu miestą ten, kur mane paskirs, – atkirto. – Aš nekaltas, kad vieta negarbinga. Bet gal taip lemta. Gal lemta, kad aš išlikčiau, kai daugis žus. Sužinosi, kas lemta.

Nepajėgiau jo nekęsti. Jis – Anos Notaros tėvas. Godžiai ieškojau jo veide brangių dukters bruožų. Jis pajuto mano žvilgsnį, sustojo ir įsistebeilijo į mane, piktai suraukęs antakius. Paskui jis taip gūžtelėjo pečiais, kad šarvai subarškėjo, ir abejingas užsėdo ant juodo it degutas žirgo, laukusio prie mūro. Turbūt jis atsitiktinai, tiktai iš smalsumo buvo atjojęs pažiūrėti didžiosios patrankos.

Sudrebėjo žemė ir šiurpūs trenksmai pabaidė jo žirgą, tad Notaras vargiai jį suvaldė. Klaikiu žalumu liepsnojančiom akim, krauju pasruvusiais baltymais juodas žirgas kragino apynasriu tramdomą galvą. Griaudėdami daužėsi didžiuliai akmeniniai sviediniai į Blachernajaus mūrą. Byrantys akmenys dundėjo taip, kad, rodės, išsyk griūva šimtas blankų rietuvių.

Nuskuodžiau papasakoti Džustinianiui apie vengrus, bet jis jau žinojo. Pasibaisėjau išvydęs, kaip smarkiai per kelias dienas suguro išorinis mūras abipus Šventojo Romano vartų. Ant užtvarom sustiprinto pylimo gynėjai prisinešė statinių su žemėmis bei rąstinių rentinių ir statė nelyginant laikinus mūrų dantis, šitaip saugodamiesi turkų strėlių bei sviedinių. Visą dieną laksto būrelis turkų prie tvirtovės griovio ir verčia į jį žagarų ryšulius, akmenis bei blankas. Tuo metu gynėjai slepiasi nuo tiesaus taikymo sviedinių bei lankininkų strėlių. Džustinianio lotynai, – nors su šarvais, – jau nukentėjo. Vienas jų atstoja dešimtį, penkiasdešimtį nelavių graikų. Visi Džustinianio lotynai nepakeičiami.

Grįžtant per miestą į Blachernajų mane du kartus sulaikė imperatoriaus tvarkos sergėtojai, reikalaudami parodyti kaulinę plokštelę, liudijančią, jog galiu pasitraukti nuo mūrų. Pernelyg dažnai graikai be leidimo vaikšto pamatyti šeimų ir pavalgyti.

Niekas nė nenujautė, kad turkai nakčia pirmąkart iš tikrųjų puls. Akivaizdu, jog ūmiu puolimu jie mėgino užimti išorinį mūrą prie Šventojo Romano vartų. Puolimas tylutėliai prasidėjo antrą valandą po saulėlydžio. Turkai tamsoje atsėlino prie griovio ir per jį kaip tiltą permetė puolimo kopėčias. Jei gynėjai tuo metu nebūtų taisę patrankų apgriautų mūrų, turkams būtų pasisekę. Tačiau sargybiniai paskelbė pavojų, ant mūro griebtasi trimituoti, uždegti deguto deglai, suskambo viso miesto varpai.

Netikėto puolimo užmačiai sužlugus, turkų pusėje taip pat sududeno dideli ir maži būgnai, šiurpūs riksmai suvirpino orą, pasiekdami miestą, ir užpuolikai šoko ilgais kabliais ardyti laikinų įtvirtinimų, griovė apsauginį pylimą. Podraug jie mėgino padegti ant mūrų pakabintus šieno bei vilnos maišus, tačiau gynėjai turėjo atsargoje kubilų su vandeniu. Mūšis truko keturias valandas. Ir kitose vietose turkai priartėjo prie mūro, bet didžiausios pajėgos buvo nukreiptos į Džustinianio gynybos atkarpą.

Nakties tamsyje kilo toks triukšmas ir maišalienė, kad mieste pusnuogiai žmonės išbėgo į gatves. Atlėkęs pas Džustinianį, savom akim išvydau imperatorių Konstantiną verkiant. Jis buvo beprotiškai persigandęs ir tarė miestą iškart atiteksiant turkams.

Iš tiesų tiktai keletas turkų įstengė užsikarti ant taisomo išorinio mūro. Ten jie išsyk krito kovoje su šarvuotais Džustinianio vyrais. Šie sudarė gyvą, judantį geležinį įtvirtinimą. Puolimo kopėčios didžiulėmis šakėmis buvo nuverstos vos turkams jas atrėmus į mūrą. Verdanti derva ir lydytas švinas kaušais liejosi ant mūro papėdėje tirštai susigrūdusių užpuolikų. Nuo lydyto metalo neapsaugo nė geriausi geležiniai šarvai. Turkai patyrė didelių nuostolių – rytą priešais laikiną įtvirtinimą tysojo krūvos lavonų. Vis dėlto tarp negyvėlių buvo tik keli janyčarai, taigi akivaizdu, kad sultonas pasiuntė pulti tik niekingus pastiprinimo būrius.

Kai turkai susivokė puolimą esant bergždžią ir atsitraukė, daugis Džustinianio vyrų buvo taip nuilsę, kad krito kaip ilgi ten, kur stovėjo, ir iškart kietai įmigo. Imperatorius Konstantinas tikrino mūrą ir pats turėjo pripurtyti daugelį sargybinių. Džustinianis privertė graikus darbininkus nusileisti prie išorinio mūro ir iškrauti iš griovio turkų suverstus žagarus. Tuo metu krito keletas vyrų – sakytum, keršydami už nepavykusį puolimą turkai iššovė iš patrankų. Džustinianis nusmeigė kalaviju kelis graikus, kurie subūgę patrankų šūvių mėgino kartis į mūrą.

Rytą iš Dviejų kolonų uosto prie grandinės atsiyrė trisdešimt turkų karo galerų. Tačiau kalno aukštumo, – lyginant su žemais turkų laiveliais, – venecijiečių galeros saugojo grandinę ir mūšis jūroje neįsiplieskė. Pasikeista tik keliais patrankų šūviais. Paskui turkų laivai sugrįžo į savo uostą Bosforo pakrantėje.

Dieną sultonas įsakė pastatyti ant Peros kalvos palei Galatijos mūrą porą dideliausių bombardų, kurių sviediniai kreive pralėkė Perą. Pirmas sviedinys iškart pataikė į pakrantės prieplaukoje įsitvirtinusį prekybinį genujiečių laivą, pramušė jo denį bei dugną, tad laivas su kroviniu bemat nuskendo. Todėl Peros genujiečiai skubinai pasiuntė žygūnus pas sultoną, skųsdamiesi jų nešališkumo pažeidimu. Juk bombardos stovi Peros žemėje, be to, blogai nutaikyti akmeniniai sviediniai pramušė keletą Peros stogų. Žuvo viena moteris. Sultonas pažadėjo po apsiausties dosniai atlyginti visus Peros genujiečių patirtus nuostolius, pavadindamas genujiečius draugais.

Bet jis pasiekė tikslą. Venecijiečių galeroms teko atsitraukti nuo grandinės į miesto pakrantę, į neapšaudomą plotą tarp Peros bokštų bei mūrų, kurio akmeniniai sviediniai nepasiekia. Daugybė žmonių susirinko ant uosto mūro pasižiūrėti keistojo šaudymo. Į vandenį krintantys akmeniniai sviediniai taškė aukščiausius vandens stulpus.

Tačiau žmonės nusiteikę viltingai, ugningai – sėkmingai atrėmus naktinį puolimą visi savaip padrąsėjo. Be to, Džustinianis liepė paskleisti išpūstų gandų apie turkų patirtus baisius nuostolius. Tačiau man jis stačiai pasakė:

– Nesididžiuokime – tai ne pergalė. Tas puolimas tebuvo paprastas mūrų išmėginimas. Puolė ne daugiau kaip pora tūkstančių vyrų. Šitai sužinojau apklausęs sučiuptus belaisvius. Tačiau kaip protostratorius pagal gerą paprotį turiu pateikti miestui suvestinę. Taigi jei liepsiu pranešti, jog atmušiau didįjį turkų puolimą ir turkų žuvo dešimt tūkstančių, ir tiek pat yra sužeistų, o savus nuostolius sumenkinsiu ligi vieno kritusio ir vieno išsisukusio koją, tai kiekvienas karą patyręs supras, ką turiu galvoje. Tačiau miestiečius tokia žinia labai padrąsins.

Jis žvelgė į mane kvailai šypsodamas ir pridūrė:

– Koveisi narsiai, Žanai Anžė.

– Koviausi? – paklausiau. – Kilo toks triukšmas ir suirutė, kad ir pats vargiai suvokiau, ką darau.

Tai buvo tiesa. Žinia, rytą mano kalavijas buvo apglitęs krauju, tačiau tai, kas dėjosi nakčia, prisiminiau kaip miglotą košmarą.

Dieną sultonas įsakė nuginti prie didžiosios patrankos penkiasdešimt porų jaučių. Patranką atkėlė nuo pakylos ir šimtams vyrų padedant nu-

bogino prie Šventojo Romano vartų. Taigi Blachernajaus mūras pasirodė pernelyg tvirtas ir sultonas pasiruošė ilgai apsiausčiai.

Miesto gyventojai nudžiugo nebeišgirdę didžiosios patrankos, kurios trenksmai skyrėsi nuo kitų pabūklų. Pasklidusius gandus apie pergalę sustiprino girdas, kad didžioji patranka skilo ir skildama užmušė išdaviką Orbaną. Tai netiesa. Orbanas liedina naujas patrankas didžiulėje liejykloje anapus turkų linijų. Pasak Peros genujiečių atsiųstų žinių, per Perą kreivėmis šaudančias didžiules bombardas jis išliejo čia.

Nuėjau pasižiūrėti sužeistųjų, suguldytų palei mūrus ištuštintose arklidėse bei daržinėse ant šiaudų. Patyrūs samdyti lotynų kariai susivokė skirti pinigų gydytojų atlygiams ir yra deramai gydomi, o graikus iš pagailos gydo tik kelios sukrios vienuolės. Nustebau tarp jų pamatęs Chariklėją, kuri, atsidengusi veidą ir pasiraitojusi rankoves, mitriai plovė ir tvarstė baugias žaizdas. Ji karštai pasveikino mane ir aš nesusiturėjau nepasisakęs, jog kol kas gyvenu Blachernajuje. Silpnas buvau ir, man rodos, ji gerai suprato, ką turiu galvoje. Nes neklausiama greitosiomis paaiškino daugel dienų nemačiusi sesers Anos.

Sužeistieji vienu balsu tvirtino, jog turkai, pažeisdami garbės nuostatas ir gerus papročius, šaudo užnuodytom strėlėm – vos kliudytieji per kelias dienas sunkiai suserga ir miršta nuo traukulių. Savom akim mačiau kampe vyrą, kuris gulėjo išsirietęs lanku, o veide buvo sustingusi kraupi šypsena, todėl į jį žiūrint širdis šiurpo. Jo kūnas buvo tarytum medinis. Užtat diduma sužeistųjų prašė, maldavo, kad juos verčiau neštų po atviru dangum ar į namus iš šito mirties tvarto. Pasakiau Džustinianiui, ko prašė sužeistieji, tačiau dėl to jis neleidžia atitraukti vyrų nuo mūro. Prikišau jam žiaurumą, o jis atsakė:

– Mano kariška patirtis rodo, kad sužeistojo sveikimas yra Dievo valioje. Vienas net gydomas miršta, o kitas pasveiksta negydomas. Vienas susižeidžia mažylį pirštelį ir miršta nuo kraujo užkrėtimo, o kitam visą ranką patrankos sviedinys nutraukia, bet jis vis tiek pasveiksta. Gardus valgis ir patogi lova tik pakenkia, glebina sužeistuosius. Šitai esu patyręs. Taigi nesikišk į dalykus, kurių visai nesupranti.

1453 metų balandžio 19 diena

Jėzau Kristau, Dievo sūnau, pasigailėk manęs, nusidėjėlio.

Pereitą naktį ilgai rašiau, taigi tariausi pagaliau kietai įmigsiąs. Juk mažai miegojau. Širdies nerimastį malšindamas pernakt bergždžiai braižiojau popieriuje eilutes.

Tačiau vėsiam Blachernajaus kambary stebeilijant į juodumą, mėgaujantis vienatvės prabanga ir podraug kenčiant gailų vienatvės peršulį, ji atėjo pas mane. Ji atėjo. Pati. Savo valia. Ana Notara. Mano meilė.

Pažinau ją iš lengvų žingsnių, iš alsavimo.

– Johanai Angelai, – sušnibždėjo, – ar miegi?

Ji įbruko savo šaltas rankas man į delnus, įsiglaudė į glėbį, jos nosis ir lūpos buvo šaltos, tačiau skruostas, prigludęs manojo, kaito.

– Atleisk, – sušnibždėjo. – Atleisk, mylimasai. Nesuvokiau, ką darau. Nesuvokiau, ko trokštu. Tu dar gyvas.

– Žinoma, gyvas, – atsakiau. – Aš stiprus. Blogis gajus.

– Žemė dreba, – pasakė ji. – Mūrai griūva. Mirtis klykia nakty tūkstančiais balsų. Ne, niekas nežino, kas yra karas, iki pats jo nepatiria. Pereitą naktį turkams puolant meldžiausi už tave – taip, kaip niekados nesimeldžiau. Pasižadėjau paminti savimeilę, pagiežą, didystę, viską, kad tik dar kartą pamatyčiau tave gyvą.

Ji šnibždėjo man į ausį, priglaudusi kaistantį skruostą, neištraukdama rankų iš mano delnų. Bet aš pašokau.

– Kvailai pasielgei! – karščiavausi. – Blachernajuje tavo tėvo vyrai, įsimaišę tarp tarnų, šnipinėja venecijiečius. Kas nors tave atpažins!

– Man nesvarbu, – atsakė ji. – Niekas nesvarbu, jei galiu delnais liesti tavo delnus, veidą ir žinau, kad esi gyvas.

Rodės, sapnuoju. Akys priprato prie tamsos. Pagręžiau jos veidą į langą, į silpną naktingo dangaus šviesą. Veidas buvo išblyškęs, sukritęs, net jos pirštai buvo sulysę.

– Ar tik nesergi? – paklausiau persigandęs.

– Nesergu? – tarytum nesupratusi perklausė ji. – Ne, nesergu. Tik baiminuosi ir sielojuosi. Gailiuosi dėl savo pagiežos. Nesuprantu, kas mane apsėdo. Tuomet dar nesuvokiau.

– Aš pats buvau pagiežingas ir nesupratingas, – kilniaširdiškai atsakiau. – Atleisk man.

– Ne, ne, – prieštaravo ji. – Turbūt kiekviena moteris širdy yra katė. Turbūt kiekviena moteris mylėdama nori erzinti tą, kurį myli.

– Ar iš tikro myli? – paklausiau nepatikliai, nors jos rankos, skruostai ir lūpos tai patvirtino. – Juk pati sakei, kad nekenti manęs.

– Nekenčiau – keletą dienų, gal savaitę, – atsakė ji. – Tik sugriaudėjus patrankoms – taip, kad vienuolyno sienos pradėjo skeldėti per sandūras, supratau. Buvau apsisprendusi, širdy prisiekusi, jog niekuomet tavęs akyse nematysiu. O jei pamatysiu, tai nesikalbėsiu su tavim. O jei prakalbsiu, tai pasakysiu, kas tu. Na, o dabar aš čia. Nakty, tamsoj, dviese su tavimi. Ir pabučiavau tave. Ak, vargas man. Ir tau.

– Ir aš buvau taip nusprendęs, – prisipažinau purtydamas ją už pečių. Jos pečiai po drabužiu buvo apvalūs ir minkšti. Vėl užuodžiau jos veidą kvepiant hiacintais. Išsivadavusi iš įtampos ir baimės ji staiga ėmė kikenti. Juokėsi lyg maža mergaitė. Ir nebeįstengė susitvardyti, nors abiem delnais spaudė lūpas.

– Ko juokiesi? – paklausiau įtariai.

Meilės skausmo smelkiamą mane perėmė baugi dvejonė, jog ji tik pajuokia mane ir mėgaujasi parklupdžiusi.

– Aš laiminga, – juokėsi pro pirštus neįstengdama susivaldyti. – Aš labai laiminga. Negaliu susiturėti prisiminusi, kaip juokingai bėgai nuo manęs, šarvinius marškinius po pažastim pasikišęs.

– Ne nuo tavęs bėgau, – gyniojausi, – o nuo savęs. Bet nepabėgsiu. Nei ant mūrų, nei į Blachernajų, nei dieną, nei nakčia. Be paliovos, nė akimirkos neatsitraukdama, kankinai mane tvyrodama šalimais.

Tačiau išpešusi iš manęs tokį žeminantį prisipažinimą ji atstūmė mane, sutūrėjo, suėmusi mano rankas, ir moterų papratimu sudraudė:

– Ne, ne, būkime protingi.

– Taigi tebemanai, kad obuolys kirmėlėtas, – tariau apmaudžiai. – Bet norint nenorint turėsi atsikąsti.

Jėga čiupau ją į glėbį, ji delnais stūmė mane, bet netrukus jos rankos suglebo, kūnas ištirpo mano glėby ir mudu bučiavomės. Bučiniu išliejau savo aistrą, alkulį, pažinimo kartėlį.

Tuo metu plyksnis nušvietė dangų ir nakties tamsoje sugriaudėjo didžioji patranka, paliudydama, jog ją pritvirtino prie naujos pakylos. Sudrebėjo grindys ir visas didžiulis akmeninis pastatas. Valandėlę nesuvokėme, kad tai patranka.

– Gerasis Dieve, – sušnibždėjo ji, virpėdama mano glėby. – Nejau mudviejų bučinys sudrebino žemę? Nenustebčiau.

– Ana, – pasakiau, – mačiau ant mūro graikus, pakirstus akmeninių sviedinių aiženų, turkų strėlių bei kulkų. Ilgiau nedelsiu. Nusprendžiau atmesti visą praeitį ir sugrįžti į graikišką tėvų tikėjimą. Dieve, pasigailėk, jei esu atskalūnas. Tačiau prieš mirtį noriu, kaip mano protėviai, patirti šventąsias misterijas. Turkų liepsna mane nutvilkė ir many aiškiau nei kitados prabilo kraujas. Mano klajonės – tai klaidos ir paklydimai. Pasiklydęs berniukas per mane grįžta į tėvo namus. Nebepažįstu savęs, – tęsiau. – Net nežinau, ar dėl savęs šitaip nusprendžiau, ar dėl tavęs, ar dėl savojo miesto. Bažnyčios nesiekia dangaus. Tačiau mano širdis ilgisi tikrosios Kristaus bažnyčios šventųjų misterijų. Jeigu tai nuodėmė – tegul Dievas mane nubaudžia. Rytoj persikrikštysiu, jei tik kas nors sutiks man padėti.

Ji persigandusi sugriebė man ranką.

– Ne, ne! – sušuko. – Klydau iš tavęs šito reikalaudama. Didystės many nebeliko. Myliu tave. Tegul mane nubaudžia Dievas, jeigu tai nuodėmė, bet tu savo sąžinei nesipriešink.

Susiėmiau galvą.

– Taigi tu, tu nesi įnoringa? – prikišau. – Kaip tik šito iš manęs reikalavai! Gerai, gausi, ko prašiusi. Mano santuoka nebegalios. Su tavimi susituokdamas sąžinei nenusikalsiu. O gal jau nebenori būti mano žmona?

Ji sėdėjo nukorusi rankas ir perbalusiu veidu stebeilijo į mane tamsoje.

– Nežinau, – sušnibždėjo. – Maniau... Nežinau, ką maniau.

– Kaip ir aš, manei, jog karas ir mirtis viską išpirks, – pasakiau. – Atėjai nakties tamsyje, idant padaryčiau tau tai, ko geidžiu, ir nešiočiau širdy už tai kaltę. Ne, nenoriu kaltės nešioti, žinodamas, ką pati širdy laikai.

Ji neteko kantrybės.

– Velniai griebtų! – šūktelėjo, bet susyk susigėdo ir užsidengė delnu burną. – Atsiprašau, Chariklėjos draugėje menksta mano išsilavinimas. Bet iš kur žinai, ką širdy laikau, jeigu aš pati nežinau. – Ji mąstė: – Man tikrai gana, kad pakeitei savo įsitikinimą ir sutinki su mano prašymu, taigi aš savo pasieksiu. Bet dabar drebu pagalvojusi, jog padarysi tai, kas atims iš tavęs palaimą, ir tai, ko paskui skaudžiai gailėsiesi. Gal aš nepatyrusi, – tęsė, – tačiau moteris iš prigimties suvokia, žino ir permano daugybę dalykų, kurių vyras niekuomet gerai nesupras. Daug skaičiau ir girdėjau, ir Chariklėja per šias savaites man daug patarė. Daugeliui vyrų moteris tėra prievilas. Tik išsimiegojęs vestuvių guolyje – pasiekęs savo – jis pajunta, jog vidurius jam kablys drasko. Tikrai nenoriu būti tau tik prievilas ir kablys. Taip pat sakoma, kad vyrui, kai pasiekia savo, atgrysta greičiau negu moteriai. Todėl diduma vyrų bėga nuo santuokos į karą, užsiima politika arba renka senąsias ikonas. Ir tu pabėgai nuo žmonos Gitos, iškeliaudamas į kryžiaus žygį. Nejau galiu pasikliauti tokiu lengvabūdžiu? Juk vien iš įnorio pasiguldyti mane į lovą tu pasirengęs net savo tikėjimo atsižadėti ir į teisingąjį tikėjimą atsiversti. Ar išties šitaip manęs geidi? Jau nebetikiu, kad ji sena ir bjauri. Šitaip pasakei tik panūdęs mane suvilioti. Esi melagis, kaip visi vyrai, viliojantys moteris į lovą.

– Dieve, manęs pasigailėk! – sušukau. – Tariau, kad suprantu ir pažįstu tave taip kaip tavo akis, bet labai klydau. Kas tau?

– Nežinau, – paprastai atsakė ji, gūžtelėdama pečiais. Tarsi netyčia ji pasislinko lovos kraštu kiek arčiau manęs, tad pajutau prigludusią jos šlaunį.

– Ar kada reikalavau, kad su manim sugultum? – dar labiau įsikarščiavau. – Tiesa, glamonėjau tave, net nuodėmingai glamonėjau, bet visuomet elgiausi su tavimi ganėtinai garbingai. Pati užsispyrei kalbėti apie lovą. Tai nepadoru ir neatitinka gero išsiauklėjimo nuostatų.

– Ak, šitaip! – įsikarščiavo ir ji. – Dar gėdinsi mane! Jau gana mane įžeidei! Taigi nepatinku tau nė tiek, kad geistum manęs ir norėtum su manimi permiegoti. Dėl Dievo, tai kam siūlai tuoktis? Nejau geidi mano tėvo vardo ir turtų? Nejau esi toks niekingas? Ko galų gale iš manęs nori? Ir dar tikini mane mylįs.

Man keturiasdešimt. Aš daug patyręs. Turbūt turėčiau tvardytis. Tačiau pernelyg karštai myliu. Jai nirčiai erzinant, iš galvos išlakstė visos protingos mintys. Nemiga, jaudulys, širdgėla, baimė, viltis, mano dvejonė – visa manyje įkaitino nenumalšinamą geidulį. Jėga griebiau ją ir ji apsivijo rankomis man kaklą stipriai, tarytum niekuomet neketindama nuo manęs atsitraukti.

Jos švelnios lūpos atsivėrė po manosiomis. Ji alsavo meile. Įkarščio ir skausmo perimta, ji tik dar tvirčiau glaudėsi prie manęs, glostydama man pečius ir nugarą, tarytum panūdusi rankomis amžiams įsiminti mano kūną.

Gulėjau tamsyje šalia jos tuščias, nurimęs, visai atšalęs. Laužiau jos žiedą ir ji nesipriešino. Nuo šiol ji – moteris be doros. Tačiau mylėjau ją. Mylėjau kaip tik tokią, kokia buvo. Net jos užgaidumą mylėjau. Po kurio laiko ji tyliai sušnibždėjo man į ausį:

– Johanai Angelai, argi šitaip ne geriau?

– Geriau, – sutikau ir mane suėmė miegas.

Ji tyliai nusijuokė man į ausį ir sušnibždėjo:

– Taip lengva, taip paprasta, taip aišku. Tik tu pats viską apsunkini ir supainioji. Bet dabar aš laiminga.

– Nesigaili? – snūdžiai paklausiau tik tam, kad ką nors pasakyčiau.

Ji apstulbo:

– Kodėl turėčiau gailėtis? Dabar jau niekuomet manęs neatsikratysi. Man gera. Matai, mudviejų santuoka nieko nelaiduotų. Vieną žmoną jau palikai likimo valiai. Bet po šito tau sąžinė neleis manęs nelaimėje palikti. Pažįstu tave, nors pats tariesi esąs tvirtas. Mielasis.

Nurimęs, nutykęs nepajėgiau nuodugniai apmąstyti jos žodžių. Jos mirtinga galva ilsėjosi man ant peties, jos mirtingos lūpos lytėjo man ausį, plaukai glostė man kaklą, uodžiau jos skruostų hiacintus. Priglaudžiau delną prie jos nuogos krūtinės ir kietai įmigau. Po daugybės dienų miegojau sapnų nesapnuodamas.

Ilgai miegojau. Jai išeinant nepabudau. Nepabudau net apyaušriu,

kai sugriaudėjo didžioji patranka, šaukdama turkus melstis. Saulė jau buvo aukštai, kai pabudau. Puikiai pailsėjęs. Atjaunėjęs. Pasibudau laimingas.

Ji išėjo man tebemiegant. Ir gerai. Nenorėjau, kad ji įkliūtų. Juolab kad žinojau ją dar susitiksiąs. Niekados gyvenime nebuvau toks linksmas, laisvas, kai nuėjau pavalgyti, ir valgiau godžiai. Nesivilkau šarvų, net kalavijo ant juostos nepasikabinau. Apsitaisęs paprasto lotyno drabužiais, lyg nuolankiausias piligrimas leidausi į Pantokratoriaus vienuolyną.

Aplink Apaštalų bažnyčią telkėsi vyrai su žirgais. Tačiau aš jiems nerūpėjau – buvo skaisti diena, be to, aš nesislapsčiau. Vienuolyne pralaukiau porą valandų, kol vienuolis Genadijus meldėsi. Laukdamas meldžiausi parklupęs vienuolyno bažnyčioje priešais šventąsias altoriaus ikonas. Meldžiau nuodėmių atleidimo. Grimzdau į mistiškąją širdies tikrovę. Žinojau, kad Dievas kitaip svers mano nuodėmes nei žmonės. Žinojau, kad viskas menka, sunkiausia nuodėmė – atsižadėjimas, jei žmogus suvokia atsižadąs. Širdies mirtis. Pasitraukimas nuo Dievo į žmogišką vienatvę, beviltišką kūno vienatvę. Tik tai yra tikra nuodėmė. Kitokios nuodėmės – tik nusižengimas įstatymams. Ir Dievas žemėje gimė kūnu, pasigailėjęs žmogaus, širdies vienatvės kamuojamo, ir panūdęs jį išvaduoti iš įstatymo nuodėmių. Už įstatymo nuodėmes žmogui atleidžiama, nes jis tik žmogus. Tiktai Dievo išsižadėjimas neatleistinas, jeigu žmogus suvokia išsižadąs, nes tuomet jis pats renkasi.

Išvydęs mane vienuolis Genadijus, sielos kančios išsekintas, beprotišku balsu sušuko:

– Lotynas, lotynas! – Abiem rankom jis vijo mane šalin.

Tariau:

– Pasauliui miręs valstybės sekretorius Grigalius Scholarijus pažinojo mane ir žinojo, kas aš. Daugel kelių nukeliavau, pasiklydau ir klydau – aš, nuodėmingasis. Bet atėjau pas tave, vienuoli Genadijau, panūdęs sugrįžti į savo tėvo namus. Pasigailėk manęs – kaip kad Dievas pasigaili nusidėjėlių.

Jis rūsčiai suraukė antakius ir įsibedė į mane degančiomis akimis barzdotame veide. Nuo pasninko jo veidas buvo taip sulysęs, kad panėšėjo į kaukolę. Nepatikėjęs savo ausimis jis paklausė:

– Ko iš manęs nori?

Atsakiau:

– Jaunas būdamas Atoso kalno vienuolynuose sutikau vyrų, kurie atsižadėjo katalikiškos Romos tikybos ir atsivertė į teisingąjį graikų tikėjimą, ketindami skirti savo gyvenimą Dievui ir pagal tikrąjį Kristaus bažny-

čios paprotį patirti šventąsias misterijas. Dar vaikas buvau, kai mirė tėvas, tačiau iš jo paliktų popierių sužinojau, jog mano senelis – Konstantinopolio graikas. Jis atsižadėjo savo tikėjimo, vedė venecijietę ir nukeliavo paskui popiežių į Avinjoną. Mano tėvas gyveno Avinjone lig mirties, gaudamas pensiją iš popiežiaus iždo. Ir aš ten gimiau, užaugau. Tačiau visa tai buvo klaida, paklydimas, nors mano senelis ir tėvas tikriausiai niekam blogo nelinkėjo. Atkeliavau žūti ant Konstantinopolio mūrų, kaudamasis su turkais dėl Kristaus, ir noriu susigrąžinti protėvių tikėjimą.

Iš įniršio jis neįstengė atidžiai klausyti, ką sakau. Ir gerai, nes nenorėjau atsakinėti į įtarius klausimus, kurie galėjo kilti nuovokesnio vyro galvoje. Jis priekaištingai sušuko:

– Tai ko su lotynais kovoji prieš turkus? Net sultonas geresnis nei popiežių pripažinęs imperatorius!

– Dėl šito nesiginčykime, – paprašiau nusižeminęs. – Verčiau atlik savo pareigą. Tu piemuo, privaląs ant savo pečių parnešti paklydusią avelę į bandą. Neužmiršk, kad ir pats kitados pasirašei gerai apsvarstęs. Mano nuodėmė ne didesnė už tavąją.

Kairiąja ranka jis pakėlė suglebusią nejautrią dešinę ir piktdžiugiškai atkirto:

– Meldžiausi be paliovos, kad atleidimo ženklan Dievas nudžiovintų tą prakeiktą ranką, kuri pasirašė Florencijoje. Pirmąsyk nugriaudėjus patrankoms Dievas mano maldas išgirdo. Į mane įėjo Šventoji Dvasia.

Pasišaukęs tarnaujantį vienuolį jis nusivedė mane prie kiemo baseino ir liepė nusirengti. Tada įstūmė mane į vandenį, įmurkdė galvą ir perkrikštijo, kažin kodėl duodamas man Zacharijaus vardą. Išlipęs iš vandens įprastais žodžiais išpažinau jiedviem su vienuoliu nuodėmes ir jis skyrė man lengvą atgailą, nenorėdamas manęs kamuoti, nes atėjau su gera valia. Jo veidas suspindo ir nukaito, jis sušvelnėjo, pasimeldė už mane ir palaimino.

– Dabar tu tikras graikas, – pasakė. – Neužmiršk, kad atėjo pranašysčių išsipildymo metas ir gyvename paskutiniąsias dienas. Todėl Konstantinopolis turi žlugti. Juo ilgiau užtruks pasipriešinimas, tuo labiau įkirš turkai, tuo didesnes kančias teks kęsti nekaltiesiems. Jeigu Dievo valia miestas turi atsidurti sultono valdžioje, tai kas gali sukliudyti? Tas, kuris kovoja su sultonu – iš nežinių priešinasi Dievo valiai. Tačiau tas, kuris išvys lotynus iš Konstantinopolio, Dievui nusipelnys.

– Kas tave įgaliojo šitaip kalbėti? – paklausiau, liūdesio persmelktas.

– Mano atgaila, kančia, skausmas dėl miesto, – karštai atsakė jis. – Dvasia per mane šitaip kalba, o ne vienuolis Genadijus.

Jis apsižvalgė ir įsižiūrėjo į pilkas žuvis, nerimastingai plaukančias mano kojų sujudintame baseine.

– Išauš skausmo diena! – sušuko jis, kairiąja ranka rodydamas į žuvis. – Tegul tądien tos žuvys parausta, idant netikintys įtikėtų. Tebūnie tai ženklas. Jei būsi gyvas – pamatysi. Dievo, Pasaulio valdovo, dvasia per mane kalba.

Savąją pranašystę jis paskelbė su tokiu karštu įsitikinimu, kad turėjau juo patikėti. Išsiliejęs jis apsilpo, nutyko. Vienuoliui išėjus aš apsirengiau ir pasakiau:

– Tėve, esu nuodėmingas ir, kaip išpažinau, nusižengiau įstatymui. Permiegojau su graike, atimdamas jos nekaltybę. Ar galiu išpirkdamas nuodėmę ją vesti? Mat Florencijoje turiu žmoną, kurią esu teisėtai vedęs, su kuria mane saisto popiežiaus bažnyčios sakramentas.

Jis svarstė. Akys vėl sublizgo buvusio valstybininko klasta ir jis tarė:

– Popiežius ir jo kardinolai taip skaudžiai žeidė, persekiojo ir valdoniškai engė mūsų bažnyčią, patriarchus ir net tikėjimo išpažinimą, kad nebus nuodėmė, jei kiek išgalėdamas tūžinsiu popiežiaus bažnyčią. Persikrikštijus tavo ankstesnioji santuoka tampa niekine. Aš skelbiu ją niekine, nes priespaudos laikais mes nė teisėto patriarcho neturime – tiktai savojo tikėjimo išsižadėjusį, prakeiktą Grigalių Mamą. Atsivesk pas mane tą moterį ir aš judu sutuoksiu po priedanga.

Dvejodamas atsakiau:

– Tai keblus reikalas, jį reikia saugoti paslaptyje. Turbūt pažinsi tą moterį. Mudu sutuokęs užsitrauksi kilmingo žmogaus rūstybę.

Jis tarė:

– Tai Dievo reikalas. Nuodėmę reikia išpirkti. Koks tėvas neleis dukteriai išpirkti nuodėmės? Nejau bijosiu kilmingųjų ir archontų, jei net imperatoriaus nebijau!

Gal jis spėjo mane suviliojus kokią lotyniškai nusiteikusią rūmininko dukterį, todėl mano pasiūlymas jį tik pradžiugino. Taigi jis pažadėjo viską saugoti paslaptyje, jeigu vakarui užslinkus su ta moterimi sugrįšiu į vienuolyną. Menkai pažindamas graikų bažnyčios papročius nenumaniau, ar tokia santuoka teisiškai tikrai pagrįsta. Tačiau mano širdžiai tiek buvo gana.

Smagus nulėkiau iš Pantokratoriaus vienuolyno į savo namus palei uostą. Atspėjau. Radau ją ten. Atsigabenusi skrynias ir daiktus iš vienuolyno į mano namus, ji viską pertvarkė, tad nė vieno daiktelio neberadau savo vietoje, be to, paliepė Manueliui išplauti grindis.

– Pone, – nuolankiai tarė Manuelis gręždamas šlapią skudurą – nešvarus vanduo žliaugė į kibirą. – Kaip tik baudžiausi ieškoti tavęs. Ar iš

tikrųjų nori, kad ta savavalė persikeltų čia ir apverstų viską aukštyn kojom? Man kelius gelia ir nugarą maudžia. Juk mudviem taip gera buvo, kai namuose nebuvo moters.

– Ji liks čia, – atsakiau. – Niekam apie tai nė žodžio. Jei kaimynai smalsaus, pasakyk, jog ji lotynė, šeimininko pažįstama, ir gyvens šiuose namuose tol, kol tęsis apsiaustis.

– Ar gerai apsvarstei šitą reikalą, pone? – klustelėjo Manuelis. – Moterį užsikrauti ant sprando lengviau, nei jos atsikratyti. – Ir klastingai pridūrė: – Tavo popierius bei tavo knygas ji taip pat suvertė.

Neturėjau kantrybės ilgiau su juo ginčytis. Įkarščio pagautas lengvai, lyg jaunikaitis, užbėgau laiptais. Ana vilkėjo paprastos graikės kasdienišką drabužį, tačiau jos veidas, oda, galvos laikysena ir visa kas išdavė jos kilmę. Su klaidinančiu apdaru ji atrodė juokingai – tarytum brangakmenis, įsodintas į pigų varį.

– Ko bėgai, ko toks uždusęs? – paklausė ji apsimesdama išsigandusia. – Juk neketini vyti manęs iš namų, kaip kad grasino Manuelis? Tas užsispyręs pagiežingas senis nesuvokia, ko jam reikia. – Ji kaltai nužvelgė mano kambario netvarką ir bemat pridūrė: – Šiek tiek aptvarkiau, idant tavo būstas būtų jaukesnis. Ir nešvaru čia. Galėsiu nupirkti naujus gobelenus, jeigu duosi man pinigų. Be to, tokiam garbingam vyrui nedera miegoti tokiuose atskarusiuose pataluose.

– Pinigų, – pakartojau nesusigaudydamas ir su apmaudu prisiminiau, kad jų nedaug beliko. Juk pinigai ir visa kita man visai nerūpėjo.

– Žinoma, – atsakė ji. – Girdėjau, kad suviliotoms moterims vyrai brukte bruka pinigus. Nejau savo pasiekęs pasidarei šykštus?

Nenorom prajukau.

– Gėda kalbėti apie pinigus tokiu metu, – pasakiau. – Noriu padaryti tave garbinga moterimi. Todėl bėgau.

Ji užmiršo pašaipą ir surimtėjusi įsibedė į mane. Jos rudos akys vėl buvo atviros, kaip tąkart ant bažnyčios laiptų. Po daugybės šimtmečių atpažinau ją – rodės, kitados nugyvenome ne vieną gyvenimą, nors mirties miegas ir naujas gimimas juos užmaršino, todėl vienas kitą pažinome tarytum per šydą.

– Ana, – pasakiau, – ar tebenori už manęs tekėti? Tik šito atėjau paklausti. Leisk šventajai misterijai mudu sujungti, kaip kad jau susijungė mudviejų kūnai.

Ji nulenkė galvą. Pro užmerktas akis ištryško ašaros ir nusirito skruostais.

– Tai vis dėlto myli mane, iš tiesų myli mane? – dvejodama paklausė ji.

– Nejau abejojai? – savo ruožtu paklausiau.

Ji pakėlė akis.

– Nežinau, – nuoširdžiai atsakė. – Tariau, viskas beprasmiška, jei iš tiesų nemyli manęs. Maniau, atiduosiu tau savo žiedą – pažiūrėsiu, ar tik šito trokšti. Ir turbūt nieko nebūčiau praradusi, jei tik tiek būtum norėjęs. Bet tikriausiai būčiau tave palikusi ir daugiau nebesusitikusi. Šičia tik žaidžiau. Žaidžiau mudviejų namus.

Ji apsivijo rankomis man kaklą ir priglaudė kaktą prie manosios.

– Niekados neturėjau savo namų, – pasakė. – Mūsų namai buvo mano tėvo ir motinos namai. Aš nieko juose nesprendžiau. Pavydėjau savo tarnaitei, kuri ištekėjo ir pirkdavosi pigius puodus. Pavydėjau pigios paprasto žmogaus laimės, tardama, kad jos man nelemta patirti. Dabar patirsiu pigią paprasto žmogaus laimę, jei tu iš tikro nori mane vesti.

– Ne, – paprieštaravau, – šitaip nebus. Neprisigalvok. Mums nedaug liko. Bet kurk man žemiškus namus, kol esu gyvas. Nesulaikysi manęs, kai išmuš valanda. Pažadėk. Pažadi?

Ji nieko neatsakė, tik kilstelėjo galvą ir primerkusi akis žvilgtelėjo į mane.

– Tik pagalvok, – pasakė ji. – Turėjau tapti imperatoriene. Sykiais apmaudaudavau ant Konstantino, kad nesilaikė žodžio. Dabar džiaugiuosi galėdama ištekėti už franko, kuris pabėgo nuo žmonos.

Ji vėl žvilgtelėjo į mane ir nusišaipė.

– Išties džiaugiuosi, kad nesu imperatorienė, – pasakė ji. – Tikriausiai būčiau su tavimi apgaudinėjusi imperatorių, jei būčiau tave sutikusi. Tau būtų išdūrę akis, o aš būčiau gyvenimą užbaigusi vienuolyne. Tau tai būtų pakenkę.

Anapus mūro be paliovos dundėjo patrankos. Lengvas medinis namelis sudrebėjo ir subraškėjo per sandūras. Tačiau išgyvenant trumpalaikę laimę užsimiršo, kas dedasi. Vakare pasiunčiau Manuelį išnuomoti palankino ir drauge patraukėme į Pasaulio valdovo vienuolyną. Genadijus buvo sukrėstas, atpažinęs Aną Notarą, tačiau pažadą išlaikė. Genadijui tuokiant mudu, Manuelis su vienuoliais mums virš galvų laikė šventąją pastogę. Paskui Genadijus palaimino mudviejų santuoką ir išrašė santuokos liudijimą, patvirtindamas jį dideliu Pantokratoriaus vienuolyno antspaudu.

Paduodamas man liudijimą, jis kažin kaip reikšmingai pasižiūrėjo į mane ir tarė:

– Nežinau, kas tu. Bet dvasia man sako, kad visa tai turi tikslą. Taigi tebus visa tai mūsų tikėjimo ir mūsų miesto labui.

Jam šitai tarus visiškai šaltai suvokiau, jog viskas klostėsi ne mano valia. Pabėgęs iš sultono stovyklos į Konstantinopolį žingsnis po žingsnio, aklai lyg miegeivis ėjau lemties nuženklintu keliu. Antraip kodėl iš visų pasaulio moterų išsirinkau būtent Aną Notarą ir ją iš akių pažinau?

Pasibudau savo namuose. Ji nuogutėlė miegojo šalia. Neapsakomai graži. Jos mirtingas kūnas tvaskėjo dramblio kaulo baltumu. Ji tokia buvo graži, tokia skaisti, kad į ją žvelgiant akuotas draskė gerklę.

Meilė degino mane. Žvelgiant į ją kūnas nuodagom ėjo. Niekuomet nejutau mirties taip arti kaip į ją miegančią žvelgdamas. Net kitados jaunystėje, kai lakštingalos giesmė mane pabudino Mirčiai ant kapinių sienos šokant.

Viskas taip paprasta, taip aišku. Mirties akuoto spranginamas mąsčiau, jog žmogus nėra tobulas tik todėl, kad Dievas sukūrė vyrą ir moterį. Man keturiasdešimt. Jau turėjau šitai žinoti. Tačiau nežinojau. Mylėjau. Aklai. Beviltiškai.

Slopindami patrankų griaudesį bažnyčių varpai pradėjo skelbti pavojų. Pro mano namus garmėjo žmonės, tad nuo bėgančių kojų trepsėjimo ant stalo skimbčiojo indai. Krūptelėjau ir šokau iš lovos, prisiminęs priedermę. Ji pabudo ir persigandusi atsisėdo, antklode prisidengdama nuogumą.

Apsirengiau greitosiomis. Net kalavijo neturėjau. Atsisveikindamas skubiai pabučiavau ją ir nubildėjau laiptais žemyn. Prie akmeninio vartų liūto stovėjo ištiesęs ranką Manuelis, mėgindamas sulaikyti bėgančius žmones ir paklausti, kas dedasi. Jo veidas spindėjo nepatiklia nuostaba.

– Pone! – sušuko jis. – Stebuklas! Palaiminga diena! Atplaukia popiežiaus laivynas! Jūroje jau matyti pirmieji laivai.

Bėgau su žmonių minia iki pat Akropolio kalvos. Stovėdamas uždususioj, mojuojančioj ir rėkiančioj minioj nuo didžiulio skardžio, niūksančio virš jūrinio mūro, pamačiau keturis didelius vakarietiškus laivus, kurie ištempę bures aukštomis bangomis ryžtingai plaukė pro nesuskaitomų turkų galerų maišalienę Akropolio kyšulio link. Ant trijų laivų stiebų plevėsavo Genujos vėliava su kryžiumi. Ketvirtasis, didelis krovininis laivas plazdino vėjyje ilgą purpurinę imperatoriaus vėliavą. Daugiau krikščionių laivų nesimatė.

Laivai buvo jau taip arti, kad vėjas ligi mūsų atnešė mūšio triukšmą, šauksmus, prakeiksmus bei šūvius. Turkų junginio vado laivas buvo pirmagalio aštruma įsmigęs į didžiojo krikščionių laivo šoną ir plūduriavo į jį įsikibęs. Prie visų mūsų laivų kabliais ir pirmagalio vąšais buvo prisikabinusios turkų galeros, todėl didžiuliai laivai, ištempę bures, traukė galybę lengvučių galerų.

Įsikarščiavę žmonės pasakojo, jog mūšis prasidėjo toli jūroje. Pats sul-

tonas jojęs priekrantine Marmuro bokšto sekluma nurodinėdamas savo laivams ir reikalaudamas jų vadus sunaikinti krikščionių laivus.

Visas pakrantės mūras juodavo nuo žmonių. Gandai, nutikimai sklido iš lūpų į lūpas. Sultonas, perkreipęs šaipų veidą, esą šiepęs dantis it šuo. Jam iš burnos veržęsi putos. Gal ir tiesa. Savomis akimis regėjau Muchamedą niršto perimtą, nors dabar jis moka tvardytis.

Lėtai, tolydžio stūmė vėjas galingus laivus į uostą, į priebėgą. Podraug jie tempėsi turkų galeras – nelyginant meška kailin įkibusius medžioklinius šunis. Turkų galerų buvo tiek daug, kad jos daužėsi viena į kitą. Aukštos bangos blykčiojo kraujo putom. Retkarčiais kokia galera iš mūšio pasitraukdavo – atkabindavo kablį ir nusiirdavo į šalį, užleisdama vietą kitai. Jūros tolymėje viena jų skendo.

Būgnų ir trimitų gergždesys, šiurpūs klyksmai ir priešmirtiniai riksmai virpino orą. Jūroje plūduriavo negyvėliai ir laivų nuodaužos. Šarvuoti krikščionių laivyno kariai kirviais, kalavijais ir ietimis nuo aukštų denių mušinėjo laivų šonais besikabarojančius turkus. Turkų laivyno vadas nuo savo galeros laivagalio stūgavo per garsintuvą.

Minia vienu balsu ėmė šaukti: „Flaktanelas, Flaktanelas!" Džiaugsmingas šauksmas nusklido per visą miestą. Kažkas atpažino laivo, iškėlusio imperatoriaus vėliavą, vadą. Jo laivas jau seniai buvo išplaukęs Sicilijon parsigabenti grūdų. Augus vyriškis vaipėsi, juokėsi, mojavo kruvinu kirviu ir rodė savo lankininkams į turkų galeros stiebus įsliuogusius šaulius.

Laivų burės buvo šlapios, nes turkų pakulinių strėlių ugnis jų neėmė. Bet staiga turkų galeros deniu nusraveno ugnis ir klaikus apdegusių vyrų riksmas nustelbė triukšmą. Suliepsnojusi galera pasitraukė iš mūšio, palikdama degantį pėdsaką.

Tai buvo neįtikimas reginys. Keturi krikščionių laivai, supami keturiasdešimties turkų galerų, ryžtingai skynėsi kelią į uostą. Minios džiaugsmas buvo neapsakomas. Žmonės nepaliovė šaukę, jog atkeliavo popiežiaus laivynas. Tai esą tik priešakinė sauga. Konstantinopolis išgelbėtas.

Dūmuojanti, pakrika laivų vilkstinė pasiekė Akropolio kyšulio pakraštį. Ten staigiai turėjo sukti į vakarus, kad pasiektų grandinę ir uosto įlanką. Bet pūtė priešinis vėjas. Laivai plaukė lėčiau. Pasiekus Akropolio kalvos šešėlį burės suglebo ir nė vienas laivas nebeklausė vairo. Palei kalvą vėjas prapuolė. Turkų laivai sugriaudėjo džiaugsmo šūksmu. Minia nuščiuvo. Tačiau nuo įlankos kalvų anapus Peros mūro priešinis vėjas ligi susirinkusios minios nešė pergalingus šauksmus – turkų kariauna šlovino Alachą.

Kaudamiesi, be perstogės kaudamiesi krikščionių laivai palengva artėjo vienas prie kito. Jie vienas kito negandoje nepaliko, nors turkų junginio vado laivas daužikliu įsikibęs tebesilaikė didžiojo laivo, neleisdamas šiam pajudėti. Susikibę laivai gretimai sūpavosi ant ramių bangų, lyg vientisa tvirtovė, laidanti į turkų galeras akmenis, strėles, ugnį bei lydytą šviną. Šnypščiančiomis ugninėmis kreivėmis graikų ugnis pasiekė toliausias galeras. Jų įguloms teko gerokai paplušėti gesinant kilusius gaisrus.

„Flaktanelas, Flaktanelas!" – vėl ėmė šaukti minia ant pakrantės mūro. Laivai taip priartėjo, kad aiškiai įžiūrėjai karių veido bruožus. Tik niekas negalėjo jiems pagelbėti. Pasirengusios lūkuriavo venecijiečių galeros, tačiau jas tvėrė grandinė. Be to, iki grandinės dar buvo toli.

Mieste sugaudė varpai. Turkų patrankos nutilo. Žado netekę kovos baigmės laukė ir minia ant mūrų, ir turkų stovykla. Iš lūpų į lūpas nusklido žinia, kad sultonas parjojo į stovyklą priešais Šventojo Romano vartus ir užsidarė palapinėje.

Pamatęs neįtikimą Genujos laivų kovingumą atleidau už viską Perai, siekiančiai prekybinių teisių. Supratau, kad regėtas mūšis – drausmės, puikios parengties ir laivybos meno išdava. Supratau, kodėl ištisus šimtmečius Genuja karaliavo jūrose, rungdamasi net su Venecija. Labai lėtai, kliūtis po kliūties, bangų ir ilgų irklų sunkiai stūmiojama slinko ta pokšinti ir ugnimi spjaudanti keturių laivų tvirtovė grandinės link.

Ant miesto mūrų ir kalvų žmonės, nebetverdami didžiulės įtampos, suklupo melstis. Šitokia šiurpi buvo kiekinė turkų persvara. Šitaip tūžmiai turkų galeros vis keitė vietą ir puolė naujomis pajėgomis. Bliaudamas per garsintuvą turkų laivyno vadas užkimo. Jo skruostu sruveno kraujas. Nukirstom rankom kariai su turbanais krito į jūrą, delnus palikę gniaužti krikščionių laivų kraštų.

„Panagija, Panagija, Švenčiausioji Mergele, gelbėk savo miestą", – meldėsi suklupę žmonės. Ištvermės ir didvyriškumo sujaudinti graikai meldėsi už lotynų jūrininkus. Anoks čia didvyriškumas, jei vyras kaunasi už savo gyvastį. Tačiau didvyriška buvo tai, kad tie keturi laivai priešui grasant didžiule persvara, vienas kito nepalikdami mėgino prasilaužti į uostą ir pagelbėti Konstantinopoliui.

O paskui, paskui tarytum kas mėlynas padangėj suplazdeno. Dangumi nupleveno mėlynas Švenčiausiosios Mergelės drabužio skvernas. Ir įvyko stebuklas. Vėjas pasisuko. Ūmai šlapios laivų burės vėl išsitempė, visa vilkstinė ėmė greitai judėti grandinės link. Paskutinę akimirką turkų laivyno vadas įsakė kirviais atkapoti savo laivo pirmagalį, tad iškilame ąžuolinio krikščionių laivo šone tiktai turkiškas daužiklis paliko stirk-

soti. Per plyšius liedamas kraują laivas apsisuko, pripažindamas pralaimėjimą. Tarytum šlubuodamos, sulaužytais irklais, mutulais dūmindamos neužgesintą graikišką ugnį, nusekė turkų galeros paskui savo vadą. Dangų sudrebino pratisas, tolydus Konstantinopolio gyventojų džiaugsmo šūksmas.

Mažai nutuokiu apie stebuklus. Tačiau lemiamą akimirką pasisukęs vėjas buvo tarsi stebuklas. Tai buvo kažkoks šventas, žmogui nesuvokiamas nutikimas. Jo saviško skaisčio neapniaukė šiurpios sužeistųjų aimanos nei gergždūs jūrininkų keiksmai, kai slopiais balsais šūkčiojo atkabinti grandinę. Atkabinti grandinę nuo pakrantės bokštų pamato ir įleisti į uostą laivus – sunkus ir pavojingas darbas. Tik turkų laivams pradingus Bosfore Aloizijas Diedas leido atkabinti grandinę ir tie keturi laivai įsvirduliavo į uostą, ištuštindami patrankas imperatoriaus garbei.

Tą pačią popietę vėliavom nešinos laivų įgulos su laivų vadais, džiūgaujančios minios lydimi, nužygiavo per miestą į Choro vienuolyną dėkoti Konstantinopolio Panagijai už išgelbėjimą. Podraug – visi vaikščioti valioję sužeistieji. Keletą nešė neštuvais, nes, išvydę danguje mėlyną Švenčiausiosios Mergelės skverną, jie tikėjosi stebuklingai išgyti. Taigi, žilpdami nuo auksu aptaisytų Choro vienuolyno bažnyčios mozaikų tviskesio, lotynai dėkojo ir garbstė Švenčiausiąją graikų Mergelę.

Po dėkojamųjų pamaldų daugis pakilo ant mūro pasižiūrėti turkų ir palaidyti niekinamų užgaulių mūro griovį bei priešakinį įtvirtinimą puldinėjančioms turkų gaujelėms. Žmones tebekaitino kovos nirštas ir pergalės kvaitulys. Tačiau sugriaudėjus didžiajai patrankai ir mūrui po kojom susvyravus jie nuščiuvo, ėmė žegnotis ir greitosiomis sugrįžo į miestą bei laivus.

Aš kaip diduma spaudžiau laivo vadui Flaktanelui ranką, plekšnojau per nugarą, nes jis buvo graikas. Parplaukdamas su grūdais jis rado tuos tris genujiečių laivus, Chijo uoste laukiančius palankaus vėjo, ir prie jų prisidėjo. Mūšyje jo lėtas ir prastai ginkluotas laivas labiau kenkė, nei gelbėjo genujiečiams. Vis dėlto miestiečiai laikė Flaktanelą kautynių didvyriu, todėl jis, iš pradžių drovėjęsis liaupsių, netrukus ir pats tomis liaupsėmis įtikėjo. Jis – aukštas prakaulus vyras, be perstogės mirkčiojantis akimis. Jo žodynas toks skurdus, kad po kiekvieno žodžio jis keikiasi, stengdamasis nuslėpti sutrikimą.

Tačiau netrukus galvotų gyventojų džiaugsmas ir viltis išnyko, nes jie suprato, jog tie trys genujiečių laivai – jokia susijungusi krikščionių priešakinė sauga, o tik laivai, atgabenę miesto gynybai ginklų, kuriuos imperatorius nupirko dar rudenį. Sultono laivyno puolimą jie palaikė

akivaizdžiu nešališkumo pažeidimu, nes po teisybei laivai keliavo į Perą. Jų vadai įsivėlė į mūšį tik todėl, kad prekes gabeno neteisėtai ir įbūgo prarasią laivą. Laimingai pasiekę uostą jie bei laivų savininkai praturtėjo. Dar nežinia, ar jie, remdamiesi Peros nešališkumu, išsaugos turtus bei laivus.

Ir mano svaigulys išsisklaidė. Privalėjau sugrįžti į postovio vietą Blachernajuje ir prisistatyti Džustinianiui. Atsisveikindamas pabučiavau jaunąją žmoną, jau kitokių minčių kamuojamas, ir uždraudžiau jai vaikštinėti po miestą, kad neįkliūtų. Manueliui liepiau jos klausyti ir pažadėjau pareiti namo kaip galėdamas greičiau.

Prie Šventojo Romano vartų patrankų sviediniai jau buvo apgriovę ne tik išorinį, bet ir didįjį mūrą. Pavakare pro žemus puolimo vartus į mūrų perėją nenutrūkstama vora buvo gabenami rąstai, žemės, žagarų ryšuliai bei odos išoriniam mūrui sustiprinti. Pro didžiojo mūro vartus ant išorinio mūro bet kas gali pakliūti, tačiau grįžti bus sunku. Džustinianio sargybiniai griebia už rankos ar sprando kiekvieną, mėginantį sprukti atgal, ir pristato prie naktinio darbo. Džustinianio lotynus visai nualino dieną naktį griaudėjantys pabūklai ir įkyrus turkų gaujelių puldinėjimas, trikdant mūro kiaurymių taisymo darbus. Diduma jų kelios paros nenusivelka šarvų.

Apsakiau Džustinianiui jūros mūšį kaip matęs ir pridūriau:

– Venecijiečiai Blachernajuje niršta dėl genujiečių jūrų mūšio pergalės. Jų laivai nedaug garbės užpelnė, tingiai plūduriuodami prie grandinės ir šalindamiesi akmeninių sultono bombardų sviedinių.

– Ar tai pergalė? – paklausė Džustinianis, bet nesijuokė. – Pergalė tėra tai, kad netrukus bus dvi savaitės, kaip tveriame apsiaustį. Šitų laivų atvykimas – skaudžiausias mūsų pralaimėjimas. Iki šiol bent jau turėjome viltį, kad popiežiaus sutelktas kryžiuočių laivynas laiku atplauks mums į pagalbą. Dabar žinome, kad Graikijos jūra tuščia ir kad Italijos uostuose laivyno nėra. Krikščionys mus paliko.

Patikinau:

– Tokie ketinimai lig paskutinės akimirkos saugomi paslaptyje.

Jis atkirto:

– Nesąmonės. Didelio laivyno neįmanu parengti taip, kad gandas genujiečių laivų vadų nepasiektų. – Jis pasižiūrėjo į mane grasiomis jaučio akimis ir paklausė: – Kur buvai? Visą parą tavęs nematė Blachernajuje.

Atsakiau:

– Buvo rami diena ir aš tvarkiau asmeninius reikalus. Ar jau manimi nepasitiki?

Jis papriekaištavo:

– Priėmiau tave tarnybon. Privalau žinoti, ką kada veiki. – Staiga jis prisikišo veidu prie pat manojo, jo skruostai išsipūtė ir žaliai liepsnojančiom akim jis užtikrino: – Tave matė turkų stovykloje.

– Ar proto netekai?! – sušukau. – Šlykštus melas, panūdus mane pražudyti. Kaip galėčiau ten pakliūti, o paskui sugrįžti?

Jis pasakė:

– Kasnakt valtys iriasi į Perą ir atgal. Gerai žinai. Peros podestą gali nupirkti, ir vartus ten saugo neturtėliai, kurie noringai užsidirba iš šalies. Nemanyk, jog nežinau, kas dedasi sultono stovykloje. Turiu ten stebėtojų tiek, kiek sultonas turi čia.

– Džustiniani, – tikinau, – dėl mudviejų draugystės patikėk manimi. Vakar buvo rami diena ir aš vedžiau graikę. Bet dėl Dievo, tegul tai lieka tarp mudviejų. Antraip prarasiu ją.

Džustinianis prapliupo juoku ir kaip kitados pliaukštelėjo dideliu delnu man per petį.

– Nieko kvailesnio negirdėjau, – nusijuokė. – Tavo manymu, dabar tinkamas laikas tuoktis?

Jis patikėjo manimi. Gal tuo kaltinimu jis tik gąsdino mane, norėdamas išgauti, ką veikiau be jo žinios. Tačiau mano širdis nusiminė, mane persmelkė bloga nuojauta. Visą naktį turkų stovykloje degė laužai, didelės patrankos šaudo kas dvi valandos, nors iki šiol nakčia paleisdavo tik po vieną šūvį.

1453 metų balandžio 21 diena

Pragariška diena. Nakčia turkai išstatė patrankų, sustiprindami savo ugnies taškus. Naujoviško šaudymo nauda akivaizdi. Popiet sugriuvo didžiojo mūro bokštas palei Šventojo Romano vartus, podraug – rėžis mūro. Spraga didelė. Turėdami ganėtiną puolimo būrį turkai tikriausiai įsiveržtų į miestą. Toje vietoje liko tik daugybę naktų pertaisinėta laikina užtvara. Laimei, skirtingas mūro vietas puldinėja tik keli šimtai vyrų. Jie jau nebesurenka visų kritusiųjų. Nuodydami orą lavonai tyso mūro įgriuvose ir palei išorinį mūrą.

Nepaliaujamos kautynės truko ligi vėlaus vakaro. Sultonas įsakė išžvalgyti visą mūrą. Ant Peros kalvos nuboginta daugiau patrankų. Taikant į laivus sviediniai kreivėm lekia per Perą. Mažų mažiausiai šimtas penkiasdešimt akmeninių sviedinių paleista uosto link, Peroje apgriauta daugybė namų. Venecijiečių laivams pasitraukus nuo grandinės į neapšaudomą plotą, sultono galeros nusiyrė nutraukti grandinės, ta-

čiau buvo paskelbtas pavojus ir venecijiečiai, suspėję atplaukti prie grandinės, akmenų atskalom, ugnies srovėm bei sviediniais taip apgadino turkų galeras, kad šios turėjo plaukti šalin. Mūšio metu turkai negalėjo apšaudyti uosto per Perą, nes būtų apdaužę savo laivus. Tris kartus turkų laivynas bergždžiai mėgino nutraukti grandinę.

Atrodo, kad sultonas, įniršęs dėl gėdingo vakarykščio laivyno pralaimėjimo, sukėlė ant kojų visas pajėgas. Pasakojama, kad vakare jis nujojęs į Dviejų kolonų uostą ir geležine emyro kuoka daužęs laivyno vado krūtinę bei pečius. Pats laivyno vadas Baltoglas buvo sužeistas – neteko dešinės akies, be to, krito du šimtai jo laivo vyrų, todėl mūšiui baigiantis jo laivas vos nusiyrė šalin. Be abejonės, tai narsus karys, bet nesugeba vadovauti laivynui. Šitai parodė vakarykštė suirutė.

Sultonas ketino pasodinti jį ant kuolo, tačiau jūrininkai bei aukšti kariuomenės pareigūnai meldė už narsą jo pasigailėti. Todėl sultonas pasitenkino jo sumušimu. Jį parvertė kniūbsčią prieš visą laivyną ir mušė lazdom, iki prarado nuovoką. Iš jo atėmė visą turtą, o jį patį išvijo iš sultono stovyklos. Jis neteko akies, laimės ir garbės, todėl suprantama, kad sultonui sunku surasti kitą, norintį tapti laivyno vadu. Šiaip ar taip, turkų laivynas nebedykinėja, tačiau visą dieną blaškęsis nedaug žalos padarė. O gal net bergždžias blaškymasis tenkina sultoną? Jis tariasi puoląs miestą tiek sausumoje, tiek iš jūros.

Venecijiečiai baiminasi, kad laivyno blaškymasis ir nepaliaujamas mūro žvalgymas pranašauja greitą visuotinio puolimo pradžią. Visą dieną buvome pasirengę. Niekas negali pasitraukti nuo mūrų. Net nakčia draudžiama nusivilkti šarvus. Vakarykštį miestiečių pergalės džiugesį nustelbė nuovylis. Niekas jau nebeskaičiuoja turkų patrankų šūvių – taip tolydžiai griaudėja pabūklai. Parako dūmai temdo dangų, vėjo nešami juodina miesto pastatų sienas.

Kasdien į sultono stovyklą atkeliauja vis naujų būrių ir savanorių iš visų jo valstybės kraštų, geisdami apsčiai prisiplėšti. Tarp jų yra krikščionių ir žydų prekiautojų, kurie gerai užsidirbo pardavinėdami stovykloje maistą, todėl turkams užėmus miestą ketina pajamas įdėti į karo grobį. Kalbama, jog sultono stovykloje, rengiantis plėšimui, nepaprastai pakilo vežimų, ratų ir kinkomų galvijų, asilų bei kupranugarių kainos. O neturtėliai viltingai tikisi mieste pasiimsią tiek vergų, kad juos apkrovę įmanys nusigabenti grobį iki Azijos kraštų.

Visa tai pranašauja visuotinį puolimą. Ir visi sultono ugnies taškai jau moka trikampiais šaudyti į mūrą, tad mūras skiltis po skilties byra į griovį. Mieste ir ant mūrų gali pastebėti, jog žmones ima klaikas.

Sargyba jodinėja po miestą ir be gailesčio vedasi ant mūro visus dar-

bingus vyrus – net kepėjus. Namuose leista liktis tik moterims, senukams ir vaikams. Net ligoniai verčiami iš lovų, nes iš baimės daugelis apsimeta sergą. Kiti mano, jog šis karas – lotynų ir imperatoriaus karas, ir nenori kovoti dėl lotynų teisių. Prislėgti žmonės jau ieško slėptuvių, ruošiasi rūsius, požemines saugyklas bei sausus šulinius, kur slėpsis, jei į miestą įsiverš turkai.

Siaučiant sumaiščiai, sklindant aimanoms, kaltinimams ir stūgsmams, gatvėmis laksto daugybė orių archontų bei kilmingųjų su popieriaus ritiniais po pažastimis. Jie prisiėmę visokiausių užduočių ir turi imperatoriaus kanceliarijos liudijimus apie tas pareigas. Tik kyšteli sargybiniams cinoberiu brūkštelėtą kryžių ir sargybiniai juos praleidžia. Jie nakvoja namuose, gardžiai valgo, leidžia laiką klausydamiesi karštų pokalbių bei skleisdami visokiausius gandus. Ypač mėgsta seną pranašystę, pasak kurios turkai prasiverš iki imperatoriaus Konstantino kolonos. Tačiau turkams pasiekus tą vietą, iš dangaus nusileis angelas su ugniniu kalaviju ir išvys juos iki Azijos. Nežinia, kas tą pranašystę pirmas paskelbė ir kas paskleidė. Bet dauguma archontų ja tiki.

Ak, mano mieste, ak, žmogiškoji silpnybe!

Vidur nakties tebedunda būgnai turkų stovykloje ir nuo Peros kalvos anapus įlankos atsklinda trimitų garsai.

1453 metų balandžio 22 diena

Baugus sekmadienis. Rytą nutilo bažnyčių varpai ir uosto pakrantės mūras priplūdo tylomis spoksančių ir akis trinančių žmonių. Įbūgę žmonės kalba apie raganystę bei dervišus, kurie geba vaikščioti vandens paviršiumi, nešami mantijų tarytum burių. Priešais Nikolajaus bažnyčią ir Šventosios Feodosijos vartus Peros uosto pakrantėje tiršta turkų karo galerų. Niekas nesupranta, kaip turkai perplaukė grandinę ir atsidūrė venecijiečiams už nugarų. Daugis vis trina akis tardami, jog tai miražas. Tačiau Peros uosto įlankos pakrantė juoduoja uoliai triūsiančių turkų. Prirausta apkasų, į žemę prikalinėta stulpų, pristatyta laivus saugančių patrankų.

Paskui pratrūko šauksmai. Ant kalvos viršūnės pasirodė turkų laivas ir ištempęs bures, būgnams bei trimitams džerškiant, tarsi plaukdamas ėmė šliuožti žemyn. Netrukus laivas, šimtų vyrų nutemptas ir nustumtas mediniu klojiniu, tėkštelėjo į vandenį nuo rąstinės pakylos ir nusiyrė prie kitų laivų. Pakrantėje jau bolavo daugiau nei penkiasdešimt burių. Tai buvo nedidelės galeros – vos aštuoniolikos ir dvidešimt dviejų irklų porų, nuo penkiasdešimties iki septyniasdešimties pėdų ilgio.

Sultonas su naujuoju laivyno vadu per vieną dieną ir naktį parengė šią staigmeną. Netrukus paaiškėjo, jog Peros genujiečiai nugabeno sultonui galybę medienos, lynų, aptakių rąstų latakams bei riebalų klojiniui sutepti. Sultono technikų padirbti vilkikai, taip pat jaučiai ir vyrai laivus blankomis nuvilko nuo Bosforo į skardingą Peros kalvą, o nuo jos – į mūsų laivyno užnugarį uoste.

Peros genujiečiai gyniojosi tvirtindami, kad viskas įvyko taip slapta ir greit, kad nė jie iki ryto nenujautė, kas dedasi. Ypač dėl apsto riebalų pardavimo jie gyniojosi aiškindami, jog vardan savo nešališkumo jie turį prekiauti ir su sultonu, ir su miestu. Net žinodami, kas dedasi, jie nebūtų sutrukdę gabenti laivus, nes Peros atšlaitėse yra dešimtys tūkstančių turkų, saugančių sausuma į uostą tempiamus laivus.

Vakarykštis genujiečių laivų žygdarbis užsimiršo ir miestiečiai ėmė lieti pyktį ant Peros gyventojų, kaltindami juos išdavyste. Bet net laiku sužinojęs apie turkų užmačią laivynas vargu ar būtų galėjęs ją sutrukdyti, nes sultonas turi pakrantėje patrankų. Po šitos staigmenos visą miestą perėmė stingdantis glumas ir prietaringa baimė.

Aloizijas Diedas skubiai sušaukė venecijiečių tarybą į Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčią tartis su imperatoriumi ir Džustinianiu, ką daryti. Visą laiką nuo Peros kalvos šliuožė bures ištempę laivai: vairininkai mušė taktą, o jūrininkai šaukė ir mojo irklais kaip vaikai, džiuginami žaidžiamo plaukimo sausuma. Laivynas buvo pasirengęs, bet jau nebegalėjo sulaikyti turkų.

Pasitarimas buvo slaptas ir Aloizijas Diedas nekvietė net genujiečių laivų vadų, todėl šie susigraužė ir ėmė dar labiau apmaudauti ant venecijiečių. Įrodydamas, kaip čia sunku nuslėpti pasitarimus, pasakysiu, jog jau vakare Blachernajuje daugis žinojo, kas ten kalbėta.

Keletas venecijiečių pasiūlė, kad laivynas nedelsiant pultų ir pakrantėje dideli laivai bei sunki ginkluotė sutriuškintų lengvus turkų laivelius, kurie vargu ar gebės paveikiai pasipriešinti, nors jų yra begalė. Tačiau atsargiausi, – podraug bailas Minotas, – jautė pagarbią baimę sultono laivus saugančioms patrankoms pakrantėje, todėl atsisakė pulti, mat baugūs dideli laivai galėjo nuskęsti ar apgriūti.

Taip pat buvo pasiūlytas naktinis puolimas sausumoje, pora lengvų galerų nuplukdžius karių, tačiau Džustinianis šitai greitai uždraudė. Turkų persvara ant Peros kalvos pernelyg didelė, o gynyba negali prarasti nė vieno tokiam rizikingam žygiui tinkamo vyro.

Imperatorius Konstantinas abiem pasiūlymams pareiškė politinį veto. Turkų laivai įsitvirtinę uosto įlankoje, Peros pusėje. Pakrantė – Peros, kad ir anapus mūrų. Todėl puolimas neįmanus ir pulti negalima, iš

pradžių nepasitarus su Peros genujiečiais. Nors užimdamas dalį Peros įlankos pakrantės sultonas atvirai pažeidė Peros nešališkumą, Konstantinopolis šitokios teisės neturi. Francis parėmė imperatorių ir pasakė, jog Konstantinopolis tikrai negali kelti politinio sankirčio su Peros genujiečiais, nors sultonas gali šitaip pasielgti.

Venecijiečiai keikdamiesi šaukė, kad, paskelbę puolimo planą genujiečiams, stačiai paskelbsime jį sultonui. Genujiečiai – parsidavėliai ir krikščionių išdavikai. Tiktai jų slapčia padedamas sultonas pergabeno laivus uosto įlankon.

Džustinianis išsitraukė didžiulį abirankį kalaviją ir sušuko esąs pasirengęs ginti Genujos garbę prieš vieną du karius ar net prieš visą Dvylikos tarybą. Kiauliška ir neteisinga rengti kokį nors planą neišklausius bent jau genujiečių laivų vadų nuomonės. Genujiečių laivai uoste taip pat pražuvę kaip venecijiečių, ir jie vienopai gina miestą. Bergždžiai venecijiečiai laiko šį sumanymą savu, stengdamiesi susigrąžinti garbę. Jeigu sultonas pagaliau išjudins jų dykinėjančius laivus, tai genujiečiai turi teisę prie jų prisidėti ir podraug rungtis dėl garbės.

Imperatorius turėjo išskėtęs rankas tramdyti jį ir raminti iki ašarų įniršusius venecijiečius.

Paskutinysis išsižiojo venecijiečių laivo vadas Džakomas Koko, kuris rudenį atkeliavo iš Trapezunto, kai sumaningai apgavęs turkus perplaukė Bosforą, neprarasdamas nė vieno vyro. Tai pažiūrėti niaurus žmogus, mieliau veikiąs, nei burną aušinąs, tačiau jo akys retkarčiais sužybsi džiuguliu. Vyrai jį mėgsta ir be paliovos pasakoja istorijas apie jo, kaip jūrininko, išmanumą bei nuovokumą.

– Juo daugiau virėjų, tuo prastesnė sriuba, – pasakė Koko. – Jeigu ką nors darome, tai reikia daryti tučtuojau, netikėtai, bereik neįtraukiant nereikalingų žmonių. Gana vienos galeros, apdangstytos medvilnės bei vilnos maišais nuo patrankų sviedinių. Ja tamsoje galime pridengti daugybę mažų laivelių, kurie netikėtai padegs turkų laivus. Jeigu norite, pats imsiuosi vadovauti galerai. Tik su sąlyga, kad apie tai niekam neišplepėsite ir kad visa įvyks dar šiąnakt.

Jis tikriausiai buvo teisus, tačiau imperatorius nemanė galįs įžeidinėti genujiečius. Koko pasiūlymas iš esmės buvo priimtas, tačiau jo įgyvendinimą nuspręsta kol kas atidėti ir jį nuodugniai parengti drauge su genujiečiais. Įtaikaudami Koko, visi išrinko jį šio žygio vadu. Gūžtelėjęs pečiais Džakomas Koko nusišaipė:

– Sėkmė mane lydėjo dažniau, nei reikėjo, tačiau padaryti tai, kas neįmanu, negana nė didžiausios sėkmės. Suspėjau atlikti atgailą už nuodėmes ir pasimėgavau šventąja komunija. Šis sumanymas mane pražudys, jeigu jo neįvykdysime taip, kaip siūliau – netikėtai ir dar šiąnakt.

Kaip sakiau, šito Džustinianis man nepasakojo. Tik paaiškino:

– Laivynas turi imtis būtinųjų veiksmų. Uosto įlankoje esantys turkų laivai venecijiečiams pavojaus nekelia. Jie tegali vieną tamsią naktį valtimis pasiuntę padegėjų padalinį ugnimi paleisti krikščionių laivus. Blogiau tai, kad teks ant uosto mūro sutelkti daugiau vyrų. Kol kas ten budėjo tik saujelė stebėtojų. Nuo šiol turime rengtis netikėtam turkų išsilaipinimui sausumoje perplaukus uosto įlanką. – Jis tęsė: – Ne bereik sultonas Muchamedas pereitą naktį pelnė Naujojo Aleksandro vardą, šiuose vandenyse pranokdamas net šlovingąjį persą Kserksą. Žinia, ir kitados sausuma toli nutempdavo laivus, bet niekuomet netempė tokiomis sunkiomis sąlygomis ir šitokią galybę. Tegul venecijiečiai triukšmauja savo laivuose. Žaviuosi kariška Muchamedo nuovoka. Taigi nepaleidęs nė vieno šūvio, sukėlęs didelę grėsmę, jis paakins mane perrikiuoti savo būrius ir išsklaidyti gynybines pajėgas. – Paslapčia žvilgtelėjęs į mane jis tarstelėjo: – Ar jau minėjau, kad sutarėme su imperatorium, jog didysis kunigaikštis Lukas Notaras už gynybinius nuopelnus vertas paaukštinimo? Rytojaus rytą jis pradės vadovauti atsargos būriui miesto centre prie Apaštalų bažnyčios. Uosto mūro gynybą atiduodu į kitas rankas, kartu įsakydamas ten permesti karių.

– Džustiniani, – pasakiau, – šito jis tau niekados neatleis. Žeisdamas jį įžeisi visus miesto graikus, bažnyčią ir vienuolynus, šventikus ir vienuolius – graikišką sielą.

Džustinianis dėbtelėjo į mane.

– Tą neapykantą privalėsiu ištverti, idant užpelnyčiau kunigaikščio karūną, – atsakė. – Tikrai negalėsiu sau atleisti už tai, kad graikiška siela vieną tamsią naktį atvers uosto vartus ir suleis turkus į miestą. – Kažin ką sau sumurmėjęs pakartojo: – Graikiška siela, – teisingai sakai, jos saugotis reikia visiems, net imperatoriui.

Įkaitau iš pykčio, nors turėjau jį suprasti.

Mus džiugina tik tai, kad šį liūdną sekmadienį viena didelė turkų patranka šovė ir skilo šiurpiai pokštelėjusi, užmušė daug pabūklininkų ir sukėlė visame ugnies taške sumaištį. Toje vietoje patrankos vėl šovė tik po keturių valandų.

Daugelį gynėjų kamuoja karštinė, pilvo skausmai. Broliai Gvakardžiai pakorė graiką darbininką, kuris tyčiomis kirviu nusikirto pirštą, kad jį atleistų nuo mūro taisymo darbų.

Ar šį karą kariauja lotynai ar graikai? Net nuskurdusio Blachernajaus ištaigus grožis, kurį išniekino venecijiečiai. Venecijos vėliavos su liūtais, plazdenančios viršum imperatoriaus purpuro. Pakrantėje mūsų dromonai, nuginkluoti kaip šlamštas. Kilmingiausias graikas nužemintas iki

tvarkos sergėtojų vadų. Graikų imperatorių palaiko Venecijos bailas ir atskalūnas kardinolas Izidorius.

Baiminuosi savo širdies. Baiminuosi savo minčių. Siaučiant karui drumsčiasi net šalčiausias protas.

1453 metų balandžio 23 diena

Patrankos griaudėja be perstogės. Mūrai skeldėja. Tačiau sultonas vis delsia. Akivaizdu, kad turkai veiklumu, žvalgomaisiais puldinėjimais tik dangstė laivų gabenimą ir nukreipė dėmesį nuo Peros kalvos.

Pasitaikė pareiti namo. Apkabinus ją valandėlei nukrito laiko ir vietos grandinės.

Ją smelkė nerimas. Pažįstamomis, atviromis akimis ji tiriamai žvelgė į manąsias.

– Mudviejų vargai tik prasidėjo, – pasakė.

Suvokiau tai žvelgdamas į jos brangų veidą. Jeigu turkai laimės, jos, kaip mano žmonos, dalia – tik gėda ir vergystė.

– Johanai, – paprašė ji, priglaudusi delną man prie krūtinės. – Abu būkime protingi, suaugę. Ką darysime, jeigu turkai laimės?

– Skubėk į tėvo namus, – pasakiau. – Gal jis galės tave apsaugoti. Aš negalėsiu. Pasirinkau savo kelią.

– Nekalbėk kvailysčių, – nekantriai riktelėjo ji. – Suprantu, kad iki galo atliksi priedermę, nes esi graikas. Betgi laivui jūroje skęstant vieną kartą vadas sušunka: gelbėkitės, kas galit. Mes skęstančiame laive. Kaip gelbėsies?

– Niekaip, – atsakiau. – Išgyvensiu savo likimą.

Ji apmaudingai prikišo:

– Tai nemyli manęs?

– Ne, – pasakiau. – Nemyliu tavęs taip, kad galėčiau netekti garbės.

– Garbė! – šaipiai šūktelėjo ji. – Tai tik žodis. Kvailas vyrų žodis. Visai nenoriu su tavimi mirti. Noriu su tavimi gyventi, nes myliu tave. Mudu turime sugalvoti, kaip išsipirksime gyvastį atėjus turkams.

– Nežinai, ką kalbi, – tariau pasibaisėjęs.

– Ir mano tėvas nėra išdavikas! – sušuko ji. – Imperatorius ir lotynai nuolat teršia jo gerą vardą, tačiau jis atlieka savo, kaip graiko, priedermę. Visai kas kita, ką jis darys, jeigu miestas žlugs. Ir tu pats manai, kad jis gali mane apsaugoti. Nesunkiai vėl pelnytum sultono pasitikėjimą, teikęsis ką nors dėl to padaryti.

– Ana, – pasakiau stebeilydamas jai į veidą. – Neatpažįstu tavęs.

Ji nusišluostė veidą ir papurtė galvą.

– Tu gyvas, tu esi, – tykiai pasakė. – Noriu apkabinti tave gyvą, o ne lavoną. Kad ir gėdoj, kad ir skurde, bet gyventi su tavimi noriu.

Tariau:

– Eik į tėvo namus. Eik, kur nori. Nesiilgėsiu moters, kuri šitaip kalba tuomet, kai graikai ant mūrų lieja kraują.

Ji tarė:

– Kalbu tai, ką man sako protas.

– Tai ne proto klausimas, – tarstelėjau. – Tai prigimties klausimas, nors to nesupranti. Lukas Notaras gali išduoti. Jo duktė gali išduoti. Aš negaliu.

– Mėgdžioji imperatorių Konstantiną? – dygiai paklausė ji. – „Ginsiu savo tautą iki paskutinio kraujo lašo? Mirsiu su savo miestu, jei tokia Dievo valia?" Žodžiai, tik įmantrūs žodžiai!

– Jo patarėjai prašė, reikalavo, kad prieš apsiaustį jis spruktų ir sutelkęs Morėjoje kariuomenę padėtų Konstantinopoliui, – atsakiau. – Jis nesutiko. Jis sako tai, ką galvoja. Ir aš sakau tai, ką galvoju. Atleisk, jeigu mano žodžiai juokingi.

Įpykusi ji suvarė man į delną nagus.

– Argi ne vis tiek – turkų ar lotynų valdžioje atsidurs Konstantinopolis. Ir vieni, ir kiti bjaurūs.

Pavargęs ginčytis pakartojau:

– Nežinai, ką kalbi.

Tikriausiai būčiau iškart iškeliavęs į Blachernajų, tačiau ji apsipylė ašaromis ir apsivijusi rankomis man kaklą atsiprašė. Likausi, nes buvau silpnas. Širdimi jaučiau šitaip smarkiai įpykęs tik todėl, kad jos žodžiai išdavė tai, kas kažin kur giliai manyje tvyro.

Lotynai kariauja ne dėl Konstantinopolio ir ne dėl miesto graikų. Jie kariauja už atlygį, saugodami prekybines teises, dėl popiežiaus. Net jei apsigintume ir sultonas turėtų atsitraukti, imperatorius Konstantinas paliktų nekenčiamas šešėlinis imperatorius.

Sveikas protas tikina, jog kylančios Turkijos valstybės širdyje Konstantinopolio, atskirto nuo Vakarų šalių, ilgainiui vis tiek niekas negalės apginti. Net jei sultonas šįkart atsitrauktų, Konstantinopolis išliktų tik išvijęs lotynus, nutraukęs santykius su Vakarų šalimis ir sudaręs su sultonu sąjungą, kuria šis galėtų kliautis. Sąjunga su lotynais ir Konstantinopolio buvimas priešakiniu Vakarų šalių įtvirtinimu lemtų tik nepaliaujamą karą, galavimą, nusigyvenimą, nuolatines apsiaustis, lėtą irimą.

Tai kodėl negaliu išsižadėti, laiku pasiduoti, idant išsigelbėtų miestas ir žmonės? Negaliu šitaip pasielgti, kol mieste yra lotynų. Negaliu šitaip

pasielgti, kol imperatorius yra Konstantinas. Visagali, pasigailėk, – paties Konstantino brolis Demetrijas, bergždžiai siekęs imperatoriaus sosto, slapta su Marku Eugeniku spruko iš Florencijos, idant netektų pasirašyti Unijos. Jis niekuomet nebūtų pasikvietęs į miestą lotynų ir pripažinęs popiežiaus. Gal su juo sultonas būtų susitaręs.

Ir vis dėlto žinau, jog mano apgaulingos mintys – bergždžios. Pažįstu Muchamedą. Jo potroškį. Konstantinopolio jis godisi savom sąlygom. Jis nesudarytų nė vienos sutarties su krikščionimis. Nuo Varnos laikų jis netiki nė viena sutartimi su krikščionimis. Tiktai kalaviju pasikliauja.

Vakare įsižiūrėjau į savo atvaizdą veidrodyje ir nepažinau savo veido. Apžėlęs barzda. Akys šypsojo mirtimi. Veide įžvelgiau neapsakomą graikiškos prigimties liūdesį, kuriuo anksčiau stebėjausi, žvelgdamas į šio miesto gyventojų veidus. Nejau šitaip mintydamas virstu tikru graiku?

1453 metų balandžio 25 diena

Pusiaunakčiu Džakomas Koko turėjo dvi galeras ir būrelį valčių, pasirengusių pulti uostą ir padegti turkų laivus Peros kalvos papėdėje. Genujiečiai sutrukdė įvykdyti tą sumanymą, pažadėję patys prisidėti, kai tik puolimui bus geriau pasirengta.

Tik stebiuosi, kad jie taria tą sumanymą išliksiant paslaptyje, nors retas laivyno jūrininkas apie jį nežino, o Peroje apie netikėtą puolimą kalbama atvirai.

Pabūklų ugnis nesiliauja. Nuostoliai didžiuliai. Kiek nakčia pataisoma – tiek perdien akmeniniai sviediniai sugriauna. Brolių Gvakardžių atkarpoje sugriuvo du didžiojo mūro bokštai.

1453 metų balandžio 28 diena

Nakties juodumoj mane pripurtė Džustinianis – tarytum atėjęs įsitikinti, kad nepasitraukiau iš Blachernajaus. Tuomet sausai įsakė eiti drauge. Apyaušris nė nešvistelėjo. Stingdė nakties žvarba. Turkų stovykloje losnojo šunys. Šiaip visa skendėjo tyloj.

Pamačius, jog Džustinianis pasuko uosto link, nugara nuėjo pagaugais. Prisiminiau, ką jis kadaise sakė apie uosto bokštą bei kartuves. Bet nepratariau nė žodžio.

Užkopėme ant mūro priešais turkų laivus. Iki saulėtekio likus maždaug dviem valandoms, aukštame Peros bokšte ūmai plykstelėjo signalinė ugnis.

– Visagali Dieve, – tarė Džustinianis, – kodėl gimiau genujiečiu? Jų dešinė nežino, ką daro kairė.

Naktis spengė baugia tyluma. Juodas uosto įlankos vanduo tvaskėjo mums po kojų. Nei garsas, nei pavojaus šauksmas nuo turkų laivų neatėjo per vandenis. Tiktai aukšta liepsna žioravo Galatijos bokšto viršūnėje. Įtempęs akis tariausi regįs plaukiant didžiulius laivų šešėlius. Paskui juoduma praplyšo. Akis apžilpino ano kranto patrankų liepsnos. Galingi akmeniniai sviediniai daužė laivų šonus, braškėdamos lūžo ąžuolinės blankos. Naktis sugaudė baugiais šauksmais ir erzeliu. Plykstelėjo deglai. Vandeniu nusalvėjo graikiška ugnis. Mūšio šviesoje išvydau venecijiečius pasiuntus visą laivyno padalinį naikinti turkų galerų. Pakrante yrėsi du didžiuliai laivai, gumbuoti nuo vilnos ir medvilnės maišų. Tačiau vienas jų jau grimzdo. Patrankų sviediniai vis daužė abiejų didžiųjų laivų saugomus greitaeigius fustus bei brigantinas.

Visas turkų laivynas, pasirengęs mūšiui, yrėsi krikščionių laivų link. Visiškoj suirutėj Vakarų laivai trankėsi vienas į kitą, per vandenį mūsų ausis pasiekdavo žūtbūtiniai laivų vadų įsakai. Kartkartėmis tiršti parako dūmų debesys užstodavo vaizdą, ir mums prieš akis plykstelėjus kokiai galerai tiktai atošvaistė surausvuodavo. Krikščionys užkūrė padegamuosius laivus ir šokę iš jų vandenin nuplaukė į kitus.

Mūšis truko iki paryčių – kol karo galeros pasitraukė iš mūšio ir nusiyrė atgal. Viena jų, vadovaujama Trevizanio, taip pat būtų nuskendusi, jei vyrai mantijomis nebūtų užkišę sviedinių išmuštų skylių. Pirmasis, Koko vadovaujamas laivas, bemat nuskendo, tačiau dalis jo įgulos pasiekė krantą.

Patekėjus saulei galėjome pasakyti, jog netikėto puolimo žygis žlugo. Sudegė ir nuskendo tiktai viena turkų galera. Kituose įsiplieskusios ugnys pamažu užgeso.

Vienai išsigelbėjusių galerų vadovavo Venecijos bailo sūnus. Irdamas savo galerą pro Peros mūrus jis įsakė ištuštinti patrankas ir mes išvydome sviedinius daužant Peros mūrą. Venecijiečių laivams puolant, bokšte suliepsnojusi signalinė ugnis akivaizdžiausiai įrodė Peros genujiečių išdavystę, tad nė Džustinianis nemėgino šito neigti.

– Šiaip ar taip, Genuja – mano gimtasis miestas, – pasakė jis. – Venecijiečių laivynas nepaprastai stiprus lyginant su genujiečių. Šioks toks kraujo nuleidimas jiems bus tik į naudą, o uoste sudarys teisingą pajėgų pusiausvyrą.

Surausvavus saulėtekiui jau gręžėmės eiti nuo mūrų, bet metęs paskutinį žvilgsnį į dūmuojančią Peros pakrantę krūptelėjau, griebdamas už rankos Džustinianį. Tenai baltavo sultono žirgas, nuo turbaną puo-

šiančių brangakmenių saulė žiebė visokiausių spalvų kibirkštis. Sultonas užjojo ant mažutės kalvelės prie pat kranto ir jam atvedė nuogus belaisvius, surištom už nugarų rankom. Tai buvo iš patrankų nuskandintojo laivo išsigelbėję jūrininkai. Rodydami žmonės puolė šaukti atpažįstą tarp jų Džakomą Koko.

Nuo Blachernajaus, palikę savo vietas ant mūro, bėgo venecijiečiai. Džustinianis įsakė jiems grįžti, tačiau jie pasakė paklūstą tik Venecijos bailui, kuris nujojo į uostą ieškoti sūnaus, liepęs jiems su ginklais bėgti pakrantėn.

Bet ginčai ir kaltinimai nuščiuvo. Bežadžio siaubo perimti vėl nukreipėme akis į Peros pakrantę. Suėmę už rankų, turkai klupdė belaisvius ant žemės. Budelis kirto galvas. Plūdo kraujas. Tačiau šito jiems buvo per maža. Žemėn kalė aštrius kuolus, ant jų sodino begalvius kūnus, o paskiau smeigė perkreiptais veidais galvas. Daugis užsidengė veidus, negalėdami žiūrėti to šiurpaus reginio. Venecijiečiai paplūdo apmaudo ašarom. Viena moteris ėmė vemti ir nusverdėjo nuo mūro žemyn.

Belaisvių buvo daug, tad pirmieji jau svarino kruvinas galūnes nuo kuolų, o paskutinieji dar laukė bausmės. Sultonas nepasigailėjo nė vieno. Nublyškus saulei priešiniame krante eilėmis ant kuolų stirksojo keturiasdešimt kruvinų kūnų ir jų veidai šaukė keršyti, nors mirtis jau buvo užčiaupusi jų burnas.

Džustinianis tarė:

– Nęmanau, kad dar rastųsi venecijiečių jūrininkų, kurie sutiktų naktį slapčia degti turkų galeras.

Nuo grandinės į krantą yrėsi venecijiečių jūrininkų prisigrūdusios valtys. Įsauly blykčiojo ginklai. Žvelgdamas į juos Džustinianis suraukė antakius:

– Kas čia dedasi? – įtariai paklausė.

Tuo metu išgirdome į pakrantės akmenis kaukšint kanopas. Tūžmingu veidu, užmiršęs amžių ir storumą, pamūriu strimgalviais lėkė Venecijos bailas. Paskui jį išsitraukęs kardą, dar kruvinu drabužiu jojo bailo sūnus.

– Čion, venecijiečiai! – jodami šaukė jie. – Imkime belaisvius!

Bergždžiai Džustinianis šaukė žirgą. Paskui savitvarda paėmė viršų ir jis tarė:

– Vis dėlto negaliu atitraukti vyrų nuo Šventojo Romano vartų. Tai venecijiečių gėda. Pats matei, kaip jie paliko nelaimėje du savo laivus ir spruko sumaiščiai siaučiant.

Netrukus įsiutę venecijiečiai – ir kariai, ir jūrininkai – daužydami bei spardydami iš bokšto bei požemių ėmė tempti ant mūro turkų belais-

vius. Keletas belaisvių buvo sulaikyti mieste apsiausties pradžioje, tačiau diduma buvo paimti į nelaisvę, kai žvalgė mūrus ir nakčia puolė Šventojo Romano vartus. Daugis buvo sužeisti ir vos paėjo. Per valandą prie mūro suvarė apie tris šimtus belaisvių. Diduma buvo taip išsekę, kad smuko ant žemės. Kartkartėm iš juos supančio venecijiečių būrio išžengdavo koks draugo gedintis vyras ar vyresnysis karys ir trenkdavo kumščiu į veidą, spyręs partrenkdavo žemėn arba aklai durdavo kalaviju tam, kuris iš baimės mėgino melstis ar šaukėsi Alacho.

Džustinianis nuo mūro suriko venecijiečiams:

– Imperatoriaus vardu sakau, jog tai mano belaisviai!

Venecijiečiai jam atkirto:

– Užčiaupk nasrus, prakeiktas genujieti, nes ir tave pakarsime!

Venecijiečių buvo ne vienas šimtas ir visi ginkluoti lyg kovai. Džustinianis suprato, kad nieko nepadarys ir kad jo gyvybei taip pat gresia pavojus. Nuėjęs pas venecijiečių bailą jis mėgino tartis:

– Kad ir ką Peros genujiečiai padarė, bet aš nekaltas. Drauge kovojome Dievo garbei ir dėl krikščionių palaimos. Nebūsite garbingesni, pakorę šituos nelaimėlius, kurių daugis didvyriškai kovėsi ir tiktai sužeisti mums į nagus pakliuvo. Ir kvailai pasielgsite, nes daugiau nė vienas turkas nepasiduos į vergiją, o kausis iki paskutinio atodūsio.

Apsiputojęs Venecijos bailas sušuko:

– Mūsų draugų ir mūsų brolių kraujas anapus įlankos tebegaruoja, o tu, prasčioke genujieti, nesigėdiji ginti turkų! O gal tu, godūne, ketini prašyti už juos išpirkos? Cha, genujietis už gerą mokestį net savo motiną parduotų! Cha, mes gerai sumokėsime už belaisvius! Še!

Nutraukęs dirželį jis su panieka sviedė kapšelį Džustinianiui po kojų. Šis nublyško kaip drobė, bet susitvardė ir nuėjo, pamojęs man eiti drauge.

Venecijiečiai pradėjo karti vieną po kito turkų belaisvius ant bokštų tašų bei ant mūro dantų priešais sultono bausmės vietą. Ir sužeistuosius korė. Iš viso – du šimtus keturiasdešimt belaisvių – po šešis už kiekvieną nužudytą venecijietį. Jūrininkai nesigėdijo budelio darbo. Atsinešė iš laivų lynus. Netgi bailo sūnus savom rankom pakorė sužeistą turką.

Kai dingom venecijiečiams iš akių, Džustinianis paskubino žingsnį. Į mus jojo pora atsargos sargybinių. Džustinianis įsakė graikams nulipti nuo žirgų ir juos atėmė, pagrasinęs graikams kalaviju, nes šie iš pradžių nepakluso. Taigi greit pasiekėme imperatoriaus būstą. Užsidaręs bokšte imperatorius meldėsi prieš ikoną. Jis gyniojosi aiškindamas, jog turėjo sutikti su venecijiečių reikalavimu žudyti belaisvius, nes venecijiečiai vis tiek būtų paėmę belaisvius, pažemindami jį kaip imperatorių.

Džustinianis pasakė:

– Nusiplaunu rankas. Aš bejėgis. Negaliu atitraukti savo vyrų nuo mūrų, nors daugel venecijiečių be leidimo paliko savo vietas. Tegul atsargos būriai būna pasirengę. Nežinau, kas gali nutikti.

Tačiau sugrįžęs į savo gynybos atkarpą ir peržvelgęs turkų stovyklą jis vis dėlto įsakė porai dešimčių vyrų popiet nužygiuoti į uostą. Iš Genujos laivų į uostą taip pat atsiyrė nemaža vyrų saugoti genujiečių namų. Venecijiečių laivai paleido į valtis keletą strėlių.

Kardami bejėgius turkus venecijiečiai patyrė kraujo skonį. Tiesa, daugis sugrįžo į savo vietas ant mūro ir net bailas užsidarė į Blachernajų gailestauti dėl nešlovingos Džakomo Koko mirties. Tačiau kiti pakrikais būreliais grįžo į uostą šūkaudami ir rėkaudami, kad išdavikai genujiečiai nusipelnė mirties. Sutikę kokį genujietį puldavo kumščiuoti, parvertę ant žemės voliojo purve ir spardė, laužydami šonkaulius.

Bet kai pradėjo daužyti genujiečių prekiautojo namų duris bei langus, Džustinianis įsakė savo šarvuotiesiems stoti petys į petį ir išvalyti iš gatvės atmatas venecijiečius. Taigi prasidėjo visuotinės riaušės. Netrukus visose uosto gatvėse kilo muštynės, žvangėjo kalavijai ir liejosi kraujas. Tuomet suriko pavojaus trimitai ir Lukas Notaras nuo kalvos atvedė atsargos karius. Jie buvo graikai, tad su didžiausiu malonumu puolė daužyti ir žirgais trypti tiek venecijiečių, tiek genujiečių. Namuose tūnoję graikai įsidrąsino: ėmė nuo stogų, pro langus mėtyti akmenis ir ilgais basliais badyti prošal bėgančius lotynus.

Jeigu genujiečių uoste būtų buvę daugiau, riaušės galėjo virsti tikru genujiečių ir venecijiečių karu. Bet Džustinianis su savo vyrais įsitvirtino galinguose genujiečių namuose, panūdę juos apginti, o graikų žirgai nuspardė venecijiečius, kraunančius malkas bei žagarų ryšulius prie namų durų, baudžiantis juos padegti. Tikriausiai būtų suliepsnojęs visas uostas, nes diduma namų buvo mediniai. Laimei, dauguma venecijiečių buvo jūrininkai ir bailavo žirgų.

Po poros kautynių valandų, saulei leidžiantis, į uostą atjojo imperatorius Konstantinas, apsisiautęs žaliu brokato apsiaustu, vilkėdamas purpurinius marškinius, avėdamas purpurinius batus, auksine plunksnų karūna pasipuošęs. Šalia jojo venecijiečių bailas su garbės ženklais. Bailas pašaukė Džustinianį ir virpčiojančiais skruostais atsiprašė jo už rytinį įžeidimą. Imperatorius liejo ašaras, kalbėjo apie Kristaus meilę ir pareikalavo, kad visuotinio pavojaus valandą venecijiečiai užmirštų bergždžią brolių nemeilę. Jeigu koks Peros genujietis ir yra išdavikas, tai tikrai ne visi genujiečiai dėl to kalti.

Jo jaudulingi žodžiai padėjo rastis šiokiai tokiai santaikai, kuriai, išties-

sęs rankas ir apkabinęs bailą Minotą bei Džustinianį, pritarė ir Lukas Notaras. „Senus piktumus ir įtarinėjimus turime palaidoti, – sakė jis, – nes kiekvienas nuoširdžiai kovėsi gelbėdamas miestą iš turkų gniaužtų." Man rodos, Lukas Notaras tą valandėlę kalbėjo nuoširdžiai, nes susijautrinusi graikiška širdis bemat plūsteli kilnumu ir pasiaukojimu. Tačiau tradicinės savųjų miestų politikos pamokyti Džustinianis su bailu Minotu palaikė jo poelgį tik nepaprastu gudrumu, tariant jį, jog tai puiki galimybė užmegzti gerus santykius su lotynais.

Šiaip ar taip, visi nulipo nuo žirgų. Atsargos būriui apsupus uostą, imperatorius, lydimas Džustinianio, bailo Minoto bei Notaro, ėjo gatvėmis ir kiekvienas prašė savo vyrus vardan Kristaus nusiraminti ir užmiršti tarpusavio piktumą. Savaip paveikė ir apeiginis imperatoriaus drabužis – nė įžūliausias lotynas nebeišdrįso pakelti balso. Sugrįžę į valtis tiek venecijiečiai, tiek genujiečiai nusiyrė į savo laivus. Gatvėse liko tysoti tiktai keli venecijiečiai jūrininkai, kurie, gedėdami Koko, taip nusigėrė, kad nevaliojo paeiti. O kai kurių genujiečių šonkauliai, rankos bei kojos buvo taip sulaužytos, kad jie nepajėgė patys parsivilkti į valtis. Trys genujiečiai ir du venecijiečiai žuvo, tačiau imperatoriaus prašymu nuspręsta šitai laikyti paslaptyje ir tylutėliai nakčia juos palaidoti.

Riaušės siautė ir apie mano namus. Kai visa nurimo, paprašiau Džustinianio leidimo pareiti namo. Jis bičiuliškai atsakė, jog tokią liūdną ir gėdingą dieną jis taip pat neatsisakytų taurės vyno. Man rodos, eiti drauge jis panūdo tik iš smalsumo pamatyti mano žmoną.

Manuelis įleido mus, atrakinęs vartus, ir virpėdamas iš įkarščio bei didystės papasakojo paleidęs venecijiečiui dailidei į galvą akmenį, todėl klupsčias parpuolęs. Džustinianis maloniai pavadino jį šauniu ir supratingu. Sunkios aprangos nuvargintas Džustinianis taip drėbėsi į krėslą, kad visas namas dunkstelėjo, ištiesė kojas ir paprašė vardan Dievo vyno.

Palikau Manuelį jo aptarnauti, nuskubėjęs ieškoti galiniame kambaryje pasislėpusios Anos. Karštai paklausiau, ar jai nemagėtų susitikti su garsiuoju Džustinianiu, o gal jai atrodo, kad verčiau graikišku papročiu likti kambaryje.

Įsitikinusi, kad per susirėmimą nenukentėjau, Ana priekaištingai pasižiūrėjo į mane ir tarė:

– Jeigu iš tikrųjų taip gėdiniesi manęs bei mano išvaizdos, kad negali net savo draugams rodyti, tai aš, žinoma, liksiuosi kambaryje.

Atsakiau, jog priešingai – didžiuojuosi ja ir mielai ją parodysiu. Džustinianis iš pažiūros jos tikriausiai nepažins, be to, pažadėjo laikyti mudviejų santuoką paslaptyje. Todėl ji, mano manymu, ramiai galinti prisidėti prie mudviejų draugijos. Greitosiomis čiupau ją už rankos, ketindamas vestis pas Džustinianį.

Tačiau Ana ištraukė ranką ir įpykusi šaižiai riktelėjo:

– Jei tau vis dar maga draugams manimi pasigirti, tai norėčiau, kad iš anksto praneštum, kada juos atsivesi, idant galėčiau susitvarkyti plaukus ir padoriai apsitaisyti. Šitokia niekam negaliu rodytis, nors tikrai norėčiau susitikti su tokiu garsiu vyru kaip Džustinianis.

Naiviai šūktelėjau:

– Tu graži tokia, kokia esi, man gražiausia ir žaviausia iš visų pasaulio moterų! Kaip gali kalbėti apie drabužius ir plaukus tokią šiurpią ir gėdingą dieną! Niekas šito nė nežiūrės.

– Ak, ne, – rūsčiai atkirto ji, – nežiūrės? Mažai nutuoki apie pasaulį. Aš šituos dalykus geriau išmanau, nes esu moteris. Taigi leisk man likti moterimi. Juk dėl to mane vedei, ar ne?

Jos elgsena mane sutrikdė ir aš nesuvokiau, ko ji taip širsta. Juk tik gero norėjau. Gūžtelėjęs pečiais atsakiau:

– Elkis, kaip išmanai. Likis kambaryje, jei šitaip geriau. Paaiškinsiu tai Džustinianiui.

Sulaikiusi mane už rankos ji išbėrė:

– Nebūk paikas. Pasirengti netruksiu. Tuo tarpu palinksmink jį, kad neišeitų.

Ji jau buvo pastvėrusi dramblio kaulo šukas ir pasileidusi auksinius plaukus. Suglumęs vienu mauku išgėriau taurę vyno, – nepaisydamas savo papratimo, – ir Džustinianis pritariamai pasekė mano pavyzdžiu. Tikriausiai Ana buvo teisi – moteris skiriasi nuo vyro ir jai rūpi kiti dalykai. Supratau, kiek mažai apie ją žinau, nors artimai ją pažįstu. Ji miega mano glėby, bet mąsto kitaip, ir aš niekuomet jos gerai nesuprasiu.

Laimei, atrodė, kad Džustinianis laiko Anos delsimą visiškai suprantamu ir jo nepaiso. Mano namuose buvo jauku ir saugu. Kai pažvelgdavau pro langą vakaro tamsin, vis pamatydavau raudonai sublyksint patrankų liepsnų atspindžius uosto vandeny. Po valandėlės atsklisdavo griausmas ir namas taip sudrebėdavo, kad vynas suteliūškuodavo ąsotyje. Tačiau visa rodės kitaip nei ant mūro. Nuoilsio perimti drybsojome krėsluose, galvoje palaimingai sugaudė vynas, tad graužatis dėl aikštingo Anos poelgio numalšo.

Paskui durys atsidarė. Iš pradžių Džustinianis abejingai mestelėjo akį ton pusėn, tačiau bemat sukruto ir šokęs ant kojų taip, kad šarvai sužvango, pagarbiai nulenkė galvą.

Tarpdury stovėjo Ana. Mano supratimu, ji buvo užsimetusi visiškai paprastą baltą šilkinį apdarą, brangakmeniu susegtą ant nuogo peties. Auksuotas, brangakmeniais nusagstytas diržas ryškino jos liemens laibumą. Jos rankos ir blauzdos buvo nuogos, ji avėjo auksuotus sandalus,

o kojų nagus buvo nusidažiusi raudonai. Galvą buvo pasidabinusi mažučiu apvaliu dangalu, žėrinčiu tokiais brangakmeniais, kaip antpetinė segė bei diržas. Kaklą dengėsi permatomu šydu ir varžliai šypsodama prilaikė pasmakrėj. Veidas buvo baltesnis, lūpos raudonesnės, o akys didesnės ir tvaskesnės nei paprastai. Man ji pasirodė neapsakomai daili, drovi, kai apstulbusi klausiamai kilstelėjo siauručius, tamsmėliu nubrėžtus antakių išlinkius.

– Ak, – tarė Džustinianis, – ak, nežinojau. Turi viešnią?

Ji sutrikusi ištiesė siauragalius pirštus, Džustinianis, nulenkęs jautišką sprandą, pabučiavo jai ranką ir tebelaikydamas ją, neatitraukė akių nuo Anos veido.

– Žanai Anžė, – tarė Džustinianis atitokęs iš nuostabos. – Jau nesistebiu, kad skubėjai. Jeigu ji nebūtų tavo teisėta žmona, pats susirungčiau su tavimi dėl jos palankumo. Galiu tik melsti dangaus, kad ji turėtų panašią seserį, kurią galėčiau pažinti.

Ana tarė:

– Didžiuojuosi galėdama pasveikinti didįjį Džustinianį, kurį šlovina visi krikščionys. Atleisk už paprastą kasdienį apdarą. Jei būčiau numaniusi, kad ateisi, būčiau dailiai apsirengusi. – Ji pakreipė galvą ir įsižiūrėjo pro blakstienas į Džustinianį. – Ak, – tyliai pasakė. – Gal iš tiesų pernelyg skubėjau, pasidavusi Johano Angelo vilionėms? Dar nebuvau tavęs mačiusi.

– Netikėk juo, Ana, – skubinai įspėjau. – Jis turi žmoną Genujoje, kitą – Kafoje, o draugužių – visuose Graikijos jūros uostuose.

– Kokia barzda, – sušnibždėjo Ana ir lyg neatsispirdama pagundai palytėjo chna nudažytą raudoną barzdą.

Ji pripylė taurę vyno, išgėrė ir ištiesė taurę Džustinianiui, nenuleisdama nuo jo viliūgiškai šypsančių akių. Įniršis ir širdgėla man atėmė jėgas.

– Jeigu aš čia nereikalingas, – šaltai tariau, – galiu išeiti į kiemą. Tarytum girdžiu stiprėjantį triukšmą ant mūrų.

Ana žvilgtelėjo į mane ir šelmiškai man pamerkė akį, tad širdis man atlėgo – supratau, kad ji tik juokauja ir erzina Džustinianį, siekdama jį palenkti. Iškart nusiraminau ir nusišypsojau. Jiedviem toliau žaismingai kalbantis negalėjau atsižiūrėti Anos, ir aistra jaudrino mane matant, kaip greit ji sužavėjo Džustinianį.

Pavakarieniavome trise, Džustinianis nenoromis pakilo, žvilgtelėjo į mane ir išdidžiai mostelėjęs nusiėmė nuo kaklo vado grandinę su emalės plokštele.

– Tebūnie tai vestuvinė dovana, – pasakė ir užkabino Anai ant kaklo, tukliais delnais noringai lytėdamas jos nuogus pečius. – Mano vyrai va-

dina mane neįveikiamu. Prieš tave mielai prisipažįstu parklupęs. Ši grandinė su lentele atvers tau vartus, kurių nė kalavijai su patrankomis neįveikia.

Žinojau, kad jis gali taip pasielgti, nes yra tuščiagarbis ir turi begalę visokiausių grandinių, kurias ant storo kaklo be paliovos kaitalioja. Bet man nepatiko įteikiant dovaną pasakyta užuomina, jog Ana galinti bet kada ateiti pažiūrėti jo gynybos atkarpos. Tačiau Ana jam pakiliai padėkojo, apsivijo rankomis kaklą, pabučiavo į abu skruostus, net palytėjo jo storas lūpas savosiomis.

Džustinianis susigraudino dėl savo dosnumo, nusišluostė akies kamputyje ištryškusią ašarą ir pasakė:

– Su malonumu atiduočiau tavo vyrui protostratoriaus lazdą, o pats likčiau nakčiai pas tave. Bet šitaip elgtis nevalia, todėl leidžiu tavo vyrui šiąnakt ilsėtis ir ateityje nepaisysiu, kai nepasirodys tarnyboje, jei tik šitaip nenutiks per mūšį. Yra pagundų, kurioms vyras gali vyriškai atsispirti. Tačiau tavo vyras nebūtų vyras, jei pajėgtų atsispirti tokiai pagundai kaip tu.

Jis išėjo ir aš pagarbiai palydėjau jį į kiemą. Jis iš pavydo panūdo mane paerzinti ir pastebėjęs mano nekantrumą dar ilgai plepėjo, nors aš nesupratau nė vieno jo žodžio. Kai jis pagaliau užsiropštė ant žirgo, puoliau laiptais aukštyn ir apkabinęs Aną karštai bučiavau, glamonėjau nelyginant niršto pagautas. Ji užsiplieskė, pražydo, šypsojo, juokėsi mano glėby dailesnė nei kada anksčiau. Net lovoje ji norėjo likti su Džustinianio grandine – kaip pergalės ženklu – ir nenusiėmė jos, nors mėginau jėga atimti.

Po visa ko ji įsibedė į lubas išplėstomis akimis, kurias tamsino pajauta – lig šiol man nematyta, nesuprantama.

– Apie ką galvoji, mano meile? – paklausiau.

Ji tik krustelėjo galvą.

– Gyvenu, esu, – atsakė. – Daugiau nieko negalvoju.

Išvargęs, tuščias, atšalęs žvelgiau į kerintį jos grožį ir prisiminiau vyrus, kurių kūnai stirksojo ant kuolų uosto pakrantėje, turkus, kurie kabėjo ant mūro pajuodusiais veidais ir ištysusiais kaklais. Atsčiai naktyje žviegė patrankos. Iš dangaus į žemę stingiai žiūrėjo žvaigždės. Žemiška grožybė nutamsusiomis akimis alsavo šalimais. Su kiekvienu kvėptelėjimu vis skaudžiau veržėsi laiko ir vietos grandinės apie mano rankas ir kojas.

Padėtis darosi beviltiška. Sultono kariauna dabar tiesia tiltą, kuris plūduriuos ant statinių palei Ksilo vartus ir šiauriniame mūro kampe sujungs Peros pakrantę su sultono stovykla. Ligi šiol ant Peros kalvų įsikūrę būriai laikėsi atskirai nuo pagrindinių pajėgų, todėl persikeldami turėdavo apriesti uosto įlankos pakraštį.

Kad laivynas netrukdytų statybos, patrankos išstatytos ant didžiulių, prie tilto pritvirtintų plaustų. Pastačius tiltą, sultono galeros, saugomos plaukiojančių patrankų, galės puldinėti uosto mūrą.

Patrankos ir kiek aptaisytų mūrų nuogriuvų puldinėjimai kasdien retina mūsų gretas. Mūsų gynyba silpsta, o į sultono stovyklą kasdien plūsta naujos pajėgos. Garsas apie sėkmingą apsiaustį pasiekė Azijos kraštus. Aklatikių dervišų vedami žemdirbiai paliko arklus, piemenys – galvijus ir atkeliavo pildyti Korano pranašystės, daugis tik peiliu ar lazda su ieties antgaliu ginkluoti.

Vynas mieste baigiasi, laisvojoje rinkoje neturtingieji maisto neįperka. Todėl šiandien imperatorius sutvarkė duonos skirstymą. Miesto dalių seniūnai rūpinasi, kad kovotojų šeimos už imperatoriaus lėšas gautų pakankamai valgio. Kiekviena miesto dalis taip pat žiūri, kad maisto būtų nugabenta kovotojams bei mūrų taisytojams, tad niekas nebeturi dingsties pasitraukti nuo mūro. Atsargos būrių vado užduotis – kasdien apjoti mūrus ir kiekvienoje gynybos atkarpoje patikrinti gynėjus pagal sąrašą. Lotynų tikrinti nereikia, tik graikus.

Prie Charizijų vartų yra plačių didžiojo mūro nuogriuvų. Išorinis mūras kiek pataisytas ir atrodo nelyginant luošys, tačiau nė vienoje vietoje turkai dar neperėjo išorinio mūro. Mūro griovį tenka naktimis kuopti, tačiau turkų suversti žagarų ryšuliai bei rąstai labai pravartūs taisant pylimą ir užtvaras.

Palei išorinį mūrą tvyro mirties dvokas, o nuo patrankų griausmo daugis apkurto.

1453 metų gegužės 3 diena

Lukas Notaras po tariamos sutarties su Džustinianiu ir bailu stropiai vykdo savo užduotį – apjoja visą mūrą. Uosto mūrą jis tebelaiko savo gynybos atkarpa, nors Džustinianis, susitaręs su imperatoriumi, padalijo ją keliems graikų vadams. Notaro pasiūlymu šiandien ten nugabentos dvi didžiausios imperatoriaus patrankos turkų galeroms apšaudyti.

Vis dėlto kelionė per įlanką pernelyg ilga. Sviediniai teškiasi vandenin nekliudę turkų laivų. Turkai atsako savo patrankomis per įlanką, bet ir jų sviediniai krinta į vandenį nekliudę mūrų.

Debesuota. Antra diena nuo Bosforo pučia žvarbus šiaurės vėjas.

Bailo pasiūlymu pavakare imperatorius sukvietė visus svarbiausius vyrus – tiek lotynus, tiek graikus – į slaptą susirinkimą didžiojoje Blachernajaus salėje. Suėjo daugiau nei penkiasdešimt vyrų. Įvairių miesto dalių archontai atstovavo beginkliams žmonėms. Atėjo ir Lukas Notaras. Taip pat aš – kaip Džustinianio ir venecijiečių gynybos atkarpos ryšininkas.

Venecijiečių bailas kalbėjo pirmas ir pasakė Dvylikos tarybą įgaliojus jį pranešti, jog Venecija niekuomet nepaliko negandoje to, kuris prašė pagalbos. Todėl jis tarė esąs tikras, jog Venecijos parengtas laivynas jau išplaukė į jūrą ir artėja prie Konstantinopolio. Reikia su juo susisiekti ir jį paskubinti. Jis net žinąs laivyno vado vardą. Loredanas.

– Visi suprantame, jog mūsų padėtis grasi, – tęsė jis, – tačiau nėra beviltiška. Laikas – mūsų sąjungininkas. Kiekviena užvilkinta apsiausties diena – pergalė. Tegul kitos Vakarų šalys daro, ką nori, o Venecijos parengtos galeros atkeliauja. Prisiekiu, kad atkeliauja. Gal ir popiežius išruošė į kelią keletą galerų, ir Katalonijos karalius žadėjo pagalbą. Be to, Vengrijos politinis spaudimas kelia didelį pavojų turkų užnugaryje.

Jis suirzo, kai keletas dalyvių neapdairiai prapliupo juoku, apsižvalgė kramtydamas lūpas ir tęsė:

– Žinia, džiaugsmas ir žvalumas teikia drąsos, bet ne laikas dabar juoktis. Turime du dykus laivus, nesgi Džustinianiui jų nereikia. Vėjas palankus ir naktis bus tamsi. Tokie dideli laivai prasiverš. Siūlau, kad basilėjas Konstantinas, išplaukęs laivu, susisiektų su Loredano laivynu, nukeliautų į Morėją telkti kariuomenės ir išrikiuotų ją prieš turkus. Tik su basilėjo įtaka šitai įmanu pasiekti.

Apmaudingai nusišypsojęs Džustinianis tarė:

– Jaučiu garsiosios Venecijos diplomatijos ranką. Bet neprieštarauju. Negerai, jei basilėjas Konstantinas kels savo gyvybei pavojų. Todėl duosiu jam savo laivą, jeigu jis panūs gelbėtis. Tačiau tik jam – niekam kitam.

Daugelis graikų suskato ugningai šaukti, siūlydami imperatoriui gelbėti brangią gyvastį. Kariuomenės išrikiavimu kitoje vietoje niekas nepatikėjo, nes visi žinojome, jog turkų kariauna dar žiemą įsiveržė į Morėją, įveldama į karą menkas imperatoriaus brolių pajėgas ir sukliudydama siųsti iš ten pagalbą. Tiktai Notaras suniuręs tiriamai žvalgėsi ap-

linkui. Jis puikiai suvokė, kad pasitraukus basilėjui valdžia galutinai atiteks lotynams. O Džustinianis gerai suprato miestą atiteksiant venecijiečiams, jeigu imperatorius pasitrauks ir Venecijos laivynas iš tikro atplauks į pagalbą. Man rodos, jis tyčiojosi, žadėdamas savo laivą, nes ganėtinai gerai pažinojo imperatorių Konstantiną ir žinojo, jog šis niekuomet nepriims pasiūlymo.

Imperatorius nuoširdžiai padėkojo Džustinianiui už jo kilnų pasiūlymą ir tarė:

– Daviau priesaiką ir apsisprendžiau. Geras piemuo dėl savo avelių aukoja gyvybę. Todėl noriu gyventi ir mirti su savo tauta. Taigi daugiau apie tą pasiūlymą nekalbėkime.

Po ilgų derybų buvo nuspręsta sušaukti laivyno savanorius ir išsiųsti greitaeigę brigantiną ieškoti Venecijos laivyno. Paskui imperatorius pranešė girdėjęs vienuolynus gėdingai išslapsčius auksinius bei sidabrinius indus, nors gerokai prieš apsiaustį bažnyčių brangenybės išlydytos ir iš jų nukalta pinigų. Todėl jis apsunkusia širdimi įsakė atlikti būtinąjį visų vienuolynų patikrinimą. Rastus auksinius bei sidabrinius daiktus privalu nugabenti tiesiog į kalyklą, nes kasdieninis miesto gyventojų maitinimas kainuoja didžiulius pinigus. Kartu tvarkos sergėtojai turį patikrinti vardinius vienuolynų sąrašus ir įsitikinti vienuolių asmens tikrumu, nes kalbama, kad abitais prisidengę vienuolynuose slapstosi daug bėglių.

Podraug jis kalbino miesto archontus sakydamas:

– Supraskite pagaliau, kad visi esame pražuvę ir jau nebėra nei skurdžių, nei turčių, nei kilmingųjų, nei prastakilmių, nes visų laukia vienopa mirtis ar vergystė. Bergždžia slėpti brangenybes, rūsiuose slapstyti auksą bei sidabrą. Už juos gyvybių vis tiek nenupirksite. Jei nugalėsime turkus – kiekvienam ketveriopai atlyginsiu už pinigų kalyklai atiduotus išteklius. Jeigu pralaimėsime – jūsų brangenybės liks turkams. Meldžiuosi ir prašau jūsų pergalėti godulį ir atiduoti auksą bei sidabrą miesto gynybai. Juk daugis aukoja kraują ir gyvastį.

Tačiau kilmingi archontai tik stebeilijo į lotynų laužų nujuodintas marmuro grindų plokštes, spardė pasitaikančias nuodaužėles ir tylėjo.

1453 metų gegužės 4 diena

Vidurnaktį, tirštoj tamsoj ir pučiant stipriam palankiam vėjui, išplaukė iš uosto brigantina su dvylika savanorių. Vyrai apsitaisė turkiškais drabužiais ir iškėlė ant stiebo sultono vėliavą, bausdamiesi gudrumu pasiekti Galipolį per sąsiaurį. Stebėtojai iš Peros bokšto nusižiūrėjo turkų

laivyno vėliavėlių ženklus, laivams atplaukiant ir išplaukiant. Todėl sušileno viltis, kad brigantina iš tikrųjų praplauks ir suras Loredano laivyną.

Tačiau nuolatinis Venecijos laivynas norėdamas jau seniai būtų atskubėjęs iš Archipelago į pagalbą Konstantinopoliui. Gal aukštoji sinjorija baiminasi, kad čion pasiųsti brangūs laivai paklius į žabangus? Laivyno nesaugomos jų prekybos vietos atiteks turkams. Juk čia nebūtų nė vieno venecijiečių laivo, jei imperatorius nebūtų sutartimis bei piniginėmis baudomis įpareigojęs iš Juodosios jūros atplaukusius laivus ginti Konstantinopolio.

Bailas patikino:

– Venecija galėtų palikti imperatorių ir Konstantinopolį negandoje, tačiau savo tautiečių ir laivų su brangiais kroviniais nepaliks.

Sklindant gandams, kad atplaukia pagalba ir vengrų kariuomenė traukia į turkų užnugarį, miestas vėl narsinasi. Jeigu šitaip būtų! Bet Vakarų šalys mus paliko.

Vakarų šalys mus paliko. Mūsų kalbos skirtingos, skirtingas raidynas, skirtinga tikyba ir filosofija. Daugybę šimtmečių mus skiria pavydas, neapykanta, įtarumas. Nuskurdusi, kirmgraužų suėsta, vienintelį miestą mūrais apglėbusi naujoji Roma, kuri kitados valdė pasaulį, dabar tėra neturtėlė giminaitė, privalanti besąlygiškai misti išmalda. Niekuomet. Niekuomet. Verčiau paliksime šį trūnų pasaulį ir mirčiai aplink būgnijant sieksim mirtingomis rankomis amžinatvės. Imperatoriaus purpuras nugyveno jau tūkstantį metų. Europos imperatorius ir karaliai tėra niekingi prasisiekėliai ir barbarai lyginant su mūsų purpuru. Mes turėjome pirmąją Kristaus bažnyčią. O prieš tai – Aleksandrijos mokslininkus. Dar anksčiau – Aristotelį ir Platoną – šio pasaulio ir ano pasaulio filosofiją. Jie pasirinko Aristotelį, o mes – Platoną.

Vakarų šalys mus paliko. Bet netgi jų pagalba nieko nenulemtų. Supratau tai prieš Varną. Supratau tai keliaudamas su kryžiaus žygio kariuomene, kai kardinolas Čezarinis, aistros perimtas, panūdo įgyvendinti apšepusias svajones. Jis, kuris kitados svajojo apie bažnyčios demokratiją ir tautų santaiką, jau buvo pasirengęs melagingoms priesaikoms. Jo veidas jau panėšėjo į kaukolę. Tiktai akys liepsnojo. Paskui jį nusekė vos keletas Vakarų riterių, kurie gviešėsi grobio, turtų, kunigaikščių karūnų. O vengrai?

Vengrai. Mačiau, kaip jie vilko už barzdų neturtingus bulgarų kaimų šventikus. Mačiau, kaip smaigstė kalavijais graikų vienuolius juodais abitais. Jie laikė arklius ortodoksų bažnyčiose, o išsinešdindami jas padegė. Jie dergė ir plėšė šventuosius indus bei misterijų apdarus. Karo žygio išvargintas, žvarbos ir alkio išsekintas, apmirusia širdim tuomet

apie tai beveik negalvojau. Šiandien, turkų patrankoms nepaliaujamai drebinant žemę ir Konstantinopolio mūrams palengva trupant, tarsi gyvi grįžta širdin tie užmiršti reginiai. Tokia buvo Vakarų pagalba, galiausiai iškilusi mirties kaukarais Varnos lauke.

Šiaurvakarių vėjo nešama kažin kur plaukia mažutė brigantina, iškėlusi sultono vėliavėlę. Plaukia per mirties slenksčius, nešdamasi paskutinę mūsų viltį. Tačiau mano širdis sako, kad išpildyta mūsų viltis atneš mūsų miestui, blėstančiam mūsų pasauliui padarinius, piktesnius už mirtį.

Visagali Dieve, gailestingasai Kristau, Švenčiausioji Mergele, nejau mano širdis tamsybėje šnibžda tą pačią šiurpią mintį: „Verčiau turkiškas turbanas nei popiežiaus mitra"?

Ne, ne tai. Nevalia. Tai tik beviltiška aistra gyventi, saviapgaulė, žemas niekingas išlikimo instinktas. Valia rinktis: trūnus ar nemarus. Žmonių pasaulis ar Dievo pasaulis. Aš pasirinkau. Aš pasirinkau. Tačiau ko be perstogės tai tvirtinu – tarytum paslapčia abejodamas savąja tiesa?

1453 metų gegužės 5 diena

Lengva galvoti, lengva rašyti, kai lieki vienas. Tikriausiai ir žūti lengva, kai stovi ant mūro vienas ir mirtis aplink būgnija. Anapus mūrų žemė nusuodinta, išdeginta patrankų, kiek akys užmato. Blachernajaus salės dreba, nuo sienų daužėja lygios it stiklas marmuro plokštės. Lengva vienam vaikštinėti po imperatoriaus sales ir laukti mirties, negrįžtamai praeičiai aplink tuščiai dunksint.

Tačiau šiandien man vėl pasitaikė pareiti namo. Man gana pažvelgti į jos atviras rudas akis. Palytėti ją pirštų galais, delnu pajusti gyvastingą jos odos šilumą, trūnų grožį, ir kraujo kaitris, geidulys užmaršina visas mintis, ir vėl visa kitaip rodosi.

Po Varnos septynerius metus gyvenau vienuoliškai. Ne dėl įžadų, ne įšventinimo nūsdamas, o tik dėl savęs. Dervišai gyrė mane ir perteikė man savo gebėjimus. Gyvūnai man paklusdavo ir kliaudavosi manimi. Muchamedas davė man Nepaperkamojo vardą. Muradas vadino angelu. Buvo laikai, kai išties tariau angelus gyvenant tarp žmonių, pats nė nenutuokdamas savo kilmės, bet vis dėlto paslapčia išskirdamas save iš kitų.

Gal tai tiesa. Ką mes žinome apie Dievo paslaptis! Gal iš žvaigždžių į mus žvelgia mąslūs pasauliai, veikiantys mums nežinant? Gal žvaigždžių spinduliai nulemia žmogaus likimą jau apvaisinimo akimirką – smelkdamiesi, plūsdami, skrosdami jį motinos įsčiose.

Betgi nesu angelas. Aš žmogus. Šitai man įteigė Ana Notara. Neapsakomo liūdesio valandėlę jos glėby, jos kūno baltumą lytėdamas, jaučiu savo nuosmukio gilybę ir vis dėlto nesigailiu. Nesigailiu. Melsvuoja užmerkti jos akių vokai, jos ilgas blakstienas svarina aistros ašaros, jos krūtinė kilsuoja nuo gyvastingo alsavimo, aš glėbiu jos liemens laibumą. Nesigailiu. Neapsakomo liūdesio perimtas tik savosios laisvės ilgiuosi.

Visą gyvenimą laužiausi iš vieno kalėjimo į kitą. Nejau jos glėbys – paskutinis kalėjimas, iš kurio turiu ištrūkti?

Taip gera, kai apsikabiname, kai virpulingą akimirką ryju jos karštą alsavimą nelyginant raudą. Tačiau jai prakalbus nebesuprantame vienas kito. Tik suartėję kūnais suprantame vienas kitą ir patiriame tai, ko anksčiau nesu patyręs. Kūno patirtis maloni ir šiurpi. Bet mudviejų mintys sruvena skirtingai – bėga viena nuo kitos. Keli žodžiai – ir jau įžeidinėjame vienas kitą. Keli žodžiai – ir pašokę dėbsome vienas į kitą lyg priešai. Svetimumu, šalta panieka tvaska jos išplėsti vyzdžiai, meilei tebedeginant skruostus.

Ji nesupranta, kodėl turiu mirti, jei panorėjęs galiu gyventi.

– Garbė, – pasakė. – Bjauriausias vyrų žodis. Kvailas beprasmiškas žodis. Ar sultonas Muchamedas visoje ištaigoje nėra garbingas? Ar nesimėgauja didžiausia pagarba jo aplinkos krikščionys, kurie išsižadėjo tikėjimo ir priėmę turbaną prisidėjo prie jo? Kam pralaimėjusiam garbė? Jį vis tiek subjauroja! Tik nugalėtojas garbingas.

Atsakiau:

– Mudu kalbame apie skirtingus dalykus ir vienas kito nesuprasime.

Tačiau ji užsispyrusi – suvarė man į delną nagus tarytum trokšdama žūtbūtinai mane priversti ir pasakė:

– Suprantu, kodėl kovoji – juk tu graikas. Bet kokia nauda mirti ar pakliūti vergijon, jei mūras sugrius ir į miestą plūstelės turkai? Tu tik pusiau graikas, jeigu nesupranti, kad kiekvienam savi marškiniai arčiau kūno.

Tariau:

– Tu manęs nesupranti, nes nepažįsti. Bet teisingai pasakei. Kiekvienam savi marškiniai arčiau kūno. Turiu tik savęs klausyti.

– O kaip aš? – šimtąjį kartą paklausė ji. – Tai manęs nemyli?

– Tavo kankinimą ištversiu, – atsakiau. – Tik nevesk manęs neviltin.

Ji suspaudė delnais man smilkinius, alsavo man į veidą, įsibedė neapykanta blizgančiomis akimis į manąsias ir sušnibždėjo:

– O kad galėčiau pramušti tą minčių išvagotą kaktą! O kad galėčiau pažvelgti į slaptingas tavo mintis! Nesi toks, kokiu tariau tave esant. Tik tavo kūną glėbesčiavau. Tavęs paties niekados neglėbesčiavau. Todėl nekenčiu, ak, kaip nekenčiu tavęs!

– Leisk man nugyventi šias trumpas dieneles, šias akimirkas, – maldavau. – Gal ne vienas šimtmetis praeis, iki vėl tavo akis išvysiu ir vėlei tave susirasiu. Ką bloga tau padariau, kad šitaip mane kankini?

– Nėra praeities nei ateities, – pasakė ji. – Tai tik svajonė ir vaizdinys. Man nereikia melo, nesitenkinsiu juokdario filosofija. Tik šito gyvenimo reikia ir tavęs šitame gyvenime. Nejau nesupranti, Johanai Angelai? Tik dėl tavo gyvasties su tavimi kovoju. Todėl kankinsiu tave, kankinsiu ligi paskutinio atodūsio. Ir neatleisiu. Nei tau, nei sau.

Visiškai išsekęs pasakiau:

– Sunku man nešioti karūną.

Tačiau ji nesuprato, ką turiu galvoje.

1453 metų gegužės 6 diena

Visą dieną buvo neramu. Mirtis nepaliauja būgnijusi. Dreba dangus ir žemė. Kas dvi valandos griaudžia didžioji patranka, savo griausmu nustelbdama visokius kitokius garsus. Rodos, mūras tada sudreba visu ilgiu – nuo Marmuro jūros ligi uosto įlankos pakrantės.

Turkai bruzda. Girdėti nepaliaujamas jų stovyklos triukšmas bei vario būgnų barškesys. Dervišai susijaudrina ligi tokio įniršio, kad jų kimūs balsai pasiekia mūrą. Šokdami ir sukdamiesi jie priartėja prie pat mūro griovio. Net strėlių perverti tebesisuka ant kulnų lyg nejausdami skausmo. Graikai baisisi dervišais ir šaukia šventikus bei vienuolius ant mūrų prakeikti jų.

Negali būti nė minties palikti mūrą. Tose keturiose vietose, kurių link didelės patrankos kreipia akmeninius sviedinius, išorinis mūras it nušluotas, o didysis – iškandžiotas plačiom nuogriuvom. Tolydi ugnis trukdo dieną taisyti mūrą, bet vos tamsai užslinkus griuvėsiai tvirtinami laikinomis užtvaromis bei pylimais. Rytui švintant miestą nuo turkų vėl saugo išorinis mūras. Rąstų sąrantos bei statinės su žemėmis pakeičia buvusius mūro dantis. Akmeniniai didžiosios patrankos sviediniai juos nušlavė, tačiau vilnos bei šieno maišai sulaiko smarkiausius smūgius ir daugybė sviedinių, nepadarę žalos, susmenga į minkštą žemę.

Vokietis Grantas sako turkų patrankas jau apsidėvėjus, nes jų sviediniai lekia kaip pakliūva, dažnai – į miestą, visai nepakenkę mūrui. Apsidėvėjusį vamzdį sunku nutaikyti, – sako Grantas. Be to, patranka pavojinga pabūklininkams, šaudama bemat sudegina dagties laikiklį. Tačiau Orbano liejimo krosnys anapus kalvos tvoskia karščiu, atošvaistė per

naktis rausvina dangų ir bemaž kasdien girdime baisų triukšmą, kai į didžiulę formą lieja lydytą metalą.

Miestas stokoja aliejaus. Dėl to labiausiai kenčia neturtėliai. Tačiau kasdien iš Peros į turkų stovyklą rieda aliejaus ąsočių prikrauti vežimai. Po kiekvieno šūvio marios brangaus aliejaus supilama į kaitrius patrankų nasrus. Tikrai, nė vienam sultonui apsiaustis šitaip brangiai nekainavo. Bet Muchamedas įžūliai švaisto taipgi savo vizirių bei vadų išteklius. Jo stovykloje yra įvairiausių šalių turčių, taip pat žydų bei graikų, ir jam kol kas mielai skolinami pinigai. Kalbama, jog ir Peros genujiečiai perka jo vekselius, šitaip padėdami grynuosius saugiau nei į plėštinas geležines skrynias bei brangenybių saugyklas.

Nerami diena. Žuvo ir sužeista galybė. Tačiau miesto gyventojai persiėmę keisto saugumo jausmo. Taip greit keičiasi nuotaikos. Laukiama Venecijos laivyno bei Vengrijos kariuomenės. Moterys ir vaikai matuoja mieste nukritusius sviedinius ir naiviai stebisi jų didumu. „Sultonas – tik jaunikaitis, – kalba žmonės. – Mūsų miestas atsilaikė tūkstantį metų, atsilaikys ir šiuos metus. Tegul sultonas susidaužo karštą galvą į mūrus. Jis nusimena taip pat staiga, kaip užsidega. Netrukus jis grauš nagus – jo kariuomenei visa pakyrės ir janyčarai ims reikšti nepasitenkinimą."

Iš tikro griovį nakčia perplaukė keletas perbėgėlių iš sultono stovyklos ir pasidavė mūrų taisytojams. Jie esą sulaužė stovyklos drausmę, todėl pabėgo nuo gresiančios bausmės. Jie smarkiai išpučia stovyklą smelkiantį nepasitenkinimą. Visai sultono kariuomenei duonos neužteks, – sako jie. Kepėjai į tešlą maišo smėlį. Pusę kariuomenės kamuoja karštinė ir viduriavimas. Dervišai skleidžia blogas pranašystes.

Galbūt jų pasakojimuose yra trupinėlis tiesos. O gal jie nori įsiteikti savo priešams ir pelnyti mūsų pasitikėjimą? Gal pats sultonas pasiuntė juos platinti mieste klaidinančių gandų? Vis dėlto viltingai nuteikia tai, kad keletas turkų miestą laiko saugesniu už sultono stovyklą.

1453 metų gegužės 7 diena

Po pusiaunakčio ištrūko nelabasis į laisvę. Mažų mažiausiai trisdešimt tūkstančių vyrų puolė pramuštas mūro vietas. Aršiausiai puolė Džustiniano gynybos atkarpą prie Šventojo Romano vartų. Ten didžioji patranka labiausiai apgadinusi ir išorinį, ir didįjį mūrą.

Tyliai, tvarkingai prisiartino tamsos gobiami užpuolikų būriai prie įvairių atkarpų prieigų. Jie spėjo užversti griovį, kol ant mūro susivokta skelbti pavojų. Paskui palei išorinį mūrą pakilo dešimtys puolimo ko-

pėčių. Mūrų taisytojai, pagauti klaiko, spruko. Padėtį išgelbėjo tik Džustinianio savitvarda. Maurodamas it jautis jis puolė į didžiausią maišalienę ir abirankiu kalaviju ėmė kapoti išorinio mūro viršūnę pasiekusius turkus. Tuo metu suliepsnojo deglai, buvo pakurti deguto puodai. Degančios strėlės nušvietė mūro nuogriuvas nelyginant dieną.

Džustinianis taip bliovė, kad perrėkė užpuolikų būgnus bei šauksmus. Pamatęs, kokios didelės pajėgos puola, jis, paskelbęs pavojų, išsikvietė pagalbon atsargos būrius. Po dviejų valandų kautynių teko atkelti tvirtesnių mūro vietų būrius prie Šventojo Romano vartų. Iš pradžių pakrikai puolę turkai išsirikiavo maždaug po tūkstantį vyrų ir ėmė puldinėti bangomis. Siauravamzdes patrankas jie pritempė prie griovio. Pėstininkams puolant lankininkai bei pabūklininkai mėgino priversti gynėjus pasislėpti už įtvirtinimų. Tačiau šarvuoti Džustinianio vyrai vėl sudarė gyvą geležinį mūrą. Kopėčios buvo nuvartytos. Skydais nelyginant vėžliai prisidengę turkai prie mūro gavo lydyto švino ir verdančios dervos, tad jų rikiuotė pakriko ir kariai su kilpiniais lankais galėjo juos apšaudyti.

Sunku pasakyti, kiek turkų krito. Džustinianis liepė mieste pasakoti, kad žuvusių turkų krūsnys švintant siekė išorinio mūro viršūnę, bet, žinia, tai tik drąsinantys paistalai. Kad ir kiek žuvo turkų, tas nuostolis neatsvers lotynų, kurie krito švininėms tiesaus taikymo pabūklų kulkoms pramušus šarvus arba turkų kablių nuo mūro nutempti žemyn.

Lyginant su pereitos nakties puolimu, visa, kas dėjosi ligi šiol, tebuvo tik žaidimas. Pereitą naktį sultonas nebejuokavo – puolė didele kariuomenės dalimi. Prie Blachernajaus ypačiai grėslu nebuvo. Turkų puolimo kopėčios aukštai nesiekė, nors šitai pamatę jie iš įkarščio puolė lipti kits kitam ant pečių, bausdamiesi užsikarti ant mūro. Todėl bailas liepė sutelkti būrelį savo vyrų ir nuvedė juos Džustinianiui į pagalbą, idant venecijiečiai užpelnytų sau garbę.

Kai atlėkėme, galingas janyčaras didžiulėmis pastangomis ropštėsi ant išorinio mūro. Sustūgęs iš niršaus džiaugsmo jis sušaukė savo draugus ir puolė Džustinianį. Šarvuoti Džustinianio vyrai pasitraukė jam iš kelio – toks didžiulis tas janyčaras buvo. Džustinianis, būdamas mažesnis už janyčarą, kovėsi mūro nuogriuvoje ir gerokai pavargo, kol vienas mūro taisytojų – paprastas, net šarvų neturėjęs graikas, drąsiai šoko nuo mūro danties turkui už nugaros ir plačiaašmeniu kirviu kirto per kojas, nežiūrėdamas janyčaro antblauzdžių. Tuomet Džustinianis nesunkiai jį pribaigė. Savo išgelbėtojui Džustinianis dosniai atsilygino, tačiau pasakė, kad verčiau būtų savom jėgom susidorojęs. Juk jis visa galva aukštesnis už kitus vyrus, be to, didžiulis kaip jautis.

Visa tai mačiau deglų ir degančių strėlių šviesoje, skydams tarškant, riksmų erzelynėj. Paskui beveik nieko negalvojau, nes turkai taip smarkiai spaudė, kad turėjome juos atmušti keliomis gretomis, vienas kitą paremdami. Mano kalavijas atšipo. Turkams pamažėle traukiantis ir blyškiai rytmečio pilkumai spįstant naktin, buvau mirtinai pavargęs – vos pajėgiau pakelti ranką. Sopėjo rankas ir kojas, visas kūnas buvo nusėtas mėlynių, sumuštas. Tačiau neturėjau nė vienos atviros žaizdos. Šiuo atžvilgiu buvau laimingesnis už daugį. Net Džustinianis, sužeistas į pažastį, praliejo kraujo, nors apsauginė šarvų plokštelė neleido iečiai giliai įsmigti.

Pasakojama, jog vienas graikas prie Selimbrijos vartų naktį nužudė žirgo uodega pasipuošusį kažkokio turkų krašto vadą.

Pamatęs, kaip atrodau, Džustinianis bičiuliškai man patarė sakydamas:

– Mūšio įtampoje ir įkarštyje vyras sukaupia savo jėgas ir ištveria daugiau, nei žmogus įmano – net silpnuolis, nuogąstaudamas dėl savo gyvasties, priplūsta liūto jėgų. Tačiau ir baisiausias puolimas nėra toks grėslus kaip akimirkos atvanga. Tuomet vyras iš nuovargio krinta ant žemės ir net klupsčiomis neišsilaiko. Patyrus karys kad ir didžiausioj negandoj neišeikvoja visų jėgų, o galvotai tauposi paskutiniąsias įstangas. Puolimui pasikartojus tai gali išgelbėti jam gyvybę. – Jis pasižiūrėjo į mane išsprogusiomis jaučio akimis kvailai šypsodamas ir pridūrė: – Tuomet jis bent jau įstengs sprukti ir dėl nuovargio bergždžiai netaps bejėge skerdiena.

Džustinianis buvo gerai nusiteikęs ir apgailestavo tik dėl to, kad rodydamas savo vyrams pavyzdį turi vandeniu miešti vyną, nes jo maža belikę.

– Matai, Žanai Anžė, – pasakė jis. – Pamažu patiriame kovos skonį. Sultonas šyla. Turbūt netrukus teks atremti tikrų puolimų.

Spoksojau į jį savo ausimis netikėdamas.

– Tai koks tas tikrasis puolimas? – paklausiau. – Baisesnio už šį nesu patyręs – nė neįsivaizdavau, kad toks įmanus. Janyčarai kaunasi it laukiniai žvėrys, net ir pats pajutau žvėrėjąs.

– Dar daug pamatysi, dar daug patirsi, Žanai Anžė, – maloniai tarstelėjo Džustinianis. – Perduok linkėjimų gražuolei žmonai. Moterys mėgsta krauju pradvisusius vyrų drabužius. Pastebėjau, kad moters glėbys mano kūnui palaimingiausias tuomet, kai kalaviju paleidžiu galybę vyrų į dangų ir jaučiuos negalingas, sumuštas. To patyrimo pavydžiu tau, Žanai Anžė, labai pavydžiu.

Sugniužęs, ryto vėsoj nuo šiltų kūnų krūsnių kraujo garui kylant, palaikiau jo žodžius šventvagyste. Kaip galiu lytėti žmoną, jei akis tebes-

tingdo mirties siaubas, drabužiai permirkę krauju, o galvoje siaučia pinklūs mūšio reginiai. Priešingai – baiminausi, jog užmigęs bemat pašoksiu rėkdamas, nors tetroškau tiktai kietai užmigti.

Tačiau Džustinianis buvo teisus. Jis buvo šiurpiai teisus. Supratau šitai pasinaudojęs jo leidimu po mūšio ilsėtis namie. Dar niekuomet mano sumuštas, skaudamas kūnas nedegė kaip tąryt. Ir miegojau kietai. Padėjęs galvą ant balto Anos Notaros peties miegojau kaip užmuštas.

1453 metų gegužės 8 diena

Vakar vėlai vakare slapčia susirinko Dvylikos taryba. Naktinis turkų puolimas galutinai įrodė gynybos pajėgų silpnumą. Įlankos tiltas, kurį sultonas nutiesė ant didžiulių statinių, grėsliausias Blachernajui. Todėl po ilgo kivirčo venecijiečiai nusprendė iškrauti tris didelius Trevizanio laivus ir du tūkstančius jūrininkų permesti gynybon. Krovinį nuspręsta sunešti į imperatoriaus arsenalą, o jūrininkams bei kariams įsakyta saugoti Blachernajaus mūrą.

Laivų savininkų bei vadų vardu Trevizanis pareiškė protestą. Jis tikino, kad neliks vilties išgelbėti iškrautų daugybės dešimčių tūkstančių dukatų vertės krovinių, jei turkai įsiverš į miestą. Ir tuščius laivus turkai užgrobs, o jų įgulos jau nebeišsigelbės.

Vis dėlto Dvylikos taryba nusprendė iškrauti laivus. Apie tai išgirdę jūrininkai su laivų vadais griebėsi ginklų ir sukilo, atsisakydami palikti laivus. Užtaisė patrankas, lankininkai sulipo į stiebus, o Trevizanis, piktdžiugiškai kvatodamas šalia įraudusio bailo, mėgino iš valties tramdyti savo vyrus, vangiai patarinėdamas paklusti valdžiai.

Šiandien vėl susirinko Dvylikos taryba. Išklausė ir imperatoriaus, Džustinianio bei Luko Notaro. Apsiašarojęs imperatorius kalbėjo apie jūrininkų sąžinę. Kaip jie galėsią pažvelgti kokiam krikščioniui į akis, lemtingą valandą palikę miestą negandoj?

Laivų vadai bei jūrininkų atstovai atkirto:

– Mus čia prievarta laikė. Kasėme žemę, rodydami gerą valią. Ne mes šitą karą kariaujame. Mes atsakome už savo laivus bei jų krovinius.

Lukas Notaras tarė:

– Ten, kur graikai savom jėgom gynė mūrą, turkai, pralieję marias kraujo, išvyti. Tepadeda lotynai saviškiams, jei nori, bet, mano supratimu, Blachernajuje per daug venecijiečių.

Džustinianis nurijo tulžį bei politinį įtarumą, suvokdamas gynybos silpnumą, ir atsakė:

– Dievo garbei ir dėl visų krikščionių palaimos laivus būtina iškrauti, o įgulas permesti ant mūrų. Nes nutiks taip, kad negandos valandą tamsioj nakty laivai nutrauks grandines ir nuplauks, kur panorėję. Juk anksčiau venecijiečiai priesaikas sulaužė.

Vėl nuspręsta iškrauti laivus, tačiau bailui pamėginus įlipti į didžiausią, Tano laivą, jūrininkai puolė su kalavijais prie nuleidžiamųjų kopėčių ir į laivą neįsileido nė savo atstovų, šaukdami, jog tie pardavė juos imperatoriui, ir sakė:

– Tik pamėginkite krauti laivus! Jeigu juos paliksime, graikai mus prievarta laikys mieste lyg savo nuosavybę ar vergus. Krikščionys, kurie liks tame bedaliame mieste, pražuvę. Patys po kalaviju galvų nekišim. Priverskite, jei galite.

Nusikaušę jūrininkų atstovai, virtuliavę bailui už nugaros ant nuleidžiamųjų kopėčių, ėmė lieti ašaras ir ištiesę rankas atsiprašinėti už tai, ką padarė.

– Nesuvokėme, ką žadame, – dejavo jie. – Gudragalviai graikai nugirdė mus vynu, tad kalbėjome, kas ant seilės užėjo. Gailimės ir atsižadame savo žodžių. Dvylikos taryba pardavė mus graikams, bet, broliai, verčiau podraug žūkime ant laivo denio nei ant turkų kuolų.

1453 metų gegužės 12 diena

Jūrininkai priešgyniauja. Visos derybos buvo bevaisės.

Tačiau Dvylikos taryba jau patraukė į savo pusę Trevizanį su Aloiziju Diedu. Laivų vadams išdalytos piniginės dovanos. Venecijiečiai nori žūtbūtinai išlaikyti savo valdžią Blachernajuje. Nuo plaustų, pritvirtintų prie įlankos tilto, didelės patrankos jau bombarduoja šiaurinį Blachernajaus pakraštį. Ir prie Kaligarijos vartų mūras apgriautas. Tarp Charizijų vartų ir Porfirogeneto rūmų iškandžiotas didelėm nuogriuvom. Daug kur patrankų sviediniai šluote nušlavė išorinį mūrą.

Blachernajaus padėtis iš tiesų grėsli. Tačiau venecijiečiai nori ten turėti ne tik gynybos, bet ir kuo gausesnį apsaugos būrį, nūsdami iš ten valdyti miestą, jeigu sultonas pasitrauks. Todėl jiems būtina priversti Tano laivų įgulas pereiti ant mūrų. Be to, laivai turi keturis šimtus geriausių šarvuotų karių. Todėl jie griebsis visokiausių venecijietiškos diplomatijos gudrybių, versdami laivų įgulas nebesipriešinti ir išlipti į krantą.

Be paliovos, be paliovos graikai lieja kraują ir žūsta ant mūrų. Notaras teisus. Ir prie Aukso vartų, ir abipus Selimbrijos vartų graikai sa-

vom pajėgom atrėmė visus puolimus. Tiesa, mūrai ten nėra taip smarkiai apgriauti kaip prie Šventojo Romano bei Charizijų vartų. Betgi didžioji dalis gynėjų – neįgudę amatininkai bei vienuoliai, prieš apsiaustį skubomis pramokę naudotis ginklais. Tarp jų yra silpnuolių, kurie išsimuša iš pusiausvyros turkams puolant ir galvotrūkčiais sprunka nuo mūro. Tačiau tarp jų daugiau tų graikų, kurie kovėsi Termopiluose bei Maratono lauke.

Karas atskleidžia geriausias žmogaus savybes. Ir blogiausias. Kuo ilgiau truks apsiaustis, tuo labiau įsivyraus blogis. Laikas nėra mūsų sąjungininkas.

Įtukę, įraudę, blizgiais veidais lotynai kapojasi tarpusavyje, o neturtėliai graikai lysta ant mūrų. Jie stokoja aliejaus, duonos. Iš imperatoriaus sandėlių jiems atlieka tik šlakelis pigaus, rūgštaus vyno. Jų žmonos su vaikais namuose rauda arba būriais traukia į bažnyčias melstis. Nuo ryto ligi vakaro, nuo vakaro ligi ryto į dangų sklinda karštos nuolankiųjų ir nelaimingųjų maldos. Jei maldos gelbėtų miestą, tai Konstantinopolis laikytųsi iki Pasaulio pabaigos.

Lotynams tariantis Blachernajaus Švenčiausiosios Mergelės bažnyčioje, imperatorius sukvietė graikus į vakarines pamaldas bei karinį pasitarimą Šventosios Sofijos sobore. Džustinianis ten siunčia mane kaip savo atstovą. Jis pats mano nebegalįs taip toli trauktis nuo savo gynybos atkarpos.

1453 metų gegužės 13 diena

Vakaroti pradėjome po daugybės šimtų lempų nušviestu didžiuoju Sofijos soboro kupolu, milžiniškiems mozaikų atvaizdams nuo auksingų soboro sienų spinduliuojant neblėstantį liūdesį. Imperatorius su savo palyda, rūmų kilmingieji, vyresnieji apsaugos kariai, miesto dalių vadai it kruopelė pražuvo soboro didybėje. Vigilija buvo ilga. Nuo altoriaus sienų priekaištingomis akimis į imperatorių žvelgė šventieji. Net aplink soborą buvo tuščia. Sofijos soboras žmonėms tebėra prakeiktas, nes jame paskelbta Unija ir panaikinta graikiškos bažnyčios nepriklausomybė. Tačiau imperatorius Konstantinas, niekindamas tautą ir įtaikaudamas kardinolui Izidoriui, pasitarimui išsirinko kaip tik šitą soborą.

Po pamaldų prasidėjo susirinkimas. Miesto dalių vadai apsakė maisto atsargų menkumą ir gresiantį žmonių nepasitenkinimą.

– Nuotaikos prastėja, – pradėjo vienas imperatoriaus strategas. – Padėtis grėsli. Žmones reikia padrąsinti.

Akivaizdu, jog Francis – imperatoriaus ruporas, nes jis paskelbė, kad ganėtiną graikų skaičių nuo mūrų reikia atšaukti ir kaip atsargos raitininkų paramą pasiųsti į priešpuolį. Pats vadovaudamas žygiui, imperatorius sužadintų pasitikėjimą ir iš turkų stovyklos galėtume pasigrobti būtino pavalgo. Nusisekęs žygis panarsintų visą miestą. Lotynai apie priešpuolį iš anksto neturi žinoti, nes per Perą žinia bemat pasieks sultono ausis ir jis pasirengs puolimui.

Francis išdidžiai barbeno dažytais nagais ir, šalta panieka žibančiomis žydromis akimis žvelgdamas tiesiai į mane, pridūrė:

– Bet sultono ausys girdi slapčiausius pasitarimus. Gal ir šičia.

Imperatoriaus strategai vienu balsu atsakė, kad priešpuolis neįmanomas. Net mintis pražūtinga ir beprotiška. Imperatorius tokiu žygiu negali kelti savo gyvybei pavojaus. Jam kritus miestas pražūtų. Tik jo asmuo dar telkia priešias ir priešgynias jėgas. Imperatorius dieviškas. Tegul šaukia žmonės, tereiškia savo nuomonę, bet kol imperatorius gyvas – nieko bloga tautai nenutiks.

Griežčiau kalbėjęs Notaras niūriai tarė:

– Su Dievo pagalba gynėmės ligi šiol. Su Dievo pagalba ginsimės dar ilgai. Tačiau kai Jis mus paliks, miestas pražus.

Notaras neslėpė kalbąs apie Uniją, kuriai pritarė imperatorius ir dėl kurios Dievas paliko miestą. Slogi, rūškana nuotaika perėmė daugį ir dažno galvą nelyginant bežadė malda nulenkė. Kvepėjo degančios lempos, soboro lubos pradingo tamsoj. Imperatorius Konstantinas buvo išblyškęs, sulysęs lyg ikonos šventasis, jo tamsios akys lempų šviesoje blizgėjo.

Tuo metu išgirdome atsčius, storų soboro sienų prislopintus pavojaus garsus. Imperatorius užbaigė susirinkimą ir apeigų tvarka išėjo iš maldos namų. Soboro link jojo uždusęs žinianešys, kuris pranešė turkus puolant Blachernajų – ir pakrantėje, ir prie Kaligarijos vartų. Tačiau smarkiausiai puolama mūro nuogriuva prie Charizijų vartų.

Nakty sugaudė miesto varpai ir kamertonai. Sužibo namų žiburiai ir pusnuogiai žmonės persigandę išpuolė į gatves. Nuo Peros mūrų uosto grandinės link yrėsi laivai – rodės, ir jūroje prasidėjo visuotinis puolimas. Buvo pusiaunaktis. Nakties tylumoje nuo Blachernajaus sklido kautynių erzelis per visą didžiulį miestą ligi hipodromo. Turkų stovykloje plykstelėjusių ugnių atošvaistė pusmėnuliu apsiautė miestą.

Apeiginė eisena išsklido. Imperatorius paspaudė pentinais žirgą. Kiek įkabindami lėkėme deglų nušviesta didžiąja miesto gatve. Kažkurio kilmingojo žirgo kanopon įstrigo akmuo, ir ristūnas griuvo sviesdamas per galvą raitelį ant daržovių krautuvės slenksčio akmens.

Artėjant prie mūro ir Charizijų vartų priešais mus išpuolė būrys žmonių – tarp jų vyrų su ginklais rankose. Imperatorius sustabdė žirgą ir garsiai šušuko, kad šie vardan Kristaus tučtuojau grįžtų ant mūro. Tačiau galvas pametę vyrai nė nestabtelėjo. Apsaugos kariai turėjo pavaryti ant jų žirgus ir pargriauti daugybę vyrų, kol kiti sustojo ir ėmė stebeilyti aplinkui tarsi nesuvokdami, kur atsidūrė, apsisuko ir nukorę rankas patraukė mūro link.

Imperatorius jų nelaukė. Mes atlėkėm paskutinę akimirką. Prie Charizijų vartų didysis mūras buvo lig pusės sugriuvęs. Gynėjai neatsilaikė ir gatvėse kimiais balsais jau rėkalojo turkai, kapodami kalavijais bėgančiuosius. Mūsų, raitininkų, būrelis nušlavė juos nuo kelio nelyginant upė šiaudus. Sąmyšiui nuščiuvus paaiškėjo, kad į miestą įsigavę turkai – paskutinieji išsklidusios puolimo bangos likučiai. Gynėjai juos suleido, bet suspėjo užimti mūro nuogriuvą, iki atsirito nauja užpuolikų banga. Džustinianis taip pat atjojo ir ėmė šaukti savo vadus nuo mūro.

Vis dėlto tai buvo pranašingas įvykis, parodęs, jog miesto likimas kabo ant plaukelio. Ir Kaligarijos vartus Blachernajuje turkai tūkstančiais puolė, bet mūras ir bokštai jiems ten pernelyg tvirti. Grėslesnis puolimas buvo pakrantėje, prie Chinegijo, kur patrankos apgadino mūrą, jūrininkų iškastas griovys kai kur įgriuvęs ir turkų aklinai užverstas. Naujuoju tiltu į šią mūro dalį užpuolikų būriai gali be paliovos žygiuoti ir iš Peros.

Auštant puolimas nuslopo. Jis nebuvo visuotinis, nes turkų laivynas nė nepajudėjo iš uosto. Džustinianis apskaičiavo, kad šįkart puolė apie keturiasdešimt tūkstančių.

– Tai galavimas – sultonas tik eikvoja mūsų jėgas, – pasakė jis. – Tik nepalaikyk šito pergale. Patyrėme didelių nuostolių. Neatitaisomų nuostolių. Net tau nenoriu sakyti, kiek vyrų praradau. Bet visiškai sutinku, jog šiąnakt ir venecijiečiai tikrai pataisė smarkiai nukentėjusią garbę.

Rytui švintant nuo uosto pakrantės ligi Šventojo Romano vartų mūro prieigos buvo nuklotos turkų kūnų. Mūro sprogymes bei gatves pasiekusių turkų kūnai suversti prie išorinio mūro. Vien tik jų daugiau nei keturi šimtai.

Pamatę ir išgirdę apie mirtinoj grėsmėj kovojusių kraštiečių nusiminimą Trevizanio jūrininkai pagaliau liovėsi maištavę. Dieną jie iškrovė laivus ir sunešė krovinį į arsenalą. Pavakare keturi šimtai Trevizanio vedamų karių nužygiavo į Blachernajų ir prisistatė bailui. Jiems teks ginti grėsliausią ir garbingiausią vietą – šiaurinį miesto pakraštį, sausumos mūro ir uosto mūro sandūrą prie Chinegijo. Jūrininkai pažadėjo rytoj eiti paskui juos ant mūro ir lįsti į pavojų dėl Kristaus žaizdų, nes jau sukrovė pasaugon brangius krovinius.

Pastiprinimo būtinai reikėjo. Dar vieno naktinio puolimo miestas neatlaikytų. Visą dieną turkai mažais būreliais bergždžiai puldinėjo grėsliausias mūro vietas, šokdindami gynėjus ir neleisdami jiems ilsėtis. Todėl nurodyta miegoti pakaitomis. Tačiau rytą tikrindamas mūrą imperatorius pamatė, kad daugely vietų visi gynėjai miega kaip užmušti. Imperatorius pats juos pripurtė ir nuramino, kai keletas iš nuovargio prapliupo verkti. Mūro atkarpų vadams jis uždraudė šįkart nubausti bent vieną, kuris iš nepakeliamo nuoilsio užmigo budėjimo vietoje. Ir kaip tuos nelaimėlius bausti? Menkučio valgio davinio nevalia mažinti, nes gynėjams reikia kovoti. Vynas baigiasi, tad ir šios pagundos jiems neuždrausi. Mūras – ganėtinai griežta bausmės vieta bet kuriam vyrui.

Ryto saulei nurausvinus Peros kalvas užėjau brolius Gvakardžius kalavijais kapojant iki mūro nusigavusių ir ten kritusių turkų galvas. Jų geležiniai apdarai buvo kruvini nuo šalmo iki antkelių, jie mėtėsi turkų galvomis, šaukdami ir juokdamiesi tarsi žaisdami neįprastą žaidimą su kamuoliu. Jie susilažino, katras aptiks ilgiausią barzdą, todėl ryto vėjas plaikstė rudas, juodas ir pilkas barzdas, užkištas už juosmenų. Rungtyniavimu jie vienas nuo kito ar savo vyrų dangstė mūšio nuoilsį – liejo jį žaidimu ir begėdiškais šūksmais.

Kraujo liūgynėj palei didįjį mūrą, suodžiuose bei aiženose žydėjo kelios geltonos gėlelės.

Išvengiau aršiausios mūšio maišalienės, nes perdavinėjau iš vienos gynybos atkarpos į kitą Džustinianio nurodymus bei įsakus. Tačiau mano kojos iš nuovargio šlitinėjo, visa man rodės netikra lyg sapne. Suplykčiojo turkų patrankos ir mūras sugrumėjo nuo akmeninių sviedinių smūgių, tačiau triukšmo ir nuovargio užgultas mano ausis garsai pasiekė nuslopę. Peros kalvas rausvino saulė. Kruvinais šarvais broliai Gvakardžiai svaidėsi kritusių turkų galvomis. Ta ryto valandėlė neblėstamai man įgulė į širdį. Negyvėliams išmuštomis akimis stingsant žemė ir dangus, visos spalvos, suodžiai ir kraujas – visa mano gyvoms akims rodėsi neapsakomai gražu.

Taip pat netikra, taip pat neįtikima, taip pat nereikšmingai gražu kitados Feraroje man visa rodės, kai susirgau maru, kai nė pats dar nežinojau sergąs. Ūkanotai lapkričio šviesai sklindant pro spalvotus koplyčios langus, gailiam gyduolių dūmui kylant nuo smilkyklių, plunksnų krebždesiui ūžiančiose mano ausyse tolstant. Tuomet visa pamačiau aiškiau ir tikriau. Gelsvą išdidų imperatoriaus Johano veidą, kai su juodmargiu šunim po kojų sėdėjo soste – tiksliai tokio aukščio kaip popiežiaus Eugenijaus sostas. Neatpažįstamai pasikeitusį stambų geraširdžio

Besariono veidą. Ir žalioje koplyčios šviesoje lotyniški bei graikiški šūksmai ščiuvo mano ausyse beprasmiai tarsi šuns lojimas.

Tą valandėlę pirmąkart patyriau Dievą. Susirgęs maru.

Tarytum žaibui tvykstelėjus suvokiau dabar, kad tas akimirksnis traukiasi apie šį ryto akimirksnį tarytum luobas apie branduolį. Būdamas akylesnis būčiau jau tąsyk patyręs ir pamatęs šį ryto akimirksnį. Tie akimirksniai buvo viena ir vienu metu susidūrė many bei amžinybėj. Mano regėti vaizdai susilieja, tad įvykio seka tik tariama, tik vaizdinys. Savaitės, mėnesiai, metai – tik žmogaus išgalvoti matai. Tai nėra tikrasis laikas – Dievo laikas.

Tą akimirksnį suvokiau, jog dėl nepermanomo Dievo tikslo gimsiu dar kartą. Ir dar kartą gimdamas išlaikysiu savo širdies užmaršty šį akimirksnį kartu su naujojo gyvenimo akimirksniais. Begalvius kūnus ant apgriuvusio mūro, žemę drebinant didžiajai patrankai, mažučius geltonus žiedelius suodžiuose ir kraujyje ir linksmus brolius Gvakardžius kruvinais šarvais, vienas kitam mėtančius turkų galvas.

Tačiau ekstazės ar džiaugsmo šis patyrimas many nesužadino, o tik neapsakomą liūdesį, nes esu žmogus ir liksiu žmogumi – kibirkštimi, kurią dieviškas vėjas gena iš tamsio į tamsį. Tačiau tą akimirką mano kūno sopulį stelbė neapsakomas širdies potroškis užmiršti. Betgi neužmiršiu. Neužmiršiu.

1453 metų gegužės 15 diena

Jūrininkai nusileido pačiu laiku.

Pastarosiomis dienomis sultonas perstatinėjo pabūklus. Bombardos, kurios nuo kalvos per Peros mūrus akmeniniais sviediniais apšaudydavo laivyną, išstatytos ant tilto priešais Chinegijo bei Blachernajaus vartus. Prie Šventojo Romano vartų taip pat atgabenta naujų patrankų. Didžioji patranka tyli, tačiau turkų kalviai ją stiprina geležiniais žiedais. Kaip tik čia, Džustinianio gynybos atkarpoje, kitados tvinusios, o dabar beveik išdžiūvusios Lyko upės klonyje, mūras labiausiai apgriautas – šito galėjai tikėtis.

Vis dėlto turkai puldinėja ir Blachernajų. Vieta, kur uosto mūras susijungia su Blachernajaus mūru, silpna. Turkų laivai gali netrukdomi plaukioti po uosto įlanką ir puldinėti uosto mūrą palei Blachernajų, nes juos saugo patrankų plaustai, pritvirtinti prie tilto.

Notaras vis dar pareigingai vadovauja abiejų didelių patrankų pabūklininkams, mėginantiems per įlanką apšaudyti prisitvirtinusias leng-

vas turkų galeras. Viena galera nuskendo, o pora apgadintos. Tačiau Džustinianis mano, jog tas šaudymas – tuščias parako švaistymas, nes parako labai trūksta. Be to, Notaras jau nebevadovauja uosto mūro gynybai, nors visur kišasi, mat kaip atsargos būrio vadas gali vaikščioti kada panorėjęs ir kur panorėjęs. Žmonės kasdien mato jį su sidabro šarvais jojant per miestą – tarytum jis vadovauja viso miesto gynybai. Jo tvarkos sergėtojų žmonės nekenčia, tačiau jam pačiam šūksniais reiškia palankumą, nes jis graikas. Jis pats pasistengia įvairioms miesto dalims pranešti malonias naujienas, taipgi dalyti maistą iš imperatoriaus sandėlių. Apmaudžius įsakus – vienuolynų turto nusavinimą, priverstinius gyventojų perkėlimus bei viešas perbėgėlių bausmes jis palieka vykdyti kitiems.

Po patrankų perkėlimo griaudžiojimas dar baisesnis. Sultono pabūklininkai, nesirūpindami gyvastim, rungiasi tarp savęs – parako nujuodinti vis bėga prie mūro griovio žiūrėti šūvių veikmės, vėl taiko patrankas, perdien iš kiekvienos paleisdami net po aštuonis sviedinius. Tiktai didžioji patranka šaudo rečiau. Mieste vis netilsta gandas, jog skilus didžiajai patrankai žuvo Orbanas. Šiaip ar taip, kažkas didžiajai patrankai atsitiko, nes sustiprinta geležiniais lankais ji atrodo kitaip. Pabūklininkai it skruzdės bėginėja aplinkui, iki ji vėl sustūgsta taip, kad sudreba žemė ir dangus suvirpa.

Apgauliai puldinėdami, triukšmaudami ir mušdami būgnus turkai dieną naktį šokdina gynėjus, trikdydami būtiną poilsį. Svarbiausiose vietose mūrai taip apgriuvę, kad vos tamsiui užslinkus kiekvienas, nepaisydamas rango ir padėties, griebia ir tempia rąstus bei žemių krepšius, nešioja akmenis, mūrija plytas, tampo ausekliais vandenį laistyti odoms, klojančioms mūro kamšalus, kala žemėn kuolus bei kliuvinius. Griovys kartkartėmis ištuštinamas, o imperatoriaus technikams pavyko gudriomis keliamosiomis mašinomis atstatyti gerokas mūro dalis bei sugriuvusius bokštus. Daugumos nepratėlių rankos iki kraujo nutrintos, nagai apdaužyti. Net geriausių karių Džustinianis negaili, bet ir pats, dirbdamas kaip jautis, taiso mūrą rodydamas gerą pavyzdį. Dėl vyno stokos jo nuotaika suprastėjo, jis taip sublogo, kad šarvai ties prapuolusiu pilvu žvangčioja. Daugis kitų taip pat turi apsikamšyti, nes šarvai per laisvi. Su kamšalais sunku judėti ir prakaitas vargina.

Šiandien Džustinianis tarė:

– Kasdien sultonas siunčia į ugnį naujų, nepatyrusių karių. Janyčarai dar nė sykio rimtai nepuolė. Mūsų jėgos senka. Todėl kasdien trokštu, kad sultonas pagaliau pultų tikromis pajėgomis. Atrėmę janyčarus turėsime viltį. Nė viena Vakarų kariauna atvirame lauke neįveikė janyčarų,

o mus dar saugo mūrų likučiai, patrankos bei karo mašinos. Nenustojame vilties, nes sultonas amžinai nelauks, eikvodamas mūsų jėgas. Vieną sykį turės pulti.

Bet kam švaistau brangų laiką, pasakodamas bereikšmius dalykus ir tai, ką visi žino. Šiandien patyriau širdies smūgį. Turėjau nujausti ir tikėtis. Tai, ką žmogui lemta prarasti, – praras. Jokia laimė netrunka be galo. Dabar manau: stebuklas, kad šitaip ilgai išsislapstėme. Juk miestiečiai jau nebeturi asmeninio gyvenimo – sargybiniai netikėtai įsiveržia net į kilmingiausiųjų namus, naršo klėtis bei rūsius, ieškodami nuo mūrų pabėgusių gynėjų, paslėpto maisto bei pinigų imperatoriaus iždui. Neturtėlio nusislėpta miltų sauja nusavinama taip pat beširdiškai kaip turčiaus grūdų maišas ar indas aliejaus.

Žinojau, kad reikia tikėtis blogiausio, ir vis dėlto nesitikėjau. Gyvenau rojuje it kvailys, kabinausi kiekvienos pralekiančios akimirkos, kurią galiu praleisti su ja, nemąstydamas apie rytojų. Anksčiau ar vėliau visa turėjo žlugti. Bet nemaniau, jog tai nutiks šitaip.

Pavakare susiieškojo mane ant Blachernajaus mūro tarnas Manuelis – apsiašarojęs ir taip apipešiotas, kad reta barzda apžėlusius melsvus skruostus taškavo kruvinos plaukų šaknys.

– Pone, – šnopštė jis, delnu susigriebęs širdies. – Nelaimė.

Jo skaudami keliai linko nuo bėgimo per visą miestą, jis taip jaudinosi, kad nesisaugojo nereikalingų ausų. Papasakojo tvarkos sergėtojus įsiveržus į mano namus dėl įprasto patikrinimo. Jie nieko neradę, tačiau vienas jų tiriamai pažiūrėjęs į mano žmoną ir tikriausiai ją pažinęs, nes popiet į namus įsibrovę Notaro vyrai, vieno Notaro sūnaus vedami. Jis iškart pažinęs seserį ir Ana išėjusi paskui jį, nė nemėgindama priešintis, nes jie vis tiek būtų jėga išsivedę. Manuelis bandęs ją ginti, sakydamas, jog manęs nėra namie, bet jie čiupę jį už barzdos, pargriovę ir apspardę. Net Anos brolis, užmiršęs garbę, trenkęs jam delnu per veidą.

Atitokęs Manuelis iš tolo nusekė juos ir pamatė nusivedant Aną į didžiojo kunigaikščio Notaro namus.

– Todėl, kad mūsų šeimininkė yra jo duktė, – parodė nuovokumą Manuelis. – Šitai bemaž nuo pat pradžių žinojau, nors dėjausi nežinąs, nes norėjai nuslėpti jos giminę ir titulą. Bet dabar tai nesvarbu. Bėk, pone, nes didysis kunigaikštis Notaras tikrai jau ieško tavęs, bausdamasis tave užmušti. Jo žirgas lekia greičiau nei mano kojos.

– Kur šiame mieste pasidėsiu? – paklausiau. – Norėdamas jis visur mane ras.

Manuelis visai neteko kantrybės – papurtė mane už rankos.

– Netrukus sutems, – skubino. – Ant mūro tylu. Nusileidęs lynu gali

nubėgti į sultono stovyklą. Juk ten būsi kaip namuose. Daugis šitaip padarė. Jeigu nori, palaikysiu virvę, o paskui suvyniosiu, tad tavo pabėgimo nė ženklo neliks. Bet sugrįžęs su nugalėtojais prisimink mane.

– Nekvailiok, seni, – pasakiau. – Sultonas pamaus mano galvą ant kuolo, jeigu pakliūsiu jam į nagus.

– Taip, taip, žinoma, žinoma, – spyrėsi Manuelis, iš apačios gudriai žvilgčiodamas paraudusiomis akimis. – Tai tavo pasaka ir, žinoma, nesiliausi jos sekęs, bet ne man šitai smerkti. Tačiau patikėk manimi, sultono stovykloje dabar saugiau nei Konstantinopolyje, be to, gal pas sultoną padarysi ką nors mūsų, nelaimėlių graikų, labui.

– Manueli, – pasakiau, bet negalėjau toliau kalbėti. Kaip ir kokiais žodžiais būčiau pramušęs jo nusistatymo šarvus?

Jis bakstelėjo smiliumi man į krūtinę.

– Žinoma, kad tu sultono pasiuntinys, – pasakė. – Nejau išties manei galįs apgauti seną graiką? Toliau pūsk miglą lotynams, o mūsų neapgausi! Kodėl manai visus taip pagarbiai traukiantis tau iš kelio ir laiminant tavo žingsnius? Nė plaukelis tau nuo galvos nenukrito! Tai geriausias įrodymas. Niekas nedrįsta tavęs liesti, nes tave saugo sultonas. Nė vienam ponui ne gėda tarnauti! Net imperatoriai, kai reikėdavo, sudarydavo sąjungą su turkais ir išpešdavo iš jų naudos.

– Užsičiaupk, kvaily! – įspėjau apsižvalgydamas.

Venecijietis sargybinis priėjo arčiau ir remdamasis ieties smagus žiūrėjo į įsikarščiavusį senuką. Sugriaudėjo patranka ir akmeninis sviedinys daužėsi į mūrą šalimais, todėl mums po kojų mūras subangavo. Manuelis griebėsi mano rankos ir tik dabar pažvelgė žemyn, į suodžiais ir ugnimi spjaudantį lauką.

– Tikiuosi, stovime nepavojingoje vietoje? – paklausė persigandęs.

– Tavo kvaili žodžiai man pavojingesni už turkų patrankas, – atsakiau įniršęs. – Dėl Dievo, Manueli, patikėk manimi. Nesvarbu, kas aš, bet dėl šio miesto gyvenu ir mirsiu. Tik tokia mano ateitis. Man nereikia valdžios nei purpuro. Valdžia – tai mirtis. Tik už save Dievui atsakysiu. Suprask pagaliau, aš vienas, visiškai vienas! Tai, kas slypi mano širdy, užges kartu su širdim, kai turkai ateis.

Mano žodžiai buvo tokie rimti ir įtikinami, kad Manuelis nustėręs įsibedė į mane. Jis patikėjo. Iš nuovylio apsipylė ašaromis ir papriekaištavo:

– Tuomet kvailas tu, o ne aš.

Jis verkė ilgai, paskui nusišluostė nosį, susitvardęs pažvelgė į mane ir ramiai tarė:

– Jau nesvarbu. Kvailų valdovų ir anksčiau būta, ir niekam tai neatrodė labai bloga. Tiktai Andronikas iš kvailumo buvo toks žiaurus, kad

žmonės galų gale pakorė jį hipodrome ir per išangę ligi gerklės kalaviją suvarė. Betgi tu nesi žiaurus, o greičiau švelnus iš kvailumo. Todėl mano priedermė – eiti įpėdžiui tavo kvailumo keliu, jeigu jau pažinau tave. – Jis apsižvalgė ir sunkiai atsiduso pridurdamas: – Čia nelinksma, bet į tavo namus grįžti negaliu – baisiai bijau didžiojo kunigaikščio Notaro. Verčiau su kapokle rankoje vyriškai sutiksiu įtūžusį turką nei didįjį kunigaikštį, – juk padėjau tau parsivesti jo dukterį. Žinai, jau seniai numatyta, jog Ana Notara, tapusi sultono sutuoktine, keliaus į haremą – turbūt neklystu kalbėdamas apie šio miesto slaptą politiką.

Aš turėjau pamato vėl nusistebėti, iš kur toks paprastas graikas, kaip Manuelis, šitiek žino ir numano. Juk Luko Notaro užmačią – sustiprinti draugystę – geriausiai pateisintų dukters nutekinimas į haremą – sultonai papratę imti į haremus sąjungininkų dukteris. Galbūt prieš apsiaustį jis siuntė savo dukterį į saugią Kretą tiktai norėdamas įsitikinti, kad galės ją pravarčiausiai parduoti? Aistros apsėstas Muchamedas – visaėdis ir net šiuo atžvilgiu mėgdžioja savo pirmavaizdį Aleksandrą Didįjį. Kilmingiausio Konstantinopolio vyro duktė patenkintų jo neapsakomą poreikį jaudrintis.

– Iš kur žinai tai, ką tariesi žinąs? – nesusiturėjau nepaklausęs Manuelio.

– Šitai sklando ore, – atsakė jis, skėstelėdamas rankas. – Aš graikas. Mano kraują varo politika. Bet visai nenoriu kivirčytis su tavo uošviu. Tau leidus verčiau pasižiūrėsiu iš šalies.

Supratau, kad jam iš tikro saugiau ant mūro nei mano namuose. Jei Lukas Notaras pats rengiasi mane nudėti arba įsakyti mane užmušti, tai jam vertėtų pašalinti iš kelio ir mano santuokos liudininkus. Svarsčiau: įtaisyti Manuelį Blachernajuje ar atiduoti Džustinianio globon? Tačiau Šventojo Romano vartų aplinkuma – pernelyg grėsli paliegusiam ir nusenusiam. Į rikiuotę joks tvarkos sergėtojas netemps, pamatęs jo trumpą liemenį bei gumbuotus kelius. Bet žemei ir akmenims nešioti jis pritiklus. Todėl įsakiau jam prisidėti prie graikų darbininkų, kuriuos nusamdė venecijiečiai, ir liepiau pačiam savimi pasirūpinti.

Išgirdus, jog praradau Aną, į galvą iškart šovė mintis – šokti ant žirgo ir nudūmus į jos tėvo namus reikalauti, kad grįžtų, nes ji – teisėta mano žmona. Bet kam? Vienišą svetimšalį Notaras bemat nudėtų namuose. Jo didystė vargiai atlaikė žinią, kad duktė, rengta į imperatoriaus sutuoktines, nuvylė jį, puldama įtartiniausiam Konstantinopolio svetimšaliui į glėbį. Per Notaro rūmų užraktus ir pinučius Anos nepasieksiu. Ji – mano žmona. Todėl turiu saugotis Notaro. Santuoką lengviausia nutraukti mano mirtimi, tačiau nuo graiko rankos žūti nenoriu.

Nemiegojau, rašiau. Užmerkiau akis, parėmiau delnais karštą kaktą. Tačiau miego malonės nepatyriau. Net užmerkęs iš nuovargio peršinčias akis regiu jos gražumą. Jos lūpas. Akis. Mano prisilietimas įkaitina jos skruostą. Lytint jos nuogą šlaunį mane nutvilko žilpinanti liepsna. Niekuomet negeidžiau jos artumo šitaip beprotiškai, kaip suvokęs, jog netekau jos.

Po rūmų sales nerimastingai vaikštinėja sargybiniai, vis stabtelėdami pasiklausyti. Jie sako bežadėj nakty girdėję požeminį griaudesį ir laiko tai blogu ženklu. Tačiau toks griaudesys sykiais girdėdavosi dar prieš apsiaustį. Po šio seno miesto žeme yra daugel šimtmečių užmirštų požemių bei vandens saugyklų. Laikas trupina jų sienas ir byrančių akmenų griausmo aidas atsklinda iki žemės paviršiaus. Taip pat griūva slaptingi mano širdies požemiai ir aš girdžiu tik byrančių akmenų griaudesį.

1453 metų gegužės 16 diena

Taigi neužmigau, nors mano padėtis teikė miego prabangą. Juk per karą vienatvė ir ramus miegas – didžiausia prabanga. Danguje dar žybčiojo sidabriniai žvaigždžių smaigaliai, kai nerimas išginė mane lauk. Priešaušris buvo bežadis ir šaltas it mirtis.

Stabtelėjau prie Kaligarijos vartų pasiklausyti. Ne tik mano širdis griaudė. Po kojomis tarsi girdėjau duslius traškesius. Paskui pamačiau vaikštinėjantį vokietį Grantą su deglu. Jis žengė nuo vieno vandens auseklio prie kito, vis stabtelėdamas pasižiūrėti į auseklį. Iškart pagalvojau jį netekus proto arba raganaujant, nes buvome toli nuo mūro ir čia gaisras negrėsė.

Jis pasveikino mane, pagarbindamas Kristų, nušvietė deglu vandenį auseklyje ir pasiūlė pasižiūrėti. Tamsus vandens paviršius retkarčiais sumirguliuodavo ratilais, nors naktis buvo tyli, patrankos nešaudė.

– Žemė dreba, – pasakiau. – Arba priešmirtinės miesto kančios ją krečia.

Baugiu veidu Grantas nusijuokė:

– Argi nesupranti, Žanai Anžė? Jeigu suprastum – tave išpiltų šaltas prakaitas, kaip kad mane išpylė. Padėk man pernešti auseklį, nes mano padėjėjams šitai pakyrėjo ir jie sugulė miegoti.

Pernešėme auseklį per kelis žingsnius. Grantas įbedė lazdą toje vietoje, kur stovėjo auseklis. Keletą kartų perkėlus auseklį, vandens paviršiuje vėl pradėjo mirguliuoti ratilai. Mane persmelkė prietaringa baimė – tarytum liudijant juodojo meno bandymą. O Grantas būtų juodojo meno meistras. Šitaip jis atrodė iš veido.

Jis parodė man lazdas, kurias buvo įbedęs žemėn skirtingais atstumais nuo mūro.

– Žemė uolinga, – pasakė. – Iš lazdų matai, kad jie turi nelyginant kurmiai vinguriuoti po žeme. Įdomu, ligi kur jie rengiasi raustis, iki drįs išlįsti.

– Kas? – paklausiau nesuvokdamas. Priešaušrio valandą, mirties klaiko perimtas, pirmiausia pagalvojau apie piktąsias dvasias.

– Turkai, – atsakė Grantas. – Jie dirba mums po kojų. Ar nesupranti?

– Negali būti! – šūktelėjau.

Bet podraug prisiminiau sultoną Muchamedą reikalavus Serbijos kasyklų kalnakasių. Per ankstesnes apsiaustis turkai taip pat mėgino įvairiose vietose požeminiais koridoriais kastis po mūrais, tačiau miesto žemė buvo pernelyg uolinga ir visada užmačios žlugdavo. Todėl apie šį pavojų niekam nė nedingtelėjo, nors stebėtojams buvo įsakyta žiūrėti anapus mūro iškilusių įtartinų žemės kauburėlių. Bet niekuomet jų nė ženklo nebuvo, todėl tai pasimiršo.

Bemat užmiršau savo rūpestį ir užsidegiau kaip Grantas. Supratus, apie ką jis kalba, visa bemat paaiškėjo.

– Jie gudrūs. Pradėjo rausti pasislėpę už kalvos – daugiau nei per penkis šimtus žingsnių nuo mūro. Ir šiaip ta aplinka pritikli, nes Blachernajaus nesaugo išorinė siena – tik sustiprintas didysis mūras. Jie jau pasirausė po mūru. Ką darysime?

– Lauksime, – ramiai atsakė Grantas. – Aptikus koridorių neganda nebaisi. Jie dar giliai. Veiksime, kai pradės raustis į viršų. – Jis rūsčiai pažvelgė į mane. – Pats esu kasęs po mūrais koridorius. Pragariškas darbas. Trūksta oro. Galuoja nerimastis. Ir mirtis kurmiškame koridoriuje nuo ugnies ar vandens baisi.

Palikęs auseklius jis pamūriu nusivedė mane į rūsius, kur buvo prinešęs būgnų ir ant jų priběręs žirnių. Taigi mirguliuojančiu vandeniu ir šokčiojančiais žirniais jis apstatė grėslią mūro dalį. Tačiau mano matyta vieta kol kas buvo vienintelė, kur vanduo mirguliavo.

– Požeminis koridorius pavojingas, jeigu jo laiku neaptinki, – mokė jis mane. – Laimei, turkai šiuo ilgu koridoriumi veržiasi į miestą. Jeigu jie būtų išskobę tik mūro pamatą, mūrą parėmę rąstais ir galiausiai rąstus padegę, tai, ko gera, būtų sugriovę net didoką mūro atkarpą. Bet gal žemė netinka? Sprendžiant iš vingių, jiems teks skverbtis tarp mūro pamatų ir uolos.

Blykštant žvaigždėms jis stūmė laiką man aiškindamas, kaip priešiniame koridoriuje įrengti judančius iečių kliuvinius, kaip į priešo koridorių iš degančios sieros statinių leisti garus.

– Būdų daugybė, – pasakė jis. – Iš vandens saugyklos galime į koridorių nuvesti vandenį ir nuskandinti juos kaip žiurkes. Vandens prileistas koridorius netinkamas. Dar geriau – juos apdeginti, paleidus graikišką ugnį. Kartu užsidegs jų koridorių prilaikantys rąstiniai paramsčiai ir koridorius sugrius. Bet įdomiausia – per ploną žemės sluoksnį tykoti jų savo koridoriuje ir tinkamu metu pačiupti. Kankinami jie papasakos apie kitus rausiamus koridorius, o silpniausias galbūt juos parodys.

Jo šaltakraujiškas kalbėjimas mane sukrėtė. Pagalvojau apie mums po kojų dirbančius kasėjus, kurie susigūžę, prakaito išpilti, švokščiančiais plaučiais sunkiai dirba, atlygio suvilioti, bet nė nenujausdami, jog kiekvienu kirtiklio smūgiu ir kastuvo mostelėjimu tiesiasi kelią į šiurpią mirtį. Jeigu tai išties serbai, tai jie – mano broliai krikščionys, nors pagal seną despoto draugystės sutartį tarnauja sultonui. Tačiau Grantas pasižiūrėjo tamsiom nerimastingom akim, visai manęs nesupratęs.

– Tikrai nesu žiaurus, – pasakė. – Man tai tik matematika. Įdomi užduotis, teikianti įvairių skaičiavimo būdų galimybę.

Vis dėlto stovėdamas prie vandens auseklio jis labiausiai panėšėjo į juodą katiną, tykojantį žiurkės prie landos.

Dangus viršum mūsų nublyško. Nuraudo Peros kalvos. Nugriaudėjo didžioji patranka, sudrebindama žemę – žadino turkų stovyklą rytinei maldai. Iš Blachernajaus namų ir mūro rūsių gamtinių reikalų atlikti išsvirduliavo snūdūs vyrai. Keletas atėjo prie mūsų ir išsižioję ėmė dėbčioti tai į mudu, tai į Granto išrikiuotus auseklius. Niūresnieji piktai rišosi šarvų dirželius, rengdamiesi kilti ant mūro sargybos keisti.

Apsisiautęs žalią imperatoriaus apsiaustą guviu žingsniu į mane ėjo didysis kunigaikštis Lukas Notaras. Iš paskos – rimti abu jo sūnūs, delnais gniaužę kalavijų rankenas. Tačiau palydos Notaras nesivedė. Atsitraukiau per žingsnį Granto link, tad vandens auseklis atsidūrė priešais mane. Sustojo ir Notaras. Garbė jam neleido šokčioti apie vandens auseklį. O sargybiniams negalėjo įsakyti mane suimti, nes Blachernajus – venecijiečių, be to, jis neatsivedė savo tvarkos sergėtojų.

– Noriu pasikalbėti su tavimi, Johanai Angelai, – tarė Notaras. – Akis į akį.

– Aš neturiu paslapčių, – atsakiau.

Jo tamsus ir išdidus veidas buvo nepermanomai šaltas ir aš nepanorau klusniai sekti paskui jį už mūro kampo ir leistis užmušamas it avinas.

Jis žiojosi kažin ką nirčiai atkirsti, bet tuo metu jo žvilgsnį patraukė vanduo auseklyje. Aplink miestą jau griaudėjo patrankos, tačiau net bežadę akimirką vandens paviršius auseklyje smarkiai mirguliavo. Jis įsistebeilijo, suraukė kaktą, paskui žvilgtelėjo į Džoną Grantą. Notaras bu-

vo guvaus proto – kaipmat ir be aiškinimų suvokė, kas dedasi. Podraug nušvitęs ėmė veikti jo politinis protas. Nė žodžio netaręs Notaras apsisuko ant kulnų ir nužingsniavo taip pat greitai, kaip atėjęs. Jo sūnūs su nuostaba pažvelgė į mane, tačiau klusniai nusekė tėvą.

Šiaip ar taip, koridoriaus vieta jau išaiškinta. Taigi jis nepakenks turkams, nuskuodęs pranešti apie tai imperatoriui. Šitaip jis užpelnys garbę už koridoriaus išaiškinimą ir įgis imperatoriaus palankumą. Neilgai trukus imperatorius, patikimiausių vyrų lydimas, jojo mūsų link.

– Didysis kunigaikštis pasigrobė tavo garbę, – tarstelėjau Grantui.

– Ne dėl šlovės čia atkeliavau, – šiurkščiai atkirto tas. – Man rūpi tik pažinimą kaupti.

Bet Notaras greitosiomis puolė prie Granto, rodydamas palankumą uždėjo kilnų delną jam ant peties ir ėmė girti imperatoriui jo įžvalgumą bei išradingumą, maloningai vadindamas doru vokiečiu. Ir imperatorius puolė reikšti jam palankumą, pažadėjo didelį piniginį atlygį ir paprašė, vadovaujant Notarui, išaiškinti ir sugriauti visus požeminius turkų koridorius. Jis galįs atšaukti nuo mūro reikiamą skaičių patyrių vyrų, imperatoriaus technikai taip pat jo paslaugoms.

Pasirūpinau, kad ir Džustinianis sužinotų apie tai, kas dedasi, todėl jis spėjo atjoti visiems tebedžiūgaujant. Ir Venecijos bailas Minotas – nuraudęs, ypačiai blogai nusiteikęs – atslinko iš imperatoriaus miegamojo. Grantas nedelsė, o išsirinko iš imperatoriaus technikų būrio patikusius vyrus, be to, slapčia pasiuntė į miestą ir ant mūro ieškoti kasybą išmanančių žmonių. Technikai pagal Granto nurodymus tučtuojau ėmė statyti judančią iečių sieną ir dūmijančią statinę, Lukas Notaras veikliai bėginėjo aplinkui, duodamas jiems išmanių patarimų, o imperatorius, Džustinianis bei Venecijos bailas susidomėję stebėjo visa iš šalies.

Sykiu Grantas sutelkė būrį vyrų žiūrėti vandens ausekliuose ir būgnų rūsiuose, bet kol vyrai permanė užduotį, daugybę kartų buvo bergždžiai sukeltas pavojus. Nuo patrankos griausmo dieną vandens paviršius sumirguliuodavo ir žirniai ant būgnų pradėdavo šokčioti, todėl sargybiniai vis lakstė pasišiaušusiais plaukais pranešti, jog turkai jau lendą į paviršių.

Tik galvotai ir tikslingai pasiruošus darbui Grantas kreipėsi į imperatorių tardamas:

– Atkeliavau tau tarnauti ne pinigų ar šlovės, o tik graikų pažinimo trokšdamas. Mažai laisvų valandėlių turiu, bet leisk man bent peržiūrėti tavo bibliotekos sąrašus, pavartyti saugyklose palaidotus rankraščius ir lempos šviesoje pasiskaityti pasiskolintus Pitagoro raštus. Žinau, kad ten yra Pitagoro ir Archimedo raštų, tačiau bibliotekininkas saugo juos

it pasiutęs šuo, drausdamas visame pastate degti žvakę ar lempą.

Jo prašymas imperatoriui nepatiko. Sukritusį Konstantino veidą nutamsino nerimas ir jis, nusukęs nuo Granto akis, atsakė:

– Bibliotekininkas atlieka priedermę. Jo pareigas apibrėžia papročiai ir apeigos, todėl net aš negaliu laužyti bibliotekos nuostatų. Piktini Dievą lemtingą mūsų miesto valandą nūsdamas pagonių filosofų raštų. Juk žinai – teturime Vienatinį. Pitagoras ir Archimedas tau nepadės – tik Jėzus Kristus, kuris gyvastį atidavė išpirkdamas nuodėmes ir kėlėsi iš numirusiųjų mūsų visų gelbėti.

Grantas suniurzgė:

– Jeigu teturime Vienatinį, tai turbūt man neverta bergždžiai gudragalviauti ir skaičiuoti, stengiantis atmušti turkus nuo tavojo miesto.

Įsižeidęs imperatorius mostelėjo ranka ir tarė:

– Graikijos filosofija – amžinas mūsų paveldas ir mes neleisime barbarams klastoti išlikusių raštų.

Džustinianis šaižiai kostelėjo, o bailas Minotas išpūtė krauju pritvinkusias akis. Grantui išėjus imperatorius Konstantinas taikiai pasakė lotynų tikrai nelaikąs barbarais. O Grantas esąs vokietis, vadinasi, apsigimęs barbaras.

Likus dviem valandoms iki saulėlydžio nusiyrė turkų laivynas iš Dviejų kolonų uosto prie grandinės ir pradėjo iš mažų pabūklų bei svaidyklių nedideliu atstumu šaudyti į grandinę saugančius laivus. Didžiuliai venecijiečių laivai atsakė į ugnį ir apgadino turkų laivus, įplieksdami juose gaisrų. Tačiau uosto įlankon nuo Peros kalvų sutemptos turkų galeros į mūšį nesivėlė ir laivų iš užnugario nepuolė. Šito visą laiką baiminosi Aloizijas Diedas. Taigi atrodo, kad sultonas vengia pernelyg dažnai pažeidinėti Peros nešališkumą.

Aloizijas Diedas tučtuojau liepė perduoti imperatoriui, jog turkai tikrai pastebėjo, kad trys dideli laivai iškrauti, o įgulos perkeltos į sausumą. Apsilpusiomis pajėgomis jis neva negalįs patikimai saugoti grandinės ir užtikrinti uosto saugumo.

Laivynas šį puolimą laikė rimtu, bet akivaizdu, kad turkai baigdami požeminius koridorius norėjo tik apgauliai įvelti laivyną į mūšį ir nukreipti gynybos dėmesį į uostą. Ir Džustinianis su panieka pasakė:

– Turkų laivyno pasirodymas prie grandinės mums ne grėslesnis nei drambliams, žirniais berniūkščių erzinamiems. Bet kiekvienas gynėjas savo gynybos atkarpą, žinoma, laiko svarbiausia, perdėdamas jos reikšmę. Tegul Diedas atsako už uostą. Aš atsakau už miestą. Blachernajus iš laivyno gavo pagalbos ir, – nors turkų kurmiai rausia koridorius, – tiesioginis pavojus jam nebegresia. Sveikas protas ir nuovoka sako, jog

didžiausias pavojus gresia mano gynybos atkarpai prie Šventojo Romano vartų. – Dar jis pavydžiai pridūrė: – Saugokit tas kurmių landas. Net ūmai išėję kokiu koridoriumi į miestą turkai tuo keliu greit ir daug karių neatves, jeigu atsargos būriai bus budrūs. Tais koridoriais jie tiktai gąsdina, idant mes dvasia pultume.

Grantas jau buvo liepęs išrausti priešinį koridorių, todėl turkų kasėjai staiga pamatė pakliuvę į spąstus ir apmaudingai žuvo, uždusę nuodinguose sieros dūmuose bei graikiškos ugnies nudeginti. Tiktai pora žemių krepšius tempusių vyrų paspruko. Grantas liepė pramušti skyles į koridorių, netrukus visus rąstinius turkų paramsčius užplūdo liepsnos ir koridorius sugriuvo. Tačiau jis buvo taip giliai išraustas, kad nuo mūro nesimatė nė ženklo. Net per pusę tūkstančio žingsnių anapus kalvos kilo juodų dūmų kamuoliai, iki turkai sugalvojo užkišti koridorių.

Visą dieną patrankos šaudė tūžmiau nei lig šiol, nors atrodė, jog tai neįmanu. Didžiajame mūre jau yra baugių nuogriuvų. Iš miesto taisyti mūrų savo noru ateina moterų, vaikų ir senelių. Baimė ir nerimastis teikia jiems neįtikėtinų jėgų – jie kilnoja akmenis, nešioja žemių krepšius, kokius stiprus vyras vargiai pajudintų. Jie sako: „Verčiau mirsime su savo vyrais, tėvais ir sūnumis, nei pakliūsime turkų vergijon".

Neapsakomas nuoilsis nuslopino gynėjų baimę, todėl daugis, nepajėgdami žengti kelių žingsnių, atvirai pasiduoda pasalioms turkų strėlėms. Be šarvų, nuo miego stokos peršinčiomis akimis vyrai nuvirtuliuoja ligi pat mūro griovio ir tempia iš jo kabliais turkų suverstus rąstus bei žagarų ryšulius. Žvelgiant nuo mūro akimi neužgriebsi nė vieno medžio ar krūmo. Grioviui užversti turkai viską ligi šaknų iškapojo. Ir Peros kalvos bei Azijos krantai anapus Bosforo beviltiškai nuplikę. Patrankų griaudesys dieną taip užgula ausis, kad žmonės kalbasi rėkdami, ir nakties tyloj ausyse nepaliauja ūžti.

Guodžia tik tai, kad visuotinei negandai, visuotinėms priešmirtinėms kančioms užgulus žmogus sumenksta ir ištirpsta bendrame kęsme. Kas mano praradimas, kai iš nuogąsčio plečiasi akys blyškiuos vaikų veiduos, o didžiajai patrankai drebinant žemę moterys gimdo nelaikšius? Visuotinis mirties svaigas numalšina dirglumą ir nerimą. Gyvenimas trumpas ir aš negaliu tikėtis geresnės mirties už mirtį su savo tauta.

Tačiau šie menki žmogeliai nori tiktai gyventi. Jie pasitenkintų mažu – skurdu, net vergija, kad tik galėtų gyventi.

Saulėtekiu vėl atsiyrė turkų laivynas nuo Bosforo prie grandinės, tačiau likosi atsčiau nei vakar. Mūsų laivynas paleido mažų mažiausiai šimtą patrankų sviedinių, tačiau turkų laivai nelabai nukentė. Venecijiečiai jūrininkai giriasi savo laimėjimais. „Jeigu ant mūrų kiekvienas savo priedermę atliktų taip narsiai kaip mes, tai miestui nelemtis negrėstų", – sako jie.

Vis dėlto atrodo, kad sultonas nori įtraukti į kovą mūsų laivyną, idant jūrininkų nebeperkeltume ant mūrų. Savo tikslą jis jau pasiekė. Dabar laivyne žmonių perkėlimas į sausumą laikomas visiška kvailyste ir manoma, jog kiekvienas dalinys būtinas.

Galybė norinčių stebėti Granto auseklius, tačiau stebėtojais jis galvotai pasirinko tik kariauti netinkamus ar šiaip silpnus, bet akylus vyrus. Vis dėlto daugis seniokų baiminasi turkus pulsiant iš po žemių vos vandeniui ausekliuose suribuliavus. O kiti sako galvą paskaustant nuo stebeilijimo į vandenį ir vandens paviršiuje jiems pradeda vaidintis. Nuo mūro paleisti vyrai, atsistoję prie auseklio, bemat užmiega. Dieną į auseklius žiūrėti beprasmiška, nes tolydžio griaudi patrankos ir dreba žemė. Todėl Grantas gailiaširdiškai leidžia jiems miegoti. Tik nakties tylybėj galime spręsti, ar turkai po žeme tebejuda.

Pagailėjęs Manuelio žilos barzdos ir skaudamų kojų, būčiau gavęs jam lengvą tarnybą. Bet susiradęs jį pamačiau, kad pats jau išsirūpino atleidimą nuo mūro ir pelnė venecijiečių palankumą. Jis pažįsta miestą, žino geriausius viešuosius namus ir numato moteris, noriai keičiančias dorą į išlaikytus venecijiečių vaisius bei šviežią duoną. Prie Blachernajaus vartų taip pat lūkuriuoja paauglės, siūlydamosi venecijiečiams. Kai sutikau Manuelį, tas su venecijiečio pasu, gautu iš tvarkos sergėtojų, perkreipęs nugarą nešė į miestą uždraustą valgį ir gyrėsi praturtėsiąs, jei apsiaustis dar kiek užsitęs.

Man papriekaištavus už tokį elgesį, jis įsižeidė ir atkirto:

– Kiekvienas pirmiausia rūpinasi savimi. Su imperatoriaus, venecijiečių bei genujiečių išduotais apsaugos raštais juodi sandėriai sudarinėjami visame mieste. Daugis jau praturtėjo, o nusvilo retas. Kur paklausa, ten pasiūla. Toks pasaulio dėsnis. Jeigu nepaskubėsiu, pelną pasičiups gudresnis. Juk geriau, kad venecijiečių gardumynai pakliūtų į graikų gerkles nei į jų pačių godžius pilvus. Aš nekaltas, kad tuklūs pilnakraujai vyrai kupini nedorų aistrų ir geiduliui tenkinti per pertraukas ieško moterų ir net jaunų berniukų. – Įniršęs jis ėmė šaukti: – Venecijiečiai – mūsų draugai! Dėl mūsų miesto jie aukoja kraują ir gyvastį. Tad ar blo-

ga, kad neturtinga mergina pardavusi nekaltybę juos pasmagina ir uždirba duonos tėvams? Ar bloga tai, kad padori žmona valandėlę atsigula ant nugaros, panūdusi niekingu reikalu užsidirbti indelį uogienės, kurios saldumo trokšta kūnas? Visa tai daroma Dievo garbei ir dėl visų krikščionių palaimos, kaip sako venecijiečiai. Pone, taip jau pasaulyje yra ir tu jo nepakeisi. Visi mes nuodėmingi.

Bet kai pažvelgiau jam į veidą, pasiteisino:

– Jeigu manęs tikrai reikės – čiupsiu kapoklę ir pakilsiu ant mūrų, bet kol šito visai nereikia, leisk man savaip pabūti laimingam. Jei užsislėpsiu ganėtinai pinigų, gal išsipirksiu iš turkų vergijos. O jei atlaikysime apsiaustį, tai vis tiek bus geriau, kad krūvą pinigų turėsiu aš, o ne koks kietaširdis klastūnas. – Dar jis pridūrė: – Apsižvalgyk aplink ir neapsimesk neregiu. Archontai, net imperatoriaus giminaičiai šiuose reikaluose mums, neturtėliams, rodo gerą pavyzdį. Užmesk akį į venecijiečių vadų miegamuosius arba jų laivus ir pamatysi, kad net kilmingos moterys pasiaukojamai ir viena kitos nesigėdydamos atlieka savo priedermę linksmindamos mūsų sąjungininkus, kai jų vyrai ant mūrų kaunasi su turkais.

Tariau:

– Ak, mes, graikai!

– Ne, – paprieštaravo jis. – Verčiau sakyk: „Ak, mes, žmonės". Visi mes širdy vienodi – graikai, turkai, lotynai, frankai.

Juk jis teisus. Ne man jį smerkti. Kiekvienas išgyvena savo likimą pagal tam tikras prielaidas.

Bergždžiai tikėjausi, kad Lukas Notaras vėl mane susiras. Dieną keletą kartų praėjau pro šal, tačiau jis tik žvilgtelėjo į mane grėsliai šypsodamas. Iš jo dukters nė menkos žinutės negavau.

Karštligiško glumo perimtas įsimaniau padaryti nors kokį gerą darbą. Galbūt Grantas kuria žvėries valdysimą ateitį, bet kaip žmogus jis man patinka, jo nerimastingos akys ir minčių išraižyta kakta. Tai ko jam nepabuvus savaip laimingam, kol turime laiko? Todėl nuėjau į biblioteką ir pasikalbėjau su bedančiu, puskurčiu bibliotekininku, kuris net per apsiaustį, karui griaudžiant, puošiasi apeiginiu drabužiu bei grandinėmis.

Parodžiau jam tikėtiną naujojo požeminio turkų koridoriaus kryptį ir įrodžiau juos smelkiantis į bibliotekos pastato saugyklas, idant slapčioj nakty per jas įsiveržtų į miestą. Jį taip apkvaišinusi savo svarba, jog permanęs, ką sakau, iškart manimi patikėjo.

– Ak! – persigandęs sušuko jis. – Šito nevalia leisti! Jie gali sutrypti ir sugadinti knygas, padegti visą biblioteką, neapžiūriai su deglais virtuliuodami. Tai būtų baisi viso pasaulio nelaimė!

Patariau jam kreiptis į Grantą ir paprašyti šio patarimų, kaip išsaugoti biblioteką. Nerimo perimtas jis visiškai pasidavė, paėmęs Grantą už rankos, nusivedė į rūsių saugyklas ir parodė jam kiekvieną nišą. Grantas liepė sunešti į rūsį vandens auseklius ir maloniai pažadėjo, kada suspėjęs pats tikrinti pavojaus ženklus. Jam buvo leista laikyti lempą saugykloje, kad galėtų stebėti vandens mirguliavimą auseklіuose. Bibliotekininkas ištraukė iš slėptuvės surūdijusį kalaviją ir karingai prisiekė, kad tik per jo lavoną turkai palies knygas. Senatvės suglumintoje jo galvoje rėžėsi mintis, kad sultonas vien iš piktumo surengė apsiaustį, panūdęs prisikasti iki neįkainojamų jo bibliotekos lobių. Jeigu jis žinotų, kad venecijiečiai rūmuose jau seniai drasko šventųjų knygų lapus laužų prakuroms bei ginklų užtaisams!

Tačiau Grantas negalėjo ramiai gilintis į knygas. Užslinkus tamsai ir nakties tykumoj kilus įprastam mūrų taisytojų ir prie mūro griovio jų tykančių turkų lankininkų susirėmimui, iš bibliotekos rūsio jį iššaukė prie Kaligarijos vartų. Ten, vos per šimtą žingsnių nuo pirmojo koridoriaus, kasėjai bildino po žeme mūro pamatus. Atlikęs savąjį bandymą jis paskaičiavo ir liepė tučtuojau imti kasti priešinį koridorių. Man rodos, jis norėjo kuo greičiau sugriauti turkų koridorių, kad galėtų grįžti į biblioteką.

1453 metų gegužės 18 diena

Galas arti. Niekaip jo nebeišvengsime. Niekuomet nebuvome taip subūgę kaip šiandien.

Žinia apie požeminius turkų koridorius siaubu perėmė visą miestą, todėl žmonės vidur dienos regi šmėklas, o naktį girdi dundesius net miesto vidury.

Tačiau šiandien, blykštant rytui išvydome šiurpų pamėną priešais Šventojo Romano vartus. Nakties tamsyje, stebuklingai greit – tik per kelias valandas, tarsi piktų dvasių padedami, turkai pastatė ant didžiulių plokštumų judančią medinę tvirtovę visai prie mūro griovio krašto – vos už trisdešimties žingsnių nuo išorinio mūro liekanų, kurias pernakt taisė gynėjai. Niekas nepermano, kaip tai nutiko.

Tas judantis bastionas – trijų aukštų ir yra aukštesnis už išorinį mūrą, vadinasi, jį perveiks. Bastiono degias medines dalis dengia daugybė kupranugarių kailių bei jaučių odų klojinių. Jo dvigubos sienos pripildytos žemių, todėl menkutės mūsų patrankos jų nesugadins. Pro šaudymo angas laksto strėlės, o iš viršutinio aukšto jau rytą didžiulė maši-

na pradėjo mėtyti dideliausius akmenų luitus – griauti laikinus įtvirtinimus ir daužyti didįjį mūrą. Nuo turkų pusės į tą medinį bokštą veda penkių šimtų žingsnių koridorius, todėl bokšto gynėjai netrukdomi vaikštinėja pirmyn ir atgal.

Svaidyklei laidant akmens luitus, švilpiant strėlėms, mažoms balistoms svaidant padegamuosius puodus į basliais bei žagarų ryšuliais sutvirtintą išorinį mūrą, pro atsidarančias ir vėl užsidarančias apatinio aukšto angas griovin virsta žemės, akmenys, žagarų ryšuliai bei rąstai. Kol susirinkę baisėjomės ir negalėdami savom akim patikėti spoksojome į tą šiurpų bokštą, kuris siūbavo ir varstė angas tarytum mašina ar gyvas baisūnas, griausmingai atsivėrė viduriniojo aukšto anga ir išorinio mūro link išlindo judantis tiltas, tačiau jį stumdančio žmogaus nesimatė. Laimei, mūras buvo per toli, tad tiltas jo nesiekė.

Tuo metu didelės ir mažos patrankos, stovinčios priešais judantį bastioną, laidė į mūrą švininius sviedinius, todėl Džustinianiui tekdavo vis atitraukti gynėjus. Net išorinio mūro ir didžiojo mūro tarpeklis, kurian iš didžiojo mūro atsiveria puolimo vartai, jau nebebuvo pakankamai saugus, nes dar iki pusiaudienio akmens luitai išorinį mūrą beveik sulygino su žeme.

Grantas nuskubėjo pažiūrėti tos mašinos, kuriai prilygstamos dar niekas nebuvo matęs. Nužiūrėjo jos matus, užsirašė juos ir pasakė:

– Gal bokštas suręstas iš anksto ir surinktas iš dalių, bet jo pastatymas per vieną naktį – technikos meno ir turkų rangos sugebėjimų stebuklas. O bokštas – nieko nauja. Kiek pasaulis statė mūrus, tiek naudojosi tokiais apsiausties bokštais. Tačiau šis – nepaprasto didumo ir gerokai pranoksta graikų bei romėnų raštuose minimus dydžius. Jeigu nebūtų griovio, tai turkai nuridintų jį arčiau ir juo griautų mūrus.

Apžiūrėjęs bokštą Grantas apsisuko ir nuėjo, nes daugiau nieko neprigalvojo. Tačiau Džustinianis griežė dantimis ir kraipė galvą. Nepastebėtas bokšto atsiradimas – tarsi užbūrus – kaip tik priešais jo gynybos atkarpą labai žeidė jo garbę.

Jis tarė:

– Palaukime nakties. Tai, ką žmogus sugeba pastatyti, sugeba ir sugriauti.

Tačiau ugnį, sviedinius ir akmens luitus spjaudantis, iš savo galybės braškantis didžiulis bokštas toks baugus, kad niekas Džustinianiu nepatikėjo. Imperatorius suglumo ir apsipylė ašarom, išvydęs tarpeklyje akmens luitų traiškomus graikų darbininkus. Kol išorinį mūrą griauna apsiausties bokštas, apie taisymo darbus nėra ko nė galvoti.

Popiet didelių patrankų akmeniniai sviediniai beveik nuvertė aukš-

čiausią didžiojo mūro bokštą. Podraug sugriuvo gabalas mūro, užversdamas griovį ir sutraiškydamas būrį lotynų bei graikų, kurie glaudėsi neapšaudomame išorinio mūro plote.

Turkai tučtuojau nuridino plokštumomis medinį bokštą prie mūro nuogriuvos. Stumiamas bokštas siūbavo ir pasviro, tačiau nenuvirto. Daugis patyrių vyrų sakė, kad gana paleisti į vieną vietą keletą akmeninių sviedinių ir visas mūras pavirs akmenų krūva – tuomet turkams kelias į miestą atviras. Mūro neįmanu taisyti nei stiprinti, kol apsiausties bokštas stovi priešais nuovartą. Vardan Kristaus būtų galima sutelkti savanorių vienuolių ir jaunų graikų mūrui taisyti, bet jų kraujas būtų veltui pralietas – numirėliai nekals stulpų ir nenešios žemių krepšių.

Vadams tebesitariant, kaip atremti šį baugiausią pavojų, Džustinianis ėmė lieti pyktį ant Notaro ir pareikalavo iš jo abiejų didelių patrankų, kurios nuo uosto mūro per įlanką bergždžiai šaudo į turkų galeras.

– Man reikia parako ir patrankų miestui ginti, – pasakė jis. – Uoste per daug iššvaistyta neįkainojamo parako.

Notaras šaltai atkirto:

– Patrankos mano ir aš pats perku paraką. Jau nuskandinau vieną galerą, o apgadinau begalę. Jeigu nori – taupysiu paraką, tačiau uoste patrankų reikia turkų laivams gąsdinti. Antraip jie per įlanką puls uosto mūrą. Pats žinai, jog uosto mūras – silpniausia gynybos dalis.

Džustinianis užriko:

– Kam mums, po velnių, venecijiečių laivai, jeigu jie net uoste nesutramdo turkų laivų! Tu tik atsikalbinėji ir apsimetinėji, silpnindamas tikrai grėslios vietos gynybą. Nemanyk, kad tavęs nepažįstu. Tavo širdis juoda kaip turko barzda.

Imperatorius pareikalavo:

– Dėl Kristaus, brangūs broliai, tuščiu ginču dar labiau visko nebloginkite. Abudu norite gero. Didysis kunigaikštis budrumu išgelbėjo miestą, kai turkai mėgino po mūrais prasiskverbti jums į užnugarį. Jeigu jis mano, kad patrankos turi saugoti uosto mūrą, tai reikia jo klausyti. Taigi apsikabinkite kaip broliai, nes visi kaunamės už bendrą reikalą.

Džustinianis šiurkščiai atrėžė:

– Kad ir patį velnią galiu apkabinti kaip brolį, jeigu jis duos man patrankų ir parako. Tačiau didysis kunigaikštis Notaras neduos man nei vieno, nei kito.

Lukas Notaras taip pat nerodė didelio noro apkabinti Džustinianį, o įsižeidęs išėjo vykdyti užduočių, palikdamas imperatorių su Džustinianiu tartis, kaip sugriauti apsiausties bokštą.

Tačiau jaučiant artėjantį galą palūžo mano išdidumas. Pasileidau paskui Luką Notarą ir sustabdęs jį priminiau:

– Norėjai pasikalbėti su manimi akis į akį. Jau užmiršai?

Mano nuostabai jo veidą nušvietė maloni šypsena. Jis uždėjo delną man ant peties ir tarė:

– Įžeidei mano šeimos garbę ir sukurstei dukterį prieš tėvą, Johanai Angelai. Bet negerais laikais gyvename ir aš negaliu kivirčytis. Myliu savo dukterį. Jos maldavimai mane suminkštino. Tik nuo tavęs priklausys, ar atleisiu už tavo lotynišką pasielgimą.

Savo ausimis netikėdamas paklausiau:

– Nejau išties leisi man vėl susitikti su tavo dukteria Ana – mano žmona?

Jis suniuro:

– Kol kas nevadink mano dukters savo žmona. Bet mielai leidžiu su ja susitikti ir pasikalbėti. Geriau bus, jeigu ji pati išdėstys tau mano sąlygas. Ji – savo tėvo duktė ir aš kliaujuosi jos protu, nors dėl tavęs ji leido širdžiai aptemdyti protą.

– Telaimina tave Dievas, Lukai Notarai! – šūktelėjau džiūgaujančia širdimi. – Klydau dėl tavęs ir tavo ketinimų. O vis dėlto tu tikras graikas.

Droviai nusišypsojęs jis atsakė:

– Žinoma. Aš tikras graikas. Tikiuosi, kad ir tu.

– Kur ir kada galiu su ja susitikti? – paklausiau vien tos minties dusinamas.

– Imk mano žirgą ir nors dabar jok į mano namus, – maloniai pasiūlė jis ir nusijuokė. – Manau, kad mano duktė jau pora dienų nekantriai tavęs laukia. Bet vyliausi, kad laukimas ir tavo, ir jos užsispyrimą numalšins.

Turėjau numanyti: jis buvo pernelyg malonus, kad meluotų. Tačiau išmetęs iš galvos patrankas ir turkus, užmiršęs Blachernajų ir savo užduotį, šokau ant juodo kaip anglis jo žirgo ir kiek įkabindamas pasileidau per miestą Marmuro jūros pakrantėn. Tvarkos sergėtojai pažino jo žirgą ir manęs nesulaikė. Lėkdamas ant didaus ir jauslaus žirgo šaukiau iš džiaugsmo. Gegužė tvaskėjo mėliu ir auksu, nors mūrus ir uostą siautė juodi parako dūmų debesys.

Kai pasiekiau kilniai paprastą akmeninį namą, vargiai ištvėriau, kol pririšau žirgą prie žiedo. Bėgte, lyg jaunikaitis į pirmąjį pasimatymą, prilėkiau prie durų ir pastuksenau belstuku. Tik paskui pagalvojau apie savo drabužius, mėginau nusišluostyti nuo veido dulkes ir suodžius, paspjaudęs delną nusivaliau švariai šarvus.

Duris atidarė tarnas mėlynai baltu drabužiu. Bet į jį nė nežvilgtelėjau. Per laukiamąjį manęs pasitikti bėgo Ana Notara – grakšti ir daili, džiuguliu žibančiomis rudomis akimis. Savo namuose ji buvo tokia daili

ir jauna, kad neišdrįsau apkabinti – tik žiūrėjau į ją laimingas. Ji buvo apsinuoginusi kaklą. Nusidažiusi lūpas, nusispalvinusi antakius. Ją siautė nuostabus hiacintų kvapas – kaip pirmąkart mudviem susitikus.

– Pagaliau, – karštligiškai sušnibždėjo ji. Suėmė delnais mano galvą ir pabučiavo į lūpas. Jos skruostai buvo įkaitę nuo laukimo.

Niekas jos nesergėjo. Neužrakino moterų dalyje. Nesupratau kodėl.

Ji čiupo man už rankos. To pakako. Susikibę pakilome į didžiąją viršutinio aukšto salę. Už mažų pusapvalių langelių žibėjo sidabrinės Marmuro jūros bangos.

– Artėja galas, Ana, – pasakiau. – Nežinai, kas dedasi ant mūrų. Dėkoju Dievui už malonę, kad dar sykį galiu su tavimi susitikti ir tau į akis pažvelgti.

– Tik pažvelgti? – lengvabūdiškai šypsodama sušnibždėjo ji. – Ar daugiau nieko nenori? Juk aš tavo žmona.

Ne, nesupratau. Tariausi sapnuojąs. Gal jau buvau miręs. Gal patrankos sviedinys buvo sutraiškęs mane taip ūmai, kad nė pats nesusivokiau esąs negyvas, nes mano sielą žemėje tebegainiojo žemiška aistra. O gal bereik nerimavau? Nejau visa taip lengva, taip paprasta?

– Gerk, – sušnibždėjo mano žmona Ana Notara ir įpylė į taurę rausvo vyno.

Paragavęs supratau ją turkišku papročiu įmaišius į vyną ambros. Kodėl ji norėjo mane sujaudrinti? Juk ganėtinai karštai jos geidžiau.

Puikesnė taurė nei vyno man rodės jos lūpos. Kūnas – įstabiausia ir trapiausia žemiška taurė. Bet kai panūdau paliesti, ji sulaikė mano ranką. Juodi vyzdžiai išsiplėtė. Ji tarė:

– Ne. Palūkėk. Sėskis, brangusis. Turime pasikalbėti.

– Nekalbėk, – nusivylęs paprašiau. – Nekalbėk, mano meile. Nes kils ginčas, pikti žodžiai, žaizdosime vienas kitą. Vienas kitą suprantame ne kalbėdami, o kitką darydami.

Ji nulenkė galvą ir paprieštaravo:

– Taigi tau manęs tiktai lovoje reikia. Daugiau niekam. Aš tau tik kūnas.

– Pati šito norėjai, – atsakiau, akuotui draskant gerklę.

Ji pakėlė galvą taip mirkčiodama akimis, kad jose suspindo ašaros.

– Ateik pagaliau į protą, – tarė. – Susitikau su tėvu. Jis pasiruošęs mudviem atleisti, jei nori. Pirmąkart jis pasikalbėjo su manimi kaip su žmogum, išdėstė savo mintis, svajones, siekius. Pirmąkart tikrai supratau jį. Ir tu turi suprasti. Jis parengė planą.

Niurau, šalau, o Ana, karštai glamonėdama nešvarią mano ranką savosiomis, tęsė:

– Jis mano tėvas. Tėvas visuomet teisus. Po imperatoriaus jis – kilniausias graikas. Imperatorius išdavė savo tautą, savo tikėjimą ir pardavė miestą lotynams, todėl už mūsų tautos likimą atsako mano tėvas. Tai jo priedermė, ir tėvas jos, kad ir kokios sunkios bei žeminančios, nevengs. Turbūt supranti.

– Tęsk, – apmaudžiai tariau. – Išsakyk viską. Tariuosi jau kartą girdėjęs tą istoriją.

Ana plykstelėjo:

– Mano tėvas ne išdavikas. Taip žemai jis niekuomet nepultų. Jis – politikas, privaląs išgelbėti iš griuvėsių tai, ką dar įmanu išgelbėti.

Ji smalsiai žvilgtelėjo į mane pro blakstienas. Ne, ašarų akyse nebuvo, kad ir kaip stropiai mirkčiojo. Priešingai, rodės, moteriškos tuštybės perimta, ji slapčia mėgaujasi sakydama:

– Miestui žlugus galėčiau tapti sultono Muchamedo sutuoktine. Dėl tokios santuokos sultonas padarytų graikų tautą savo sąjungininke. Mano tėvas labai susikrimto supratęs, kad jo užmačia neįmani dėl mano įnoringo užsispyrimo. Bet iš kur galėjau žinoti? Juk jis man nesakė.

– Išties daug praradai, – tariau įgiliai. – Iš pradžių turėjai tapti basilėja. Paskui – būsimo pasaulio valdovo žmona, kaip dešimtys jo haremo moterų. Tau tikrai nesiseka. Žinia, gailauji dėl tų sandėrių, bet nesirūpink. Man nedaug liko. Tuomet vėl būsi laisva.

– Kaip gali su manimi šitaip kalbėti! – plykstelėjo ji. – Žinai, kad myliu tave. Klysti kalbėdamas apie mirtį. Ir tau, ir man dar liko daugybė metų. Pamatysi. Jei tik laikysiesi mano tėvo patarimų.

– Tai klok tuos patarimus, kurių jis pats nedrįso man į akis pasakyti, – paprašiau apmaudingai. – Paskubėk. Turiu grįžti ant mūro.

Ji karštai įsikibo į mane, tarytum panūdusi jėga sulaikyti.

– Daugiau ant mūro neisi! – šūktelėjo. – Jau šiąnakt grįši į sultono stovyklą! Galėsi neperduoti žinių apie miesto gynybą, jei šitai žeidžia tavo garbę. Tiktai slaptą mano tėvo žinią nuneši sultonui. Jis tave pažįsta ir tavimi patikės. Kitais graikais suabejotų.

– Kokia tavo tėvo žinia? – paklausiau.

– Jis negali jos parašyti, – nirčiai paaiškino Ana. – Jis pasikliauja tavimi ir sultonu, bet rašyti pernelyg pavojinga. Juk sultono aplinkoje yra vyrų, kurie veikia prieš sultoną ir kursto graikus priešintis. Tikriausiai šitai žinai. Tačiau tu turi perduoti sultonui, jog mieste yra stiprių taikos šalininkų, kurie atsižadės imperatoriaus ir pasirengę pagal sultono sąlygas veikti išvien su turkais. Perduok jam: „Mūsų – trisdešimt kilmingų ir įtakingų vyrų, – mano tėvas susakys jų vardus, – kurie supranta, jog Konstantinopolio graikų ateitį lems susitarimas ir draugystė su sultonu.

Mums, graikams, garbė neleidžia tiesiogiai kariauti už sultoną, kol miestas įmano gintis. Bet slapčia veiksime sultono labui ir, miestui žlugus, sultonui tarnauti bus pasiruošę valdininkai, kuriais pasitiki tauta. Mes, trisdešimt vyrų, atsiduosime sultono globai ir nuolankiai prašome, kad užėmęs miestą jis neliestų mūsų asmenų, šeimų bei turto". – Ana pažvelgė į mane. – Ar tai bloga? – paklausė ji. – Ar tai negarbingas ir neleistinas pasiūlymas? Juk mes tarp turkų ir lotynų – lyg tarp kalto ir priekalo. Tik atsisakę imperatoriaus ir vieningiausiai nusilenkę užtikrinsime miesto ateitį. Mes nepasiduodame sultonui. Priešingai – jo politinis protas liudija tokį sprendimą esant naudingiausią jam pačiam. Tu ne lotynas. Kam tau kautis už lotynišką reikalą?

Nerimo perimta širdimi tylėjau, o ji tarė mane palūžus ir įsismagino:

– Miestas bus užimtas vos po kelių dienų, – sakė tėvas. Todėl turi paskubėti. Sultonui pralaužus lotynų pasipriešinimą sugrįši su nugalėtojo eisena manęs, kaip žmonos, pasiimti. Įsiliesi į Notaro giminę. Turbūt žinai, ką tai reiškia?.

Ji parodė sienų marmurą, kilimą, brangius baldus aplinkui ir susijaudino:

– Juk tai kas kita nei tavo nuomojamas apgailėtinas medinukas, kurian mane parsivedei. Kas žino, gal Blachernajaus rūmai dar taps mudviejų būstu? Parėmęs mano tėvą pakilsi į Konstantinopolio kilmingiausiuosius.

Nukaitusi iš įkarščio ji nutilo. Aš turėjau kalbėti.

– Ana, – pasakiau, – tu – savo tėvo duktė. Tikriausiai taip ir turi būti. Bet nesirengiu sultono stovykloje tvarkyti tavo tėvo reikalų. Tegul pasirenka tai užduočiai kurį kitą – politiškai nuovokesnį.

Jos veidas sustingo.

– Bijai? – šaltai paklausė.

Paleidau šalmą ant grindų.

– Jei žinočiau tarnaująs teisingam reikalui – nueičiau į sultono stovyklą, net jeigu jis pamautų ant kuolo mano galvą! – sušukau. – Aš nebijau. Patikėk manimi, Ana, valdžiotroška apakino tavo tėvą. Šaukdamasis sultono jis tiktai kasa sau duobę. Jis nepažįsta Muchamedo. Aš pažįstu.

– Jeigu gyventume ankstesniais laikais, – tęsiau, – jo ketinimai gal turėtų šiek tiek išminties. Tačiau didžioji sultono patranka paskelbė naujų laikų pradžią. Pabaigos laikų. Žvėries laikų. Laikų, kai jau žmogus nebegalės kliautis žmogumi ir taps tik bejėgiu valdžios įnagiu. Delną ant Korano uždėjęs ir prisiekdamas savo Pranašu bei visais angelais sultonas širdies gilumoje juoktųsi, nes jis netiki nei Pranašu, nei angelais.

Sultonas paspirs nuo kelio tavo tėvą, kai jo nebereiks. Tačiau tavo tėvo perspėti neverta. Jis vis tiek manimi nepatikės. Net jei galėčiau pasikliauti sultonu, – tęsiau, – negrįžčiau pas jį – kad ir parklupusi maldautum. Tai mano miestas. Kovosiu tol, kol jis kovos. Jo mūrams griūvant – griūsiu ir aš. Tai mano paskutinis žodis, Ana. Bereik nekankink manęs ir savęs.

Perbalusi iš pykčio ir nuovylio ji įsibedė į mane.

– Tai nemyli manęs? – dar kartą paklausė.

– Ne, nemyliu, – atsakiau. – Tai buvo klaida, regimybė. Tariau tave esant kitokią. Bet atleisk man. Netrukus išsilaisvinsi iš manęs. Jei labai maloniai pažvelgsi – galbūt sultonas sutiks priimti tave į haremą. Laikykis savo tėvo patarimų. Jis tikrai viską geriausiai sutvarkys.

Atsistojęs pasikėliau nuo grindų šalmą. Už langų tvaskėjo sidabrinės jūros bangos. Mano veidas atsispindėjo lygiame it stiklas sienų akmenyje. Visiškai neabejojau ją praradęs, tad atšalęs nurimau.

– Dar viena smulkmena, – tariau ramiai. – Tiktai smalsauju ir tu, aišku, neatsakyk, jei nenori. Vienuolis Genadijus yra dvasinis mūsų bažnyčios vadovas. Ar tarp tų trisdešimties yra jo vardas?

Suglumusi Ana nusuko akis.

– Ne, – atsakė ji. – Mano tėvas aplankė jį Pasaulio valdovo vienuolyne, bet Genadijus atkakliai baudžiasi kurti naująjį graikų Konstantinopolį tik ant bažnyčios pamato. Tapęs bažnyčios patriarchu jis, sultono globojamas, valdys graikus. Kol Konstantinopolis turės basilėją, – sako jis, – tol bažnyčia bus pavaldi imperatoriui. O basilėjo nebėra, nes Konstantinas savo tikėjimo atsižadėjo. Todėl bažnyčia savaranki, taigi tevaldo ją Genadijus. Jis reikalauja, kad mano tėvas ir visi taikos šalininkai paklustų bažnyčiai. Tačiau šitaip nebus, juolab kad tai neišmintinga politiškai.

– Šitaip sako tavo tėvas, – tariau. – Graikai lieja kraują ant mūrų, tačiau valstybės ir dvasiniai tautos vadovai širdy jau pasidavę ir tariasi, kuriam teks aukštesnis sostas. Kaip nekenčiu savęs už tai, kad esu graikas! Tačiau šią savo nuodėmę krauju išpirksiu. Tegul tavo tėvas ir vienuolis Genadijus už savo darbus Dievui atsako. Juk šito jie nė akimirką iš širdies neišmeta.

Suskatau eiti. Ana įsistebeilijo į mane ir ūmai šūktelėjo:

– Johanai Angelai, neišeik!

Ji jau nebeapsimetinėjo. Labai apgailestavau pagalvojęs, kaip nuoširdžiai ji tarėsi viską puikiausiai surengusi ir kaip skaudžiai ją nuvyliau. Suniukusiu veidu, šniurkščiodama ji griebėsi paskutinio šiaudo:

– Nejau net nenori pamatyti, kaip ruošiausi tave priimti?

Nusekiau paskui ją. Lūpos sustingo, kai mėginau dygiai nusišypsoti. Ji atsivedė mane į rožėmis išpuoštą miegamąjį. Lovą dengė didžiulė užlaidinė. Užlaidos ir antklodės buvo sunkaus šilko. Man stulbinėjant aplinkui ji pasičiupinėjo apdarą, paslapčia atsegė segę ir paleido drabužį. Jos nuoga krūtinė ir pečiai kvietė mane. Nukorusi rankas ji užmerkė akis ir atkreipė į mane aistrų veidą.

– Ana, – tyliai tariau, – gyvenimas ne šitoks. Čia būdama nežinai, kas dedasi ant mūrų. Tai kaip mane suprasi?

Ji žengtelėjo prie manęs užmerkusi akis, krūtų speneliais paliesdama mano ranką.

– Ana, – pasakiau ir balsas palūžo. – Jeigu panorėsi mane dar susitikti – susitiksi ant mūro.

Ji tylėjo. Palikęs ją stovinčią išėjau, atsargiai žengdamas grindimis. Tačiau ant laiptų ji mane pasivijo, bėgo iš paskos, prilaikydama drabužį ir nuraudusi iš įžeidžio suriko:

– Tad sudie, prakeiktas lotyne! Daugiau nebesusitiksime! Nepaliausiu melstis už tavo žūtį, kad atsikratyčiau tavęs. O pamačiusi tavo lavoną, spirsiu į veidą!

Jos prakeiksmui tebeskambant ausyse išėjau pro duris virpančiom lūpom ir užsidėjau ant galvos šalmą. Prie žiedo pririštas suodžių juodumo Notaro žirgas suprunkštė pakėlęs galvą. Užsėdau ir paspaudžiau pentinais jo šonus. Paskui žmonės pasakojo regėję Mirties angelą jojant per miestą. Jo veidas buvęs pilkas kaip mirtis, akys išsprogusios, lūpos putotos. Mirties angelas jojęs juodu žirgu. Netiesa. Žmonės išpūtė. Tai buvau aš.

Atlėkęs užuodžiau degančio žmogaus kūno tvaiką sklindant nuo Granto sugriauto turkų koridoriaus.

Dabar pusiaunaktis. Šiąnakt niršiausiai trokštu mirties. Džustinianis leido man jos ieškoti, nes moku turkiškai ir galiu jam pagelbėti. Jėzau, Kristau, Dievo sūnau, pasigailėk manęs nusidėjėlio.

Nes myliu. Nes taip beprotiškai, taip beviltiškai myliu. Sudie, mano meile Ana Notara.

1453 metų gegužės 19 diena

Vadinasi, iki pasirengsiu, man lemta lig paskutinio lašo išgerti žlugimo ir mirties taurę.

Pereitą naktį likau gyvas.

Kitados, girdamasis Džustinianiui, pasakiau esąs tvirtas. Norėjau pasakyti, kad dvasia gali valdyti kūną ir jo skausmus. Tačiau nesu tvirtas.

Mano dvasia nebevaldo kūno.

Kariai pavydžiai sakė:

– Turi laimės, Žanai Anžė.

Tai nėra laimė. Tik dar apmaudžiau suvokiau, jog nė vienas nemiršta, iki neišmuša valanda.

Kad ir kokia atsitiktinė, beprasmė mirtis šiomis dienomis ir naktimis ant miesto mūrų siautėja. Patrankos sviedinys lyg žaibas lekia Dievo nubrėžtu keliu.

Taigi pereitą naktį sugriovėme judantį medinį turkų bokštą. Daugelio manymu, tai didesnis stebuklas nei to bokšto atsiradimas pernakt.

Juodžiausiomis nakties valandomis pragulėjau bokšto papėdėje, apsitaisęs turkišku drabužiu. Nuklausiau jų slaptažodį. Kažkas tamsyje užlipo ant manęs, bet tarė mane esant negyvėlį, nes nė nekrustelėjau.

Likus dviem valandoms ligi aušros įsiveržėme į bokštą: pramušėme dureles ir įmetėme vidun molinius puodus su paraku. Kitaip negalėjome bokšto padegti. Man nusvilo plaukai ir antakiai. Rankos nudegė pūslėmis. Džustinianis nepažino iš veido, kai paršliaužiau it kirminas žeme. Iš tų, kurie pateko bokštan, vienintelis grįžau.

Keli turkų kariai iš bokšto pabėgo. Rytą sultonas įsakė juos nubausti mirtimi ir pamauti jų galvas ant kuolų.

Ausyse tebegriaudžia patrankos, žemė po kojom tebelinguoja.

Tačiau piktesnis už veido ir rankų peršulį – apmaudo dilgulys širdy.

Po žemės drebėjimo Vengrijoje. Pirmąkart. Paskui Varnos pelkėje. Jis sakė: „Susitiksim prie Šventojo Romano vartų". Pereitą naktį tikėjausi jį susitiksiąs. Tačiau jis nepasirodė.

1453 metų gegužės 20 diena

Per naktį turkai priešais mūrą išstatė daugybę judančių medinių bokštų. Vis dėlto nė vienas jų nėra toks didelis ir grėslus kaip tas, kurį sugriovėme. Kasdien jų laivynas nusiiria prie grandinės ir įtraukia į mūšį venecijiečių laivus, kad jų įgulų neperkeltų ant mūrų.

Tačiau viską sužinau iš kitų. Dar negaliu užsidėti šarvų ir kilti ant mūro.

Pas mane atėjo vokietis Grantas pasirodyti, kaip smarkiai ir jo rankos bei barzda nudegė. Turkai jau išmoko kautis po žeme ir ginti savo koridorius. Visai prie Kaligarijos vartų šiandien pusiaudieniu priešinį koridorių kasusiems vyrams ugnies čiurkšlė išdegino akis. Atpuolusius pagalbon pasitiko iečių siena, o turkų dūmtakis paleido nuodingus garus.

Grantas pats turėjo nušliaužti po žeme panarsinti vyrų. Jie sugriovė turkų koridorių, bet labai nukentėjo. Kautynės po žeme kelia prietaringą baimę mieste.

Granto akys nuo nemigos aptemusios, užsidegusios nuo sieros garų. Jis pasakė:

– Radau Pitagoro rankraštį, tačiau raidės akyse šokinėja it judančios musės kojos. Jau negaliu skaityti.

Jo veidas persikreipė iš bejėgiško įniršio ir pagrūmojęs kumščiais jis sušuko:

– Koks tas aklasis taškas, prie kurio priėjo net išmintingiausi graikų matematikai ir technikai?! Jie galėjo išjudinti iš vyrių žemę, kaip žadėjo Archimedas. Tariausi atradęs naująjį pažinimą, o perskaičiau tik tai, kad medžiai, net akmenys turi dvasią. O Pitagoras? Jis sugebėjo kurti mašinas, kurios galėjo gamtos jėgas paversti žmogaus valdiniais. Betgi jis manė, jog tai menka. Jis pasitraukė į savo sielą, širdies gilumą, į Dievą.

Paklausiau:

– Gali patikėti jais – Graikijos išminčiais, tačiau negali patikėti Biblijos liudijimu bei bažnyčios tėvais?

– Jau nežinau, – sušnibždėjo jis kumščiais trindamas akis. – Turbūt esu ne viso proto. Nemiga, nuolatinė įtampa, aistra mane susargdino. Mano mintys plasnoja it paukščiai danguje, tad jau nevaldau jų. Koks tas siaubingas kelias, kuris nuveda į žmogaus vidų, bet neišveda atgal, o baigiasi tamsoje? Pitagoras gebėjo iš skaičių sukurti pasaulio visetą. Bet galiausiai ir jis likosi prie žmogaus, kurio iš skaičių sukurti neįmanu. O gal tamsis žmoguje svarbesnis už gamtos ir pažinimo šviesą?

Atsakiau:

– Dieviška dvasia praūžė žeme. Dieviška dvasia ugnies liežuviais plakė mirtingus žmones. Juk šituo neabejoji?

Jis skausmingai nusikvatojo, padaužė kumščiais sau smilkinius ir sušuko:

– Neblėstama ugnis degina žmogaus kūną! Iš patrankos vamzdžio plyksteli žmogaus protas. Tikiu pažinimo ir žmogaus laisve. Kitkuo netikiu.

– Ne toje pusėje kauniesi, – vėl pasakiau. – Verčiau įgyvendintum savo mintis tarnaudamas sultonui nei paskutinei Romai.

– Ne, – atkakliai pasakė jis. – Tarnauju Europai ir žmogaus proto laisvei. Ne valdžiai.

1453 metų gegužės 22 diena

Prie Kaligarijos vartų rasti du koridoriai. Griaunant vieną iš jų po žeme vyko įnirtingas mūšis. Kitas pats suguro, nes turkai nesugebėjo jo išmaniai paramstyti. Grantas spėja jau daugį patyrių kalnakasių po žeme žuvus, todėl sultonas siunčia dirbti neišmanius kasėjus.

Prieš pusiaunaktį danguje pasirodė skraidantis šviesos skritulys, kurio niekas nesugebėjo paaiškinti. Imperatorius tarė:

– Pranašystės jau pildosi. Netrukus užges tūkstantmetė imperija. Gimiau po nelaiminga žvaigžde.

1453 metų gegužės 23 diena

Dingo paskutinė viltis. Imperatorius teisus. Pasninko, nemigos ir maldų sujautrintas jis aiškiau nei kiti girdi paskutiniuosius delsius širdies dūžius.

Brigantina, pasiųsta ieškoti venecijiečių laivyno, paryčiu sugrįžo nieko neradusi. Nepermanoma sėkmė, jūreivystės menas ir narsa jai padėjo iš Galipolio sąsiaurio prasiveržti pro turkų sargybos laivus.

Iškeliavo dvylika vyrų. Dvylika vyrų sugrįžo. Šeši venecijiečiai, šeši graikai. Dvidešimt dienų jie žvalgė Graikijos jūrą, neaptikdami nė pursio krikščionių laivų. Kas akimirką gresiant pavojui, kad užgrobs turkų sargybos laivai.

Supratę paieškas esant bergždžias vyrai pasitarė tarp savęs. Keletas sakė:

– Atlikome pareigą. Daugiau nieko negalime padaryti. Gal Konstantinopolis jau turkų valioje. Kam mums grįžti į apgulto miesto pragarą? Miesto žlugimas neabejotinas.

Kiti sakė:

– Mus pasiuntė imperatorius. Imperatoriui turime nusiųsti žinią, jog atlikome užduotį, – kad ir kaip tai rodosi bergždžia. Tad balsuokime.

Jie pasižiūrėjo vienas kitam į akis, nusijuokė ir sutartinai nubalsavo, kad brigantina grįžtų į Konstantinopolį.

Sutikau Blachernajuje du iš tų vyrų. Venecijiečių girdomi vynu ir plekšnojami per nugaras jie smagiai juokėsi pasakodami apie tuščią savo kelionę. Tačiau jūros ir grėsmės išvargintos jų akys nesijuokė.

– Kas suteikė drąsos grįžti į neabejotiną mirtį? – paklausiau.

Jūros nugairintais veidais jie nustebę sužiuro į mane ir vienu balsu atsakė:

– Mes Venecijos jūrininkai.

Turbūt tai puikus atsakymas. Nesvarbu, kad Venecija – jūros karalienė – godi, žiauri ir sukta. Bet užaugino savo sūnus gyventi ir mirti Venecijos garbei.

Tačiau šeši tų vyrų buvo graikai. Jie įrodė, jog graikas taip pat gali būti ligi mirties ištikimas – dėl bergždžio ir beviltiško reikalo.

Daugiau nieko šiandien neįvyko. Šimtai senukų ir paauglių pluša prie Šventojo Romano vartų, taisydami vis platėjančią mūro nuogriuvą. Ir dienos šviesoje, ir turkų strėlėms bei sviediniams aplink švilpiant.

Grantas įgudo tykoti po žeme. Šiandien naujajame turkų koridoriuje jis gyvus pačiupo du vyresniuosius turkų karius, atėjusius tikrinti kasimo. Koridorius buvo padegtas ir suguro. Pasičiupę belaisvius venecijiečiai nuvedė juos į Blachernajaus kankinimų kambarį, kuriame Konstantino laikais dar niekas nesilankė. Turkai išdavė dviejų požeminių koridorių kryptį. Vienas jų stulbinantis, grėslus.

Turkai prisipažino, tačiau venecijiečiai juos kankino visą dieną – iki išleido kvapą. Tuomet jų kruvinus nuogus kūnus svaidykle numetė nuo mūro į nuolat puldinėjančio turkų būrio vidurį. Išvydę, kas padaryta jų vadams, turkai puolė šaukti keršto, prakeikdami krikščionių šunis. Šiame kare jau niekas nebeteiks ir neprašys malonės.

Jau kas dieną, kas akimirką gali tikėtis galo. Imperatorius Konstantinas pasitraukė į vienatvę, nūsdamas sustiprinti dvasią, nes nevaliojo nuslėpti silpnumo, išgirdęs, kad brigantina parnešė pražūties žinią.

– Vakarų šalys mus paliko, – pasakė imperatorius. – Atiduodu savo miesto ir savo gyvastį Jėzaus Kristaus, Švenčiausiosios Mergelės ir savo pirmtako didžiojo Konstantino valiai.

Mūsų laukia kankinių vainikai. Bet ir šimtą Muchamedo rojaus vartų užplūdo kritusieji prieš mus – kitatikius. Nors visi tarnaujame vienam Dievui, kaip liudija Laisvos dvasios broliai bei plikagalviai dervišai.

Žinia apie bergždžią brigantinos kelionę pasklido ant mūrų ir mieste, nors laivo grįžimą ketinta nuslėpti. Bet pernelyg daug žmonių matė parplaukiančią brigantiną. Francis norėjo paskleisti drąsinančią žinią, jog pagalbos laivynas esą įsitvirtinęs Chijo uoste. Tačiau imperatorius Konstantinas uždraudė toliau skleisti neteisingas žinias.

– Neilgai nuo žmonių slėpsite tiesą, – pasakė. – Išaiškėjus tiesai slogulys dar labiau prislėgtų. Nenoriu meluoti savo tautai. Su savo tauta noriu mirti tiesoje.

Aš jau pakilau iš gulto ir vėl esu ant mūrų. Grėsliausią koridorių turkai buvo pridengę judančiu mediniu bokštu – atitempę bokštą prie pat Blachernajaus mūro, kasėsi po juo, o žemes išgabendavo dengtu taku. Šiandien ir tas koridorius buvo sugriautas.

Bet svarbiausias dienos įvykis rodo, kad ir sultonas dvejoja, nesiryžta. Juk ligi šiol visos jo užmačios žlugo. Turkų stovykloje didžiulio medinio bokšto sunaikinimas palaikytas blogiausiu ženklu. Be to, sultonui teko mirtimi nubausti priešgyniaujančius kalnakasius, kurie atsisakė vėl lįsti po žeme.

Popiet prie Šventojo Romano vartų prisiartino ištaigi žirgų eisena. Turkai mosavo vėliavėlėmis, pūtė trimitus ir paprašė, kad į miestą įleistų sultono derybininką susitikti su basilėju Konstantinu. Tuo metu nutilo turkų patrankos ir mūrą puldinėjančios turkų grupelės atsitraukė į stovyklą.

Džustinianis įtarė klastą ir nenorėjo, kad turkų atstovas pamatytų, kaip smarkiai apgriuvęs mūras ir koks iš tiesų silpnas tos vietos laikinasis įtvirtinimas. Tačiau imperatorius Konstantinas pakilęs ant mūro pažino iš veido sultono atstovą – savo draugą Sinopio emyrą. Iš kartos į kartą Izmailo Hamzos giminė puoselėjo draugiškus santykius su Konstantinopolio imperatoriais. Tik Muradas prieš mirtį spėjo jį įveikti ir paversti savo sąjungininku, liepdamas Muchamedui į teisėtas sutuoktines imti Hamzos dukterį. Šiaip ar taip, Konstantinas maloniai pasveikino Hamzą ir įsakė padėti jam pereiti kliuvinius. Pro didžiojo mūro puolimo vartus jį įleido į miestą.

Vos išgirdęs apie derybininką Venecijos bailas sušaukė Dvylikos tarybą, liepė atšaukti nuo mūro dalį venecijiečių ir atžygiavo su dviem šimtais šarvuotų vyrų prie imperatoriaus bokšto. Savo ruožtu Džustinianis liepė padalyti jo vyrams mėsos ir išpilstyti iš statinių vyno padugnes, o paskui ėjo nuo vieno vyro prie kito, grūmodamas kumščiu ir įsakinėdamas:

– Juokitės, juokitės, o nusuksiu sprandus!

Atidžiai žvalgydamasis aplinkui ir glostinėdamas barzdą Izmailas Hamza matė tik besijuokiančius šarvuotus vyrus, kurie pirštais kimšo mėsos gabalus ir nerūpestingai mėtė jų likučius žemėn. Imperatorius Konstantinas leido jam pabučiuoti ranką, apgailestaudamas, kad jiedviem tenka susitikti tokiomis liūdnomis aplinkybėmis.

Sinopio emyras garsiai, kad ir kariai girdėtų, pasakė:

– Tebūnie ši diena palaiminta, nes sultonas Muchamedas siunčia mane siūlyti jums taiką garbingomis sąlygomis.

Džustinianio genujiečiai prapliupo dar garsiau juoktis, nors daugį iš nuovargio smaugė ašaros. Džustinianis, nykščiu ir smiliumi suėmęs durklo galiuką, vaikštinėjo vyrams už nugarų ir bedžiojo paslapčia į užpakalį kiekvienam, kuris per tyliai juokėsi.

Izmailas Hamza norėjo pasikalbėti su imperatoriumi akis į akį. Imperatorius nebailaudamas nusivedė jį į savo būstą ir užsidarė su juo mažame kambarėlyje, nepaisydamas patarėjų perspėjimų. Tuo metu venecijiečių bailas įsakė savo vyrams apsupti bokštą, įėjo vidun su Dvylikos taryba ir liepė pranešti imperatoriui, jog venecijiečiai nepakęs slaptų pasitarimų su turkais.

Imperatorius atsakė tikrai neketinąs ištikimiems sąjungininkams už nugarų nieko spręsti, sukvietė savo patarėjus, o paskui pranešė, jog sultonas siūlo taiką. Izmailas Hamza savo ruožtu rimtai pasakė:

– Dėl tavęs ir dėl tavo tautos meldžiu tave priimti šias taikos sąlygas, kurios yra kuo geriausios. Tavo miesto padėtis beviltiška. Tavo mūras daug kur sugriuvęs, sulygintas su žeme. Tavo gynėjai išsekę, jų maža. Tavo miesto žmonės perimti nevilties. Tai paskutinė galimybė. Jeigu dabar nenusileisi, sultonas tavo miesto vyrus išskers, moteris ir vaikus parduos vergijon, o miestą atiduos kariuomenei plėšti.

Venecijiečiai šaukė:

– Dėl Dievo, netikėk klasčiu sultonu! Kuo jis laiduoja taiką? Turkai anksčiau nesilaikė žodžio. Nejau bergždžiai liejome kraują, nejau geriausi mūsų vyrai ant mūro bereik gyvastis aukojo, saugodami tavo sostą? Ne, ne, sultonas svyruoja ir abejoja savo pergale. Antraip klasčiausiais taikos siūlymais nemėgintų miesto užimti.

Izmailas Hamza susikrimtęs tarė:

– Turėdami proto patys suvoktumėte, jog Konstantinopolio padėtis beviltiška. Tik iš žmogiškumo, norėdamas išvengti visų galutinio puolimo siaubų sultonas leis imperatoriui palikti miestą ir išsigabenti brangenybes, užtikrindamas jo paties, rūmininkų bei kilmingųjų saugumą. Gyventojai, norintys keliauti paskui imperatorių, galės išsigabenti daiktus.

O norintiems likti sultonas laiduoja gyvybės ir turto saugumą. Tapęs sultono sąjungininku basilėjas galės turėti Morėją ir sultonas patikina ginsiąs ten jo valdžią nuo visų užpuolikų.

Venecijiečiai pradėjo šaukti, triukšmauti, barškinti kalavijais skydus, stelbdami jo balsą. Tačiau imperatorius pakėlė galvą ir tarė:

– Tavo sąlygos užgaulios ir neteisingos. Basilėjo garbė man neleidžia su jomis sutikti, nors galėčiau. Bet negaliu, nes miesto atidavimas – ne mano ir nė vieno iš čia esančių valioje. Mes pasirengę žūti ir atsižadėsime gyvenimo neverkšlendami.

Su liūdna panieka jis pažvelgė į triukšmaujančius venecijiečius, pasirengusius nirčiai kautis ligi paskutinio graiko. Juk uoste stovi jų didžiuliai laivai – kaip priegloba ištikus negandai, taigi galimybė sprukti mūrams sugurus.

Man atrodo, kad sultonas gerai žinojo Konstantiną nesutiksiant su tokiomis sąlygomis. Tačiau dėl stovykloje esančių taikos šalininkų ir apsiausties nesėkmių išvargintos kariuomenės jis privalėjo išmėginti ir šį būdą ir įrodyti savo valdiniams graikų atkaklumą. Jis tiktai žmogus ir širdies gilumoje silpnas.

Skausminga nerimastis ir slogulys gula miestą, tačiau sultoną Muchamedą tikrai galuoja nežinomybė. Jis viską pastatė ant kortos ir gali tiktai nugalėti arba žlugti. Juk jis kovoja ne tik su miestu – turi priešininkų ir savo stovykloje. Šiandien sultonas Muchamedas vienas kaip pirštas. Vienišesnis už imperatorių Konstantiną, kuris jau pasirinko.

Šiandien slaptinga brolybė sieja mane su sultonu Muchamedu, todėl ilgiuosi jo ir norėčiau dar sykį išvysti nepermanomą jo veidą, atstangų smakrą ir gelsvas žvėries akis. Norėčiau su juo pasikalbėti, idant dar kartą įsitikinčiau nenorįs gyventi laikais, kai jis ir panašūs į jį valdys pasaulį.

Ateitis jo. Jis nugalės. Tačiau jo sukurta ateitis neverta gyventi.

„Juokitės, juokitės", – įsakinėjo Džustinianis savo genujiečiams. Ir šie garsiai kvatojo Sinopio emyrui išeinant. Juokėsi išsekusiais, parako nudegintais veidais, aplamdytais šarvais, kruvinais tvarsčiais apvyturiuotom rankom ir blauzdom. Jie juokėsi, visa širdimi nekęsdami Džustinianio, kuris verčia juos nežmoniškom įstangom peržengti žmogaus ištvermės ribas. Nekęsdami, bet podraug mylėdami. Širdyse švyturiuojant apgauliam vaizdiniui su vynuogynu ir baltu namu Lemno salos kalnų atšlaitėse. Graikais vergais derliuose laukuose. Gražiomis merginomis, suteikiančiomis pirmosios nakties teisę, ir kunigaikščio puotomis kariams.

Jie kvatojo nuovargio ašaroms iš akių tryškštant ir paršlitinėjo ant mū-

ro, turkų eisenai su plevėsuojančiom vėliavėlėm bei rėkiančiais trimitais išjojus. Šimtams patrankų nepaliaujančiu griausmu vėl skardijant Džustinianis pats pasikėlė nuo žemės kaulą su trupinėliu mėsos, pirštais nušluostė nuo jo smėlį ir švariai apgraužė.

– Brangiai atsieina kunigaikščio karūna, – pasakė. – Jau atėmė talentą kūno ir kraujo, o dar nežinia, ar laimėsime.

– Ne, dar nežinia, ar laimėsime, – pakartojo jis, mesdamas žvilgsnį į ilgesnę nei tūkstantis pėdų mūro pralaužą, kur jau nebėra nė vieno bokšto ir kurią vietoj išorinio mūro saugo tik silpnutis įtvirtinimas. Žemės krūva, rąstų, žagarų ryšulių bei akmenų krūsnys. Žvirgždo statinės kaip lankininkų priedanga.

Šiandien ketvirtadienis. Rytoj – šventa Islamo diena. Tikriausiai kito ketvirtadienio gyvas nebesulauksiu. Muchamedas tariamai įvykdė Korano įstatymą – prieš visuotinį puolimą pasiūlė taiką. Pribrendo islamo didžiojo puolimo laikas: „Ta kariuomenė puikiausia, tas valdovas iš visų didžiausias, kuris užims Konstantinopolį".

Mes – Vakarų šalių vartai. Paskutinis Vakarų įtvirtinimas prieš Rytus. Mūrams sugurus Vakarų šalis saugos gyvi mūsų kūnai.

Ne, mes esame paskutinis negrįžtamos praeities įtvirtinimas. Pirmosios Kristaus bažnyčios, šventųjų vienybės, neiškraipyto tikėjimo įtvirtinimas. Graikijos kultūros, Platono, amžinumo ir nemarumo įsčios žemėje.

Vienuolynų kamertonai gaudžia be paliovos. Vienodai blogi tiek Rytai, tiek Vakarai. Lotynų viešpatystė, kaip ir turkų, taptų mirties ir žmogaus geidulių viešpatyste.

Švenčiausioji Mergele, mėlynas tavo apsiausto skvernas mūsų jau nebeapsaugos. Tačiau tavo sūnus Jėzus Kristus išpirko mūsų nuodėmes, o šventosios, nepermanomos misterijos stiprina mus silpnus. Per šias dienas ir naktis dieviškas vėjas nuneš tūkstančius kibirkščių į Dievo tamsį, svarbesnį už žemišką šviesą ir tamsą.

Praeivi, kada nors žengsiąs per mūrų griuvėsius. Iš dulkėse ir žvirgžde žydinčių mažyčių geltonų gėlelių į tave pažvelgs neapsakomai liūdnos paskutiniųjų graikų akys.

1453 metų gegužės 25 diena

Ankstyvą rytą basilėjas Konstantinas sukvietė senatą, savo patarėjus bei bažnyčios atstovus. Jis pranešė patriarchą Grigalių Mamą atsisakius savo pareigų. Kardinolas Izidorius neatėjo į susirinkimą, o likosi bokšte, kurį apsiėmė ginti.

Tai paskutinis mėginimas sutaikyti Unijos šalininkus su priešininkais. Bet ir jis nenusisekė. Atsikratėme graikų neapkenčiamo ir lotynų niekinamo senio, tačiau bažnyčia paliko be patriarcho. Nemačiomis iš Pasaulio valdovo vienuolyno celės valdo bažnyčias bei vienuolynus nepermaldaujama vienuolio Genadijaus dvasia, skelbdama neišvengiamą pražūtį.

Ankstyvas rytas – ne geriausias laikas tartis. Dauguma graikų nakčia budėjo ant mūrų. Visų veidus juodino nuovargis ir neviltis. Senatoriai, rūmininkai, vyskupai, netgi Francis ėmė maldauti imperatorių palikti miestą:

– Miesto išgelbėti jau neįmanu. Tegul bent jo šventenybė imperatorius išsigelbėja.

Džustinianis gal duotų savo laivą imperatoriui, tačiau venecijiečiai nesutinka, kad imperatorius iškeliautų. Be imperatoriaus graikai ant mūrų neišsilaikys, kils nesantaika. Nemigos ir pasninko išsekintas Konstantinas neteko nuovokos, išgirdęs reiklius šūksnius, reiškiančius greičiau nepasitikėjimą ir norą pasiduoti nei meilę jam. Jo smilkinius ir veidą nušluostė rožių vandeniu. Atsigodęs jis dar sykį karštai užtikrino liksiąs mieste iki paskutiniosios.

Konstantinas uždaras ir užsispyręs. Ne itin gabus. Kaip karys ir strategas, Džustinianis nepalyginti sumanesnis už imperatorių. Tačiau ištikimas basilėjo titului, kuris jam labai mažai džiaugsmo teikė. Jis paprastas žmogus. Jam trūksta politiko dalykiškumo, gebėjimo taikinti ir lankstumo. Tačiau šiandien negaliu jo smerkti. Jis verčiau renkasi didingą mirtį, nei menką gyvenimą. Šiuo atžvilgiu jis praeities žmogus, tikras tūkstantmetės imperijos paveldėtojas. Ir man giminiškos dvasios. Negaliu jo mylėti, bet ir neapkęsti negaliu.

Meilė ir neapykanta, aistra ir neviltis slopsta. Dieną patrankų dundesys be paliovos stiprėjo. Nuo mūro kyla dulkių kamuoliai, laksto akmens aiženos. Didžiosios patrankos akmeninis sviedinys stipriausius rąstus prakerta lyg šakaliukus, sūkuriais kelia į orą žemę. Žmonių veidai nupilkę, nevitingi. Vien iš nuovargio daugis nesisaugo turkų strėlių, o jų debesis sušvilpia aplink kiekvieną, pasirodžiusį ant mūro.

Bet kam dar kalbėti apie mūrą? Trijose vietose didžiojo mūro bokštai sugriuvę, iš mūro palikusi žvirgždo krūva, kuri nė raitininkų nesulaikytų. Šias vietas saugo tik žūtbūtinėm įstangom pastatytas išorinis įtvirtinimas.

Turkų kasėjai pasidarė išmintingesni ir jau nemėgina po mūrais vesti koridorių į miestą. Jie kasa tik dieną, kai patrankų griausmas ir nepaliaujamas žemės dundėjimas nuslopina garsus ir trikdo stebėjimus. Šian-

dien paaiškėjo, jog prie Kaligarijos vartų jie išskobę dešimt pėdų mūro pamato ir parėmę mūrą laikinais ramsčiais. Jeigu turkai būtų baigę darbą ir padegę ramsčius, mūras būtų sugriuvęs ir pro jo pralaužą jie būtų nekliudomi plūstelėję tiesiai į miestą. Juk Blachernajaus išorinis mūras nesaugo.

Jiems nepasisekė. Bet vokietis Grantas susižeidė galvą ir šoną. Liguistai nupilkusiu veidu, nuo karščio blizgančiomis akimis jis pasiramstydamas lazda vis tiek šlubčioja, nesilikdamas lovoje.

Aš sveikas. Ant galvos vėl kalasi plaukai, žaizda užsivėrusi. Visų šarvų užsivilkti negaliu, bet gavau kritusio turko šarvinius marškinius, arabišku būdu padarytus iš metalo siūlų. Jaučiuosi nepalyginti lengvesnis nei anksčiau.

Savo stovykloje sultonas paskelbė griežtą pasninką, o visiems musulmonams įsakė apsiplauti, kaip privalu, ir melstis. Troškulio ir alkio iškamuoti turkai puldinėja visą dieną ir lyg šunų ruja kaskart sukaukia, pamatę ant mūro krintantį krikščionį. Sykiais jie visu būriu sustunga: „Alachas – Dievas, o Muchamedas – jo Pranašas!" Šis graudžiai pergalingas bliovimas gniuždo graikus ir lotynus. Dauguma paprastų lotynų susiginčijo tarp savęs. „Ar gali Dievas duoti pergalę turkams? – klausia jie. – Jeigu taip nutiks, tai reiškia, kad jų Dievas stipresnis už krikščionių Dievą, o jų Pranašas galingesnis už Kristų, kuris leidosi prikalamas prie kryžiaus?"

Venecijiečių bailas Minotas pasidarė maldingas ir patyrė šventųjų sakramentų palaimą. Jis nusprendė rungtis dėl garbės su Džustinianiu ir įrodyti, jog genujietis nėra narsesnis už venecijietį. Venecijos jūrų pėstininkai nepaprastai didvyriškai gina šiaurinį Blachernajaus pakraštį – Pentapirgiono tvirtovę. Kol kas nė vienas turkas nepasiekė to mūro viršūnės.

Įsigalėjus vakarui turkų stovykloje suliepsnojo džiaugsmo ugnys. Skardėjo būgnai ir trimitai, triukšmas pasiekė miestą, todėl žmonės sulėkė ant mūro, tardami turkų stovyklą užsiliepsnojus. Bet tai tik jų pasninko paprotys. Vakaro sutemoj jie iki soties valgo ir geria, o apyaušriu, kai juodą siūlą gali atskirti nuo balto, vėl prasideda pasninkas. Didžiuliams laužams suliepsnojus jų stovykloje nuo kranto lig kranto nušvito lyg dieną.

Kuo arčiau lemtinga valanda, tuo pikčiau su manimi elgiasi venecijiečiai. Jie laiko mane Džustinianio žvalgu, nes Blachernajuje esu jo ryšininkas. Tačiau venecijiečių priešiškumas išduoda juos kažin ką slapstant. Tikriausiai jie turi parengę planą, kaip iš pergalės išpešti naudos Venecijai, jei sultono puolimas žlugs ir jis nutrauks apsiaustį. Dūluojan-

tis labas toks didelis, kad jie pasiruošę kautis, net neturėdami vilties, ir padaryti tai, kas neįmanu. Juolab kad Blachernajaus mūras tebėra stiprus ir turkai pro venecijiečių ginamą Blachernajų į miestą nepateks.

Toje vietoje, kur išorinis bei didysis mūrai susijungia su Blachernajaus mūru, sudarydami statų kampą, pusiau po žeme yra maži puolimo vartai, atsiveriantys į didžiojo bei išorinio mūrų tarpeklį. Kitados pro tuos vartus galėjai išeiti į cirką anapus mūrų. Todėl jie tebevadinami Kerko vartais. Ne vieną žmonių kartą jie buvo užmūryti. Dabar vėl, kaip ir kiti puolimo vartai, pramušti. Iš Porfirogeneto rūmų pro juos gali greičiausiai išeiti į brolių Gvakardžių gynybos atkarpą prie Charizijų vartų, o mūrų tarpekliu – į Džustinianio sritį.

Prie Kerko vartų mūrai visai neapgriauti ir turkai nė nebandė jų pulti, nes mūrų sudaromame kampe užpuolikas atsidurtų nirčiausioje kryžminėje ugnyje. Šituo saugiu keliu prireikus galima greičiausiai permesti pagalbinius būrius prie Charizijų vartų, nes ten mūras sugriuvęs bemaž taip kaip prie Šventojo Romano vartų. Todėl venecijiečiai sudarė savo atsargos būrį, kurį prireikus bus galima atšaukti nuo mūrų ir pasiųsti pro Kerko vartus į pagalbą broliams Gvakardžiams. Šią ramią išorinio ir vidinio mūro vietą kol kas saugo tik saujelė graikų. Lotynų garbei reikia pasakyti, kad jie noringai sau skiriasi grėsliausias vietas. Dar yra išlikusių mūro ruožų, kur visą bokštą gina vos trys keturi graikai ir tiek pat sergsti mūro atkarpą tarp bokštų. Ypačiai Marmuro jūros pakrantėje, nes turkų laivynas dar nė sykio nemėgino pulti jūrinio mūro, o pastarąsias dienas net nesiyrė prie grandinės kiršinti venecijiečių laivų.

Prieš pusiaunaktį mane susirado Manuelis. Labai įsibaiminęs jis pasakė:

– Dega didysis soboras.

Užlipome ant rūmų stogo, kur buvo susitelkusi minia žmonių. Turkų stovyklos džiaugsmo ugnys tebeliepsnojo, o vidur tamsaus miesto į debesų aptrauktą dangų kilo didžiojo Sofijos bokšto kupolas, pliskėdamas keista nežemiška šviesa. Tai nebuvo ugnis – greičiau melsvas švytėjimas. Matydami šitai lotynai ėmė tarp savęs šnibždėtis sakydami, jog tai blogas ženklas.

Kaip tik ten, po didžiausios pasaulio bažnyčios milžinišku kupolu, imperatoriaus Konstantino įsakymu buvo paskelbta Unija – bažnyčios susijungė ir graikų bažnyčia sutiko su neteisėtu tikėjimo išpažinimo priedu. Tiktai prakeiksmą tas susijungimas atnešė, o popiežius Mikalojus nevykdė po Unijos paskelbimo įsigaliojusios pagalbos sutarties. Todėl šventoji imperatoriaus Justiniano bažnyčia suliepsnojo debesingoje nakties juodumoj apmaudo ugnimi – nelyginant prieš galutinį žlugimą dieviška liepsna degintų bergždžią gėdą, perėmusią sienas bei kupolus.

Nerimastis išginė mane. Nakties tamsy leidausi per miestą didžiojo soboro link. Ne aš vienas. Tamsoje ūžė nerami minia. Girdėjosi moterų verkšlenimas ir vienuolių giesmė. Kai pasiekiau hipodromą, melsvas kupolo švytėjimas taip sustiprėjo, kad gerai įžiūrėjau maldos namus apstojusią, prietaringos baimės perimtą minią. Prie soboro niekas nedrįso artintis.

Nežemiškas kupolo švytėjimas tai slopo, tai stiprėjo. Žmonės suklupo ant drėgnos žemės ir ėmė melstis. Dievas davė mums ženklą. Kas nežemiška, įgijo žemiškąjį pavidalą. Savom akim matydamas tą stebuklą jau neabejojau, kad Kristaus laikai pasaulyje baigiasi ir prasideda žvėries laikai.

Dvi valandas pliskėjo, liepsnojo Sofijos soboro kupolas. Paskui atošvaistė ūmai nublyško, sumirguliavo ir užgeso. Dangų taip aptraukė debesys, kad įsigalėjo tiršta juoduma. Ir turkų stovyklos ugnys užgeso, todėl jų spindesys nebenušvietė debesų viršum miesto. Smelkė slogi drėgmė, tvyrojo žemės ir trūnėsių dvokas – rodės, vaikštau po kapines su atsivėrusiais kapais.

Tamsoje mane pasiekė menkutis karštas delnas. Gal tai buvo tik saviapgaulė ir vaizdinys, bet įtikėjau atpažinęs jį iš tūkstančio. Nedrįsau jos paliesti ir užkalbinti. O gal tik nuo tėvų nuklydusi mergaitė mano delne ieškojo globos? Arba tamsio ir baimės sujaudrinta moteris troško vyro artumo. Vis dėlto pažinau jos delną. Karštas, bejėgis jis tarytum perdavė prieš mirtį bežadę susitaikymo žinią.

Ir ji nepratarė nė žodžio. Tik alsavome šalimais juodumoj, liesdamiesi delnais. Mudviejų gyslos skausmingai tvinkčiojo sykiu bežadę tekančio kraujo, žmogiško artumo žinią. Ir gerai. Geriausia. Supratome vienas kitą. Žodžiai būtų viską sudaužę.

Taip paprasta, taip aišku, taip menka, vargana ir silpna. Karšta ranka nakties tamsyje, dangui alsuojant slogiu trūnėsių dvoku. Per kapus, per mirtį ištiesėme vienas kitam taikias rankas. Man iš širdies išsiveržė malda į nepermanomų misterijų nepermanomą Dievą: „Leisk man dar sykį gimti ant žemės, idant gyvas savo akim sutikčiau jos akis. Jau nebetrokštu amžinatvės, tik to, kas mirtinga. Karštos rankos, kuri atleisdama ir prašydama atleidimo iš mirties tamsio pasiekia mano ranką".

Jos virpantys pirštai sugniaužė manuosius ir pradingo. Tuščiai grabinėjausi po tamsą. Jos nebebuvo.

Vis dėlto šitai numaldė man širdį – net jei tai buvo klaida ir vaizdinys. Grįžau lyg miegeivis į Blachernajų ir apmaudas jau negalavo man širdies. Buvau laisvas, skaistus. Paliudijęs Dievo stebuklą gavau palaikyti delne žmogaus delną.

Naktinis Sofijos soboro stebuklas sukėlė mieste tokį sąmyšį, kad vienuolių vedamos eisenos ankstyvą rytą įsiveržė į Blachernajų ir išnešė iš rūmų bažnyčios stebukladarę Švenčiausiosios Mergelės ikoną, bausdamosi nešti ją mūrų ginti. Pailgu, neapsakomai liūdnu veidu žvelgė Švenčiausioji Mergelė iš aukso ir brangakmenių apsodų į savo tautą. Daugis matė, kad jos veidas gyvas, o akys lieja ašaras. Visiems įsigeidus atvaizdą paliesti, jis per grūstį nukrito ant žemės ir tuo metu iš miesto stogus užgulusių debesų pabiro jaučio akies didumo lietaus lašai. Lietus akimirksniu virto liūtimi, dangus nujuodo ir gatvėmis paplūdo vanduo. Stebuklingasis atvaizdas, pagulėjęs ant žemės, pasidarė sunkesnis už šviną, todėl tik stipriausieji vienuoliai įstengė bendrom jėgom jį atkelti ir išnešti iš lietaus į Choro vienuolyno bažnyčią.

Vylėmės, kad ūmus lietus sudrėkins turkų paraką, tačiau bergždžiai. Net per lietų turkų patrankos retkarčiais griaudėjo, o lietui paliovus, žemei garinant drėgmę, ėmė šaudyti niršiai – tarytum atsigriebdamos už prarastą laiką.

Turkai vėl pasninkauja. Nuo mūro pamačiau, kaip prie sultono palapinės ant kalvos renkasi turkų vadai. Sultono karinis pasitarimas truko visą popietę. Paskui žaliai apsitaisę sultono caušai išsilakstė į visas stovyklos puses skelbti sultono sprendimo. Sklidūs šauksmai, džiaugsmingas instrumentų barškesys ir erzelis stovykloje buvo garsesnis nei lig šiol, o pavakare sustiprėjo ir pasidarė tolygus jūros ošesiui per audrą. Nesunku nuspėti, kad sultonas skyrė lemiamo visuotinio puolimo dieną ir valandą.

Pamatęs, jog sultonas sušaukė Didįjį divaną, nuėjau prie Šventojo Romano vartų ir susiradau Džustinianį, kuris nuo mūro vadovavo vyrams, verčiantiems žemes į patrankų sviedinių pramuštas sprogymes.

– Blachernajus laikosi, – pasakiau. – Artėja visuotinis puolimas. Leisk man kautis šalia tavęs prie Šventojo Romano vartų. Turiu čia kai ką susitikti – susitariau net prieš devynerius metus Varnoje. Nenoriu būti kaip tas Samarijos pirklys, kai išmuš valanda.

Jis bičiuliškai įbruko galingą savo ranką man po pažastim, atkėlė šalmo antveidį ir linksmai šypsodamas pasižiūrėjo į mane krauju pasruvusiomis akimis. Rodės, jį smagina kažin kas – tai, ko aš nežinau.

– Šiandien čia daug norinčių, – atsakė jis. – Man glosto širdį, nes tai reiškia, jog aplink mane garbinga gynybos vieta. Net sultonas Muchamedas malonėjo savo dėmesiu mane pagerbti, – tęsė, parodydamas priešakiniame įtvirtinime kyšantį skersinį rąstą – pėdomis žemę liesdamas

ant jo kabėjo stovyklos prekiautojo kūnas, stirksančia barzda ir susinešiojusia odine prikyšte.

– Sultonas liepė pranešti, jog žavisi mano narsa ir kariškais gebėjimais. Jis neprašo, kad išduočiau, nes spėja tai įžeisiant mano garbę. Bet jeigu liausiuosi kovęsis ir sugrįšiu su savo vyrais į laivus – žada mane praturtinti ir patikėti man janyčarus. Tikėjimo leidžia nekeisti, nes jo kariuomenėje tarnauja daug krikščionių. Aš turįs kaip ženklą nuleisti žemyn vėliavą. Tačiau pakėliau kaip vėliavą jo žinianešio kūną. Toks mano atsakymas ir sultonas jį tikriausiai pastebės, nors negaliu varginti savo vyrų, liepdamas ręsti aukštesnes kartuves. – Jis persibraukė nuo prakaito ir dulkių peršintį veidą ir tarė: – Šitokia žinia mums teikia vilties. Miesto likimą lems kalavijo ašmenys. Imperatorius duos rinktinius ir kilmingiausius savo apsaugos riterius šiai gynybos atkarpai sustiprinti. Daugiau nei trys šimtai mano vyrų dar pajėgūs kautis. Parodysime sultonui, kad gyvas geležies mūras tebėra patvaresnis už akmenį. Bet abejoju visais ir viskuo, – tęsė jis, mesdamas į mane piktą žvilgsnį. – Ypač įtartina tai, jog kaip tik tu ir kaip tik šiandien čion veržiesi. Tas prekiautojas išleisdamas dvasią išgargė, jog sultonas turi ir kitų būdų manęs atsikratyti. Todėl nenoriu, kad man už nugaros kautųsi perbėgėlis iš sultono stovyklos, nors ir geri mudu draugai, Žanai Anžė.

Džiugesio šurmulys audros bangomis atsirito iš turkų stovyklos.

– Jeigu sultonas Muchamedas padarė sprendimą, tai jis vienaip ar kitaip jį įvykdys, – sutikau. – Jeigu stovėsi skersai kelio, jis nė akimirkos neabejojęs nusamdys žudiką, kad nudėtų tave pasitaikius progai.

– Taigi supranti – nenoriu, kad prieš paskutiniąją įstangą apie mane knibždėtų nedraugai, – nuoširdžiai pasakė Džustinianis. – Bet yra dalykų, kuriems priešintis negaliu, be to, esu geros širdies. Juolab kad mano, kaip protostratoriaus, pareiga žiūrėti, idant paskutinę akimirką neiškrėstum ko nors kvaila. Taigi puolimui prasidėjus būk man po akių. Nes galiausiai pasiųsiu koriką tavęs ieškoti.

Tuo metu pamatėme juodu it suodžiai žirgu atjojant didįjį kunigaikštį Notarą su būriu tvarkos sergėtojų. Prie puolimo vartų jis nulipo nuo žirgo ir ketino įsiveržti pro vartus į Džustinianio lotynų gynybos atkarpą. Džustinianis priglaudė prie lūpų suriestus pirštus nelyginant trimitą ir subliuvo savo vyrams, drausdamas įleisti didįjį kunigaikštį žiūrėti išorinio įtvirtinimo. Notaro veidas iš pykčio pajuodo. Jis sušuko:

– Privalu leisti mane, kur noriu – aš vykdau imperatoriaus duotą užduotį. Graikų darbininkų būry slapstosi iš miesto pabėgusių pelnikautojų ir nusikaltėlių.

Džustinianis nusileido apgriuvusiu mūru ir žvangindamas šarvus stryktelėjo priešais Notarą.

– Mano mūro dalies nežvalgysi! – sušuko jis. – Aš čia karalius! Verčiau grąžink dvi didžiules bombardas. Miestui ginti dabar man jų labiausiai reikia.

Notaras dygiai nusijuokė:

– Nejau nori, kad graikai plikomis rankomis gintų uostą? Patrankos ant uosto mūrų dabar labiausiai reikalingos turkų laivams atmušti.

Džustinianis taip sugriežė dantimis, kad skruostikauliai subraškėjo, ir užbliovė:

– Nesuprantu, kas man neleidžia tavęs kalaviju persmeigti, prakeiktas išdavike!

Notaro veidas liguistai nupilko. Jis apsižvalgė ir pasigraibė kalavijo, bet turėjo ganėtinai išminties nepulti tokio augaus vyro. Jis atsitraukė per porą žingsnių – arčiau tvarkos sergėtojų, stovinčių už nugaros, mėgino nusišypsoti, susitvardė ir pasakė:

– Tegul Dievas sprendžia, katras išdavikas – imperatorius ar aš. Argi neturi prie krūtinės bizantišku kryžiumi patvirtinto liudijimo Lemno salą tapsiant tavo kunigaikštyste, jeigu apginsi miestą?

– Ir kas iš to? – paklausė Džustinianis, akimis ieškodamas Notaro veide kokio apgaulės ženklo.

Tačiau Notaro balsas buvo pernelyg nuoširdus, kai pašiepė:

– Prakeiktas kvailys! Argi nežinai, kad imperatorius dar prieš apsiaustį pažadėjo Lemno salą Katalonijos karaliui, siekdamas gauti iš jo laivų ir paramos? Laivai neatplaukė, tačiau katalonai jau užėmė Lemną. Tavęs laukia kitas, sunkesnis karas, jeigu po šio liksi gyvas.

Džustinianis visas ėmė drebėti ir pratrūko šiurpiai kvatoti.

– Graikai yra graikai! – šaukė jis dusdamas iš juoko. – Ar tu, užtikrindamas savo žodžius, pasirengęs pabučiuoti kryžių?

Notaras išsitraukė kalaviją ir pabučiavo kryžių ant jo rankenos.

– Kaip tiesa tai, kad Dievas kiekvieną baus už piktybes – taip tiesa tai, kad imperatorius Konstantinas raštu ir chrizobule patvirtino Lemno salos atidavimą katalonams. Pelnaisi juokdario kepurę, o ne kunigaikštystę, Džovani Džustiniani.

Turbūt nuodingesnė strėlė lemtingą valandą nėra pervėrusi vyro širdies. Notaras patenkintas užsėdo ant žirgo ir nujojo šalin. Pasukau pro puolimo vartus pas Džustinianį. Pamatęs mane šalimais jis uždėjo sunkų delną man ant peties tarytum paramos prisireikęs ir tarė:

– Išdavystė ir apgaulė tyko visame pasaulyje. Gal ir mano širdis nebuvo visai tyra. Kovodamas gyniau Genujos labą, o ne imperatoriaus.

Tačiau šią akimirką prisiekiu kovosiąs iki paskutiniosios, kol bus vilties, tik dėl neblėstamos šlovės, idant mane ir mano gimtąjį miestą minėtų, kol stovės bent vienas Konstantinopolio mūrų akmuo.

Apmaudo ašaros plūstelėjo jam iš akių, jis keletą kartų persižegnojo ir pasimeldė:

– Dieve, būk man, nuodėmingam, gailestingas, ir jei tokia tavo valia – atiduok šį miestą verčiau turkams nei venecijiečiams. Tegul kirmgraužos suėda jų laivų blankas, tegul suplyšta jų burės vėjyje, tačiau graikų net prakeikti nenoriu. Tegul turkai su jais susitvarko.

Šitaip pasimeldęs jis liepė nuleisti žemyn purpurinę imperatoriaus vėliavą, palikdamas tik savąją plazdenti žvirgždo krūva virtusio didžiojo mūro viršūnėje.

Vėl užėjo naktis ir turkų džiaugsmo ugnys siekia debesis. Negaliu atsistebėti žmogumi ir garbės regimybe, kuri net tokį kaip Džustinianis – karo užgrūdintą karį – priverčia užmiršti savo labą ir tik dėl garbės kelti savo gyvybei pavojų. Jeigu imperatorius negandoje mėgino nusipirkti pagalbą, laužydamas žodį, tai Džustinianis, nesuteršdamas garbės, galėtų paskelbti sutartį negaliojančia ir saugiai išplaukti su savo laivais. Sultonas užverstų Džustinianį žirgų uodegomis ir garbės mantijomis, jeigu po apsiausties šis sutiktų su savo laivais jam tarnauti.

Taigi vis dėlto žmogus turi savy kažką daugiau – ne vien tiktai savanaudišką gerovės siekį ir politinius išskaičiavimus. Ar Luko Notaro širdy taip pat slypi kažkas daugiau – ne vien tik valdžiotroška?

Mano tarnas Manuelis skaičiuoja pinigus, nerimastingai žvalgydamasis aplinkui ir kęsdamas skaudžias sielos kančias, nes nežino, kur šį gerą paslėpti, idant netektų turkams.

1453 metų gegužės 27 diena

Sekmadienis. Nuo ryto tirštas rūkas siausto miestą. Jis telkiasi lašais ant sienų. Todėl sargybiniai su metaliniais šarvais žvarbsta. Gegužės rūkas – nepermanomas, neįprastas reiškinys.

Graikai sako:

– Dievas palieka miestą. Dar senovėje dievai, rūku apsisiautę, apsireikšdavo žmonėms ir vėl išeidavo, apsisiautę rūku. Angelai ir šventieji su šiuo rūku traukiasi ir mūsų miesto jau nebeglobos.

Keletas maldingųjų sakė:

– Tikėkime pranašyste, nes nieko kita nelieka. Priešui pavyks prasiveržti iki Konstantino statulos, bet tuomet iš dangaus nusileis Dievo

angelas su liepsnojančiu kalaviju ir išvarys turkus į Azijos kraštus. Tūkstantmetės valstybės turkų kalavijai nevalios sugriauti.

Visą dieną vienuoliai ir vienuolės, giedodami *Kyrie eleison*, nešioja mūru šventąsias ikonas. Vaikšto basi, nukukinę galvas ir lieja ašaras.

Užėjau Chariklėją tupinčią ir pajuodusiame puode verdančią košę sužeistiesiems. Tvarkos sergėtojai prisikabino prie jos ir pareikalavo užblėsinti ugnį, tardydami, iš kur pavogė malkų. Ji pagrasino nusvilinsianti jiems barzdas karštu nuodėguliu ir užriko:

– Pauostykite ir leiskite tiems vargšeliams nors pilvą prikimšti dar sykį! Įsibrovę į miestą turkai pirmučiausia jiems nukapos galvas.

Ir aš pasakiau:

– Kelios malkos šen ar ten jau bemaž nieko nereiškia.

Tarytum nereiškia. Visas miestas jau žino apie vakarykštį sultono divano sprendimą. Paskutinį kartą didysis viziris Chalilis, pats nulemdamas savo likimą, pareikalavo sultoną baigti beprasmišką apsiaustį, pridariusią tokių didelių nuostolių ir nusekinusią valstybės išteklius.

– Gynybos tvermė rodo, kad miesto ginklu paimti neįmanu, – sakė jis. – Krikščionių laivynas jau įsitvirtino Chijo uoste. Vengrų kariuomenė perėjo Tonavą ir baisingojo Hunijado vedama žygiuoja mums į užnugarį. Peros genujiečiais jau nebegalime kliautis. Vilkindami kovą pastūmėsime juos į graikų pusę. Net jei užimsime miestą, Vakarų šalys niekuomet neleis mums jo valdyti. Tačiau Konstantinopolis neįveikiamas. Patrankos nepramuša jo mūrų. Kasryt jie iškyla prieš mus tvirti, kaip buvę.

Karo šalininkų vadovas – viziris Saganas išsamiai paneigė visus teiginius:

– Trijose vietose mūrai jau sugriuvę, – pasakė. – Jeigu iš tikro atkeliauja pagalba krikščionims ir tai nėra tiktai gandas, laikas nedelsiant puolimu užimti miestą. Aleksandras menka kariuomene užėmė visą Aziją.

Jis kalbėjo ilgai, kurstė vadus, kol sultonas Muchamedas, tarsi akimirksnio įkvėptas, nirčiai išsitraukė šventąjį kalaviją ir prisiekė juo, nemirtinguoju Dievu, jo Pranašu bei keturiasdešimčia islamo šventųjų, kreipdamasis į savo tėvo sultono Murado sielą ir guldydamas savo vaikų galvas, jog po pergalės leis tris dienas savo kariuomenei plėšti Konstantinopolį. Visus miesto žmones – vyrus, moteris, vaikus ir neapsakomus lobius, gyventojų asmeninį turtą jis pažadėjo kariams, pasilikdamas sau tiktai mūrus bei viešuosius pastatus.

Štai kas sukėlė tą šiurpų turkų stovyklos džiugesį. Ne veltui sultonas sakė, jog nė vienas valdovas nežadėjo savo kariuomenei tokių gausių dovanų. Daugis lotynų dar negali patikėti to pažado tikrumu. Jie žval-

gosi aplink, rodo į moteris ir vaikus, brangius baldus, bažnyčių lobius, nesuvokdami sveiku protu, kad visa tai pasigrobs žiaurūs kariai.

Sultono įsakymu nuo šios dienos kiekvienas turkas, – nesvarbu, kokio titulo ir padėties, – privalo nurodytoje vietoje ruoštis puolimui, antraip bus nubaustas mirtimi. Už turkų linijų sultono caušai perbėgėlius medžioja žiauriau nei graikai taikos sergėtojai mieste.

Sultonas visą dieną jodinėjo po stovyklą, nurodydamas kiekvienam vadui jo vietą ir užduotį puolant. Tūkstančio raitininkų lydimas jis plūduriuojančiu tiltu nujojo Peros pusėn ir nurodė savo laivynui puolimo vietas. Grįždamas iš Dviejų kolonų uosto jis sustojo priešais Peros mūrus ir pasišaukė podestą bei genujiečių tarybą. Sultonas pats priminė jiems gerbiąs Peros nešališkumą ir įspėjo, kad prasidėjus puolimui šie nieku gyvu jo nesupykdytų, nešališkumą pažeisdami. Kartu jis patvirtino prekybinę Peros nepriklausomybę ir pirmumo teises, kurias dar prieš apsiaustį, Adrianopolyje, pažadėjo galiosiant kaip atlygį už nešališkumą.

Rytoj miestui dar bus leista atsikvėpti – turkų kariuomenė, svaigaus džiugesio perimta, statys naujus puolimo bokštus ir kals puolimo kopėčias.

Tačiau didysis viziris Chalilis, kuris žino neteksiąs galvos, jei puolimas nusiseks, pasiuntė imperatoriui slaptą žinią reikalaudamas šį ginti miestą iš visų jėgų. Tai paskutinis mėginimas, – pranešė jis, – jeigu puolimas žlugs, kariuomenė neteks narsos ir jokia pasaulio galybė jos nebesukurstys pulti. Išmintingiausi kariuomenės vyrai būgauja Vakarų šalių laivyno bei vengrų kariaunos, kuriems atiteks visa turkų valstybė, jeigu sultonas praras geriausius karius, bergždžiai puldamas neįveikiamus mūrus.

Chalilio žinia – jokia paslaptis. Imperatorius liepė savo patikėtiniams išplatinti ją visame mieste. Jis taria, jog Chalilis šiaip ar taip palydės galvą, jeigu sultonas nugalės. O jeigu sultonas pralaimės, Chalilis taps tikruoju turkų valdovu.

Kokių žinių sultonui nusiuntė Lukas Notaras, – nežinau. Džustinianis kažką žino, nes išdrįso atvirai jį apkaltinti išdavyste. Kaip pasakojo mano tarnas Manuelis, per Perą vienuolis Genadijus taipgi pasiuntė persirengusių šventikų ir vienuolių į sultono stovyklą tartis dėl graikų bažnyčios būklės po užkariavimo. Jis jau elgiasi kaip patriarchas. Žmonės žūsta, miestas gali sugriūti, tačiau Kristaus bažnyčia – amžina, – mano jis, stengdamasis jos išorinį pavidalą gelbėti taip, kaip liepia sąžinė.

Vis dėlto Manuelio apkalba įskaudino mane. Genadijus buvo Marko Eugeniko mokinys. Iš Feraros ir Florencijos prisiminiau keturkampį, pa-

našų į akmens luitą Marko Eugeniko sudėjimą. Jo kieto užsispyrimo nepalaužė net švelnus priešmirtinis patriarcho išsižadėjimas. Jis verčiau spruko iš Florencijos, nei pasirašė, ir princas Demetrijas spruko su juo, grįsdamas savo politiką atsiskyrimu ir nepaklusimu lotynams. Būdamas imperatoriaus valstybės sekretoriumi Genadijus pasirašė, tačiau pripažino tai nuodėme taip apmaudingai, kad atsižadėjo puikaus valstybininko kelio, pakeitė vardą ir pasitraukė į vienuolyną. Tačiau jo garbėtroška gyva, teberusena karšto tikėjimo šešėly. Jis nori būti ne valstybiniu, o dvasiniu tautos vadovu. Šito jis pasiekė. Net aš pasirinkau jį dvasios tėvu.

Rūkui lašais telkiantis, smelkiant drabužius ir sunkinant orą, neįveikiau savo nerimo – nuėjau į Pasaulio valdovo vienuolyną. Sustojęs kieme prie žuvų tvenkinio pamačiau vandeny plaukant molio pilkšvumo žuvis. Prisiminiau šiurpią Genadijaus pranašystę. Rūkas slopino garsus ir tolino nepaliaujamą patrankų griausmą. Mane perėmė netikrumo, buvimo sapne jausena – rodės, kitados išgyvenau tą akimirką ir išgyvensiu dar kartą.

Atėjo Genadijus. Karojo glebi jo dešinioji. Akys degė. Oda taip tempė veidą, jog kakta rodėsi dar iškilesnė, o smilkiniai sudubę. Tą pasninko ir maldų išsekintą veidą – tarytum mirštančiojo – be perstogės mušė dideli prakaito lašai. Rodės, jis prakaituoja sielos kančios smelkiamas.

– Tėve, – pasakiau, – vienuoli Genadijau, įvedei mane į šventąsias misterijas, meldei mano nuodėmių atleidimo. Sultonas pažadėjo miestą savo kariuomenei, tad niekas nebeišsigelbės. Bet žmonės šnibžda tave paslapčia tariantis su sultonu, idant išsigelbėtum, kai kiti skęs. Ar tai tiesa?

Genadijus pasižiūrėjo į mane stingiomis akimis ir papurtė galvą lyg nesupratęs manęs ir mano žodžių.

– Dievas paliko miestą už sunkiausias mūsų nuodėmes, – atrėžė jis. – Kam sakai bereikšmius žodžius, kai kiekvieną akmenį jau muša priešmirtinių kančių prakaitas? Verčiau melskis, kol dar turi laiko.

Atkakliai paklausiau:

– Tariesi elgiąsis pagal Dievo valią ar tik pagal savo žmogišką protą, paskutinę valandą išduodamas bandą sultonui į nagus?

– Kas yra išdavystė? – nuoširdžiai paklausė jis. – Kiekvienas širdy yra išdavikas. Tai žmogaus skola. Tačiau Kristus užgimė pasaulyje, kad ją išpirktų, kentėjo ir prisikėlė iš mirusiųjų. Dievas davė man regėjimų dovaną. Privalau tikėti savo regėjimais labiau nei žmonėmis. Labiau nei savo protu ir sąžine. Išdavystė? – paklausė jis įkiršdamas. – Mus išdavė lotynai ir jų popiežius. Mes pražūsime todėl, kad netikėjome, o vis tiesėme lotynams brolišką ranką. Florencijoje lotynai čiupo ją tam, kad ka-

laviju nukirstų. Zacharijau, Zacharijau, mes beranke tauta! Su Kristaus meile patys ištiesėme ranką, o lotynai ją nukirto. Žemiška valdžia – ne Dievo valdžia. Su neapsakoma didyste manėme galėsią išsaugoti ir tikėjimą, ir žemišką valdžią. Tačiau Dievas nepakenčia taikstymosi. Dievas reikalauja rinktis. Dievas privertė mane pasirinkti, nors verčiau būčiau širdį iš krūtinės išsiplėšęs. Idant išsaugotume tikrąjį tikėjimą, Dievas man paliudijo, jog po turkų kalaviju mūsų tikėjimas bus tyresnis nei priėmus lotynų priedurus ir iškraipymus.

Pasakiau:

– Jeigu kankinių kraujas nuskaistins tikėjimą ir panaikins paklydimus bei bergždžius politinius kėslus, tai tikrai greit gausi, ko trokšti. Bet gražiau būtų, jeigu nulenktum galvą po turkų kalaviju ir išdavyste savo gyvasties negelbėtum.

Jis sušuko:

– Dievas man neleidžia! Priešgynus vaike, nejau nesuvoki, kad ne apie mane, Genadijų, kalbame, o apie bažnyčią, kuri negali likti be piemens. – Skausmo perimtas jis nusišluostė prakaito lašus nuo veido ir ėmė teisintis: – Jei žinotum, ką regėjau, nekaltintum manęs. Šiais sukrėtimų laikais aplinkui rodosi ženklai ir stebuklai, o tu vis tiek netiki. Regėjau ugninius vežimus didžiuliais būriais dangumi skrendant ir džerškiant lyg skėrius. Dangus ir žemė spjaudė ugnį. Miestai buvo išnykę. Žmonės su degančiais deglais bėgo gatvėmis, melsdami kalnų užgriūti, idant prapultų kalnų gelmėse. Tai, kas dedasi dabar, tik pradžia. Mėnulio pjautuvas – žvėries ženklas. Žmonės renkasi žvėries ženklą, trokšdami išsigelbėti. Tačiau nė vienas neišsigelbės. Tie, kurie išsaugos gyvastis, mirs gyvi. Pragaras įsigalės ant žemės. Pragaras jau žmoguje, tad žmogus gyvas sudegs, nors jo kūnas išliks.

Glebią dešinę ranką nukoręs ant šono, kairiąja jis užsidengė akis, rodydamas, kad išeičiau. Jo žodžiai mane taip sukrėtė, jog tik grįžęs ant mūro supratau, kad jis tiesiai nepaneigė, bet ir nepatvirtino slapčia tariąsis su sultonu. Rūkas mieste liejo lašus tarytum kančios ašaras ir aš širdy pasimeldžiau: „Nepermanomas Dieve manyje ir virš manęs, atleisk man – širdy nenoriu nieko teisti, o tik save, tik save. Širdy, kaip visi, esu išdavikas, bet atleisk man vardan savo sūnaus Kristaus. Bažnyčios nesiekia dangaus. Padėk man, silpnam, idant neišduočiau Tavęs savyje".

Mano didystė palūžo. Turbūt tariausi Dievui esąs už kitus geresnis ar svarbesnis – ne tik dėl savo kilmės, bet ir dėl viso, ką gyvenime teko patirti, laužiantis iš vieno kalėjimo į kitą ir klaidžiuose keliuose ieškant Dievo. Dabar širdy šaukiau: „Pasigailėk, pasigailėk manęs. Tu, kurio

neįmanu paaiškinti. Jei šitaip lemta, tai leisk man dar kartą gimti pasaulyje. Sugrąžink man kūno kalėjimą, laiko ir vietos grandines, idant dar kartą pajusčiau žmogaus ranką savojoje. Nusidėjau niekindamas savo grandines ir jų neapkęsdamas, nors tai Tavo duotosios grandinės. Esu silpniausias, menkiausias, niekingiausias iš visų, nes vaizdavausi galįs būti tvirtas ne tiktai prieš žmones, bet ir prieš Tave".

Tačiau melsdamasis susigėdau, nes taip pat juokinga tarti save blogiausiu iš žmonių, kaip svarbiausiu Dievui. Suklupęs ant drėgnos žemės meldžiausi: „Esu tik žmogus ir traukysiu grandines ligi paskutiniosios. Aklas ir kurčias esu ir negaliu Tavęs suprasti, nors blyksniais leidai man nujausti savo tikrumą. Esu kibirkštis iš Tavęs. Grąžink mane į savo tamsį, idant įgyvendinčiau nesuvokiamą Tavo tikslą. Teišsipildo Tavo valia, o ne mano".

Rūkui dunksint turkų patrankų griausmu mano širdis nurimo ir aš vėl suvokiau netvarų medžiagos ir veiksmo apgaulumą. Virpčiojančia širdimi vėl suvokiau žemišką veiksmų nuosakumą esant tik medžiagiškų žmogaus juslių vaizdinį, sukurtą tam, kad gyvenimą žmogus tariamai permanytų protu. Dievo tikrovėje įvykiai įtraukia vienas kitą. Dievišką akimirką šitai jausdamas žmogus vienu metu išgyvena visas epochas ir visus gyvenimus. Begalė gimimo skausmų, begalė mirties kartėlių telpa viename akimirksnyje. Bet podraug tai malonės akimirksnis – nesuvokiamos malonės, nesuvokiamo išsilaisvinimo akimirksnis.

1453 metų gegužės 28 diena

Turkai išsirikiavo puolimui ir tamsoje ligi mūrų atsklinda nepaliaujamas tylus balsų ūžesys, jiems nešant puolimo kopėčias, rąstus, tiltus bei žagarų ryšulius. Jų džiaugsmo ugnys trumpam suliepsnojo ir vėl užblėso, sultonui leidus kiek pailsėti prieš puolimą.

Bet kaip galiu miegoti tokią naktį? Iš miesto net paskutinę valandėlę pasruvo žmonės nešioti akmenų bei žemių į mūro pralaužas, kurias perdien išdaužė patrankos. Todėl Džustinianis leidžia pajėgiems vyrams pailsėti. Šiąnakt ir rytoj rytą visi išeikvos paskutines įstangas. Bet kaip galiu užmigti savo miesto pražūties naktį?

Šiandien netaupomos malkos nei maistas. Imperatorius liepė ištuštinti sandėlius ir išdalijo lotynams vyno likučius.

Keistai jaučiuosi žinodamas, jog ši naktis man paskutinė – naktis, kurios laukiau, kuriai rengiausi visą gyvenimą. Prastai save pažįstu. Bet tikiuosi išlikti narsus. Taip pat žinau, kad mirtis nebus labai skausmin-

ga. Per praėjusias savaites mačiau galybę mirčių. Paskutinėmis akimirkomis žmogų apima slaptinga ekstazė, numalšinanti skausmus, ir žmogus mato kiaurai žemiškumo – jau neberegi jo, tarsi apstulbęs aną pasaulį patiria.

Šiąnakt aš nuolankus. Nurimęs. Tylus. Laimingiausias.

Turbūt nedora tokią naktį būti laimingam. Bet aš savo ruožtu nė vieno nekaltinu ir nebeteisiu. Tegul kraunasi venecijiečiai daiktus iš imperatoriaus sandėlių į laivus. Tegul plukdosi į godžius laivų pilvus valtis, kaupinas brangių baldų, kilimų ir indų. Tegul dar keli turtingieji, kilmingieji ir išminčiai išsiperka gyvastis, nusipirkę vietas sau ir savo šeimoms venecijiečių laivuose.

Kiekvienas elgiasi pagal sąžinę. Ir Lukas Notaras. Ir Genadijus. Ir Džovanis Džustinianis.

Broliai Gvakardžiai lošia kauliukais, traukia itališkas meilės dainas ir geria vyną vieninteliame išlikusiame bokšte prie Charizijų vartų.

Taip gražu, taip svaigulingai skaistu, taip taikiai ramu visa. Niekuomet popierius nebuvo toks tobulai glotnus mano pirštams. Niekuomet mano plunksna taip maloniai jo nekrebždino. Niekuomet rašalas mano akims neatrodė toks juodas. Rodos, visos mano juslės įsijautrino matyti ir jausti aiškiau. Taigi šitaip mirštantysis dar sykį patiria puikiąją gyvenimo tuštybę.

Ko aš toks laimingas? Ko šiąnakt šypsausi mirčiai?

Anksti rytą nuėjau prisistatyti Džustinianiui. Jis tebemiegojo skliautiniame didžiojo mūro kambaryje, nors pirmieji rytmečio sviediniai jau sudrebino sienas. Miegojo su visa ginkluote, o šalimais jo snaudė graikas jaunikaitis, apsitaisęs naujumu žibančiais šarvais. Pamaniau vaikinuką esant iš tų kilmingųjų graikų, kuriais imperatorius pažadėjo pastiprinti išretėjusį Džustinianio būrį ir kurie prisiekė žūsią prie Šventojo Romano vartų.

Vaikinukas pabudo, atsisėdo, nusižiovavo, nešvariais kumščiais pasitrynė akis, ranka persibraukė miegant susivėlusius plaukus. Jis išdidžiai nužvelgė mane ir aš iškart palaikiau jį Luko Notaro sūnumi. Tą akimirką pasirodė toks panašus į tėvą. Mane suėmė pavydas dėl Džustinianio jam rodomo palankumo. Todėl tiesiai į jį nežiūrėjau. Tuo metu pabudo Džustinianis, pradėjo rąžytis didžiuliu kūnu ir aš įgiliai paklausiau:

– Ar tik nepuolei iš baimės į seną itališką paleistuvystę, Džustiniani? Juk mieste yra ir moterų, kurios mielai tave pradžiugintų.

Džustinianis prapliupo juoku, delnu užvertė plaukus vaikinukui ant akių ir pliaukštelėjo per nugarą.

– Kelkis, tinginy, ir atlik, kas pridera! – riktelėjo jis.

Žvilgčiodamas į mane vaikinukas pakilo, pripylė taurę vyno ir ištiesęs prieš save koją padavė vyną Džustinianiui lyg kunigaikščiui.

Šaipiai pasakiau:

– Per mūšį šitas jaunikaitis nė tavo užpakalio neapsaugos. Per silpnas ir per menkas. Ir apsitaisęs tarsi apžiūrai, o ne karui. Spirk jį iš čia ir leisk man šalia tavęs stoti. Venecijos bailui Blachernajuje manęs nereikia.

Džustinianis papurtė savo jautišką galvą ir dėbtelėjo į mane krauju pasruvusiomis akimis.

– Ar išties esi aklas? – nusistebėjo. – Nejau nepažįsti šio kilmingo jaunikaičio?

– Jis Notaro giminės, – spėjau. – Matyti iš veido. Tu patiklaus būdo, jeigu miegi šoną priglaudęs prie Notaro sūnaus. Nejau vakare buvai toks girtas, kad nesuvokei, ką darai?

Džustinianis pasižiūrėjo į jaunikaitį, švelniai tukliu delnu paglostė jam plaukus ir pasakė:

– Prisiekiu Kristaus žaizdom, jog padoriai praleidome naktį. Juk nenusidėjau porą kartų delnu palytėjęs jo švelnų, nė pūkeliu neželiantį skruostą.

– Pasigėdytum, – tariau. – Nemaniau, kad tu šitoks. Nė tarp turkų bjauriau nemačiau.

Jaunikaitis ir prie manęs priklaupė, nulenkęs galvą, nuolankiai ištiesė taurę vyno. Juoko virpinamas jis sušiurkštino balsą:

– Girdėjau apie tave, pone Johanai Angelai. Esi griežtas vyras, bet su malonumu leisiu pabučiuoti man skruostą, idant šitaip nepavydėtum.

Suėmęs jį už pečių pastačiau ir užrikau:

– Begėdi, nejau mėgini mane sugundyti? Garbingiems vyrams žūstant ant mūro, tavo šarvų nei gumbelis, nei dėmelė nebjauroja. Dink iš čia, eik pas tokius kaip tu! Pamūriu bastosi daugiau kilmingų jaunikaičių dažytom lūpom. Eik pas juos ir apsaugok mus nuo bjaurios pagundos.

Berniukas nelaviu judesiu išsitraukė iš makšties kalaviją, pagrasė juo man ir pirmąkart rudom akim šaipiai pasižiūrėjęs tiesiai į mane paklausė:

– Ar atsakai už savo žodžius, pone?

Tą akimirką jį pažinau, išvydęs ant kaklo Džustinianio dovanotąją garbės grandinę.

– Gerasis Dieve! – sušukau iš jaudulio nebejausdamas rankų ir kojų. – Čia tu, Ana? Kaip čia atsiradai?

Džustinianis pasakė:

– Dar vakar atėjusi ji pasidavė mano globai. Sargybiniai leido ją pas mane, nes turėjo ant kaklo skiriamąjį ženklą. Bet tu turi nuspręsti, ką su ja daryti.

Pažvelgiau į Džustinianį ir tas atsitraukė, iš išgąsčio tris kartus persižegnojo, dar kartą prisiekė Kristaus žaizdom praleidęs naktį padoriai ir užtikrino, jog garbė jam neleistų su gėdingom užmačiom liesti draugo žmoną.

– Ėmė neapsakoma pagunda, – pridūrė atsidusdamas, – bet mane pernelyg išsekino nemiga, kautynės, slogi vado atsakomybė, kad dar įstengčiau galvoti apie moteris. Viskam savas laikas.

Ana begėdiškai tarė:

– Būdama čia gerai suprantu prancūzų Mergelę, kuri eidama pas karius apsisaugojo kelnėmis.

Ji apsivijo rankomis man kaklą, pabučiavo į skruostus, priglaudė man prie krūtinės galvą ir šniurkščiodama paklausė:

– Nejau aš išties taip subjurau, kad nepažinai? Bet privalėjau nusikirpti plaukus. Šalmas neužeitų ant galvos.

Laikiau ją glėby. Ji buvo šalia. Nebejautė man neapykantos.

– Kodėl pabėgai nuo tėvo? – paklausiau. – Tai tu man į delną įspraudei pirštus tą naktį, kai didžiojo soboro kupolas švytėjo nežemiška šviesa?

Džustinianis kostelėjo, pasikasė šonus, nuspaustus šarvų per miegus, ir mandagiai tarė:

– Turbūt turėčiau eiti ant mūro sargybinių tikrinti. Valgykite ir gerkite, ką rasite, ir duris galite užsirakinti, jei norite pasimeilinti vienas kitam, ir patrankų sviedinių nesibaiminkite.

Jis išėjo uždarydamas didžiules skliauto duris. Iš veido gerai matei, kad jis susižavėjo Ana ir labai man pavydi. Ana šnairai skersom žvilgtelėjo į mane, tačiau aš nepajėgiau užrakinti durų. Tad ji pati nuėjo ir abejingai užstūmė skląstį.

– Mielasis, – tarė. – Ar gali man atleisti už tai, kad buvau užsispyrusi, įnoringa ir tavęs nesupratau?

– Ak tu, – pasakiau. – Ak, mano meile, tu man atleisk, kad nesu toks, kokio trokšti. Bet šičia negali pasilikti, – pridūriau kančios gniaužiama širdim. – Turi grįžti į tėvo namus. Per miesto puolimą tau ten bus saugiausia. Manau, po užkariavimo sultonas paims tavo tėvą savo globon.

– Tikrai, – atsakė ji. – Jau žinau, kad sultonas pirmučiausia pasiųs caušus mūsų namų saugoti. Taip pat žinau kodėl. Todėl niekuomet nebegrįšiu į tėvo namus.

– Kas atsitiko? – paklausiau, nujausdamas kažin ką bloga.

Ji priėjo prie manęs, apkabino per juosmenį ir pažvelgė visiškai rimtom rudom akim.

– Neklausk, – paprašė. – Aš – savo tėvo duktė. Negaliu jo išduoti. Ar negana, kad atėjau pas tave? Ar negana, kad nusikirpau plaukus ir apsivilkau brolio šarvus, idant krisčiau kartu su tavim ant mūro, nes tokia Dievo valia?

– Tu nežūsi, – paprieštaravau, – tikrai nežūsi. Šitai nelemta. Tavo apsirengimas ir siekis – beprotystė.

Ji atsakė:

– Ne pirmąsyk per tūkstantį metų moteris griebiasi kalavijo, gindama mūsų miestą. Turbūt žinai. Imperatoriui kritus net basilėja buvo apsitaisiusi šarvais.

– Tu šito nedarysi, – uždraudžiau. – Pirmas turkas tave pakirs ir nukapos dailią galvelę. Nebus jokios naudos.

Su neįveikiamu tikrumu ji pažvelgė į mane ir atsakė:

– Pats žinai, kad iš gynybos jau nebus jokios naudos. Sultonas nugalės. Mūras gerokai apgriuvęs. Jų pernelyg daug. Mūsų pernelyg mažai. Dar lig aušros tūkstančiai kris bergždžiai. Ir tavęs čia nebūtų, jei apie naudą galvotum. Leisk man pagaliau mąstyti taip kaip tu. – Nublyškusi, trumpai nukirptais susivėlusiais plaukais, ji suėmė rankomis manąsias. – Aš tavo žmona, – pasakė. – Mudu neturime ateities. Bent jau mirti su tavimi turiu teisę. Juk myliu tave. Kas man gyvenimas, jeigu tu žūsi? Verčiau užsipelnysiu kankinės vainiką. Ir krauju nuplausiu savo tėvo gėdą. Jis netikras graikas.

– Kas atsitiko? – vėl paklausiau sunerimęs.

Ji prieštariai papurtė galvą ir pakartojo:

– Neklausk. Nieko nepakeisi. Aš tuo pasirūpinsiu. Tik jau nebegaliu gerbti tėvo. Riba tarp teisėtos politikos ir išdavystės plonytė kaip plaukelis. Bet tau neleisiu savo tėvo vadinti išdaviku. Tik nebegaliu pas jį gyventi. Net jo dukteria būti nenoriu. Ir nebesu. Aš tavo žmona, o žmona palieka tėvą bei šeimą ir eina paskui savo vyrą. Taigi eisiu paskui tave, – pasakė ji su švelnia pašaipėle. – Eisiu paskui į kvailybę, į bergždžią mirtį, nes myliu tave. Vis dėlto aš tebesu moteris ir manau, jog nėra tokio dalyko, dėl kurio vertėtų mirti. Ne, kaip moteris verčiau rinkčiausi menką, neturtingą gyvenimą su tavimi. Bet šitaip daryti nevalia, tad eisiu paskui tave. Žinia, sunku mirti vos patyrus gyvenimą. Bet turbūt geriau padėti pyragą, kai jis gardžiausias – tuomet jis nepaliks burnoje bjauraus skonio.

Nežinojau, kas jai nutiko, ir nepanūdau prievarta išgauti to, ko negalėjo pasakoti. Tačiau virpulys perimdavo pagalvojus, kad ji turės mirti

jauna ir graži, trokšdama gyventi. Vergijoje, net gėdoje žmogus įmano gyventi, jeigu myli gyvenimą. Laikas suėda praeitį ir užblėsina praradimų liūdesį. Šitai suvokiau pasiekęs keturiasdešimtį. Verčiau ji taptų sultono verge, negu veltui žūtų, nė pati netikėdama, kad jos mirtis turi prasmės.

Pasakiau:

– Tu gražiausia Konstantinopolio moteris, kilniausios giminės. Jeigu pasiduosi turkams ir pasisakysi vardą, tai pasigailės tavęs ir padovanos sultonui. Tu išmani, turi imperatorišką išsilavinimą. Užėmęs Konstantinopolį sultonas galės užimti visą pasaulį.

Ji pasižiūrėjo į mane tyromis rudomis akimis ir nuoširdžiai atsakė:

– Kaip tik todėl verčiau mirsiu, idant nepapulčiau pagundon. Nepakeliu minties, kad po tavo mirties galiu išduoti tave, apglėbdama kitą. Bet pažįstu save. Aš moteris, silpna. Suprask pagaliau. Kaip tik todėl negaliu, nenoriu gyventi. Gal iš tiesų kitame gyvenime dar sykį atrasime vienas kitą, kaip kad šiame gyvenime radome ir bemat pažinome.

Kažkur virš mūsų galvų didžiosios patrankos akmeninis sviedinys nušlavė gabalą mūro ir pasigirdo byrančių akmenų dundesys. Mums į plaukus nuo lubų pabiro tinkas ir žvirgždas. Viršum mūsų mūrą trankė mirtis.

Ji pakėlė veidą, sukryžiavo rankas ir tarė:

– Gana. Kam veltui švaistome brangiausią laiką, kol dar gyvi vienas kitą matome?

Ji ėmėsi nelaviai raišioti šarvų dirželius, nusijuokė ir paprašė:

– Atkabink, brangusis, tuos baisius kablius ant nugaros. Tik vyrai galėjo sugalvoti šitokią aprangą.

Išdžiūvusia gerkle atsakiau:

– Dėkok dangui, kad tai nėra tikri riterio šarvai su slaptais užraktais nuo galvos iki kojų. Būna tokių gudrių ir tokio tvirto metalo užraktų, kad nenudursi vyro, net nukritusio nuo žirgo ir be jėgų tysančio. Varnoje nė turkiškas kūjis nepramušdavo vokiečių riterių šarvų.

– Koks tu išmaningas, – meiliai pasakė ji. – Kiek daug matei. Bet ir moterys turi saviškus šarvus. Moters užrakto nė stipriausias vyras neatvers, jeigu pati moteris nepanorės. Turkai greitai tą patirs. Bet tokių moterų nedaug.

– Tik tu, – tariau drebančiu balsu. – Tik tu, Ana Notara.

Nutuokdama esanti žavi, ji liekna it jaunikaitis gundomai muistėsi, lukštendamasi iš blizgių šarvų.

– Atrodai it dailus vaikinukas, – pasakiau. – Ir plaukus nusikirpai. Bet tik dar dailesnė tapai.

– Aš ne vaikinukas, – atsakė ji, meilingai žaisdama su manimi. – Ar jau nebematai?

Patrankos sviedinys vėl sudrebino mūrą palei mus. Nuogomis rankomis ji apsivijo man kaklą ir tarė:

– Nebijok patrankų, mielasis, ir aš nebijosiu. Mano lūpos tau šaltinis, – gerk. Mano kūnas tau duona, – valgyk. Mėgaukis manimi taip, kaip aš mėgaujuosi tavimi. Gyvenimas nyksta it degantis siūlas. Mirtis ilgai tęsis, o meilė be kūno glamonių skurdi.

Gal jos žodžiai buvo nuodėmingi, bet tą valandėlę, mirčiai virš galvų griaudint, teisingi.

– Mano vienintelis šaltini, – sušnibždėjau, – mano vienintele duona. Žmogui reikia vandens ir duonos, kad gyvas būtų. Amžinybėje nebus vandens nei duonos. Iš amžinybės veržiuosi atgal į trūnų pasaulį, idant vėl sutikčiau tave.

Mudviejų meilė buvo aitri kaip druska, kuri graužia lūpas ir sukelia dar alsesnį troškulį, tad vis nepasisotinome vienas kito glamonių. Nuo odos, sugedusio aliejaus, vyno, parako ir prakaituotų drabužių pridvisusiame akmeniniame būste glėbesčiavomės mirčiai viršuj griaudint ir mūrui pamažu gūrant. Tačiau mylėjomės ne tiktai kūnais, nes kaskart, pažvelgęs jai į veidą, išvysdavau rudas akis atviras, tyras, pažįstamas, ir rodės, per jas kiaurai permatau trūnų pasaulį.

– Sugrįšiu, mano meile, – šnibždėjau, – sugrįšiu dar sykį susiveržti laiko ir vietos grandinėmis, idant vėl tave atrasčiau. Žmonės, vardai, tautos keičiasi, tačiau nuo mūro griuvėsių pažvelgs į mane tavo akys rudais aksominiais žiedeliais. O tu, – nesvarbu, kokioj tautoj ar laike būsi, – paliesk delnu dulkes, kai grįši, paliesk dulkėse mano skruostą anapus daugybės amžių, iki atrasime vienas kitą.

Aistros ašaroms ritantis karštais skruostais, ji šypsodama glamonėjo delnu man kaklą ir pečius.

– Mielasis, – pasakė. – Gal daugiau nieko nebebus. Gal tėra tik ši akimirka. Bet tiek gana. Aš soti. Kupina tavęs. Visa tavęs priplūdusi. Mirtis dabar bus lengva, graži.

Mirguliuojančioj lempos šviesoj ji pasižvalgė po niūrų mūro skliautą ir pasakė:

– Gražu, viskas gražu. Niekuomet taip gražu nebuvo.

Išsekęs, glausdamas lūpas prie gyvastingo jos kaklo galvojau, ar išpasakoti jai savo paslaptį. Žinia, lyginant su mudviejų artumu, tai rodėsi bergždžia ir menka. Bet nebenorėjau, nebegalėjau nieko nuo jos slėpti. Todėl pasakiau:

– Brangioji, kai gimiau, mano motina gniaužė delne porfyrą. Gimiau

su purpuriniais batais. Dabar galiu tau papasakoti, nes tarp mudviejų šitai nieko nebepakeis.

Ji bemat pakilo, pasiremdama alkūnėmis, ir įsibedė į mane nujuodusiomis akimis.

– Gimiau su purpuriniais batais, – pakartojau. – Mano tėvas buvo senojo imperatoriaus Manuelio įbrolis. Imperatorius Johanas V buvo mano senelis. Turbūt žinai – tas, kuris iškeliavo į Romą ir Avinjoną, atsižadėjęs savo tikėjimo, pripažinęs popiežių, bet vis dėlto neįpareigodamas savo tautos bei savo bažnyčios. Šitaip pasielgė tik todėl, kad popiežius galėtų didžiausioje paslaptyje sutuokti jį su mylima venecijiete. Jam tuomet buvo keturiasdešimt. Venecijos sinjorija sumokėjo jo skolą ir grąžino Bizantijos karūnos brangakmenius, kuriuos jis turėjo užstatyti. Popiežius ir Venecija jam irgi žadėjo Vakarų šalių pagalbą bei kryžiaus žygį. Tačiau sūnus Andronikas jį išdavė ir sukilo prieš jį. Taip pat Androniko sūnus. Po Vakarų šalių apgavystės privalėjo tapti sultono sąjungininku ir pripažinti paveldėtoju sūnų Manuelį. Iš tiesų mano tėvas buvo vienintelis tikras paveldėtojas. Todėl Manuelis įsakė savo pasiuntiniams jį surasti ir išdurti akis. Daugiau mano tėvas nebepajėgė gyventi. Šoko nuo skardžio už Avinjono Popiežių rūmų. Po jo mirties auksakalys, kuriam paliko savo turtą bei dokumentus, mane apgavo. Tik priėmęs kryžių nukeliavau į Avinjoną ir priglaudžiau jam prie gerklės durklo ašmenis. Jis slėpė dokumentus, liudijančius tikrąją mano kilmę. Man rodos, popiežiaus kurija bei Venecijos sinjorija taip pat žino apie mane, nors išleido iš akių. Aš basilėjas, bet valdžios man nereikia. Valdžia ne man. Tačiau turiu teisę mirti ant savo miesto mūrų. Ar dabar supranti, kodėl turiu ligi galo išgyventi lemtį?

Išplėtusi įbūgusias akis ji palytėjo pirštų galiukais man veidą. Buvau apžėlęs barzda – nebenorėjau skusdamasis slėpti tikrojo savęs.

– Ar dabar tiki, jog visa turi tikslą? – paklausiau. – Turėjau susitikti tave ir tavo tėvą, idant ištverčiau paskutinę pagundą. Konstantinui paskelbus Uniją galėjau prisipažinti ir su tavo tėvo pagalba sukelti mieste maištą, atiduoti miestą sultonui ir kaip šešėlinis imperatorius imti jį valdyti. Tačiau kilmė man neleidžia šitaip elgtis.

Ji sunkiai išdaužė:

– Jeigu tiesą sakai, tai pažinau tave iš imperatoriaus Manuelio atvaizdo. Ir į Konstantiną tu iš pažiūros panašus. Keista, kad anksčiau niekas neįžiūrėjo panašumo.

– Mano tarnas Manuelis iškart pastebėjo, – pasakiau. – Kraujas mįslingas. Kraujas sugrįžta ten, iš kur kitados iškeliavo. Kai atsigręžiau į protėvių bažnyčią, sugrįžo manyje ir atskalūnas Johanas į šventas nepermanomas misterijas. Išgyvenęs lemtį daugeriopai atpirksiu nuodėmę.

Ji pasakė:

– Paleologų giminės basilėjas Johanas Angelas. Ir didžiojo kunigaikščio Notaro duktė Ana Notara. Tikrai, kai išgyvensime lemtį, nuodėmė bus daugeriopai atpirkta.

– Jau niekuo nebetikiu! – sušuko ji. – Netikiu, jog sugrįši. Netikiu, kad aš sugrįšiu. Amžinybe netikiu. Tik panašumu, kuris nejučiomis mane traukė. Iš nežinių pažinau tavyje tik imperatorių, o ne vyrą, kurį maniausi sutikusi ankstesniame gyvenime, nes jis man pasirodė pažįstamas, kai pirmąkart pažvelgė į akis. Ak, kodėl man šitai papasakojai? Kodėl atėmei vaizdinį, kuris mirties valandą būtų paguodęs.

Jos nusiminimo apstulbintas pasakiau:

– Tariau, jog tai numaldys tavo moterišką tuštybę. Mūsų giminės lygios. Mane pasirinkusi nenusižeminai. Senas kraujas net per skarmalus atpažįsta seną kraują.

Ji riktelėjo:

– Nejau manai, kad man rūpi giminė ir titulas! Tiktai tu man rūpi. Bet dėkui už vestuvinę dovaną. Dėkui už dovanotą nematomą plunksnų karūną. Taigi esu basilėja, jeigu tau tai patinka.

Ji nuoga niršiai pašoko iš lovos ir atkragino savo dailią galvutę.

– Gali būti angelas ar basilėjas! – sušuko. – Trokšti neregimos garbės ir nebūties. Aš tesu moteris, tik moteris. O tu neturi man ką duoti. Nei namų, nei vaikų, nei nakties, kai sena ir raukšlėta pabusčiau, girdėdama tave ramiai šalimais alsuojant. Galėčiau paliesti tave, pabučiuoti apvytusiomis lūpomis tavąsias. Tai būtų laimė. Tačiau dėl beprotiškos tavo garbėtroškos aš šito iš tavęs negausiu. Nejau mirtis dėl to, kas prarasta, tauri? Kas tau padėkos? Kas tave prisimins, kai tysosi paplūdęs krauju, dulkinu veidu? Tavo auka tokia beprasmė, kad mane, kaip moterį, virkdo.

Kalbėdama ji kūkčiojo, pakėlė balsą, bet ūmai prapliupo graudžiai verkti, puolė, apkabino mane nuogom rankom, bučiavo lūpas, skruostus, alsavo į veidą.

– Atleisk man, – paprašė. – Nusprendžiau daugiau nebekamuoti tavęs, bet aš silpna. Juk myliu tave. Net jei būtum elgeta ar išdavikas, ar žmonės tave atstumtų – mylėčiau tave ir gyvenčiau su tavimi. Gal būčiau nepatenkinta ir be perstogės tave žaizdočiau, bet vis tiek mylėčiau. Atleisk man.

Mudviejų ašaros susiliejo, gėriau nuo jos skruostų ir lūpų jų sūrumą. Visa ko bergždybė karšta geležim degino man širdį. Lyg liepsna, kuri skaisčiai plėvoja, o paskui užgęsta. Jie aukojo sekmadienius ir šeštadienius, geriausius gyvenimo metus, siekdami bergždžio pažinimo. O ji,

kaip moteris, turėjo savyje vienintelį tikrą pažinimą. Stiprią aistrą gyventi. Tą valandėlę abejojau savimi ir svyravau. Tai buvo paskutinė pagunda, piktesnė už pagundą, kilusią žvelgiant į savąjį miestą nuo Konstantinopolio kolonos. Džustinianio laivai uoste laukia, pasirengę, jei reikės, išplaukti. Jei vėjas rytoj bus palankus, krikščionių laivyno nesulaikys nė keli šimtai turkų laivų.

Pasakiau:

– Ana, bergždžiai žūtum. Paprašyk prieglobsčio didžiajame Džustinianio laive. Jis mielai ją tau suteiks.

– O tu? – paklausė ji. Kai kėlė į mane veidą, iš įtampos jai užėmė kvapą.

– Išdavęs save nebūčiau vertas tavo meilės, – atsakiau.

Bet dvejonė galavo mane. Jau netikėjau savimi. Žinojau, kad mano auka bergždžia. Amžinatvė manęs neguodė. Tačiau žinojau, jog išdavęs save vis tiek nebegalėsiu gyventi. Tai būtų gyvenimas, nevertas gyventi. Netgi su ja. Viskam savas laikas. Svaiguliui taip pat. Žmogaus artumui. Visos ugnys vieną kartą užgęsta, vienąkart išaušta šiurpi pabudimo valanda. Nebenorėjau pabusti naujame kalėjime.

– Ne, nebūčiau tavo meilės vertas, – pakartojau. – Užmiršk, ką pasakiau. Bereik pasipasakojau. Dabar gailiuosi. Tai beprasmiška. Abudu esame tiktai graikai. Gyvensime ir mirsime su savo tauta. Paskutinei Romai sugriuvus mudu neturėsime vietos žemėje. Nei Vakarų, nei sultono šalyse. Pabėgėlio duona laiškesnė už vergo. Tad verčiau mirkime dėl Kristaus. Be vardo, nepažinti, visų užmiršti. Šitaip bus geriausia.

Prieš saulėlydį pabeldė Džustinianis ir pašaukė mudu pro duris. Atitraukiau skląstį ir jis įžengė vidun pernelyg nesižvalgydamas.

– Turkų stovykloje ramu, – pasakė. – Jų tyluma baugesnė už pereitų vakarų džiaugsmingą ugnį. Sultonas suskirstė juos tūkstantiniais būriais, kiekvienam nurodydamas veikimo laiką – kada išžygiuoti ir kada pulti. Savo vyresniesiems kariams jis kalba ne apie tikėjimą ir islamą, o apie šauniausią visų laikų plėšimą. Blachernajaus ir kilmingųjų rūmų lobius, šventuosius bažnyčių indus, perlais siuvinėtus drabužius ir papuošalų dėželes. Kalbama, jog jis įsijautrinęs dvi valandas pasakojo, ką galima Konstantinopolyje plėšti, neužmirštant dailių graikų jaunikaičių bei merginų, kurių nė vyro žvilgsnis nėra palietęs. Sau jis iš tikro pasilieka tik mūrus bei viešuosius pastatus. Turkai supjaustė visus savo audinius vėliavėlėms ant iečių daryti, idant kiekvienas galėtų paženklinti plėšiamą namą. Raštingi dervišai žymėdami vėliavėles išrašė visas islamo raides bei skaičius. Turėjo daugiau plušos, nei pustydami ginklus ir kaldami puolimo kopėčias.

Dieną Džustinianis paliepė kirpėjui apkirpti bei nudažyti barzdą ir įpinti į ją aukso gijų. Jo šarvai buvo švariai nublizginti, ginklininkas juos išlygino. Iš tolo jis dvelkė maloniais aliejais ir visokeriopai puikiai atrodė.

– Neisite su manim į bažnyčią, brangieji? – paklausė. – Turkai prieš puolimą miega gaivinančiu miegu. Ką dabar patrankos pramuša – vyrai atstato. Paskubėkite ir pritinkamai apsirenkite, idant kaip ir kiti padorūs žmonės šiąnakt priimtumėte paskutinį patepimą ir išsivaduotumėte iš nuodėmių. – Jis žvilgtelėjo į mus ir nesusiturėjo nepridūręs: – Iš veidų matau, kad judviem šitai padaryti bus lengviau negu kitiems.

Pažvelgėme vienas į kitą. Ana Notara karštai pasakė:

– Sakramentas neteisingas, tikėjimo išpažinimas su lotynų prieduru, ir aš niekuomet neprisidėsiu prie užtarimo maldos už lotynų popiežių.

Džustinianis taikiai pakėlė didelius delnus ir nuramino ją:

– Be abejonės, popiežius Mikalojus turėjo kitų ir svarbesnių rūpesčių nei atstus Konstantinopolis ir mes, keletas nelaimėlių, besikaunančių už tikėjimą visų krikščionių garbei. Juk jis turi savo bibliotekų, svarbių statybos darbų, keletą kitų skylių pinigams, kuriuos krikščioniškose šalyse surinko Konstantinopoliui gelbėti. Be to, iš savo patirties žinau, kad balto vyno su raudonu vynu maišyti nedera. Vyras, kuris kaskart atsisėdęs prie stalo išgeria po butelį vienokio ir kitokio, greit praranda atmintį. Šįvakar širdyse nieko neteiskime. Net popiežiaus Mikalojaus. – Su švelnia pagarba jis priglaudė delną prie Anos Notaros kaklo ir priekaištingai pasakė: – Neužmiršk, kad saugiai praleidai naktį šalia manęs, prakeikto lotyno, ir sušilai to prakeikto lotyno pašonėje. Bažnyčios nesiekia dangaus. Kristaus kūnas ir kraujas yra Kristaus kūnas ir kraujas, – nesvarbu, kas duoną ir vyną šventina, jeigu du ar trys žmonės atviromis širdimis susirenka patirti jų palaimos prisimindami Dievo sūnų. Šįvakar atleiskime priešams – kaip kad mūsų nuodėmės bus mums atleistos.

Ir aš pasakiau:

– Ana, paryčiu visi kovosime dėl vieno reikalo – ir graikai, ir lotynai. Neatsižadėkime šventosios ir nepermanomos misterijos tik dėl kelių žodžių, bet kartu su broliais prieš mirtį išsivaduokime iš nuodėmių, idant atrastume Dievo tikrovę.

Ji ėmė dvejoti:

– Mane atpažins.

Atsakiau:

– Net aš įsimylėjusiom akim tavęs iškart nepažinau. Tu su brolio šarvais. Gal tiktai tavo broliu palaikys. Jeigu tavo tėvas dar turi gėdos, tai neateis į bažnyčią melstis su lotynais.

– Ne, mano tėvas į bažnyčią neateis, – pritarė Ana. Jos balsas užlūžo, ji nudūrė į žemę akis ir sudejavo: – Mano broliai, mano broliai, verčiau jie mirtų, nei gyventų. Moteris gali gyventi ir be garbės, tačiau jaunikaičio širdį negarbė sudaužo.

– Na, na, – tarė Džustinianis. – Ir mirtis nėra garbinga. Suprasi tai, užuodusi negyvėlius ant mūro. Mirtis sulygina turkus ir graikus, venecijiečius ir genujiečius.

Saulei anapus turkų stovyklos užgesus ir paskutine kruvina atošvaiste užliejus nužalusius varinius bažnyčių kupolus nujojome podraug į bažnyčią. Imperatorius Konstantinas į didįjį soborą atkeliavo tūkstantmete apeigų tvarka – lydimas savo rūmininkų, senatorių bei archontų, ir kiekvienas jų buvo apsitaisęs pagal rangą ir padėtį tam tikros spalvos bei sukirpimo drabužiu. Širdimi jaučiau, kad išnykstanti Bizantija su blėstančia ištaiga tikrai susirinko paskutiniojo patepimo priimti.

Venecijos bailas, Dvylikos taryba ir venecijiečiai didikai taip pat buvo apsitaisę šventiniais drabužiais. Tie, kurie atėjo nuo mūrų, šilką ir aksomą pakeitė švariais tviskančiais šarvais. Džustinianio vadai išsirikiavo aplink jį. Paskui Šventasis Justiniano soboras tirštai priplūdo Konstantinopolio graikų, kurie šios šventovės daugiau nebeniekino. Negandos valandą prakeiksmo nepaisydami suėjo bažnyčion šimtai šventikų bei vienuolių. Mirčiai žvelgiant į akis nebeliko ginčų, dvejonių, tarpusavio neapykantos. Kiekvienas pagal sąžinę nusilenkė nepermanomai misterijai.

Kvepėjo šimtai lempų, nuskaistinančių bažnyčią kaip dieną. Didžiuliai ir romūs, su neapsakomu liūdesiu žvelgė iš aukso apsodų mozaikų atvaizdai, o gludžiose marmuro grindyse atsispindėjo juduliuojančių žmonių šešėliai. Chorams angeliškais balsais giedant šventąsias giesmes priplūdo ašarų ir Džustinianio akys, tad jis turėjo nusišluostyti nuo nemigos patinusias akis. Daugis narsių vyrų raudojo balsu.

Šventais daugybę šimtmečių sakomais žodžiais imperatorius Konstantinas visiems išpažino nuodėmes. Ir lotynai murmančiu choru prisidėjo išpažindami savąsias. Graikas metropolitas Tikėjimo išpažinimą perskaitė be įžeidžiųjų: „ir Sūnaus". Lotynams Tikėjimo išpažinimą lotyniškai perskaitė vyskupas Leonardas. Graikų užtarimo maldoje popiežius nebuvo minimas. Lotynai užtarimo maldoje popiežių paminėjo. Tačiau niekas šįvakar neįsižeidė ir nekiršo dėl šios prieštaros. Visa vyko nelyginant bežadžiu susitarimu, ir graikai, nepaprasto palengvėjimo perimti, pravirko dar graudžiau, nes mūsų tikėjimas jau nebuvo žeidžiamas.

Sobore telkėsi galybė žmonių, tad duonos visiems neužteko. Tačiau kiekvienas dosniai dalijo gautą gabalėlį aplinkiniams, idant visi bažnyčioje bent duonos trupinėliu patirtų šventąjį Kristaus kūną. Ir jau nebe-

buvo svarbu, ar duona raugintą, ar lotyniška – nerauginta. Ir graikai, ir lotynai tetroško broliškai dalytis šventu Kristaus kūnu, nūsdami su palaiminta duona gauti amžinąjį gyvenimą.

Kelias valandas trukusiose pamaldose mus perėmė tyras svaigulys – nuostabesnio bažnyčioje nebuvau patyręs. Stovėjome šalimais – Ana ir aš – susikibę už rankų. Susikibę už rankų dalijomės šventąja duona ir tąnakt išsivadavome iš nuodėmių. Pasijutau toks lengvas, rodės, vaikštau oru, kojomis žemės neliesdamas. Jos akys, jos rudos akys buvo čia, nors jau tolo nuo manęs įsišventinimo skaistin. Tačiau toldamos nuo žmogiškosios šilumos ir žemiškojo artumo jos tvaskėjo tokios amžinos, pažįstamos ir atviros, jog kada nors, naujojo pabudimo dieną, aš jas prisiminsiu.

Pamaldoms pasibaigus imperatorius Konstantinas prakalbo į žmones, tardamas iš jaudulio drebančiu balsu:

– Turkai turi patrankų ir jūrą žmonių, tačiau mes turime savo Dievą ir Atpirkėją. Nepraraskime vilties.

Jis apkabino savo draugus bei artimuosius ir pabučiavo kiekvieną, prašydamas atleisti už visa, kuo įskaudino. Ir arčiausiai stovinčius paprastus žmones jis pabučiavo, prašydamas atleisti jam nuodėmes ir per juos apkabindamas savo tautą. Jo pavyzdys paskatino apsikabinti lotynus ir paprašyti vienas kito atleidimo, todėl Venecijos bailas su ašaromis akyse apkabino Džustinianį ir atsiprašė už piktas mintis. Venecijiečiai ir genujiečiai glėbesčiavosi ir žadėjo kautis didvyriškai, nebūgaudami mirties ir rungdamiesi tarp savęs dėl garbės. Tikiu juos šįvakar nuoširdžiai sakius tai, ką galvoja.

Jau buvo labai tamsu, kai žengėme iš bažnyčios, tačiau visuose namuose degė žiburiai ir didžioji gatvė nuo Sofijos soboro iki Blachernajaus bei Charizijų vartų buvo nušviesta deglų ir lempų. Mieste be perstogės skambėjo bažnyčių varpai, gaudė vienuolynų kamertonai, todėl galėjai šį vakarą tarti didžiausia miesto švente. Peroje taip pat degė žiburiai, ir venecijiečių laivynas, nusiyręs prie grandinės, žibėjo eile šviesulių juodame uosto vandenyje.

Tačiau viršum miesto šviesų tamsiame danguje tviskėjo skaisčios žvaigždės. Žvaigždės stebėjo mus, o šviesūs žvaigždiški mūsų kūnai rengėsi palikti žemiškuosius kūnus ir sugrįžti į žvaigždes. Štai kodėl jaučiausi neapsakomai lengvas. Štai kodėl nežemiškai švitėjo rudos Anos Notaros akys.

Prie Apaštalų bažnyčios atsiskyrėme nuo imperatoriaus Konstantino apeiginės palydos. Imperatorius apkabino Džustinianį ir paprašė atleisti už nuodėmes. Dauguma graikų, pasinaudoję proga, parėjo namo nu-

sivilkti šventinių drabužių, paskutinį kartą atsisveikinti su žmonomis bei vaikais, apsitaisyti šarvais ir skubėti ant mūrų.

Per atsisveikinimo pertraukėlę pamačiau vokietį Džoną Grantą ir nulipęs nuo žirgo apkabinau jį, dėkodamas už draugystę. Jo veidą taškavo parako kruopelės, jis žengė sunkiai ir visąlaik mirkčiojo apdegusiomis akimis. Bet ir šį, paskutinį vakarą jis, neblėstamo smalsumo perimtas, parodė du iš senatvės svyrinėjančius, visai nuplikusius, bedančius senukus ir juos lydintį jaunikaitį, apsitaisiusius imperatoriaus arsenalo technikų drabužiais, papuoštais keistais raudonais skiriamaisiais ženklais.

– Žinai, kas jie? – paklausė jis.

Papurčiau galvą. Jis tarė:

– Jie iš slapčiausios požeminės arsenalo salės, kur gaminama graikiška ugnis. Matai, kaip nugeltęs vaikinuko veidas ir kiek jis netekęs plaukų? Senukų dantys išbyrėję, oda lupasi. Mielai pakalbinčiau juos, tačiau sargybiniai juos stebi ir be pasigailėjimo nudės kiekvieną, kuris mėgins su jais kalbėtis. Jų žaliavos baigėsi, – tęsė Grantas. – Ant mūrų ir į laivus nunešti paskutiniai indai. Kai kurias sudėtines dalis žinau, tačiau ne visas, ir maišymo paslapties nežinau. Keisčiausia, kad ugnis, čiurkštelėta iš švirkštyklės, pati įsiliepsnoja. Tačiau be oro poveikio šitaip būti negali, nes prie svaidyklių mėtomų puodų reikia pritaisyti ypatingus padegamuosius įtaisus. Taigi metalinėje švirkštyklės galvutėje kažin kas tą tekančią medžiagą padega. Graikiškoje ugnyje daug alyvos, nes ji laikosi vandens paviršiuje ir vanduo jos neužblėsina. Ją įmanu užgesinti tiktai smėliu bei actu. Venecijiečiai jūrininkai tvirtina galį ant denio užlašėjusią ugnį ir šlapimu užgesinti. Jau tūkstantis metų sumaišymo paslaptis perduodama iš kartos į kartą. Niekuomet nebuvo leista jos užrašyti, o ankstesniais laikais visiems požeminės salės darbininkams išpjaudavo liežuvius. Šie senukai paslaptį nusineš į kapus. Jeigu turkai rytoj rytą užims miestą, tai arsenalo sargybiniai turės atlikti paskutinę užduotį – užmušti šituos žinovus. Todėl jie pirmą kartą per kelis dešimtmečius atėjo į bažnyčią. Paslapties niekuomet nesužinojo svetimi, – tęsė Grantas, atidžiai tebežiūrėdamas į senukus bei juos lydintį vaikinuką. – Užėmę Konstantinopolį lotynai per trumpą savo imperijos gyvavimo laiką išmoko gaminti netikusį graikiškos ugnies pakaitalą. Venecijiečiai moka ją gaminti, tačiau tai netikra graikiška ugnis. Visais Bizantijos laikais naujasis imperatorius pirmučiausia ir svarbiausia užduotimi laikė užsitikrinti sau arsenalą bei graikiškos ugnies paslaptį.

Jis gūžtelėjo pečiais ir atsiduso:

– Daugybę paslapčių palaidos šitas miestas. Galybę neįkainojamo pažinimo. Bergždžiai. Johanai Angelai, nėra nieko bjauresnio už karą. Pri-

pažįstu šitai sugriovęs per apsiaustį devyniolika požeminių turkų koridorių ir visu nuovokumu bei gebėjimais padėjęs imperatoriaus technikams traiškyti turkus geresnėmis karo mašinomis.

– Nepraraskime vilties, – pasakiau, nors suvokiau sakąs ne tai, ką galvoju.

Jis nusispjovė ir apmaudžiai tarė:

– Vienintelė mano viltis – vieta venecijiečių laive, jei paskutinę akimirką man pasiseks nusigauti į uostą. Kitos vilties neturiu. – Jis nusišaipė iš savęs, suraukė nudegusią kaktą ir pridūrė: – Jeigu būčiau įžūlesnis, mūrams griūvant pirmiausia pulčiau su kalaviju į biblioteką ir pasigrobęs trokštamus rankraščius nusineščiau į laivą. Bet šitaip pasielgti negalėsiu, nes esu vokietis ir išmokytas laikytis žodžio. Jeigu būčiau italas, turbūt galėčiau šitaip pasielgti, nes italai laisvesni ir protingesni už mus, šiauriečius. Bet negalėsiu. Už tai niekinu save.

Pasakiau:

– Man gaila tavęs, Džonai Grantai, dėl tavo baugios aistros. Nejau net šventoji misterija šįvakar tavęs iš jos neišlaisvino?

Jis atsakė:

– Ne. Mane išlaisvins tik pažinimas. Pažinimas – vienintelė žmogaus laisvė.

Tačiau išsiskiriant jis apkabino mane ir tarė:

– Tu pakantus ir nė vienam neprimeti savo mąstymo. Todėl pamilau tave, Žanai Anžė. Laikykis savo žvaigždiško kūno. Aš pasitenkinsiu juoduoju. Iš dulkių pažvelgsime vienas į kitą išmintingesnėmis akimis.

Artėjant prie Šventojo Romano vartų į mus vėsioj nakty tvokstelėjo šiurpus mirties dvokas – ant mūro prie jo taip įprasdavai, kad nė neužuosdavai. Ana Notara ėmė drebėti. Sargybiniams nuvedus mūsų žirgus Džustinianis tarė:

– Pailsėkite, mano vaikai, pamiegokit, kol yra laiko. Valandą, dvi, net tris valandas turime. Patikrinęs sargybinius ir aš ketinu šią nuodėmių atleidimo naktį ant priegalvio nusnūsti su švaria sąžine. Mane apgavo, bet Dievo malonė, o ne mano nuopelnas, kad aš pats nieko neapgavau. – Dar jis pasakė: – Kai visi skirtą valandą stos į savo vietas išorinio mūro liekanų ginti, bus uždaryti puolimo vartai, o jų raktai atiduoti imperatoriui. Taip sutarėme. Šitai žinant niekam nekils pagunda bėgti. Tie, kurie bus ant išorinio mūro, turės atsilaikyti ar kristi. Todėl šiąnakt gavome paskutinį patepimą ir nuodėmių atleidimą.

Ana Notara paklausė:

– Kur mano vieta?

Džustinianis bičiuliškai nusijuokė:

– Bijau, kad turėsi tenkintis didžiuoju mūru. Manau, kaudamasi priešakinėse gretose sukeltum man daug rūpesčio. Tiesą sakant, mums trukdytum.

– Eik prie Kerko vartų, – pasakiau skubinai. – Atkarpoje tarp brolių Gvakardžių ir Blachernajaus venecijiečių būsi kraštiečių būry ir negandos valandą galėsi pasitraukti į Blachernajų. Jei krisi, tai bus Dievo valia, bet nenusidėsi gelbėdamasi lotynų laivu. Nesirūpinkime vienas kitu.

Tačiau kalbantis ji nublyško kaip mirtis ir taip suspaudė man ranką, kad sunerimęs paklausiau:

– Kas tau? Bloga?

Ji pasiteiravo:

– Kodėl paminėjai Kerko vartus? Ką norėjai pasakyti?

– Sakiau, ką galvojau, – apsigyniau, nors šiek tiek melavau. – Kas tau?

Ji slopiai atsakė:

– Turbūt nuo negyvėlių dvoko man bloga. Aš menkas karys ir nenoriu jums trukdyti. Eisiu prie Kerko vartų – tuomet nebesirūpinsime vienas kitu. Bet iki pusiaunakčio pabūkim kartu. Tik šito tavęs prašau.

Apsidžiaugiau, kad ji taip nuolankiai sutiko su mano siūlymu, nes turiu savo planą ir baiminausi, jog teks ilgai ją įkalbinėti. Kerko vartai bus saugiausia vieta per puolimą, o aš nenoriu, kad jai tektų bejėgiškai gintis nuo žaibiškai blykčiojančio puolančio janyčaro kalavijo.

Ji užsnūdo, bet aš negalėjau užmigti, paskutinį sykį džiaugdamasis jos artumu. Rašau, o ligi mūro skliautų jau ateina slopus gaudesys – nakties tamsyje juda ir šnibžda šimtai tūkstančių turkų, statydami puolimo kopėčias ir nešdami lankininkams glėbius strėlių.

Tuoj pusiaunaktis ir Manuelis ateis pasiimti mano popierių. Rašiau greitai. Ne veltui dvejus metus buvau bažnytinio susirinkimo raštininkas. Džustinianis jau ištuštino savo skrynias ir sudegino popierius, kurie neturėtų pakliūti į turkų nagus. Blachernajaus šiluminio bokšto dūmų kaminas taipgi rūksta ir nakties vėjas neša į miestą suodinas popieriaus skiautes. Pradeda pūsti iš šiaurės. Šitai supratau sušlapinęs pirštą ir pakėlęs vėjyje, kai nuėjau ant mūro pasiklausyti turkų. Pučia iš šiaurės. Šimtams lotynų tai gali reikšti išsigelbėjimą.

Vakare Džustinianiui prisistatė daugiau nei keturiasdešimt Peros jaunikaičių, ketindami su kraštiečiais kovoti paskutiniame miesto mūšyje. Savigarba jiems neleido liktis nešališkos Peros prieglobstyje, nors jų podesta, išsigandęs sultono grūmojimų, įsakė užrakinti Peros vartus ir grasino mirtimi bausti kiekvieną, kuris paskutinę valandą pažeis Peros nešališkumą. Tačiau jaunikaičiai virvėmis nuo mūro nusileido į pakrantę,

o vartų sargybiniai užmerkė akis – jų nematė ir negirdėjo valčių irklatrinkių gergždesio.

Šiąnakt niekas nieko nekaltina, visos nuodėmės atleistos ir kiekvienas leidžia kitam klausyti sąžinės balso. Jeigu kas nors, papirkęs laivo vadą, bėga į venecijiečių laivą – tai jo reikalas. Jeigu kas nors paskutinę akimirką tamsoje nutykina nuo mūro ir pasislepia mieste – tai šitai padaro suvedęs apyskaitą su savo sąžine. Perbėgėlių jau niekas nepersekioja. Nes jų nedaug, visai nedaug, kai pagalvoji apie luošius, senukus bei dešimtmečius berniukus, kurie per dieną suėjo ant mūro mirti už savąjį miestą.

Tai graikų naktis. Žiūrėjau į šimtmetinį tų tamsių akių liūdesį ir neapsakomą nusiminusių veidų širdgėlą. Naktyje skamba varpai, kamertonai gaudžia paskutiniosios Romos mirtį.

Ką dar parašyti? Neseniai brolių Gvakardžių pasiuntinys atnešė laišką, gautą su strėle, paleista per mūrą. Su klaidom, prasta graikų kalba dar kartą rašoma: „Laikykitės. Jei nuo mūsų priklauso, tai jūsų miestas niekuomet neteks turkams".

Parašo nebuvo, tačiau tokių žinučių, pritvirtintų prie strėlių nulaužtais galiukais, daug kur paleista per mūrą. Tos žinutės mus guodžia liudijimu, jog sultono kariaunoje tarnaujantys krikščionys nenori, kad miestas žlugtų. Tačiau aš gerai žinau, kad mūrams sugriuvus nė krikščionims niekas nebesukliudys žudyti ir plėšti. Tai pernelyg griežtas reikalavimas žmogui. Karas jį apakina. Kraujo ir plėšimo svaigulys pats bjauriausias. Bet visi esam tik žmonės, mokantys žmogišką skolą. Širdy tarnaujame vienam Dievui. Krauju ir žudymu aistrą tenkinantis žmogus nešioja širdy Dievo tikrovę. Gal gyvas būdamas jis niekados šito neišgirs ir nepripažins, tačiau šitai slypi jame. Todėl šiąnakt mes turime atleisti ir savo priešams, nes jie nežino, ką daro. Tačiau tai netrukdo mums kautis už savo miestą ir išžudyti jų tiek, kiek įstengsime.

Visa užbaigiant teisingiausia pasakyti: „Mes nežinome, ką darome". Tačiau mano širdis sako: tikras lyg miegeivis ligi šiol išgyvenau lemtį. Aš pasirinkau, tačiau mano pasirinkimą lėmė ne mano pažinimas ir ne mano valia.

Kai ateis Manuelis, atiduosiu jam savo popierius. Tiesa, mano išmoktą popiežiaus kanceliarijos sekretoriaus greitraštį tik aš pats gebu perskaityti. Vis dėlto nenoriu sunaikinti savo popierių, nors ir bergždžia visa, ką parašiau. Galbūt kas nors perskaitys mano pasakojimus. Manuelis bus vienas iš tų, kurie išsigelbės.

Šią nuodėmių atleidimo naktį mano žvaigždiškas kūnas jau ilgisi Dievo tikrovės. Tačiau žemiškasis kūnas alsuoja Anos Notaros artumu. Su-

laukus keturiasdešimties, kai jau tariau atslinkus gyvenimo rudenį. Atleisk, mano meile, už visa, ką bloga tau padariau. Laiminu tave, nes per tave išmokau pažinti save ir suvokiau, jog nesu tvirtas, nesu nei geresnis, nei blogesnis už kitus, o meilėje ir silpnybėje į kitus panašus. Aš, kuris kitados tikrai tariausi esąs iš angelų, klajojančių žemėje. O esu tik žmogus. Bet tiek gana. Kraujas sugrįš ten, iš kur kitados iškeliavo.

1453 metų gegužės 29 diena

Aleoo ee Polis.

Miestas prarastas.

Tas šauksmas aidės per amžius tol, kol laikysis pasaulis. Jeigu po keleto šimtmečių vėl užgimsiu, tuos žodžius išgirdus man akys sustings iš siaubo ir plaukai ant galvos pasišiauš. Tuos žodžius prisiminsiu ir vėl suvoksiu, nors daugiau nieko neprisiminsiu ir mano sąmonė vėl bus tarsi švariai išlyginta vaškinė lentelė. Tuos žodžius vėl suvoksiu.

Aleoo ee Polis.

Bet tebesu gyvas. Vadinasi, šitaip lemta. Turiu ligi dugno išgerti šiurpiausią mirties taurę ir savom akim pamatyti savo miesto ir savo tautos žlugimą. Tad aprašysiu. Tik, norėdamas parašyti teisybę, turiu kraujyje vilgyti plunksną ir krauju nubrėžti kiekvieną raidę. O kraujo nepristigčiau. Jo mulvinai priglitę gatvių duburiai. Iš mirštančiųjų žaizdų pliaupiantis kraujas dar telkiasi šiltomis balomis. Didžiojoje gatvėje, hipodrome ir aplink didįjį soborą drykso tiek negyvėlių, kad nėra kur pastatyti kojos.

Vėl naktis. Sėdžiu name, pažymėtame ietimi su plėšimo vėliavėle. Užsikišau ausis vašku, idant negirdėčiau šiurpaus prievartaujamų moterų ir vaikų kauksmo, gyvuliško besimušančių plėšikų staugimo – pratiso mano miesto priešmirtinių traukulių kančios šauksmo, nė akimirką naktyje nenutylančio.

Mėginu atvėsti. Rašau, nors ranka dreba. Nors visas kūnas dreba. Ne iš baimės. Ne dėl savęs. Mano gyvenimas niekingesnis už gatvės smiltį. Tik dėl kęsmo ir skausmo, tūkstančiais šaltinių trykštančių begalinio siaubo nakty.

Mačiau, kaip kruvinom rankom apčiupinėta mergina beprotystės sustingdytom akim įšoko šulinin. Mačiau, kaip grobikas išplėšė kūdikį iš motinos glėbio ir kvatodamas pasmeigė jį sėbro ietimi, kad galėtų pulti moterį. Mačiau pikčiausią, ką žmogus įmano padaryti žmogui. Taip, mačiau. Užteks.

Po pusiaunakčio per visą išorinį mūrą nurodytose vietose išsirikiavo iš nuodėmių išsivadavę gynėjai. Tuomet užrakino puolimo vartus, o raktus perdavė didžiojo mūro atkarpų gynėjams. Keletas meldėsi, tačiau diduma atsigulė ant žemės pailsėti turėdami laiko ir daugis iš tikrųjų užmigo.

Tuo metu uoste pajudėjo lengvi turkų laiveliai, artindamiesi prie mūro. Taipgi Dviejų kolonų uoste prisitvirtinęs didysis turkų laivynas atplaukė iš Bosforo ir pasklido priešais jūrinį mūrą nuo Marmuro bokšto iki Neoriono ir grandinės. Sultono išdėstytos pajėgos žiedu turėjo gniaužti miestą apie visą mūrą, idant nekilnotume gynėjų į grėslias mūro vietas. Turkams įsakyta pulti visu pajėgumu, o ne apgauliai – mėginant įtraukti į mūšį gynėjus, kaip ligi šiol. Todėl ir laivuose matėsi puolimo kopėčios ir nuleidžiamosios lipynės, o jų stiebai buvo aplipę lankininkų.

Pirmajam žengusiam ant mūro sultonas pažadėjo duoti žirgo uodegą ir valdyti kraštą. Kiekvienam pasitraukusiam iš mūšio arba pasidavusiam pažadėjo mirtį. Todėl pirmąsias puolimo grupes iš užnugario apsupo caušai.

Iki aušros likus trims valandoms, suskardėjo būgnai ir trimitai, naktis sugaudė neapsakomu triukšmu, užpuolikams rėksmingai drąsinant save ir kitus pulti. Mūsų ginama mūro spraga prie Šventojo Romano vartų buvo ilgesnė nei tūkstantis žingsnių. Pirmiausia sultonas pasiuntė pastiprinimą – iš visų Azijos šalių į šventąjį islamo karą suplūdusius piemenis ir bastūnus, ginkluotus tik ietimis ar kalavijais ir apsisaugančius siauručiais mediniais skydais.

Jiems artėjant prie mūro pradėjo smarkiai šaudyti turkų arkebuzos ir tiesaus taikymo pabūklai, mums virš galvų sušvilpė debesis strėlių. Tada prie išorinio mūro vienu sykiu stojo šimtai kopėčių. Šaukdamiesi Alacho, melsdamiesi, keikdami ir staugdami iš baimės, puolė mūrą pirmieji tūkstantiniai būriai. Tačiau jų kopėčios buvo nuverstos, ant jų paleista graikiška ugnis, o mūro papėdėje susigrūdusios pakrikos grupelės apšaudytos strėlėm. Ant jų galvų šliūkščiojo ilgais samčiais samstoma verdanti derva bei lydytas švinas. Triukšmas ir staugimas buvo toks šiurpus, kad bemat užtrenkė ausis. Turkai puolė visu sausumos mūro ilgiu. Uoste ir jūroje sugriaudėjo patrankos.

Apdegę, klykdami iš baimės daugis užpuolikų puolė bėgti lyg galvas pametę, tačiau prie mūro griovio krašto išsirikiavę caušai kalavijais kapojo jiems galvas, o kūnus šaltakraujiškai vertė į griovį. Netrukus išorinio mūro papėdėje susikrovė daugybė negyvėlių krūsnių, kurios pasiekė mūro vidurį.

Po netvarkingų pastiprinimo būrių sultonas pasiuntė sąjungininkų krikščionių kariuomenės dalinius ir jam tarnaujančius įvairių kraštų per-

simetėlius, ištroškusius grobio. Jie kovėsi už savo gyvastį ir dauguma užsikorė ant mūro, bet nupuolę pagausino negyvėlių kūnų krūsnis. Ėmė klaikas girdint juos visomis Europos kalbomis prašant Kristaus ir Švenčiausiosios Mergelės pagalbos, kai turkai šaukėsi Alacho ir Pranašo. Daugel kartų teko prieš akis išvysti mirtino siaubo perkreiptą veidą, kuris po akimirkos vėl prapuldavo tamsyje.

Daugybė šarvuotų genujiečių buvo sužeisti arba krito pakirsti švino kulkų, nes turkai anapus griovio tebešaudė, nepaisydami, kur pataiko – į saviškius ar į mus. Sužeisti genujiečiai suklupę tebekovojo ant išorinio mūro krašto, nemėgindami šliaužti priebėgon, iki užpuolikai geležiniais kabliais nutempdavo juos nuo mūro žemyn.

Maždaug po valandos sultonas leido išlikusiems atsitraukti ir įsakė iššauti nutaikytas didžiąsias patrankas. Jų baisūs akmeniniai sviediniai sugriovė mūsų priešakinį įtvirtinimą ir nuskraidino į mūrų tarpeklį rąstinius rėmus bei statines su žemėmis. Visa nustelbė rąstų, lūžinėjančių tarytum šakaliukai, traškesys. Nespėjo nusėsti dulkės, neišsisklaidė parako dūmai, kai nurodyton vieton, nurodytu laiku atžygiavo Anatolijos turkų būriai.

Tai buvo greiti, siutingi vyrai ir linksmai juokėsi lipdami vienas kitam ant pečių, tirštom gaujelėm kardamiesi į mūro viršūnę. Caušams neteko jų skersti, nes tai buvo tikri turkai, kurių kraują kaitino karas. Jie neprašydavo pasigailėjimo, o žūdavo šaukdamiesi Alacho. Jie žinojo, jog viršum jų sklando dešimt tūkstančių islamo angelų, pasirengusių mirties valandą juos nusitempti už plaukų tiesiog į rojų.

Jie puldinėjo nuosekliomis tūkstančio vyrų bangomis, užgauliodami krikščionis ir grasindami tokiais šiurpumais, kad negaliu parašyti. Tačiau mūsų gynyba jų puolimą atlaikė. Mūsų gretų spragos vėl užsipildydavo, ir ten, kur gyva geležinė rikiuotė susvyruodavo, atbėgdavo Džustinianis narsinti savo vyrų ir abirankiu kalaviju perpus kapoti turkų. Ten, kur ant mūro pajudėdavo jo pavidalas, puolimas susilpnėdavo ir turkai mesdavosi statyti kopėčių kitur.

Anatolijos būrių puolimui apsilpus, danguj blanktelėjo pirmutinė pilka it mirtis ryto atošvaistė. Visą kūną skaudėjo, buvau sumuštas, o ranka taip pavargusi, kad man vis rodėsi, jog nė su visa valios įstanga nepakelsiu kalavijo. Daugis šarvuotų genujiečių iš nuoilsio šnarpavo švilpiančiais plaučiais ir šaukė, prašydami gerti. Tačiau turkams atsitraukus diduma atgavo viltį, o kažkoks vargšelis net liūdnai sušuko, kad laimėjome.

Bet juodą siūlą jau galėjai atskirti nuo balto ir nakčiai blykštant išvydome anapus griovio tvarkingas gretas aukštų balto veltinio janyčarų kepurių. Paeiliui sustoję tūkstantiniais būriais jie, prašmatniai apsitaisę,

tylomis laukė įsakymo pulti. Priešais juos pasirodė pats sultonas Muchamedas su geležiniu vado kūju. Įsakėme skubinai nutaikyti mažąsias ir užsklendžiamąsias patrankas ir vienu metu iššovėme, tačiau nepataikėme. Daugybė janyčarų krito aplink jį, bet kolona nepajudėjo. O likusias spragas iš užpakalio užpildė apstas vyrų, kurie džiaugėsi garbe sultonui matant atsidurti pirmutinėse gretose, nors amžius bei tarnybos metai dar neteikė jiems tokios teisės. Priešais sultoną bemat stojo žaliai apsitaisę caušai, pasirengę pridengti jį kūnais.

Pasinaudoję pertraukėle moterys bei senukai nuleido nuo didžiojo mūro mums kibirus vandens su vynu. Didysis mūras jau panėšėjo į žvirgždo krūvą ir viršūnė jau susilygino su išoriniu mūru, bet jis dar buvo per status lipti. Moterys vandenį nuleido virvėmis ir drąsinamai šaukė, kreipdamos mūsų dėmesį.

Apie visa, kas dėjosi paskui, galiu pasakyti tik tai, ką pats mačiau, o kas nors kitas gali pasakoti kitaip, kadangi net pastabiausias žmogus gali apsirikti, juolab kad mūsų juslės nėra tobulos. Vis dėlto buvau visai prie pat Džustinianio ir tariu viską matęs gerai.

Spėjau išgirsti perspėjamuosius šūksnius ir griūti ant žemės, kai turkai vienu metu iššovė iš didžiosios ir visų kitų patrankų. Rytui nublyškus vėjas buvo sustiprėjęs ir akimirksniu nupūtė juodžiausius sūkuringus parako dūmų debesis. Dundesiui ir skausmo šauksmams nuščiuvus pamačiau ant žemės sėdintį Džustinianį. Šarvuose ties šonkauliu žiojėjo įstriža kumščio didumo skylė, kulkos pramušta iš nugaros. Akimoju jo veidas nupilko kaip švinas, gyvenimo džiaugsmas prapuolė – jis staiga suseno, nors iš vakaro buvo nusidažęs barzdą ir plaukus. Žemėn jis išsispjovė visą sriūbsnį kraujo, kraujas plūdo ir iš jo kirkšnies.

– Pataikė, – pasakė Džustinianis. – Šita žaizda atneš man mirtį.

Artimiausi vyrai apstojo Džustinianį, kad ne visi iškart pastebėtų jį esant sužeistą. Vyrai pradėjo grėsliai žvalgytis aplinkui.

– Kulka atėjo iš užpakalio, – pasakė kažkuris.

Du vyrai prišoko prie manęs, čiupo už abiejų rankų ir jėga nutraukė geležinę rankovę, žiūrėdami, ar ant pirštų nelikę parako. Paskui jie priėjo prie arčiausio graikų techniko, skubinai taisančio arkebuzą, puolė jį kumščiais ir parvertę ant žemės ėmė tampyti už barzdos, spardyti geležiniais batais. Visi sužiuro į didžiojo mūro viršūnę ir niršiai pagrūmojo kumščiais.

– Dėl Kristaus, broliai, – silpnai tarė Džustinianis, – nesikivirčykite. Vis tiek, iš kur kulka atlėkė. Gal kaip tik pasisukau žvilgterėti į mūrą bei vandens kibirus ir kulka atlėkė iš turkų pusės. Man šitai visai nesvarbu. Verčiau pašaukite gydytoją.

Jo vyrai vienas per kitą puolė šaukti gydytojo, tačiau graikai nuo mūro atsakė, jog pas Džustinianį niekas neateis, nes puolimo vartai užrakinti. Žinia, narsus vyras lengvai galėjo nusileisti į mūrų tarpeklį, bet buvo aišku, kad nė vienas gydytojas nepadarys šito net dėl Džustinianio, nes kaip tik tuomet variniai janyčarų būgnai džiaugsmingai ėmė tratinti puolimą. Janyčarams garbė neleidžia netgi puolant šauktis Alacho. Jie puolė tylomis, rungdamiesi, kuris pirmas pasieks mūrą. Daug kur jiems nė kopėčių nebereikėjo. Tokios aukštos negyvėlių krūsnys kūpsojo priešais mūsų mūro liekanas. Jie puolė taip ūmai, tyliai ir tūžmiai, kad vos keli gynėjai spėjo atsigerti, nors visi buvome bemaž mirtinai ištroškę. Kibirai parvirto mums po kojų ir po akimirkos mūro viršūnėje kovėmės vyras prieš vyrą.

Tai nebebuvo niekingos skerdynės, o tikra kova, nes janyčarai vilkėjo žvynuotus šarvus arba grandžiuotus marškinius. Jų kalavijai smaigstė it skvarbūs žaibai ir savo gausumu jie stūmė gynėjus atgal. Džustinianio genujiečiams ir mums pastiprinti atsiųsti graikai turėjo susitelkę būriais priešintis puolimui.

Kaip tik tada didžiojo mūro viršūnėje pasirodė raitas imperatorius, išjojęs pažiūrėti mūšio. Nukaitusiu veidu jis džiaugsmingai sušuko:

– Dar šįsyk atsilaikykite ir pergalė bus mūsų!

Jeigu jis būtų buvęs žemiau, šalia mūsų, ir jam švinu svarintų kojas ir rankas, tai šitaip nebūtų šaukęs.

Džustinianis parėmė rankomis svyrančią jautišką galvą, sugriežė dantimis iš skausmo, vėl išspjovė kraują, riebiai nusikeikė ir pareikalavo iš imperatoriaus puolimo vartų rakto. Imperatorius paprieštaravo sušukdamas, jog Džustinianio žaizda negalinti būti labai pavojinga. Jam esą nederėtų išsigąsti trumpalaikio skaudesio ir palikti savo vyrus.

Džustinianis užriko:

– Prakeiktas priesaikos laužytojau! Pats geriau žinau, kaip jaučiuosi. Mesk raktą, o ateisiu ir savom rankom tave nudėsiu.

Per patį mūšio įkarštį jo vyrai prapliupo juoku. Valandėlę padelsęs imperatorius nusileido ir nuo didžiojo mūro numetė jam po kojų raktą. Džustinianis pakėlė jį ir reikšmingai parodė savo vyrams. Kalavijų ašmenims barškant niršios kautynės siautė vos už kelių žingsnių. Vidur maišalienės siautėjo didžiulis janyčaras su abirankiu kalaviju, iki šarvuoti genujiečiai jį apsupo ir parklupdė. Janyčaras vilkėjo puikius šarvus, tad genujiečiai kapojo jį gabalais, kol užmušė.

Kai pirmoji janyčarų puolimo banga tvarkingai atsitraukė pailsėti, atsirito antra tūkstantinė banga. Džustinianis pasišaukė mane ir tarė:

– Čiupk už pažasties ir padėk išeiti. Tikras vadas kovoja iki paskutinės galimybės, bet ne ilgiau.

Pakišau ranką jam po pažastim, o artimiausias jo vyras pakėlė iš kito šono. Nuvedėme jį nuo mūro žemyn ir atrakinome imperatoriaus numestuoju raktu puolimo vartus, taigi nuvedėme jį per mūrą į miestą. Mus pasitiko suglumęs imperatorius, apsuptas kilmingų vyrų. Jis nevilkėjo šarvų, kad lengviau judėtų ir nepavargtų. Buvo apsirengęs purpuriniais marškiniais, užsimetęs žalią, auksu siuvinėtą imperatoriaus mantiją. Imperatorius dar kartą įsakmiai pareikalavo Džustinianio laikytis ir grįžti į mūšį, tikindamas jo žaizdą esant menką. Tačiau Džustinianis nieko jam neatsakė ir į jį nė nepažvelgė. Džustinianiui buvo sunku žengti žingsnį, tveriant šiurpų skausmą.

Imperatorius grįžo ant didžiojo mūro stebėti mūšio ir narsinti graikų savo patarimais. Nuvilkome Džustinianio šarvus. Kai metėme juos ant žemės, supliuškėjo krauju, sklidini it kibiras.

Džustinianis padavė ranką artimiausiam vyrui ir tarė:

– Atsakau už savo vyrų gyvastis.

Vyras supratingai linktelėjo ir sugrįžo pro puolimo vartus į mūšį.

Nušvito rytas.

– Džustiniani, – pasakiau, – dėkui tau už bičiulystę, bet privalau grįžti ant mūro.

Jis mostelėjo ranka, išsišiepdamas iš skausmo, ir sunkiai išdaužė:

– Nekalbėk apie tą velnių mėšlyną. Mūšis pralaimėtas. Tu taip pat šitai žinai. Kaip tūkstantis išsekusių vyrų krūtinėmis apsigins nuo dvylikos tūkstančių janyčarų, turinčių geležinius šarvus ir pažadą neapsakomai prisiplėšti? Tau palikta vieta mano laive. Garbingai ją gavai ir užmokėjai.

Galvą rankomis parėmęs jis valandėlę paaikčiojo ir pasiūlė:

– Vardan Kristaus, užkopk ant mūro ir grįžk pasakyti, kaip vyksta mūšis.

Jis tik varė mane šalin, nes pro puolimo vartus vienas po kito žengė šarvuotieji genujiečiai, kruvini nuo galvos ligi kojų, ir telkėsi aplink jį. Užkopiau ant mūro ir skaistėjančioje saulės šviesoje išvydau sultoną Muchamedą, stovintį prie aklinai užversto mūro griovio ir geležiniu kūju raginantį prošal bėgančius janyčarus.

Mūšis jau siautė visoje išorinio mūro gynybos atkarpoje. Genujiečiai vis glaudžiau rikiavosi, šen bei ten mačiau vieną reikšmingai plojant per petį kitam, stojant jo vieton ir siunčiant aną puolimo vartų link. Graikų nepastebėti genujiečiai pamažu traukėsi iš mūšio. Šitai pamatęs supratau, kad pralaimėjome. Janyčarų varinių būgnų puolimo tarškesys vis labiau panėšėjo į niršią mano miesto pražūties muziką.

Ūmai kažkas parodė į šiaurrytinę Blachernajaus mūro viršūnę. Ran-

kas grąžę ir iš skausmo šaukę senukai bei moterys staiga nutilo ir įsistebeilijo netikėdami savom akim. Tačiau tai, ką jie matė, buvo tikra. Skaistėjančio ryto šviesoj ant dviejų sveikutėlių Kerko vartų bokštų viršūnių plaikstėsi kraujo raudonumo sultono vėliavos su sidabriniais mėnulio pjautuvais.

To reginio užmiršti neįmanu. Rodės, visas miestas vėliavas pastebėjo vieną akimirką, nes per visą mūrą ir miestą, – iš pradžių kaip nepatiklus niurnesys, o paskui kaip stiprėjantis siaubo staugsmas, – nusklido netikėta pražūties žinia: *Aleoo ee polis.*

Rytui liepsnojant į tą šauksmą įsijungė puolantys turkų būriai. Turkų pusėje jį džiaugsmingai gargė poros šimtų tūkstančių gerklės. Akimirką nieko nesupratau. Beprotystė, kad geriausiai išsilaikiusi mūro dalis pirmiausia atiteko turkams. Juk palei Kerko vartus net išorinis mūras beveik nepajudintas.

Tačiau ant didžiojo mūro viršūnės palei Kerko vartus plazdėjo sultono vėliavos su turkiškais mėnulio pjautuvais. Tą akimirksnį nauja janyčarų banga nušlavė graikus bei paskutiniuosius genujiečius ir nusirito į mūrų tarpeklį. Tuo metu pirmieji turkai puolė toliau, lyg vinklios katės lipdami apgriuvusiu didžiojo mūro šonu, kabindamiesi kiekvieno akmens ir atsispirdami, kur tik pastatydavo koją. Moterys ir paaugliai iš siaubo įgavę jėgų ėmė ridinti jiems ant galvų mūro viršūnėn sukeltas akmenų atskalas. Metalinė švirkštyklė paskutinį sykį paleido ugnį, nes jau nereikėjo baimintis, kad užsidegs medinės išorinio mūro dalys. Technikas nevIltingai trypė ir spaudė rankomis ugnies švirkštyklės rankenėlę. Tačiau srovė liovėsi ir vos keli ugnies lašai nuvarvėjo į žvirgždą. Graikiška ugnis baigėsi.

Visa tai nutiko taip greit, kaip papasakojau. Šaukiau imperatoriui ir jo palydai, mosuodamas abiem rankom, kad pats laikas duoti atkirtį. Nieko nepasiekęs, šokau nuo mūro šaukti Džustinianio. Visąlaik ausyse aidėjo beprotiška miesto aimana: *Aleoo ee polis*. Rodės, net akmenys prisijungė prie šauksmo, o mūrą sudrebino bėgančios kojos.

Genujiečiai buvo jau užkėlę Džustinianį ant kilto jo žirgo ir išsitraukę kalavijus apsupo jį grėsliu būriu. Iš pradžių jų buvo keturi šimtai šarvuotųjų ir trys šimtai šaulių. Dabar tik koks šimtas telkėsi apie Džustinianį. Negalėjau širdy pasmerkti Džustinianio už tai, kad nori juos išgelbėti.

– Laimingos kelionės! – šaukiau modamas ranka. – Teišgyja tavo žaizda ir atsiimk iš katalonų Lemno salą! Tūkstanteriopai ją užpelnei!

Bet matydamas jo pilką kaip švinas veidą ir nurimusias akis supratau, kad vyrai gabena į uostą negyvėlį. Jis jau neįstengė pakelti galvos ir

man atsakyti. Vyrai abipus jį rėmė, idant neiškristų iš balno. Džustinianiui pradingus už gatvės kampo, prasidėjo visuotinis bėgimas nuo mūro. Visur mačiau vyrus, šokančius žemyn nuo didžiojo mūro, metančius ginklus ir lyg be galvų lekiančius namų priebėgon. Imperatorius nepajėgė jų sulaikyti.

Džustinianiui pradingus artimiausias jo vyras tebelaikė puolimo vartus atvirus ir grasindamas kalaviju neleido imperatoriaus sargybiniams jų uždaryti, sutikdavo vorele svyrinėjančius ir kliuvinėjančius genujiečius, telkė juos po dešimt vyrų ir skubino bėgti į uostą. Šitaip išsigelbėjo dar apie keturiasdešimt genujiečių. O tas buvo bjaurus vyras, kuilio veidu. Atsidusdamas jis nusispjovė priešais mane ir užriko:

– Eik velniop, prakeiktas graike!

Tą akimirką, pūškuodami nuo bėgimo, pasirodė vartuose pirmieji janyčarai su kalavijais rankose. Bendrom jėgom užgulėme vartus, užrakinome ir užsklendėme, kol jų prigriuvo ganėtinai.

Iš kuiliasnukio akių mačiau, kad jis labai norėtų kirsti man kalaviju, nes buvau graikas. Vis dėlto pasitenkino švariai nusišluostydamas kalavijo ašmenis į šlaunį ir nužygiavo su savo vyrais į uostą. Garbė neleido jiems sprukti, nors gatve jau garmėjo pabėgėliai.

Prie puolimo vartų stovėjau vienas, laukdamas sutarto trimito duoti atkirtį. Stovėjau vienas, bet podraug šalimais stovėjo tas, kurį buvau sutikęs per žemės drebėjimą Vengrijoje, o paskui Varnos pelkėje prie kardinolo Čezarinio kūno. Tamsiaplaukis, rimtas, panašus į mane. Pažinau savo veidą, savo akis.

Tariau:

– Susitinkame prie Šventojo Romano vartų, kaip sakei. Nepabėgau kaip tas Samarijos pirklys.

Jis šaltai nusišypsojo:

– Laikaisi žodžio, Johanai Angelai.

Pasakiau:

– Tuomet nė nenumaniau, apie kokius vartus kalbi. Bet likimas mane čion atvedė.

Aukštai, didžiuoju mūru jau bėgo janyčarai. Pirmieji ryto saulės spinduliai raudonai dažė baltas veltines jų kepures. Raudonai blykčiojo ir jų kalavijai, kai kirtis po kirčio šienavo paskutiniuosius mūro gynėjus – vienodai karius ir technikus, moteris, paauglius ir senukus. Šalimais šaukė ir mojavo imperatorius Konstantinas, kviesdamas bėgančiuosius grįžti ir duoti atkirtį. Tačiau iš aplink susitelkusio būrio vyrai tykino šalin, kaskart, kai jis nusigręždavo, tad būrys mažėjo, tirpo akyse. Šitai pastebėjęs imperatorius užsidengė delnais veidą ir sušuko:

– Nejau nėra nė vieno krikščionio, kuris manęs pasigailėtų ir nukirstų man galvą?!

Mirties angelas linktelėjo man ir nusišypsojo:

– Pats matai, kad jam manęs reikia labiau negu tau.

Panašus į mane tamsiaplaukis svetimšalis ramiai žengė imperatoriaus link ir sustojęs prakalbo į jį. Imperatorius nulipo nuo žirgo, nusiėmė nuo kaklo grandinę, sviedė žemėn auksu ataustą apsiaustą, užsidėjo šalmą, pasiėmė duodamą apvalų skydą ir pirmas puolė prieš šokinėjančius, riedančius, šuoliuojančius nuo mūro janyčarus. Paskutinį patepimą gavusieji jo kilmingieji bei vaikystės draugai su kalavijais rankose pasekė imperatorių, jo pavyzdys dar keletą sprunkančiųjų paskatino grįžti ir žengti paskui.

Man rodos, mūsų buvo apie šimtas vyrų, kurie, vienas kitą paremdami, iš pradžių žingsniu, o paskui bėgomis davėme paskutinį atkirtį janyčarams jau iškėlus vėliavą didžiojo mūro viršūnėje ir bangomis ritantis į miestą. Paskui tiktai skydai daužėsi, žybčiojo kalavijai ir įsigalėjo neapsakoma maišalienė, kai žemė man dingo iš po kojų ir kalavijo nepakeldamas judėjau per grūstį pirmyn. Pirmiausia patyriau smūgį į petį, paskui į galvą ir mano sąmonė, blykstelėjusi akinamu raudoniu, užgeso. Kaip siautulinga vėtra lėkė turkai per mane, trypdami kojomis.

Saulė jau buvo pakilusi ir švitėjo auksinė, kai atsigodau. Iš pradžių nesupratau, kur aš. Paskui nusistumdžiau užgriuvusius dar šiltus kūnus. Atsisėdau ir susivokiau esąs gyvas, beveik sveikas, nors ausyse skambėjo galybė varpų. Šen bei ten miesto namų link šliaužinėjo sužeisti turkai, gailiais balsais šaukdami vandens. Tačiau niekas jiems nepagelbėjo. Pro visas mūro pradaužas suplūdo turkų kariauna plėšti miesto.

Saulei akyse švituliuojant, sėdėjau ant žemės ir galų gale išvydau žaliai apsitaisiusius du caušus, vaikštinėjančius tingiai mūro pakraščiu, apžiūrinėjančius sužeistuosius ir retsykiais pasilenkiančius nukirsti dejuojančiam galvos. Šūktelėjau jiems turkiškai, kad pribaigtų ir mane. Tačiau vyresnysis pažino mane iš veido ir pasilenkė, paliesdamas delnu man kaktą. Tikriausiai buvo matęs mane sultono palydoje per tuos septynerius metus, kuriuos nugyvenau iš pradžių kaip Murado, o paskui kaip Muchamedo vergas.

Jis atnešė vandens ir nuprausė man veidą, padėjo nusiimti nuo galvos šalmą, nusivilkti grandžiuotus marškinius ir nutraukęs nuo švariausio janyčaro kūno turkišką apsiaustą ištiesė jį man. Nežinau, ar jis tarė mane podraug puolus, ar buvus sultono žvalgu mieste. Šiaip ar taip, jis pasisakė man savo vardą ir paprašė jį prisiminti. Pastebėjęs mano glu-

mą jis pasakė man tiek janyčarų, tiek caušų slaptažodžius, pakėlė nuo žemės ietį su plastančia juostele ir tarė šypsodamas:

– Alachas atlygina. Šitos jau niekam nebereikės. Imk kaip savo ženklą ir užsiimk namą.

Ietimi pasiramsčiuodamas nusvyrinėjau pamūriu Kerko vartų link. Artėdamas prie Charizijų vartų išgirdau, kad ten dar tęsiasi mūšis, nors ant Blachernajaus bokštų taip pat plazdeno sultono mėnulio pjautuvai. Kaip tik suspėjau pamatyti brolius Gvakardžius su savo vyrais traukiantis iš mūšio. Jų bokštas buvo paskutinė išlikusi gynybos salelė, nors turkai jau seniai pro jį lėkė į miestą. Jie užsėdo ant žirgų. Jų nirši drąsa buvo sukėlusi tokį didelį siaubą, kad Anatolijos dalinių turkai nepanūdo jų pulti, o paliko ramybėje, skubindami verčiau plėšti miesto. Broliai Gvakardžiai jau nebesijuokė. Vyriausias sušaukė kitus ir riktelėjo:

– Mes dar gyvi, tačiau miestas prarastas. Drebėk, saule, vaitok savo skausmą, žeme. Kautynės baigtos. Pagalvokime, kaip gelbėsime gyvastis, kol turime vilties išgelbėti.

Jie liepė išlikusiems savo vyrams įsikibti žirgų balnakilpių, uodegų, balnų diržėlių ir nujojo, palikdami gatvėje kruvinus srūvančių žaizdų pėdsakus. Ir janyčarai traukėsi jiems iš kelio, gręždami akis lyg nepastebėdami. Šitaip jie gerbė brolių Gvakardžių narsą, bet kartu manė, jog užtikrintas plėšimas vertesnis už bergždžią mirtį pergalės valandą.

Turkams jau užėmus miestą broliai Gvakardžiai tikrai nusigavo į uostą ir sulipo į lotynų laivą. Jų vardai – Paulas, Antonijus ir Troilas, ir vyriausias dar nėra nė trisdešimties sukakęs. Graikams neapykantos jie nejautė kaip kiti lotynai. Teišlieka jų atminimas.

Menkas jų būrelis buvo paskutinis gynybos likutis turkų užimtame didžiajame mūre. Per visą mūrą šiaurės vėjas spindulingai skaisčioje saulėje plaikstė didžiules vėliavas su sidabriniais mėnuliais. Nuo Blachernajaus bokšto Šventojo Morkaus liūtai buvo nuplėšti, o venecijiečiai liovęsi priešintis, nes veržėsi į uostą.

Per siautulingą, visom įstangom lekiančią plėšti turkų gaują veržiausi Kerko vartų link. Šiurpiai atrodė tie nirtūs lekiantys plėšti vyrai. Jie galabijo ir trypė kiekvieną, mėginantį pasprukti, nepaisydami amžiaus nei lyties. Jų būryje buvo nuskurusių sultono stovyklos atmatų, ginkluotų tiktai lazdom ir akmenim, persimetusių per petį iš skutų suraišiotas virves vergams rišti ir grobio kroviniui perjuosti. Nedidukas barzdočius nešvariu turbanu pro mūro pralaužą neviltingai tempė į miestą porą asilų, įbūgęs, kad pavėluos prisiplėšti. Jis keikėsi ir mušė asilus, kol vargšai gyvuliai griuvo stačiom galvom nuo stataus žvirgždo kaukaru virtusio mūro.

Kiti, gudresnieji, smaigais ir kirviais atkapojo užmūrytus Charizijų vartus, atverdami juos savo vežimams, arkliams bei kupranugariams. Niekas nekreipė į mane dėmesio, nes aplink šlitinėjo daugybė tokių sužeistų paklaikėlių. Dauguma tik beprasmiškai svyruliavo ratu palei mūrą, kol išsekinti kraujoplūdžio parpuldavo ant kelių, o paskui kniūpsti.

Miestas prarastas. Mūro pakrantėje prisitvirtino lengvi turkų laiveliai, o jų įgulos – net vergai ir irklininkai – palikę laivus be gyvos dvasios, puolė per mūrą į miestą. Palei Marmuro jūros pakrantės mūrą – nuo Marmuro bokšto iki grandinės – rėmė turkai laivų pirmagalius į krantą ir puldavo ieškoti mūro vietų, kurias paliko gynėjai. Taigi apie kelis bokštus tebesiautė mūšis, nors turkai iš visų pusių plūdo į miestą.

Pasiekiau Kerko vartus. Atrodė, kad Blachernajuje venecijiečiai atsimušė, nes ant žemės dryksojo galybė janyčarų kūnų ir pora jaunų venecijiečių, mirties sugniuždytų, paplūdusių krauju, žemėtų ir aptryptų. Daugiau nebuvo nieko. Iš užimtųjų didžiojo mūro bokštų janyčarai jau buvo pasitraukę, palikę tik plevėsuojančias sultono vėliavas. O priešais vartus...

Priešais vartus ant žemės gulėjo Anos Notaros kūnas trumpais kruvinais plaukais ir pramerktom rudom blizgančiom akim. Apie akis ir mirties pravertas lūpas jau spietėsi musės. Šalmas nuo galvos buvo nutrauktas. Gerklėje, pažastyse, kirkšnyje – kur tik šarvai nedengė – žiojėjo gilios durtinės žaizdos, tad visas kraujas buvo iš jos išsiurenęs. Mirtis kūną buvo šiurpiai sukraipiusi.

– Į mane panašus svetimšali! – veriamai sušukau. – Eikš pas mane, tamsusis žmogau. Išmušė tavo valanda.

Tačiau jis nepasirodė. Stovėjau vienas. Susiėmiau rankomis galvą ir beprotiškai suklikau:

– Manueli, Manueli, tai tavo kaltė! Kodėl manęs neklausei?!

Pamėginau paimti jos kūną ant rankų, bet buvau pernelyg nusilpęs ir sužalotas, tad nepajėgiau panešti. Atsisėdau išsižergęs ant žemės ir žiūrėjau į negyvą jos veidą, trokšdamas vėl įdiržinti širdį, nes Anos nebėra. Jai tenai tysant, mirties kauksmui iš visų miesto gatvių ir namų kylant jau nebetikėjau Dievo tikrove ir atgimimu.

– Akmuo lieka akmeniu, – tariau. – Kūnas tėra kūnas. Dvasiai išėjus žmogaus nebelieka. Kvapui išėjus žmogus liaujasi buvęs. Žvaigždiškas kūnas – toks pats vaizdinys kaip visi kiti.

Pakilau, paspyriau jos kūną koja taip, kad zyziančių musių būrys pakilo, ir nuėjau šalin. Kūnas tėra kūnas ir man jis nerūpi.

Pasiramstydamas ietimi, be šalmo leidausi didžiąja gatve į miestą, tikėdamasis susitikti kokį nors įtūžusį musulmoną, kuris pasigailės manęs kalaviju.

Tačiau niekas manęs nelietė.

Choro vienuolynan sukančios gatvės kampe išvydau ant žemės kalaviju sukapotų ikonų gabalėlius ir dešimtis sutryptų, riksmo perkreiptais veidais moterų kūnų, tebegniaužiančių delnuose šventąsias žvakes.

Tebevyko kautynės apie didžiausius namus, kurių gyventojai, užrėmę duris, šaudė iš lankų, mėtė nuo stogų ir pro langus akmenis bei ūkio rakandus, laistė verdantį vandenį, svaidė ugnį į puolančius janyčarus. Tačiau ant daugumos namų jau plaikstėsi pirmosios užkariautojų vėliavėlės, o viduje girdėjosi šiurpus moterų staugsmas.

Didžiąją imperatoriaus Valentino gatvę ligi vandentiekio vamzdyno skliautų klojo graikų kūnai. Atrodo, kad toje vietoje beprotiškos skerdynės liovėsi. O manęs link ėjo ilgos voros surištų graikų, kuriuos saugojo tik basakojis piemuo su ietimi. Iš moterų buvo atimti papuošalai, drabužiai suplėšyti, ieškant užsislėptų pinigų, o rankos surištos už nugarų jų pačių diržais. Kilmingi ir prastakilmiai, senukai ir vaikai, amatininkai ir archontai buvo kaip pakliuvus suraišioti viena virve prieš kruopštų išskirstymą į stovyklos aptvarus, kur parduotini vergijon neturtėliai ir susimokėsiantys išpirkas bus atskirti.

Leidausi į uostą. Dar buvo didžiulių ištuštėjusių miesto dalių, kuriose nesimatė nė vieno turko. Paskui vėl prieš mane pasirodė būrys janyčarų, kurie mosuodami kruvinais kalavijais rinkosi geriausią namą. Jie riktelėjo man, reikalaudami pasakyti slaptažodį, tačiau aš atsakiau turkiškai ir jie manęs daugiau nepaisė. Iš šoninio skersgatvio į juos žengė būrelis baimingai susikibusių pabėgėlių. Janyčarai akimirksniu paklojo vyrus, kurie turėjo ginklus, atskyrė nuo motinų vaikus ir apgrabinėjo moterų drabužius, paskui kalavijo plokštuma niginė šią žmonių grupelę ir uždarė name, kurį tarėsi vertą užimti.

Laivyno saugomoje uosto mūro dalyje priešais Perą tebesilaikė lotynai. Prie vartų spietėsi didžiulė sąmiši minia žmonių, maldaujamai tiesiančių rankas, prašančių pasigailėti ir trokštančių pakliūti į laivus. Tačiau sargybiniai buvo užrakinę vartus ir įmetę raktus į vandenį – atrakinti buvo tik laivyno vartai, kuriuos griežtai saugojo laivyno kariai, ietimis ir kalavijais atgal stumdydami susigrūdusius žmones. Ant mūrų degančiais dagčiais mosavo sargybiniai, nuo rėkimo užkimusiais balsais grasindami nutaikyti mažąsias patrankas bei arkebuzas tiesiai į minią žmonių, jeigu šie neatsitrauksią ir nepadarysią kelio lotynams mūrų gynėjams, kurie kruvini nuo galvos iki kojų, iš nuovargio vos gaudydami orą pakrikai brovėsi per žmones į uostą.

Daugis moterų smarkiai susižalojo rankas, nevilitingai mėgindamos griebtis laivyno karių kalavijų. Daugis turtingųjų bei kilmingųjų bergž-

džiai tiesė sunkius kapšelius rodydami, geidaudami nusipirkti vietas laivuose.

Pakilau aukštėliau ant kalvos atšlaitės, norėdamas per mūrą matyti uostą. Šen bei ten į mūrą rėmėsi kopėčios, o išmaniausi virvėmis leidosi į vandenį ir plaukė į laivus. Jų galvos tarytum tamsūs taškai juodavo vandeny. Prie laivų lipynių budėjo jūrininkai su kirtikliais ir neleisdavo atplaukusiems lipti, mostelėdami į kitus laivus. Dažnas plaukiojo be atvangos, iki jėgos išsekdavo ir nuskęsdavo. Vis dėlto į kelis laivus paėmė stipriausius plaukikus, nes juose trūko jūrininkų bei irklininkų.

Nuo uosto vartų į laivus atsiirdavo kaupinai prikrautos valtys ir vėl grįždavo pasiimti naujo krovinio. Valtimis plaukė ne tik nuo mūro išsigelbėję lotynai, bet ir rakandai bei skrynios. Atrodė, kad neapsakomoje maišalienėje laivynas išlaikė kažin kokią numatytą tvarką. Ir graikai valtimis pasiekdavo laivus – jeigu tilpo ir turėjo ryšių su venecijiečiais ar genujiečiais.

Stovėdamas uosto atšlaitėje pamačiau didžiausiąjį genujiečių laivą pakeliant bures, vėjo bei irklų jėgom pasukant grandinės link ir mėginant ją svoringumu nutraukti. Tai buvo daugiau nei du tūkstančius žmonių talpinantis laivas. Grandinė įsitempė, bet atlaikė, ir laivas drebėdamas nuo pirmagalio iki paskuigalio sustojo. Vis dėlto stiebai nenulūžo, nes genujiečiai – sumanūs jūrininkai ir vandenyse žino, ką daro.

Šiaurės vėjui spaudžiant laivą prie grandinės taip, kad ši įsitempė lanku, išlipo iš laivo ant grandinės rąstų du augūs vyrai su plačiaašmeniais kirviais. Kirviai kilo ir leidosi, vėl kilo ir vėl leidosi, nevilties niršto perimtiems vyrams iš peties kapojant ploniausią žiedų jungtį. Staiga grandinė trūko ir išdidus laivas, nustumdamas abu grandinės galus iš kelio, išpūtęs bures įplaukė į atvirą jūrą, tad abu jūrininkai vargiai spėjo iškiliu šonu įlipti į laivą. Paskui didįjį laivą išjudėjo ir trys mažesni, tačiau venecijiečių laivai ramiai likosi uoste.

Nė vienas turkų laivas nesivijo bėgančių laivų, nes turkų jūrininkai buvo palikę savo galeras Marmuro jūros pakrantėje. Ir kariai, ir jūrininkai, perkreipę nugaras, nešė į laivus grobį, pirm savęs gindami paimtus belaisvius. Dauguma jų buvo žydai, nes jūrininkai pirmiausia pataikė į Džiudeką – žydų miesto dalį ir ten apsistojo, godėdami pasakiškų žydų aukso ir brangakmenių lobių. Todėl tokios didžiulės žmonių minios ištrūko į uostą, nors turkai jau buvo užėmę didumą miesto.

Pirmiesiems laivams sprunkant Akropolio kyšulio bokštuose tebeplazdeno imperatoriaus vėliava. Juos gynė kretiečiai jūrininkai, o turkai jų nepuolė visu karštumu, pastebėję, jog gynėjai neketina pasiduoti, nors miestas prarastas.

Uosto vandenyje apie laivus plūduriavo drabužių palaikomi skenduoliai, o prie lipynių vanduo dažėsi raudonai, nes jūrininkai kapojo rankas tiems, kurie, nepaisydami draudimų, jėga kabinosi į laivus.

Nebeturėjau ką veikti uoste. Užkopiau ant kalvos ir parėjau į savo namus. Atrodė, kad juose tuščia. Turkų dar nesimatė, tačiau priešinės vyninės durys buvo atkapotos kirviais, o ant laiptų telkšojo vyno balos. Anksčiau liepdavau Manueliui iš tos vyninės nešti valgį. Tikriausiai šeimininkas iki paskutiniosios laikė pasislėpęs kokį vyno indą seniesiems lankytojams. Dabar jis tysojo prakirsta galva už prekystalio, o jo šeimos nebuvo nė kvapo. Nežinau, ar tai apiplėšimas ir žmogžudystė, turkų ar lotynų jūrininkų darbas.

Prie vartus saugančio akmeninio liūto tvirtai įsmeigiau ietį su vėliavėle, šitaip užimdamas savo namą. Įėjau vidun ir pašaukiau Manuelį. Po kurio laiko išgirdau iš rūsio baimingai knirkčiojant:

– Ar čia tu, mano pone?

Jis keturpėsčias išropojo iš rūsio ir mėgino apkabinti man kojas. Tūžmiai spyriau jam į krūtinę, nepaisydamas jo silpnumo ir žilos barzdos.

– Ko neklausei manęs? Ko nedarei taip, kaip sakiau?! – šaukiau niršiai, apsilpusiomis rankomis traukdamas kalaviją, kurį suglitęs kraujas laikė makštyje. Tik dabar suvokiau, kad mano kalavijas turkiškas, o caušo duotasis apsiaustas ir apie sužeistą galvą apsuktas turbanas padarė mane panašų į tikrą turką.

– Dėkui Dievui, kad vis dėlto esi vienas iš sultono vyrų, – nuolankiai pasakė Manuelis. – Iki paskutiniosios puikiai saugojai paslaptį – net aš beveik įtikėjau. Tikiuosi, apsaugosi mane savo galybe. Jau nužiūrėjau daugybę namų, kuriuos plėšiant galiu tau labai pagelbėti. – Žvilgtelėjęs man į veidą jis suskubo pridurti: – Noriu pasakyti, kad vis pagalvodavau ir įsivaizduodavau, ką daryčiau, jeigu būčiau turkas ir įsiveržčiau į miestą. Pasakyk, ar imperatorius tikrai žuvo?

Man linktelėjus jis maldingai persižegnojo ir tarstelėjo:

– Dėkui Dievui. Tai jau nebebus jokio sankirčio, o sultonui kalaviju užkariavus miestą esame teisėti jo valdiniai. Imk mane sau į vergus, pone, idant galėčiau kreiptis į tave, jeigu kas nors mėgintų mane nusivesti.

Ilgiau neištvėriau. Čiupau jį už barzdos ir kilstelėjau aukštyn, kad pasižiūrėtų man į akis:

– Kur mano žmona – Ana Notara, kurią tau patikėjau globoti ir kurią priesaikavai išgelbėsiąs?

– Ji mirė, – paprastai atsakė Manuelis, iš baimės pirštais nusišnirpštė nosį ir prapliupo graudžiai verkti. – Juk sakei, kad negandoj trenkčiau

jai per galvą, jeigu ji kitaip nesutiks, ir nuirčiau ją į Džustinianio laivą. Net asilą jau buvau tam atsivedęs, tačiau jį būtų iš manęs per pirmą susirėmimą atėmę, jei paskutinę akimirką nebūtų pasisekę jo perduoti vienam venecijiečiui, kuris gobėjosi iš Blachernajaus į uostą nugabenti mozaikom papuoštą spintą. Labai gražią spintą.

– O Ana, mano žmona! – surikau, pešdamas jam barzdą.

– Nepešk, pone, skauda, – papriekaištavo Manuelis ir, ištraukęs barzdą man iš saujos, užsidengė abiem delnais. – Juk dariau, ką galėjau, ir į pavojų lindau dėl tos kvailos moters tiktai dėl ištikimybės tau, nė atlygio neprašydamas. Bet ji manęs neklausė. O kai išgirdau kodėl, man beliko kaip tik laukti su ja ryto. – Manuelis smerkiamai pažvelgė į mane, piktai pasitrynė kelius ir sušniurkšėjo: – Tokia tat padėka už viską ir tu mane pešioji, nors šaltame rūsy man vėl kelius ėmė gelti ir gerklę skauda. Matai, tau žmona negalėjo išpažinti savo tėvo gėdos, juk esi toks rimtuolis. Bet tėvo namuose ji turbūt nugirdo apie planą, kad puolimo naktį rengiamasi slapčia palikti požeminius Kerko vartus nesaugomus ir neužrakintus. Rodant gerą graikų valią. Noriu pasakyti, jog, didžiojo kunigaikščio manymu, šituo jis turkams menkai pasitarnavo. Juk išorinio ir vidinio mūro tarpekliu vidun būtų sugarmėjęs tiktai koks menkas smogiamasis būrelis. Ir jis turėjo veržtis pro Kerko vartus tuomet, kai užpuolikai užėmė išorinį mūrą prie Charizijų. Bet graikų geros valios rodymas, paliekant neužrakintus vartus, kunigaikščio manymu, turėjo didelę politinę reikšmę.

– Tikrai, – pasakiau. – Politinės prieštaros ir išdavystės riba plonytė it plaukelis. Bet tyčiomis palikti atviri ir nesaugomi puolimo vartai – išdavystė. Šito niekas nepaneigs. Žmones kardavo dėl nepalyginti menkesnių dalykų.

– Galbūt išdavystė, – maloniai pritarė Manuelis. – Šitaip manė ir ponia, todėl išsižadėjo savo tėvo ir pabėgo iš jo namų pas tave. Žinia, ir iš meilės, nors tavo nuovokumo ji gerai nepermanė. Tačiau ji norėjo sutrukdyti savo tėvui įvykdyti išdavystę – pasirūpinti, kad vartai būtų uždaryti. Todėl palydėjau ją prie Kerko vartų, kaip liepei, tardamas, kad tai saugi vieta, cha cha. Pasilikome ten, nors graikų sargybiniai mus ne kartą varė sakydami, jog mes tenai nereikalingi. Kas buvo tie graikai sargybiniai – nežinau, nes tamsoje jie rūpestingai dangstėsi veidus. Turbūt tai buvo didžiojo kunigaikščio vyrai, kurie paklusdami įsakymui ėmėsi saugoti vartus, išsiuntę tikruosius sargybinius. O kas pereitą naktį nebūtų nuolankiai paklusęs įsakymui grįžti į miestą?

– Kai turkai pradėjo erzelioti, – tęsė Manuelis, – jie paprasčiausiai atitraukė skląstį ir atrakino vartus, nes turėjo raktą – tikrą ar padirbtą, –

nežinau. Ponia su kalaviju rankoje žengė prie jų ir pareikalavo rakto. Iš pradžių tie gąsdino ją, bet supratę, kad bergždžiai, iškart griebė ją – penkiese – ir užbadė, jai nė surikti nespėjus.

– O tu, ką darei tu? – paklausiau.

– Bėgau, – nekaltai atsakė Manuelis. – Nors kelius skauda, bėgau taip greit, kaip valiojau, ir tamsyje jie manęs nepagavo. Nieko kita neliko, tad nuėjau ir pardaviau venecijiečiui laikytąjį asilą, kaip jau sakiau.

– Dėl Dievo! – sušukau. – Kodėl nepranešei apie pavojų venecijiečiams?

– Mėginau, – atsakė Manuelis, – bet jie manimi nepatikėjo. Jie turėjo plušos didvyriškai gindami Blachernajaus mūrą. Vadas net atnešė žemėlapį įrodinėdamas, jog Kerko vartai ne jų gynybos atkarpoje, o graikų. – Delnu užsidengęs burną Manuelis sukikeno: – Turbūt jie tarė mano žodžius kvailystėmis ar graikų, trokštančių išskaidyti jų pajėgas, pinklėmis. Juk visas Blachernajaus mūras nurašinėtas: „Nešdinkitės namo, lotynai". Jis nesuėmė galvon, kad Kerko vartai gali būti atviri, nes visi puolimo vartai vidurnaktį buvo užrakinti, o raktai grąžinti imperatoriui. Galų gale jis pagrasino mane pakarsiąs, jeigu dar jį trukdysiu.

– Dar mėginau, – tęsė Manuelis, – prašyti brolių Gvakardžių pagalbos, bet jau buvo praėję daug laiko, be to, jie turėjo gerokos plūkiavos, stengdamiesi sulaikyti per didžiojo mūro pradaužą į miestą plūstančius turkus. Tuomet... taigi.

Manuelis nuolankiai pasižiūrėjo į mane ir liūdnai patvirtino:

– Manau, nepatikėsi manimi, bet tada pagalvojau, kad ir aš esu graikas, kad mano tėvas pas imperatorių Manuelį nešiojo rąstus. Žinia, su liūdesiu pagalvojau apie pasislėptus pinigus ir vienintelę gyvastį, bet vis dėlto pasičiupau kritusiojo kalaviją ir pasileidau prie Kerko vartų. – Tarsi stebėdamasis savo kvailumu jis skėstelėjo rankas ir sušuko: – Velniai griebtų, pone, pasileidau su kalaviju Kerko vartų link, manydamas dar galėsiąs juos kaip nors uždaryti, kai diena jau blyško! Laimei, smarkiai pavėlavau su savo didvyriškumu. Pro vartus manęs link bėgo sultono janyčarai, tad greit mečiau kalaviją šalin ir pakėliau rankas, melsdamas Švenčiausiąją Blachernajaus Mergelę saugoti mano gyvastį. Mano malda nepaprastai pagelbėjo, nes turkai čiupo mane iš abiejų šonų ir, tarytum žnyplėmis suėmę, darkia graikų kalba vienas per kitą šaukė man vesti juos į Choro vienuolyną.

– Tai išties buvo didvyriai, – susižavėjęs prisiminė Manuelis purtydamas galvą, – nes suėmę mane leidosi bėgti gatvėmis tiesiog į Choro vienuolyną. Jų buvo ne daugiau kaip dvidešimt vyrų su veltinėm kepurėm. Kiti buvo sulipę į didžiojo mūro bokštus, rengdamiesi pulti jų gynėjus ir iškelti plazdančias sultono vėliavas.

– Tą akimirką gynėjai prie Šventojo Romano vartų palūžo, – pasakiau. – Ne, didelės reikšmės išankstinis Kerko vartų perėmimas neturėjo, jeigu turkų ten buvo nedaug. Bergždžia išdavystė. Tikriausiai turkų smogiamasis būrys puolė pro Charizijų vartų mūro pradaužą iki Kerko vartų ir pakeliui jų pajėgos iškriko. Šiaip ar taip, Kerko vartai buvo užrakinti, kai rytą ten nuėjau.

– Išvydę sultono vėliavas venecijiečiai narsiai atsimušė, – pasakojo Manuelis. – Bėgdamas grįžtelėjau ir kaip tik pamačiau juos su blykčiojančiais kalavijais ir šarvais bei liūto vėliava išpuolant pro šoninius rūmų vartus. Jie išdaužė prie vartų likusius turkus, o vartus užrakino. Tačiau didžiojo mūro bokštų jau neįstengė atkovoti ir nė nemėgino.

– O tu? – paklausiau.

– Nuvedžiau janyčarus į Choro vienuolyną, tikėdamasis stebuklingąjį Mergelės atvaizdą apramdysiant jų laukines širdis, – skausmingai aiškino Manuelis. – Dar pamaniau, kad išvydę nuostabias mozaikas ir apkvaišę nuo smilkalų jie atsivers į kitą tikėjimą ir išsižadės netikro Pranašo. Į tą garsųjį vienuolyną jie tikrai bėgo smagiau nei koks piligrimas, tad susižavėjau jų maldingumu. Bet žmogus bjauraus būdo – tūžmus grobio potroškis pergalėjo jų maldingumą, – sudejavo Manuelis atsidusdamas. – Visa bažnyčia buvo išpuošta rožėmis ir tirštai priplūdusi besimeldžiančių moterų su žvakėmis. Janyčarai paniekindami šventą vietą pradėjo kalavijais kapoti bejėges moteris, skindamiesi kelią prie baliustrados. Ten jie sulaužė vartelius ir iškart sukapojo į keturias dalis stebuklingąją ikoną. Tuomet iš tikro pasibaisėjau, užsigavau ir nė akimirkos nebenorėjau liktis tarp tokių bedievių, o puoliau lauk, įsimaišydamas į bėgančių moterų būrį.

– Atlėkiau, kai venecijiečiai pradėjo tuštinti Blachernajų, – toliau pasakojo Manuelis. – Laimei, vienas jų tarnas mane pažino. Antraip būtų užmušę, nes aš graikas. Skindamiesi kelią per miestą į uostą jie skerdė tiek turkus, tiek graikus, o pakeliui apiplėšė daugybę namų, nes dar turėjo palyginti daug laiko. Jie buvo įniršę, nes galybė jų gerų vyrų veltui krito gindami mūrą, ir net jų bailas pakliuvo į turkų nelaisvę. Nukakau drauge su jais į uostą, o iš ten į mūsų namus ir pasislėpiau rūsyje, patikėdamas gyvastį Dievui. Ketinau iššliaužti tik rytoj, turkams atsigodus iš kraujo kvaišulio. Atrodo, kad šiandien jie užmuštų kiekvieną kely pasipainiojusį, – nepaisydami amžiaus, tiktai žudymo džiugulio perimti, – išskyrus, žinoma, moteris, su kuriom patiria kitokio smagumo.

– Tu saugus, kol priešais namus plevėsuoja ieties vėliavėlė, – pasakiau. – Dabar ta vėliavėlė mano ir nė vienas turkas jos neįžeis, braudamasis į namą. Be to, šis namas palyginti menkas, net moterų čia nėra.

Puikesnių namų plėšti jie ras daugiau nei ganėtinai. Jeigu kas brausis vidun, sakyk, kad namas užimtas, pasakyk mano turkišką vardą ir pasisakyk, jog esi mano vergas. Kol kas tau nieko nenutiks. Taigi lik su Dievu.

Sunerimęs Manuelis įsikibo manęs ir sušuko:

– Kur eini, pone? Nepalik manęs!

– Einu ieškoti užkariautojo, – atsakiau. – Jį vadins užkariautoju. Nuo šio ryto jis bus žinomas kaip sultonas Muchamedas Užkariautojas. Bus didžiausias iš sultonų, valdys Rytus ir Vakarus.

Vėl žengdamas gatvėmis mačiau skausmingus priešmirtinius savo miesto traukulius ir visą piktybę, kokią žmogus įmano padaryti nežinodamas, ką daro. Nes žmogus tegali teisintis sakydamas nežinojęs, ką daro.

Priėjęs didįjį soborą pamačiau turkus kirviais atkapojus bronzines duris ir tempiant iš jo žmones, kurie kliaudamiesi pranašyste tirštai užplūdo bažnyčią. Luošius, senukus ir kūdikius turkai priešais soborą daigojo bemat, tačiau kitus rišo į ilgas eiles ir mušdami bei spardydami varė į savo stovyklos rąstinius aptvarus. Keletas pasismagino nupjovę šventikams ir senatoriams barzdas savo žirgų brizgalams pinti.

Nūsdamas savo akimis įsitikinti, kad sultonas iš tiesų pasiuntė caušus saugoti Notaro namų, nusileidau į jūros pakrantę, kur turkų laivyno kariai stropiai laužėsi į namus. Užkalbinti jie atsakė, kad didysis kunigaikštis Notaras, abudu jo sūnūs ir serganti žmona savo namuose visiškai saugūs. Purtydami galvas jie sakė, jog netyčia prasitarę neteko tūkstančio asperų atlygio. Didysis kunigaikštis į namus viliojęs osmanų princą Orchaną, kuris didvyriškai gynė savo bokštą. Notaras ketino jį perduoti turkams, tačiau Orchanas paskutinę akimirką nujautęs kažin ką bloga ir nusileidęs su krepšiu nuo mūro, persirengęs vienuolio abitu. Ten laivyno vyrai paėmę jį į vergiją, tačiau vienas graikas vergas jį pažinęs ir išduodamas princą išsipirkęs iš vergijos. Princui galva bemat nukirsta ir nusiųsta sultonui.

Apie pusiaudienį sugrįžau prie didžiojo soboro ir pamačiau iš uosto jūron lėtai išplaukiančius, giliai krovinių gramzdinamus paskutiniuosius krikščionių laivus. Tačiau nė vienas turkų laivas nesiyrė pavymui. Gūsingam šiaurės vėjui pučiant laivų burės išsipūtė, o ant stiebų plazdeno daugybės nenugalimų krikščionių šalių vėliavėlės, atsisveikindamos su mirštančiu Konstantinopoliu.

– Nuneškite krikščionims žinią apie mirtį! – šaukiau. – Sudrebinkite Vakarų šalis! Po mūsų ateis jūsų eilė. Nejau nematote Europon slenkančios nakties!

Rodės, mano žodžiai turėjo stebuklingos galios, nes jūrai aplink žvilgant, laivus staiga užklojo juodas debesies šešėlis, tad rodės, kad jie gabena Vakaruosna naktį. Jie gabenosi naujus laikus. Žmogiškos aistros ir širdies mirties laikus.

Tą akimirką iš visų pusių puolė bėgti į būrį turkų kariai – didžiąja gatve artėjo prašmatni sultono palyda, apsupta žaliai apsitaisiusių caušų, paauksuotus lankus įtempusių asmens sargybinių ir kvepalų indais mosuojančių bėgikų. Žirgai žengė per graikų kūnus gatvėje, o garbanoti haremo berniukai šlakstė sultonui kelią rožių vandeniu.

Priešais pramuštus vario vartus sultonas Muchamedas nulipo nuo balto it sniegas žirgo. Jo jaunas aistrus veidas virpčiojo iš nemigos ir nuovargio, bet gelsvos žvėries akys spindėjo šaltu pergalės džiuguliu, kokio niekados neregėjau žmogaus akyse. Mačiau sulysusį jo veidą, siaurą sakališką nosį bei didelį smakrą, ir mane vėl perėmė tokia baimės ir traukos pagunda, kaip gyvenant šalia jo.

Nulipęs nuo žirgo jis perėmė geležinį kūjį į kairę ranką, žemai nusilenkė, pasėmė saują žemės ir ja apsibarstė. Janyčarai pamanė jį šitaip atsiduodant vieninteliam Dievui ir apmirė iš pagarbos. Manau, jog iš tiesų jis įsišventino į žemės sūnus, gerbiančius tiktai mirtį.

Sultonas su palyda nuėjo į bažnyčią ir aš nuskubėjau paskui. Ant bažnyčios grindų telkšojo kraujas, dryksojo keletas negyvėlių. Daugybė janyčarų kaip tik plėšė soborą, daužydami ikonas, lupdami jų sidabrinius ir auksinius rėmus, kraudami knygas dramblio kaulo viršeliais bei šventuosius indus į altoriaus staltieses bei svoringas nuo perlų šventikų antpetines, rengdamiesi išsinešti savo grobį. Vidur bažnyčios vienas janyčaras kirviu daužė marmuro plokštes, ieškodamas paslėptų lobių.

Sultonas Muchamedas sparčiais žingsniais pripuolė prie jo, žiauriai trenkė jam kūju ir nujuodusiu iš įniršio veidu užriko:

– Nelieskite mano turto! Jums žadėjau visa, kas galima panešti, tačiau pastatus sau pasilikau.

Draugai skubinai išvilko janyčarą už kojų iš soboro, idant sultonas jo neužmuštų. Galėjai pagalvoti, kad perdėtą sultono įniršį sukėlė pavydas pamačius, kokie didžiuliai turtai atitenka prasčiokams. Bet Muchamedui tai nerūpėjo. Pinigų ir lobių jis negeidė. Tiktai valdžios.

Jis žvalgėsi po soborą tarytum netikėdamas neapsakomu jo didumu ir prabanga. Jauni jo palydos kariai jau nebesitvardė. Vienas jų pavilgė delną telkšančiame kraujyje, įsibėgėjo ir šoktelėjęs ant marmurinės sienos tėškė kruviną delną taip aukštai, kaip pasiekė.

– Tai mano ženklas! – sušuko jis. Kruvinas rankos pėdsakas liko ant

sienos taip aukštai, kad jį būtų pasiekę trys vyrai, vienas kitam ant pečių sulipę.

Sultonas Muchamedas paėmė iš arčiausio asmens sargybinio paauksuotą lanką, įtempė jį, nusitaikė aukštyn ir įsmeigė virpčiojančią auksinę strėlę į iškiliausią didžiojo bažnyčios kupolo vietą.

– Tai mano ženklas! – šūktelėjo jis, apsižvalgė aplink ir įsakė janyčarams sugriauti baliustradą, tad altorius liko kaip ant delno.

Baliustradai braškant jis paliepė:

– Šaukite visi vienu balsu: „Turkų emyras Muchamedas, Murado sūnus, atėjo paskirti didžiojo krikščionių soboro vieninteliam Dievui".

Bažnyčion susigrūdę kariai, valandėlę užmiršę plėšimą, prisidėjo prie šauksmo ir jo aidas nuskardėjo aukštai stebuklingos tūkstantmetės bažnyčios skliautuose. Tuomet įvyko stebuklas. Už altoriaus, iš po grindų vienas po kito ėmė kilti dvidešimt graikų bažnyčios vyskupų, šventikų bei vienuolių, apsitaisiusių šventiniais abitais su bažnytinės valdžios ženklais. Jie priėjo prie sultono, suklupo prieš jį, nulenkė galvas ir atsidavė nugalėtojo malonei. Tarp jų buvo Genadijus. Turkams užėmus miestą jie pasislėpė kažkurioj iš daugybės slaptų soboro celių.

Rodės, visa nutiko slaptu susitarimu. Tai paaiškino sultono įniršį pamačius janyčarą, mėginantį prasidaužti į bažnyčios slaptavietes. Sultonas janyčarams pasakė:

– Tai mano belaisviai, nes jie man pasidavė. Niekas negali jų liesti, tačiau sumokėsiu jums po šimtą asperų už kiekvieną iš šių aukštų krikščionių šventikų. Palydėkite juos į kokį nors vienuolyną, kurį jie patys pasirinks, ir tegul juos saugo caušai, kol kitko neįsakysiu.

Vyskupai ir šventikai vienu balsu sušuko:

– Renkamės Pantokratoriaus vienuolyną!

Sultoną lydėjusieji aukšti islamo mokytojai bei dervišai sušuko atėjus pusiaudienį. Sultonas įsakė atnešti vandens ir, janyčarams paskubomis išvedus šventikus, apsiplovė, kaip liepia Koranas. Paskui basas užlipo ant altoriaus, sutrypė kryžių, atgręžė veidą į rytus ir pirmas pasimeldė. Jo palyda ir bažnyčion susigrūdę kariai daugybę kartų tiesėsi ir lenkėsi, kakta paliesdami grindis, mahometiška malda paskirdami puikiausią krikščionių soborą Alachui.

Po maldos sultonas įsakė savo palydos dervišams bei mokslinčiams pasirūpinti, kad bažnyčia būtų išvalyta rožių vandeniu nuo visokios krikščioniškos bjaurasties.

Kai jis žengė per erdvų soborą, priėjau, ir palydovai, išvydę mano veidą, manęs sulaikyti nemėgino. Sustojau priešais ir jis atpažino mane. Veidas nupilko kaip molis, jis apsižvalgė ir sušnibždėjo:

– Angele, jau atėjai manęs pasiimti?

Paskui susitvardė, kilstelėjo ranką ir sudraudė savo palydovus:

– Nelieskite jo. – Jis žengtelėjo artyn, pačiupinėjo mano rankas, veidą ir prapliupęs juoku šūktelėjo: – Taigi tebesi gyvas, nepaperkamasai. Ar dabar tiki, jog dar sykį paversiu tavo popiežiaus bažnyčias Romoje savo arklidėmis?

Atsakiau:

– Geriau už mane tai žinojai. Man nebuvo lemta mirti ant savojo miesto mūrų. Taigi liepk nukirsti man galvą, idant pergalė būtų neabejotina.

Jis nusišypsojo gelsvomis žvėries akimis ir tarė:

– Pakentėk, angele. Viskam savas laikas.

Jis išėjo iš soboro daugiau nė nežvilgterėjęs į mane. Prisidėjau prie jo palydos, norėdamas laikytis šalia, nes užvis labiausiai troškau mirties. Diduma palydos mane pažino, tačiau nė vienas jų nepanoro su manimi kalbėtis.

Tuo metu prie soboro atvedė didįjį kunigaikštį Luką Notarą ir būrelį belaisvių graikų kilmingųjų bei senatorių. Jie suklupo prieš sultoną Muchamedą. Sultonas į juos prakalbo rūsčiai ir paklausė, ko jie šitaip atkakliai priešinosi, tiktai bergždžiai žlugdydami miestą ir pridarydami didžiulių nuostolių sultonui.

Notaras tylomis žiūrėjo į ilgabarzdį didįjį vizirį Chalilį, kuris palūžęs sėdėjo sultono dešinėje, nes sultonas tyčiomis jį atsigabeno, trokšdamas parodyti visišką savo pergalę.

– Kalbėk, kalbėk drąsiai, – ragino sultonas.

– Ką galėjome padaryti, jeigu tavo stovykloje, net tarp tavo artimiausiųjų, yra vyrų, kurie narsino mus priešintis, – pasipiktinęs tarė didysis kunigaikštis Notaras, priekaištingai tebežiūrėdamas į Chalilį.

Muchamedas pasisuko į Chalilį, tūžmiai čiupo jį už barzdos ir patampė jo kretančią galvą aukštyn ir žemyn.

– Pažįstu tave, krikščionių bičiuli, – sušuko jis garsiai, idant girdėtų janyčarai. – Tačiau ištikimai tarnavai mano tėvui, kaip kad tavo tėvas ir senelis būdami didžiaisiais viziriais tarnavo sultonams iš dešinės. Todėl pasigailėsiu tavęs ir nenukirsdinsiu, nors šitai tikrai užsitarnavai. Bet daugiau man akyse nesirodyk. Tūnok kaip elgeta atsčiausiame mano valstybės kampelyje – kaip kad tavo senelis, kai pirmąsyk pasirodė sultonui kaip elgeta.

Tas netikėtas nuosprendis buvo drąsus poelgis, tačiau šios valandėlės Muchamedas nuo paauglystės troško taip aistriai kaip Konstantinopolio užkariavimo. Jauni jo palydos kariai ėmė rėksmingai užgaulioti Chalilį ir janyčarai netrukus prisidėjo prie riksmo. Sultonas atidžiai nu-

žvelgė savo palydą ir pirštu parodė į keletą senukų, kurie riksmu nereiškė pritarimo jo teisingam nuosprendžiui.

– Eikite paskui Chalilį, – įsakė jis.

Caušai puolė nutraukti jų garbės apsiaustų. Pusnuogiai ir paniekinti tie senukai žengė paskui Chalilį pažemintųjų užmarštin. Janyčarai vienas per kitą jiems rėkė: „Krikščionių bičiuliai!" ir mėtė į juos žemėtus kraujo glitėsius.

Jiems išėjus sultonas vėl kreipėsi į graikus belaisvius klausdamas:

– Kur jūsų imperatorius? Ką apie jį žinote?

Susižvalgę graikai papurtė galvas. Dėdamasis nustebęs sultonas pakėlė ranką ir įgiliai paklausė:

– Ar gali būti? Juk kovojote kartu su imperatoriumi?

Keletas senatorių pažeminti nukukino galvas, tačiau Lukas Notaras išdidžiai pakėlė galvą ir tarė:

– Imperatorius Konstantinas išdavė mūsų tikėjimą ir pardavė mus popiežiui bei lotynams. Nelaikome jo imperatoriumi, o mieliau tau tarnausime.

Sultonas įsakė paskelbti kariuomenei, jog būtina surasti imperatoriaus kūną, jeigu jis krito mūšyje. Tam, kuris ras, jis žadąs atlygį, taip pat tam, kuris galės įrodyti per mūšį nužudęs graikų imperatorių. Šaukliams nereikėjo nė pajudėti, nes iš janyčarų būrio bemat išsibrovė du vyrai, kurie tik ir laukė, kada galės atkreipti sultono dėmesį. Abu prisiekė Alachu ir savo barzdom savomis rankomis nužudę imperatorių ir čia pat pradėjo karštai ginčytis. Sultonas pasiuntė juos ieškoti kūno. Jie nuėjo vienas kitam rankomis rodydami ir šaukdami, kurion vieton smeigę kalaviju imperatoriui.

Sultonas toliau maloniai kalbėjo su graikais, žadėdamas jiems aukso kalnus, ir pasakė atiduosiąs miestą valdyti tokiems graikams, kurie yra tinkamai pasirengę ir kuriais jis galįs pasikliauti. Todėl paprašė graikų belaisvių juos išvardyti ir pasiūlyti, idant galėtų tučtuojau išpirkti iš savo kariuomenės tuos kilmingus graikus, kurių reikės miestui valdyti.

Lukas Notaras atmintinai susakė apie trisdešimt vardų. Pasitarę tarpusavyje kiti graikai pridūrė savo draugų vardus. Tuomet jau nesusilaikiau – nuėjau pas Notarą ir sušukau:

– Kvaily išdavike! Nestumk kitų į savo pražūtį!

Notaras įsiuto pamatęs mane sultono palydoje ir tūžmiai pasakė:

– Lanksti politika – ne išdavystė. Tai vienintelis negandon pakliuvusios tautos išsigelbėjimas. Jeigu susitepiau rankas, tai šitaip padariau dėl savo tautos. Kas nors turėjo tai padaryti. Turbūt tam reikia didesnės narsos nei bergždžiai mirčiai. Per menkai mane pažįsti, kad galėtum teisti.

Atkirtau:
– Duktė pažinojo tave ir nuteisė. Tavo vyrai nužudė ją prie Kerko vartų, kai ji mėgino nuplauti išdavystės gėdą nuo tavo šlovingos giminės!
Notaras iš baimės nublyško, akys sustingo. Jis apmaudžiai suriko:
– Aš neturiu dukters! Aš niekuomet neturėjau dukters! Turiu tik du sūnus! Ką čia kliedi apie Kerko vartus?
Jis maldaujamai žvalgėsi tai į sultoną, tai į savo kraštiečius, kurie pasitraukė, palikdami aplink jį tuščią ratą. Baisingomis pastangomis jis įveikė save, nusišypsojo trūkčiojančiais lūpų kampučiais ir kreipėsi į sultoną sakydamas:
– Tas vyras – tavo pasiuntinys – išdavė tave. Jis pats gali paliudyti mane daugybę kartų veltui siūlius jam bendradarbiauti tavo labui. Bet tiktai iš godulio ir garbėtroškos jis atmetė mano paramą, norėdamas veikti vienas ir per mane pelnyti tavo palankumą. Nežinau, ką jis tavo labui padarė, bet turbūt nedaug. Jis buvo lotynų ir Džustinianio draugas. Dievas liudininkas, kad aš už jį geriau tau tarnavau mieste.
Muchamedas tiktai šaltai nusišypsojo, mostelėjo man ranka ir vėl pasakė:
– Pakentėk, nepaperkamasai.
Jis davė įsakymą savo iždininkams ir kreipęsis į graikus pasiūlė:
– Eikite paskui mano iždininkus ir tiek stovykloje, tiek laivuose ieškokite belaisvių, kuriuos išvardijote. Diduma tikriausiai persirengė, slėpdami savo titulą, ir iždininkų klausiami nedrįs pasisakyti, kas esą. Bet jumis jie pasitiki, o jūs pažįstate juos iš išvaizdos. Išpirkite juos iš vergų pirklių ir karių. Leidžiu už kiekvieną sumokėti po tūkstantį asperų. Taip reikalingi jie mano planams įgyvendinti.
Graikai susižavėjo nepaprastu jo geraširdiškumu ir noringai nusekė paskui iždininkus, karštai kalbėdamiesi tarp savęs ir dalydamiesi pelningas pareigas. Muchamedas pažvelgė į mane suktai šypsodamas – žinodamas, kad pažįstu jį. Ir liepė palydėti Notarą į namus, maloniai palinkėjęs jo sergančiai žmonai greitai sveikti.
Į mane jis daugiau nė nepažvelgė, o nujojo su savo palyda į pergalės puotą stovykloje. Sekiau pavymui iki Blachernajaus. Ten jis sustojo pasižvalgyti po venecijiečių pridergtas ir apiplėštas sales, prisiminė poetą ir padeklamavo savo palydai:

Pelėda ūkauja tarp Efraziabo kolonų,
voras saugo imperatoriaus vartus.

Charizijų vartai jau buvo atverti, o per mūro griovį nutiestas laikinas tiltas. Prie vartų sultoną prisivijo susijaudinęs janyčarų vyresnysis, kuris puolė prieš sultoną ant žemės klausdamas, ką daryti su kretiečiais jūrininkais, kurie atkakliai laikosi dviejuose bokštuose Akropolio kyšulio pakrašty.

Kretiečius esą galima išrūkyti ir sudeginti, prikrovus apie bokštus rąstų, tačiau man atrodo, kad sultono kariuomenėje maža buvo tokių, kurie būtų sutikę per didįjį plėšimą tiek vargti dėl kelių užsispyrusių krikščionių. Muchamedas šitai suvokė, be to, negalėjo leisti, kad pašlytų drausmė ir janyčarai jam nepaklustų. Todėl padarė taip, kad bloga išeitų į gera, ir kilniaširdiškai tarė:

– Žaviuosi krikščionių didvyriškumu. Didvyriškumu jie pelnė gyvastis. Tegul turisi ginklus ir daiktus ir tegul ramiai eina į savo laivą.

Abejodami turkų pažadais kretiečiai tik pavakare paliko bokštus ir su ginklais rankose nusinešė daiktus į laivą tuščiomis gatvėmis turkų apiplėštoje ir paliktoje uosto dalyje. Jie išsigabeno ir keletą turkų išniekintų graikių vienuolių iš mažo vienuolyno netoliese.

Sultonui nujojus į savo stovyklą, sugrįžau prie Kerko vartų ir turkų sviedinio išdaužtoje mūro ertmėje palaidojau Anos Notaros kūną. Geresnės ir garbingesnės vietos tikriausiai nebūčiau suradęs. Taipgi pagalvojau, kad jos akys kada nors sužydės rudais žiedeliais ir pažvelgs į savo miestą nuo mūro griuvėsių.

Kraujo ir plėšimo apkvaišintame mieste žmogaus gyvastis pigesnė ir niekingesnė, nei gali įsivaizduoti. Sultonui išjojus puolė turkai netrukus vienas kitą galabyti, mušdamiesi dėl grobio ir verždami vieni iš kitų moteris, kurių gražumas kėlė geidulį. Neišprusę dervišai kiršino savo niršulingą aklatikybę, peiliais pjaustydami galūnes graikų vergų, atsisakančių pripažinti Pranašą.

Per baisią maišalienę vaikštinėjau apmiręs iš širdgėlos, tačiau niekas manęs nelietė. Nenumačiau, kur žengsiu, o ėjau bet kur, nes man buvo lemta pamatyti viską. Tačiau žmogaus tvermė turi ribas. Ganėtinai prisižiūrėjus akys atbunka ir širdis neatsiliepia. Tiek buvau matęs siaubo ir žvėriškumų, kad nauji žiaurumo, nuožmumo ir žmogaus aistros reginiai paliko tik kaip košmaro nuotrupos plūkoti many nebežaizdodami širdies.

Prie imperatoriaus bibliotekos pamačiau kelis lotynų pirklius su kuinų tempiamais vežimais perkant knygas bei rankraščių ritinius iš siautėjančių janyčarų. Žila bibliotekininko galva buvo nukirsta ir pamesta vidur kiemo spardyti plėšikams, lakstantiems su glėbiais knygų. Turkai draskė slogius sidabru ir auksu papuoštus evangelijų bei šventraščių

viršelius ir mėtė lapus į laužus, įsimanę išlydyti gryną atvaizdų ir pirmųjų raidžių auksą. Prekiautojams teko tik pigios knygos su santūriais viršeliais ir tekstais. Janyčarai jiems neleido rinktis – verčiau mėtė glėbius knygų po viralo puodais, nei derėjosi su prekiautojais dėl poros sidabrinių.

Tarp pirklių buvo dar jaunas mokytas vyras, venecijietis knygų perrašinėtojas, kuris verkė žiūrėdamas į degančias knygas. Jo pinigai baigėsi. Sakėsi už sidabrinį nusipirkęs dešimt Aristotelio veikalų ir keikė savo šeimininkus, kurie pašykštėjo lėšų, siųsdami į Konstantinopolio apsiaustį, liepę pirkti retų knygų, kai miestas bus užimtas. Netekęs kantrybės jis puolė traukti iš laužo lapus knygų, kurių viršeliai jau buvo nuplėšti. Janyčarai pargriovė jį ir apspardė šonus už tai, kad negalėjo žiūrėti į degančias knygas.

Kažin kodėl dar sykį atsidūriau prie Šventojo Romano vartų. Ten visa judėjo krutėjo – janyčarai krovė negyvėlių krūsnis ir šlapiais skaruliais šluostė kritusiųjų veidus. Ieškojo imperatoriaus Konstantino kūno, tačiau net tie, kurie prisistatė kaip jo žudikai, ne viską gerai žinojo. Galų gale jie pažino – ne iš veido, o tik iš purpurinių batų su išsiuvinėtais dvigalviais ereliais. Batų jis nenusiavė, kai nusiplėšęs valdžios ženklus puolė kaip paprasčiausias karys drauge su kitais į mirtį.

Prie imperatoriaus kūno džiaugsmo šūksniais pratrūkę janyčarai išsitraukė kardus ir puolė kautis dėl garbės: katras jį nužudė ir katras turi teisę gabenti jį sultonui. Caušams teko skirti peštūnus ir patiems paimti kūną. Caušai elgėsi su juo pagarbiai, nes tai buvo imperatoriaus kūnas, taigi šventas net turkams.

Ėjau toliau. Iš daržinių, kur ant kruvinų šiaudų gulėdavo sužeistieji graikai ir lotynai, krikščionys buvo išvilkti, jiems nukapotos galvos, o kūnai rietuvėmis sukrauti prie durų. Jų vietose vaitojo turkų kariuomenės sužeistieji. Daugybe kalbų jie neviltingai šaukė vandens arba meldė draugų malonės užbaigti jų kančias.

Sužeistuosius vaistijo keletas turkų gydytojų, senų dervišų bei graikių vienuolių, kurios, paimtos į vergiją, privalėjo dirbti nešvarų ir dvokų darbą, nes savo amžiumi ir išroda tikrai negundė nugalėtojų. Caušai palaikė tvarką, neleisdami turkams plėšti saviškių sužeistųjų.

Tarp vienuolių pažinau Chariklėją. Ji siautėsi sudraskytu apsiaustu, buvo sumušta, nuo verksmo jos negražus veidas buvo paburkęs. Ji klūpėjo ant šiaudų, laikydama už rankos nepaprastai dailų Anatolijos jaunikaitį, kuriam panosėje ir ant smakro dar tik dygo šilkiniai juodi pūkeliai. Vaikinuko veidas jau buvo nugeltęs, kraujas sunkėsi per krūtinę tvarstančius vyturus.

– Chariklėja, – paklausiau, – nejau išties esi gyva? Ką veiki?

Ji žvilgtelėjo į mane taip, tarytum mano pasirodymas šalia buvo įprasčiausias pasaulyje dalykas, ir atsakė:

– Tas bjaurus turkas įsikibo man į ranką ir nepaleidžia. Nesuprantu, ką jis sako. – Ir gokčiodama pridūrė: – Jis tikrai toks jaunas ir dailus, kad nesiryžtu iš jo delno savojo ištraukti. Netrukus jis mirs.

Kita ranka ji šluostė vaikinukui nuo kaktos prakaito lašus ir glostė jo apskritus skruostus, tad iš skausmo perkreiptas jaunikaičio veidas nurimo. Chariklėja pravirko ir pagailiai sukūkčiojo:

– Vargšas berniukas, negalės nė prisiplėšti mieste, nors didvyriškai kaudamasis šitą atlygį tikrai užsipelnė. Jis labai sužaizdotas, visas jo kraujas ištekės. Jis galėjo rasti lobių, pinigų ir daugybę gražių merginų, o kaip atlygį tegavo tik mano nuospaudotą delną.

Jaunikaitis atsimerkė, įsibedė į mus, mūsų jau nebematydamas, ir tylomis kažką sumurmėjo turkiškai.

– Ką jis sako? – guviai paklausė Charikléja, perimta neatslūgstančio smalsumo.

– Jis liudija, kad Dievas yra vienintelis, – išverčiau. – Klausia, ar jis tikrai užsipelnė rojų?

– Žinoma, aišku, – atsakė Charikléja, – tikriausiai rojų. Tučtuojau pasakyk jam. Aišku, turkai turi savišką rojų – kaip mes, krikščionys, dangų. Jis vargšelis tikrai ten pakliūs.

Prošal ėjęs dervišas prisispaudė dvokią ožkeną prie krūtinės, pasilenkė prie mirštančio vaikinuko ir atmintinai pasakė Korano eilutes apie gaivius rojaus vandenis, vaismedžius ir niekuomet neliestas mergeles. Vaikinukas nusišypsojo. Dervišui nuėjus jis palūžusiu balsu du kartus pašaukė: „Mama, mama".

– Ką jis sako? – paklausė Charikléja.

– Jis taria tave savo motina, – atsakiau.

Charikléja dar graudžiau pravirko ir šūktelėjo:

– Juk aš niekuomet neturėjau sūnaus, nes nė vienas vyras manęs nenorėjo! Bet jeigu jis šitaip mano – negaliu jo nuvilti, tai būtų nuodėmė.

Ji pradėjo bučiuoti jaunikaičio ranką, prigludo skruostu prie jo skruosto ir ėmė nepaprastai lipšniai šnibždėti į ausį meilius žodžius tarytum panūdusi pražūties ir bergždžios mirties metu išlieti širdyje palaidotą švelnumą. Vaikinukas tvirtai sugniaužė jos šiurkštų delną ir užmerkęs akis pradėjo sunkiai ir skausmingai alsuoti.

Tuomet kai ką prisiminiau. Nesidairydamas į šonus leidausi aklai per miestą Pantokratoriaus vienuolyno link. Turėjau sužinoti. Turėjau savomis akimis pamatyti.

Grobikaujantys kariai kieme virėsi valgį, susikūrę laužą iš baliustra-

dos nuolaužų ir šventųjų ikonų. Žengiau pro juos prie žuvų tvenkinio, paėmiau žeberklą ir kelis kartus pasmaigstęs vandenį nudūriau vieną iš tų vangių purvo pilkumo žuvų. Iškėlęs ją iš vandens pamačiau, kad ji rūdžių raudonumo. Raudoni kaip rūdys jos žvynai žibėjo gęstančios dienos šviesoje – taip, kaip išpranašavo vienuolis Genadijus.

Praeitis braškėdama griuvo aplink mane, janyčarų laužuose degė šventosios ikonos, sujudintas laikas liejosi į naują vagą ir gamtos įstatymai neteko galios. Akmenys ašarojo, o purvo pilkumo žuvys Pasaulio valdovo tvenkiny užkariavimo dieną persiėmė skausmo raudoniu.

Laikant žuvį rankoje nusileido saulė ir pasaulį sutemos užgulė. Prasidėjo žvėries laikai. Nulenkęs galvą sugrįžau į namus ir užsidariau kambaryje.

Kūnas reikalavo grąžinti skolą. Tačiau kietai miegojau neilgai. Dvasia pažadino liūdėti. Taigi rašiau, be atvangos rašiau, kol rašalas akyse krauju pavirto. Malšindamas skausmą rašiau ir apie tai, kas tuščia, menka ir prasta. Bet iš kur žinoti, kas menka ir prasta? Dievui uodo dorybė sveria tiek kiek dramblio.

Vėl nauja diena. Ir saulė nepaliauja švietus viršum žemės. Dangus skaisčiai mėlynas. Šilti ir malonūs saulės spinduliai vienodai glamonėja piktus ir dorus. Vėl turiu įtempti regą, klausą ir žengti į pasaulį, idant pamatyčiau viską. Bet džiaugiuosi, kad ji, mano mylimoji, mirė ir jai neteko šios dienos išgyventi.

1453 metų gegužės 30 diena

Priešpiečiu mano namus pradėjo saugoti sultono caušas. Tad žinau, kad sultonas Muchamedas manęs neužmiršo. Manuelis paruošė caušui valgio. Nei Manuelis, nei caušas manęs netrukdė.

Jis nesulaikė manęs, kai ėjau iš namų. Tik leidosi įpėdžiui per porą dešimčių žingsnių.

Gatvėse ir aikštėse pradeda pūstis negyvėliai. Į miestą suplazdėjo būriai varnų tiek iš Europos, tiek iš Azijos pusės. Kiemuose šunys kaukia mirtį. Kiti sužvėrėję lekia laižyti kraujo ir graužti negyvėlių veidų.

Nakčia sultono kariuomenė keistai persimainė. Tik caušus dar gali pažinti iš žalių apsiaustų ir janyčarus iš baltų veltinių kepurių. Šiaip atrodo, kad po gatves vaikštantys vyrai išsipuošė šiurpulingai šventei. Jau vakar basakojai piemenys apsiavė minkštus batus, apsivilko šilkinius marškinius bei aksomo apsiaustus. Nuo aukso siuvinėjimų pastirusia šventine mantija vaikštinėja raupų subjaurotas negras. Visi apsi-

plovė ir apsišvarino, kaip liepia islamas. Tačiau miestą smelkia mirties smarvė.

Plėšiama tvarkingai. Paeiliui tuštinami namai: kraustomi baldai, net pigūs indai. Begalės vežėčių bei jaučių vežimų kraunami ir bildinami su kroviniais iš miesto. Visose aikštėse matai pirklius perkant pagrobtus daiktus ir apkraunant jais asilus bei kupranugarius. Gudriausieji įsiveržia į kilmingųjų namų rūsius, tuskena sienas ir kirtikliais bei dalbomis išdaužo užmūrytas vietas. Retkarčiais šaižūs staugsmai paskelbia išaiškėjus kokią naują slėptuvę. Iš rūsių ir tuščių vandens saugyklų už plaukų ar barzdų ištempiami pasislėpę žmonės.

Blausiomis akimis žvelgia į savo miestą imperatoriaus Konstantino galva, paguldyta ant kolonos, tarp imperatoriškojo raitelio žirgo kanopų. Sultonas liepė padėti ją miesto centre, įrodydamas graikams, jog imperatoriaus nebėra, o jo valdžią perėmė sultonas.

Muchamedas neramiai jodinėja po miestą, tikrindamas rūmus bei bažnyčias. Akropolio kyšulio pakrašty jis tarė:

– Čia pastatysiu savo seralį.

Arkadijaus kolonos papėdė tapo mirties bausmių vykdymo vieta. Ten, kartu su kitų kilmingųjų kūnais, tysojo išpampęs Venecijos bailo Minoto lavonas.

– Čia mano vieta, – pagalvojau ir atsisėdau ant žemės, laukdamas sultono, atlėksiančio skirti graikų vyriausybės.

Pralaukiau iki popietės. Dieną sultono asmens sargybiniai su caušais atvedė bemaž penkiasdešimt graikų, išpirktų laivuose bei stovykloje už sultono lėšas. Jiems davė vandens bei viralo, skyrė titulus atitinkančius drabužius. Tačiau jie neatsigodo iš glumo. Tik keletas išdrįso baimingai tarp savęs pasišnibždėti. Retsykiais caušai atnešdavo už plaukų kilmingųjų galvų ir rikiuodavo jas ant marmurinio aikštelės krašto. Belaisviai rodė jas, šnibždėdami pažintų vardus. Diduma jų krito gindami mūrus ir buvo atrasti negyvėlių krūsnyse. Kiti žuvo ginklu gindami savo namus.

Pagaliau jaunų vizirių lydimas atjojo sultonas ir netvirtom kojom nulipo nuo žirgo. Jo veidas nuo nemigos ir gėrimo buvo išpurtęs. Saulė skaudino jam akis, tad prisidengė jas delnu. Jo gelsvos primerktos akys bedė dygiai, o veidas tvaskėjo liepsninga savikliova.

Belaisviai puolė prieš jį ant žemės, prispausdami kaktas prie akmens. Jis pažvelgė su apsimestiniu bičiuliškumu ir įsakė jiems stotis. Jo iždininkai ėmė šaukti pavardes. Sultonas kiekvienam atidžiai pažvelgdavo į veidą ir pareikalaudavo, kad belaisviai sutartinai paliudytų esą tie, kuo sakosi. Daugis jų buvo iš šimtamečių giminių, jų vardus miesto istorija garsino ir dėl gero, ir dėl pikto. Pagal sąrašą trūko tiktai kelių.

Sukryžiuodamas kojas Muchamedas atsisėdo ant marmurinio suolelio, pasitrynė delnais skaudamą kaktą ir tarė:

– Pavargau, rūpesčiai nukamavo, tačiau sąžinė man neleidžia tokius kilnius vyrus nežinioje palikti. Atėjau, kaip žadėjęs, steigti graikų vyriausybės ant naujo pamato, idant nuo šiol graikų tauta ir kitos mano valdomos tautos gyventų draugiškai ir taikiai. Man pasakojo, kad jūs visi esate teisingai mąstantys vyrai, ne savo valia su manimi kovoję. Tačiau praradę miestą galite pripažinti mane imperatoriumi ir atiduoti man, nepatyrusiam jaunikaičiui, valstybės pažinimą bei patirtį, trokšdami, kad jūsų tauta neabejodama man nusilenktų. Ar tai tiesa?

Belaisviai karštai sušuko norį tarnauti jam kuo geriau. Muchamedas suraukė kaktą, apsižvalgė ir tarsi nustebęs paklausė:

– Kur graikų tauta?

Apie aikštę susitelkę kariai bei sultono palyda taip pat ėmė žvalgytis aplinkui ir šaukdami bei juokdamiesi klausinėti:

– Kur graikų tauta?

Netrukus jie smūgiais ir spyriais išginė į priekį saujelę pusnuogių, persigandusių senukų bei moterų ir rodydami į juos ėmė šaukti:

– Žiūrėk, mūsų tėve emyre, štai graikų tauta!

Muchamedas išdidžiai linktelėjo ir tarė:

– Taigi tebūnie jūsų tauta liudininkė. Ar pažadate ir prisiekiate savo Dievu bei visais šventaisiais, ar pabučiuosite kryžių užtikrindami nuolankumą ir priesaiką, kad lig mirties norite man tarnauti, – taip, kaip aš panorėsiu ir tokioje padėtyje, kokion jus pakelsiu?

Belaisviai šaukė, žegnojosi ir visaip rodė esą pasirengę pabučiuoti kryžių. Tiktai keli tylėjo ir suraukę antakius atidžiai žiūrėjo į sultoną.

– Tad tebūnie, – pasakė Muchamedas. – Patys norite. Tai klaupkitės visi iš eilės ir nusilenkite, idant mano budelis nukirstų jums galvas. Šitaip geriausiai man ir mano siekiams pasitarnausite, o aš liepsiu užkelti jūsų galvas ant kolonos viršūnės prie kitų jūsų didvyrių galvų. Nesu neteisingas, nes patys dabar prisiekėte aklai manęs klausysią ir paklusią mano valiai, – nesvarbu, ką įsakysiu.

Graikai stebeilijo į jį, tarytum žaibas priešais juos būtų trenkęs. Paskui ėmė šaukti, grūmoti kumščiais, o keletas susižalojo į karių ietis, plikomis rankomis puolę sultoną. Tačiau kiti sakė:

– Broliai, mirkime kaip vyrai, juk savom rankom šitą duobę išsikasėme.

Sultonas pakėlė rankas ir apsimestinai maloniai sušuko:

– Niekas jums netrukdo suburti graikų vyriausybės krikščionių danguje, nes ten nepalyginti daugiau graikų, nei liko šitame jūsų mieste. Taigi paskubėkite išsidalyti garbingas tenykštes pareigas.

Tais žodžiais jis davė ženklą budeliams, nes šie išėjo iš žmonių minios. Kariai čiupo už rankų belaisvius ir parklupdė. Kraujui čiurkšlėmis trykštant ritosi jų galvos sultonui po kojų, o tas liepė rikiuoti jas į eilę ant marmurinio krašto, tad perkreiptais, ašarotais veidais, kraują liejančios galvos apkraštavo visą Arkadijaus aikštę.

Bet sultonas užkalbino iš baimės apmirusius senukus ir verkiančias moteris kitoniška graikų tarme pasakydamas:

– Savom akim matėte, kad ateinu ne kaip nugalėtojas, o kaip išvaduotojas, nes išvaduoju Konstantinopolio graikų tautą iš imperatorių ir kilmingųjų tūkstantmetės vergijos. Jūsų miestas kenčia tik dėl jūsų kaltės, nes patys laiku nenusimetėte nuo sprandų jungo ir nepasikvietėte manęs jūsų vaduoti. Tačiau kančia netrukus nuslops. Užtikrinu, kad tuomet kiekvienas išlikęs turės savus namus bei daiktus ir laisvę dirbti, ir pabėgėliams, norintiems sugrįžti į miestą, užtikrinu vienodas teises. Alachas gailestingas ir atlaidus – pamatysit, vargšeliai. Jums taip ilgai dyrė kailį, apgaudinėjo ir plėšė, kad dabar nesuvokiate tikrąją laisvę atėjus. Bet padarysiu jūsų miestą neregėtai klestintį. Jis bus brangiausias mano turbano brangakmenis ir valdys Rytus bei Vakarus.

Jis įsakė, kad iždininkai išdalytų į liudininkus sukviestiems graikams po dešimt asperų, idant šie išsipirktų iš vergijos. Tai buvo geri pinigai, nes nežinia kodėl luošus vergus jau pardavinėjo vos už vieną sidabrinį. Tačiau priešmirtines kančias, artimųjų žudynes, vaikų ir žmonų prievartavimus matę senukai buvo atbukę, suglumę ir nepajėgė gerai suprasti, kas čia dedasi.

Didžiulėms kraujo baloms marmurinėje aikštėje telkšant apsidairiau nustebęs, priėjau prie sultono ir paklausiau:

– O kur didysis kunigaikštis Lukas Notaras? Jo čia nematau. Kokią vietą jis užims teisingame tavo plane?

Muchamedas geraširdiškai pasižiūrėjo į mane, linktelėjo savo karšta galva ir atsakė:

– Pakentėk dar, angele. Pasiunčiau jo ir jo sūnų atvesti, bet jis tempia laiką. – Smalsiai stebėdamas mano veidą jis paaiškino: – Notaras paslėpė nuo manęs savo dukterį ir tikina nieko apie ją nežinąs. Todėl pasiunčiau baltąjį eunuchą į jo namus, įsakydamas atvesdinti jaunesnįjį Notaro sūnų man pasismaginti. Tai dailus jaunikaitis ir aš noriu, kad jo tėvas pats atvestų jį man, kad galėčiau elgtis su jo sūnum kaip panorėjęs.

– Tu gėrei, – pasakiau. – Sulaužei Korano įstatymą.

Muchamedas pakėlė nuo vyno nutamsusį veidą, iššiepė blykčiojančius žvėries dantis ir šūktelėjo:

– Aš pats sau vienintelis įstatymas! Man nebereikia angelų, šnibždančių ausin, jog esu mirtingas, nes jau žinau esąs ne tiktai mirtingas. Nė Dievas nesiginčys su manim dėl valdžios žemėje. Man pakėlus ranką ritasi galvos. Man paliepus šauti sugriauna patrankos net galingiausius mūrus. Ar dar neigsi, jog esu ne tiktai žmogus?

Pažvelgiau jam į veidą suvokdamas, kad jis buvo saviškai teisus, pasirinkdamas žmogišką tikrovę ir žemišką mirtį, o ne Dievo tikrovę.

Pasakiau:

– Manydamas nusikratąs praeities kaip prietarų ir tardamas save visa ko matu, kaustaisi šiurpiausiomis grandinėmis – joks žmogus iki tavęs tokių neturėjo. Laiko ir vietos grandinės įsirėš tau į kūną ir pribaigs tave. Kai mirsi, tavęs nebeliks.

Jis sušuko:

– Mano atminimas išliks tol, kol žmonės gyvens žemėje. Jau sakiau, kad man nebereikia šnibždančių angelų.

– Tai liepk pagaliau mane nugalabyti, – paprašiau. – Juk palikau tave dar rudenį, supratęs, kas esi, ko trokšti ir kas nutiks. Ne, jau seniai nemačiau tavęs. Taigi pasigailėk manęs mirtimi, idant mano kraujas susilietų su mano brolių graikų krauju.

Bet jis tik nusišypsojo dygia žvėries šypsena ir pakartojo:

– Dar pakentėk, angele. Pirmiau pažiūrėkime, kaip žemai gali pulti kilniausias graikas.

Turėjau atsitraukti nuo jo, nes tą akimirką eunuchai atvedė didįjį kunigaikštį Luką Notarą ir abudu jo sūnus. Man rodos, išgirdęs sultono įsakymą, Notaras kaip išmintingas vyras nuspėjo savo likimą. Jis žengė pakėlęs rūškaną veidą, tiesus ir jau nepuolė ant žemės prieš sultoną. Baltasis eunuchas sultonui tarė:

– Mano pone, jis nepakluso tavo įsakymui ir gera valia neleidžia sūnaus į tavo haremą. Todėl, kaip įsakei, atvedžiau visus.

Muchamedas parodė aikštę apkraštavusias galvas ir pasakė:

– Ko man nepaklūsti, juk paskyriau graikų vyriausybę, kaip matai, uoliai laikydamasis tavojo sąrašo.

Sustingusiu veidu Notaras apsižvalgė, lėtai persižegnojo, pakėlė akis į dangų ir sušuko:

– Dieve, pripažįstu tavo teisingumą! Iš tiesų esi teisingas, Dieve.

Paskui jis apėjo visą ratą, sustodamas prie kiekvienos galvos ir pasakydamas:

– Broli, atleisk man. Nežinojau, ką darau.

Apėjęs visas galvas jis uždėjo delnus savo sūnums ant pečių ir pasakė:

– Parodykime, kad mokame mirti vyriškai, ir padėkokime Dievui, kad galime mirti kaip graikai ir išlaikę savo tikėjimą.

Sultonas išskėtė rankas ir tarsi nustebęs šūktelėjo:

– Tau tikrai nebūtina mirti. Juk žadėjau pakelti tave aukščiau visų graikų. Klausyk manęs ir liepk savo gražiajam sūnui tenkinti mano troškimus, – nesvarbu, ko prašysiu.

Didysis kunigaikštis Notaras atsakė:

– Nesižemink galvodamas dingstis, kad galėtum mane nudaigoti. Jau nusilenkiau Dievui. Kodėl turiu dar ir tau lenktis? Tik patenkink mano žmogišką smalsumą. Kodėl priešingai protingos politikos taisyklėms privalau mirti?

Jaunasis sultonas Muchamedas pakėlė liepsningą veidą ir sušnibždėjo:

– Išdavei imperatorių, tai ir mane išduotum.

Didysis kunigaikštis nulenkė galvą ir dar kartą pripažino:

– Iš tiesų esi teisingas, Dieve.

Paskui jis paprašė malonės pamatyti mirštančius savo sūnus, norėdamas įsitikinti, jog dėl gyvasties jie neišdavė graikų tikėjimo. Sultonas leido. Suėmęs už sprandų Notaras pats parklupdė sūnus ant žemės – iš pradžių vyresnįjį, paskui jaunesnįjį – ramino juos, kai budelis kirto galvas. Nė viena ašarėlė jo juodose akyse nesublizgo, nors sultonas smalsiai kreipė galvą, visą laiką atkakliai stebėdamas jo veidą.

Sūnums mirus Notaras tarė:

– Mano sąžinė švari, o ką padariau – dariau galvodamas apie savo tautos labą. Tačiau tavęs, turke, nepažinojau ir nenumaniau beribės tavo valdžiotroškos. Tai mano klaida. Ar leisi man prieš mirtį pasimelsti, nes turiu ko gailėtis?

Sultonui teko nusilenkti jo vyriškumui ir leisti caušams palydėti Notarą į artimiausią bažnyčią. Suklupęs priešais turkų apiplėštą altorių Notaras sušuko:

– Dieve, prašau tavo teismo! Tu turi teisę mane nubausti, tačiau tokios teisės neturi nė vienas žmogus.

Paskui jis pasidavė – nulenkė galvą ir liedamas karštas ašaras paprašė kaip paprasčiausias graikas:

– Jėzau Kristau, Dievo sūnau, pasigailėk manęs nusidėjėlio.

Dar valandėlę jis pasimeldė tylomis, pakilo ir nusekė caušus prie Arkadijaus kolonos. Suklupo savo sūnų kraujyje ir ramiai leido budeliui nukirsti galvą. Sultonas liepė užkelti Notaro galvą ant Arkadijaus kolonos viršūnės, aukščiau visų kitų graikų galvų. Paskui Muchamedas, pasisotinęs krauju ir mirties dvoku, grįžo į savo šilkinę palapinę. Manęs jis nelietė, o tariau, kad jau viskas atlikta.

Tačiau grįžtant į namus tebesekė per porą dešimčių žingsnių žaliai apsitaisęs caušas. Todėl žinau, kad sultonas manęs neužmirš.

PABAIGOS ŽODIS

Šitą parašė Manuelis, Demetrijo sūnus. To Demetrijo, kuris buvo senojo imperatoriaus Manuelio rąstų nešiotojas. Bet jis pats, Manuelis, kuris šitą parašė, tarnavo ponui Johanui Angelui, kurį lotynai vadino Žanu Anžė ir kurį turkai sakė angelu ir jo būgavo.

Kai mano ponas parašė visa, ką privalėjo parašyti, parodžiau jam rūsyje pasislėptus pinigus bei auksinę komunijos taurę, kurią pasisekė išnešti iš Choro vienuolyno, ir pasakiau:

– Daugis lotynų išsipirko gyvybes iš sultono vizirių. Tu irgi išsipirk ir bėkim drauge iš šito mirties miesto.

Jis atsakė:

– Ne, ne, mirtis man – didžiausia galima malonė. O tu likis gyventi ir pasikliauk turkų malone, kadangi esi iš tokių, kurie visokiais laikais išlieka, nes yra tokie, kokie yra, ir patys nieko negali pakeisti.

Mano ponas nemiegojo daugybę naktų, o pastarosiomis dienomis nevalgė ir negėrė, nes laikėsi sauso pasninko. Todėl jam jau galvoje maišėsi ir jis nesuprato, ko jam reikia.

Trečią rytą po užkariavimo, turkams apsiplovus ir pasimeldus, sultonas Muchamedas atsiuntė šaukti mano pono. Sekiau jį iš tolo ir niekas manęs nesulaikė. Ir daugiau graikų susirinko prie Konstantino kolonos pasižiūrėti, kas dedasi.

Prie Konstantino kolonos sultonas Muchamedas parodė jau dvokiančią imperatoriaus Konstantino galvą išvarvėjusiomis akimis ir sušuko:

– Kalaviju užėmiau Konstantinopolį, kalaviju nudėjau graikų imperatorių, idant perimčiau jo miestą! Ar čia kas nori užginčyti kalaviju laimėtąjį mano paveldą?

Mano ponas žengė prie jo ir tarė:

– Užginčiju tavo paveldą, turkų emyre Muchamedai. Gimiau su purpuriniais batais ir jie paliks man ant kojų ligi mirties. Esu imperatoriško kraujo ir vienintelis teisėtas Konstantinopolio basilėjas, nors tu šito nežinojai.

Sultonas Muchamedas visai nenustebo išgirdęs jo žodžius, tik papurtė galvą ir tarstelėjo:

– Žinau visa, ką turiu žinoti. Dar mano tėvas žinojo tavo kilmę, nors tarei ją nuo visų nuslėpęs. Man tai nėra staigmena, nes turiu ausų ir akių visose krikščionių šalyse, ir Avinjone. Kodėl, manai, paleidau tave rudenį, atsisveikinimui padovanodamas saują brangakmenių, nors atsižadėjai manęs?

Mano ponas tarė:

– Žinojau tave renkant žmones, kaip kad Aristotelis rinko keistybes. Pats kitados sakei, jog niekas žmoguje tavęs nestebina, nes matai jį kiaurai. Vadinasi, nė aš tavęs nenustebinau?

Sultonas Muchamedas atsakė:

– Iš tikro nustebinai mane, angele. Karui įsiplieskus išleidau tave į Konstantinopolį tikėdamasis, jog tu, kaip bet kuris protingas žmogus, sukurstysi maištą ir imsi rungtis su imperatoriumi dėl valdžios. Daviau tau brangakmenių, kad sėtum pakrikimą tarp gynėjų. Bet nustebinai mane. Nejau išties turėsiu patikėti, kad esi vienintelis žmogus, neturįs valdžiotroškos?

Mano ponas atsakė:

– Tik dabar išmušė mano valanda. Prieš tavo kariauną ir graikų tautą užginčiju tavo paveldą ir reikalauju grąžinti mano valstybę.

Sultonas Muchamedas pagailiai papurtė galvą ir tarė:

– Nebūk paikas, o pulk prieš mane ir nusilenk kaip nugalėtojui, tai dovanosiu tau gyvastį. Antraip man pakyrėsi ir pamesiu tave pakelėj, kaip kad Aristotelis, pavargęs nešti banginio slankstelį į savo muziejų.

Mano ponas pasakė:

– Ne tu nugalėtojas, bet aš.

Jo atšakumas įkiršino sultoną Muchamedą, todėl jis, duodamas ženklą, suplojo delnais ir sušuko:

– Tenutinka taip, kaip nori. Paduokite jam purpurinius batus, idant su jais mirtų, kaip gimė. Neginčiju jo kilmės.

Jo budeliai bemat čiupo mano poną ir nuplėšė drabužius, palikdami tik marškinius. Prilaikydami už pažastų budeliai peiliais nupjovė jo šlaunų gyslas, todėl kraujas nudažė jo kelius, blauzdas bei pėdas.

Kai visas kraujas ištekėjo, mano ponas abiem rankom pasirėmė budelių pečių, pakėlė akis aukštyn ir pasimeldė tardamas:

– Nepermanomas Dieve, visą gyvenimą troškau tavo tikrovės. Laužiausi iš vieno kalėjimo į kitą, ieškodamas jos. Tačiau savo mirties valandą meldžiu: leisk man dar kartą sugrįžti. Sugrąžink man dar kartą laiko ir vietos grandines – šiurpias ir nuostabias. Leisk man šitai, nesgi žinai, kodėl šito meldžiu.

Sultonas suėmė jo virpantį smakrą, prilaikė galvą ir pagręžė ją sakydamas:

– Pažvelk į savo miestą, basilėjau Johanai Angelai.

Mano ponas iš paskutiniųjų išdaužė:

– Žiūriu į savo nuostabų miestą. Ton vieton, kur remiasi mano pėdos, sugrįš mano žvaigždiškas kūnas dar sykį. Į mūro griuvėsius sugrįš. Laiko ir vietos grandinių kaustomas kaip praeivis nuskinsiu pamūrio žemėje žydintį tamsų žiedelį savosios meilės atminčiai. Tačiau tu, Muchamedai, tu niekuomet nesugrįši.

Šitaip mirė mano ponas Johanas Angelas su purpuriniais batais. Kai išleido kvapą, turkai nukirto jam galvą ir numetė jo kūną uostan prie kitų kūnų, kurie nuodijo jūrą.

Pasiskelbęs imperatoriaus sosto paveldėtoju sultonas išsiuntė savo kariuomenę bei laivyną iš miesto ir liepė pasilikusiems graikams išsirinkti patriarchą. Išsirinkome vienuolį Genadijų, kuris yra švenčiausias miesto vienuolis ir kurio turkai pasigailėjo dėl šlovės. Sultonas priėmė jį savo būste ir patvirtino jį Konstantinopolio patriarchu, kaip darė imperatoriai prieš sultoną, o palankumo ženklan padovanojo jam brangų skeptrą ir auksinę komunijos taurę. Šitaip sultonas išpildė duotąjį pažadą ir leido graikams laisvai melstis mieste bei turėti savą teismingumą. Taip pat kelias bažnyčias sultonas padovanojo patriarchui, kad graikai turėtų kur melstis, bet kitos buvo išvalytos ir paverstos mečetėmis islamo Dievo garbei.

Sultonas patvirtino priešingame uosto krante esančio Peros miesto ankstesnes prekybines teises kaip atlygį už išsaugotą nešališkumą ir per apsiaustį padarytąsias paslaugas. Tačiau Peros sausumos mūrai buvo nugriauti, o Peros pabėgėlių namai užantspauduoti ir daiktai surašyti kaip sultono, jeigu patys miesto pabėgėliai per tris mėnesius nesugrįš atsiimti turto.

Į Konstantinopolį sugrįžo daugybė pabėgėlių ir sultonas pažadėjo ypatingą palankumą visiems graikams, kurie grįš ir gebės įrodyti savo aukštą kilmę. Keletas sugrįžo ir, kai įrodė kilmę, buvo nedelsiant nukirsdinti sultono įsakymu. Sultonas pasigailėjo tik neturtėlių, leidęs kiekvienam imtis darbo pagal amatą, idant valstybė turtėtų. Taip pat mokytų geografų, istorijos tyrinėtojų bei imperatoriaus technikų, duodamas jiems tarnybą. Tačiau filosofų nepasigailėjo.

KONSTANTINOPOLIS

A.D. 1453

1. Sofijos soboras
2. Apaštalų bažnyčia
3. Blachernajus
4. Šv. Romano vartai
5. Pera ir Peros bokštas
6. Pantokratoriaus vienuolynas
7. Hipodromas

3
2
6
5
1

Waltari, Mika
Va234 Mirties angelas : jo dienoraštis, pasakojantis apie Konstantinopolio užgrobimą 1453-iaisiais, Kristaus laikams baigiantis / Mika Waltari ; iš suomių k. vertė Aida Krilavičienė. – Vilnius : Tyto alba, 1999. – 330, [6] p. (Klasika)

ISBN 9986-16-152-5

„Mirties angelas" – trečias į lietuvių kalbą išverstas (po „Sinuhės Egiptiečio" ir „Turmso nemirtingojo") garsaus suomių rašytojo M. Waltari'o romanas. Paslaptingo svetimšalio dienoraštis nukelia skaitytoją į 1453-iuosius, šiurpius Konstantinopolio užgrobimo metus. Kas yra laisvė, kam žmogus gimsta, kur eina, kokią užduotį vykdo, pats to nesuvokdamas, – bando atsakyti sau tragiško likimo herojus Johanas Angelas.

UDK 894.541-3

MIKA WALTARI

MIRTIES ANGELAS

Iš suomių kalbos vertė *Aida Krilavičienė*

Redaktorė *Birutė Simanavičienė*
Viršelio dailininkai *Daumantas Každailis, Ilona Kukenytė*
Fotografas *Gintaras Janavičius*

SL 1686. 1999 11 11. 19,67 apsk. l. l. Užsakymas1054
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio 10, 2600 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa", Viršuliškių sk. 80, 2065 Vilnius

ISBN 9986-16-152-5

1453-ieji laikomi tūkstantmetės Rytų Romos – Konstantinopolio – nepaprastai turtingo ir galingo miesto, svarbaus Rytų krikščionių dvasinio centro žlugimo metais. Rytų barbarų ne kartą suptas Konstantinopolis neatsilaikė prieš turkų sultono Muchamedo II kariauną. Konstantinopolio gynėjai, nesulaukę žadėtos Vakarų paramos, narsiai gynė miestą, tačiau, pasak kronikininko, „viską nulėmė patrankos". Tuomet Europa nesuvokė, kad, leidusi žlugti Bizantijos imperijai, nulėmė ir savo likimą. 1453 m. gegužės 29 d. užėmę miestą turkai po kelerių metų nukariavo Atėnus, netrukus įsibrovė į Graikiją bei kitas Europos šalis.

„Mirties angelas" – paslaptingo svetimšalio dienoraštis, pasakojantis apie paskutinius Konstantinopolio mėnesius. Svetimšalio, kuris taria privaląs likti mirštančiame pasakiškų turtų ir pirmapradžių misterijų mieste. Kartu tai poetiškas pasakojimas apie nepaprastą meilę, kurios neužblėsina nė juodžiausia nelaimė. „Mirties angelas" laikomas puikiausiu istoriniu M. Waltari'o kūriniu ir vienu geriausių istorinių romanų pasaulyje.